

ԿԱՐԳԻՆԱՆ ԳՐԻԳՈՐ - ՊԵՏՐՈՍ ԱՂԱՃԱՆԵԱՆ

ԶԱՅՆ ՀՈՎՈՒԱԿԱՆ

281.5

Ա-15

292

Աղանձակ - Գ. Գ.

Սալե չորհրդակալ

ԶԱՅՆ ՀՈՎՈՒՍԿԱՆ

281.6

ԿԱՐԴԻՆԱԼ ԳՐԻԳՈՐ - ՊԵՏՐՈՍ ԱՂԱՃԱՆԵԱՆ

✓

281 6

Լն 45

ՋԱՅՆ ՀՈՎՈՒՄԱԿԱՆ

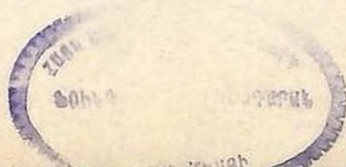
ՀՈՎՈՒՄԱԿԱՆ ԹՈՒՂԹԵՐ – ԲԱՆԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆՆԵՐ
ՃԱՌԵՐ ԵՒ ՔԱՐՈՋՆԵՐ

184481
A 77481

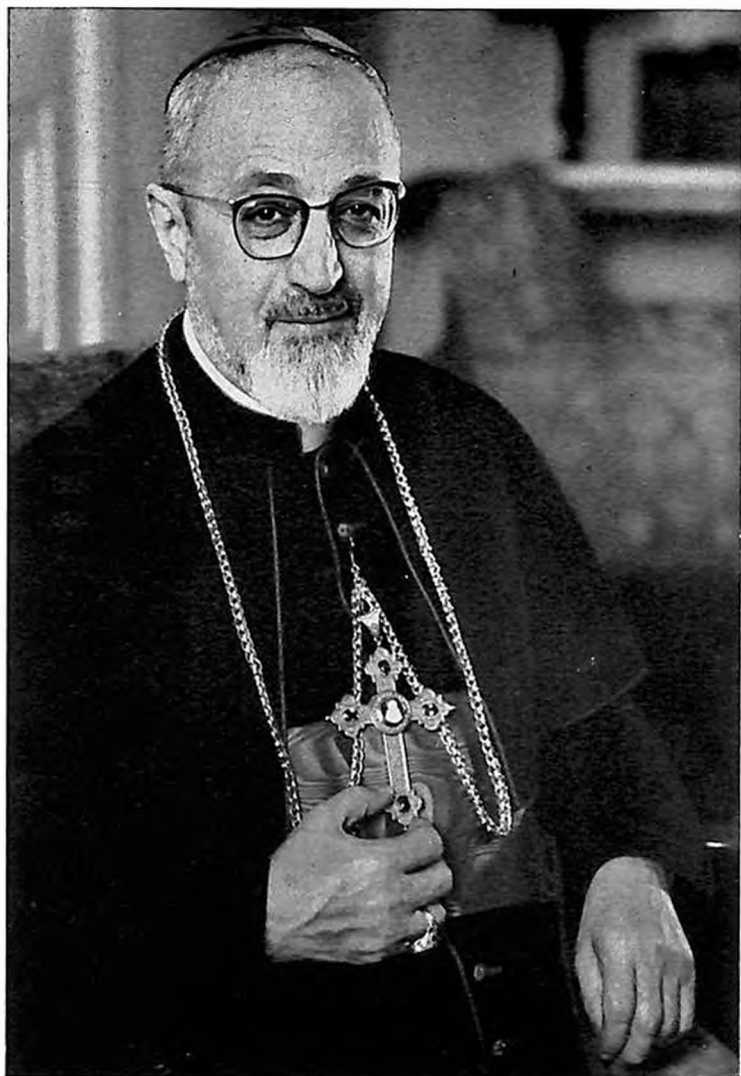
ՎՆԵՆԵՏԻԿ – Ս. ՂԱԶԱՐ

1967

Ի Յ Ի Շ Ա Տ Ա Կ
ՅԻՍՆԱՄԵԱՅ ՍՈՒՐԲ ՔԱՀԱՆԱՅՈՒԹԵԱՆ
ՎՍԵՄ ԿԱՐԴԻՆԱԼ ԳՐԻԳՈՐ-ՊԵՏՐՈՍ ԱՂԱՃԱՆԵԱՆԻ
ԼԵՈՆԵԱՆ ԴԱՅՐԵՎԱՆԲԸ
ՈՐՊԻԱԿԱՆ ԵՐԱՅՏԱԳԻՏՈՒՔԻԱՄԲ
ԵՆ
ԱԳՕՔԱՆՈՒԷՐ ՄԱՂՔԱՆՈՒՄ
ԿԸ ՃՕՆԷ

1917 – Հոռմ – 1967

ՎԵՄԵՆԱՇՈՒՔ ԿԱՐԳԻՆԱՆ, ԳՐԻԳՈՐ-ՊԵՏՐՈՍ ԱՂԱՃԱՆԵԱՆ

ՆՐԿՈՒ ԽՕՍՔ

Վսեմաշուք Կարդինալ Գրիգոր Պետրոս Աղանանեանի Քահանայական Զեռնադրութեան Յիսնամեայ Յոբելեանն է՝ որ առիթ կու տայ այս ներկայ հրատարակութեան:

Ընթերցողը կրնայ երեւակայել թէ ի՛նչքան մեծ է եղած քերկրութիւնը անոր, որ 1917ին, դեռ կղերիկոս, սռն ձեռնադրութեան արարողութեան մասնակցեր էր որպէս ջահակիր, եւ այսօր, ճիշտ յիսուն տարի ետք, բախտը կ'ունենայ Հայ Հասարակութեան ներկայացնելու նոյն ընտրեալ քահանային մօտի եւ հոգիի լուսաւոր ջահը:

Նրկար տարիներու ընթացքին, այս լուսաւոր ջահը սփռած է իր նառագայքները Հովուական սփանչելի Թուղթերով, որոնք սնունդ տուած են հոգիներու, կորովով եւ արիութեամբ զօրացուցած են կամքերը, ու սիրով խանդավառած են սիրտերը: Իսկ անոր հմտալից բանախօսութիւնները – որոնք կը պարունակեն աստուածաբանական, բարոյական ու տռիմային պատմութեան գանձեր – եւ պերնախօս նառերը՝ բխած սրբակեցցաղ Հայ Հայրապետի մը սրտէն, ոչ միայն խլած են ամբոխներու ինքնաբուխ ծափերը, անկեղծ հիացումը եւ խոր յուզումը, այլ՝ ստեղծած են նաեւ անվերապահ յարում մը ադդ հիանալի պատգամներու հեղինակին անձին հանդէպ:

Այդ նառագայքները կը բխին օհախէ մը՝ որ Կարդինալ Աղանանեանին ազնիւ սիրտն է եւ միանգամայն՝ արտայայտութիւններն իր իսկական զգացումներուն:

Այս զգացումներուն խտացած համադրութիւնը կը գտնենք Ս. Վարդանանց պատգամին մէջ. «Վասն կրօնից եւ հայրե-

նեաց», զոր Կարդինալ Աղանանեան կ'ապրի ու միշտ կ'երգէ ներդաշնակօրէն ու լսելի կը դարձնէ զայն տիրապէս՝ ամէնուրեք, վասնզի «ի յաւելուածոյ սրտի խօսի բերան» (Մատթ. ԺԲ. 34) :

Ան ապրած է եւ կ'ապրի կրօնքը՝ յոյժ սաստկութեամբ՝ որպէս քրիստոնեայ, Քահանայ, Եպիսկոպոս, Կաթողիկոս եւ Ծիրանաւոր Ս. Եկեղեցւոյ. ու կրնայ արդարօրէն կրկնել Ս. Պօղոսին հետ. «Զպաշտօնն իմ փառաւոր առնեմ» (Հռոմ. ԺԱ. 13) :

Քրիստոնէութիւնը ապրած է որպէս զաւակ Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ, եւ այնքան կատարեալ եղած է այս կենցաղը, որ զինքն արժանի հանդիսացուցած է ըլլալու Եկեղեցւոյ աչքառու դէմքերէն մին :

Ապրած է կրօնքը՝ իւրացնելով Աբրահամ Արծիւեան Կաթողիկոսին եւ Մխիթար Սեբաստացիին պէս երկու մեծ Հայերու տեսլականն ու նպատակը. «Տարածում Կաթողիկէ մշմարտութեան եւ նուիրում Հայութեան բարձրացումին» :

Երեսուն տարիներէ ի վեր Հայութիւնը կը հետեւի Կարդինալ Աղանանեանի կրօնական հանրային կեանքին եւ կը վկայէ այսօր՝ թէ Անոր Կաթողիկէի հանգամանքը մեծապէս նպաստած է աւելի ազդու կերպով նուիրուելու Հայութեան բարձրացումին : Անոր կեանքը՝ «վասն Հայրենեաց», համակ սէր է՝ հանդէպ Հայ պանծալի ազգին, մշտատեւ ծառայութիւն է՝ իր սիրելի հայ եղբայրներուն, տիեզերահռչակ պարծամք մըն է հայ ցեղին :

Լսած ենք ստէյլ անգամներ կարկառուն բազմաքիւ ազգայիններու բերնէն, թէ Կարդինալ Աղանանեան Հայութեան լաւագոյն դեսպանն է : Արդարեւ, Ան շրջած է աշխարհի հինգ հողամասերը եւ ամէնուրեք ծանօթացուցած է Հայ Ազգը՝ իր անձին փայլով : Ի սփիւռս աշխարհի տարածուած հայ պանդուխտ մօտեցած է Անոր՝ հպարտանքով, եւ Հայ Կարդինալին անունը եղած է անոր համար «քուղք ընծայութեան», ազդու՝ ամէն շրջանակներու :

Ծնած՝ Մայր Հայրենիքի հողին վրայ, Կարդինալ Աղանանեան սնած է անոր սիրով, ու մօտեցած է սիրագեղ սրտով եւ անխտիր՝ բոլոր Հայութեան:

Աէրը գերագոյն՝ կը նշանակէ կատարեալ նուիրում, ուրացում անձին՝ յօգուտ սիրուած եղբայրներուն. այս իմաստով Կարդինալ Աղանանեան կրնայ ըսել Պօղոս Առաքեալին հետ. «Խնդրէի նզով լինել վասն եղբարց իմոց» (Հռոմ. Թ. 3):

Զվարանեցաւ ինքզինքը մատնել այդ վիճակին, երբ. 1946-ին, ներգաղթի սկզբնաւորութեան, խղնի պարտականութիւնն զգաց իմացնելու եւ յայտարարելու համայն Հայութեան դառն նշմարտութիւն մը. «Ուրեմն մեզի կը պարտադրուի տակաւին սանդխտութեան մէջ մնալ»:

Այն օրերուն՝ Կարդինալ Աղանանեան քիբալս դարձաւ բազմաբիւ ազգայիններուն եւ հայ մամուլին՝ առ հասարակ: Շատեր գինք Հայրենիքի քշնամի որակեցին. իսկ լուսամիտ մարդիկ գինք արժանի համարեցին այն երանութեան, որ վերապահուած է «վասն արդարութեան եւ նշմարտութեան» հալածւողներուն:

Լաւ կը յիշենք թէ ի՛նչպէս, այդ միջոցին, Քէպէֆի Արքեպիսկոպոսը՝ Կարդինալ Վիլնէօֆ, լսելով Կարդինալ Աղանանեանին թռնած դիրքը, չէր կրցած զսպել իր հիացումը Հայ Ծիրանաւոր Հայրապետին հանդէպ, որ արիութիւնն ունեցեր էր նշմարտութիւնը յայտնելու իր հայրենակիցներուն, գիտնալով հանդերձ որ կրնար անոնց ատելութիւնը հրաւիրել իր անձին վրայ՝ իր թռնած ընթացքով:

Դառն իրողութիւնները շուտով երեւան ելան եւ իրաւունք տուին Կարդինալ Աղանանեանին եւ Անոր քերէնէ ելած նշմարտութեան: Քանիներ զգջալով յիշեցին Մարգարէին խօսքը. «ժողովուրդ իմ, որք երանեն ձեզ՝ խաբեն զձեզ» (Ես. Գ. 12), ու ցանկացան համբուրել Անոր Ս. Աջը՝ ցաւելով դառնօրէն որ հակառակ գործեր էին Անոր իմաստուն խօսքերուն:

Քսան տաքի ետք, Հայաստանի մեր միսիքարական այցելութեան ընթացքին, հանդիմով դիտեցինք՝ որ ներկայիս շատ

բաներ փոխուած են, մանաւանդ նիւթական մարզին մէջ կատարուած գեղարուեստի, նարտարարուեստի եւ մշակոյթի վերելով:

Կարդինալ Աղանանեան ուրախութեամբ կ'իմանար մեզմէ այս բոլորը: Ուրբան աւելի մեծ եւ խոր պիտի ըլլար Անոր բերկրանքը, եթէ իրեն հաղորդուէր օր մը, թէ կրօնքի իրական եւ կատարեալ ազատութիւնը վերահաստատուած է եւ թէ Հայ Կաթողիկէններու առջեւ ալ լայն բացուած են մեր սիրելի Մայր Հայրենիքին դռները:

Ստուգիւ, այն ատեն երջանիկ եւ փառքով զարդարուն պիտի ըլլայ Հայաստան, երբ բոլոր իր զաւակները, անխտիր, հաւաքուին անոր մայր հողին վրայ եւ կարեւան, Կարդինալ Աղանանեանի նման, ուղեգրել Ս. Վարդանանց նշանաբանը եւ ասլիկ ազատօրէն «վասն կրօնից եւ Հայրենեաց»:

Վստահ ենք թէ Հայ Ընթերցողը, ներկայ էջերու մէջ պիտի գտնէ հարազատ ներշնչարան մը եւ հեղինակաւոր ուսուցիչ մը նշմարիտ կրօնասիրութեան եւ առողջ հայրենասիրութեան:

Պէյրուք, 23 Դեկտ. 1967

ԻԳՆԱՏԻՈՍ-ՊԵՏՐՈՍ ԺԶ. ՊԱԹԱՆԵԱՆ

Կաթողիկոս - Պատրիարք

Տանն Կիլիկիոյ

ՀԱՆՐԱՊԵՏԱՆԻ ԲՈՒԴՔԵՐ

1946

ՅԻՍՈՒՍԻ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԾԱՌԱՅ
ԳՐԻԳՈՐ ՊԵՏՐՈՍ ԺԵ. ԱՂԱՃԱՆԵԱՆ
ՈՂՈՐՄՈՒԹԵԱՄԲՆ ԱՍՏՈՒԾՈՅ
ԵՒ ՇՆՈՐՀԻՒ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ԳԱՀՈՒՆ
ՍՐԲՈՅ ՀՌՈՎՄԷԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ԵՐԷՅ ԿԱՐԴԻՆԱԼ
ՏԻՏՂՈՍԻԻ Ս. ԲԱՐԹՈՂՈՄԷՈՍԻ ՏԱՃԱՐԻՆ ՈՐ Ի ՀՌՈՎՄ
ՊԱՏՐԻԱՐՔ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ
ԵՒ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ՀԱՅՈՅ ՈՒՂՂԱՓԱՌԱՅ
ՈՂՋՈՅՆ ԵՒ ԱՍՏՈՒԱԾԱԻԱՆԴ ՕՐՀՆՈՒԹԻՒՆ
ՊԱՏՈՒԱԿԱՆ ԵՂԲԱՐՅ ՄԵՐՈՅ
ԱՐՀԻ. ԱՐՀԻ. ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱՅ, ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱՅ,
ՅԱՐԳՈՅ ՔԱՀԱՆԱՅԻՅ ԵՒ ՀԱՒԱՏԱՅԵԱԼ ԺՈՂՈՎՐԴԵԱՆՍ

Պատուական Եղբարք և Սիրեցեալ Որդեակք ի Քրիստոս,
Պատրիարքական մեր Աթոռէն երկարադոյն քան ինչ որ կը
կարծէ ինք բացակայութենէ մը յետոյ, վերադառնալով Ձեր մէջ,
պարտք կը համարինք հաղորդակից ընել զՁեզ, առ սեամս Ա-
ռաքելոց մեր այցելութեան ուրախաւիթ պարագաներուն և
օրհնութեանց :

Կը բաղձանք միանդամայն վերյիշեցնել պարտականութիւնը ամբողջողութեամբ աւելի քան երեք մեր Կաթողիկէ Սուրբ Հաւատքի ամբակուռ եւ անասան ճշմարտութեան մէջ եւ անոր երկնային լուսով զիտելու եւ դատելու աշխարհի եւ միջավայրիս ներկայ խառնաշփոթ կացութիւնը, որ յիշաւի կը ստիպէ զմեզ կրկնելու Հոգւոյն Սրբոյ խօսքերը՝ թէ «Նուագեցին ուշմարտութիւնք յորդուց ի մարդկանէ... ոչ ոք է՝ որ իմանայ, եւ ոչ ոք է՝ որ խնդրէ զԱստուած» (Սաղ. ԺԱ. 2: Հռովմ. Գ. 11):

Կարդիմալական պատիւը՝ Հայ Ժողովուրդին համար

Յանձնելէ վերջ զմեզ եւ մեր ուղեւորութիւնը Արհի. Եղբարցի, պատուական Կղերին, առաքինաւոր Քոյրերու, հաւատացեալ Ժողովրդեան եւ բարեկամներու աղօթքին, անցեալ տարւոյ Օգոստոս 22ին, անցնելով Եղիպտոսէ եւ հոն քանի մ'օր վայելելով Գահիրէի մեր Առաջնորդարանին հայրամեծար ասպլնականութիւնը, Սեպտեմբեր 14ին կը ժամանէինք ի Քաղաքամայրն Հոռոմ, Խալիսոյ այնքան աւերակներու մէջ, աշխարհաքանդ. պատերազմի արհաւիրքներէ զերծ մնացած հրաշքով մը եւ Ս. Պապին հովանաւորութեան շնորհիւ:

Խոր զոհունակութեամբ կը տեսնէինք, առաջին անգամ ըլլալով, Քահանայապետական Լեւոնեան Հայ Վարժարանի նորակառոյց հոյակապ շէնքը:

Ամսոյն 20ին, Ս. Քահանայապետը կ'ընդունէր զմեզ հայրական սիրով առանձին ունկնդրութեան: Պարզեցինք Նորին Սըրբութեան մեր Նուիրապետութեան անայլալ յարումը Առաքելապետական Գահուն եւ որդիական անվերապահ հպատակութիւնը, մինչ ինքը, Հովուապետ աշխարհատիրու Քրիստոսեան Հօտին, պահ մը իր համակրալից ուշադրութիւնը կը կեդրոնացնէր իր Հայազգի դաւաններուն վրայ եւ անոնց ու բովանդակ Հայութեան վրայ կը հրաւիրէր երկնային օրհնութեանց առատութիւնը:

Այնուհետեւ առաջադրուած պարապմունքի հետ զուգընթաց՝ անճառելի մխիթարութեամբ, ուխտաւորի հոգւով, յա-

ճախագոյնս ելանք «Ողջունել ի հանդիստ սրբոցն Պետրոսի եւ Պօղոսի», ինչպէս երբեմն մեր Խորենացին, աղօթեցինք Գլխաւոր Առաքելոյ շիրիմներու առջեւ, մեր Ազգին եւ Եկեղեցւոյս համար, մեր Ազգին եւ Եկեղեցւոյս անուամբ, մրմնջելով եւ խոկալով մեր աննման շարակնոցին խօսքերը. «Որ գերագոյն րնտրելոց առաքելոցն դասուց, անուանեցեր լինել գերանելին զՊետրոս, գլուխ Ս. Հաւատոյ, հիմն Եկեղեցւոյ... որ խոստացար տալ զփականս արքայաւթեան երկնից երանելւոյն Պետրոսի, որ հրաւիրեաց զմեզ ի յայս կեանցն յաւիտեանից. աղաչանօք սորա, կեցո՛ւ զմեզ, Տէր Աստուած հարցն մերոց»:

Նոյն միջոցին հաճոյքով եւ սիրտանքով այցելեցինք Իտալիոյ մէջ զտնուող մեր Հաստատութիւնները. Անարատ Յղութեան Քոյրերու մայրավանքը ի Հռոմ եւ մասնաւորապէս Ս. Ղազար, պանծալի օրրանը Մխիթարեան Ուխտին ի Վենետիկ: Բոլորն ալ, Տիրամօր Ս. Կոյսին պաշտպանութեամբ, զերծ մնացած պատերազմի ծանր հարուածներէն, բոլորն ալ վառւած Քրիստոսի եկեղեցւոյն եւ Ազգիս սիրով, պատրաստ եւ անհամբեր նուիրուելու ի սպաս անոնց՝ առաքելութեանց դանադան դաշտերու մէջ:

Մինչ կը պատրաստուէինք Ս. Ծննդեան մօտերը վերադառնալու Պէլյութ, ինչպէս ծրագրած էինք նախապէս, ահա՛ սակայն Դեկտ. 23ին — մեր քահանայական ձեռնադրութեան տարեկարճին — Ս. Աթոսի Պետական Քարտուղարութեան դիւանէն շնորհապիւր մը կը հասնէր մեզի, որով լուր կը տրուէր թէ յառաջիկայ փետրուար 18ին Ս. Պապը Կարդինալաց խորհրդաժողով պիտի գումարէր, 32 նոր Կարդինալներ պիտի անուանէր, որոնց շարքին եւ Կիլիկիոյ Տան Հայ-Կաթողիկէ Պատրիարքը: Շնորհապիւրը ստանալէս երեք քառորդ ժամ ետքը ռատիոկայանները կը տարածէին այս աւետիսը ի լուր տիեզերքի՝ աննկարապրելի յնձուկիւն պատճառելով Կաթողիկէ Ալլախա՛ն եւ խոր շահադրդուութիւն յարուցանելով նաեւ՝ բոլոր ոչ Կաթողիկէ խաւերու մէջ:

Առաջին անդամն էր որ ներկայ Սրբադան Պապը Կարդինալներու անուանում կը կատարէր. անուանում մը սակայն ան-

նախընթաց՝ Ս. Աթոռի տարեդրութեանց մէջ թէ՛ թեկնածուներու թուոյն եւ թէ՛ անոնց ծաղումի եւ ազդութեան տեսակէտով: 32 Կարգինալներէն չորսը միայն խալաքի էին եւ 28՝ ուրիշ 18 զանազան ազգերէ՝ հետեւեալ դասաւորումով. 1 հայ, 4 ամերիկացի, 4 սպանիացի, 3 զապիւացի, 1 հոլանտացի, 1 պրազիլիացի, 1 աւստրալիացի, 1 շիլիցի, 1 բորթուզալցի (Ափրիկէի զաղթաւայրերէն), 1 ավանացի, 1 բերուցի, 3 վերմանացի, 1 անգլիացի, 1 հունգարացի, 1 արժանդինցի, 1 չինացի, 1 լեհացի, 1 քանաւացի:

Սքանչելի արտայայտութիւն մը եղաւ այս՝ թէ Կաթողիկէ Ս. Եկեղեցին ամէն ազգերէ վեր եւ ամէն ազգերու մայր է: Եւ զարձեալ՝ սոյն վեհապետական որոշումով Ս. Պապը կը ցուցնէր թէ՛ հինգ ցամաքամասերն ալ հաւասար են Աստուծոյ Եկեղեցւոյն համար. թէ՛ անոր առջեւ խտրութիւն չկայ յաղթական կամ պարտեալ, մեծ կամ փոքր, սպիտակ կամ դեղին ցեղերու մէջ. բոլորն ալ հաւասարապէս զնուած Քրիստոսի անդին Արեամբ, բոլորն ալ որդեղիր Աստուծոյ, զաւակ Ս. Եկեղեցւոյ եւ Առաքելապետական Գահուն, մայր եւ արմատ միութեան. բոլորն ալ միմեանց եղբայր, վերբնական տիեզերական ընկերութեան եւ ընտանեաց մը մէջ, որ բնաւ Երբեք չի վտանգեր ազգերու պահպանումը եւ զարգացումը իրենց մասնայատուկ մշակոյթով, աւանդութիւններով, ծէսերով եւ հայրենական աշխարհի օրինաւոր սիրով:

Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ ամենաբարձր արժանապատուութիւնը որ կը շնորհուէր մեր համեստ ու խոնարհ անձին՝ Ս. Պապին բարեյօժար եւ վեհապետական նկատառութեամբ, պահ մը խռովեց մեր հոգին, զի ա՛յնքան անակնկալ կերպով կը հասնէր ան մեզի եւ ա՛յնքան վեր կը զտնէինք զայն մեր արժանիքէն... Սակայն հարկ էր հպատակիլ Երկնաւոր Հօր սուրբ կամքին որ յստակօրէն կը յայտնուէր մեզի իր Օղոստոսիառ Փոխանորդին միջոցաւ: Համակամութեան եւ գոհարանութեան ազօթք բարձրացուցինք առ Աստուած եւ հաստատ առաջադրութիւն առնելէ յետոյ ըստ Առաքելոյն՝ թէ «Ապաշտօնն իմ փառաւոր առնեմ» (Հռովմ. ԺԱ. 13), մտածեցինք որ Հռոմէական սուրբ Ծիրանին

աւելի քան մեր տկար անձին՝ կը վերաբերէր սուրբերու եւ նա-
հատակներու բոսոր արեամբ ներկուած մեր Հասարակութեան
եւ Ազգին եւ բոլոր կաթողիկէ Արեւելքին, որուն երկրորդ մէկ
ներկայացուցիչը կ'ըլլայինք Ս. Եկեղեցւոյ Ծերակոյտին մէջ:

Այս անգուգական պատուոյն կը յաջորդէր, պարապաներու
զեղեցիկ զուգադիպութեամբ, Ս. Պապին ուրիշ մէկ աննախըն-
թաց կարգադրութիւնը: Նորին Սրբութիւնը կը հրամայէր որ
իր Գահակալութեան Եօթներորդ տարեդարձին, Մարտ 12ին,
Հայրապետական Ս. Պատարազը մենք մատուցանէինք մեր Հայ-
րենի ծէսով, իր օգոստոսիառ ներկայութեան, չըջապատուած
իշխանական, դեսպանական, բարձրաստիճան եկեղեցականնե-
րու, Կարդինալներու դասերէ: Սրբազան Պապը ինքը երկիցս
Հայ լեզուով արտասանեց Ս. Աւետարաններու ընթերցումէն ա-
ռաջ «Խաղաղութիւն ամենեցուն» մաղթանքը: Այդ նշանակալից
օրը Հայ ծէսը փառաւորուեցաւ յաջս աշխարհի եւ Եկեղեցւոյ,
ինչպէս թերեւս բնաւ կզած չէր իր բազմադարեան հոլովոյթի
ընթացքին: Վատիկանի ձայնասփիւռը օրեր շարունակ զովքը
հիւսեց Հայ ժողովուրդին եւ զանազան լեզուներով հաղորդեց
մանրամասնութիւններ Հայ պատարազի մասին եւ երգերէն ալ
ինչ ինչ կոտորներ:

Հայ հասարակութիւնը՝ Պիոս ԺԲ-ի մօտ

Ս. Պատարազի վաղորդային, որ անհուն ուրախութեամբ
եւ խոնարհ հպարտանքով լեցուցած էր բոլոր Հայորդիներու
սրտերը, Ս. Պապը բարեհաճեցաւ ընդունիլ հանդիսաւոր ուն-
կընդրութեան՝ Հռոմի Հայ գաղութը եւ սօնակատարութեանց
պատճառաւ Իտալիոյ, Ֆրանսայի, Պելճիքայի զանազան քա-
ղաքներէ եկած Հայերը:

Այս առթիւ, Ս. Քահանայապետը համառօտ բոլոր համայ-
նապարփակ ճառ մը խօսեցաւ, որուն նկատմամբ ամէն Հայ
քրիստոնեայ ուրիշ զգացում չի կրնար տածել, բայց եթէ խո-
րունկ երախտալիտութեան եւ հաւանութեան:

Կ'ուզենք հոս նոյնութեամբ հաղորդել Նորին Սրբութեան

ճառը ի յաւերժական յիշատակ եւ ի չինութիւն մեր բոլոր Հասարակութեան .

«Սիրելի որդեակներ, ըսաւ Սրբազան մեր Հայրը, երբ քարի գալուստի ողջոյնը կու տանք Ձեզի մեր տան մէջ, ի՛նչքան տրոփուն յուզում է որ կ'արքննայ մեր մէջ ձեր ընծայած տեսարանին առջեւ այս յիշատակելի պատեհութեան: Մեր ընտրած կարգիմալներու առաջինը կ'ըլլայ ձեր ժողովուրդի գաւակներէն մէկը, որ շրջապատուած է յարգելի Եպիսկոպոս եղբայրներէ, եւ այդ միեւնոյն ժողովուրդը ներկայացուած է կրօնաւորներէ, մայրապետներէ, կղերիկոսներէ եւ քահանաներէ, որոնց կարգին ուրախ ենք յատկապէս նշմարելով սիրելի եւ արդիւնաշատ Մխիթարեան միաբանները. ներկայացուած է նոյն ժողովուրդը նաեւ աշխարհականներէ, հայրենակիցներէ որոնք եկած են գրեթէ բոլոր այն վայրերէ, ուր Հայ ժողովուրդը գտած է պատապարան. ամէնքդ ալ ի վերջոյ համախմբուած էք Մեր շուրջ, մատուցանելու համար Մեզի՝ Ձեր յարգանքի եւ որդիական սիրոյ հաւաստիքը:

Կարդինալ ընելով բարձրամեծար Պատրիարքը Կիլիկիոյ Հայոց, Մենք դիտում ունեցանք անշուշտ վարձատրելու գերազանց արժանիքները յոյժ արժանաւոր եւ ամենահաւատարիմ աւագ եկեղեցականի մը. բայց կոչելով զայն անդամակցելու Հռոմէական Եկեղեցւոյ Ծերակոյտին եւ Հայրապետական պատառագ մատուցանելու Սիստեան մատրան մէջ իր մեծասքանչ ծէսին ամբողջ շքեղութեամբը, ուզեցինք միեւնոյն ատեն շեշտել, ու այսպէս ըսեմք, պսակել հանդիսաւոր ցոյցով մը շարքը փաստերու հոգածութեան եւ սիրոյ, որ քրիստոնէութեան ամենահին օրերէն՝ դարերու ընթացքին մինչեւ այսօր, չէ դադրած երբեք Պետրոսի Գահը տածելէ Հայաստանի եւ իր ժողովրդեան հանդէպ: Կրնանք արդարեւ մենք իրաւամբ ըսել քէ այս գերազանց Ազգը, իր ձախողանքներուն եւ տառապանքներուն մէջ ունեցած է միշտ պաշտպան եւ փաստաբան Հռոմէական Քահանայապետը:

Այդ ձախողանքները եւ այդ տառապանքները պակսած չեն ձեր պատմութեան մէջ: Սա՛ եք-է հարուստ է մեծ ու փառահեղ

գործերով եւ դիպածներով թէ՛ խաղաղութեան թէ՛ պատերազմի օրերուն, աշխարհիկ մշակոյթի ու հաւատքի ծառայութեան մէջ, կ'ընծայէ նոյնպէս ո՛չ նուազ յաճախութիւն մը ողբերգական դիպումներու: Այսուհանդերձ այդ ամէնը յատկանշուած է ցայտուն մէկ հանգամանքով մը եւ այն եղած է արիասիրտ հոգեկան կորովը քրիստոնէական հաւատքի դաւանութեան ու պաշտպանութեանը մէջ: Ասոր համար մեծապէս ցնծառիք է Մեզ ունենալ այս պատեհութիւնը՝ շնորհաւորելու զՁեզ այդ մասին:

Ձեր անցեալ հաւատարմութեան այս հանոյական վերլիշումով՝ կ'ուղղենք Ձեզի ներկայիս եւ ապագայի համար ջերմ յանձնարարութիւն մը՝ հոգեկան խռովքի և շփոթութեան օրերու մէջ: Ամո՛ւր կեցե՛ք ձեր հաւատքին վրայ, ձեր լիակատար, ամբողջական, անաշխարհի դաւանանքին վրայ բոլոր յայտնեալ նշմարտութիւններու, զորս կը սորվեցնէ Եկեղեցին. մնացե՛ք հաւատարիմ շնորհքի ամէն խորհուրդներուն, զորս նա կը մատակարարէ: Մի՛ տարուիք, մի՛ խաբուիք հոսանքներէ, որոնք ի վերջոյ մակերեսային բանապաշտութեան կը յանգին, սոսկ մարդկայնական եւ երկրաւոր բարոյականի մը կամ ի վերջոյ անաստուածութեան:

Սուրբ արարողութեան մէջ, զոր ձեզ հետ կատարեցինք, սարկաւազը կը քարոզէ այս գեղեցիկ յորդորակը. «Սուրբ զԱստուածածինն եւ զամենայն սուրբս քարեխօս արասցու՛ք առ Հայր ի յերկինս, զի կամեցեալ ողորմեսցի եւ գթացեալ կեցուցէ զարարածս իւր. Ամենակալ Տէր Աստուած մեր, կեցո՛ւ եւ ողորմեա՛ւ», ու դպրաց դասը կը պատասխանէ. «Քրիստոս... քարեխօսութեամբ երկնային քո զօրացդ միշտ անշարժ պահեա՛ր զԱքուն Հայկազնայց» — Այս է Մեր սրտին ալ մաղթանքը Ձեզի համար: Եւ որպէսզի իրականանայ Մեր այդ իդձը եւ շնորհով Ձեզի աստուածապարգեւ խաղաղութիւնը, սէրը եւ շնորհքը Փրկչին, կու տանք Ձեզի ներկաներուդ եւ ամբողջ սիրելի Հայ ժողովրդեան, հոգեպարար զիջումով, Մեր Առաքելական Օրենութիւնը»:

Եկեղեցին է՝ մի, սուրբ, առաքելական եւ կաքողիկէ

Եւ արդ, պատուական Նշրարք եւ սիրեցեալ զաւակներ, այսքան վերապատուուած Հռոմայ Ս. Գահէն, «ուր եղին գլխմն հաւատոյ հիման Ս. Եկեղեցւոյ» եւ այնքան խրախուսուած Քրիստոսի Փոխանորդին հայրական յորդորանքէն, մեր բովանդակ Հասարակութիւնը հարկ է նորոգէ իւր եռանդը եւ վճռականութիւնը լուսաւոր եւ անեղծ պահելու Կաթողիկէ Ս. հաւատքը Ազգիս մէջ, նա մանաւանդ որ այնքան այլանդակ, օտարամուտ եւ կործանարար մոլորութիւններ տպւեցանորէն կը հրապարակուին ամէնուրեք եւ որոնցմէ կրնան վարակուիլ եւ թունաւորուիլ մերիներն անդամ :

Առ այդ հարկ է աստատանիլ Ս. Եկեղեցւոյ, որ է աստուածադիր «սիւն եւ հաստատուքիւն ոշմարտութեան» (Ա. Տիմ. Գ. 15), որ «շինեալ ի վերայ կեփայեան վիմի», հոգեւոր ամենավսեմ պայծարը կը մղէ անաղարտ պահելու քրիստոսաւանդ վարդապետութիւնը իր ամբողջութեամբ եւ սրբութեամբ: Ու միայն այդ վարդապետութիւնն է, համակ ճշմարտութիւն, եւ միակ պատուար ոչ միայն յայտնեալ այլ նաեւ բնական, բարոյական ճշմարտութեանց, որ կրնան տալ թէ՛ անհատներու եւ թէ՛ բովանդակ մարդկութեան՝ իսկական ազատութիւնը եւ խաղաղութիւնը:

Աւագ, քանի քանի խմբակցութիւններ, որ իրենք զիրենք Քրիստոսի Եկեղեցի կը յորջորջեն, հրաժարած են պատգամաւոր ըլլալէ այդ ամբողջական քրիստոնէական հաւատքին՝ որ սակայն անբաժանելի է: Քանիներ զիւրաւ եւ յաղթականի հովեր առնելով անդամ — մինչ պարտեալներ են հոգեպէս — կը յարմարին օրուան իշխողներուն՝ որ յանուն քաղաքականութեան կը աքնին հիմերը քանդել ամէն կրօնքի եւ աստուածալաշտութեան: Քանիներ, հակառակ Քրիստոսի պատգամին Ս. Աւետարանի, այսինքն տիեզերական քարոզութեան, մինչեւ Աստուծոյ բոլոր ցրուեալ որդիները հաւաքուին ի մի (Յովհ. ԺԱ. 52), ըլլան մի հօտ եւ մի հովիւ (Անդ. Ժ. 16), կ'ամփոփուին ազգի մը, պետութեան մը սեղմ սահմաններու մէջ, կ'այլափոխեն Եկեղեց—

ւոյ դերբնական եւ զլխաւոր նպատակը — որ է հոգիներու սըրբութիւնը, նմանողութեամբ Քրիստոսի երկրիս վրայ, եւ յաւիտեանական երջանկութիւնը Երկնքի մէջ — աշխարհային, ժամանակաւոր, երկրաւոր նպատակներու: Ասոնց համար պիտի չկրկնէ՞ր հեթանոսաց Առաքեալը փրկակցւոց թուղթին մէջ դրած խօսքերը «Բագումք գնան, գորոց քաղումք անգամ ասէի ձեզ, քայց արդ լալով իսկ ասեմ. զքշմամեաց խաչին Քրիստոսի... որք գերկրաւորս եւեթ խորհիմ» (Փիլ. Գ. 18):

Այլ Քրիստոսի ճշմարիտ Եկեղեցին, ինչպէս լերան վրայ շինուած քաղաք մը՝ որ չի կրնար թաքուն մնալ (Մատ. Ե. 14), կը կրէ իր հաւատալիութեան եւ հարադատութեան կնիքն անջնջելի ու երաշխիքը մեծափարթամ:

Ան՝ բովանդակ մարդկութեան առջեւ կը հանդիսանայ իբր մի եւ միակ նոյն Հաւատքի դաւանութեամբ, նոյն սուրբ Խորհուրդներու մատակարարութեամբ, նոյն սուրբ Պատարագի մատուցմամբ, նոյն բարձրագոյն քրիստոսադիր իշխանութեամբ որ է Պետրոս Առաքելապետը, յաւէտ անմահ իր յաջորդներու, Հռոմայ Ս. Պապերու մէջ:

Ան՝ Կաթողիկէ է, այսինքն ընդհանրական, տիեզերական, որ անխախտ պահելով իր միութիւնը եւ միակիութիւնը, տարածուած է բոլոր ազգերու եւ ցամաքամասերու մէջ եւ որուն մէկ դեղեցիկ արտայայտութիւնը եղաւ վերջին քահանայապետական խորհրդաժողովը: Ի՞նչ վսեմ անմոռանալի տեսարան՝ որ յարտասուս յուզեց ներկայ դտնուող հանդիսականները: Արեւելքէն, Արեւմուտքէն, Հիւսիսէն եւ Հարաւէն եկած, մեծագոյն մայրաքաղաքներու Հայրապետներ չին եւ նոր աշխարհէն, որ բացարձակ միութեամբ Ս. Հաւատքի մէջ, ամենադատ եւ ամենահաւատարիմ հպատակութեամբ բարձրագոյն Հովուապետին հանդէպ, զպալի, շօշափելի կը դարձնէին Ս. Եկեղեցւոյ միութիւնը եւ ընդհանրականութիւնը:

Ան՝ սուրբ է, սրբութեանց մայր, ո՛չ միայն իր անտեսանելի Գլխով որ է Քրիստոս, այլ եւ իր վարդապետութեամբ, խորհուրդներով, ազրիւր սրբութեան, իր շատ մը անդամներու ամբիժ վարքով եւ դիւցազնական առաքելութիւններով, իր կրօ-

նաւորական կարգերու սրբափայլ կուսակրօնութեամբ, իր առաքեալներու զոհողութեամբ՝ որ հրաժարելով հայրենի աշխարհէ հեռաւոր եւ անկոխ երկիրներ անգամ կ'երթան տարածելու Ս. Աւետարանը, որսալու զմարդիկ ի կեանս (Մատ. Դ. 19), ամոքելու մարդկութեան լոկոր ցաւերը, որբանոցներու, հիւանդանոցներու, անկեղանոցներու, ուրկանոցներու մէջ, ամէնուրեք մղուած սէրէն Քրիստոսի. (Ք. Կորնթ. Ե. 14)։ Ան՝ սուրբ է իր նահատակներու արիւնով, որ մեր օրերու մէջ անգամ այնքան առատօրէն հոսեցաւ ու կը հոսի։

Ան՝ առաքելականութեամբ կը ցայտի յանձին անընդհատ յաջորդութեան Պետրոս Առաքելապետին՝ Հռոմայ Ս. Գահունի վրայ, որուն «վասն դերադոյն գլխաւորութեան հարկ եղեւ միշտ զի միաբանեացի ամենայն եկեղեցի, եւ յորմէ յարդելի հաղորդակցութեան իրաւունք յամենեսին զեղուն» (Ս. Երանոս, Վատիկ. Ժողով)։

Այս եկեղեցին, մեզ մայր անաբատ, որով ելանեմք առ Քրիստոս հայր մեր երկնաւոր (Դռնբ.), որուն լսելով՝ լսած կ'ըլլանք նոյն ինքն Քրիստոսի, մանապարհ, մշմարտութիւն եւ կեանք (Յովհ. ԺԴ. 6), իշխանութեամբ կը բերէ իր սլաղամբ մարդկութիւնը եւ անոր անսկիզբութիւն վախճանը շօշափող բոլոր հարցերու նկատմամբ, իրարու յաջորդող եւ իրար զիրար տապալող մոլոր դրութեանց դէմ, որ աւաճող այնքան տառապանքներու կ'ենթարկեն հէք մարդկային սերունդները։ Ան անբռնաբարելի դիտակցութիւնը ունի թէ ինքն է ժառանգը առաքելական քարոզութեան հոգւոյն. «Վայ է ինձ եթէ ոչ աւետարանեմ» (Ա. Կորնթ. Թ. 16), ան միշտ պիտի կրկնէ Առաքեալներու հետ ամէն սրբազաններուն «Հնազանդել պարտ է Աստուծոյ առաւել քան մարդկան» (Գործք Առաք. Ե. 29)։ Քրիստոս Աստուած իր հիմնադիրը՝ խոստացած է անոր զՀոգին մշմարտութեան «զի ընդ ձեզ բնակեացէ յաւիտեան... զոր աշխարհս ոչ կարէ ընդունել... բայց առ ձեզ բնակեացէ, եւ ընդ ձեզ եղիցի» (Յովհ. ԺԴ. 16-17)։ Խոստացած է ի՛ր իսկ ներկայութիւնը մինչեւ ի կատարած աշխարհի «Պնացէ՛ք այսուհետեւ՝ աշակերտեցէ՛ք գաւեմնայն հեքանոսս, մկրտեցէ՛ք զմոսս յանուն Հօր եւ Որդւոյ եւ

Հոգւոյն Սրբոյ: Ուսուցե՛ք նոցա պահել զամենայն՝ որ ինչ պատուիրեցի Զեգ: Եւ ահաւասիկ ես ընդ Զեգ եմ գամենայն աւուրս՝ մինչեւ ի կատարած աշխարհի» (Մատ. ԻԸ. 19-20):

Ս. Եկեղեցին՝ մնալով Հանդերձ միշտ մայր բարեգութ եւ գորովալից մոլորեալներու Հանդէպ, բնա՛ւ չի կրնար Հաշտուիլ կամ յարմարիլ մոլորութեանց, եւ միշտ պիտի զգուշացնէ իր զաւակները եւ բովանդակ մարդկութիւնը խաբուսիկ խոստումներու, երկրաւոր դրախտներու եւ ստալոգ դրութիւններու դէմ:

Բայց ասոր Համար իսկ Ան նշաւակ է բոլոր՝ յաճախ իրերամարտ՝ աշխարհային, աստուածամերժ, քրիստոսուրաց իշխանութեանց Հալածանքին, որ սակայն զինք չի խռովեր, չի դարձայներ. զի կանխաւ արդէն աստուածային Վարդապետը զգուշացուցած էր ըսելով. «Եթէ զիս հալածեցին, ապա եւ գնեգ հալածեսցեն» (Յովհ. ԺԵ. 20) եւ Պօղոս առաքեալը իր կարգին յայտարարած էր թէ՛ «Ամենեքին որ կամիցին աստուածպաշտութեամբ կեալ ի Քրիստոս Յիսուս՝ ի հալածանս կացցեն» (2 Տիմ. Գ. 12):

Սքանչելիք, արդարեւ, Աստուծոյ հօր բազուկին եւ երկհազարամեայ պատմութեան դէպքերով ստուգուած իրականութիւնը եւ Հաւատարմութիւնը աստուածային խոստումին. «Պրումֆ դժոխոց գնա մի՛ յաղթահարեսցեն» (Մատ. ԺԶ. 18): Հալածողները կ'անցնին, մոլար դրութիւնները իրար զիրար կը վանեն, հաղիւ ազօտ եւ տխուր հետք մը կը թողուն մարդկութեան տարեգրութեանց մէջ, մինչդեռ Ս. Եկեղեցին, ինչպէս ծովին մէջ ժայռ մը, փոթորկայոյզ ալիքներու բախումէն կրկին մաքրուած՝ աւելի շողշողուն կը փայլի արեւու ճառագայթներուն ցոլացումով, ինքն ալ հալածանքներու հարուածներէն դուրս կու գայ աւելի պայծառ եւ միշտ անսասան:

Ջերմօրէն կը յորդորենք մեր Եպիսկոպոսակից Եղբայրները եւ բովանդակ Քահանայական դասը՝ որ իրենց քարոզութեանց յաճախակի նիւթ դարձնեն սոյն ճմարտութիւնները եւ լայնօրէն բացատրեն հաւատացեալներու բազմութեան Եկեղեցւոյ խորհուրդին մեծութիւնը, անոր հիմնարկութիւնը աստուածային, անոր նուիրապետական արտաքին կառուցուածքը եւ ներ-

քին կեանքը յորդառատ հոսումով Հոգւոյն Սրբոյ շնորհներուն եւ պարգեւներուն, անոր զերբնական ու աստուածադիր նպատակն ու վախճանը, անոր զերազանցութիւնը երկրաւոր եւ ժամանակաւոր ամէն արժէքներու նկատմամբ, եւ անկախութիւնը ամէն աշխարհային իշխանութենէ՝ իր առաքելութիւնը եւ Ս. Աւետարանի քարոզութիւնը կատարելու դործին մէջ:

Ոչ այլապէս կ'ըմբռնէին մեր Ս. Հայրերը Քրիստոսի եկեղեցին. անոնց մէկ արձագանդն է որ կը հասցնէ մեզի քաղցրահնչիւն Ս. Եղիշէն. «Ոչ է եկեղեցի շինուած մարդոց... ոչ եւ պարգեւի քաղաւորաց, եւ ոչ արուեստ մարտարութեանց եւ ոչ գիւտի իմաստնոց եւ ոչ աւար քաջութեան զինուորաց եւ ոչ պատիր խաբէութիւնի դիւաց. նա եւ բնաւ իսկ ամենեւին զինչ եւ ասացես յերկրաւորացն, կամ ի վեհից կամ ի վատքարաց, բնաւ ուրեք եկեղեցի ի նոցանէ ոչ գտցի: Այլ շնորհիք եւ մեծիմ Աստուծոյ, ոչ միում ումեք ի մարդկանէ տուեալ, այլ ամենայն բանաւոր ազգաց, որք վիճակեալք եւ ի բնակութիւն ի ներքոյ արեգականս: Հիմումն նորա եղեալ եւ ի վերայ հաստատուն վիմի. ոչ ներքինի շարժել կարեն, եւ ոչ վերինի դադուեցուցանել: Եւ գոր երկինք եւ երկիր ոչ դադացուցանէ, մի՛ ոք ի մարդկանէ խրախուսացի յաղթել նմա» (Անդ. էջ 35-36, տպ. Վեն. 1859):

Երկու սէր՝ Ս. Եկեղեցին եւ Հայրենիքը

Ս. Եկեղեցւոյ հանդէպ մեր ունենալիք հաւատքն ու սէրը — նոյնընդ որս կը պարտինք տածել Քրիստոսի մեր Աստուծոյն — բնաւ չեն նսեմացներ, չեն քնջեր օրինաւոր յարումը եւ սէրը որ բնութիւնն իսկ կը դրոշմէ բոլորին սրտին մէջ Հայրենիքի եւ Ազգի հանդէպ:

Կաթողիկէ կրօնքը ոչ մէկ ատեն ուրացած է հայրենիքի եւ ազգութեան զազաւարականները: Ս. Թովմաս Ադուինացին դարեր առաջ տեսականօրէն պարզած է հայրենիքի քրիստոնեայ ըմբռնումը, խորունկ հիմերու վրայ հաստատուած (2. 2. ՁԱ. յօդ. 1):

Հրեշտակային վարդապետին աւանդածը իր անսեթեւեթ

հաստատումը կը գտնէ Եկեղեցւոյ հրապարակային ուսուցման մէջ:

ԼԼԵՆ ԺԳ. Ս. Պապը «Բրիտտոնէական Իմաստութեան» րառերով սկսող կոնդակին մէջ, 10 Յունուար 1890ին, կը յայտարարէ «Բնական օրէնքը կը պարտադրէ մեզի սիրել եւ պաշտպանել մասնաւոր գործով եւ նուիրումով երկիրը, ուր ծնած եւ սնած ենք եւ սիրել զայն այն աստիճան՝ որ ամէն լաւ քաղաքացի չի վարանիր հայրենիքի համար մահն անգամ դիմադրաւել...» եւ քիչ յետոյ կ'եզրափակէ ըսելով. «Ամէն քրիստոնէի զլիաւոր պարտականութիւնն է, եւ պիտի ըսէինք, գրեթէ ալրիւրը՝ ուրիշ կը հոսին բոլոր միւս պարտականութիւնները, սիրել երկու հայրենիքները, մին բնական եւ երկրաւոր, միւսը երկնաւոր»:

Հրեշտականման Պիոս Ժ. Ս. Պապը բազմաթիւ առիթներով կը հաստատէր հայրենասիրական զպացումներու օրինաւորութիւնը: Անմոռանալի մնաց այս մասին ճառը՝ որ Նորին Սրբութիւնը արտասանեց 1909, Ապրիլ 19ին՝ Օռլէանի եպիսկոպոսին առաջնորդութեամբ Հռոմ եկած Ֆրանսացի ուխտաւորներու առջեւ: Հերքելով զրպարտութիւնը, որ այդ միջոցին կը նետուէր կաթողիկէներու դէմ՝ իրր թէ անոնք նուազ հայրենասէր ըլլային, Ս. Պապը ըսաւ ծանրակշիռ այս խօսքերը. «Կաթողիկէութիւնը աստուածային կրօնք մը պիտի չըլլար, եթէ թշնամական ըլլար հայրենիքի հանդէպ»:

Նոյնը կը սորվեցնեն, երբ կը ներկայանայ առիթը՝ յաջորդող Քահանայապետները:

Զէ՞ որ արդէն Ս. Գիրքը Հին Կտակարանի մէջ կը լսեցնէ հայրենիքի հանդէպ ուժգին սիրոյ բաբախումը Մակարայեցւոց աննման պատմութեան էջերով, ուր Աստուած ինքնին, իրմէ ներչնչուած հեղինակներու բերնով, կը պանծացնէ, կը փառաբանէ այդ գիւցաղները իրր քաջարի եւ նախանձելի ախոյեաններ հաւատքի եւ հայրենիքի:

Եւ ո՞վ չի զիտեր թէ ո՞րքան սիրեց իր թշուառ եւ ապերախտ հայրենիքը նոյն ինքն Աստուածային Փրկիչը: Ո՞վ արցունք թա-

վրած չէ՝ կարգալույժ եւ մտածելով անոր լացը իր աստուածա-
ստան հայրենիքին սպառնացող տւերումին եւ քանդումին համար :

Հայրենասիրութիւն

Նուիրական է ուրեմն ամէն կաթողիկէի՝ հայրենիքի եւ ազ-
դի սէրը : Երբ սակայն յանուն հայրենիքի կամ ո՛րեւէ ուրիշ
ժամանակաւոր բարիքի համար կամ անուամբ կը պահանջուի
հրաժարում կամ ուրացում Քրիստոսի, կամ ինչ որ նոյնն է,
կը պարտադրուի Ս. Եկեղեցւոյ հրամանակարգ վարդապետու-
թեանց մերժում կամ աստուածաբար կարգերու խզում, ճշմա-
րիտ քրիստոնէայ մը չի կրնար վարանիլ իր բռնելիք ընթացքին
եւ ճանապարհի նկատմամբ :

«Պէտք է սիրենք երկրաւոր հայրենիքը, որ տուած է մեզի
այս մահկանացու կեանքի վայելումը», կը սորվեցնէ Լեւոն ԺԳ.
վերոյիշեալ կոնդակին մէջ, «հարկ է սակայն աւելի բռն սի-
րով սիրել Եկեղեցին»՝ որուն կը պարտինք հոգւոյ անմահ կեան-
քը, որովհետեւ բանաւոր է եւ մտքի համաձայն՝ նախադասել
հոգւոյն բարիքը մարմնոյ բարիքին, որովհետեւ Աստուծոյ
հանդէպ պարտականութիւնները աւելի նուիրական են քան
մարդկանց հանդէպ եղածները» :

Եւ այս է, մեկնութեան անկարօտ, պատգամը ելած մեր
երկնաւոր փրկչին աստուածային շրթունքներէն. «Որ սիրէ ըզ-
հայր կամ զմայր, առաւել քան զիս, չէ ինձ արժանի : Եւ որ սիրէ
զուստր կամ զդուստր առաւել քան զիս, չէ ինձ արժանի» (Մատ.
Բ. 37) : Եւ դարձեալ «Որ ուրացի զիս առաջի մարդկան, ուրա-
ցայց եւ ես զմա առաջի Հօր իմոյ որ յերկինս է» (Մատ. Բ. 32) :

Մեր դարաւոր պատմութեան ալ ընթացքին, մեր Հայրերը,
քաղցր հայրենի հողին վրայ, յաճախ դուած են իրենք զիրենք
ահաւոր երկրնորանքի առջեւ, կամ ուրանալ ճշմարիտ Աստուա-
ծը, զՔրիստոս եւ անոր Ս. Եկեղեցին. եւ կամ, եթէ ոչ միշտ ա-
րիւնով մկրտուիլ, դէթ պանդխտութեան ցուպը ձեռք առնուլ,
օտարութեան եւ անոր պարտադրած զրկանքներուն մէջ ապրիլ :
Անոնք սակայն Ս. Աւետարանի լոյսով հոգեղմայլ եւ անկեղծ

ու խորունկ հաւատքով սնած ու զրահաւորուած, չվարանկցան հրաժարելու ամէն բանէ՝ միայն թէ Աստուծոյ չօտարանալին:

Այս է մեր Հայրերու մեղի ձգած օրինակը եւ կտակը, Վարդանանց օրերէն մինչեւ վերջին տեղահանութիւնները:

Ներգաղթն ու Կաթողիկէ Պատրիարքութիւնը

Թէ ինչ են եղած եւ ինչ են մեր զբաղումները մեր Հայրենիքին եւ Ազգին հանդէպ՝ ծանօթ է ամէնուն: Մեր հովուական այցելութեանց միջոցին Սուրիա, Եգիպտոս, Իրաք, Պաղեստին՝ զանոնք հրապարակաւ պարզելու առիթը ունեցանք եւ Մամուլէն ալ յօժարութեամբ արձագանդ եղաւ անոնց:

Ծանօթ է դարձեալ բոլորին՝ թէ ո՛րքան անշահախնդիր կերպով Հայ Կաթողիկէ Պատրիարքարանս, ըլլա՛յ Պոլսական շրջանին, ըլլա՛յ Լիբանան փոխադրուելէ յետոյ, բերած է եւ կը բերէ յաճախ իր ազդու աջակցութիւնը Հայ Ազգիս եւ անոր դատին եւ դաւաններուն ի նպաստ, թէեւ իր միջամտութիւնները չատանգամ կը մնան քողարկուած եւ հեռու փողահարուելէ:

Ծանօթ է վերջապէս ամէնուն՝ թէ մեր Հայ Կաթողիկէ Համայնքն ալ, ինչպէս բոլոր Ազգը, տասնամորդուեցաւ, իր արեան տուրքը վճարեց տեղահանութեան միջոցին եւ զինուորական բանակներու մէջ. եւ ի նպաստ Հայրենիքի համազգային հանգուակութեանց ալ պատասխանեց իր սիրոյ յօժար մասնակցութեամբ:

Ահաւոր պատերազմի ընթացքին, ուրեմն, երբ Դաշնակից Պետութիւնները կը յայտարարէին որ իրենց յաղթանակով պիտի ապահովուէր մարդկութեան, ի մէջ այլոց, Կրօնքի կատարեալ ազատութիւն, իրաւունքով եւ անձկանօք մենք ալ ակնդէտ կը մնայինք այդ օրուան, որ հնարաւորութիւնը պիտի տար մեզի, անխախտ պահելով մեր կրօնական համոզումներն ու կարգերը, երթալու Մայր Հայրենիք՝ մեր բաժինը բերելու անոր վերաշինութեան եւ բարոյական ու կրօնական վերելքին:

Բայց ոչ սակաւ եղաւ մեր յուսախաբութիւնը՝ երբ հայրե-

նաղարձի բանբերները եւ անոնց մոռնետիկները համազգային այս գործին յարանուանական շնչոտած բնոյթ մը տուին, եւ Հայ Կաթողիկէութեան հանդէպ որ, Զարեալ բռնատիրական ժամանակ անդամ, կը վայելէր իր ազատ կազմակերպութիւնը հայրենի դաւառներու մէջ, կը զլացուէր արդար եւ լիովին արժանացած ազատամիտ վերաբերում մը:

Աւելին կայ. ըսուեցաւ, օրինակի համար, թէ պաշտօնական անձեր յայտարարած ըլլան, որ հայ կաթողիկէ կղերը կըրնայ երթալ Հայրենիք՝ պայմանաւ որ խղէ հպատակութեան կապը Հռոմայ Ս. Աթոռին հետ: Սակայն ո՞վ չ'ըմբռներ որ նման պարտադրանք մը հաւասար է կաթողիկէ հաւատքի ուրացման: Եթէ առաջարկուէր խղել յարաբերութիւն կամ կապ որեւէ քաղաքական խմբակցութեան հետ, պիտի ընդունէինք զայն օրինուոր եւ անկեղծ հպատակութեամբ: Բայց Հռոմայ Ս. Աթոռը քաղաքական բեւեռ մը չէ, այլ սոսկ կրօնական եւ այն ալ անփոխարինելի՝ Քրիստոսի կարգադրութեամբ: Ուստի հրաժարիլ Հռոմայ Ս. Գահի հպատակութենէն՝ համահաւասար է հրաժարման Ս. Եկեղեցիէն, Կաթողիկէ կրօնքէն եւ հաւատքէն, որով եւ մեղի կը մնայ կրկնել մեր Ս. Հայրերուն հետ. «Յայսմ հաւատոց զմեզ ոչ ոք կարէ խախտել, ոչ հրեշտակք եւ ոչ մարդիկ, ոչ սուր, ոչ հուր, ոչ ջուր, ոչ ամեհնայն զինչ եւ եմ դառն հարուածք» (Եղիշէ, Վեն. 1859, էջ 31):

Ուրեմն մեղի կը պարտադրուի տակաւին պանդխտութեան մէջ մնալ, որպէս զի անաղարտ պահենք մեր Կաթողիկէ Ս. Հաւատքը:

Մեր սրտերուն մէջ անմեռ պիտի մնայ, սակայն, կարօտը հայրենի դաւառներուն, մեր հողինքէն ներս բնաւ պիտի չթափանցէ դառնութեան շիթ մը անդամ Հայրենիքի դէմ. անոր բարդաւաճումը, ծաւալումը, մանաւանդ դարձը քրիստոնէական արշարոյսի եւ լուսաւորչեան շրջաններու գեղեցկութեան, երբ «Օրէնք աստուածային կացցեն քաղաւոր ի վերայ ամեհնայնի (Անդ, էջ 44), պիտի շարունակեն ըլլալ մեր մշտամրմունջ աղօթքին եւ կեանքին ու զործունէութեան առարկան:

Պիտի սպասենք յուսալից՝ թէ պիտի հնչէ Աստուծոյ որոշ-

ւած այդ ցանկալի ժամը. «Սիրտ քագաւորի ի ձեռս Աստուծոյ» (Առակ. ԻԱ. 1): Մինչ այն պիտի մնանք Սփիւռքի մէջ, վայելելով աղնիւ և լայնամիտ ասպնջականութիւնը դադարաւայրերու, մանաւանդ Մերձաւոր Արեւելքի մէջ, ուր խղճի ճշմարիտ ազատութեան հետ, ունեցանք և ունինք հասարակական կեանքի և մշակոյթի ամէն գիւրութիւններ, և որոնց շնորհիւ այս դադութիւնը համեմատաբար քիչ ժամանակուայ մէջ հասան նախանձելի վիճակի:

Մենք վստահ ենք որ պիտի չարունակուի նոյն աղնիւ ու ազատամիտ վերաբերումը, որուն համար քաղցր է մեզի յայտնել մեր զբաղուած սրտի խոր երախտադիտութիւնը այս երկիրներու Կառավարութեանց և Ժողովուրդներուն:

Այսքանը պարտք համարեցանք, Արշի. Եղբարք և սիրեցեալ Որդեակք, յիշեցնել մեր սիրելի Հօտին որպէս զի «Մի' իցեմք տղայք խռովեալք և տատանեալք յամենայն հողմոց վարդապետութեան, խաբէութեամբ մարդկան, խորամանկութեամբ ի խաբէութիւն մոլորութեան. այլ հշմարսեալք սիրով՝ անեցուցումք ի նա զամենայն, որ է գլուխ Գրիստոս (Եփ. Դ. 14-15):

Յ ո ղ ո ը

Մեր պատուական և յոյժ սիրեցեալ Կղերը, ըլլալ աշխարհիկ, ըլլալ կրօնաւոր, ինչպէս նաև Անարատ Յղութեան առաքինափայլ Քոյրերը, որոնց բոլորին համար հայրական խոր դուհունակութեամբ պիտի կրկնենք Առաքեալին խօսքերը՝ թէ անոնք են ուրախութիւն մեր և պսակ (Փիլ. Դ. 1), ոչինչ աւելի կարեւոր կամ թանկապին համարին՝ քան բոլորանուէր և դերբնական ապրումը աստուածային կոչման, որուն բաժանորդ եղած են Երկնքի ձրի պարզեօք: Խոր բարեպաշտութեան հոգի, մաքրափայլ կենցաղ, անարժաթասէր բարք, անխոնջ աշխատութիւն մանաւանդ բանիւ և վարդապետութեամբ գլրենք հանդիսացընեն ճշմարտապէս լոյս Աշխարհի և աղ Երկրի (Մատ. Ե. 13-14) իրենց միջավայրերուն մէջ: Նախանձախնդիր աստուածային և եկեղեցական պատուիրաններու և կարգերու, որոնց ի-

րենք պահպաններն են, փայլին սակայն հեղութեան և խոնարհութեան հոգեով: Քրիստոսի սիրով եւ Անոր պաշտելի Անձին մէջէն տեսնեն եւ զուրկուրան անսպառ նուիրումով մանուկներուն, ծերերուն, հիւանդներուն, բանուոր եւ չքաւոր դասակարգներուն վրայ:

Արհի. Թեմական Առաջնորդներու հրահանդաց համաձայն նախանձախնդիր ըլլան՝ որ եկեղեցիներու մէջ վաշելուչ կերպով կատարուին աստուածային պաշտամունքները մեր հայկական ծէսով եւ խնամուած երաժշտութեամբ: Մեծ հոգ տանին որ դպրոցներու մէջ յատուկ խնամքով աւանդուին քրիստոնէական վարդապետութիւն եւ տոհմային կրթութիւն, ինչպէս նաեւ կազմեն Հ. Կ. Ե. Միութիւններ, աղքատախնամներ, եղբայրութիւններ եւն., այնպէս որ աշխարհիկ դասակարգն ալ օժանդակ ըլլայ վարդապետներու առաքելական գործունէութեան մէջ. եւ ասով իսկ ան ալ լման ասլրի իր Կաթողիկէ Ս. Հաւատքը Աստուծոյ եւ Ս. Եկեղեցւոյ պատուիրաններու պահպանութեամբ, յաճախութեամբ Ս. Խորհուրդներու եւ խորագոյն ծանօթութեամբ Ս. Կրօնքի ճշմարտութեանց:

Ի դէպ է կրկնել հոս Առաքեալին խօսքը յորդորական. «Այսուհետեւ, եղբար՛ք իմ սիրելիք, հաստատուն եղերուք, անշարժ կացէք, առաւել լեւորք ի գործս Տեառն յամենայն ժամ. գիտասցիք զի վաստակին ձեր ոչ են ընդունայն առաջի Տեառն» (Ա. Կորնթ. ԺԵ. 58):

Երախտագիտութիւն

Փակելէ առաջ մեր այս շրջաբերականը՝ կը բաղձանք նախ անգամ մը եւս յանուն մեր նուիրապետութեան եւ բովանդակ Հօտին՝ դնել յոռոս Քրիստոսի Փոխանորդին խոր երախտագիտութեան, որդիական սիրոյ, անայլայլ հպատակութեան եւ յարումի զպայմանց հաւատարմքը: Ո՛րքան քաղցր եւ նուիրական է մեզի մեր Հայրապետներու մէջէն ամէնէն հեղին եւ շնորհալիին խօսքերով ողջունել յաւէտ Առաքելապետական Ս. Գահը՝ ըսելով եւ կրկնելով.

«Եւ դու Հոռմ, Մայր քաղաքաց,
Գերապայծառ եւ պատուելի,
Մեծին Արողդ Պետրոսի,
Առաքելոց Գլխաւորի,
Եկեղեցի անշարժելի,
Ի Կեփայեան շինեալ վիմի,
Ի դրանց դժոխոց անյաղթելի,
Եւ կնիք երկնիցն բացողի»։ (Ողբ. Եղեւ.)

Ապա կը բաղձանք, հասցնել մեր ջերմ ու հայրական շնորհակալիքը Արհի. Եղբարցդ, Քահանայական եւ Կրօնաւորական դասուն, բոլոր հաւատացեալ մեր Ժողովուրդին եւ մեր բարեկամներուն, որոնք աղօթքով, գրութիւններով, հեռագիրներով, հրատարակութիւններով, նուիրատուութեամբ յայտնեցին իրենց սրտերուն ուրախութիւնը եւ խնդակցութիւնը բացառիկ պատուոյն առթիւ, որ շնորհուեցաւ մեզի։

Մինչ բոլորէն կը խնդրենք որ շարունակեն անդադար յիշել մեզ իրենց եռանդուն աղօթքներու մէջ՝ կը վստահեցնենք ամէնքը՝ որ մենք ալ միշտ աղօթող ենք Յիսուսի եւ Ս. Աստուածամօր առջեւ եւ յաճախադոյնս նոյն ղխտաւորութեամբ կը մատուցանենք անմահ Ս. Պատարադը, հայցելով մեր սիրելիներուն համար բարօրութիւն եւ ժամանակաւոր ու երկնային պարգեւներու առատութիւնը՝ ըստ իւրաքանչիւր պիտոյից, ինչպէս նաեւ պայծառութիւն Ս. Եկեղեցւոյ եւ Ազգիս։

Հուսկ հաղորդելով Ս. Քահանայապետին Առաքելական Օրհնութիւնը՝ զոր Նորին Սրբութիւնը բարեհաճեցաւ շնորհել Արհիպպատիւ Եղբարցդ, յարգոյ Կղերին եւ բոլոր Ժողովուրդեան՝ կը կցենք մեր ալ հայրական սիրով զեղուն մաղթանքը եւ հայրապետական օրհնութիւնը։

Տուեալ ի Պատրիարքարանէս որ ի Վերիտոն ի Տաւուր ամսեանն Յուլիսի, յամի 1946, ի տօնի Գիւտի Նշխարաց Ս. Հօրն մերոյ Գրիգորի Լուսաւորչի, յճրդ ամի Հայրապետութեան Մերոյ։

ՅԻՍՈՒՍԻ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԾԱՌԱՅ

ԳՐԻԳՈՐ ՊԵՏՐՈՍ ԺԵ. ԱՂԱՃԱՆԵԱՆ

ՈՂՈՐՄՈՒԹԵԱՄԲՆ ԱՍՏՈՒԾՈՅ

ԵՒ ՇՆՈՐՀԻՒ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ԳԱՀՈՒՆ

ՍՐՐՈՅ ՀՌՈՎՄԷԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ԵՐԷՅ ԿԱՐԴԻՆԱԼ
ՏԻՏՂՈՍԻՒ Ս. ԲԱՐԹՈՂՈՄԷՈՍԻ ՏԱՃԱՐԻՆ ՈՐ Ի ՀՌՈՎՄ

ՊԱՏՐԻԱՐՔ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ

ԵՒ

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ՀԱՅՈՅ ՈՒՂՂԱՓԱՌԱՅ

ՈՂՋՈՅՆ ԵՒ ԱՍՏՈՒԱԾԱԻԱՆԴ ՕՐՀՆՈՒԹԻՒՆ

ՊԱՏՈՒԱԿԱՆ ԵՂԲԱՐՅ ՄԵՐՈՅ

ԱՐՀԻ. ԱՐՀԻ. ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱՅ, ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱՅ,
ՅԱՐԳՈՅ ՔԱՀԱՆԱՅԻՅ ԵՒ ՀԱԻԱՏԱՅԵԱԼ ԺՈՂՈՎՐԴԵԱՆՍ

Պատուական Եղբարք եւ Սիրեցեալ Որդեակք ի Քրիստոս,

Անցեալ ամսոյն 30ին կը լրանար տասնամեակը այն օրէն
Երբ, Աստուածային Նախախնամութեան խորհուրդով, Եղբայ-
րակից Արհի. Եպիսկոպոսներու ընտրութեամբ եւ հաստատու-
թեամբ Առաքելապետական Ս. Գահուն, կը կոչուէինք Տանն
Կիլիկիոյ ուղղափառ Կաթողիկոսական Աթոռին, հովուելու Հայ
Կաթողիկէ համայնքը եւ «Վերակացու ըլլալու նշմարտութեան»
(Բ. Կորնթ. ԺԳ. Տ) Ս. Աւետարանին եւ մեր պանծալի Ս. Հայ-
րերուն վարդապետութեանը համաձայն մեր Ժողովուրդին մէջ:

Հանգրուան մըն է այս տարեգարձը մեր խոնարհ կեանքին մէջ: Աստուծոյ առջեւ խորհրդածելէ յետոյ մեր տաանամեայ պաշտօնավարութեան բոլոր անցուդարձերուն շուրջ, յարմար դատեցինք բանալ մեր սիրտը նաեւ ձեր առջեւ Արհի. Եղբարք եւ սիրեցեալ զուակներ: Մանաւանդ որ ժամանակներն ու պարագաները անհրաժեշտ եւ ստիպողական կը դարձնեն յաճախաւորն հասցնել ամէնուրեք մեր հովուական ձայնը: Կը բաղձանք հպանցիկ ակնարկով մը պատկերացնել անցած չրջանը, եւ ասպա զդուշացնել խաւարէն, զոր «մարդք անպիտանք ի հաւատս» (Բ. Տիմ. Գ. 8) թանձր մշուշի նման կը կուտակեն ողջամիտ քրիստոնէական սկզբունքներուն դէմ, եւ ի վերջոյ քաջալերել եւ յորդորել բոլորը՝ հաւատարիմ մնալու Ս. Եկեղեցւոյ, ընթանալու արժանապէս սուրբ կոչման մէջ, որուն կանչուած ենք (Եփես. Դ. 1) երկնային ճրի պարզեւելով:

Պատմական դրդապատմաւ

Երբ տասը տարի առաջ կը ստանձնէինք այս ծանր եւ պատասխանատուութեամբ լի պաշտօնը, զիտակից ըլլալով անոր կցուած դժուարութիւններուն եւ մեր տկարութեան, մեր բովանդակ յոյսն ու վստահութիւնը դրինք մեր երկնաւոր Հօր անսահման բարութեան եւ կարողութեան վրայ, խնդրելով յարատեւօրէն իր շնորհքն ու լոյսը աստուածային՝ որոնցմով զօտեւողութեամբ եւ առաջնորդութեամբ կարենայինք հաւատարիմ մնալ տառաքելութեան, զոր ինք մեզի յանձնած էր, բարձր պահել եւ պողպարել ընել զայն ի փոստ իր ամենասուրբ Անուան:

Կը բորբոքէր միանգամայն մեր սրտին խորը անվերապահ սէր Ս. Եկեղեցւոյ, անոր աստուածադիր Կեդրոնին եւ բովանդակ մեր Ազգին հանդէպ, սէր մը — մահէն աւելի զօրաւոր — որով պատրաստ կը զգայինք դիմադրաւելու, անձի եւ ամէն ժամանակաւոր բարիքներու զոհողութեան պիտով իսկ, ամէն դժուարութիւն եւ խոչընդոտ, անարատ պահելու Քրիստոսի մեր Աստուծոյն եւ ամենասիրելի Փրկչին ամբողջական վարդապետութիւնը, զայն տարածելու, փառաւորելու, ողբելին սա-

տար հանդիսանալու նաև մեր համեստ ուժերուն չափով՝ մեր Ազգին բարօրութեան եւ անոր վարկին պահպանումին եւ բարձրացումին ամէնուրեք:

Վերջապէս վստահ էինք որ պիտի չպակսէր մեզի եպիսկոպոսակից Եղբայրներուն աջակցութիւնը, մեր բովանդակ պատուական իշխաններն, յարգելի Միաբանութիւններու եւ հաւատացեալ ժողովրդեան զործակցութիւնը եւ որդիական յարումը. եւ այդ՝ մեծ քաջակերանք կը հանդիսանար մեզի: Ու այսօր երբ, մտաբերելով անցեալը, իրականացած կրնանք ըսել մեր այս անկնկալութիւնը եւ կանխապաշարկութիւնը, կը բաղձանք իսկոյն յայտնել բոլորին մեր երախտադիտութիւնը եւ դոհունակութիւնը՝ ի տես սիրով եւ համերաշխութեան հոգեով ու զոհողութեամբ թափուած ջանքերուն, կատարուած զործունէութեան, բացուած ազօթաւայրերու, զպրոցական յարկերու, զանազան թեմերու եւ առաքելութեանց մէջ՝ ի սպաս հողիներու եւ ի պայծառութիւն Հայ Կաթողիկէ Նուիրապետութեան:

Ազգօգուտ ձեռնարկը

Մասնաւորելով մեր խօսքը Պատրիարքական Աթոռիս աւելի անմիջականօրէն վերաբերեալ ու կապուած իրազօրծումներու շուրջ, հետեւեալ զէպքերը կը բաղձանք վերլիչել:

Մեր պաշտօնավարութեան սկիզբը արդէն հանդիսատես կ'ըլլայինք, սրտի խորունկ ցաւով, փոքր Աղեքսանդրիոյ շրջանի հայութեան հեռացումին իր դարաւոր օճախներէն, պատրասարան դռներով Սուրիոյ եւ Լիբանանի ազնիւ ժողովուրդներու մօտ: Միւս համայնքներուն հետ, մենք ալ բերինք մեր բաժինը այս զաղթականութեան ցաւերը մեղմացնելու եւ աղէտեալները տեղաւորելու զործին մէջ: Այնճար եւ Ռաս-ուլ-այն (Տիւրոսի մօտ), ուր զլիսաւորաբար տեղաւորուեցաւ այդ քաջարի ժողովուրդը, ունեցան յատուկ նորակառոյց ազօթաւայր եւ դպրոց: Անձնուէր վարդապետներ եւ Անարատ Յղութեան առաքինաւորաց ջոյրեր սիրով նուիրուեցան կրօնական, դաստիարակչական դործին: Հոս խորունկ յարգանք եւ օրհնութեամբ

կ'ուզենք յիշել առաքելատիպ Յովհաննէս Ծ. Վ. Խալիսովեանը եւ մեծաւորուհի մայր Լորենցիա Աղեքսանդրեանը՝ որոնք կեանքերնին իսկ ղոհեցին Այնճարի մէջ, սկզբնաւորութեան տաժաոնելի դժուարութիւններու ու զրկանքներու հետեւանքով:

Սրբազան Քահանայապետին աղբու միջամտութիւնը, որուն պատճառ եղան Սուրիոյ եւ Լիբանանի Առաքելական Նուիրակութիւնը եւ Պատրիարքարանս, խնայեց Քեսապի հայաբնակ եւ սիրելի շրջանին՝ դաղթականութեան աղէտը: Քեսապ շարունակեց մնալ կցուած Սուրիոյ Հանրապետութեան:

Բարձր ձեզիբէի մէջ (հիւսիսային Սուրիա), հաստատուեցաւ ինքնուրոյն վիճակ մը իբր Պատրիարքական փոխանորդութիւն, որ շնորհիւ անձնուէր ջանքերուն նշանակուած վիճակաւորին, Արհի. Կիւրեղ Եպիսկոպոս Ձոհրապեանի, քիչ ժամանակի մէջ ծաղկեցաւ իր աղօթաւայրերով, դպրոցներով, քահանայատուններով: Եւ կաթողիկէ Ս. Կրօնքը, մեր հայրենի ծէսը եւ լեզուն ուրախութեամբ եւ հպարտանքով լեցուցին շրջանին բարի ժողովուրդը, զրեթէ ամբողջութեամբ վերապրած սերունդ Մարտինի եւ շրջակայից:

Պէյրութ, Անգր Նահրի շրջանի մէջ, կառուցուեցաւ Մեսրոպեան վարժարանը մանչերու համար, ընդարձակուեցաւ Անարատ Յիւթեան Գոյրերու «Ս. Ագնէս» վարժարանը. անոնք իսկական օրհնութիւն մը եղան այդ հայաբնակ հոծ թաղերուն համար, եւ ժամանակ մը կարողացան պատասպարել մինչեւ 1500 եւ աւելի սան-սանուհիներ:

Զմամուռ մեր վանքին մէջ, հայկական ոճով, նոր եւ զեղեցիկ մատուռ մը կանգնուեցաւ ի պատիւ Հրաշագործ Տիրամօր՝ որուն պատկերը, թանկադին իբր արուեստի դործ Ռափայէի դպրոցին, աւելի թանկադին է, ըստ որում յիշատակ բերուած Յաւիտեանական Քաղաքէն՝ երջանկայիշատակ Արքահամ-Պետրոս Ա. Արծիւեան Կաթողիկոսի ձեռամբ, եւ առարկայ՝ երկու դարերու ընթացքին՝ պաղատագին պաշտամունքի վանքին հարիւրաւոր զաւակներուն եւ հազարաւոր ամէն աղգե ուխտաւորներու կողմէ:

Նոյն առթիւ հիմնովին նորոգուեցաւ վանքին հիւսիսային

Թեւին մէկ մասը, հնարաւոր դարձնելով աւելի պատշաճ բնա-
կութիւնը Հողեւոր Տիրոջ, Եպիսկոպոսներու եւ վարդապետ-
ներու :

Մինչ կը յիշենք այս կառուցումները, փառք տալէ ետք Աս-
տուծոյ, կը բաղձանք կրկին յայտնել մեր հայրական երախտա-
դէտ զգացումները բոլոր բարերարներուն եւ զանազան Եղա-
նակներով աջակիցներուն, որոնց վարձահատոյց ըլլայ ինք Աս-
տուած «հարիւրապատիկ աստ եւ ի հանդերձելումն» :

Հովուական այցելութիւններ

Բայց արդէն սկսած էր երկրորդ համաշխարհային պատե-
րազմը՝ որ վեց տարիներու տեսողութեամբ քանդում ու մահ
սիրող իր սարսափին եւ արհաւիրքներուն տակ պիտի պահէր
բովանդակ մարդկութիւնը, կասեցնելով արտաքին ամէն շինա-
բարութիւն ու դործ՝ որ ուղղակի կամ անուղղակի կապ չունե-
նար պատերազմական նպատակներու հետ : Թէպէտեւ, Աստու-
ծոյ բարեխիտամ տեսչութեամբ, մեր բնակած երկիրները զերծ
մնացին մեծադոյն պատուհաններէ եւ պատերազմը տակաւ հե-
ռացաւ այս ավերէն, համայն աշխարհ սակայն, մեր Բնագա-
ւառի Ժողովուրդը ի մասնաւորի, տառապանքներու մէջ էր եւ
սղառնալիքի ներքեւ... : Կը զգայինք, ուստի, որ աւելի քան
երբեք ժամն էր ապրելու Յովել մարդարէի բերնով Հողեւոր
Սրբոյ պատգամը . «Ընդ աստիճանս եւ ընդ սեղանն լացցեն քա-
հանայք եւ պաշտօնեայք եւ ասացեն . Խնայեա՛, Տէր ի ժողո-
վուրդս քո եւ մի՛ տար զժառանգութիւն քո ի նախատինս, տիրել
ի վերայ նոցա ազգաց, զի մի՛ ասացեն ի հեքանոսս՝ քէ ո՞ր
է Աստուած նոցա» (Բ. 17) :

Այս միջոցին պաշտօնի բերումով ու սիրայօժար ընդունելով
Արհի. Վիճակաւորներուն հրաւերը, այցելեցինք Մերձաւոր Ա-
րեւելքի մէջ դանդաղ մեր թեմերը, ինչպէս մեր ընտրութենէն
անմիջապէս յետոյ այցելած էինք, 1938ին, Գաղղիոյ Կառա-
վարութիւնը, Մայրաքաղաքը, ու տեղւոյն եւ ուրիշ քաղաքնե-
րու մեր զաղութիւնները :

Այսպէս 1941ին այցելութիւն տուինք Հալէպ, Նախադահե-
լով տեղւոյն աթոռանիստ եկեղեցւոյն բացման առաջին հարիւ-
րամեակի հանդէսներուն եւ ապա, Տէյր-Ջօրէն անցնելով եւ
վերադրելով պահ մը մեր Ազգին զաւակներուն հոն կրած տա-
ռապանքն ու նահատակութիւնը, ուղեցինք տեսնել եւ օրհնել
Բարձր Ճեղիւրէի քաղաքներն ու աւանները, նոր ծաղկած մեր
Ժողովուրդին համար: Վերադարձին հաճոյքով կը մնայինք մի
քանի օր նաեւ Դամասկոս, ի տեսութիւն տեղւոյն մեր Ժողո-
վրդեան:

1943ին կ'այցելէինք Պաղեստին, իբր ուխտաւոր նուիրական
աստուածակոխ տեղեաց եւ կ'ուրախանայինք մանաւանդ ի տես՝
յառուկ եւ իմաստուն զուրգուրանքին առարկայ մեր սրբավայ-
րին յերուսաղէմ, ուր կը պահուի յիշատակը խաչի Ճանապար-
հի երրորդ եւ չորրորդ կայաններուն:

1944ի սկիզբը ամիսի մը չափ մնացինք Եգիպտոս, այցելե-
լով Գահրէի եւ Աղեքսանդրիոյ մեր համայնքը եւ հաստատու-
թիւնները:

Նոյն տարւոյն վերջերը Իրաք կ'երթայինք Պաղտատի եկե-
ղեցիին հարիւրամեակի առթիւ եւ կ'այցելէինք Պաղտատի, Մու-
սուլի եւ Սինճարի մեր Ժողովուրդը:

Այս բոլոր այցելութեանց միջոցին պարտք եւ պատիւ կը
համարէինք ներկայանալ զանազան երկիրներու Պետերուն. Հան-
րապետութեան Նախագահին՝ ի Սուրիա, Բարձր Մարզպանին՝
Երուսաղէմ, Վեհափառ Փարուք Ա. Թագաւորին՝ Եգիպտոս,
Խնամակալ Իշխան Ապտուլլահի՝ Իրաք եւ Կառավարութեանց
Պետերուն, յայտնելու անոնց մեր Ժողովուրդին հաւատարմու-
թիւնը եւ երախտագիտութիւնը հիւրընկալ երկիրներու հան-
դէպ, լսելով փոխադարձ համակրանքի եւ զնահատանքի ար-
տայայտութիւններ անոնց կողմէ Հայոցս նկատմամբ:

1945ի Օգոստոս ամսոյն մէջ կ'ուղեւորուէինք դէպի Հռոմ՝
այցելութեան առ սեւոմ Առաքելոց. այդ մասին յատուկ հոլ-
ուական թուղթով արդէն իրազեկ ըրած ենք ձեզ, ուստի աւե-
լորդ կը համարինք կրկինք անդրադառնալ:

Հակակարողիկէ պայքար

Այդ թուականէն երկու ամիս առաջ էջմիածին գումարուած Աղլային ժողովին մէջ, որուն ներկայ եղաւ պաշտօնապէս եւ խօսեցաւ Մոսկուայի կողմէ օտարազդի եւ ոչ իսկ քրիստոնեայ անձնաւորութիւն մը, (ո՞ր կը մնայ այնքան տարփողուած անկախութիւնը «Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ») պարսաւազիր մը պարտազրուեցաւ պատուիրակներուն Հռոմայ Ս. Աթոռին դէմ, ինչպէս արդէն տեղի ունեցած էր ամիսներ առաջ Ռուս Պատրիարքին ընտրութեան առթիւ՝ Մոսկուա:

Յայտնի էր թէ Սովետական Իշխանութիւնը աւելի քան երբեք իր բոլոր գործակալներով պատերազմ հրատարակած էր Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ եւ անոր Աստուածային Կեդրոնին՝ Հռոմայ Ս. Աթոռին դէմ: Այդ պայքարը մղելու համար ամէն միջոց լաւ էր: Ու ահա՛ համայնապար վարիչները, պահելով հանդերձ իրենց խոր արհամարհանքն ու անարդանքը կրօնքի հանդէպ, պահելով հանդերձ կրօնքի հետ անհաշտ տեսական դրութիւնները նիւթապաշտական՝ մերժող հոգիի եւ Աստուծոյ՝ դործի լծեցին Ռուս Օրթոտոքս եկեղեցին, զոր ուղեցին եւ կ'ուղեն կեդրոն դարձնել բոլոր միւս արեւելեան օրթոտոքս եկեղեցիներու, միացած ճակատ մը յարգարելու նպատակաւ Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ դէմ ե ջնջելու դայն, եթէ հնար ըլլար, քաջ գիտնալով որ եթէ Կաթողիկէ Եկեղեցին խորտակուի, — բայց Աստուծոյ խօսքն է, դրունք դժոխաց զնա մի՛ յաղքահարեացեմ (Մատ. ԺԶ. 18) — միւս եկեղեցիներու դուրսը սուրի մէկ հարւածով կը կտրուի եւ այսպէս իրականացած կ'ըլլայ իրենց ծրարած մեծ յաղթանակներէն մէկը, համայնական ջնջումը, բարձումը կրօնքի:

Այս գործին պիտի լծուէր անտարակոյս էջմիածին, որուն ձուլման խնդիրը Ռուս Օրթոտոքս Եկեղեցւոյ հետ օրակարգի հարց է՝ ծրարուած համօրթոտոքս ժողովին կողմէ, որ տեղի պիտի ունենար Մոսկուա այս տարի, սակայն յետաձգուեցաւ, որովհետեւ Սովետ երկիրներէ դուրս գտնուող օրթոտոքս Պա-

տրիարքներ ընդդիմացան մասնակցելու անոր, գտնելով զայն հակառակ Օրթոդոքս Եկեղեցւոյ իսկ կանոններուն եւ աւանդութեանց :

Հասկնալի էր որ հակա-կաթողիկէ պալքարի լծուէր էջմիածին, իրը հլու կամակատար վերին հրամաններու, որոնց դէմ հետեւելու ո'չ կամքը, ո'չ արիութիւնը՝ կարելի է հոն փրնտուել : Ինչո՞ւ սակայն այդ պալքարը փոխադրել արտասահմանի հայութեան մէջ, որ խաղաղ ու համերաշխ կ'ապրէր իր դանաղան, առաւել կամ նուազ ծաղկեալ, գաղութներուն մէջ, կողք կողքի կաթողիկէ կամ գոնէ կաթողիկէութիւնը յարգող եւ գրնահատող ազգերու հետ, որոնցմէ չատերը դիւանագիտական յարաբերութիւններ իսկ կը մշակէին Ս. Աթոռին հետ :

Եւ ահա՛ երբ տակաւին Հոռոմ էինք, եւ ի շարս 18 ուրիշ ազգերէ ընտրուած Հովուապետներու մենք եւս, հակառակ մեր նուաստութեան, կը կանչուէինք Հոռոմէական Ս. Եկեղեցւոյ Ծիրանաւոր Հայրերու բարձր աստիճանին, որուն համար մեր համայնքը արդարապէս ցնծութեան մէջ էր եւ այդ նշանակումը բերկրաբեր կը համարէր նաեւ, ըստ որում բարեգուշակ եւ օգտակար կը նկատէր զայն բովանդակ Հայութեան, ի դիպել պարագաներուն, բարձրաստիճան էջմիածնական հոգեւոր Պետեր եւ հետեւող վարդապետներ, հինցած յանկերգներ եւ նախատալից արտայայտութիւններ կը տեղացնէին Կաթողիկէ Ս. Եկեղեցւոյ եւ Պատրիարքական Աթոռիս դէմ, ձայնասփիւռով, բանախօսութեանց մէջ, առիթ տալով որ նոյնիմաստ աշխատելի, զոնհիկ յօդուածներ ալ երեւնային տեղական Հայ Մամուլին մէջ : Եւ չդիտցան խորհիլ անգամ թէ այդպէս իրենց նախատած Հոռոմայ Ս. Աթոռը՝ Լիրանանու Հանրապետութեան Նախագահին եւ ընդիլ Ժողովրդեան ստուարաթիւ մէկ մասին հոգեւոր բարձրագոյն Պետն է, եւ որուն հետ, ճիշտ այդ միջոցին, Լիրանանու Կառավարութիւնը դիւանագիտական յարաբերութիւններ հաստատելու հետամուտ էր, ինչպէս յետոյ ըրին նաեւ Երկրպագութիւն եւ ուրիշ երկիրներ :

Երբ ուրեմն, չուրջ 9 ամիս րացակայելէ յետոյ, մեր Աթոռը կը վերադառնայինք, ցաւով կը գտնէինք միջավայրը խռոված

և և յուզմունքի մէջ: Ոչ միայն անպակաս էին յարձակումներ և և զրգուումներ կաթողիկէութեան և Պատրիարքարանիս դէմ, այլ նաև ամուլ, և զրայրատեսց և օտարներու առջև Հայութեան վարկը նսեմացնող կուսակցական ուժերն պայքար մը ծայր տուած էր, և և ներզաղթի նկատմամբ ձախաւեր դործելակերպը, զոր որոշ հասանքներ որդեգրած էին՝ այն տպաւորութիւնը կը թողուր թէ հետամուտ էին ոչ թէ ազգահաւաքումի, այլ ազգացրումի, քայքայելով խաղաղ զաւուրթները, և զրայր և զորօր դէմ հանելով և հարկւրաւոր ընտանիքներ փողոցի վրայ ձգելով անտէր, անպատասպար:

Կարգ մը հայատառ թերթեր նպատակ ըրած էին իրենց, օրն ի բուն, ոսկի դոյներով նկարազրել հայրենի դաւառը՝ ըստ որում Սովետական կարգերու ենթարկուած, զբախտային, և-դեմական և իբր թէ նոր նահանգներով ընդարձակուելու նախ-օրեակին: Կը շահագործուէին անխղճօրէն բարեմիտ ժողովրդ-դեան հայրենասիրական զգացումները՝ ծածկելով կամովին դառն իրականութիւններ, թշուառ նիւթական ապրելակերպը ու մանաւանդ ժխտումը մարդկային տարրական ազատութիւններու, խղճի, մամուլի, ևն: որ օրէնքի կարգ անցած է Սովետական երկիրներու մէջ և և կը պահուի ի զօրու բռնապետական միջոցներով:

Բարձրաստիճան Հոգեւոր Պետեր Հափաւորութեան հրաւիրելու փոխարէն անսանձ այս զործիչները, իրենք ևս, գոնէ արտաքուստ և հրապարակային հաւաքոյթներու մէջ՝ քաջալեր կը կանգնէին փողահարումներու, և Հայութեան նոր ոսկեգարը կը փառաբանէին, ներկայիս, առանց անդրադառնալու թէ այդ կերպով ի՞նչ մեծ հաջողած կը հասցնէին Հայութեան վարկին և և կենցաղին հիւրընկալ երկիրներու մէջ ի սփիւռս աշխարհի, որոնք տակաւ առ տակաւ դայն կը նկատէին նուիրուած և լրծւած Սովետական կարգերու և զործունէութեան:

Եւ մեր միտքը յակամայա, այլ յաճախ կու դար մարդարէին խօսքը. «ժողովուրդ իմ, որք երանեմդ. ձեզ խաբեմ զձեզ» (Ես. Գ. 12):

Ներգաղթի նկատմամբ

Այս միջոցին Հայ Կաթողիկէ Համայնքը եւս, վտանգի մէջ էր տարուելու հրամցուած ոսկեզոյն պատկերացումներու կըրկներեւոյթէն, հայրենի դաւառի մէջ տիրող կարգերու եւ վիճակի մասին: Ան իրաւունքով կը սպասէր իր Հովուապետին ձայնին եւ տալիք ուղղութեան այդ ճշնաթափայլն պահուն: Արդէն ձեւմէ շատեր, Արհիապատիւ Եղբարք եւ սիրեցեալ զաւակներ, հաղիւ վերադարձած էինք մեր Աթոռը, արձագանգ եղաք մեր մօտ ընդհանուրին այս ակնկալութեան:

Եւ մենք հրատարակեցինք մեր նախորդ Հովուական Թուղթը, 6 Յուլիս 1946 թուականին, երբ արդէն ներգաղթողներու առաջին կարաւանը մեկնած էր դէպի Սովետական երկիրներ: Քաջ տեղեակ ըլլալով ամէն տեսակ բռնութեանց, որոնց ենթակայ են Սովետական քաղաքացիները, ուղեցինք այդ ամէնը լըռելեայն անցընել եւ բաւականացանք մատնանշելով Կաթողիկէ Կրօնքի նկատմամբ ճշմարիտ աղատութեան բացակայութիւնը, ուստի վտանգը կորսնցնելու Ս. Հաւատքը այդ երկիրներու մէջ: Ամենամեղմ արտայայտութիւններով եւ սրտցաւօրէն կը յայտնէինք՝ թէ ի դերեւ ելած ըլլալով պատերազմի օրերուն հռչակած հանգիստուոր յանձնառութիւնները՝ յարգելու, բովանդակ աշխարհի մէջ, այդ տարրական եւ հիմնական աղատութիւնը, «կը պարտադրուէր մեզի մնալ տակաւին պանդխտութեան մէջ, որպէս զի անաղարտ պահեմք մեր կաթողիկէ Ս. Հաւատքը»:

Սոյն պատգամը, որ բացարձակ հրամայողականի մը եւ վճիտ տրամարանական եղրակացութեան մը պէս կը հնչէ՝ Աստուծոյ, Կրօնքի եւ Ս. Եկեղեցւոյ ճշմարիտ ու անկեղծ հաւատք ունեցողներու համար, ուստի եւ խոր յարգանքով եւ դժուարեղ ձայնակցութեամբ ընդունուեցաւ մեր եւ օտար հաւատացեալ եւ լուսաւորեալ շրջանակներէն, իսկոյն թիրախ դարձաւ ամէն տեսակ յարձակումներու, նախատինքներու, յերիւրածոյ խեղաթիւրումներու կարգ մը մարդոց կողմէ, որոնք ամբողջովին մխրճուած են նիւթէն եւ զգայարանքներէ բխած թելադրանքներու մէջ, եւ անկէ անդին ու վեր բոն չեն սեւեւեր, ու չեն ուզեր

և և չեն կրնար տեսնել. «շնչաւոր մարդ ոչ ընդունի զհոգւոյն Աստուծոյ, զի յիմարութիւն է նմա եւ ոչ կարէ գիտել՝ եթէ հոգեպէս քննիցի» (Ա. Կորնթ. Բ. 14) :

Մինչև և երկինք պիտի բարձրացնէին մեզ նոյն այդ խեղաթիւրոյնները եթէ տարփողած ըլլայինք իրենց հրամայուած կարգախօսը, այդ սակայն պիտի ըլլար ի զին գաւաճանութեան մեր հովուական խղճի ձայնին և նուիրական պարտականութեան, որով Աստուծոյ առջև ուխտած ենք ցհեզումն արեան, յարգանք, սէր և ճշմարտութիւն մեր ժողովուրդին :

Մեր հանապազօրեայ ազօթքն է առ Աստուած որ հաճի օր առաջ մեզ իրեն կանչել քան թէ թոյլ տալ որ գաւաճանենք մեր կոչման պարտականութեանը և զեղեւինք առաքելական համարձակութեամբ ճշմարտութիւնը քարոզելէ :

Եթէ երբեք սին ու վաղանցուկ մարդահաճութեան ու ժողովրդականութեան հրապոյրը մեզ ցնցէր, պիտի յիշէինք մեր Առաքելուն խօսքը «եթէ մարդկան հանոյ լինէի, ապա Բրիստոսի ծառայ ոչ էի» (Գաղ. Ա. 10) :

Ու վերջապէս մեր ականջին կը հնչէր մարդարէին խօսքը, ինչպէս կը մէջբերէ մեր Շնորհալի Հայրապետը ընդհ. թուղթին մէջ «Որդի Մարդոյ, դէտ կացուցի զհեզ տանդ Իսրայէլի, զի քէ ոչ աղաղակաւ ազդ արասցես նոցա զդարանակալութիւն եւ զասպատակ թշնամւոյն, եւ նոքա սպանցին կամ գերեցին, զարինն նոցա ի ձեռաց քոց խնդրեցից...» և զարձեալ «զի քէ զձայն բարբառոյ քո լուիցեն, եւ անգգոյշ եղեալ կորիցեն, դու զանձն քո ապրեցուցեր, եւ արեան իւրեանց ինքեանք լինին պարտականք» :

Նախորդ Հովուական մեր Թուղթին իսկական բովանդակութեան մեկնութիւնը և ջատագովականը ըրաւ Հայ Կաթողիկէ մամուլը, ի մասնաւորի «Աւետիք» մեր պաշտօնաթերթը՝ շարք մը հատալից և կուռ յօդուածներով և եզրափակելով թէ ան ոչ միայն չէր «ընդդէմ Հայրենիքի» (որուն ընդհակառակն օրի-

նաև որ ու կարգաւոր սէրը կը քարոզէ իրր պարտադիր եւ նուիրական ամէն կաթողիկէի), ալ սկզբունքով ոչ ալ «ընդդէմ ներգաղթի», միայն թէ հայրենի դաւառին մէջ ապահովուի ճշմարիտ ազատութիւն խղճի, խօսքի, գրչի, գործի, անբռնաբարելի իրաւունք ամէն զիտակից անհատի, որ սակայն դժբախտաբար հոն այսօր դոյուլթիւն չունի:

Մենք վստահ ենք որ ներգաղթող մեր հայրենակիցներուն ստուար մեծամասնութիւնը, — իր իսկ դառն փորձառութեամբ —, ստուգած է իրականութիւնը մեր հաստատումներուն, համամիտ է մեր Հովուական Թուղթին այդ մասին արտայայտած իմաստներուն, ու եթէ դարձի ազատ կարելիութիւն ըլլար՝ մեծազոյն մէկ տոկոսը պիտի վճռէր կրկին «տակալին պանդխտութեան մէջ մնալ... ազնիւ ու լայնամիտ զաղթավայրերու մէջ՝ ուր խղնի մշմարիտ ազատութեան հետ ունեցանք եւ ունինք հասարակական կեանքի եւ մշակոյթի ամէն դիւրութիւն», պահելով հանդերձ անմեղ կարօտը հայրենի դաւառներուն եւ յարումը իր նուիրական դարաւոր քրիստոնէական աւանդութեանց, լեզուին ու մշակոյթին ու ազատատենչ ձգտումներուն, սպասելով լուսաւոյն օրերու:

Հայրենիքը կը մնայ, մարդկային վարչաձեւերը կը փոխւին Երբեմն ներքին բարեշրջումով, երբեմն արտաքին ցընցումներով, յամենայն դէպս, վաղանցուկ են եւ փխրուն, որքան ալ նոր դարադրուի բացող եւ անխորտակելի փողահարւին անոնք՝ խաբուած դանդուածներու եւ ծախուած փառարանիչներու ու շոյողորթներու կողմէ: Մեր օրերուն իսկ թարմ պատմութիւնը շատ փաստեր տուած է այս մասին եւ մանաւանդ ստոյգ է հին առածը՝ թէ «քոնական ոչ է տեւական»:

Ներգաղթի յուսալսարութիւնները

Եւ այսօր ներգաղթի աւետումէն չուրջ Երկու տարի յետոյ, հարկ է սրտցաւօրէն խոստովանիլ՝ թէ ներգաղթը Հայութեան համար առհասարակ, սկիզբի խանդավառութեան շրջանէն ետք,

չափ յուսախաբուծիւններու եւ մտահոգութիւններու պատճառ դարձաւ :

Ներդաշխիւ, յիշատակէր զբուժեալն, բնա՛ւ նպաստ չընէր հայ դատին արդար լուծումին : Մանաւանդ առիթ եղաւ որ Արեւմտեան Պետութիւններու կողմէ ան չնկատուէր այլեւս իւր ուրոյն սեպհական դատը Հայութեան, այլ նկատուէր իւր ուրիշ ազգի մը եւ խորհիլի դաշտաբարձութեան մը տարածման միջոց : Մինչ Արեւելեան «պաշտպան» Պետութեան ներկայացուցիչ մը ծանօթ յայտարարութեամբ խորապէս հարուածեց այդ դատը եւ բոլոր հայրենասէր սրտերը :

Ազգահաւաքումի տեսակէտէ ալ ներդաշխիւ բնա՛ւ լուծում մը չեղաւ եւ այս պայմաններու տակ ոչ ալ կրնայ ըլլալ :

Հայրենի փոքրիկ դաւաճող, յաղեցուած իր իսկ բնակչութեամբ, չի կրնար զոհացում տալ ընդհանուր ազգահաւաքումի պահանջներուն : Եւ եթէ ներդաշխիւ իսկական նպատակն էր օտարութեան մէջ ապրող Հայութիւնը այլասերումէ ազատել, հարկ էր որ ան սկսէր միուսաստանի մէջ ցրուած հարիւր հազարաւոր Հայերէն, որոնք շատ աւելի ենթակայ են ձուլումի քան Միջին Արեւելքի, Եւրոպայի, Ամերիկայի Հայութիւնը՝ որ, չորհրդէն ազատամիտ դրութեան հիւրընկալ այս երկիրներուն, աւելի դիւրութիւններ կը վայելէ կազմակերպուելու, տոկալու եւ տեղափոխուելու :

Զանգուածային ներդաշխիւ խոստումները ի դերն ելան . սահմանաւոր ըլլալիքն ալ, նախապէս հրատարակուած, լման տեղի չունեցաւ : Մինչ այդ յոյսերով ոտքի հանուած հարիւրաւոր ընտանիքներ Եզիպոտոս, Իրան եւ այլուր, յետին թշուառութեան մէջ կը տուայտին, արդահատանքի առարկայ դարձած տեղացի ժողովուրդներուն :

Կարելի՞ է անտարբեր մնալ այս դէպքերուն : Արդեօք հայ ժողովուրդը անտէր անտիրակա՞ն դարձած է, կամ այժմէ՞ն իսկ կը նկատուի սոսկ նիւթ ու սպրանք :

Իսկ սովետական երկիրներէ դուրս ապրող Հայութեան համար ներդաշխիւ շարժումը իր անխորհուրդ եւ ձախաւեր կազմակերպութեամբն ալ պատճառ եղաւ՝ որ ծանրօրէն խախտէին

անոր վայելած գիրքն ու վստահութիւնը բնիկ ժողովուրդներու մօտ, որոնք գիրքաւ կը տարուին զինք նկատելու իբր օտար Պետութեան եւ պաշտօնարարանութեան զօրծիք:

Անշուշտ այս դատումը սխալ է եւ անիրաւ արտասահմանի Հայութեան զանգուածին համար, առ հասարակ: Ան սիրելով հանդերձ իր պապեանական երկիրը, կը խորշի անոր այսօրուան վարչաձեւէն, որ բռնութեամբ պարտադրուած է անոր: Հայաստան մեկնողներն ալ մղուած են այդ ընելու՝ յաճախ հայրենի հողին քաղցր կանչէն, յաճախ ալ անպօրժութեան պատճառաւ, այլ հաղուադէպօրէն համայնավարութեան հանդէպ ունեցած համակրանքէն:

Մեր պարտականութիւնը կը համարինք յայտարարելու թէ մեր Ազգը իր ստուար մեծամասնութեամբ — մանաւանդ արտասահմանի մէջ — հակառակ է համայնավարական կարգերուն եւ արժանի է որ վերահաստատուին անոր հանդէպ նախկին վստահութիւնն ու համարումը: Կոչ կ'ընենք բոլոր ազնիւ հիւրընկալ ժողովուրդներուն ու անոնց իմաստուն Պետերուն՝ որ նկատի առնուի այս մեր յայտարարութիւնը, եւ կը վստահեցնենք որ Հայութիւնը յաւերժօրէն երախտապարտ կը մնայ եւ հաւատարիմ՝ իր բնակած երկիրներուն, եւ կ'ուզէ շարունակել կողք կողքի բնիկ ժողովուրդներուն հետ միասին իր աշխատանքը՝ հասարակաց բարօրութեան եւ բարգաւաճումին համար:

Գիտենք որ վերոյիշեալ մեր մատնանշումները դժպէի պիտի դան ոմանց. մենք, սակայն, պարտք համարեցանք հրապարակել զանոնք ի սէր ճշմարտութեան եւ Հայ Հոգեւորականութեան պատիւը պահելու գիտումով:

Թող ապագայ պատմութիւնը չըսէ թէ, Հայութեան մէկ ճգնաժամային պահուն, Հայ Ազգին բովանդակ Եկեղեցականութիւնը — նաեւ ան՝ որ արտասահմանի ազատ շունչը կը վայելէր — լուռ մնաց անոր ցաւերուն ի տես եւ թէ չգիտցաւ կամ չունեցաւ քաջութիւնը հրապարակելու դաւերը, որոնք իր ժողովուրդին ճշմարիտ շահերուն դէմ կը լարուէին նենգօրէն:

Պատասխան՝ կարգ մը առարկաւքիւններու

Եւ այժմ կարեւոր կը համարինք անդրադառնալ հակառակորդներու կողմէ այս միջոցին մէջտեղ հանուած հին եւ նոր քանի մը առարկութիւններու: Թէեւ մեր Մամուլը զանոնք պայծառօրէն հերքած է, սակայն կրկին անդրադարձումը կրնայ անդրադոյն լոյս փոռել կաթողիկէ կեցուածքին վրայ եւ ցուցնել՝ թէ ան որքան տրամաբանական է եւ սկզբունքային:

Ա) Ըսուեցաւ թէ Սովետական Երկիրներու, ուստի և Սովետական Հայաստանի մէջ, զոյսութիւն ունի կրօնքի կատարեալ ազատութիւն: Փա՞ստ. Ստալինեան սահմանադրութիւնը:

Այդ սահմանադրութիւնը, սակայն, երբ ուսումնասիրուի իր բոլոր տուեալներով եւ պարագաներով, նկատի առնուի անոր վերածումը զործնականի, հարկ է ըսել թէ ան ճարտարօրէն կը նուիրաւործէ կրօնքի եւ Եկեղեցւոյ ստրկացումը աշխարհիկ անաստուած իշխանութեան ձեռքին տակ:

Մէկդի զննելով Պետութեան վճռական միջամտութիւնը, անոր արտօնութեան անհրաժեշտութիւնը եկեղեցական ժողովներու դումարումին, եկեղեցական պաշտօնեաներու — Պատրիարք, Եպիսկոպոս, քահանայ, ևւն. — նշանակումին մէջ, Պետութեան խիստ հսկողութիւնը անոնց ամէն քայլերուն վրայ, ինչ որ թերեւս առաւել կամ նուազ բռնութեամբ կը կատարուէր ցարական օրերուն ալ, Ստալինեան սահմանադրութեան դօրութեամբ՝ Եկեղեցին զրկուած է Ս. Հաւատքը ազատօրէն քարոզելու, ջատագովելու եւ տարածելու, ինչպէս և կրօնական մամուլի եւ ուրիշ տղղու միջոցներու դործածութեան իրաւունքէն:

Խստիւ արգիլուած է — դպրոցներէն դուրս անդամ — 18 տարեկանէն վար եղողներու որեւէ կրօնական ուսուցում աւանդել: Զանցառուները կրնան դատապարտուիլ տաժանակիր աշխատանքի:

Եկեղեցին զրկուած է ուսումնական, կրթական, հրապարակադրական, բարեգործական, ընկերային դործունէութենէ, որպէս զի ան իրական ոչ մէկ ազդեցութիւն կարենայ բանեցնել հանրութեան վրայ: Ու սոսկ ուրեմն թոյլ տրուած է անոր կա-

տարել կրօնական պաշտամունք, որ, ինչպէս յայտնի է, անկրօնութեամբ յաղեցուած միջավայրի մը մէջ, կրօնական ուսուցումի չզոյւլթեան պատճառաւ, խորքէ դատարկութիւնով, ուշ թէ կանուխ ըստ ինքեան անիմատոս եւ խորշելի դերասանութեան պիտի վերածուի յաճախողներուն կողմէ:

Մինչ, ընդհակառակն, զպրօցներու մէջ, բոլորն ալ Պետութեան ձեռքը, մանուկներէն սկսեալ ամէնուն կ'աւանդուի ներթապալտ անաստուածութիւն, կրօնքը կը ներկայացուի իբր սնամէջ զրութիւն, հակակրօնական քարոզչութիւնը լայնօրէն թոյլ տրուած է ամէն միջոցներով եւ կը վայելէ նոյն իսկ Պետութեան օժանդակութիւնը:

Ալ ո՞ր կը մնայ եւ ի՞նչպէս պիտի պահուի Քրիստոնէութիւնը, ինչի՞ կը վերածուի Եկեղեցւոյ դերն ու ազատութիւնը:

Հայ կաթողիկէները՝ հալածուած

Չենք կրնար չզգալ խոր վրդափում եւ կարեկցութիւն բարձրաթոռ այն հոգեւորականներուն հանդէպ, որոնք տրուած կացութիւնը ի լուր աշխարհի կը հռչակեն իբր իրական եւ նախանձելի ազատութիւն՝ շնորհուած կրօնքի եւ Եկեղեցւոյ եւ անով կը խայտան:

Այլ խորունկ յարզանքով կը խոնարհինք հազարաւոր հաւատոյ խոստովանողներուն առջեւ, որոնք ահա երեսուն տարին է ի վեր այդ աստուածամերժ կարգերու տակ, հաւատարիմ մնացին ու կը մնան, զօրացած Աստուծոյ շնորհքով, Քրիստոսի ու Ս. Եկեղեցւոյ: Հազարաւոր հոգիներ, ոչ միայն կաթողիկէ այլ եւ ոչ-կաթողիկէներ բարի հաւատքի մէջ, պահեցին այդ հաւատարմութիւնը ի դին ամէն տեսակ զրկանքներու, աքսորի, բանտերու եւ կեանքի իսկ...: Անոնց անուանները գրուած են Աստուծոյ կենաց մատենին մէջ եւ անոնց տառապանքներու տրինն ու արցունքը ցօղն են կենսայորդ՝ որով, Երկնքի յայտնի մէկ օրը, պիտի ուռճանայ սերմը ճշմարիտ քրիստոնէութեան, զի դարերու մէջն միշտ ստուգուած է Տերութիւնն ու խօսքը. «Արիւն մարտիրոսաց, սերմն քրիստոնէից»:

Վերոյիշեալ կրօնքի կաշկանդումներէ զատ, Սովետական երկիրներու մէջ, Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ նուիրապետութեանց եւ զաւակներուն համար ուրիշ մէկ սեղմում մը կայ, որ համահաւասար է եւ պատրաստութիւն հաւատաւարացութեան, եւ այն է՝ թէ անոնք չեն կրնար ազատ յարարելութեան մէջ մնալ Հռոմայ առաքելապետական Ս. Գահին հետ, «ուր եղին գլխմն հաւատոյ, հիման Ս. Եկեղեցւոյ»:

Ի՞նչպէս հաւատայինք Կաթողիկէ հայերու տրուելիք կրօնական ազատութեան՝ Սովետական երկիրներու մէջ եւ յորդորէինք մերինները ներգաղթելու, երբ տասնեակ տարիներէ ի վեր ոչ մի լուր կը հասնի հոն երբեմն բնակող մեր եկեղեցականներուն եւ հաւատացեալներուն մասին:

Ի՞նչպէս հաւատալ այդ ազատութեան, երբ յայտնի կեցած է ահաւոր հալածանքը, որուն կ'ենթարկուին Կաթողիկէ կղերն ու Ժողովուրդը, ի մասնաւորի արեւելեան ծէսի պատկանողները, հոն ուր կը տիրեն համայնավար կարգեր: Արդեօք կարելի՞ էր այսքան շուտ մոռացութեան տալ թէ ի՞նչպէս 1945ին, չուրջ հինգ միլիոն Ռուսներ (Ուքրային) Կաթողիկէներ, հազիւ Սովետական իշխանութեան տակ անցած, հրաւիրուեցան եւ բռնի ստիպուեցան խլելու հպատակութեան կապը Հռոմայ Ս. Աթոռին հետ, կցուելու՝ ենթարկուելու համար Մոսկուայի Պատրիարքին: Կարելի՞ էր մոռնալ թէ ի՞նչպէս Ուքրային կաթողիկէ քաջարի և պիսկոպոսներ, քահանաներ եւ հաւատացեալներ, չուղիւյժ զաւաճանել իրենց մօր՝ Կաթողիկէ Ս. Եկեղեցւոյ եւ ուրանալ առաքելապետական Աթոռը, ենթարկուեցան աքսորի, բանտերու, խուտանդումներու:

Կապը Ս. Աթոռին հետ

Բ) Ըսուեցաւ թէ կը պահանջուի խզում Վատիկանի (Ս. Աթոռին) հետ, ըստ որում ան քաղաքական պետութիւն մըն է, թշնամի սովետական երկիրներու: Ահա ուրիշ առարկութիւն մը զոր հարկ է լուծել հիմնովին:

Անչոււշտ էական է Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ Տիեզերական Պե-

տին բացարձակ անկախութիւնը՝ ոեւէ աշխարհային Պետութեանէ, եւ Ս. Աթոռը յիշաւի տէր է շօշափելի եւ տեսանելի վեհապետական իրաւունքներու: Այդ, սակայն, անոր համար՝ որպէս զի անոր զերմանական հոգեւոր տիեզերածաւալ իշխանութիւնը եւ առաքելութիւնը, որոնց ոչ ծագումը եւ սկիզբը երկրաւոր է եւ ոչ ալ կիրառութիւնը ենթարկուած երկրիս Աշխարհակալներու արտօնութեան եւ հսկողութեան, կարենան անկաշխանդ զործադրուիլ, բացարձակ անկախութեան ամէն երաշխիքներով:

Այս բացարձակ անկախութեան խորհրդանիշը եւ երաշխիքն է միանդամայն որոշ հոգամասի մը վրայ վեհապետական իրաւունք, հոգամաս, որ Լատերանեան Դաշինքէն յետոյ Ս. Աթոռին եւ Իտալիոյ պետութեան միջեւ, 1929ին, վերածուած է զրեթէ սոսկ Վատիկանեան Պալատին եւ դայն շրջապատող քանի մը հեկտար տարածութեան: Ուստի Ս. Աթոռը, իբր քաղաքական պետութիւն՝ իր սահմանափակ տարածութեամբ եւ քանի մը հարիւր քաղաքացիներով, ոչ մէկ երկրի կրնայ վախ ազդել կամ ստտար հանդիսանալ նկատողութեան առնուելիք արժանի չափով:

Ուրիշ է սակայն պարագան երբ Ս. Աթոռին բարոյական եւ հոգեւոր հեղինակութեան մասին խօսք ըլլայ: Ան, այդ տեսանկէտէ, յիշաւի Մարդկութեան մէջ բարձրագոյն բարոյական իշխանութիւնը կը հանդիսանայ, ճշմարիտ ամբողջ հոգիի, Ս. Աւետարանի սկզբունքներուն, պահպանութեան հոգեւոր արժէքներու, որոնք ի վերջոյ, անխիտարինելի հիմնաքարերն են մարդկային խաղաղ ու բարգաւաճ կենցաղին նաեւ երկրիս վրայ:

Իբր հոգեւոր իշխանութիւն՝ Ս. Աթոռը դուրս է եւ վեր աւելն քաղաքական խմբակցութենէ եւ ձգտումներէ ու կը հետապնդէ միայն ու միայն, ուղղակի կամ անուղղակի, Աստուծոյ թաղաւորութեան հաստատումը երկրիս վրայ ու ծաւալումը՝ Բրիտանիոյ Ս. Աւետարանին հոգւոյն եւ պատգամներուն համաձայն՝ անհատի, ընտանիքի, ազգերու, ժողովուրդներու, ընկերութեան, պետութեան ու բովանդակ Մարդկութեան մէջ: Առ այդ կը ձգտի իր ամբողջ էութեամբ բովանդակ կաթողիկէ

Ս. Եկեղեցին, առաջնորդութեամբ Ս. Աթոռին, մղուած անփակտելի սէրէն առ Քրիստոս, որ իր արիւննաների փեսան է երկնաւոր, կը ձգտի իր ներքին հղօր կեանքով, համակ աղօթք, նըւիրում, զոհողութիւն, յաճախ եւ մեծաւ մասամբ անտեսանելի մարդկային աչքերու, իր տիեզերալոյս քարոզութեամբ, համամարդկային սիրով եւ եղբայրութեամբ ի Քրիստոս, իր կրթական եւ բարեգործական ձեռնարկներու բազմութեամբ:

Ան կը ձգտի առ այդ, կանգնելով իրր անխորտակելի պատուար ամէն տեսակ բռնութեան ու մոլորութեանց դէմ, որոնք կ'ուզեն չըջել Քրիստոսի Աւետարանը, քակել քանդել Աստուծոյ սէրն ու պաշտամունքը մարդոց սրտերէն, կ'ուզեն փակել երկինքը անոնց առջեւ, առանց կարենալու եւ ոչ իսկ երկիրը տալ, կ'ուզեն յաւերժացնել մարդ մարդու դէմ ատելութիւնը, որպէսզի անհողի, աներկինք, անսիրտ, անաստուած դարձուցած խեղճ մոլորածները՝ աւելի դիւրաւ գերի ընեն իրենց բռնութեանց, որոնք մարդկութեան ճամբաները կ'առաջնորդեն «ի բեկումն եւ ի քշուառութիւն» (Հռովմ. Գ. 15):

Եթէ այս քրիստոսապատգամ գործունէութիւնը եւ արիական կեցուածքը Ս. Աթոռին պիտի որակուի իրր քաղաքականութիւն, անտարակոյս ոչ ոք անոր չափ այդ քաղաքականութեան հետամուտ չէ. միակն է որ այդ քաղաքականութեամբ կը զրադի, որ ի վերջոյ Հայր մերի քաղաքականութիւնն է, այսինքն ճանչնալ ու ճանչցնել ու սիրցնել երկնաւոր մեր Հայրը, սուրբ ընել Անոր Անունը, տարածել Անոր Թաքաւորութիւնը, կատարել տալ Անոր Կամքը երկրիս վրայ ինչպէս երկինքի մէջ:

Ու այդ քաղաքականութեան ան չի հրաժարիր, տեղի չի տար ոչ շողորթութեան, ոչ բռնութեան առջեւ, ոչ հուր, ոչ սուր, ոչ հալածանք կրնան զինքը շեղեցնել իր աստուածային առաքելութենէն, պատրաստ, եթէ հարկ ըլլայ, կրկին դետափումը անհրաժեշտ մէջ ալ իջնելու, բայց յոյսը անոր լի է անմահութեամբ... արեան մէջ կը վերանորոգուի, կ'երիտասարդանայ եւ զիտէ թէ ինչպէս երեք դար հալածանքէ վերջ դետափումը անհրաժեշտ էլաւ եւ յաղթական խաչով հեթանոս Հռոմի դրօշակները զորդարեց, այսպէս ալ պիտի ըլլայ ապագային, ա-

ռանց վարանումի ու մտահոգութեան, թողլով անոր դադունիքն ու ժամը իր սիրոյ անմահ՝ Փեսային՝ որ յաւերժական խոստումներով ճոխացուցած է իր ճակատը փառապսակ:

Քաղաքականութիւնն էր թէ առաքելական պաշտօնի դիտակցութիւնն եւ անվեհեր առաքելատիպ կեցուածք, երբ մեծանուն Պիոս ԺԱ. Ս. Քահանայապետը քանի մը օրերու տարբերութեամբ, 1937ին կը դատապարտէր հռչակաւոր կոնգրակներով, նացիականութիւնը եւ անաստուած համայնավարութիւնը, պաշտպան կանդնելով միանգամայն դործաւոր դատաւարդին արդար իրաւունքներուն եւ վիճակին բարօրութեան, ձաղկելով դրամատիրութիւնը: Ու այդ կ'ընէր ոչ թէ մուրացածոյ փաստերով եւ պատեհապաշտական հնարքներով, այլ յենով յաւիտենական անյեղլի սկզբունքներուն եւ Ս. Աւետարանի խորքէն քաղուած վարդապետութեանը վրայ, որովհետեւ թէ՛ նացիականութիւն, թէ՛ անաստուած համայնավարութիւն, թէ՛ դրամատիրութիւն նիւթը եւ անոր դործնական պաշտամունքը հիմ դնելով աշխարհահայեացքի, վերիվայր կ'ընեն բնական օրէնքը եւ մարդկութեան, — առանց խտրութեան դասակարգի ու ցեղի —, արժանապատուութիւնը եւ ազատութիւնը, համամարդկային եղբայրութիւնը: Յայտնի է որ նիւթը յաւէտ բաժանարար եւ պառակտիչ է, ցորքան հոգեկան արժէքները ամուր կերպով չեն իշխեր անոր վրայ ու զայն չեն պահեր իրենց ստորադաս վիճակին եւ գրութեանը մէջ:

Ո՛չ, աշխարհային, ժամանակաւոր, նիւթապաշտ քաղաքականութեամբ չի զրուար Ս. Աթոռը, եւ անոր արժանաւոր զուակները, կաթողիկէութեան հոգւով ճշմարտապէս ապրողները, ոչինչ ունին իրենց հայրենիքներուն դէմ. կը ձգտին մանաւանդ ըլլալու անոնց լաւագոյն քաղաքացիները, սիրով կը տանին ամէն զոհողութիւն, անոնց համար պատրաստ են արիւններն ալ թափելու, բայց կը ծառանան անխորտակելի կերպով՝ երբ կը բռնաբարուի խղճի աստուածապարզեւ ազատութիւնը եւ յանուն Հայրենիքի կը հրամայուի Աստուծոյ, Քրիստոսի, նշխիրապետական աստուածաղիի կարգերու ուրացում կամ անտեսում:

Ս. Արոսը եւ Սովետական երկիրները

Գ) Ս. Աթոռը, կ'ըսուի, հակառակ է ու թշնամի Սովետական երկիրներու :

Սակայն ճշմարիտը այն է որ Ս. Աթոռը, զատապարտելով հանդերձ մոլորութիւնները, որոնք միայն Սովետական երկիրներուն մէջ էին որ կը դռնուէին, կը շարունակէ մայրական սիրով պարուրել մոլորութեան մէջ ասորոյ ժողովուրդները, որոնք միշտ զոհ կ'երթան նախապաշարութեաներու եւ բռնութեանց, եւ շատերը թարի հաւատքի եւ ազնիւութեան մէջ կ'ապրին :

Ինչո՞ւ մոռացութեան կը տրուի նպաստամատոյց մեծ ձեռնարկը՝ զոր Ս. Աթոռը կազմակերպեց Ռուսաստանի ժողովուրդներուն համար, երբ 1921ին սովին ու համաճարակը հազարաւոր մարդկային էակներու կեանքը կը հնձէին հոն տարիներով :

Քանի՞ տարիներ է ի վեր Ս. Աթոռին կարգադրութեամբ, ամէնուրեք եւ մասնաւորաբար Ս. Պատարագէն վերջ, ըստ արեւելեան ծէսի, ամէն օր ամէն վարդապետ ներկայ հաւատացեալ ժողովրդեան հետ, մասնաւոր աղօթք կը մատուցանէ առ Աստուած, որպէսզի այդ երկիրներուն մէջ վերահաստատուի բնական կեանքը, վերցուին բռնական միջոցները եւ հոն ու ամէնուրեք վերահաստատուին խաղաղութիւնն ու համերաշխութիւնը ազգերու մէջ :

Ո՛չ, Ս. Աթոռը ոչինչ ունի թշնամական Սովետական երկիրներու դէմ, ան ոտնձգութիւն չ'ըներ քաղաքական պետերու արդար իրաւունքներուն եւ իշխանութեան դէմ, բայց ոչ ալ կրնայ անձնատուութեամբ վարուիլ իր սեփական աստուածապատգամ իրաւունքներուն եւ իշխանութեանը նկատմամբ, զորս ընդունած է իր աստուածային Հիմնադիրէն որ ըսաւ. «Տուա ինձ ամենայն իշխանութիւն յերկիրս եւ յերկրի. որպէս առաքեաց զիս Հայր եւ ես առաքեմ զձեզ. գնացէ՛ք, աշակերտեցէ՛ք զամենայն հեթանոս (Մատ. ԻԸ. 18)... քարոզեցէ՛ք զԱւետարանն ամենայն արարածոց» (Մրկ. ԺԶ. 15) :

Մենք վստահ ենք որ, եթէ Սովետական իշխանութեանց կողմէ ի յայտ բերուի յօժարութիւն յարդելու էպպէս Եկեղեց-

ւոյ հիմնական իրաւունքը՝ աղատօրէն վարելու իր աստուածա-
յին առաքելութիւնը, Ս. Աթոռը պիտի չվարանի համաձայնու-
թեան եղբ մը զտնելու այդ Պետութեան հետ ալ, ինչպէս զտած
է հեթանոս, մահմետական, բողոքական Պետութիւններու հետ :
Իցի՛ւ շուտ հասնէր այդ օրը. ան պիտի ըլլար արշալոյսը նոր
ու խաղաղ դարերու... :

Կաթողիկէ Եկեղեցին եւ ազգասիրութիւնը

Դ) Յանկերդի նման կրկնուած է, եւ այս միջոցին ալ յա-
ճախ կրկնուեցաւ ուրիշ հինցած մէկ ասացուածքը՝ թէ Կաթողի-
կէ կրօնքը կ'ապաղպանացնէ ժողովուրդները, ուստի եւ խոտե-
լի է ան Հայութեան համար, որ մենաշնորհը կը նկատուի էջ-
միածնական Եկեղեցւոյ, այն աստիճան որ այլապէս դիտուն եւ
արժէքաւոր անձնաւորութիւն մը չվարանեցաւ յայտարարել
սլաշտօնաթերթի մը մէջ. «Արտաքաղ Հայաստանեայց (էջմիած-
նական) Եկեղեցւոյ չիք Հայութիւն»:

Որքան սխալ եւ դիտումնաւոր են այս եւ նման արտայայ-
տութիւններ, որոնց միակ նպատակն է թումբ կանգնել Կաթո-
ղիկէութեան լայն թափանցումին եւ ծաւալումին մեր ազգին մէջ :
Իցի՛ւ թէ նոյն նախանձախնդրութիւնը ի դժբ դրուէր պայքա-
րելու անկրօնութեան, անաստուածութեան դէմ, որոնք ահաւոր
համեմատութեանց հասած են Հայրենիքի թէ Սփիւռքի մէջ :

Կ'արժէ, սակայն, միանգամ ընդ միշտ քանի մը անդրա-
դարձումներ ընել վերոյիշեալ վարկածի մասին :

Նախապաշարումէ աղատ մտքերու համար արեւու պէս սլա-
ծառ է՝ թէ ուրիշ բան է կրօնքը կամ Եկեղեցին եւ ուրիշ բան
ազգութիւն եւ ցեղ. մին միւսին հետ չիլիճել կամ նոյնացնել
խաւարամտութեան կամ չարութեան արդիւնք է : Չէ՞ որ, օրի-
նակի համար, բոլոր եւրոպական, ամերիկեան ազգերու մէջ
կան անհատներ, որոնք կը պատկանին զանազան կրօնքներու
կամ եկեղեցիներու կամ անհաւատ իսկ են, եւ սակայն ամէնքն
ալ հաւասարապէս զիրար կը ճանչնան ու կը յարգեն իրոյ նոյն
ազգի զաւակներ : Բայց աւելի խորէն դիտենք հարցը :

Անշուշտ Քրիստոսի հիմնած մէկ ու միակ Եկեղեցին — որ է Կաթողիկէն՝ «որ հիմնեցաւ ի վերայ Պետրոսի» (Ստեւն. Ս. Ներսիսի Լամբրոնացոյ, Վէն. 1838, էջ 140) — իր խորքով ընդհանրական է, համամարդկային, ինչպէս ընդհանրական է աստուածային յայտնուած ճշմարտութիւնը, մէկ եւ անփոփոխելի ամէն ազգերու, տեղերու եւ ժամանակներու համար: Բայց այդ ընդհանրական Եկեղեցին, ի սփիւռս աշխարհի տարածւած, իր երկհազարամեայ կեանքի ընթացքին, հեռու ապագա յայնացումի դուռը բանալէ ժողովուրդներու առջեւ, զանոնք սնոյց, զարգացուց եւ հասցուց իրենց կատարելութեան: Օրինակի համար, Եւրոպայի բոլոր ազգերը իր ծոցին մէջ ծնունդ տաւ են եւ անոր մայրական դաստիարակութեան ներքեւ թօթւելով իրենց վրայէն երբեմնի բարբարոս բարքերը, հասան ամենարարձր քաղաքակրթութեան, բայց բնաւ իրարու հետ չըձուլուեցան եւ չուրացան իրենց ինքնուրոյն ազգութիւնը:

Կաթողիկէ Եկեղեցոյ նպատակն է անշուշտ — ըստ պատգամին Քրիստոսի — բոլոր ազգերը եւ մարդկութիւնը բովանդակ աշակերտել նոյն ինքն Քրիստոսի Աստուծոյ: Ս. Աւետարանի քարոզութեամբ ան կը ձգտի միութիւն առաջ բերել բոլոր մարդկութեան մէջ, միացնել բոլոր ազգերը իրր մէկ ժողովուրդ, մէկ հօտ, մէկ ընտանիք, մէկ հոգի, մէկ սիրտ, մէկ հաւատք: Այդ միութիւնը, սակայն, դերբնական կարգի կը պատկանի եւ երբեք հակառակ չէ ազգերու եւ ցեղերու բնածին զանազանութեան եւ բնաւ չի խաթարեր անոնց ինքնայատուկ եւ բնորոշիչ դիմադիծը, որ կու դայ բնութեան խորերէն, ըլլայ աշխարհադրական (հող, հայրենիք), ըլլայ արեւական (ցեղ, սերունդ), ըլլայ հոգեբանական (լեզու, մշակոյթ, պատմութիւն, եւն.):

Չէ՞ որ արեւն ալ մէկ է եւ ընդհանրական, իր տիեզերալոյս ճառագայթները կը տարածէ բովանդակ բնութեան վրայ, առանց սակայն խաթարելու զանազան իրերու ինքնայատուկ դոյներն ու կառուցուածքը: «Եւ արեւն է — կրօնական հողի վրայ — Ս. Աւետարանը եւ Կաթողիկէ վարդապետութիւնն ու Կաթողիկէ Եկեղեցին» (Ս. Երանոս. — Ընդդէմ աղանդոց 1. 10. 2):

«Ազգային Եկեղեցին» ու Հայութիւնը

Յաճախ կը յեղյեղուի՝ թէ Ազգային (էջմիածնական) Եկեղեցին մեծ դեր կատարած է Հայութեան ազգապահպանումին մէջ:

Կ'ընդունինք անշուշտ թէ ան ունեցած է իր դերը այդ գործին մէջ. սակայն կը հարցնենք. «Այն դերը կատարած է քիչտեւ սոսկ անո՞ր համար որ կաթողիկէութենէ հեռացած է եւ անկէ մնացեր է անջատուած...»: Չէ՞ որ շատ մը կաթողիկէ մնացած ուրիշ ազգեր նոյն բանը կ'ըսեն իրենց մէջ գոյութիւն ունեցող կաթողիկէ Եկեղեցւոյ համար, ինչպէս Լեհաստան, Իրլանտա, եւն.։ Ազգեր, որոնք կաթողիկէութեան պատճառաւ հալածուած, պաշարած են անոր պաշտպանութեան համար եւ ի վերջոյ յաղթանակած են եւ տեւած՝ իրր ազգ, ունեցած են բարձր մշակոյթ եւ իրենց պատուաւոր դիրքը գրաւած են մարդկութեան եւ աշխարհի մէջ: Ժողովուրդներ՝ ո՞րքան կաթողիկէ, նոյնքան ազդասէր եւ հայրենասէր:

Այլ հարկ է խոր ցաւով դիտել եւ դառն է ըսել թէ մինչ կաթողիկէ ազգերու մէջ, Եկեղեցին, շնորհիւ իր միութեան աստուածադիր հաւատոյ վէմին հետ, կատարելով հանդերձ ազգային, ազգապահպանման եւ մշակութային դործ, ողբալով հանդերձ երբեմն իր զաւակներուն ստուար կամ նոսր բաղմութեան հեռացումը Ս. Հաւատքէն, անխախտ եւ անարատ կը պահէր ամբողջական վարդապետութիւնը Քրիստոսի, յաւէտ հետամուտ էր իր ժողովրդեան կրօնական դաստիարակութեան, այս նկատելով միշտ իր առաջին եւ գլխաւոր գործը: Մեր Ապրիլի մէջ, աւա՛ղ, մանաւանդ վերջին դարուն, Եկեղեցին ինքնին «ազգայնանալով» լայնիւցացաւ: Գալով չփման դարաւերջիկ իմաստասիրական դրութիւններու հետ, չզիմացաւ անոնց հարուածներուն, ինչ որ անխուսափելի էր եւ ճակատադրական, բարձիթողի ըրաւ վարդապետութիւն եւ դոգմ, որդեգրելով ինքնարդարացումի համար սկզբունք մը լայնախոհութեան եւ հռչակելով թէ Հայ Եկեղեցին լայնախոհ է, այսինքն կարեւորութիւն չի տար այս կամ այն ճշմարտութեան: Ո՞վ չ'ըմբռներ թէ այդ՝

ուրացում է ինքնին ճշմարտութեան խտուրթեանը, հակառակ է աւետարանական եւ առաքելական պատգամներուն, իր դէմ կը դռնէ քրիստոնեայ դարերու եւ մեր իսկ Հայրերուն աւանդութիւնը եւ կեցութեամբը՝ որով հրապարակուած մոլորութիւնները կը դատապարտէին, նշուքներ կը կարգային հերետիկոսներու եւ հերձուածողներու դէմ, եւ մինչեւ այսօր ալ մեր անհման շարականներու, մեր ծիսական մատենաներու մէջ անոնց արձագանդը կը լսենք միշտ ուժգին եւ արդիական: Կը բաւէ մտաբերել Հաւատամքէ ետք արտասանուած «Իսկ քրք ասեմն... զայնպիսիսն նգովէ կարողիկէ եւ Առաքելական Եկեղեցի»...:

«Ազգային Եկեղեցին» անտեսեց իր հօտին կրօնական քրիստոնէական դաստիարակութիւնը եւ անտարբեր դտնուեցաւ անհաւատութեան եւ անկրօնութեան ծաւալումին անոր մէջ: Կրօնական պաշտօնաթերթեր կը հրամցնեն ժողովրդեան՝ Քրիստոսի յարութիւնը, Աստուծոյ գոյութեան ապացուցանելութիւնը ժխտող կամ տարակոյսի տակ դնող յօդուածներ: Նոյները կը հռչակեն՝ իբր մեծ եւ հանճարեղ դիւտ՝ թէ Հայ Եկեղեցին Հայուքեան ամենամեծ ստեղծագործութիւնն է. ապա ուրեմն ան չէ՛ Քրիստոսի հիմնածը... մեր Հայրերը կ'ըսէին. Ոչ է Եկեղեցի շինած մարդոյ... այլ շնորհիք եմ մեծին Աստուծոյ (Եղիշէ): Այդ Եկեղեցին բնաւ չհամարձակեցաւ ներշնչել իր ժողովրդեան՝ թէ արժէքներու դասաւորում մը կայ, այլ թոյլ տուաւ որ նրաւորական սկզբունք դառնայ ասացուածքը՝ նախ ազգ եւ հայրենիք, ապա, եթէ պէտք ըլլայ, կրօնի ու Եկեղեցի, ինչ որ համահաւաստ է՝ թէ նախ արարածը՝ ապա Արարիչն ու Աստուած, նախ մարմինը՝ ապա հոգին, նախ ժամանակաւորն ու անցողականը՝ ապա յաւիտենականն ու յաւերժականը...: Այս մտայնութիւնը ինքնին ուրացումն է Քրիստոնէութեան եւ ունէ ճշմարիտ աստուածապաշտութեան: Եւ չկարծուի թէ արժէքներու այս վերլույթը մէջն Հայրենիքին եւ Ազգին ճշմարիտ բարիքը կը նպաստաւորուի. ընդհակառակն, անկէ կը ծնանի ազգայնամոլութիւնը, որ ազգասիրութենէ շատ տարբեր բան է եւ յաճախ հայրենիքներու կործանումին պատճառ ալ կը դառնայ: Ասոր փաստերը շատ են արդի պատմութեան մէջ իսկ: Բաց աս-

տի, կայ Աստուծոյ պատգամը որ կ'ըսէ. «Եթէ ոչ Տէր շինէ զտուն — եւ Հայրենիքը մեծ տունն է Ազգին — ի մանիւր վաստակին շինողք նորա, եթէ ոչ Տէր պահէ զփաղաք, ընդունայն տփնին պահապանք նորա» (Սղմ. ՃԻԶ. 1) :

Յիրաւի տխուր է պատկերը եւ մարդ կը փորձուի ըսելու՝ թէ ազգային եկեղեցին, հայրենիքէ ներս թէ դուրս, լծուած է հարադատ քրիստոնէութեան լոյսը մարելու Ազգին մէջ: Ատոր կ'ակնարկէր մեր երջանկայիշատակ Նախորդը 1934 Յունիս 16 թուակիր իր Հովուական Թուղթին մէջ, ուր խօսքն ուղղելով վարդապետներու, Աստուծոյ բանին քարոզութեան նկատմամբ կը դէռէր. «Նախանձախնդիր եղէք մանաւանդ հայ հարազատ ու լուսաւորչածին հաւատքի ուղղափառութեան եւ զայն պաշտպանեցէք ամէն գնով անոնց դէմ, որ հայ եկեղեցւոյ անուամբ խօսելով ու գրելով կործանեցին հայ եկեղեցին եւ կը շարունակեն միշտ աւելի հեռացնել իր նախնիին միաբանութենէն ընդհանրական եկեղեցւոյ» (էջ 7): Զենք ուրանար եկեղեցւոյ կատարած դերը ազգապահպանումին մէջ, սակայն կ'աւելցնէր. Ո՛րքան աւելի քանկագին եւ ամբողջական եղած պիտի ըլլար անոր դերը, եթէ համակ կաթողիկէութեան մէջ յարատեւած ըլլար եւ ո՛րքան տարբեր եղած պիտի ըլլար մեր Ազգին վիճակը նոյն իսկ քաղաքական գետնի վրայ:

Նպատակայարմար է յիշել հոս մեր հայրապետներէն Ս. Ներսէս Լամբրոնացին, որ իր սքանչելի Ատենարանութեան մէջ կարօտի զգացումով կ'ողակոչէր պայծառութիւնը մեր եկեղեցւոյն եւ ազգին «մինչդեռ ի միութեան եկեղեցւոյ վէմն պնդեալ էր» երբ կ'ըսէր. «Մանաւանդ տայր եւ Հայաստանեայցս աշխարհ, մինչդեռ ի միութեան եկեղեցւոյ վէմն պնդեալ էր, պըտուղ Աստուծոյ առատ եւ բազում, եւ յերկիր մեր իբրեւ զաստեղս երկնից բազմացան սեղանքն Աստուծոյ, հօտքն լուսակէզ, հովիւքն արթունք», որուն կը յաջորդէ այնքան ողբալի թշուառութիւն, որովհետեւ կ'ըսէ Ս. Հայրապետը, «քակտեցաք զմի մարմին Քրիստոսի ի բազում մարմինս, բաժանեցաք զմի եկեղեցի նորա ի բազում մասունքս»:

Կաթողիկէ եկեղեցին, ուստի, թէ՛ իր վարդապետութեամբ,

թէ՛ պատմութեան ընթացքին, ժողովուրդներու վրայ իր ազդեցութեամբ ոչ միայն ապաղպայնացում առաջ չէ բերած ու չի բերեր, այլ ընդհակառակն՝ Ազգի եւ Հայրենիքի օրինաւոր սէրը կը քարոզէ, կը պարտադրէ, կը վսեմացնէ՝ հռչակելով զայն իբր մաս սիրոյ մեծ պատուիրանին:

Իմաստակութիւն եւ անհեթեթութիւն է ինչ ինչ տեղեր նըշմարտած ուժացումը վերադրել Կաթողիկէ գաւառներին: Նոյն պատճառարանութեամբ կարելի պիտի ըլլար ըսել, ո՞ր են Հնդկաստանի, Պալքանեան ոչ-կաթողիկէ երկիրներու ստուարակիւ հայկական զաղութները... անոնք ալ ձուլուած չե՞ն մեծաւ մասամբ, մնացած ըլլալով հանգերձ դուրս կաթողիկէութեան ազդեցութենէն:

Հայ կաթողիկէներու նպաստը

Ամէն պարագային Հայ կաթողիկէութիւնը իրաւունք ունի բարձրադուլս պարծենալու ի Տէր, իր սիրելի Ազգին ընձեռած թանկագին ծառայութիւններուն համար: Ան կը սնուցանէ իր ծոցին մէջ պանծալի հաստատութիւններ, ուր Աստուծոյ եւ Ս. Եկեղեցւոյ ամենաջերմ հաւատքին եւ սիրոյն հետ կը մշակուի ամենանկեղծ սէրը Ազգի եւ Հայրենիքի: Անոնք, ուխտերու զօրութեամբ իսկ փարած այդ վսեմ գաղափարականներուն, նըշխուած են մանկութեան եւ երիտասարդութեան քրիստոնէական եւ ազգային դաստիարակութեան, մայրենի լեզուին, պատմութեան, մշակոյթի դարգացումին, հին եւ արդի գրականութեան թարգմանութեանց, հրատարակչական գործունէութեան: Հայ կաթողիկէութիւնը Եղած է առաւելապէս որ ծանօթացուցած է այնքան նպաստաւոր կերպով Հայութիւնը՝ Արեւմուտքին եւ բարձրացուցած անոր վարկը՝ քաղաքակիրթ աշխարհի առջեւ:

Թող վստահ ըլլան ամէնքը, որ Կաթողիկէութիւնը եւ նուիրական հարատակութիւնը առաքելապետական Ս. Գահուն՝ ոչ մէկ կաշկանդում չի բերեր ազգային խնդիրներուն մէջ, կը բաւէ որ առաջարկութիւնները չհակասեն Ս. Աւետարանի եւ քրիս-

տոնէական սկզբունքներուն: Ոչ մէկ պարտադրանք հեռանալու մեր Ս. Հայրերէն, մեր եկեղեցական ծէսերէն ու աւանդութիւններէն, այլ ընդհակառակն՝ զանոնք լիութեամբ եւ ամբողջական խորքով ապրելու եւ պահպանելու ստիպողութիւն եւ խղճի մը-տօք նախանձախնդրութիւն:

Մենք չենք ուրանար որ տեղի ունեցած են անցեալին անպատեհ ու սխալ դործեր — թէեւ բացատրելի՝ մտայնութեան եւ պարապմունքի լոյսին ներքեւ — կատարուած կաթաղիկէ անձերու կողմէ, ինչպէս լատինաձէս հայերու զոյւլթիւնը: Իսկոյն ըսենք, սակայն, որ ասոնցմէ չատերը հոս, Քեսապ, Այնճար, վերընդունուած են հայ ծէսի մէջ եւ կը գտնուին Պատրիարքարանիս իրաւասութեան եւ հոգածութեան տակ: Մնացածներն ալ ժամանակաւ եւ խոհեմութեամբ նոյն ընթացքին պիտի հետեւին. ատոր հետամուտ է մեր նուիրապետութիւնը՝ ունենալով Հռոմայ Ս. Աթոռին բարձր հովանաւորութիւնը եւ հեղինակաւոր քաջալերանքը:

Թարմ է տակաւին յիշատակը Ն. Ս. Պիոս ԺԲ. Ս. Քահանայապետին Շրջաբերական Թուղթին, որ հրատարակուեցաւ 9 Ապրիլ 1944ին, Ս. Կիւրեղ Աղեքսանդրացիին մահուան 1500ամեակին առիթով, ուր հետեւեալ յայտարարութիւնը կը կարդանք. «Նմանապէս նկատի առնուելու են բոլոր այն աւանդութիւնները՝ որոնք Արեւելիցիներուն համար կը կազմեն գուրգուրալի ժառանգութիւն մը՝ հրիտակուած իրենց նախնիքներէն, ինչպէս նաեւ այն ամէն ինչ՝ որ կը վերաբերի ծէսին, նուիրապետական կարգերուն եւ դեռ քրիստոնէական կեանքի ուրիշ յատկանշական կէտերուն, այն պայմանով որ բոլոր ատոնք՝ համաձայն ըլլան ոգմարիտ հաւատքի եւ բարեբերու ուղիղ օրէնքներուն: Հարկ է, ուրեմն, որ արեւելեան ծէսի իւրաքանչիւր ժողովուրդ ունենայ օրինաւոր ազատութիւն ամէն բանի մէջ՝ որ կապ ունի իր պատմութեան, տաղանդի ու նկարագրին հետ, համաձայն միշտ Բրիտանիայի հարազատ ու ամբողջական վարդապետութեան: Թող այս բանը գիտնան ու մինչեւ խորը քննեն քե՛սնոնք՝ որ ծնած են Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ ծոցը եւ քե՛սնոնք՝ որ փափաքի քեւերով կը ցանկան մերձենալ Անոր: Մանաւանդ

քէ, քող համոզուին ամենքը եւ համարին իբր ստոյգ իրակա-
նութիւն՝ որ բնաւ երբեք պիտի չստիպուին փոխելու իրենց օ-
րինաւոր ծէսերը եւ հին բնիկ կարգուսարքը՝ լատին ծէսին եւ
օրէնսդրութիւններուն հետ: Թէ՛ լատինը եւ քէ՛ արեւելեանը
պէտք է որ հաւասար յարգի եւ հաւասար պայծառութեան մէջ
պահուին, որովհետեւ կը զարդարեն երկուքն ալ հասարակաց
Մայրը, Եկեղեցին, արքայական մոխսալանոյն զանազանու-
թեամբ: Բացի ասկէ՝ նկատելու է որ այսպիսի զանազանութիւն
մը ծէսերու եւ օրէնսդրութիւններու՝ որ կը ձգտի անաղարտ
եւ անբռնաբարելի պահել ինչ որ իւրաքանչիւր եկեղեցւոյ հա-
մար հին է եւ քանկագին՝ չի հակառակիր բնաւ նշմարիտ եւ
էական միութեան» (Տպ. Բաղմալէպ, 1944):

Այս է յստակ, պայծառ ու ազատական վերարեւոյժը Հռո-
մայ Ս. Աթոռին, աստուածադիր կեդրոնին միութեան Գրիգ-
որի հիմնած Եկեղեցւոյն, աշխարհի ազդերուն եւ ի մասնաւոր-
ի արեւելածէս ժողովուրդներուն հանդէպ:

Ո՛րքան լաւ ըմբռնած էր այդ՝ Մեծն Միսիթար Սերաստա-
ցին, որ զեկեղեցիորէն եւ ուժղին զօղելով Հռոմայ Ս. Աթոռին
եւ իր նախնեաց ու Աղղին սէրը, հանդիսացաւ յիշաւի ցանկալի
լուսանորոգ մը Հայութեան համար, կենցաղի սրբութեամբ,
կաթողիկէ ճշմարտութեան անվեհեր քարոզութեամբ, տոհմա-
յին եւ ընդհանուր մշակոյթի նկատմամբ հսկայ դործունէու-
թեամբ, որ ապա անդուլ շարունակուեցաւ իր զուակներուն
կողմէ անխոնջ տքնութիւններով:

Եւ ահա այդ սքանչելի ու վերազանցօրէն բեղուն կեանքին
միջիջ զօրութիւնը՝ արտայայտուած իր իսկ խօսքերով. «Պօղոս
առաքեալ կ'ուզէր նգովք ըլլալ Քրիստոսէ իսկ իր եղբայրնե-
րուն համար: Այդ չի նշանակեր քէ ան կը սիրէր իր ազգը ա-
ւելի քան զՔրիստոս, որուն սէրէն ոչ ոք կարող էր զինքը բաժ-
նել, այլ կ'ուզէր յայտնել միանգամայն սաստկութիւնը սիրոյն՝
գոր կը տածէր իր ազգին բարիքին նկատմամբ: Ատոր համար իր
բոլոր հոգիով աշխատեցաւ անոր ի նպաստ եւ բնաւ չդադրե-
ցաւ, քէեւ հալածուած ըլլար: Այսպէս ալ ես, բաղձալով նմա-
նիլ Առաքեալին, մինչեւ որ կարենամ եւ ողջ եմ, պիտի ջանամ

աշխատիլ յօգուտ եւ ի շահ Ազգիս, քէեւ իմ հաւատքիս նըշմարտութեան պատնառաւ մամնց կողմէ երբեմն կամ ալ միշտ ամբաստանուիմ ու արհամարհուիմ: Թող ուրեմն գիտնան բոլոր անոնք, որոնք կը դատեն զիս ու իմ մասիս կը խօսին՝ որ քէեւ եւ կը սիրեմ ազգս եւ կ'ուզեմ աշխատիլ անոր ի շահ, այնուհանդերձ իմ սիրտս չի նուազիր Հոռմէական Ս. Եկեղեցւոյ կաթողիկէ նշմարտութեան դաւանութեան մէջ: Եւ փոխադարձաբար՝ քէեւ ամէն բանի մէջ կը հպատակեցնեմ ինքզինքս Հոռմայ Գահին իշխանութեան — ինչպէս օրինակը տուած է մեր Ս. Հայրը Լուսաւորիչ — ատով սակայն չի քուլնար բնաւ սէրս եւ ջանքս աշխատելու իմ ազգիս բարւոյն, նոյն իսկ եքէ ան զիս արհամարհէ այդ հպատակութեան պատնառաւ» (Հ. Մ. Նուրիխան, Վարդ Մխիթար Արքաճօր, էջ 23):

Աստուածարեալ Արքաճօր լուսապայծառ պատգամը յիշած ատեննիս խոր հաճոյքով կը հաղորդենք մեր ժողովրդեան՝ թէ 1940ին մեր Նուիրապետութիւնը — բոլոր Արճի. Եպիսկոպոսներու ստորադրութեամբ — խոնարհ աղերսադիր մատուց Ս. Աթոռին, խնդրելով երանացումը եւ սրբացումը Աստուծոյ այս մեծ ծառային, որ փայլեցաւ իր լուսաշող աստղ մը Կաթողիկէ Ս. Եկեղեցւոյ եւ Ազգիս երկնակամարին վրայ:

Կ'ուզենք հոս մէջբերել նաեւ խօսքերը սրբակեաց եւ ազդանուէր Հ. Ալիշանի, որ կը սիրէր ինքզինքը ազգին Նահապետը անուանել, եւ եղաւ Մխիթար Արքաճօր ամենահռչակաւոր եւ սիրելի դաւակներէն մէկը. «Ոչ միայն իբրեւ կրօնասէր, այլ եւ ծիսասէր, հայրենասէր, բնասէր, ինքնասէր, ազգասէր մը կ'ուզէ եւ պէտք է ուզէ Հայն իր մեծագոյն, սրբագոյն, սեփականագոյն իրն, ոգին եւ ոգեւորիչը իր Եկեղեցին ունենալ եւ պահել. Եկեղեցի մը ոչ անջատ եւ ինքնեակ ըստ միութեան յԸնդհանուր Եկեղեցւոյ, այլ նշմարիտ, կաթողիկէ եւ առաքելական հաւատով մի եւ նոյն, եւ միանգամայն ինքնագոյն, իսկագոյն սեպիականութեամբ ազգային ծիսից եւ սովորութեանց, զոր զրեքէ 16 դար ի Գրիգորէ Լուսաւորչէ եւ այսր արմատացուցեր, խորացուցեր, իւրացուցեր են ի նմա. եւ զոր ամէն մեծոգի եւ մեծասիրտ Բահանայապետք վեհագոյն Եկեղեցւոյ եւ ընդհան-

րական հովուապետի սկսեալ ի Ս. Սեդրեստրոսէ մինչեւ ի մեր դարս պատուած են ըստ սկզբնական հրահանգաց եւ կարգի եկեղեցեաց. եւ երբ եւ կամ ուսկից եւ ուր կողմանէ որ աւելի պահանջ կամ աւելի նահանջ եղեր է, ոչ միայն օգուտ չէ եղած, այլ եւ վնաս» (*Շնորհալի եւ պարագայ իւր, Վեն. 1873, էջ 494*) :

Հարագատութիւն հաւատքի

Կորեւոր Համարեցանք քիչ մը երկար յամենալ այս լուսարանութեանց մէջ՝ նկատի առնելով որ շատ են և շատ յաճախ կը կրկնուին հակառակ նախապաշարումները, որոնք կրնան մթադնել պայծառութիւնը ճշմարտութեան եւ նսեմացնել Ս. Հաւատքին ազդեցութիւնը կամ զայն չքացնել իսկ, առջ Բերելով տկարութիւն, թուլութիւն համոզումներու մէջ եւ խաթարում նկարագրի :

Ըսած է մեր Ս. Հայրը Ներսէս Լամբրոնացի (Ատեն. էջ 148). «Ուր ոչ գոյ հաւատ՝ զիա՞րդ հոգի եւ ուր ոչ հոգի՝ զիա՞րդ զօրութիւն» :

Այլ յաւէտ արթուն պահակն է ու անխարդախ աւանդապատճը քրիստոսաւանդ հաւատքին ու սիւն եւ հաստատութիւն ճշմարտութեան Ս. Եկեղեցին, զոր մեր նախնեաց խօսքերով այսօր ալ կ'ողջունենք «Մայր հաւատոյ սուրբ հարսնարան» :

Հաւատոյ հանդանակը, որ ամէն արշալոյսին կ'արձագանդէ Ս. Եկեղեցւոյ զաւակներուն մտքէն, սրտէն, շրթունքներէն, կը հնչէ իրր ամենարարձր կանչը եւ վեհաշունչ ազադակը անոնց մտքի ազատութեան եւ ժայռանման հաստատութեան՝ հակառակ աշխարհի յարափոփոխ ժխտումներու, մոլորութիւններու, երկրայութիւններու, բանդադուշանքներու ժխտին, որ հէք մարդկութիւնը խելացնոր կը զարձնեն, և անձնատուր ու գերի՝ հրապարակ հասնող առաջին երազատեսին, որուն անպայման ուրիշ մը պիտի յաջորդէ՝ յազը՝ նո'յնքան ազմկող եւ նո'յնքան քանդիչ ու թշուառացնող :

Մինչ ազդովին կը բոլորենք մռայլ շրջան մը հոգեւոր եւ քրիստոնէական արժէքներու ասլորումի եւ դնահատանքի տեսա-

կէտէն, մեր նուիրապետութեան ու մեր հասարակութեան վերայ կը ծանրանայ զժողովրդին, բայց փառաւոր պարտքը դանոնք յաւէտ պահելու լուսապայծառ եւ ներուժ մեր սիրելի Ազգին մէջ, եթէ ան պիտի շարունակէ ըլլալ տակաւին հարազատ սերունդը Ղեռնդեանց եւ Վարդանանց:

Առ այդ մեր ուղեցոյցը պիտի մնայ անոնց պատգամը. «Հայր մեր գութըք Աւետարանն գիտեմք եւ Մայր՝ զառաքելական եկեղեցի կաթողիկէ. մի՛ ոք չար անջրպետ ի մէջ անկեալ գմեզ փակեցէ ի սմանէ» (Եղիշէ, Վեն. 1859, էջ 51):

Ս. Աւետարանը, որուն հարազատ արտայայտութիւնն է կաթողիկէ եկեղեցւոյ վարդապետութիւնը, աստուածային պարզութեան հետ ունի նաեւ անհուն խորութիւն ու լիութիւն՝ զոր դարերը պիտի չկարենան սպառել: Ան պիտի մնայ միշտ լոյսը աշխարհի, նաեւ դալիք բոլոր սերունդներուն համար: Առանց անոր եւ մանաւանդ անոր հակառակ ամէն աշխարհաստեայցք պիտի տանի անհատները եւ ազգերը դէպի խաւար, դերութիւն, քայքայում եւ մահ:

«Ո՛վ տաքադաւան եղբայրներ, պիտի բացադանչենք Օրլէանի մեծանուն Տիւրանլու Արքեպիսկոպոսին հետ, ո՛վ եղբայրներ, որոնց՝ պաշտօնի բերումով՝ պարտականութիւն ունինք խօսք ուղղելու, երբեմն խիստ արտայայտութիւններով շրջումներու վրայ, սակայն մշտատեւ սիրով սրտի մէջ, ո՛ր էր քէ կարեմայինք մաշակել տալ մէկ վայրկեանի համար իսկ խորունկ անդորրութիւնը զոր կը զգանք ապրելով եւ մեռնելով սուրբ, կաթողիկէ եկեղեցւոյ բազուկներուն մէջ: Ինքզինքն շրջապատուած տեսնել անոր լոյսով, գոտեպնդուիլ անոր ներշնչած յոյսերով, հրապարակիլ այն հիասքանչ էակներէն, որոնք սուրբեր կը կոչուին, զօդուած օղակաւորուած ըլլալ քրիստոնեայ բոլոր դարերու աւանդութեան՝ Առաքելներու յաջորդներուն միջոցաւ եւ հաստատուած ըլլալ ի վերջոյ Յիսուսի Քրիստոսի վրայ, ի՞նչ բերկրութիւն, ի՞նչ բնկերութիւն, ոյժ և զօրութիւն եւ ի՞նչ անդորրութիւն ստուգութեան ու լոյսի մէջ»:

Այս մտածումներու լոյսին ներքեւ մեր Ս. Հայրերը այնքան իմաստութեամբ խորհրդատուերի մէջ կարգադրած են որ, Յի-

սուսի անդին մարմնոյ եւ արեան ճաշակութեն յետոյ, առաջին պարզեւը՝ որուն համար զոհութեան խօսքը բխի քահանային շրթունքներէն՝ ըլլայ Ս. Եկեղեցին ինքնին. «Գոհանամք գէլն Հայր ամենակալ, որ պատրաստեցեր մեզ նաւահանգիստ սուրբ գեկեղեցի, տանար սրբութեան՝ ուր փառաբանի Ս. Երրորդութիւնդ. ալելուիա»:

Արժան եւ իրաւ «գի սա (Ս. Եկեղեցին) է մեզ յոյս կենաց, եւ սուլաւ գտանեմք գիրկուքիւն հոգւոց, եւ սա է մեզ մայր անարատ, եւ ի սմանէ ծնանիմք որդիք յուսոյ եւ ճշմարտութեան, եւ գի սա է մեզ փառապարհ արդարութեան, եւ սուլաւ ելանեմք առ Բրիստոս, Հայր մեր երկնաւոր» (Դռնբացէք):

Յորդոր Հովիւներուն

Արդ ներկայ կրօնական-ազգային կացութիւնը պարզելէ յետոյ, կը մնայ մեզի ուղղել մեր յատուկ ողջոյնն ու յորդորական խօսքը Արհի. Եղբարցդ եւ սիրելի որդեկացդ՝ ուրոյն ըստ դանազան պաշտօններու, ղիրքերու եւ վիճակներու, որոնց մէջ կը գտնուիք Աստուածային հայրախնամ Տեսչութեամբ:

Եւ նախ Եղբայրական սիրով կ'ողջունենք զՁեզ, Արհի. Արհի. Արքեպիսկոպոսք, Եպիսկոպոսք եւ Վիճակաւորք, «գորս Հոգին Սուրբ եդ տեսուչս հովուել գծողովուրդ Տեսուն, գոր ապրեցոյց արեամբ իւրով» (Գործք Առաք. Ի. 28):

Հայրական դուրդուրանօք շրջապատեցէք Ձեր վիճակին քահանայական եւ կրօնաւորական դասը. փոյթ տարէք մեր հայրենի վսեմ ծէսին եւ արարողութեանց անարատ պահպանումին, եկեղեցական երդերու վայելչութեան եւ Աստուծոյ բանին քարոզութեան: Արծարծեցէք ամենասուրբ Հաղորդութեան խորհուրդին եւ Յիսուսի Սուրբ Սրտին պաշտամունքը, Ս. Աստուածամօր ջերմեռանդութիւնը, մանաւանդ Ս. Վարդարանի: Զգուշացեցէք հաւատացեալները որ հեռու մնան Ս. Եկեղեցիէն դատապարտուած ընկերութիւններէ: Մասնաւոր հոգ տարէք սիրելի երիտասարդութեան, կազմելով Հ. Կ. Ե. Միութիւններ, դասնք ի մի խմբելու եւ զօտեպնդելու Ս. Հաւատքի գիտու-

թեամբ եւ դործնական ասլուծով, առընթեր հաճելի, մարդական եւն. պարապումներու: Քաջալերեցէք դպրոցական դործունէութիւնը, փոյթ ընելով որ աշակերտութիւնը զարգանայ քրիստոնէական վարդապետութեամբ, աշխարհիկ դիտութեանց ստացումով եւ առանձին խնամք տանելով՝ որ մեր տոհմային լեզուն եւ պատմութիւնն ալ ունենան ուրոյն ու պատշաճ տեղ:

Ի մի բան «Արածեցէք որ ի Զեզ հօտդ է Աստուծոյ... զի յերեւել հօտապետին, ընդունիջիք զանքառամ փառաց պսակն» (Ա. Պետ. Ե. 4):

Կ'ողջունենք զԶեզ հայրական լիարուսն սիրով, ո'վ քահանայդ Աստուծոյ, աշխարհիկ թէ կրօնաւոր:

Մեծապէս երջանիկ ենք եւ փառք կու տանք Աստուծոյ՝ որ բարձր կը պահէք քահանայական վսեմ ու երկնաւոր կոչումը, որուն բաժանորդ եղած էք:

Ո՛հ անհուն մեծութիւն քահանայական Կարգի: Անոր չընորհիւ տկար մահկանացուներ կ'ըլլան Աստուծոյ ներկայացուցիչ, Քրիստոսի պատգամաւոր: Դուք էք որ ամէն օր խորհրդաւոր կերպով կը նորոգէք «աշխարհակեցոյց եւ առիթ վրկութեան մերոյ» Զոհին շնորհապիւռ անմահ Պատարադը: Դուք էք «հազարապետք պէսպէս շնորհաց Աստուծոյ», որ Ս. Խորհուրդներու մատակարարութեամբ՝ երկրի վրայ կը հոսեցնէք աստուածային սրբարար շնորհի ու պարգեւներու գետերը: Դուք էք որ Աստուծոյ խօսքին քարոզութեամբ, քրիստոնէական վարդապետութեան ուսուցումով, հոգածութեամբ Զեզի յանձնուած ժողովրդեան, հոգեպէս կը ծնանիք զՔրիստոս հաւատացեալներու մօտքին մէջ, որոնք խորունկ յարգանքով եւ երախտագիտութեամբ արժանապէս զԶեզ հայր եւ վարդապետ կ'ընդունին:

Ո՛հ աննման արժանապատուութիւն կաթողիկէ քահանայութեան, որ կը պահանջէ նոյնքան սրբութիւն վարքի եւ հրմտութիւն աստուածային իրաց անոնցմէ՝ որոնք զայն ընդգլըրկած են, իրենց կեանքի ամեներջանիկ օրերէն մին:

Այլ ոմն Քրիստոս իշխանութեամբ, Զեզմէ իւրաքանչիւրը թող նկրտի կենդանի պատկերն ըլլալ աստուածային վարդա-

պետին: Ներքին վառ բորբոք կեանքով, ազօթքով, զոհողութեան հողւով, արհամարհելով երկրաւոր աշխարհային բարիքները, փայլելով մաքրակենցաղ ընթացքով, կենդանի քարով ըլլաք հաւատացեալներուն եւ Ս. Եկեղեցիէն դուրս դնուողներուն ալ դործնական յայտնութիւն Ձեզ վարող Քրիստոսի Հոգւոյն վսեմութեան:

Ազօթքին միացուցէք ուսման տենչը եւ անտարադիտ, եթէ իմաստութեամբ ու խնայողութեամբ դործածէք ժամանակնիդ, պիտի կարենաք դռնել ամէն օր ցանկալի պահեր յորարերութեան մէջ զՁեզ դնելու Աստուածաշունչ Գրքերու, Ս. Հարց եւ Վարդապետներու եւ ընկերային հարցի արդի պահանջներու շուրջ մատենաներու հետ, դարձնելով Ձեր սրտերը Քրիստոսի կենդանի մատենադարան: Յիշեցէք միշտ Հոգւոյն Սրբոյ Ժանր խօսքերը Ուսէէ մարդարէի բերնով՝ քահանայից համար գիտութեան անհրաժեշտութեան մասին. «Զի դու զգիտուիւն մերժեցիր, մերժեցից եւ ես զքեզ, զի մի քահաճայացիս ինձ (Ուսէէ, Դ. 6):

Մշակեցէք մէկ կողմէն փոխադարձ յարգանք եւ ջերմ եղբայրական սէր բոլոր կարգակից հարապատներու հանդէպ եւ միւս կողմէ որդիական սէր եւ նուիրական հպատակութիւն Արհի. Եպիսկոպոսներուն եւ եկեղեցական Մեծաւորներուն, որպէսզի նուիրապետական կարգը եւ դասը հանդիսանայ պատկառողութեամբ, ամուր պատուար ի շինութիւն Տանն Աստուծոյ:

Այսպիսի տրամադրութիւններով օժտուած ու նորոգուած, ո՞վ քահանայդ Աստուծոյ, դացէք ժողովրդեան՝ որ այնչափ կը կարօտի Ձեր խնամքին:

Սիրեցէք եւ փայլեցուցէք Ձեր մատուռներն ու եկեղեցիները, ուր Ս. Տապանակին մէջ կը վայելէք Որդւոյն Աստուծոյ իրական ներկայութիւնը: Շինութիւն ըլլաք եւ յարգանք ներշնչէք Ձեր հօտին՝ երկիւղած ու հաւատքով լի կատարումովը Ս. Պատարալի, Ս. Խորհուրդներու, ժամերգութեանց եւ բարեպաշտական հրահանգներու:

Հոգ տարէք աղքատներու, հիւանդներու՝ ամենայն երկայնամտութեամբ եւ սիրով: Կաղմակերպեցէք եղբայրութիւններ,

և և մանաւանդ Հ. Կ. Ն. Մ. ի ակումբներ, աղքատախնամ ընկերութիւններ :

Յորդոր ժառանգաւորներուն

Զեղի Լևս, սիրելի որդեակք, որ կղերանոցներու կամ նորընծայարաններու մէջ կը պատրաստուիք քահանայական կամ կրօնաւորական երկնաւոր կոչումին, թող հասնի մեր օրհնութիւնարեր հայրական ողջոյնը : Տակաւին թարմ է մեզի համար, եւ այնպէս ալ պիտի մնայ միշտ, յիշատակը այն քաղցր տարիներուն՝ զորս անցուցած ենք առանձնութեան, ու մտքի, սրտի, նկարագրի հոգեւոր կաղմութեան այդ սրբալայրերու մէջ : Յանձունս երախտադէտ եղէք երկնաւոր Հօր՝ Զեր բարձր կոչումին համար, համապատասխանեցէք անոր պահանջներուն, զուարթամիտ, առատամիտ նուիրումով, կերտեցէք յարատեւ ջանքերով Զեր մէջ ազօթքի, ուսման, զոհաբերումի մարդը, լի անսահման սիրով Քրիստոսի Աստուծոյ, Առաքելապետական Ս. Գահին եւ Զեր Ազգին, որուն հարկ է ըլլաք «լոյսն ու աղը» (Մատթ. Ե. 13), «Առաքեալն եկեղեցւոյ, փառք Քրիստոսի» (Բ. Կորնթ. Ը. 23) :

Վստահ ենք որ կատարելապէս կը զնահատէք մեծ առանձնաշնորհութիւնը՝ զոր կը վայելէ գրեթէ մեր բոլոր կղերը, աւարտելու իր քահանայական դաստիարակութիւնը Յաւիտենական Քաղաքին մէջ, ուր է Աթոռը Մեծին Պետրոսի, ուր եկեղեցւոյ սիրտը աւելի ուժգին կը տրոփէ բոլոր աղուերուն համար, «ուր Հաւատքի ալը մաքուր կը հոսի, ուր այնչափ կոքողներ նախկին Քրիստոնէութեան եւ այնչափ սուրբերու հետեւիք եղանդուն սրտերը կը հրահրեն մեծամեծ նուիրումներու եւ ձեռնարկներու» (Պատկ սուրբ շնծութեան, Շրջք. Պիոս ԺԲ. 1939) :

Յորդոր հաւատաւոր կոյսերուն

Անարատ Յղութեան պատուական Միաբանութեան առաքինափալ Քոյրերուն ալ կ'ողղենք մեր հայրական յատուկ խօսքը :

Միւրած ենք միշտ նկատել Ձեր մէջ չառաւիղներ Հոփսիմեանց Կոյսերու «Անճիմֆ նուիքրալֆ սիրոյն Գրիստոսի»:

Այլքատութեան, ողջախոհութեան եւ հնազանդութեան ուխտերով, իրր ասկեղէն ազատօրէն ընտրած չղթաներով պարաւանդուած, կը նուիրուիք նախ Ձեր անձին սրբութեան, որով հաճոյ ըլլաք Երկնաւոր փեսային — որում պաշտեն հրեշտակք — եւ ապա հայաղղի դատերաց մայրախնամ դաստիարակութեան:

Մեծապէս կը դնահատենք Ձեր կատարած դործը եւ մեղհեա ամբողջ Նուիրապետութիւնն ու Հայ Աղղը, որ կը փութայ Ձեզի յանձնել, անվերապահ վստահութեամբ, իր զաւակները, քաջ զիտնալով՝ որ Ձեզմով առաւելապէս անոնք պիտի ըլլան համեստութեան, արիւթեան, քրիստոնէական ու տոհմային նուիրականութեանց պահապան ախոյեաններ, տիպար մայրեր:

Մինչ այս տարի կը բոլորուի արդիւնաւոր Միաբանութեանդ Հիմնադրութեան առաջին հարիւրամեակը, որ տօնուցեալ դահազան վանքերու մէջ, պատշաճ կրօնական եւ ակադեմական հանգէտներով, երջանիկ ենք որ Աստուածային Նախախնամութիւնը եւ ազնիւ ու մեծասիրտ բարերարներ, որոնց կ'երթայ մեր բովանդակ երախտադիտութիւնը, հնարաւորութիւն տուին մեզի բացումը կատարելու նորաշէն կեդրոնական վանքի մը, Ձեզի համար, Չմմառի գեղածիծաղ բլուրներէն մէկուն վրայ: Թող մնայ այդ ձեռնարկը, իր կից աղջկանց որբանոցով, իրր անմոռաց յիշատակ, այս հարիւրամեակին առթիւ, Պատրիարքական Աթոռիս մշտատեւ, հայրական զուրգութեանքին ու հոգածութեան՝ Միաբանութեան ու անոր ձեռնասուն հայ մանուկներուն հանդէպ:

Այդ նոր տաղաւարէն, ուր Յիսուս փրկիչ, — որ հովուէն ի մէջ շուշանաց — պիտի սնենայ իր շնորհաց դահը եւ պիտի բլլայ առարկայ սաստկաղոյն պաշտամունքի եւ յարաժամ երկրպագութեան ամենասուրբ Հաղորդութեան խորհրդին մէջ, մշտամրմունջ աղօթք մը պիտի բարձրանայ հատուցողական հոգւով փոխարէն անարդանաց՝ որոնց թիրախ են Աստուծոյ

և և Փրկչին ու Ս. Աստուածամօր անունները ու քրիստոնէական սրբութիւնները, աշխարհի և մեր Ազգին մէջ: Ազօթք մը միանգամայն պաղատազին Եկեղեցւոյ պայծառութեան, մեր կզերին ու հաստատութիւններու սրբութեան, բովանդակ նուիրապետութեան և ազգիս բարօրութեան և բարեբարներու երկնային շարժառօրութեան համար:

Այսպէս սերտադոյն նմանութիւն մը կ'ունենաք դարձեալ Ս. Հովիթիմեանց հետ, որոնք «ջերմեռանդն աղօթիւք եւ սիրովն առ Աստուած, հայցեցին զհնարս փրկութեան, բառնալով զխաւար դիւապաշտ մալորութեանց յաշխարհէ...» (Ժամահարզ. Վենետիկ, 1898, էջ 826):

Ի վերջոյ յատուկ հայրական սիրով կը պարտւենք մեր բովանդակ հաւատացեալ ժողովուրդը, որուն կը բաղձանք հաւատտուժը տալ թէ զինք կը կրենք մեր սրտին մէջ և բրած ենք դոյն առարկայ մեր յարատեւ մտածումներուն և հոգեւորուն:

Դիտակից, սիրելի որդեակք, ծանր պատասխանատուութեան՝ որով պարտաւանդուած ենք Աստուծոյ առջեւ, որ օր մը խիստ հաշիւ պիտի պահանջէ մեզմէ Ձեր հոգիներու փրկութեան համար — զին անապական Արեան իր Որդւոյն (Դռնբացէք) — անձանձրոյթ ազօթքով կը հալցենք Աստուածային շնորհաց առատութիւնը Ձեր բոլորին մարմնաւոր և մանաւանդ հոգեւոր բարօրութեան համար:

Առիթէն կ'օգտուելնք յիշեցնելու՝ թէ Ձեր ազնուականութեան մեծագոյն տիտղոսն է քրիստոնէութիւնը, զոր ընդունած էք Ս. Աւագանին մէջ երբ, ինչպէս կ'ըսէ կարգը նոյն Ս. Խորհրդին, Աստուած ուրախացուց զմեզ ամենաբարի անուամբ քրիստոնեայ անուանելով (Մաշտոց):

Այս ամենաբարի սնունտն հարկ է համապատասխանէ ամենաբարի և քրիստոնէալոյսել կեանք, հաւատարիմ պահպանութեամբ Աստուծոյ և Ս. Եկեղեցւոյ պատուիրաններուն, և իւ-

բաճանչիւր Վիճակի պարտականութեանց : Լոյս է Աստուծոյ օրէնքը՝ մարդկութեան համար զայն սիրողն ու պահողը կ'ընթանայ անսայթաք Աստուծոյ ամէնիմաստութեան դժած ուղիէն և անճառելի խաղաղութեամբ պիտի յորդի անոր սիրտը : Երկի'ր յԱստուծոյ եւ զպատուիրանս նորա պահեա՛, զի այս է մարդն ամենեւին (Ժող. ԺԲ. 13) :

Աւելորդ չենք համարիր յիշեցնել՝ թէ Քրիստոնէութիւնը եւ որեւէ կրօնամերժ դրութիւն, եւ ի մասնաւորի համայնավարութիւնը, բացարձակօրէն հակոտնեայ աշխարհահայեացքներ են : Քրիստոնեայ մը՝ որ գիտէ թէ ի'նչ է համայնավարութիւնը եւ կ'ընդունի զայն, կ'ուրանայ իր Ս. Հաւատքը :

Անշուշտ շատ շատերու անձանթ է համայնավարութեան խոկութիւնը եւ ան վարպետօրէն կը ներկայացուի իրր հայրենասիրութիւն, իրր ձերբադատում օտարէ, իրր բարձրացում բանութրական դասակարգի եւ դեռ շատ մը ուրիշ ազդեոր եւ հրապուրիչ բաներ — Երբեմն ալ իրարու հակասական — տեղերու, պարապանքու համաձայն, այլ իրականին մէջ՝ ան ժրխտումն ըլլալով Աստուծոյ եւ պաշտամունքը նիւթին, կը կապուէ ամէն ազատութիւն եւ արժանապատուութիւն անհատի, կ'ուրանայ կրօնք, ընտանիք, հայրենիք, եւ առաջ կը բերէ նոր տեսակ ստրկացում բանութրական դասակարգի, որ եթէ նախ դերի էր անհատ դրամատէրերու, զորս կրնար սակայն լքել ուղած պահուն, համայնավար կարգերու մէջ դերի կը դառնայ ամենարժեքական կերպով կազմակերպուած պետական դրամատրիութեան, որմէ կարելի չէ խոյս տալ առանց ենթարկուելու խիստ պատիժներու կամ անօթութեան :

Յայտնելով հոս մեր հայրական դնահատանքը մեր այն զաւակներուն, որոնք նուիրուած են մամուլի առաքելութեան յոյժ կարեւոր դործին, որ անկաշկանդ խօսքով մեծապէս կը սատարէ ճշմարտութեան հրապարակումին եւ ջատագովութեան՝ եւ կը լուսաւորէ աննախապաշար մաքերը, կը բաղձանք, սիրելի որդեակք, յանձնարարել զայն ջերմօրէն Ձեր բոլորին զուրկութոյ խնամքին եւ քաջալերութեան : Ամէն ընտանիք պարտք եւ պատիւ համարի իրեն՝ կարգալ եւ տարածել Հայ-կաթողիկէ

մամուլը — զին մեծ զոհողութիւններու — որ մայրենի ընտիր լեզուով կը հայթայթէ իւրովսանն հարկ եղած ծանօթութիւնները ազգային եւ միջազգային կեանքի վերաբերեալ, եւ կը պարզէ միշտ առողջ տեսութիւններ ու սկզբունքներ :

Յորդար ծնողաց

Պատուական մայրեր եւ հայրեր, նախանձախնդիր եղէք պահելու եւ պաշտպանելու Ձեր օճախներուն քրիստոնէական սրբութիւնը եւ աւանդական մաքուր բարքերը : Դաստիարակեցէք Ձեր սիրասնունդ զաւակները Աստուծոյ երկիւղին մէջ կենդանի օրինակով եւ սրտաբուխ խրատներով : Ազօթքը անպակաս ըլլայ Ձեր յարկին տակ, եւ Աստուծոյ անունը, փարելի աւնունները Յիսուսի եւ Ս. Աստուածամօր յաւէտ օրհնութեամբ արձազանդէն Ձեր սեմէն ներս :

Սուրբ պահեցէք եւ պահել տուէք Ձեր ընտանիքներուն մէջ կիրակի եւ տօնական օրերը, Պատարադի, Աստուծոյ խօսքին, եւ այլ բարեպաշտական հրահանգներու յաճախութեամբ : Թող ծառային այդ օրերը ստեղծելու, ծնողաց եւ զաւակներու ի մի հաւաքուելով, ընտանեկան մաքուր ուրախութեան եւ երջանկութեան պահեր, որոնք միայն իսկապէս կազդուելիչ են եւ ըստ փոփարար :

Մինչ մեր միտքն ու սիրտը կ'երթան մասնաւոր յուզումով եւ կարեկցութեամբ նիւթական միջոցներով նուազ օժտուած մեր զաւակներուն՝ որոնք աղքատութեան եւ կարօտութեան մէջ են, կը յորդորենք զանոնք որ ջանան բարեգեղ իրենց վիճակը արդար աշխատանքով՝ որ այնքան աւելի արդիւնաւոր պիտի ըլլայ, որքան աւելի քրիստոնէական հողով անոր փարին, հեռու մնալով մեղքէ եւ մոլութիւններէ՝ որոնք հարիւրապատիկ կը սաստկացնեն թշուառութիւնը :

Բայց կոչ կ'ընենք միանգամայն մեր բոլոր սրտով եւ հեղինակութեամբ՝ ժամանակաւոր ստացուածքներով աւելի նպաստաւորուած մեր զաւակներուն, որ առատութեամբ հասնին օգնութեան չքաւոր եղբայրներու եւ քոյրերու, մանուկներու, որ-

բերու, հիւանդներու, այրիներու, բաղմանդամ ընտանիքներու, հայթայթելով դործ, դպրոցական թոշակ, սննդեղէն, հագուստ, դեղորայք, եւն. , ձեռնոտու ըլլան աղքատախնամ եւ ուրիշ նըպաստամատոյց ընկերութիւններու, զրկելով իսկ իրենք զիրենք — եւ այդ զոհողութիւններուն վարժեցնեն իրենց զաւակները — չափ մը աւելորդ պերճանքներէ ու զուարճութիւններէ, ամէնուն օգնութեան ձեռք կարկառելու համար: Յանուն Աստուծոյ ուրիշներ երջանկացնելու մէջ գտնեն իրենց երջանկութիւնը, վըստաս՝ թէ պիտի վաշելեն Անոր առատ օրհնութիւնը եւ առատագոյն մխիթարութիւնը Յիսուսի խօսքին համաձայն. «Լաւ է տալ մննաւանդ քան առնուլ»:

Մաղթանք

Սոյն մեր հովուական թուղթը պիտի հասնի Ձեզի, պատւական Եղբարք եւ սիրեցեալ Որդեակք, երբ Ս. Ծննդեան ցընծաօրթ զանգակները պիտի զօղանջեն, քաղցրօրէն աւետելով մարդկութեան, որ յոյնած պարտասած խաղաղութիւն կը թախանձէ, այն միակ Փրկիչը, զոր Մարգարէները ողջունած էին «Խշխման խաղաղութեան», եւ որուն օրօրոցին վրայ երկինք բացւեցաւ եւ հրէշտակները երգեցին «Փառք ի բարձունս Աստուծոյ եւ յերկիր խաղաղութիւն, ի մարդիկ հաճութիւն»:

Մօտ է նմանապէս Ամանորը որ կը բացուի Յիսուսի երկըրպապելի Անունով՝ զոր դարձեալ Մարգարէները ողջունած են «Հայր հանդերձելոյ յաւիտեանին»: Ան ունի իր ձեռքերուն մէջ ժամանակի եւ յաւիտենականութեան բանալիները, Անոր կը պատկանին լոյսը զաւիք տարիներն ու դարերը:

Ուստի այժմէն կը յայտնենք, այս երջանիկ տօնական օրերու առթիւ, բոլորին մեր աղօթանուէր մաղթանքները՝ յանձնելով զանոնք Յիսուսի եւ իր ու մեր ամենասիրելի անարատ Մօր պաշտելի սրտերուն, որ հաճին պարզեւել աշխարհի խաղաղութիւն, Ս. Եկեղեցւոյ պայծառութիւն, մեր Ազգին սէր, միութիւն ու լաւագոյն օրեր, եւ Ձեզմէ իւրաքանչիւրին, պատւական Եղբարք եւ սիրեցեալ Որդեակք, երկար երջանիկ տա-

րիննր՝ լի աստուածապարգեւ շնորհներով, յաջողութեամբ եւ լսարօրութեամբ:

Հուսկ կը շնորհնք, սիրազեղ սրտով, բոլորին մեր հայրապետական օրհնութիւնը, դրաւական երկնային օրհնութեանց:

Տուեալ ի Պատրիարքարանէս որ ի Վերիտոն, յԹդ աւուր ամսեանն Դեկտեմբերի, ի տօնի Անարատ Յղութեան Ս. Աստուածամօր, ի 11րդ ամի Հայրապետութեան մերոյ:

ՅԻՍՈՒՍԻ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԾԱՌԱՅ
ԳՐԻԳՈՐ ՊԵՏՐՈՍ ԺԵ. ԱՂԱՃԱՆԵԱՆ
ՈՂՈՐՄՈՒԹԵԱՄԲՆ ԱՍՏՈՒԾՈՅ
ԵՒ ՇՆՈՐՀԻՒ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ԳԱՀՈՒՆ
ՍՐԲՈՅ ՀՌՈՎՄԷԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ԵՐԷՅ ԿԱՐԴԻՆԱԼ
ՊԱՏՐԻԱՐԲ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ
ԵՒ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ՀԱՅՈՅ ՌԻՂՂԱՓԱՌԱՅ
ՈՂՋՈՅՆ ԵՒ ՍՍՏՈՒԱԾՍԻԱՆԴ ՕՐՀՆՈՒԹԻՒՆ
ՊԱՏՈՒԱԿԱՆ ԵՂԲԱՐՑ ՄԵՐՈՅ
ԱՐՀԻ. ԱՐՀԻ. ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱՅ, ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱՅ,
ՅԱՐԳՈՅ ՔԱՀԱՆԱՅԻՅ ԵՒ ՀԱՒԱՏԱՅԵԱԼ ԺՈՂՈՎՐԴԵԱՆՍ

Պատուական Եղբարք եւ Սիրեցեալ Որդեակք ի Քրիստոս,

Յիսուն տարի առաջ, 1899 Ապրիլ 2ին, Հռոմայեցի խոս-
տումնալից Երիտասարդ մը՝ Եւդինէոս Փաշէլլի, քահանայ կը
ձեռնադրուէր Յաւիտենական Քաղաքին մէջ:

Այդ Երբեմնի Երիտասարդ քահանան տասը տարիներէ ի
վեր, ՊիՈՍ ԺԲ. օրհնուած անունով եւ «Հրեշտակային Հովիւ»
մականգնելով, ալեգարդ տեսանելի Գլուխն է եւ Պետը Կաթողիկէ
Սուրբ Եկեղեցւոյ, չրջապատուած անվերապահ սիրով եւ մե-
ծարանքով իր բաղմամբիլիոն զաւակներուն կողմէ եւ հիացումի
ու յարգանքի արժանացած՝ ընդհանուր աշխարհի մէջ:

Ուստի առաջիկայ Ապրիլ 2ին, Նորին Սրբութեան Քահանայական Զեռնադրութեան Ոսկեղէն Յորելեանն է: Դէպք մըն է այս՝ որ չի կրնար աննշմար անցնիլ Կաթողիկէ տիեզերասփիւռ Ընտանիքին կողմէ, յարգելով հանդերձ Օգոստոսիառ Յորելարին յայտնած բացարձակ կամքը, որ խոյս տրուի արտաքին ցոյցերէ եւ այն օրը աղօթքի եւ քաւութեան յատկացուի:

Ասկէ դատ, Կաթողիկէ Աշխարհը խոր ցնծութեամբ լսած է արդէն աւետիսը Յորելինական Սուրբ Տարիին, որ պիտի սկսի առաջիկայ Դեկտեմբեր 24ին, Սուրբ Ծննդեան Ճրադալոյցին:

Ամէնուրեք պատրաստութիւններ կը տեսնուին կազմակերպելու ուխտապնացութիւններ դէպի Յաւիտենական Քաղաքը: Նոյնը կը կատարուի նաեւ Միջին Արեւելքի մէջ եւ մեր զաւակներէն ալ ուխտի երթալու բաղձացողները բազմաթիւ են:

Հարիւր հազարաւոր Քրիստոնեաներ աշխարհի չորս կողմերէն դունդադունդ պիտի դիմեն հոն՝ «Ուր եղին զՎէմն հաւատոյ Հիման Սուրբ Եկեղեցւոյ», հոգեւորապէս նորոգուելու ապաշխարութեամբ, աղօթքով, Ս. խորհուրդներու մերձեցումով, վերանալու այցելութեամբ Քրիստոնէութեան Մայրաքաղաքի Սրբաւայրերուն, Գետնաքամբաններուն, Նահատակաց Վկայարաններուն, Սուրբերու Յիշատակարաններուն: Եւ, ի պսակումն այդ բոլորին, անոնք պիտի երթան բուռն բաղձանքով եւ օրդիական սիրոյ զեղումով, խոնարհելու ՊԻՍ ԺԲ. Ս. Քահանայապետին Պահին առջեւ, լսելու Անոր շրթունքներէն յաւիտենական կեանքի խօսքեր, ընդունելու Անոր Հայրապետական Օրհնութիւնը՝ յիշաւի դրաւական ժամանակաւոր եւ հոգեւոր բարեաց:

Մերձաւոր այս բերկրալից պարադանները հաճելի պարտականութիւնը կը դնեն մեր վրայ եւ առիթը կ'ընծայեն ցանկալի՝ հրատարակելու սոյն Հովուական Թուղթը, որով կը բաղձանք արծարծել վերստին բոլորին սրտերուն մէջ հաւատքն ու սէրը նուիրական՝ հանդէպ Հռոմայ Առաքելապետական Աստուածադիր Աթոռին, որ մայր եւ արմատ է քրիստոնէական միութեան:

ՍՐՐԱԶԱՆ ՔԱՀԱՆԱՅԱՊԵՏԻՆ ԳԼԽԱԽՈՐՈՒԹԻՒՆԸ՝ ահա, պատուական Նղրարք եւ սիրեցեալ որդեակք, ճշմարտութիւն մը, որուն համար կարելի է եւ հարկ է կրկնել նոյնինքն Յիսուսի մասին Սիմէոն Ծերունիին արտասանած վճիռը թէ՛ «սակայ ի նշան հակառակութեան» (Ղուկ. Բ. 34): Նշան հակառակութեան եւ ո՛րքան մանաւանդ մեր օրերուն, երբ անդամ մը եւս, տղիտութիւն, նախապաշարում, խեղաթիւրում, զրպարտութիւն, ահաւոր բռնութիւն աստուածամերժ պետութիւններու կողմէ՛ ընդհանուր պատերազմ կը մղեն Սուրբ Աթոռին դէմ, դայն յաղթահարելու եւ խորտակելու նպատակաւ:

Սակայն Յիսուսի ծրագրին իրագործումը երկու հազար տարիներու մեծաքանչ վկայութեամբ, շատ յստակ է եւ պարզ, ոչ միայն մեղի համար, որ կը վայելենք, Աստուծոյ ձրի պարգևով, կաթողիկէ հաւատքի շնորհքն ու պայծառատեսութիւնը, այլ նաեւ ամէն անոնց, որոնք աննախապաշար, խոնարհ եւ ճշմարտասէր հոգևով կը մօտենան հարցին: Չէ՞ որ ամէն տարի բլբաւոր անձեր, ամէնէն աւելի քաղաքակիրթ, ուսեալ եւ ազատ ազգերու մէջէն կը դառնան կաթողիկէ Եկեղեցւոյ ծոցը, կը խոնարհին ճշմարտութեան առջեւ, կը դտնեն միանգամայն մտքի եւ սրտի խաղաղ ու անդորրաւէտ լոյսը վաղուց բաղձացուած, եւ իրական ազատութիւնը մոլորութենէ ու ստանուն գիտութենէ, եւ կը զդան թէ չեն այնուհետեւ «Օտարք եւ պանդուխտք, այլ քաղաքակիցք սրբոց եւ ընտանիք Աստուծոյ, շինեալք ի վերայ հիման առաքելոց եւ մարգարէից, որոյ է գլուխ անկեանց Յիսուս Քրիստոս» (Եփ. Բ. 19):

Արդ ո՞վ է Սրբազան Քահանայապետը կաթողիկէ վարդապետութեան եւ հաւատքի համաձայն:

Պահ մը փոխադրուինք մտքով Ս. Պետրոսի Մայր Եկեղեցին, Յաւիտեական Քաղաքին մէջ: Հանդիսաւոր օր մըն է. Քրիստոնէութեան մեծագոյն Տաճարը իր երկնասլաց դմբէթով, աշխարհահռչակ նկարներով եւ քանդակներով լոյսերու մէջ ուղողուած է. տասնեակ հազարաւոր ամէն ազգէ եւ լեզուներէ հաւատացեալ բաղմութիւն մը՝ անոր հսկայ կամարներուն տակ, աղօթքով եւ անձկանօք կը սպասէ Սրբազան Քահանայապետին

զալստեան: Արծաթեայ փողերը կը հնչեցնեն աւանդական նը-
ւաղը. ահա կը տեսնուի քահանայապետական թափօրը, շարան
շարան կ'անցնին աշխարհիկ եւ կրօնաւոր կղերի ներկայացու-
ցիչներ, միաբանութիւններու ընդհանուր մեծաւորներ, գործա-
կալներ, կը հետեւին Եպիսկոպոսներ, ապա Ծիրանաւոր Հայ-
րեր, եւ հուսկ կ'երևի Սրբազան Քահանայապետը շրջապատ-
ուած իր եկեղեցական եւ աշխարհիկ շքախումբով: Անդսպելի է
ինքնարուխ խանդավառութեան պոռթկումը, որ դուրս կը ցայ-
տի դաւակնելու սրտերէն՝ ի տես Հասարակաց Հօր: Արծաթեայ
փողերը լռած են, բայց Սիքստեան հռչակաւոր եւ կորովի երգ-
չախումբը կը հնչեցնէ աննուաճելի հաւատքի արտայայտու-
թիւնն ու դաւանութիւնը. «Դու ես վէմ եւ ի վերայ այդր վիմի
շինեցից գեկեղեցի իմ»: Ս. Եկեղեցւոյ անշարժութեան եւ տե-
ւականութեան խոր զգացումը կը համակէ բոլորը, որոնք, յան-
ձին Սրբազան Պապին, կ'ողջունեն Պետրոսը՝ յաւէտ ամառ՝ իր
Յաջորդներուն մէջ:

Քրիստոս կը կառուցանէ Եկեղեցին

Բանանք այժմ Ս. Աւետարանը: Ան՝ Աստուծոյ խօսքն է ա-
րարչադուրժ, ստեղծագործ: Տեսնենք թէ Քրիստոս Աստուած՝
Հիմնադիրը Եկեղեցւոյ, Պետրոսի լո՞նչ դեր յանձնեց կատարե-
լիք անոր մէջ:

Յայտնի է Աստուածաշունչ Գրքերու ուսումնասիրութենէն
թէ՝ Քրիստոս Տէրն մեր, որ եկած էր աշխարհ, «զի գորդիսն
Աստուծոյ զցրուեալս ժողովեացէ ի մի» (Յովհ. ԺԱ. 52), հա-
տատեց Ս. Եկեղեցին — այս մեծ ժողովարանը մարդկութեան
— եւ զայն չքնաղ ու բաղմատեսակ յատկութիւններով ճոխա-
ցուց ու բնորոշեց:

Քրիստոսակերտ Եկեղեցին, եթէ մէկ կողմէն ներքին է եւ
հոգեւոր, ըստ որում թողութիւն է մեղաց, կեանք է գերբնա-
կան ի Քրիստոս եւ ի Հոգին Սուրբ, զեղում է շնորհքի եւ երկ-
նային սլարդեւներու, արտաքին է միանգամայն եւ սեւասեւի,
ըստ որում կը բաղկանայ մարդերէ:

Ան տիեզերական է եւ մշտնջենաւոր *Քրիստոսի պատգամ-ներուն համաձայն* . «Եւ քարոզեցի աւետարանս Արքայութեան ընդ ամենայն տիեզերս ի վկայութիւն ամենայն հեքանոսաց» (*Մատթ. ԻԴ. 14*) , «Եւ եկեցեան յարեւելից եւ յարեւմտից եւ ի հիւսիսոյ եւ ի հարաւոյ եւ բազմեցին յԱրքայութեան Աստուծոյ» (*Ղուկ. ԺԳ. 29*) , «Գնացէ՛ք... աշակերտեցէ՛ք զամենայն հեքանոսս... եւ ահաւասիկ ես ընդ ձեզ եմ մինչեւ ի կատարած աշխարհի» (*Մատթ. ԻԸ. 19*) :

Ան մէկ է եւ միակ *բովանդակ մարդկութեան համար* , եւ ինք իր մէջ ալ ամենասերտ միութեամբ *օժտուած* :

Յիրաւի *Քրիստոս* կը խօսի միակ *Եկեղեցւոյ մը մասին* , զոր *եղակի թիւով իրենը կ'անուանէ* . «շինեցից զԵկեղեցի իմ» (*Մատթ. ԺԶ. 17*) . իր աստուածային *մտքին առջեւ ունի* «մի հօտ եւ մի հովիւ» ի խօսուն եւ յուզիչ *հեռապատկերը եւ այդ՝ բոլոր դարերուն համար* : Եւ վեհաշունչ աղօթքին մէջ, զոր կ'արտասանէ ծայրագոյն սիրոյ զեղումներու պահուն «ի գիշերի յորում մատնէր» , կրկին եւ կրկին բացարձակ կամքով կը խնդրէ իր *Երկնաւոր Հօրմէն՝ սերտ միութիւն առաքելներու եւ բոլորին համար* , որոնք պիտի հաւատային *առաքելական քարոզութեան* . միութիւն մը , որ նմանութիւնը կրէր Հօր եւ Որդւոյ միջեւ եղած *անճառելի միութեան* . միութիւն մը նաեւ տեսանելի՝ որ փաստ ըլլար իր աստուածային *առաքելութեան եւ բնորոշիչ յատկանիշ իր Եկեղեցւոյն* . միութիւն մը , վերջապէս , որուն զօդը ըլլար ոչ թէ քաղաքական , պետական , ազգային , ցեղային կամ ուրիշ ո եւ է աշխարհիկ տարր մը , այլ միութիւն մը նորաստեղծ՝ բխող Յիսուսի դրած սկզբունքներէն եւ յատուկ անոր *Եկեղեցւոյն (Յովհ. ԺԷ. 11-23)* :

Քրիստոսականներս *Եկեղեցին* նուիրապետական է : Անոր մէջ զանազանութիւն կայ հասարակ անդամներու եւ որոշ անձերու միջեւ , որոնց Յիսուս կը յանձնէ հոգն ու պաշտօնը կառավարելու հաւատացեալներու բաղմութիւնը :

Յիրաւի *Քրիստոս* , իր հրապարակային կեանքի սկզբնաւորութեան , իրեն կը կապէ աշակերտներու խումբ մը , զատուած պարզ ժողովուրդէն : Անոնց մասնաւոր կերպով կը հաղորդէ :

Երկնքի Արքայութեան խորհուրդները (Մատթ. ԺԳ. 11): Անոնց մէջէն ալ կը զատէ տասներկու հոգի, «գոքս եւ առաքեալս անուանեաց» (Ղուկ. 2. 13):

Ըստ իր սուրբ կամօքին՝ Առաքեալներու պաշտօնն ու գործը շարունակութիւնը պիտի ըլլայ նոյնինքն Յիսուսի գործին ու պաշտօնին (Յովհ. ԺԷ. 18): Երկինք համբառնալէն քիչ առաջ կ'ըսէ անոնց. «Տուաւ ինձ ամենայն իշխանութիւն յերկինս եւ յերկրի. որպէս առաքեաց զիս Հայր եւ ես առաքեմ զձեզ: Գնացե՛ք աշուհետեւ աշակերտեցե՛ք զամենայն հեք-անոսս» (Մատթ. ԻԲ. 18): Անոնց հեղինակաւոր պաշտօնն ու գործը կը պարաւանդէ խիզճերը. «Ձոր կապիցե՛ք յերկրի, եղիցի կապեալ յերկինս, եւ զոր արձակիցե՛ք յերկրի, եղիցի արձակեալ յերկինս» (Մատթ. ԺԸ. 18): Հուսկ հոգիներու փրկութիւնն ու դատաւարութիւնը կախում ունին անոնց պաշտօնին հանդէպ հարկաւոր հաւատքէն եւ հնազանդութենէն. «Որ հաւատայ եւ մըկըրտեսցի, կեցցե՛. եւ որ ոչն հաւատայ, դատաւարտեսցի» (Մրկ. ԺԶ. 16):

Պետրոս Առաքեալին դիրքը

Առաքելական դասուն զոյութիւնը, Քրիստոսի կարգադրութեամբ, կը հաստատէ արդէն Ս. Եկեղեցւոյ նուիրապետական ընոյթն ու կառուցուածքը:

Սակայն Ս. Աւետարանը բացայայտ կերպով կը վկայէ թէ Քրիստոս տասներկու առաքեալներու մէջէն ալ կ'ընտրէ ու կը զատէ մասնաւորաբար Պետրոս առաքեալը, անոր եղականօրէն եւ անջատ կերպով ամենահանգիստաւոր խոստումներ ու պատգամներ կ'ուզէ, որոնցմով զայն կը կարգէ Գլուխ առաքելական խումբին, Հիմ Եկեղեցւոյ, Հաստատիչ եւ անդրդուելի Վարդապետ Ս. Հաւատքի, Ընդհանուր Հովիւ եւ Հովուապետ Քրիստոսեան Հօտին:

Տեսնենք այդ վկայութիւնները.

Առաջին հանդիպումին Յովնանու որդի՝ Սիմոնի հետ, «Յիսուս հայեցեալ ընդ նա» (Յովհ. Ա. 42) — քաղցր, վեհ ու սըր-

տերը *Թափանցող հայուածք մը սեւեռելով անոր վրայ — կ'ըսէ . «Դու ես Սիմոն, որդի Յովնանու, դու կոչեսցիս կեփաս, որ քարգմանի Պետրոս»* (վէմ) : *Ուրիշ ոչ մէկ Առաքեալի հանդէպ կ'ունենայ այդ խորհրդաւոր լեզուն ու վերարկւումը : Այլուստ՝ Ս . Գրքէն յայտնի է թէ Աստուծոյ կողմէ անձի մը տրուած անուն մը ընդեջմարել կու տայ մասնաւոր ծրագիր մը եւ դիտաւորութիւն՝ անոր հանդէպ : Սիմոնի տրուած «կեփաս» կամ «վէմ» մակդիրով կը կոչուի նաեւ յաճախ Յիսուս Ս . Գրքին մէջ . «վէմ անկեան» (Սղմ . ՃԺԷ . 22), «Զվէմն զար անարգեցին շինողքն, նա եղիւ գլուխ անկեան» (Ղկ . Ի . 17), «Եւ վէմն էր ինքն Քրիստոս» (Ա . Կորնթ . Ժ . 4) : Եւ մերս Շնորհալին կը զրէ . «Եւ զիրական անուն վիմի շնորհէ նմա զանշարժելի» :*

Նշանակալից անուան այս փոփոխութեան թաքուն ծրագիրն ու դիտաւորութիւնը՝ Յիսուս ինք կը բացայայտէ : Ահա, ինչպէս .

«Յիսուս փիլիպպեայ կեսարիոյ կողմերը կը հարցնէ առաքեալներուն . «Մարդիկ զո՞վ կը կարծեն զիս» : Անոնք կը պատասխանեն . Ոմանք կ'ըսեն քէ Յովնանէս Մկրտիչն ես, ուրիշներ՝ Եղիան, եւ ոմանք՝ Երեմիան կամ հին մարգարէներէն մէկը : — Իսկ դուք զո՞վ կը կարծէք զիս . կը պատասխանէ Սիմոն Պետրոս . «Դուն ես Քրիստոս, կենդանի Աստուծոյ Որդին» : Յիսուս (այս խոստովանութեան դիմաց, խօսքը ուղղելով առանձնապէս Պետրոսի) կ'ըսէ . «Երանի քեզի Սիմոն, որդի Յովնանու, որովհետեւ իմ ո՛վ ըլլալս քեզի յայտնողը մարմինն ու արիւնը չեմ, այլ իմ երկնաւոր Հայրս : Եւ ես քեզ ասեմ, զի դու ես վէմ եւ ի վերայ այդր վիմի շինեցից զԵկեղեցի իմ եւ դրունք դժոխաց զնա մի՛ յաղրահարեսցեն» (Մատթ . ԺԶ . 13) :

Քրիստոս նմանցնելով իր Եկեղեցին շէնքի մը, կ'ըսէ որ Պետրոս պիտի ըլլայ անոր հիմը . արդ ինչպէս շէնքի մը հիմը պատճառ է անոր միութեան, յողաւորումին, հաստատութեան եւ տեւականութեան, նոյնպէս Պետրոս՝ Քրիստոսի բովանդակ Եկեղեցւոյ միութեան, յողաւորումին, հաստատութեան եւ տեւականութեան պատճառը պիտի ըլլայ Քրիստոսի կամքին համաձայն :

Բայց որովհետեւ Եկեղեցին բարոյական չէնք մըն է, տիեզերասփիւռ Ընկերութիւն մը, անոր հիմը ըլլալը կը նշանակէ ունենալ Եկեղեցւոյ նկատմամբ ընդհանուր գերադոյն իրաւասական իշխանութիւն եւ առաջնորդութիւն, վասն զի ընկերութեան մէջ գերադոյն իշխանութիւնն է որ անոր կու տայ միութիւն, յօդաւորում, հաստատութիւն եւ տեւականութիւն: Առակաց գրքին մէջ կը կարդանք. «Որոց ոչ գոյ առաջնորդութիւն, քօթափին իբրեւ գտերես» (Առ. ԺԱ. 14):

Քրիստոս չարունակելով իր խօսքը, միշտ առանձնապէս ուղղուած Պետրոսին, կ'աւելցնէ. «Եւ տաց քեզ գփականս Արքայութեան երկնից, եւ գոր միանգամ կապեսցես յերկրի՝ եղիցի կապեալ յերկինս, եւ գոր արձակեսցես յերկրի՝ եղիցի արձակեալ յերկինս»:

Ինչպէս վերը Յիսուս նմանցուցած էր իր Եկեղեցին չէնքի մը, հոս կը նմանցնէ Թաղաւորութեան մը. եւ կ'ըսէ Թէ Պետրոսին պիտի տայ անոր բանալիները:

Ոչ ոք կ'անդիտանայ իմաստը, նշանակութիւնը այս փոխարեութեան: Երբ իշխան մը, Թաղաւոր մը մուտք կը գործէ քաղաքէ մը ներս, իրեն կը ներկայացուին քաղաքին բանալիները, նշանակելու համար անոր վեհապետական իշխանութիւնը քաղաքին վրայ: Աստուածաշունչը ուրիշ տեղեր ալ կը գործածէ այս ոճը՝ բացատրելու համար բացարձակ եւ լիակատար իշխանութիւն: Յայտնութեան գրքին մէջ Քրիստոս ինքզինք ներկայացնելով կ'ըսէ. «... ունիմ գփականս մահու եւ դժոխոց» (Յայտ. Ա. 18), այսինքն ունիմ բացարձակ իշխանութիւն մահուան եւ դժոխքի վրայ:

Այսպէս, բանալիներու փոխարեութեամբ, Յիսուս դարձեալ Պետրոսին կը խոստանայ վերեւ բացատրուած գերադոյն իշխանութիւնը բովանդակ Եկեղեցւոյ վրայ, զոր Երկնքի արքայութիւն կ'անուանէ, քանի որ Եկեղեցին, սկիզբ ունենալով Երկրիս վրայ, Երկնք կ'առաջնորդէ մարդիկը:

Բանալիներու պատկերին տակ հաղորդուած գերադոյն իշխանութեան շնորհիւ, ինչ որ Պետրոս կապէ Երկրիս վրայ, կապուած պիտի ըլլայ նաեւ Երկնքի մէջ, ինչ որ արձակէ եր-

կրիս վրայ, արձակուած պիտի ըլլայ նաեւ Երկնքի մէջ: Ուրեմն բացարձակ է այս իշխանութիւնը, որուն սահմանը միայն Աստուած է եւ Եկեղեցւոյ նպատակը, իշխանութիւնն ուսուցանելու ճշմարտութիւնը, հաստատելու կամ ջնջելու եկեղեցական օրէնքներ, զատելու, պատժելու կամ շնորհելու, արձակելու մեղքերն ու մեղաց պատիժները, մէկ խօսքով՝ իշխանութիւն՝ կառավարելու բովանդակ Եկեղեցին աստուածապարզեւ ճոխութեամբ:

Մեր Ս. Հայրերուն վկայութիւնները

Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ Ս. Լուսաւորիչն ու Ս. Հայրերը, որոնք աննախապաշար մտքով եւ խոնարհ սրտով — ինչպէս հարկ է, երբ Աստուած է խօսողը — կը կարգային, կը մեկնարանէին վերը յիշուած պարբերութիւնները, աւանդած են կոթողիկէ հաւատքի սքանչելի վկայութիւններ, որոնք մեր հոգին ուրախութեամբ եւ երանաւէտ խաղաղութեամբ կը լեցնեն, եւ իրաւունք կու տան մեզի ըսելու թէ՝ մենք անոնց հաւաքաւ չառաւելոյներն ենք:

Աղաթանդեղոսի մէջ կը կարգանք մեր Ս. Լուսաւորչի բերնէն կ'ըսէ հետեւեալ խօսքերը. «Տէրն եւ Փրկիչն եւ բարերար եւ Որդի Աստուծոյ եւ Օծեալ, հարցանէր քէ զո՞ ուստե՞ ասեմ մարդիկն գորդոյ մարդոյ քէ իցէ: Որոց (աշակերտաց) տուեալ պատասխանի: Դուք զո՞ ուստե՞ ասէք քէ իցեմ: Որոց առաջինն Պետրոս ասէ, քէ դու ես Որդի Աստուծոյ կենդանոյ: Վասն որոյ եւ գերանութիւնն ընկալաւ. ասէ. երանի՞ է քեզ, Պետրոս, որդի Յովնանու, զի ոչ յերկրէ տոհմակցաց քոց, ի մարմնոյ եւ յարեմէ ազգի քոյ, ի մարդկանէ առեր դու զայդ գիտութիւն, այլ Հայր ի յերկնից եւ ի սիրտ քո եւ յայտնեաց քեզ: Եւ արար զնա վէմ հաստատութեան ամենայն եկեղեցեաց» (Աղաթ. ՎԼՆ. էջ 339-340): Արդեօք այդ «ամենայն Եկեղեցեաց» թիւին մէջ, որոնց հաստատութեան վէմ դրուած է Պետրոս՝ Քրիստոսի կամքով, մեր Ս. Լուսաւորիչը չէ՞ր հաշուեր նաեւ, ու նախ եւ առաջ, Հայ Ազգին մէջ քարոզած ու հիմնած իր Եկեղեցին:

Յաճախապատուժի մէջ (էջ 163) դարձեալ մեր Ս. Հայրը Դրիդոր Լուսաւորիչ կ'ըսէ. «Տէրն յաւետաքանի առ Պետրոս աւագ. դու ես վէմ եւ ի վերայ այդր վիմի շինեցից զեկեղեցի իմ. այսինքն զհաւատացեալ ժողովուրդն Աստուծոյ. եւ դռնմբ դըժոխոց զնսա մի՛ յաղթահարեսցեն, զարձակեալսն յերկրէ. սուրբս եւ արդարս ճշմարիտ հաւատով յերկինս, եւ զոր կապեսցես յերկրի զանսուրբս եւ զանիրաւս, եղիցին կապեալ յերկինս ի պատիժս սպառնալեաց»:

Նսեւ Ս. Սահակ Հայրապետ փայլուն լիպարութիւն մը կուտայ իր կանոններուն մէջ: Ահա Հայոց մեծ Հայրապետին խօսքերը. «Մի է Տէր, մի հաւատք, մի մկրտութիւն. զի որ այլ եւ այլ կամի ասել, յայտնապէս եւ զհաւատացն ցուցանէ զբաժանումն. քանզի եկեղեցի մեզ ոչ ցուցանէ պատուիրանն Աստուծոյ որ ի քարանց եւ ի փայտից է շինեալ, այլ զհաւատով շինեալ զազգս մարդկան ի վերայ լիմին հաստատութեան: Ապա ուրեմն ճշմարիտ հաւատն է եկեղեցի, որ գումարէ եւ շինէ զմեզ ի մի միաքանութիւն գիտութեան Որդւոյն Աստուծոյ, զի նոյն ինքն կենդանաբարն ուսուցանէ՝ ասելով ցՊետրոս. Դու ես վէմ եւ ի վերայ այդր վիմի շինեցից զեկեղեցի իմ, եւ դրունք դժոխոց զքեզ մի՛ յաղթահարեսցեն: Արդ զի՞նչ իմանայցեմք զասելն ցՊետրոս վէմ. մի՛քէ որպէս զմի ոք ի քարանց, քաւ լիցի. այլ մարդ քանուոր, զլուխ առաքելական դասուն, եւ զի անդորդելի հաւատովք խոստովանեաց զՔրիստոս Որդի Աստուծոյ, քրանութիւն ընկալաւ, եւ վէմ անուանեցաւ: Ապա ուրեմն եւ շինեալքն ի վերայ նորա չեն քարմբ անշունչք, այլ մարդիկ՝ նորին հաւատոյ հաղորդակիցք» (Կանոնք Ս. Սահակայ, Սոփ. Հայկ. Բ. հտ. 1853, էջ 100-101):

Եղիլի Կողբացի Պօղոս առաքելալի բերանը կը դնէ հետեւեալ խօսքերը. «Ոչ զի ես միայն արժանի եղէ խորհրդոյն, որ տրուալս եմ առաքելոց, այլ թէ եւ Պետրոս, որ գլուխն է առաքելոց, տեսանիցէ, չկարէ մտել» (Եղծ Աղանդոց, Վենետիկ, էջ 263):

Մովսէս Խորենացին՝ մեր Պատմահայրը, Պետրոս առաքելալին ըսել կուտայ. «Յորմէ (ի Քրիստոսէ) եւ պատուեցալ

այնուհետեւ առաջնոցն առաջագոյն գոլ գահերիցութեամբ... հասից յառաջին ծայր կատարելութեան եւ եղէց փակակալ Արքայութեան, հիմն եկեղեցւոյ» (Գիրք Պիտոյից. Բարաոնութիւն, Վենետիկ, 1865, էջ 523-524) :

Յիրաւի, այն ատենները, Հայութիւնը կ'ապրէր իր վայրուն ոսկեղարը. ոսկեղար մշակոյթի՝ զրոյց զիւտով եւ Ս. Աստուածաշունչի թարգմանութեամբ, որ պիտի յորջորջուէր թափուհի թարգմանութեանց. ոսկեղար մաքուր Հայրենասիրութեան, որ պիտի դտնէր իր անմահական պսակումը Վարդանանց Պատերազմին մէջ, Աւարայրի հերոսամարտով 451ին. ոսկեղար աստուածալաշտութեան եւ եկեղեցւոյ՝ կաթողիկէ միութեան մէջ, լուսապայծառ դաւանութեամբ Պետրոսի դիւանորութեան. «Առաջնոցն առաջագոյն գոլ գահերիցութեամբ, փակակալ Արքայութեան, հիմն եկեղեցւոյ» :

Եւ եթէ ոսկեղարի մատենադիրները նուազ մատչելի են հանրութեան, մեր Հայրերը սոյն աւետարանական դաւանութիւնը ցալսոր եւ միշտ արձագանդել կու տան հայ եկեղեցիներու մէջ հրապարակաւ, երբ Գլխաւոր Առաքելոց սօնին առթիւ մեր աննման չարականները կ'երկեն. «Որ գերագոյն ընտրելոց առաքելոցն դասուց անուանեցեր լինել զերանելին Պետրոս, գլխովս սուրբ հաւատոյ, հիմն եկեղեցւոյ». եւ դարձեալ. «վէմ անվանելի ի դրանց դժոխոց», «տալ գփականս արքայութեան երկնից երանելւոյն Պետրոսի», «փակեղն արքայութեան երկնից սուրբ առաքեալն Պետրոս» :

Այս էր մեր Հայրերուն դաւանութիւնը, այս է կաթողիկէ Հայոցս հաւատքը : Անոնք, որոնց խորթ կը հնչեն ոսկեղարի մեր հայրապետներուն արտայայտութիւնները կամ կարօտ մանուածապատ մեկնութիւններու — լոյսը մշուշով քողարկելու նպատակաւ —, հարկ է որ խոստովանին թէ վիհ մը կայ նախնեաց եւ իրենց մէջ :

Քրիստոս պաշտօն կը յանձնէ Պետրոսին

Պետրոս վէմին Քրիստոս կը յանձնէ պաշտօնը հաստատելու հաւատքի մէջ իր եղբայրները. «Հաստատեցես գեղարարս քո» :

Վերջին ժամերն են զորս Յիսուս, մեռնելէ առաջ, կ'անցնէ առաքեալներու հետ, խորհուրդներով լի ժամեր, վերնատան մէջ: Տխրութեամբ համակուած է Յիսուսի հոգին մօտալուտ չարչարանքներու, Յուդայի մատնութեան, առաքեալներու կողմէն իսկ լքուելու մտածութեամբ: Պետրոս անգամ սխալ ուրանայ զինք: Այս պահուն է որ Յիսուս դարձեալ խօսքը կ'ուղղէ առանձին Պետրոսի. «Եւ ասէ Տէրն. Սիմոն, Սիմոն, ահա սատանայ խնդրեաց զոքոյ խարբալել իբրեւ զցորեանն, այլ ես աղաչեցի վասն քո եւ դու երբեմն դարձցիս եւ հաստատեսցես զեղբարս քո» (Ղուկ. ԻԲ. 32):

Յիսուս Տէրն մեր Երկու անգամ «Սիմոն, Սիմոն» բռնելով իր նախկին անունով կը կանչէ Պետրոսը, կարծէք յիշեցնելու համար անոր իր մարդկային տկարութիւնը, Երբ տակաւին ընդունած է Հոլոքոստի Սրբոյ զօրութիւնը: Եւ կը շարունակէ բռնելով. Սատանան, թշնամին անյազօրէն ուղեց — եւ Յիսուս թոյլ տուաւ այդ՝ որպէս զի առաքեալները իրենց անձնական փորձառութեամբ հասկնան իրենց տկարութիւնը — փորձութիւններով, հալածանքներով խարբալել, մաղել զանոնք ինչպէս ցորենը մաղին մէջ. Քրիստոս, սակայն, արդէն աղօթած է, յատկապէս եւ միայն Պետրոսին համար, որպէս զի անոր հաւատքը չպակսի (չնայած մօտալուտ երրակի անկումը անձնական ուրացութեամբ), եւ ան, դարձի գալով, հաստատէ հաւատքի մէջ իր եղբայրները, միւս առաքեալները, որպէս զի բովանդակ Եկեղեցին անշարժ մնայ «Դժոխքի դռներու իշխանութեանց դէմ»:

Արածէ՛ գառնուկներս, ոչխարներս...

Այս մեծ խոստումները Յիսուս կը կատարէ իր Յարութենէն վերջ ըսելով Պետրոսի. «Արածեա՛ զգառիսն իմ... արածեա՛ զոչխարս իմ»:

Եթէ առաքեալներ Պետրոսի հետ կը դանուէին Գեննեսարէթի լճակին եզերքը: Յիսուս կ'երեւի անոնց, կը խօսակցի. «Եւ իբրեւ մաշեցին ասէ ցՍիմոն Պետրոս Յիսուս. Սիմոն Յովմանու, սիրե՞ս զիս առաւել քան զդոսա: Ասէ ցնա. Այո՛, Տէր,

եւ Դու գիտես զի սիրեմ գեեգ: Ասէ ցնա. Արածեա՛ գգառինս իմ: Դարձեալ ասէ ցնա. Սիմոն Յովնանու, սիրե՞ս զիս: Ասէ ցնա. Այո՛, Տէր, եւ դու գիտես զի սիրեմ գեեգ: Ասէ ցնա. Արածեա՛ գոչխարս իմ: Ասէ ցնա երիցս անգամ. Սիմոն Յովնանու, սիրե՞ս զիս: Տրամեցաւ Պետրոս, զի ասացն ցնա երիցս քէ սիրես զիս եւ ասէ ցնա. Տէր, Դու զամենայն գիտես եւ Դու իսկ գամենայն մանաչես եւ եքէ սիրեմ գեեգ: Ասէ ցնա Յիսուս. արածեա՛ գոչխարս իմ» (Յովհ. ԻՍ. 15-17):

Հոս ալ Յիսուս խօսքը կ'ուղղէ առանձնապէս Պետրոսի՝ զոր իր նախկին անունով կը կոչէ: Երբեակ ուրացութեան փոխարէն եւ ի հատուցումն՝ սիրոյ, զերազանցող սիրոյ երբեակ արտայայտութիւն կը պահանջէ եւ կ'ընդունի Պետրոսէն, եւ անոր կը յանձնէ պաշտօնը հովուելու եւ արածելու իր զառնուկները եւ իր ոչխարները, այսինքն բովանդակ հօտին վրայ զինք հովիւ կը կացուցանէ: Բոլոր Ս. Հայրերու վկայութեամբ՝ Պետրոս պիտի հովուէ ոչ միայն պարզ հաւատացեալները՝ «գգառինս իմ», այլ նաեւ առաքեալները՝ «գոչխարս իմ», եւ ոչ միայն ներկայ հօտը՝ այլ եւ զալիքը, միակ հօտը՝ որուն համար Յիսուս ըսած էր. «Նաեւ այլ եւս ոչխարք եմ իմ, որ ոչ եմ յայսմ գաւթէ եւ գայն եւս պարտ է ինձ ածել այսր... եւ եղիցին մի հօտ եւ մի հովիւ» (Յովհ. Ժ. 15):

Մերս Ս. Եղիշէն ի քարոզութիւն առաքելոց ճառին մէջ (էջ 352) ունի հետեւեալ մեկնաբանութիւնը. «Քանզի մի է հօտ եւ մի է հովիւ, եւ մի արօտք եմ եւ մի մալաղատեղ հանգստեան ամենեցուն, անդ եմ գառինք եւ ոչխարք եւ ամենայն բազմութիւնն, զոր խաշինս ասաց. մանաւանդ նոքին իսկ առաքեալքն, զորս յանձն արար Պետրոսի»:

Արածել բանաւոր հօտը կը նշանակէ վարդապետութեամբ ուսուցանել, սիրով սնուցանել, պաշտպանել չարիքէն եւ վրտանդներէն, վարել եւ առաջնորդել զայն, ընել այն ամէն ինչ, որ հարկ է հօտին, այսինքն Քրիստոսի միակ եւ տիեզերական Եկեղեցւոյ կառավարութեան:

Աւետարանաւան այս վկայութիւնները յստակ են եւ բազմաթիւ, զիրար լուսարանող եւ զօրացնող, եւ ինքնին կը հաւասար-

տեն կաթողիկէ վարդապետութիւնը Պետրոս առաքեալի գլխաւորութեան մասին :

Ինչպէս շնորհակալ չըլլալ Յիսուսի երկրպագելի Սրտին, որ նախատեսելով թէ քանի՛ քանի՛ յարձակումներու, ուրացումներու պիտի հանդիպէր դարերու ընթացքին իր այդ հիմնական կառուցուածքը, էական եւ անհրաժեշտ տարրը իր Եկեղեցւոյ, հաճեցաւ բաղմացնել անոր փաստերը, զանազան զօրաւոր եւ յուլիչ նմանութիւններով պատկերացուց զայն եւ լուսապայծառ յստակութեամբ հռչակեց, այնպէս որ ներեալ է կաթողիկէի մը այս պարագային մէջ ալ ըսել առ Քրիստոս Աստուած. «Տէր, եթէ սխալ կայ մեր հաւատքին մէջ, Դո՛ւն մեզ մոլորեցուցիր» : Քա՛հ եւ մի՛ լիցի :

Պետրոս՝ առանձնաշնորհեալ դէմք

Վերոյիշեալ հանդիսաւոր վկայութիւններէ զատ, Պետրոսի եղակաւ եւ աչքառու դիրքն ու հանդամանքը տասներկու առաքեալներու մէջ կը պարզուի ակնբախօրէն, Ս. Աւետարաններու մէջ շատ մը ուրիշ պարագաներէ :

Առաքեալներու ցանկին մէջ, մինչ միւսներուն անունները երբեմն տարբեր կարգով կը յիշուին, Պետրոս միշտ առաջինն է. «Առաջին, Սիմովն՝ անուանեալն Պետրոս» (Մատթ. Ժ. 2. Մրկ. Գ. 15. Ղկ. 2. 14) :

Առաքեալներու զասը երբեմն այսպէս կը յիշուի. «Սիմոն եւ որ ընդ նմայն էին» (Մրկ. Ա. 36. Ղկ. Ը. 45) :

Եթէ Ս. Աւետարաններէն անցնինք այժմ Գործք Առաքելոց աստուածաշունչ գրութեան, որ նորածին Եկեղեցւոյ կենդանի եւ գրաւիչ առաջին պատմութիւնն է, հոն ալ իսկոյն կը տեսնենք թէ առաքելական դասը կը ներկայացուի գլխաւորութեամբ Պետրոսի. «Պետրոս հանդերձ մետասանիւքն» (Բ. 24), «Պետրոս եւ այլ առաքեալքն» (Ե. 29), եւ Պետրոս կը հանդիսանայ բացառիկ դիրքով եւ իրական Պետի վայել գիտակից ընթացքով, իբր գլխաւոր հովիւ երիտասարդ քրիստոնեայ հասարակութեան : Ան հեղինակութեամբ կը յայտարարէ թէ հարկ է

ամբողջացնել առաքելալներու թիւը եւ ընտրելիին մասին պայմաններ կը դնէ. ժողովականները խոնարհարար միահամուռ կ'ընդունին: Հոգեպալատեան օրը առաքելալներու դասին կողմէ ինք կը խօսի, կը քարոզէ նոր Կրօնքը եւ հաղարաւոր հրեաներ քրիստոնէութեան մէջ կ'ընդունի: Ինքն է որ ամէնուն կողմէ Քրիստոսը կը քարոզէ հրեայ պետերուն: Առաջին անգամ ըլլալով ինք կը դատէ ու կը պատժէ Անանիան ու Սափիրան: Հաւատացեալներու թիւը բաղմանալով Հրէաստանի, Գալիլիոյ եւ Սամարիոյ մէջ, Պետրոս հովուական այցելութիւն կը կատարէ այն տեղերը: Ան՝ ամէնէն առաջ Երկնքէն հրահանգ կ'առնէ հեթանոսները Քրիստոնէութեան մէջ ընդունելու եւ զանոնք կը մկրտէ: Ինքն է որ կը նախադասէ Երուսաղէմի ժողովին, ամէնէն առաջ կը խօսի եւ կը լուծէ սեղանի վրայ դրուած հարցը ու կը յայտարարէ թէ նորադարձ հեթանոսները պարտաւոր չեն մովսիսական օրէնքին հետեւելու. եւ ամբողջ ժողովը կը լռէ ի նշան հաւանութեան:

«Եթէ այս ամէնը, կ'եղբայրակենք Ս. Փրանկիսկոս Սալեզացիին հետ, առաքելալներու առաջինը եւ զլուսը ըլլալ չի նշանակեր, կը խոստովանիմ թէ առաքելալները առաքել չեն, հովիւները հովիւ չեն, ոչ ալ վարդապետները՝ վարդապետ. վասն զի ուրիշ ինչ բացայայտ խօսքերով եւ նշաններով կարելի պիտի ըլլար ճանչնալ հովիւ մը, վարդապետ մը, առաքել մը, բայց եթէ այս խօսքերով, զորս Հոգին Սուրբ դրած է Ս. Գրքի մէջ հաւաստելու համար թէ Ս. Պետրոս Եկեղեցւոյ Գլուխն է»:

Ս. Պետրոս եւ Ս. Պողոս Հռոմի մէջ

Պետրոս Հռոմի Եկեղեցին հիմնելէ եւ հոն իր աթոռը վերջնականապէս հաստատելէ յետոյ, կնքեց իր կեանքը սքանչելի նահատակական մահուամբ, ինչպէս մարդաբէացած էր իրեն տոտուածային Վարդապետը, խաչուելով զլիսիվայր Հռոմի մէջ իսկ 64-68 թուականներուն միջեւ, Ներոն կայսեր կողմէ քրիստոնեաներու դէմ շղթայադրածուած հալածանքի ընթացքին: Եւ հոն ալ թաղուեցաւ, ինչպէս առաջին դարէն սկսեալ կը հաւաս-

տեն բաղմաթիւ վկայութիւններ եւ Եկեղեցւոյ միահամուռ աւանդութիւնը :

Հայաստանի մէջ ծանօթ էր թէ Ս . Պետրոսի (եւ Ս . Պօղոսի) շիրիմները Հռոմ կը դտնուէին , եւ մեր Պատմահայրը Խորենացին կ'ըսէ . « Ուզելով դէպի Յունաստան նաւել , հովերու բռնութեամբ Իտալիա ինկանք եւ ողջունելով երկիրը , ուր կը հանդէին Ս . Պետրոս եւ Ս . Պօղոս , առանց երկար մնալու Հռոմայեցիներու քաղաքին մէջ , Ելլադայէն Ատտիկէ անցնելով՝ քիչ մը Աթէնք կեցանք » :

Պետրոսի մահուամբ վերջ պիտի դտնէ՞ արդեօք անոր քրիստոսականդ զլխաւորութեան դերն ու պաշտօնը բովանդակ Եկեղեցւոյ նկատմամբ : Բնու երրեք . վասն զի , ինչպէս վերն ըսինք , Եկեղեցին՝ Քրիստոսի կարգադրութեամբ տիեզերական է , մըտընջնաւոր է , հաստատուած բոլոր ժողովուրդներուն եւ բոլոր դարերուն համար :

Եւ արդ ի՞նչ Եկեղեցին պիտի տւէ մինչեւ ի կատարած աշխարհի , ի՞նչպէս պիտի կարենայ հաստատուն մնալ առանց վէմահիման , ի՞նչպէս պիտի բանայ երկնքի արքայութեան դռները՝ եթէ բանալիներու իշխանութիւնը դործածողը չըլլայ , ի՞նչպէս պիտի կարենայ հովուել եւ արածել զառներն ու ոշխարները անխաթար հաւատքի մաքուր անդաստաններուն մէջ առանց հովուապետի առաջնորդութեան :

Մեռաւ , այո՛ , Սիմոն օրդի Յովնանու , այլ Կնիաս , Պետրոս անմահ է եւ կը վերանորոգուի յանձին Հռոմի հայրապետներուն դարէ դար , մշտապէս , ամենափառահեղ եւ ամենաքանչելի յաջորդութեամբ , զոր պատմութիւնը երբեք արձանադրած ըլլայ :

Յաւիտենական Քաղաքին Ս . Պօղոս առաքնալի նուիրուած հրաշակերտ տաճարին մէջ , խճանկար մեծադիր մետալիտններով պարզուած է այդ յաջորդութիւնը Ս . Պետրոսէն , առաջին Ս . Պապէն , մինչեւ Պիոս ԺԲ . ներկայ օգոստոսիառ հայրապետը : 262 Քահանայապետներ կը հիւսեն շուրջ երկու հազար տարիներու ոսկեղէն չլթան , զանազան անուններով , Ղինոս , Կղեմէս , Սեղբեստրոս , Լեւոն , Գրիգոր , Պիոս . բայց անոնց մէջ քրիստոնեայ աշխարհը տեսած եւ ողջունած է յաւէտ՝ Պետրոս-

Կեկիսը, որ այսօր ալ պինդ փարած է Քրիստոսի Աստուածութեան դաւանութեան եւ անոր բոլոր հետեւանքներուն, ինչպէս երբ փլիլիպպիոյ Կեսարիոյ կողմերը հռչակեց զայն Սիմոն, Յովնանու որդին, յայտնութեամբ երկնքի: Այսօր ալ Ան գլուխ է հաւատոյ, հիմն Եկեղեցւոյ, նշաւակ զԺողովի գոներու յարձակումներուն, այլ միշտ յաղթական. այսօր ալ Ան կը յայտարարէ աշխարհի խելահորոյս եւ աստուածամերժ մարդկութեան՝ թէ Քրիստոս «է վէմն անարգեալ... որ եղեւ գլուխ անկեան, եւ չիք այլով իւրիք փրկուիւն» (Գործք Առաք. Դ. 11). այսօր ալ Ան, ամէնազգի բռնաւորներու առջեւ մարդկային ազատութեան ախոյան կը կանգնի ըսելով. «Հնազանդել պարտ է Աստուծոյ առաւել՝ քան մարդկան» (Գործք Առաք. Ե. 29):

Հռոմէական Աքոռը

Եւ յիրաւի Եկեղեցւոյ առաջին դարէն յայտնի է Հռոմի Աթոռն ղեկավարութիւնը իր ղեկավարութեան մասին, ոչ անոր համար՝ որ Հռոմ կայսրութեան մայրաքաղաքն էր, այլ որովհետեւ Աթոռն էր Պետրոսի. եւ միւս կողմէն բոլոր Եկեղեցիները Հռոմը կը ճանչնան — անգամ մը եւս ըսենք — իբր «Աթոռն Պետրոսի»:

Հին եկեղեցական մատենադրութեան, հայրախօսութեան եւ պատմութեան քիչ շատ հմուտ անձեր տեղեակ են այս մասին վկայութիւններու, փաստերու, գէպքերու դոյութեան եւ բաղմութեան: Անոնց սոսկ թուարկումն անգամ շատ հեռու պիտի տանէր մեզ: Բաւական է ակնարկ մը նետել միայն մէկ երկու Տիեզերական Ժողովներու վկայութեանց վրայ, ուր լուրջակ Եկեղեցւոյ ձայնը կը լսուի:

Արդ, Տիեզերական Ժողովներուն մէջ, որոնք առաջին դարերուն տեղի ունեցան Արեւելք, եւ զրեթէ ամբողջութեամբ բաղկացած էին արեւելցի հայրապետներէ եւ եպիսկոպոսներէ, Հռոմի Քաջանայապետը կը նախադահէ իր պատուիրակներուն միջոցաւ եւ անոր գլխաւորութիւնը եւ Պետրոսի յաջորդ ըլլալը կ'ընդունուի, կը հռչակուի իրեւ հասարակաց ստացուածք,

անյուշատակ ժամանակներէ ի վեր, առանց ոեւէ մէկու կողմէ ընդդիմութեան եւ հակաճառութեան:

Երրորդ Տիեզերական Ժողովին մէջ, Եփեսոս (431), Ս. Կեղեկոսինոս Հռոմի հայրապետին օրով, ահա՛ թէ ինչ կը դառնէ միաբերան ընդունուած ժողովական հայրերէ. «Ոչ ոք կը տարակուսի, այլ մանաւանդ ամէն դարերու յայտնի է թէ սուրբն ու երանելի Պետրոս, առաքելոց իշխանն ու ղեռնարկ, սին հաւատոյ եւ հաստատութիւն կաթողիկէ Եկեղեցւոյ, մեր Տիրոջ մէն, Յիսուս Քրիստոսէ, մարդկային աղբիւր կենարար Փրկչէն, Երկնից արքայութեան բանալիները ընդունեցաւ եւ թէ մեղքերը արձակելու եւ կապելու իշխանութիւնը իրեն տրուեցաւ: Նա է որ մինչեւ այսօր եւ միշտ կենդանի է եւ կը դատէ իր յաջորդներուն միջոցաւ»:

Ծանօթ է բոլորին՝ թէ Եփեսոսի Ս. Ժողովին, ինչպէս նախընթաց Նիկիոյ եւ Կոստանդնուպոլսոյ Տիեզերական Ժողովներուն, ներկայ էին նաեւ Հայ Եկեղեցւոյ ներկայացուցիչ հայրապետներ:

Քաղկեդոնի Դ. Տիեզերական Ժողովին մէջ (451), Ժողովական հայրերը ունկնդրելէ ետք Մեծն Ս. Լեւոն Հռոմի հայրապետին զրութեան կամ Տոմարին, որով կը դատաւարտէր Եւտիքէսի մոլորութիւնը, միաբերան կը յայտարարեն. «Այս է հայրերու հաւատքը, այս է առաքեալներու հաւատքը, բոլորնիս այսպէս կը հաւատանք, այսպէս կը դաւանին ճշմարիտ հաւատացեալները: Անաթեմա անոր՝ որ չի հաւատար: Պետրոս խօսեցաւ Լեւոնի բերնով»:

Կ. Պոլսոյ Գ. Տիեզերական Ժողովին մէջ (680), Ս. Աղաթոն Պապին օրով, Ժողովական հայրերը կը գրեն Քահանայապետին. «Կարդալէ ետք Ձեր հայրական Երանութեան թուղթերը, զորս առաքելոց գերագոյն գլխէն գրուածի պէս կը յարգենք, Ձերի՝ իրրեւ ընդհանուր Եկեղեցւոյ առաջին աթոռի հովուին՝ յօժար կամքով կը յանձնենք ինչ որ պէտք է զործել, Ձերի՝ որ հաւատոյ հաստատուն վէմին վրայ անյողդողդ կեցած էք»: Եւ միաբերան կը խոստովանին թէ «Պետրոս Աղաթոնի բերնով խօսեցաւ»:

Վկայություններ մեր Ս. Հայրերին

Մեր հայրերն ալ, ինչպէս ընդունած էին Պետրոս առաքեալին զլիաւորութիւնը, նոյնպէս ալ անոր իշխանութեան շարունակութիւնը կը տեսնէին Հռոմի իր յաջորդներուն մէջ:

Եղնիկ կը պատմէ թէ Մարկիոն, ապաղայ աղանդաւորը, ծանրադոյն մեղքի մը համար բանադրուած ըլլալով իր եպիսկոպոս հօր կողմէ, Պարսկաստանէն «Երքեալ ի Հոռվմ խնդրել ապաշխարութիւն յայնմ ժամանակի, եւ չհասեալ այնմ՝ գրգռեցաւ ընդդէմ հաւատոյ», համոզուած՝ թէ Հռոմ միայն կրնար զտնել ներող դերադոյն իշխանութիւնը: Իսկ Եղնիկ Կողբացի ոչինչ զարմանալի կը գտնէ Մարկիոնի այս ընթացքին մէջ:

Նկատառութեան արժանի է որ Մովսէս Խորենացին առաջին երեք Տիեզերական Ժողովները յիշած ատեն (Նիկիոյ, Կ. Պոլսոյ, Եփեսոսի), բոլոր միւս եպիսկոպոսներէն ու պատրիարքներէն առաջ կը յիշէ անունները Հռոմի Քահանայապետին կամ անոր պատուիրակներուն, իբրեւ նոյն Ժողովներու նախագահներուն: (Պատմ. Հայ. Վեմ. էջ 356, 446, 522):

Հայոց Եկեղեցին՝ Սարգիկէ 343ին կատարուած Ս. Ժողովին տրամադրութիւնները ընդունած է իր կանոնադրերուն մէջ, որոնց համաձայն Հռոմի Ս. Աթոռը կը նկատուի իբրեւ վերջին բողոքի ատեան:

Քաղկեդոնի Ս. Ժողովէն (451) Լառն ալ, մինչեւ Մովսէս Եղիւվարդեցի (574-604), Հայերը պաշտօնապէս կը մնան կաթողիկէ միութեան մէջ: Եղիւվարդեցիով Արեւելահայերը կը բաժնուին, սակայն յետագային յաճախ քաղկեդոնի կաթողիկոսներ ալ պակաս չեն, մինչ Յունահայաստանը կը շարունակէ մնալ միշտ յարած կաթողիկէ միութեան, Բիւզանդիոնի միջոցաւ:

Կիրիկեան շրջանին՝ Պաշլաուանի կաթողիկոսներու եւ նոնց յաջորդներու օրով, կը սկսի ուղղակի յարաբերութիւնը Հռոմի Ս. Աթոռին հետ: Եղեսիոյ Ողբին մէջ, մեր Ս. Շնորհալին իր հանճարեղ զրչով քանի մը խօսքերու մէջ խտացուած է կաթողիկէ Հայաստանի հաւատքը այս մասին. «Եւ դաւ

Հռոմ, մայր փաղափայտ, գերապայծառ եւ պատուելի, Մեծին արքայ Պետրոսի, Առաքելոց գլխաւորի, Եկեղեցիդ անշարժելի, ի Կեփայեան շինեալ վիմի, ի դրանց դժուարաց անյապօքելի եւ կնիք երկնիցքն բացողի»:

Գիտենք որ անմահ Հ. Ալիշան, իւրայատուկ մեղուաջան աշխատանքով հաւաքած է Հռոմի Ս. Աթոռի եւ մերայնոց միջեւ տեղի ունեցած բոլոր թղթակցութիւնները: Անոնք ստուար հոտորներ կը կազմեն եւ թանկազին ու փառաւոր էջեր են Հայոց սպասուածեան համար: Շատ երկար պիտի ըլլար այդ գրութիւններն ու Հռոմկլայի, Սիսի, Ատանայի միութենական ժողովները մի առ մի թուել: Բաւական ըլլայ յիշել Գրիգոր Զ. Ապիրատի թուղթը Իննովկենտիոս Գ. Հռոմայ Քահանայապետին. «Ձեզ որ էֆդ գլուխ յետ Քրիստոսի, սրբեալք ի նմանէ եւ գլուխ Կաթողիկէ Եկեղեցւոյդ Հռոմայեցւոց, ամենայն եկեղեցեաց մօր. որ եւ էֆդ գգօն եւ սուրբ, եւ որպէս պարտ եւ պատշան է լինել փոխանակ առաքելոցն՝ բարձրագոյն Քահանայապետ, ... Գրիգորիոս, ծառայ Յիսուսի Քրիստոսի, շնորհօքն Աստուծոյ Կաթողիկոս համօրէն Եկեղեցւոյս Հայաստանեայց, որդի սրբոյ Եկեղեցւոյդ, որ է հիմն օրինաց համօրէն քրիստոնէութեան: Գիտասցիք զի մեք եպիսկոպոսք, երիցունք եւ կղերականք կամք յաղօթս առ Քրիստոս Յիսուս, որ է մեր ամենեցուն գլուխ, զի պահեսցէ Ձեզ եւ զարս ընդ Ձեզ են յամենայն չարեաց, զի յորժամ դուք որ գլուխդ էք, անարատք իցէք, եւ մեք որ անդամքս եմք, բարւոք եւս կացցուք Ձերով օրհնութեամբ»:

Ռուբինեան Հարստութեան անկումէն ետքն ալ, թէ՛ Էջմիածնի, թէ՛ Սսոյ Կաթողիկոսներէն, եւ Ներսէսադէմի ու Կ. Պոլսոյ Պատրիարքներէն ոչ սակաւք յարարեցութեան մէջ էին Ս. Աթոռին հետ, անոր՝ հպատակութեան եւ հաւատակցութեան թուղթեր եւ պատուիրակներ ղրկելով:

Այդ փաստաթուղթերու բովանդակութիւնը որակել իրր հռետորական դարձուածքներ կամ սոսկ պատեհապաշտական եւ լոյթներ, լուրջ պատմարանի վայել դատողութիւն չէ, ու միանգամայն բարձրօրէն վերաւորիչ եւ նախատական՝ մեծ Հայրապետներու, որոնք անկեղծ եւ ամբողջական քրիստոսաւանդ

հաւատքով լի էին եւ կեանքով՝ առաքելաման: Կը մնան ուրեմն այդ վկայութիւնները անջնջլի եւ հարադատ արտայայտութիւններ կաթողիկէ հոգւոյն Հայոցս մէջ:

Ս. Աթոռի հետ յարարերութիւններու այս ընդհատ տարուրերուով վիճակը վերջ դտաւ, երբ 1742ին յանձին Աբրահամ Պետրոս Ա. Արծիւեանի՝ մեծանուն Բենետիկտոս ԺԴ. Ս. Քահանայապետը վերանորոգեց Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկէ Հայրապետութիւնը, որուն, 1867ին, կցուեցաւ նաեւ Պոլսոյ Նախագահական Աթոռը իր թեմականներով: Եւ այսպէս, աստուածային Նախախնամութիւնը կ'ապահովէր անընդհատ պահպանումը Հայութեան մէջ, Հայութեան հարադատ զաւակներու միջոցաւ, Կաթողիկէ սուրբ հաւատքին ամբողջականութեան, անխախտ յարումով Առաքելապետական Ս. Գահին, ի փառս Քրիստոսի, յօգուտ եւ ի շահ բովանդակ Աղբիւն:

Տիեզերական Ժողովները կը խօսին

Այսքան բազմաթիւ վկայութիւններու վրայ, քաղուած Ս. Աւետարանէն, սուրբ Հայերու վարդապետութենէն եւ Եկեղեցւոյ զբարաւոր կեանքէն կը հիմնուին յետադային Տիեզերական Ժողովներու վճիռները Ս. Քահանայապետին պաշտօնին, իրաւասութեան, առանձնաշնորհութեանց մասին:

Ըստ այսմ, Փլորենտեան Ս. Ժողովը, մասնակցութեամբ արեւելեան Եկեղեցիներու, 1439ին սահմանեց թէ «Ս. Առաքելական Աքոռն եւ Քահանայապետն Հռոմայ ընդ ամենայն տիեզերս ունի գլխաւորութիւն, եւ նոյն իմքն Քահանայապետն Հռոմայ է յաջորդ Երանելոյն Պետրոսի, իշխանին Առաքելոց եւ ընդմարիտ վոյսանորդ Քրիստոսի եւ գլուխ բովանդակ Եկեղեցւոյ եւ ամենայն քրիստոնէից հայր եւ վարդապետ. եւ նմա, յանձին Երանելոյն Պետրոսի լիովի իշխանութիւն հովուելոյ, ուղղելոյ եւ կառավարելոյ զընդհանրական Եկեղեցին, ի Քրիստոսէ, յԱստուծոյ մերմէ յանձն եղեալ է, որպէս եւ բովանդակի ի գործս Տիեզերական Ժողովոց եւ ի սուրբ կանոնս»:

Նոյն վարդապետութիւնը կրկին հանդիսաւոր կերպով հըռ-

չակուեցաւ 1870 թուականին, վատիկանեան Տիեզերական Ժողովին մէջ, որ սահմանեց նաեւ իբր մաս հաւատոյ Ս. Քաճառայտելին անսխալականութիւնը Աստուծոյ մասնաւոր հովանաւորութեան շնորհիւ, երբ Ան կը խօսի յԱքոսայ, այսինքն իբր հովիւ եւ վարդապետ բոլոր քրիստոնէից, զերազոյն ճոխութեամբ կը սահմանէ վարդապետութիւն մը հաւատքի եւ բարոյականի վերաբերեալ, պարտադրելով զայն ընդհանուր Եկեղեցւոյ:

Ուստի սահմանուածը Ս. Քաճառայտելին անսխալականութիւնն է, ոչ թէ Անոր անմեղանչականութիւնը, ինչպէս չարութեամբ կամ տղիտութեամբ կը յեղեղուի երբեմն ոմանց կողմէ:

Անսխալական է Ս. Քաճառայտելը՝ Աստուծոյ յատուկ պաշտպանութեան շնորհիւ, ոչ թէ երբ կը խօսի բնական գիտութեանց մասին կամ իբր մասնաւոր վարդապետ մը յայտնելով իր անձնական կարծիքը նոյն իսկ կրօնական հարցերու շուրջ, այլ երբ, ազատ որեւէ բռնութենէ, կը վճռէ իբր տիեզերական հովիւ եւ վարդապետ Եկեղեցւոյ, հաւատքի եւ բարոյականի վերաբերեալ հարցերու շուրջ:

Այսպէս կաթողիկէ վարդապետութեան ուսուցումին համաձայն ըմբռնուած անսխալականութիւնը՝ բացարձակապէս անհրաժեշտ է, որպէս զի Ս. Քաճառայտելը կարենայ վարել իր աստուածային պաշտօնը՝ որ հետեւանք է Քրիստոսի խօսքերուն, ուղղուած Պետրոսի եւ անոնց մէջ բովանդակուած:

Յիրաւի, Պետրոս հիմն է Եկեղեցւոյ, զոր դժոխքի դռները պիտի չյաղթահարեն, Պետրոս պաշտօն ունի հաստատելու իր եղբայրները հաւատքի մէջ, որ Քրիստոսի աղօթքին շնորհիւ պիտի չպակսի անոր, եւ միանգամայն հովուելու Քրիստոսի բովանդակ հօտը: Արդ, եթէ Պետրոս սխալական ըլլար փրկութեան վերաբերեալ հարցերու, այսինքն հաւատքի եւ բարոյականի վճիռներու մէջ, սատանան պիտի յաղթահարէր Եկեղեցին, պիտի պակսէր Պետրոսի հաւատքը եւ ճշմարտութեան մէջ սնուցանելու փոխարէն Քրիստոսի հօտը, Պետրոս զայն մոլորութեան մէջ պիտի մխրճէր:

Ահա թէ ո՛վ է Ս. Քաճառայտելը Կաթողիկէ սուրբ հա-

ւտաքին համաձայն, որ յստակ բանաձեւումն է Ս. Աւետարանի, սուրբ Հայրերու վարդապետութեան եւ Ս. Եկեղեցւոյ ապրումին Գործք Առաքելոցէն մինչեւ այսօր:

Այս ճշմարտութիւնը հաստատելէ յետոյ, ոչ միայն դիւրաւ կը բացատրուի, ալ ընդհանրօրէն անհրաժեշտ կը դառնայ այն ամենախորունկ յարցանքն ու մեծարանքը, յարումն ու հնազանդութիւնը, զոր Կաթողիկէ Աշխարհը կը տածէ Ս. Պապին հանդէպ, որուն մէջ կ'ողջունէ Քրիստոսի Փոխանորդը, Յաջորդը Պետրոս Առաքելային, Ընդհանուր Հովուապետը, Տիեզերական Վարդապետը, Հասարակաց Հայրը, եւ ինչպէս կ'ըսէր Ս. Կատարինէ Սենացին, ըմբռնելով ամբողջ քաղցրութիւնը իր արտայայտութեան, «Քաղցր Քրիստոսը երկրիս վրայ»:

Գլխաւորութիւնը Ս. Եկեղեցւոյ մէջ

Սրբազան Քահանայապետին գլխաւորութեան եւ անսխալականութեան դէմ՝ մարդկային միտքը, անսաստող հաւատքի եւ անկէ իրող հետեւանքներու, կը կուտակէ դժուարութիւններ, առարկութիւններ, որոնց բոլորին լման եւ համոզիչ լուծումը տուած են Կաթողիկէ բազմահմուտ ջատագովները:

Կ'առարկուի, օրինակի համար, թէ Քրիստոս է միակ հիմն ու Գլուխը Եկեղեցւոյ, ուստի Ս. Պետրոս եւ անոր յաջորդներն ալ դաւանիլ հիմ եւ գլուխ՝ նսեմացնել է զՔրիստոս:

Սակայն, յայտնի է որ Կաթողիկէ վարդապետութեան համաձայն, Քրիստոս Եկեղեցւոյ հիմնադիրն ըլլալէ զատ, կը մնայ միշտ, թէեւ անտեսանելի, անոր հիմը ինքնակաց, մինչ Պետրոս է հիմ տեսանելի, հիմնեալ Քրիստոսի վրայ եւ Անոր զօրութեամբ:

Նմանապէս Քրիստոս կը մնայ իսկական, թէեւ անտեսանելի, Գլուխ Եկեղեցւոյ, ակնադբիւր Անոր ունեցած իշխանութեան, դերբնական կեանքի բոլոր շնորհներուն եւ զեղումներուն. մինչդեռ Պետրոս տեսանելի գլուխն է Եկեղեցւոյ արտաքին վարչութեան վերաբերմամբ, այդ ալ փոխանորդաբար եւ յանուն Քրիստոսի:

Ուստի ո՛չ մէկ նսեմացում Գրիստոսի. վասնզի Ս. Քահանայապետին բովանդակ ճոխութիւնը, վսեմ արժանապատուութիւնը, տիեզերական իրաւասութիւնը՝ Գրիստոսի կամքին ըստեղծագործութիւնն է: Ինչպէս ուրեմն Երկինք, Աստուծոյ ձեռակերտ, «պատմեմ գլխառս Աստուծոյ» (Սաղմ. ԺԸ. 1), այսպէս ալ Հոռմի Ս. Աթոռը, Գրիստոսի ձեռակերտ, պատմէ զփառս Գրիստոսի: Յիրաւի, կաթողիկէ վարդապետութիւնն ըլլալով արտայայտութիւն անխախտ հաւատքի թէ՛ Գրիստոսի կենսայորդ խօսքերը, ուղղուած Պետրոսի, կը պահեն իրենց բովանդակ ոյժն ու այժմէականութիւնը նաեւ դարերու տեւողութեան՝ անոր Աթոռին համար, հեռու նսեմացնելէ զԳրիստոս, Անոր Աստուծութեան պանծացում իսկ են եւ միանգամայն լուսաւոր եւ գիւրդմբռնելի ապացոյց:

Ս. Քահանայապետին գլխաւորութեան դէմ աւելի ուժգին կ'ընդվզին ոչ-կաթողիկէները, որովհետեւ, կ'ըսեն, ան կը ֆնջէ ազատութիւնը եւ անկախութիւնը ազգային Եկեղեցիներու:

Սակայն երբ խօսքը Եկեղեցոյ մասին է, որուն Հիմնադիրն է Գրիստոս, կարեւորը գիտնալ է թէ ինչպէս զայն հաստատեց Մարդացեալ Որդին Աստուած: Բայց տեսանք որ Գրիստոս ոչ թէ զանազան եւ իրարմէ անջատ ու անկախ Եկեղեցիներ հիմնեց, այլ միայն մէկ Եկեղեցի բովանդակ մարդկութեան եւ բոլոր դարերու համար. մէկ՝ հաւատքով, մէկ՝ պաշտամունքով, մէկ՝ վարչութեամբ: Եւ այդ միութեան տեսանելի կեդրոն հեռակ ուղեց որ ըլլար Պետրոս, միշտ կենդանի իր յաջորդներուն մէջ՝ Հոռմի Ս. Գահին վրայ: Մերս Սուրբ Լամբրոնացին կը գրէ (ՄԼԿՆ. Ս. Պատարապի). «Մի հաւատք, մի մկրտութիւն, մի եկեղեցի ի զանազան ազգաց որոշեալ եւ մկրտութեամբն ծնեալ եւ Քրիստոսի անուանեալ»:

Ուստի, կա'մ ընդունելու է նուիրապետական աստուածային այդ կարգադրութիւնը, որ, ճշմարիտ հպատակութիւն ըլլալով հանդերձ, համահաւասար է ազատութեան, ըստ որում հպատակութիւն է Գրիստոսի. եւ կամ հրաժարելու է Գրիստոսի Եկեղեցին ըսուելէ, քանի որ կը ժխտուի անոր հիմնական եւ անփոփոխելի կառուցուածքը:

Աւելցնենք սակայն, եթէ չորս հարիւր միլիոն կաթողիկէներ՝ մեծ մասամբ Եւրոպայի եւ Ամերիկայի ամենաղատ եւ յառաջագէտ ազգերէն, ոչ միայն սիրալոյսաբար կը հպատակին, Քրիստոսի հարապատ եւ ամբողջական վարդապետութեան մէջ, Հռոմի Ս. Աթոռին, այլ Անով հպարտ իսկ են եւ կը պարծենան, նշան է որ այդ հպատակութիւնը ոչինչ ունի նուստադուլիչ եւ նեղմիտ, որ թեւատէ ազնիւ եւ օրինաւոր թափէք մարդկային մաքին դէպի ճշմարտութիւն եւ զիտութիւն, դէպի ազատութիւն, դէպի Ազգի եւ Հայրենեաց իրական եւ անձնուէր սէր եւ յարում:

Այլուստ՝ դարերու պատմութիւնը կը վկայէ թէ Քրիստոնեայ բաժանեալ եկեղեցիները, որոնք կը զլանան նուիրապետական հպատակութիւնը Հռոմի Ս. Աթոռին, կը մտնեն «ընդ լծով ծառայութեան» (Գալ. Ե. 1), այլապէս խորթ եւ հակաւետարանական. կամ կը դատապարտուին անվերջ կոտորակութեամբ, վերածելով Քրիստոսի միակ Ս. Աւետարանը հարիւրաւոր եւ յաճախ ներհակ մեկնութիւններու եւ դրութիւններու:

Յիրաւի ճակատադրական է, անխուսափելի — եւ միանշանմայն Աստուածային Նախախնամութեան կողմէ սղագարարութիւն — որ Քրիստոսէ հաստատուած եւ տիեզերական իրաւասութեամբ ճոխացուած Հռոմի Ս. Աթոռին դէմ հետողները իշնան աշխարհիկ Պետութիւններու իշխանութեան տակ՝ դիւրաւ զործիք դառնան քաղաքականութեան, ենթակայ՝ բոլոր ազգային եւ քաղաքական վերիվայրումներու, անկարողութեան մատնուին քարոզելու Ս. Աւետարանը հեղինակութեամբ եւ ամբողջութեամբ եւ վերածուին զրեթէ լոկ ծիսակատարութեանց պաշտօնէութեան:

Այս նսեմացած վիճակին չծառայեցի՞ն արդեօք դարերով Արեւելքի Բաժանեալ եկեղեցիները: Բիւզանդիոնի կայսրերէ ետք Ռուսիոյ Չարերը այսպէս չտիրապետեցի՞ն եկեղեցւոյ վերայ, դարձնելով զայն Պետական կառքին մէկ անիւր: Եւ Օսմանեան Պետութեան մէջ արդեօք Սուլթաններու եւ վեզիրներու քմահաճոյքէն կախում չունեցա՞ն քրիստոնեայ Պատրիարքները եւ Եպիսկոպոսները: Բայց աւելին կայ. այն ատենները

աշխարհիկ Իշխանութիւնները դէթ կը յարդէին զՔրիստոս, կամ զոնէ վՄատուած եւ Կրօնքը: Մեր թշուառ օրերուն վերապահուած էր յայտնարեւել վերջին ողբերգական հետեւանքները այդ հակաւետարանական «անկախութեան» Ս. Աթոռէն: Խորհող մարդկութիւնը ապշահար կը դիտէ «երկաթէ վարագոյր»էն անդին բաժանեալ Եկեղեցիներու — կ'ուզենք ըսել Եկեղեցական Պետերու, զի պարզ ժողովուրդը զոհ մըն է անգլիտակ — կամակատար ենթարկումը եւ զործակցութիւնը բռնատիրական կառավարութիւններու, որոնք օրն ի բուն անաստուածութիւն կը քարոզեն եւ զայն կը պարտադրեն զպրոցներու եւ հրապարակային կեանքի բոլոր արտայայտութիւններուն մէջ: Արդեօք այդ Եկեղեցականները չեն լսեր հեթանոսաց մեծ Առաքեալին պատգամն ու յանդիմանութիւնը. «Մի՛ լինիք լծակիցք անհաւատից. քանզի զի՞նչ հաղորդութիւն է արդարութեան ընդ անօրէնութեան, եւ կամ զի՞նչ հաւասարութիւն է լուսոյ ընդ խաւարին, եւ կամ զի՞նչ միաբանութիւն է Քրիստոսի ընդ Բեկիարայ, կամ զի՞նչ բաժին կայ հաւատացեալսց ընդ անհաւատից» (Բ. Կորնթ. 2. 14):

Աւա՛ղ, նոյն եւ աւելի տխուր վիճակի հասած չէ՞ «Հայ Ազգային Եկեղեցին» ալ: «Անկախութիւն» հորովելով ամենազառն եւ նուաստացուցիչ դերութեան ենթարկուած չէ՞ ան, ոչ միայն իր Կեդրոնով՝ այլ նաեւ Սփիւռքի իր ճիւղատնօրումներով. այն աստիճան որ ամէն բանիւրուն հայ քրիստոնեայ սրտի խորունկ ցաւով եւ յակամայս՝ ստիպուած է կրկնելու Խորենացիին խօսքը. «Ողորմի՛մ քեզ Եկեղեցի Հայաստանեայց»:

Հայ էջմիածնական Եկեղեցականութիւնը, թէ՛ հայրենի հողի վրայ, թէ՛ դուրսը, պարտաւորուած է ներքողելու «անհախընթաց վերելքը եւ զարգացումը Կրօնի եւ Աթոռին», Հայ Քրիստոնեայ Ազգին «Ոսկեդարը նորածագ արեւաշող», եւ սակայն արար աշխարհ դիտէ թէ Հայրենիքի մէջ տիրող վարչաձեւը աստուածամբերժ նիւթապաշտութեան վրայ է հիմնուած, թէ կրօնքը ժողովրդեան ափիոն է որակուած, եւ թէ Խորհրդային Իշխանութիւնը «չահագրգռուած է Եկեղեցին ոչնչացնելով»:

Ամենանուիրական Տօնի մը նախօրեակին՝ պետական ռատիոկայանէն կը ձայնասփռուին հայհոյայից արտայայտութիւններ ճշմարտութիւններու շուրջ, որոնք հիմնաքարը կը կազմեն Քրիստոնէութեան եւ ներշնչարանը եղած են դարերով հարստահարուած մեր ժողովրդեան ամենաքաղցր եւ յուզիչ ապրումներուն: Կրօնի պաշտօնեաները կ'որակուին «սուտի, կեղծիքի սպասարկուներ»: Այս ամէնը կը լսուի. Հայ քրիստոնեայ ժողովուրդը կը պտտելայ զայրոյթով եւ զզուանքով, կը խնդրէ լողոք, զիմադրութիւն, բարոյական դետնի վրայ անտարաւոյս, փրկելու համար դէթ կրօնական եւ մարդկային արժանապատուութիւնը. սակայն խոր լուծիւն է ամէնուրեք Եկեղեցոյ պատասխանատու պաշտօնեաներու կողմէ: Ի՞նչպէս բացատրել այս պարտուողական ողին, երբ Եկեղեցոյ ճակատին կը քսուին անջնջելի արատներ եւ ոչ միայն անոր մարմինը — կ'ողկենք ըսել, նիւթական շէնքերը, վանքերը, տաճարները — այլ նաեւ հողին կը տրորուի եւ ոտից կոխան կ'ըլլայ:

Հայ եկեղեցականի մեր սիրտը, նուիրուած Քրիստոսի Աստուծոյ սիրոյն, վառ՝ սիրովը նահատակ Ազգիս, խոր տխրութեամբ համակուած է ի տես Հայութեան այս տառապաղին վիճակին: Պարտք կը համարինք այս առթիւ «առաւել նախանձախնդիր հայրենի աւանդութեանց» (Գաղ. Ա. 14), բոլոր մեր ուժով եւ յանուն Հայ ժողովրդեան անգամ մը եւս կրկնելու մեր հայրերու դաւանութիւնը. «Քրիստոս է իմ Աստուած եւ փառաւոր առնեմ զսա, Աստուած Հօր իմոյ եւ բարձր արարից զսա» (Ժամակարգութիւն): Ի լուր աշխարհի բողոքելով կը դատապարտենք հայհոյանքներն ու անարդանքները Ս. Կրօնքի եւ քրիստոնեայ հաւատալեաց դէմ արտասանուած վարչաձեւէ մը, որ բռնութեամբ պարտադրուած է մեր հայրենի դաւաճներուն եւ որմէ կը խորշի իր ստուար մեծամասնութեամբ Հայ Ազգը, մանաւանդ սփիւռքի մէջ:

Առէք այժմ Հոռմի Ս. Աթոռին եւ անոր միջոցով բովանդակ Կաթողիկէ Աշխարհի միացած եկեղեցի մը, որ գտնուի նոյն քաղաքական պայմաններու ներքեւ, ինչպէս Ռումէն, Ուզբէսթան կաթողիկէները եւն.:

Նախ՝ կաթողիկէ Եկեղեցւոյ մէջ խղճի անկաշկանդ տգա-
տութեան զգացումը շատ աւելի խոր եւ ապրուած է. ան՝ հա-
րազատ սերունդն է Պետրոս Առաքելապետի, որ Սինհետրիոնի
առջեւ յայտարարեց. «Հնազանդել պարտ է Աստուծոյ առաւել
քան մարդկան» (Գործք Առ. Ե. 29)։ Ապա՝ բռնութեան տակ
դտնուող կաթողիկէները եւ հալածուողները չկարենան իսկ բո-
ղոքել, կը բողոքէ Աստուածադիր Կեդրոնը Ս. Հաւատքի, կը
բողոքեն հաւատակից եղբայրները ի սփիւռս աշխարհի։ Հալած-
ուած Եկեղեցւոյ, այսպէս ըսելու համար, մարմինը — աղօթա-
վայր, դպրոց, աղումբ, վանք, մամուլ — կրնայ տրորուիլ,
կրնայ բլիկ բլիկ ըլլալ, սակայն հոգին անվթար կը մնայ։ Փո-
թորիկը անցնելէ ետք՝ անխախտ պահուած հաւատքը կը մղէ
վերաշինելու քանդուածը, մինչ հալածանքը արիութեան եւ նա-
հատակութեան լուսապսակով զարդարած է Եկեղեցւոյ անրիծ
ճակատը։

Ոչ ոք չտեսնէ «Աղգային Եկեղեցւոյ» մասին սրտցաւ մեր
խօսքերուն մէջ յանդիմանական չեչոտ կամ մտադրութիւն։ Այդ
տխուր կացութիւնը անձերէ աւելի վերազրելի է «անկախու-
թեան» դրութեան, որ ոչ սակաւ ձախորդութեանց պատճառ ե-
ղած է մեր ազգին թէ՛ կրօնական, թէ՛ քաղաքական մարդերու
մէջ։

Խորհրդածութիւն մը եւս աւելցնենք։

«Աղգային Եկեղեցիներ»ը իսկոյն կը կորսնցնեն Ս. Աւետա-
րանի քարոզած տիեզերական միութեան ապրումը, յատկանիչ
ընտրչիչ քրիստոսակերտ Եկեղեցւոյ, որ եթէ աղգային եղած
ըլլար՝ հրէութենէ գուրս չէր ելլեր։

Խօսքը մասնաւորելով Հայ Եկեղեցւոյ, ան՝ իր կաթողիկէ
ծագումի շրջանին, առաքելական ոգւով զորացած սկսաւ իս-
կոյն քարոզիչ եւ տարածիչ ըլլալ Քրիստոսի Ս. Աւետարանին,
լոյնորէն ճառաւայթելով զայն Վրացի, Աղուան մերձաւոր Ժո-
ղովուրդներուն մէջ։ Բայց տակաւ առ տակաւ «անկախութեան»
չորհիւ կծկուեցաւ ինք իր վրայ, չզգաց թէ իրեն զաւակներուն
ալ ուղղուած էր Քրիստոսի պատգամը. «Նրաքայք յաշխարհ ա-
մենայն, եւ քարոզեցէք զԱւետարանն ամենայն արարածոց»

(Մրկ. ԺԶ. 14) : Ան չթերացա՞ւ արդեօք այսպէս Նախախնամութեան կողմէ իրեն սահմանուած կոչումին Արեւելքի մէջ՝ ի տարածում Ս. Հաւատքի : Խորունկ համոզումը ունինք՝ թէ Հայ Եկեղեցին ի Կեփայեան շինալ վիմի, սքանչելի դեր մը կատարած պիտի ըլլար, մանաւանդ Արեւելք, առաքելական մարդի մէջ եւ պիտի պայծառանար մեծապէս Տիեզերական Եկեղեցւոյ մէջ ալ իր զաւակներուն նուիրուող, զաղափարապաշտ, հանճարեղ հոգին ի սպաս դնելով Ս. Աւետարանի լոյսին եւ քրիստոնէական քաղաքակրթութեան ծաւալումին :

Աւա՛ղ, «անկախութեան» շնորհիւ, Հայ Եկեղեցին տիեզերական շունչ եւ տեսլական ունենալու փոխարէն, մնաց, ինք իր մէջ ամփոփուած, Ասիոյ մէկ անկիւնը կորսուած եւ կոտորակուած համայնք մը :

Բախանայապետներու սրբութիւնը

Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ թշնամիները՝ վարկաբեկելու համար Ս. Մթորը, յաճախ կը ճառեն անարժան Քահանայապետներէ, որոնք զրաւած են Առաքելական Գահը :

Իսկոյն ըսենք թէ, ստույգ պատմութեան համաձայն անարժան անձերը, որոնք Քահանայապետական Գահը բարձրացած են, մատներու վրայ կը հաշուուին. վեց կամ եօթը հոգի են, ոչ աւելի : Անոնք ալ, թէեւ յանցաւոր իրենց առանձնական կեանքով, սակայն ոչ մէկ վճիռ կամ կոնդակ հրատարակած են Ս. Հաւատքի եւ քրիստոնէայ բարձրութեան անարատութեան հակառակ : Եւ ասոր մէջ հաւատացեալը կը նշմարէ ու կ'օրհնէ Աստուծոյ մասնաւոր հոգն ու պաշտպանութիւնը Ս. Եկեղեցւոյ վրայ, որպէսզի միշտ մնայ անարատ Քրիստոսի վարդապետութեամբ եւ սկզբունքներով, ինչպէս նաեւ ընկալող զաւակներու սրբութեամբ, ի հեծուկս անկարգ ընթացքին, միշտ դատաւարտելի, շարք մը մեղաւոր զաւակներու եւ երբեմն ամենարարձր պաշտօնեաներու անգամ :

Քայց ի՞նչ են վեց կամ եօթը անձ երկուհարիւր վաթսուներկու Ս. Պապերու երկար շարքին մէջ, ուր ութսունմէկ հոգի

Սուրբերը են խորանի պատիւներու բարձրացած, որովհետեւ կա՛մ նահատակուած են Ս. Հաւատքի համար (ինչպէս Եկեղեցւոյ առաջին երեք դարերուն), կամ հաւատոյ խոստովանողներ, կամ այլապէս զիւցաղնական առաքինութիւններով զարդարուած: Մնացածներն ալ իրենց կարգին եղած են ընտիր և օրինակելի բարքերով պատկառելի և յարգելի ամէնուն, յիշուի մարդկութեան ընտրանի մը, միացնելով աստուածապաշտութիւն և եռանդ, զիտութիւն և սրբութիւն, մեծութիւն և խոնարհութիւն: Ո՞ր մէկ կրօնապետներու ուրիշ յաջորդութիւն կրնայ ներկայանալ պատմութեան առջեւ աւելի մաքրափայլ, աւելի փառքով և յաւերժական երախտիքներով բռնաւորուած: Ո՞րքան աւելի արդար և հրահանգիչ պիտի ըլլար, ուստի, ժողովուրդներու առջեւ պարզել Ս. Աթոռի և անոր Գահակալներուն անխիւ արժանիքներն ու անոնց սիրած ամէն ազգի բարիքներն ամէնուրեք երկու հազար տարիներու տեւողութեան:

Քանի՞ Քահանայապետներ փայլած են զերազանց իմաստութեամբ և արիւթեամբ, անխորտակելի թումբ հանգիստնալով ի պաշտպանութիւն Ս. Հաւատքի հերետիկոսներու, մոլորեալներու, անհաւատներու, հեթանոսներու դէմ:

Ի՞նչ ձեռներեցութիւն Ս. Հաւատքի և անոր հետ միանգամայն քրիստոնէական քաղաքակրթութեան անհուն բարիքները տարածելու բարբարոս ազգերու մէջ:

Ս. Պապն է որ կը զրկէ առաքեալներ Գաղղիա, Սպանիա, Անգլիա, Գերմանիա, Սքանտինաւեան երկիրները, Սլաւ ազգերու, Արեւելք, մինչև Չինաստան: ԺԵ-ԺԶ դարերուն, երբ Քրիստափոր Գոլոմպոս նոր Աշխարհի ճամբաները բացաւ, Ս. Պապերն են զարձեալ որ առաքեալներ զրկեցին Մեքսիքոյ, Պրագիլիա, Բերու ևն.: Այսօր ալ արդեօք նոյն բանը չի՞ կրկնուիր Արիւրիկէ, Ուկրաինիոյ կղզիները և ամէնուրեք:

Գերութեան, զերելւածառութեան ջնջումը Ս. Եկեղեցւոյ դործն է, զլիաւորութեամբ Ս. Պապերու, բարեփոխելով նախ բարքերը բարոյական ազգեցութեամբ, քարոզելով դադափարականը մարդկային արժանապատուութեան, հոգիներու հաւատարութեան, բոլոր մարդկանց, ամենախոնարհներու անգամ,

անդին արժէքին եւ սպա ժողովներու մէջ հրատարակուած օրէնքներով: Վոլթեր անգամ Աղեքսանդր Գ. Պապին մասին կը գրէր. «Ինքն է որ 1167ին Լատերանեան ժողովի մէջ ջնջեց գերուշիւնը: Եթէ մարդիկ տիրացան իրենց իրաւունքներուն, կը պարտին զայն գլխաւորաբար Աղեքսանդր Գ.ին»:

Միշտ եւ ամէնուրեք լսելի կ'ըլլայ Ս. Պապերու ամենամեծ եւ ճշմարիտ պատասխանատուութեան պատգամը, թէ այսինքն ամէն մարդ անձնական պատասխանատուութեան տէր է, որու համար հաշիւ պիտի տայ Աստուծոյ, որով պէտք է ըլլայ դերի ո'չ պատուեան, ո'չ մարդոց եւ ոչ ալ իր կիրքերուն:

Ինչ արեւթիւն չցուցուցին Քահանայապետները՝ փրկելու համար նոեւ Ընտանիքի արժանապատուութիւնը ապականած աշխարհի մը մէջ: Մանուկը եւ կինը, — երկու նուիրական տըկարութիւններ — զոտն իրենց անտեղիտալի պաշտպանը Ս. Պապերու մէջ: Անոնք մէկ կողմէն ամենախիստ պատիժներով արգիլեցին մանուկներն ընկեցիկ ընելը. չէ՞ որ մանուկն ալ ունի անժխտելի իրաւունքներ, ըստ որում Աստուծոյ արարած է եւ մկրտութեամբ որդեկիր Աստուծոյ: Միւս կողմէն բացին եւ քաջալերեցին պատասպարաններ անոնց համար, ինչպէս զթութեան եւ հոգածութեան վայրեր ամէն տեսակ մարդկային խեղճութեանց ի սիրտիումն:

Կոստ պատիւը արդէն նուիրականացած էր յանձին Ս. Աստուածամօր եւ Անոր հանդէպ տածուած որդիական պաշտամունքով Քրիստոնէական Վարդապետութեան մէջ: Ապականած Մարդկութեան կիրքերը կրնան մթաղնել ամենաջինջ հորիզոններն անգամ: Ս. Պապերն արթուն կը հսկեն: Միակնութիւնը եւ օրինաւոր ու վաւերական ամուսնութեան անլուծանելիութիւնը անխախտ կը մնայ շնորհիւ միայն Ս. Պապերու, որոնք կը ծառանան Վեհապետներու պոթութեանը դէմ անգամ:

Ո՞վ եղաւ արդեօք մեծագոյն քաջալերիչն ու տարածողը դիտութեանց՝ եթէ ոչ Հռոմի Ս. Աթոռը: Եւրոպիոյ ամենամեծ եւ ամենահին համալսարանները, Իտալիա, Գաղղիա, Սպանիա, Աւստրիա, Հունգարիա, Գերմանիա, կամ հիմնուած են, կամ վերահաստատուած եւ կամ առանձնաշնորհութիւններով ճո-

խացուած Ս. Պապերէն: Անոնք եղած են մեծագոյն մեկենասները՝ զեղարուեստի բոլոր ճիւղերուն եւ գիտութեանց, քանդակագործութեան, ճարտարապետութեան, երաժշտութեան, նրկարչութեան եւն: Բողոքական պատմաբան Գրիգորովիտս կը գրէ. «Դպրոցները, մատենադարանները, մատենագրութիւնը, ֆերականութիւնը, նկարչութիւնը, փարտապիտութիւնը Հռոմի կը պարտինք»:

Ս. Պապերը եղած են անտեղիտալի ախոյեանները հոգեւոր իշխանութեան ազատութեան եւ մղած են ամենալսեմ պայքարները ի պաշտպանութիւն անոր անկախութեան, ըլլալով միանշանակ պաշտպան ժողովուրդներու ազատութեան բռնութեան դէմ: Երբ Միջին Դարու Կայսրերը կը ձգտէին Եկեղեցին ծառայական վիճակի վերածելու եւ ոտնակոխ ընելու խղճի ազատութիւնը, Ս. Աթորը հանդիսացաւ դիմադրութեան միակ ամբարտալը եւ ազատութեան միակ ապաւէնը: Մեր օրերու պատմութիւնը նոյնը կը վկայէ, այսօրուան բռնաւորներու կողմէ չըզթայադերժուած յարձակումներու մասին, որոնց թիրախ կ'ըլլայ Ս. Աթորը՝ իրրեւ վերջին բերդը մարդկային ազատութեան:

«Ընկերային Հարցի» արդար լուծումին, ոչ սոսկ սիրոյ եւ ողորմութեան ճամբով, այլ արդարութեան քարոզութեամբ եւ սկզբունքային խիղախ պատգամներով՝ որքան կարեւոր եղաւ եւ է ազդու միջամտութիւնը Ս. Աթորին, որ դար մը առաջ մարդաբան հոգեով արդէն նախատեսած էր մարդկային ազդի վրայ կուտակուող ահաւոր ամպերը եւ ահագանդ հնչեցնելով, յստակ դարմաններ ալ պարզած էր: Այդ՝ անկողոպտելի փառքերէն մէկն է վերջին Ս. Պապերուն, մանաւանդ Պիոս Թ.էն սաղին:

Պիոս Թ. եւ իր գործը

Այս բոլոր մեծագործութեանց փառաշուք ժառանգորդն է եւ նորանոր արժանիքներով զանոնք ճոխացնող՝ ներկայ Ս. Պապը Պիոս Թ.:

Տասը տարի է ի վեր — շրջան մը որ, ինչպէս Նորին Սըրբութիւնն անձամբ Ս. Ծննդեան առթիւ ձայնաւիրուէն պատգամեց, դէպքերով, դառնութիւններով, տառապանքներով նմանը չունի մարդկային պատմութեան դարերու մէջ — Ան աննախընթաց խութերու եւ խոչերու ընդմէջէն կը վարէ Պետրոսի նաւակը անսասան հաւատքով, լուսապայծառ տեսութեամբ, անսահման սիրով եւ նուիրումով:

1939, Մարտ 2ին Ընտրեալը՝ Ծիրանաւոր Հայրերու քուէարկութեամբ, ընտրեալն էր կերպով մը բովանդակ Կաթողիկէ Աշխարհին կողմէ, որ աննկարագրելի ցնծութեամբ ողջունեց Անոր բարձրացումը Առաքելապետական Գահին: Քառասուն ազգերու մասնաւոր պատուիրակութիւններ, արքայազուն իշխաններ, պետական անձնաւորութիւններ, ներկայ զտնուեցան Անոր փառահեղ թաղադրութեան:

Աշխարհ հրաբուխի վրայ էր նստած: Պիոս ԺԲ. — խաղաղութեան հրեշտակը, իր ղինանշանին մէջ աղանին ձեթենիի ձիւղով, խորհրդանշան խաղաղութեան, իր անունը եւ մականունը խաղաղութեան փարում — առաջին պատգամներէն իսկ հնչեցուց խաղաղութեան յարգօրը, ցուցուց անոր ճամբան, ըզրուչացուց զէնքերու բախումէն:

Քանի մը ամիս ետք՝ սկսաւ Բ. համաշխարհային պատերազմը իր բոլոր բարոյական եւ նիւթական արհաւիրքներով:

Գաղափարներու շփոթութիւն, փոխադարձ ատելութեան հրահրում, քանդում եւ կործանում ամէնուրեք, ռմբակոծութիւններ քաղաքներու, Յուսիտենական Ոստանն անդամ լնաջնջուելու սպառնալիքի տակ, Ժողովուրդներու զանդուածային տեղահանութիւններ... , այս էր ստեղծուած տխուր կացութիւնը աշխարհի:

Պիոս ԺԲ. նախախնամական Հովուապետը եղաւ: Անոր արտաստանած ճառերը, հրատարակած Կոնդալնները, ձայնաւիրած պատգամները, որոնք տասը հատորներ կը կազմեն ցայսօր, լուսախորհրդի եղան փարատելու խաւարը ու ճառագայթելու Քրիստոսի Ս. Աւետարանը, զայն անդադար մերձեցնելով Ս. Եկեղեցւոյ եւ բովանդակ մարդկութեան, անհատներու, ընտա-

նիքներու, բոլոր զաստկարդերու կարիքներուն եւ նորանոր պահանջներուն :

Ընկերային նոր կարգի մասին կը խօսէին պատերազմիկ Պետութիւնները : Անոնց ակնկալութիւնները, աւա՛ղ, շատ շուտ փուլ եկան եւ աշխարհ դարձեալ երկու ճակատի բաժնուած է :

Ճշմարիտ նոր կարգի մարդկային եւ քրիստոնէական սկզբունքները, քանիցս յայտնաբերած է խորաթափանց մտքով եւ յստակ բանաձեւումով Պիոո ժԲ, Իցի՛ւ թէ մարդիկ Անոր անսային : Պատմութիւնը արդէն արձանադրած է անոր անուընդ մարդկային ազդի մեծազոյն բարերարներուն շարքին, քանի որ — Եթէ մարդ կ'աղբի «ոչ միայն հացիւ, այլ ամենայն բանիւ որ ելանէ ի բերանոյ Աստուծոյ» (Մատթ. Դ. 4) — Պիոո ժԲ. եղաւ Աստուծոյ խօսքին պատգամաւորը զաղափարներու այս ամենաչիւթ տարիներուն : Ընդհանուր ատկութեան մէջ Ս. Պապը եղաւ քարոզիչը սիրոյ, յիշեցնելով մարդկութեան՝ թէ բոլորն ալ նոյն Երկնաւոր Հօր զաւակներն են ի Քրիստոս, նոյն յաւիտենական վախճանին համար ստեղծուած :

Ան հանդիսացաւ Բաբի Սամարացիին տառապեալ մարդկութեան համար. չարժան մէջ դնելով Ս. Աթոռին առաքելական Դեսպանութիւններն ու Նուիրակութիւնները եւ կրօնաւորական հաստատութիւնները, կազմակերպել տուաւ զանազան սպասարկութիւններ՝ զինուորական զերիներու եւ տեղահան եղած ընտանիքներու լուրեր հազարդելու նպատակաւ եւ ամէն տեսակ ծառայութիւններ մատուցանելու համար ամէնազդի կարօտեալներու : Այս մարդասիրական ձեռնարկներուն հակիրճ նկարագրութիւնը, որ զարձեալ հատորներ կը կազմէ, պիտի մնայ փաստելու անդամ մը եւս՝ թէ Հռոմի Ս. Աթոռը միշտ «սիրոյ Գահերէց»ը կը հանդիսանայ դարերու ընթացքին :

Քաղաքակիրթ մարդկութիւնը եւ մանաւանդ Կաթողիկէ Աշխարհը թունդ ելաւ, երբ տխուր լուրը հրատարակուեցաւ՝ թէ Հռոմ, քաղաքակրթութեան օրրանը եւ Քրիստոնէութեան Մայրաքաղաքը, բնաջնջուելու վտանդի տակ էր, եւ թէ անոր մէկ արուարձանը արդէն ռմբակոծութիւններու թիրախ էր ու րազմաթիւ մեռելներ ու վիրաւորներ կային փլատակներու

տակ: Պիոս ԺԲ. փութաց արհաւիրքի վայրը. իր սպիտակափայլ հանդերձը իր դաւաններուն լուսոր արեամբ ներկուեցաւ. մխիթարեց սարսափի մատնուած ժողովուրդը. աղաչեց, սաստեց պատերազմիկ Պետութիւնները: Վերջապէս Հռոմ փրկուեցաւ անդրազոյն յարձակումներէ, ազատ քաղաք հռչակուեցաւ: Պիոս ԺԲ. արժանապէս կոչուեցաւ փրկարարը եւ աղատիչը Յաւիտենական Ոստանին:

Պատերազմի տեւողութեան, բիւրաւոր անձեր անցան Վատիկանի Պալատէն Ս. Հօր կողմէ ընդունուելու համար, համբուրելու Անոր Ս. Աջը, Անոր Առաքելական Օրհնութիւնն առնելու: Երբ Դաշնակից ուժերը, կազմուած աշխարհի հինգ ցամաքամասերու բանակներէ, զունդազունդ Հռոմ կը հասնէին, վաշտերը կը փոխանակուէին, ամէնքը՝ քրիստոնեայ եւ ոչքրիստոնեայ, կ'ուղէին տեսնել սպիտակազդեստ Մեծ Հայրապետը, որ բոլորին համար, տիեզերական հայրութեան խորունկ զգացումով, ունէր քաջալերանքի եւ օրհնութեան խօսք ու երկնային յորդոր: Անոնց մասին կը խօսին իրենց զաւակներուն իրրեւ ամենայնուրիչ եւ եղական երեւոյթներէն մին՝ պատերազմի եւ բոլոր իրենց կեանքի տարիներուն:

Այս արտակարգ եւ խիստապէս սպառող աշխատութեանց մէջ, Պիոս ԺԲ, որուն վրայ կը ծանրանան «հոգի ամենայն Եկեղեցեաց» (Բ. Կորնթ. ԺԱ. 28), հետամուտ էր Եկեղեցւոյ ներքին կեանքին, բարեպաշտութեան հոգւոյն, Եկեղեցական եւ Ս. Գրական ուսմանց զարգացումին մասնաւոր կոնդակներով եւ կարողութիւններով:

Անոր յատուկ հոգածութեան առարկայ կը շարունակէին միտլ մանաւանդ արեւելածէս Ազգերը: Պատերազմի ընթացքին իսկ յառաջ տարուեցաւ, Նորին Սրբութեան հրամանով եւ յարաւեւ հետեւողութեամբ, Արեւելեան Եկեղեցական կանոնադրին ուսումնասիրութիւնն ու խմբագրութիւնը, որ իր տեսակին մէջ զլուս զործոց մը պիտի ըլլայ:

Ս. Կիւրեղի, Աղեքսանդրիոյ Հայրապետին ԺԵ. հարիւրամեակը առիթ առնելով, Պիոս ԺԲ. հայրական կոչ ուղղեց Արեւելքի ժողովուրդներուն՝ նմանելու իրենց նախկին մեծ եւ

լուսաւոր հայրերուն, որոնք, միացած Ս. Աթոռին, այնքան փայլեցան սրբութեամբ եւ զիտութեամբ, միանգամայն կրկին հաւաստիք տալով որ այդ նուիրական միութենէն ոչ մէկ վնաս կամ նսեմացում պիտի կրեն իրենց օրինաւոր աւանդութիւններուն, սրբազան ծէսերուն եւ նուիրապետական կարգերուն մէջ, լաւ է որ համաձայնին միշտ Գրիստոսի հարազատ եւ ամբողջական վարդապետութեան:

Եւ երբ, Աստուծոյ ողորմութեամբ, վերջ գտաւ ահաւոր եւ աշխարհաստան պատերազմը, ինչ եղաւ կացութիւնը Ս. Աթոռին: Մարդկութիւնը յոգնած, պարտասած, վիրաւոր, կը տենչար խաղաղութեան, որուն համար ամէնէն աւելի աշխատող եւ աղօթող կղած էր նոյն ինքն Պիոս ԺԲ: Տեղին էր յուսալ թէ ամէնքը, ի վին ամէն զոհողութեան, փոխադարձ զիջումով եւ հասկացողութեամբ, պիտի հաստատէին խաղաղութեան շրջան մը, հաւատարիմ մնալով մեծ յայտարարութիւններուն եւ ուխտերուն, զորս հանդիսաւոր կերպով կնքած էին յաղթական Պետութիւնները:

Այլ աւա՞ղ, 1945ին սկիզբներն արդէն Արեւելքէն, մեղսակից զործակցութեամբ եկեղեցական Պետերու, կը չլթայադերժուէր Ս. Աթոռին դէմ անարդար եւ ամբարշտ պատերազմ մը, որ երթալով սաստկացաւ այն երկիրներու մէջ, ուր աստուածամարտ համայնավար կառավարութիւն մը Պետութեան ղեկին տիրացած էր: Կաթողիկէ Կղերն ու Ժողովուրդը այդ երկիրներուն մէջ սպրեցան ու կ'ապրին հալածանքի օրեր, որոնք, իրենց սաստկութեամբ եւ նորազիւտ զօխալին միջոցներով, կը վերազանցեն ներոնեան շրջանները: Դարաւոր կաթողիկէ Նուիրապետութիւններ բռնաւոր զրչի մէկ շարժումով ջնջուած կը հրատարակուին: Ս. Աթոռին հաւատարիմ մնալնուն համար, Եպիսկոպոսներ, Վարդապետներ, միլիոնաւոր կաթողիկէներ՝ բանտի, աքսորի, սովի կամ անարդ զատարաններու կը յանձնուին: Ճիշտ մի քանի շարաթ առաջ, ի լրումն անպատկառութեան, նոյն իսկ Ս. Եկեղեցւոյ Իշխան մը՝ Կարդ. Մինտծենթի, քաջարի պաշտպան Կաթողիկէ Ս. Հաւատքի իրաւունքներուն եւ Հունդար ազնիւ ժողովուրդին սպառնութեան, ծաղրելի դա-

տալարութեամբ մը ցիւանա բանտարկութեան դատապարտուեցաւ, բողոք եւ դայրոյթ յառաջացնելով բովանդակ քաղաքակիրթ աշխարհի մէջ:

Այս հալածանքը, անիրաւ եւ անարդար ամէն տեսակէտով, խորապէս կը խոցէ եւ կ'արիւնէ Ս. Պապին դերազնիւ սիրտը: Պիոս ԺԲ, սահայն, արի եւ քաջ Հովուապետը, տառապանքի եւ միանգամայն փառքի այս օրերուն, աւելի մօտ կը զգայ ինքզինք իր զաւակներուն, հասցնելով անոնց, որքան հնար է, իր միւրթարական խօսքը. ի քաջակերութիւն անոնց, ի դարձ հալածողներուն եւ ի քաւութիւն զործուող անօրէնութեանց, ազօթքի կը հրաւիրէ կաթողիկէ ժողովուրդները. իր ձայնը կը բարձրացնէ միանգամայն, բողոքելով, ի լուր աշխարհի, անլուր անիրաւութեանց եւ բռնութեանց դէմ:

Փարիլ Ս. Եկեղեցւոյ անշարժաւքեան...

Պատուական Եղբարք եւ Սիրեցեալ Որդեակք,

«Դրունք դժոխոց» կը կարծեն թէ պիտի յաղթահարեն Աստուծոյ Եկեղեցին եւ Ս. Պետրոսի Աթոռը, որուն վրայ ան հիմնուած է: Ամէն դար սատանայի բոլոր արբանեակները մաքառած են անոր դէմ եւ ամէն դար յաւակնած է ըսելու. «Եկեղեցւոյ ժամանակը հասած է, վերջին Պապն է զոր կը տեսնէք»:

1940ին, Ս. Պետրոսի հրապարակին վրայ, կաթողիկէ հըսկայ ցոյցի մը առթիւ, ի ներկայութեան Ս. Պապին, հիթլերական զինուոր մը, արբեցած անշուշտ աշխարհակալութեան հաշիւով, ինքնարաւ, ինքնալստահ կ'ըսէր. «Այս վերջին տարին է որ նման բաներ տեղի կ'ունենան, Ֆիւհրերը պիտի չուշանայ»: Կ'ուզէր ըսել թէ Հիթլեր պիտի դար ընակելու Վատիկանի մէջ, ընդ միշտ վերջ գտած Քահանայապետներու փոխարէն:

Այսպէս խօսած են դարերու ընթացքին ամէն աղդի բռնակալներ եւ հալածիչներ Քրիստոնեայ անուան եւ քաղաքակրթութեան, Ներոնէն մինչեւ մեր օրերու բռնապետները: Սակայն Աստուծոյ Եկեղեցին կայ եւ կը մնայ հիմնուած Աստուածադիր հիման վրայ, ոչ իբրեւ անձայն, տատանուող, իր ան-

ցեալէն կտրուած, աշխարհի կիրքերուն խաղալիք դարձած հիմնարկութիւն մը, այլ միշտ եւ ամէնուրեք «սիւն եւ հաստատութիւն ոչմարտութեան» (Բ. Տիմ. Գ. 15), երիտասարդ՝ ինչպէս էր Երուսաղէմի Վերնատան մէջ Հոգեգալստեան օրը:

Եւ մենք, մեծ պատիւն ու փառքը ունինք պատկանելու այդ անմահ Եկեղեցւոյ եւ զաւակներն ըլլալու Անոր Օգոստոսիան Պետին, Քրիստոսի Փոխանորդին: Անհուն երախտագիտութեամբ առ Աստուած, հեթանոսաց Առաքելոյն հետ կը յորդորենք ձեզ՝ «ուրախութեամբ գոհանալ զՀօրէ, որ կոչեացն զմեզ ի մասն վիճակի սրբոցն ի լոյս, որ փրկեացն զմեզ յիշխանութեանէ խաւարի եւ փոխեաց զմեզ յարքայութիւն Որդւոյ իւրոյ սիրելւոյ, որով ունիմք գիրկութիւն արեամբն նորա եւ զքողութիւն մեղաց մարմնովն նորա» (Կող. Ա. 12):

Այո՛, Կաթողիկէ Եկեղեցին անսասան կը շարունակէ աշխարհի վրայ իր փրկարար եւ անխիսարիներէլ առաքելութիւնը, քանի որ ինքն է միակ աւանդապահը ճշմարտութեան եւ անըստպառ հնոցը սիրոյ: Ս. Պապերը կը շարունակեն, այո՛, վարել Քրիստոսի նաւակը, տպահով ըլլալով որ, հակառակ ամէն փոթորիկներու, ան անդնդախոր պիտի չըլլայ եւ թէ իրենց յաջորդութիւնը աստուածային խոստումներով երաշխաւորուած է. Դրունգ դժոխոց զնա մի՛ յաղթահարեցեն: Անհասներն ու աղպերն անգամ չունին այդ խոստումները. անոնք կրնան ահաւոր նաւաբեկութեան զոհ ըլլալ, հեռանալով փրկութեան նաւաճանգիստը տանող նաւէն եւ բաժնուելով Առաքելական Աթոռէն, որուն Գահակալը, յաջորդ Պետրոսի, կը շարունակէ այսօր ալ զօրծաղրել Քրիստոսի հրամանը՝ «Հաստատեցես զեղբարս քո»:

Հաւատքի մէջ նաւակոծութեան ահաւոր հետեւանքներէն հեռու մնալու համար, ահա՛ ամէն հարադատ Կաթողիկէի նրաւական պարտականութիւնը. փարիլ Ս. Եկեղեցւոյ: «Մի՛ հեռանար Եկեղեցիէն, կ'ըսէ Ս. Յովհան Ոսկեբերան, զի ոչ մէկ բան կայ աւելի զօրաւոր քան Եկեղեցին: Քու յայտը Եկեղեցին է, քու փրկութիւնդ Եկեղեցին է, քու ապաւենդ Եկեղեցին է: Երկինգէն աւելի բարձր է ան. երկրէս աւելի ընդարձակ: Ան

քնաւ չի ծերանար, միշտ կը գօրանայ: Այդ պատճառաւ Աստուածաշունչը ակնարկելով անոր հաստատութեան եւ տեւականութեան՝ գայն լեռ կ'անուանէ»:

Իսկ փարիլ Ս. Եկեղեցւոյ կը նշանակէ՝ ապրիլ կաքողիկէ սուրբ հաւատքը, զուրկուրալ անոր վրայ իբր ամենաթանկազին զանձի մը վրայ, խորանալ անոր ծանօթութեան մէջ, անոր լոյսովը դտաւել եւ առաջնորդուիլ կեանքի բոլոր դէպքերուն եւ պատահարներուն մէջ, վերջապէս անաղարտ պահել զայն աշխարհի մոլորութեանց եւ աշականութեանց հեղեղէն:

Առ այդ՝ խոյս տալու է անբարոյութեան եւ անհաւատութեան թունալից սերմերը տարածող թերթերու եւ զրքերու ընթերցումէն. մաքուր կեանք ապրելու է Աստուծոյ լուսաշաւիղ պատուիրաններուն համաձայն. աղօթքի եւ Ս. Խորհուրդներու զիմելու է յարատեւօրէն, որպէս զի Ս. Հաւատքը օրէ օր աւելի զօրանայ մեր հոգւոյն խորը: Փորձութեանց եւ հալածանքներու պահուն պիտի կարենանք մեր Նախնեաց հետ անվարան կրկնել. «Յայսմ հաւատոց ոչ ոք կարէ խախտել զմեզ» (Եղիշէ):

Ո՛րքան իմաստութեամբ մեր սուրբ Հայրերը որոշած են եւ ամէն օր կրկնել կու տան, Երեկոյեան Ժամերգութեան միջոցին, ազաջանքը առ Աստուած. «Յաւել ի մեզ, Տէր գիւտաւ, գյոյս, զսէր եւ զամենայն զարծս առաքիմութեան... Տուր մեզ, Տէր, հաստատուն կալ եւ մնալ ի հաւատս, ի յոյս, ի սէր եւ ի պատուիրանապահութեան քո» (Ժամակարգութիւն):

Մեր հոգւոյն խորէն թախանձենք Աստուծմէ այս երկնաւոր շնորհները. յաւելում հաւատքի, յուսոյ, սիրոյ, կեանք մը զարդարուած առաքինական զործերով, աստուածային պատուիրանապահութեամբ. եւ մեր Ս. Հաւատքի դէմ բոլոր դժուարութիւնները, որոնք աւելի յաճախ սրտի մէջ ունին իրենց արմատը քան թէ մտքի, պիտի չքանան ինչպէս մչուշը արեւի ջերմ ճառագայթներուն առջեւ:

Յարիլ Ս. Եկեղեցւոյ եւ յարիլ Ս. Քահանայապետին, որ վէմն է հաւատոյ եւ միանդամայն Գրիստոսի մարդկանց հանդէպ սիրոյն տեսանելի Փոխանորդը:

Ճշմարիտ Կաթողիկէի մը համար ոչ մէկ բան այնքան քաղ-

ցըր է եւ րնական՝ ինչպէս հաւատքէ բխած խորունկ յարզանքը Ս. Պապին հանդէպ, նուիրական հնազանդութիւնը յաւիտենական կեանքի Անոր խօսքերուն եւ պատգամներուն: Եւ այդ բոլորին պսակումը՝ որդիական սէրն է, որով կը բարախէ կաթողիկէ Աշխարհի սիրտը Հասարակաց Հօր հանդէպ՝ մասնակցելով Անոր ուրախութեանց, տխրութեանց, սատարելով բոլոր առաքելական, բարեգործական, խնամատարական ձեռնարկներուն, եւ միշտ աղօթելով Անոր դիտաւորութեան համար: Չէ որ, երբ առաջին Պապը, Պետրոս Առաքելապետը, բանտարկուած էր Հերովդէսի հրամանով Երուսաղէմի մէջ, նորածին քրիստոնեայ Եկեղեցին կ'աղօթէր անոր համար. «Եւ աղօթքս սուէպ լիմէիմ յեկեղեցւոյն վասն նորա առ Աստուած» (Գործք Առաք. ԺԲ. 5):

Յորդայի եւ հրահանգներ

Վերարծարծուած այս հաւատքով եւ զգացումներով՝ հաւաքուինք Ս. Քաջանայակտին Գահին շուրջ, մասնաւորաբար Նորին Սրբութեան քահանայութեան յիշամհայ Յորեկանին մերձաւոր եւ բերկրաբար առթիւ, միացած բոլոր կաթողիկէ աշխարհին:

Սիրով կը հրաւիրենք մեր Եպիսկոպոսակից Պատուական Եղբայրներն եւ Յարգելի Քաջանայական Դասը՝ մատուցանելու Ապրիլ 2ին Ս. Պատարաղը Նորին Սրբութեան դիտաւորութեան:

Ապրիլ 3ին, Գալստեան Կիրակին, հանդիսաւոր Ս. Պատարաղ մատուցուի նոյն դիտաւորութեամբ բոլոր Եկեղեցիներու մէջ, պատշաճ քարոզութեամբ: Հաւատացեալները եռանդուն պատրաստութեամբ մերձենան խոստովանանքի եւ Ս. Հաղորդութեան խորհուրդներուն: Նմանապէս կազմակերպուին զպրօցական աշակերտներու հաւաքական Ս. Հաղորդութեան հանդէսներ: Վանքերու եւ կղերանոցներու մէջ, երեկոյեան, կատարուի սուրբ Ժամի բարեպաշտական հրահանգը: Այս բոլորը նուիրուի Ս. Պապին դիտաւորութեան, որուն մէջ յատուկ տեղ

ունին հատուցումն ու քառութիւնը Աստուածուրացութեան մեղքերու փոխարէն :

Մենք երջանիկ պիտի ըլլանք այս բարերաստիկ առթիւ թարգմանը ըլլալու Նորին Սրբութեան առջեւ մեր բովանդակ Պատրիարքութեան անքակտելի յարումին եւ հպատակութեան, որդիական մեծարանքի եւ սիրոյ խորունկ զգացումներուն իր Օգոստոսիառ Անձին եւ Առաքելապետական Գահուն հանդէպ, կցելով բոլորիս ազօթանդէր մաղթանքները, որպէսզի Յիսուս Փրկիչ, Քահանայապետ յաւիտեանական, միջնորդութեամբ իր անարատ Մօր, տակաւին երկար տարիներ շնորհէ զԱյն Ս. Եկեղեցւոյ առաջնորդութեան, անդորրացնէ աշխարհիս խռովայոյզ ալիքները, փութացնէ ցանկալի ժամը խաղաղութեան՝ արդարութեան եւ սիրոյ մէջ, բոլոր ազգերուն համար :

Հուսկ, ուրեմն, յորդորելով մեր բոլոր սիրասուն զաւակները, որ Եռանդալին ազօթքով եւ ասպաշխարութեան հոգևով անցնեն Մեծ Պահոց մնացած օրերը ի պատրաստութիւն Յիսուսի հրաշափառ Յարութեան, նոյն Յարուցեալ Փրկչին հոգեւոր եւ ժամանակաւոր բարօրութեան ընտրելադոյն պարզեանքը կը հայցենք բոլորին համար, զորս եւ կ'օրհնենք հայրապետական մաղթանքներով եւ հայրական սիրազեղ սրտով :

Տուեալ ի Պատրիարքարանէս, որ ի Վերիտոն, յամի Տեառն 1949, յ12րդ աւուր ամսեանն Մարտի եւ յԺԲ. ամի հայրապետութեան մերոյ :

1950

ՅԻՍՈՒՍԻ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԾԱՌԱՅ
ԳՐԻԳՈՐ ՊԵՏՐՈՍ ԺԵ. ԱՂԱՃԱՆԵԱՆ
ՈՂՈՐՄՈՒԹԵԱՄԲՆ ԱՍՏՈՒԾՈՅ
ԵՒ ՇՆՈՐՀԻՒ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ԳԱՀՈՒՆ
ՍՐԲՈՅ ՀՌՈՎՄԷԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ԵՐԷՅ ԿԱՐԴԻՆԱԼ
ՊԱՏՐԻԱՐԲ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ
Ե Ի
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ՀԱՅՈՅ ՈՒՂՂԱՓԱՌԱՅ
ՈՂՋՈՅՆ ԵՒ ԱՍՏՈՒԱԾԱՒԱՆԴ ՕՐՀՆՈՒԹԻՒՆ
ՊԱՏՈՒԱԿԱՆ ԵՂԲԱՐՅ ՄԵՐՈՅ
ԱՐՀԻ. ԱՐՀԻ. ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱՅ, ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱՅ,
ՅԱՐԳՈՅ ՔԱՀԱՆԱՅԻՅ ԵՒ ՀԱՒԱՏԱՅԵԱԼ ԺՈՂՈՎՐԴԵԱՆՍ

Պատուական Եղբարք ևւ Սիրեցեալ Որդեակդ ի Քրիստոս,

Հովուական Թուղթիս առիթը

1949-50 թուականը նշանաւոր պիտի մնայ մեր Նուիրապետութեան տարեդրութեանց մէջ, կատարուած յիշատակի հանդէսներով, առթիւ երկրորդ հարիւրամեակին երջանիկ մահուան Մեծօր ՍԵՐԱՍՏԱՅԻ († 27 Ապրիլ 1749) և ԱԲՐԱՀԱՄ ՊԵՏՐՈՍ Ա. ԱՐԾԻԻԵԱՆԻ († 1 Հոկտեմբեր 1749). մին՝ հայր իր անուամբ կոչուած Միաբանութեան, միւսը՝ Նահապետ Տանն Կիլիկիոյ Վերանորոգ Կաթողիկէ Կաթողիկոսական Աթոռիս:

Նոյն թուականին զուգադիպեցաւ նաեւ երկրորդ հարիւրամեակը Զմմառու Վանքին, որբանը Աթուրիս :

Այս բարերաստիկ դարադարձերը առիթն են Հովուական Թուղթիս հրատարակութեան :

Խորունկ յարգանքն ու մեծարանքը, զորս կը տածենք այս երկու աստուածաբնալ Անձնաւորութեանց եւ անոնցմէ սերած ռազմարդին Հաստատութեանց հանդէպ, պարտքը կը դնեն մեր վրայ ողկիւնջելու անոնց խնկելի յիշատակը, արձադանդ ըլլալու անոնց պատգամին, վերարծարծելով յարումը Կաթողիկէ Ս. Հաւատքին, Պարթեւ ու Պահլաւունի Ս. Հայրապետներու քրիստոսաւանդ վարդապետութեան լոյսին ներքեւ, որ առաջնորդելու Արրահամ Կաթողիկոսին եւ Մխիթար Արրահօր կեանքին ու զործունէութեան, եւ կը շարունակէ ճառագայթել, անոնց յաջորդներուն եւ շառաւիղներուն միջոցաւ, Ազդիս մէջ :

Կը խորհինք թէ այս եղանակաւ՝ կատարուած եւ կատարւելիք յորելինական մեծաշուք հանդէսները ամուլ ցոյցերու պիտի չլերածուին, այլ ընդհակառակն՝ պիտի մղեն լուրջ խորհրդածութեանց եւ արիասիրտ առաջադրութեանց :

Աբրահամ Կաթողիկոսի եւ Մխիթար Աբրահօր դէմքերը

Բազմաթիւ եւ ռազմազան երախտիքներով լի են Արրահամ Արծիւեան եւ Մխիթար Սեբաստացի : Աւելորդ կը համարինք, սակայն, հոս ներկայացնել անոնց կենսապարական գիծերը : Այդ մասին բաւական անդրադարձած է «Աւետիք» մեր պաշտօնաթերթը, անոնց յիշատակին նուիրած բացառիկ թիւերով, ինչպէս նաեւ լոյս տեսած են ուրիշ յատուկ հրատարակութիւններ եւ բազմաթիւ լրագրական յօդուածներ :

Հովուական Թուղթիս նպատակն է վեր հանել խորունկ հասարակաց զիծ մը, որ կեանքի եւ տառապանքներու զնով ու յաղթանակի լուսապսակով զօդեց, միացուց այս երկու մեծ հոգիները, արժանի ողջունուելու «Ամուլ Հաւատոյ» Հայութեան համար, տաճնութիւրորդ դարուն : Անոնք այս ուղիով զբտան նաեւ իրենց արդար փառքն ու պատիւը Տիեզերական Եկե-

ղեցւոյ մէջ, որուն ընդհանուր պատմութիւնն ալ ոսկի տառերով արձանագրած ու պահած է անոնց փարեւի անունները :

Անոնց նպատակը տարածում կաթողիկէ ճշմարտութեան եւ նուիրում Հայութեան բարձրացումին

Արրահամ Արծիւեանի եւ Մխիթար Սեբաստացիի միջոցաւ հայազարմ ընտիր հոյլեր օղակաւորուեցան Նախնեաց ոսկեղէն շղթային, մտան աւելի հաստատուն կերպով կաթողիկէ ազդե-
րու շարքին մէջ: Կաթողիկէ միութեան կնիքը որոշապէս եւ ան-
ջնջելիօրէն դրոշմուեցաւ Հայութեան մէկ մասին վրայ, որ է Հայ Կաթողիկէ Համայնքը — իր Նուիրապետութեամբ, Միա-
րանութիւններով եւ Հաստատութիւններով — յաւէտ անբաժա-
նելի իր պանծալի ցեղէն ու Ազգէն եւ յաւէտ փարած Տիեզերա-
կան Եկեղեցւոյ, որուն կեդրոնն է աստուածաբան եւ զօղը մի-
ութեան՝ ամմահ Առաքելապետին Աթոռը, ի Հոռոմ, Մայր քա-
ղաքաց :

Յիրաւի Արրահամ եւ Մխիթար, իրենց բովանդակ կեանքն անցընելէ ետք քարոզութեամբ կաթողիկէ ճշմարտութեան հայ ու հայաբնակ զանազան զաւառներու մէջ, այն անդրդուելի հա-
մողումով՝ թէ այդպէս իրենք կը ծաղկեցնէին վերստին Հայու-
թեան մէջ Նախնեաց լուսաւոր եւ ամբողջական հաւատքը, յըս-
տակ եւ պայծառ կերպով, ինչպէս սովոր են ընել աստուածային լոյսով առաջնորդուող սրբակենցաղ ջինջ հոգիները, բանաճեւե-
ցին իրենց կեանքին եւ կանգնելիք կոթողներուն նպատակն ու տեսլականը :

Արրահամ Կաթողիկոս, 21 Օգոստոս 1749 թուակիր կոնդա-
կին մէջ, իր մահէն հալիւ քառասուն օր առաջ, հետեւեալ խօս-
քերուն մէջ կը խոսացնէ իր ամբողջ կեանքին նպատակը. «Պայ-
ծառութիւն եւ անուրմ սրբայ հաւատոյ հռովմէականի եւ պար-
ծանք Ազգիս մերոյ Հայկազունի»:

Իսկ Մխիթար Արրահայր կը յայտարարէ. «Թող գիտնան ամէնքը, որոնք իմ վրաս կը մտածեն կամ կը խօսին, քէ ես, ի՜նչպէս կը սիրեմ Ազգս եւ կ'ուզեմ անոր օգտին համար աշխա-

տիլ, բայց անով երբեք սիրտս չի քուլնար Հոռմայ Սուրբ Եկեղեցւոյն Հաւատոյ ուղղափառ դաւանութենէն: Եւ փոխադարձաբար, քէպէտ ըստ ամենայնի կը հպատակեցնեմ ինքզինքս Հոռմայ Գահուն հնազանդութեան ներքեւ, ինչպէս օրինակ տըւաւ ինձ մեր Ս. Հայրը՝ Գրիգոր Լուսաւորիչ, բայց անով երբեք չի քուլնար իմ սէրս եւ աշխատելու ջանքս յօգուտ Ազգիս, քէեւնա զիս քամահիւր աշապիսի հնազանդութեան համար»: (Յիշատակարան Աստուածաշունչ Գրոց, էջ 1279):

Մխիթար Արքայ եւ իր հիմնած Միաբանութիւնը լծուեցան միանգամայն հսկայ դրսեւոր, լեզուական, պատմական, գիտական գործունէութեան, փթթեցնելով վերածնունդը Հայութեան, «սակայն անժխտելի է, կը զրէ Մեծ Արքահօր հմուտ կենսապիւրը, թէ Մխիթարայ ամբողջ գործունէութեան մէջ նախակարգ տեղը կը զբաւէ կրօնականը. զայդ ինքնին բացատրած է իր մէկ նամակին մէջ՝ թէ «Հասարակութիւնս մեր առ այս վախճան շարակարգի, զի զճշմարտութիւն կաթողիկէ հաւատոց բացատրիցէ այլոց» (Հ. Յովհ. Թորոսեան, Վարք Մխիթարայ Սեբաստացւոյ, էջ 186):

Այս երկու հսկայ դէմքերուն մէջ նոյն է հոգին եւ նոյն է տեսլականը. Կաթողիկէ Ս. Հաւատքի տարածում եւ պայծառութիւն Հայութեան մէջ եւ Հայ Ազգին բարձրացումին համար նշանակալից ու սէր:

Բայց, Պատուական Եղբարք եւ Սիրեցեալ Որդեակք, այս երկու նպատակները սերտիւ միացած, զազաւարականի վերածնած եւ ապրումած Արքահամի եւ Մխիթարի ու անոնց սերունդներուն կողմէ ցայսօր, տակաւին կարգ մը չըջանալիներու մօտ իրարու կը հակադրուին. Կաթողիկէութիւնը կը ներկայացուի իբր օտարացուցիչ եւ վնասակար Հայութեան:

Ահա՛ նախապաշարում մը սղեւտարեք, որուն փարատումին պիտի ուղէինք որ ծառայէր սոյն Հովուականը, դառնալով միանգամայն ջատագովականն Արքահամ Արծիւեանի եւ Մխիթար Սեբաստացիի կատարած անմահ գործին, ուստի եւ յարգանքի տուրք մը ամէնէն աւելի ցանկալի անոնց աստուածաբեալ սըրտերուն:

Այս եղանակաւ, ի վերջոյ, մենք կը կատարենք մեր հով-
ւական պաշտօնին մեծ պարտականութիւններէն մէկը, որ է
զրահաւորել Ձեզ, որպէս զի Առաքելապետին խօսքին համաձայն
«Պատրաստ ըլլա՛ք պատախանելու ամէն անոր, որ պիտի հար-
ցընէ ձեր յայտին պատմաւը» (Ա. Պետ. Գ. 15) եւ միանգամայն
բերել մերովսանն լուսաւորութիւն մը բովանդակ Հայրութեան,
որ իրաւունք ունի ճանչնալու ճշմարտութիւնը եւ անոր մասին
ղափողութիւն կաղմելու, ձերբադատուած՝ դարաւոր եւ զի-
տումնաւոր սխալ կարծիքներէ:

Այսօր ալ յիրաւի Կաթողիկէ Ս. Եկեղեցին միայն մէկ բան
կը խնդրէ ու կը պահանջէ, այսինքն թէ «չճանչցուած չգատա-
պարտուի», ինչպէս կը գրէր, Երկրորդ դարու վերջերը, Տեր-
տուղիանոս, քրիստոնեայ մեծ ջատագովը:

Քրիստոսի նշմարիտ Եկեղեցւոյ նշանները

Քրիստոս Տէրն մեր, Հիմնադիր Ս. Եկեղեցւոյ, նախատե-
սելով որ մարդկային կիրքեր ու բռնապետական տիրակալու-
թիւններ պիտի ձգտին, դարերու հոլովոյթին, եղծանելու իր
մեծ ձեռնարկին իսկական դիմագիծը, զայն ճոխացուց կարգ մը
ցայտուն նշաններով կամ յատկութիւններով, որոնց շնորհիւ
պարզ ու ճշմարտասէր հոգիներուն հնարաւոր պիտի ըլլար գիւ-
րաւ ճանչնալ, զատորոշել իր միակ հարազատ պորձը, բխած՝
իր երկրպագելի Սրտէն:

Այս բնորոշիչ յատկութիւնները կամ նշանները չորսի կը
վերածուին զլիաւորարար: Հաւատոյ բոլոր հանդանակները,
առաքելական դարէն սկսեալ, կը հռչակեն զանոնք ի լուր աշ-
խարհի: Մենք ալ ամէն օր, մտքի հիացումով ու սրտի անձա-
ռելի մխիթարութեամբ, կը կրկնենք, կը վերյիշենք ու կը դա-
ւանինք զանոնք, երբ կ'ըսենք «Հաւատամք»ի մէջ. Հաւատամք
ի Մի միայն Ընդհանրական եւ Առաքելական Սուրբ Եկեղեցի:

Միութիւն միակութիւն, ընդհանրականութիւն — յոռնարէն

բառով «կաթողիկէութիւն» — առաքելականութիւն եւ սրբութիւն, ահա չքնաղ նշանները Քրիստոսակերտ Եկեղեցւոյն: Մեր սուրբ Հայրերն ուղած են որ, ամէն օր եւ յաճախ, սուրբ պատարալի եւ ժամերգութեանց միջոցին, անոնք յիշուին հայ եկեղեցիներու կամարներուն տակ ի դաստիարակութիւն հայ ժողովուրդին, ինչպէս, օրինակի համար, երեկոյեան ժամերգութեան պահուն, երբ քարոզասացը կը հրաւիրէ հաւատացեալները՝ աղօթելու «Վասն միայնոյ, սուրբ, կաթողիկէ եւ առաքելական Եկեղեցւոյ»:

Մենք պիտի սահմանափակենք մեր խօսքը Եկեղեցւոյ ընդհանրականութեան կամ կաթողիկէութեան շուրջ:

Ի՞նչ կը նշանակէ՝ քէ Եկեղեցին ընդհանրական է կամ կաթողիկէ

Այս խօսքերով կ'իմանանք՝ թէ Քրիստոսի ճշմարիտ Եկեղեցին, մնալով միշտ իբր մէկ տուն, մէկ հօտ, նոյն հաւատքի, նոյն պաշտամունքի եւ նոյն բարձրագոյն վարչութեան շնորհիւ, վիճակուած է տարածուելու, իւրայատուկ զօրութեամբ, եւ իսկապէս ալ տարածուած է եւ կը տարածուի բոլոր ազգերուն եւ ժողովուրդներուն մէջ, խորտակելով ամէն սահմանափակում աշխարհագրական, ցեղական թէ լեզուական:

Կ'իմանանք նմանապէս՝ թէ ան միշտ պարունակած է եւ կը պարունակէ, իր մայրական ծոցին մէջ, ուրիշ ունէ քրիստոնեայ անունով յորջորջուող խմբակցութենէ աւելի, ստուարագոյն թիւ մը հաւատացեալներու:

Եկեղեցւոյ ընդհանրականութիւնը Հին Կտակարանին մէջ

Քրիստոսի ճշմարիտ Եկեղեցւոյ լուսաչող այս նշանն ու յատկութիւնը արդէն նկարագրած ու երգած էին Հին Կտակարանի Մարգարէները, յաճախ հակադրելով զայն մովսիսական եկեղեցւոյն, որ, իբր այդ, մէկ ազգի — հրեայ ժողովուրդին — անձուկ սահմաններուն մէջ պարփակուած էր:

Այնքան պատկերալից ու պայծառ են այդ աստուածաշունչ արտայայտութիւնները, որ չենք կրնար անոնցմէ դէժ մի քանին չխիչել: Մի քանին, կ'ըսենք, որովհետեւ, Ս. Օգոստինոսի աւանդածին համաձայն «գրեթէ ամէն էջ (Գրոց Սրբոց) ուրիշ ոչինչ կը պատմէ եթէ ոչ Քրիստոսը եւ Եկեղեցին, սրբաւորած բովանդակ աշխարհի մէջ (Ճառ 46, Թիւ 33):

Եսայի Մարգարէն սքանչելի կերպով կը նկարագրէ զայն ըսելով. «Զի յետին օրերուն՝ յայտնի պիտի ըլլայ Տիրոջ լեռը, եւ Աստուծոյ տունը՝ լեռներու գագաթներուն վրայ, եւ պիտի բարձրանայ բլուրներու վերեւ եւ անոր պիտի գան բոլոր հեքանոսները» (Ես. Բ. 2):

Ինքնարկարար բաժնուող վէմը, զոր Երազին մէջ կը տեսնէ Նարուզդոդոսոր, եւ կը մէկնէ Դանիէլ Մարգարէն, ակնարկութիւն մըն է Քրիստոսի եւ տարածման անոր թագաւորութեան, որ է Սուրբ Եկեղեցին. «Եւ վէմը, որ գարկաւ պատկերին, եղաւ մեծ լեռ մը, եւ լեցուց ամբողջ երկիրը» (Դան. Բ. 35):

Նոյն պայծառութեամբ Սաղմոսները կ'երգեն ընդհանրականութիւնը Քրիստոսի թագաւորութեան, որ է Սուրբ Եկեղեցին. «Տէրն ըսաւ ինծի. իմ որդիս ես դուն, եւ ես այսօր քեզ ծնայ. խնդրէ ինձմէ, եւ քեզի իբրեւ ժառանգութիւն պիտի տամ հեքանոսները, եւ քեզի իշխանութիւն՝ երկրիս բոլոր ծագերը (Սղ. Բ. 7): Ան պիտի տիրէ ծովէ ծով, գետերէն մինչեւ աշխարհիս ծայրերը: Անոր երկրպագութիւն պիտի ընեն երկրիս բոլոր քաղաւորները եւ բոլոր ազգերը անոր պիտի ծառայեն» (Անդ, ՀԱ. 8-11):

Քրիստոսի, զալիք Մեսիային, չարչարանքներուն նկարագրութեան եզրափակումը եւ հետեւանքը կ'աւետուին այսպէս. «Պիտի յիշեն եւ Տիրոջ պիտի դառնան երկրիս բոլոր ծագերը: Անոր պիտի երկրպագեն ազգերու բոլոր տոհմերը, զի Տիրոջ է քաղաւորութիւնը, եւ ան կը տիրէ բոլոր հեքանոսներուն վրայ» (Անդ, ԻԱ. 28):

Եւ ինչպէս Եկեղեցին ընդհանրական կը քարոզուի Հին Կտակարանին մէջ, այնպէս ալ իր մատուցանելիք զոհը կամ պատարազը տիեզերական կ'աւետուի, հակադրութեամբ մովսէսական

զոհերուն, որոնք կը մատուցուէին միայն երուսաղէմի մէջ: Զայդ կը հռչակէ Աստուած Մաղաքիա Մարգարէին բերնով. «Արեւելէն մինչեւ արեւմտեւ փառաւորուած է իմ անունս ազգերու մէջ եւ ամէն տեղ կը մատուցուին խունկեր իմ անունս եւ սուրբ պատարագ, զի մեծ է իմ անունս հեք-անոսներու մօտ, կ'ըսէ Տէրն Ամենակալ» (Մաղ. Ա. 11):

Եկեղեցւոյ ընդհանրականութիւնը Նոր Կտակարանին մէջ

Սոյն մարգարէութիւններուն աւանդութիւնով և զանոնք մեկնաբանելով, Յիսուս Տէրն մեր ըսաւ իր աշակերտներուն. «Մինչ ես տակաւին ձեզի հետ եմ՝ սա խօսքերը կ'ըսէի ձեզի, քէ պէտք է կատարուին բոլոր այն բաները, որոնք գրուած են իմ մասին՝ Մովսէսի օրէնքներուն, մարգարէներուն եւ Սաղմոսներուն մէջ: Այն ատեն քացաւ անոնց միտքը՝ հասկնալու համար Գրքերը. եւ ըսաւ անոնց. այսպէս գրուած է, եւ այսպէս ալ պէտք էր որ Քրիստոս չարչարուէր, երրորդ օրը յարութիւն առնէր, և անոր անունով քարոզուէր այս աշխարհին եւ մեղքերու քողութիւն ԲՈՂՈՐ ԱԶԳԵՐՈՒՄ՝ սկսելով երուսաղէմէ» (Ղուկ. ԻԴ. 44-47):

Եւ յիշաւ Յիսուս Տէրն մեր յայտնապէս եւ զանազան անգամներ կը պատգամէ իր Առաքեալներուն Սուրբ Աւետարանի տիեզերական քարոզութեան պարտականութիւնը եւ իրազօր-ծումը. «Ճշմարիտ կ'ըսեմ ձեզի, բոլոր աշխարհի մէջ՝ ուր որ քարոզուի այս աւետարանը, անոր ըրածն ալ պիտի պատմուի... (Մարկ. ԺԴ. 9): Եւ Արքայութեան այս աւետարանը պիտի քարոզուի ԲՈՂԱՆԴԱԿ ԱՇԽԱՐՀԻ՝ իբրեւ վկայութիւն բոլոր ազգերուն: Ապա պիտի գայ կատարածը» (Մատթ. ԻԴ. 14):

Երկինք Համբառնալէ առաջ, Յիսուս կը պատուիրէ իր Առաքեալներուն. «Գացէ՛ք ԲՈՂՈՐ ԱՇԽԱՐՀ եւ քարոզեցէ՛ք աւետարանը ԲՈՂՈՐ ԱՐԱՐԱԾՆԵՐՈՒ (Մրկ. ԺԶ. 15): Գացէ՛ք, աշակերտեցէ՛ք ԲՈՂՈՐ ԱԶԳԵՐԸ...: Եւ ահաւասիկ ես ձեզի հետ եմ ԱՄԵՆ ՕՐ՝ ՄԻՆՁԵՒ ԱՇԽԱՐՀԻ ԿԱՏԱՐԱԾԸ (Մատթ. ԻԸ. 19-20): Երբ սուրբ Հոգին գայ ձեր վրայ՝ դուք զօրութիւն պիտի զգենու՛ք, եւ իմ վկաներս պիտի ըլլաք երուսաղէմի, ամբողջ

Հրէաստանի եւ Սամարիայ մէջ, եւ մինչեւ ԾԱՅՐԵՐԸ ԵՐԿՐԻՍ»
(Գրծք. Առաք. Ա. 8):

Եկեղեցւոյ ընդհանրականութիւնը
Առաքեալներու քարոզութեան մէջ

«Գործք Առաքելոց»ի գիրքը, որ նորածին Եկեղեցւոյ անդերանիկ պատմութիւնն է, իր առաջին էջէն իսկ կը վկայէ Ս. Աւետարանի տիեզերականութեան: Հոգեդաւստեան օրը, առաքելական դասուն եւ անոր Պետին քարոզութեան ունկնդրողներն եւ դարձի եկողները ներկայացնելով՝ ան կը թուարկէ ամէն ազգէ ներկայացուցիչներ, որոնք կը սքանչանային լսելով, իրենց բարբառովը, Առաքեալներուն աւետարանելը. «Եւ կային Երուսաղեմաբնակ հրեաներ, երկիւղած մարդիկ՝ երկնքի տակ եղած բոլոր ազգերէն ժողովուած: ... Ամէնքն ալ կը սքանչանային ու կը զարմանային, եւ կը հարցնէին իրարու. «Միթէ ասոնք բաւորը, որ կը խօսին՝ գալիլիացիներ չե՞ն. եւ ի՞նչպէս կ'ըլլայ որ մեզմէ իւրաքանչիւրիս բնիկ լեզուով խօսիլը կը լսեմք անոնց, մեմք՝ Պարթեւներս, Մարերս, Ելամացիներս, մեմք՝ բնակիչներս Միջագետքի, Հրէաստանի, Գամիւրքի, Պոնտոսի եւ Ասիայ, Փոնտքիայի եւ Պամփիլիայ, Եգիպտոսի եւ Կիւրեքիէի հարեւան լիքիոյ գաւառներուն, մեմք՝ պանդուխտ Հռոմայեցիներս՝ ըլլա՛ն հրեաներ կամ նորահաւատներ, Կրետացիներս եւ Արաբացիներս, կը լսեմք անոնց խօսիլը մեր բարբառներով՝ Աստուծոյ մեծագործութեանց մասին» (Գրծք. Առաք. Բ. 5-11): Ծանօթ է որ Տերտուղիանոս եւ Ս. Օգոստինոս Հրէաստանի փոխարէն կարդացած են Հայաստան՝ Արմենիա:

Առաքեալները՝ Աստուածային Վարդապետին պատուէրին համաձայն, մէջէրնին բաժնեկտով այն ատենուան ծանօթ ախարհը, շատ շուտով դուրս կ'ելլեն Հրէաստանի եւ Հրէութեան անձուկ սահմաններէն:

Պետրոս Առաքեալ՝ կ'ընդունի Եկեղեցւոյ ծոցը Կուռնելիոս հեթանոս հարիւրապետը: Կ'անցնի ապա Անտիոքէն, կը հիմնէ Հռոմի Եկեղեցին. ու այս Քաղաքին մէջ կը կնքէ իր քրիստո-

սանուէր կեանքը նահատակական մահով. եւ կ'աւանդէ իրեն յաջորդող եպիսկոպոսներուն՝ իր առաքելապետական իշխանութիւնը եւ Աթոռը, զօդ տեսանելի միութեան տիեզերական Եկեղեցոյ եւ միանդամայն կեդրոն անմար ճառադատութիւն եւ անդադար յառաջխաղացքի Սուրբ Աւետարանին, ըստ ջամաքամասերու մէջ մինչեւ այսօր եւ ցմիշտ :

Առաքեալները կը զլեն, կ'անցնին հռոմէական կայսրութեան սահմաններն իսկ :

Պօղոս Առաքեալ, որ Դամասկոսի ճամբուն վրայ զարձի եւ կած էր Երկնային սքանչելի տեսիլքով մը, եւ որուն վիճակ-ւեցաւ ըլլալ «Անօք ընտրութեան, կրելու Բրիստոսի անունը հեքիանոսաց եւ քաղաքաց եւ Իսրայելի որդւոցն առջեւ» (Գործք. Առաք. Թ. 15), իր Ժամանակին արդէն կը մերձեցնէր Սաղմոսին խօսքերը. «Ամբողջ երկրին մէջ հասաւ անոնց բարբառը, եւ մինչեւ տիեզերքի ծայրերը՝ անոնց խօսքը» (Հոռմ. Ժ. 16) : Նոյն այս թուղթին մէջ հեթանոսաց Առաքեալը կը դրէ Հոռմայեցոց. «Հաւատք ձեր պատմեալ եմ ընդ ամենայն աշխարհ» (Անդ. Ա. 8) :

Իսկ Կողոսացոց Թուղթին մէջ կը յորդորէ հաւատացեալները մնալ «աւրմատացուած հաւատքի վրայ... եւ անշարժ յուսոյն մէջ Աւետարանին, որուն քարոզութիւնը լսեցիք, ուղղուած ըստ արարածներուն երկնքի ներքեւ» (Կող. Ա. 23) :

Տիեզերական քարոզութիւն միեւնոյն հաւատքի

Տիեզերական քարոզութիւնը Ս. Աւետարանին, սակայն, չի բերեր եւ չի կրնար բերել, Քրիստոսի խոստումին եւ Առաքեալներու անդրդուելի համոզումին համաձայն, որեւէ բաժանում կամ տարբերութիւն հաւատքի մէջ : Նոյն հաւատքն է, նոյն Աւետարանն է, որ կը քարոզուի ամէնուրեք, այն աստիճան որ, Եթէ նոյն իսկ հրեշտակ մը երկնքէն իջնէ եւ ուրիշ բան աւետարանէ, պէտք է նշուի. «Այլ եքէ մեմք կամ հրեշտակ մը երկրմէն ձեր աւետարանէ աւելի քան զոր ձեր աւետարանէն, նշուի» (Գող. Ա. 8) :

Աւելի կտրուկ բանաձեւով նոյն Առաքեալը կը խրատէ հատացեալները եւ կը հռչակէ. «Աղաչեմ զձեզ... փութալ պահել հոգւոյն միաբանութիւնը խաղաղութեան գոգով. մէկ մարմին եւ մէկ հոգի, որպէս եւ կոչուեցաք ի մի յոյս ձեր կոչման: Մէկ է Տէրը, մէկ՝ հաւատքը, մէկ մկրտութիւնը, մէկ Աստուած եւ ամէնուն հայրը, որ ամէն բանի վերեւ է եւ ամէնուն հետ եւ ամէնուն մէջ» (Եփես. Դ. 3-6):

Ինչպէս դուք ամէնքդ, կ'ըսէ Առաքեալը, կը պաշտէք մէկ Աստուած եւ ոչ շատ մը աստուածներ, ինչպէս կ'ընդունիք մէկ աստուածային միջնորդ փրկութեան եւ ոչ շատ մը միջնորդներ, ինչպէս որ սրբուած էք եւ սրբացուած նոյն աստուածային Հոգւոյն եւ ոչ շատ մը հոգիներու կողմէ, ինչպէս բոլորդ կը յուսաք նոյն երկնային արքայութիւնը եւ ոչ տարբեր երկինքներ, այսպէս ալ պէտք է որ զաւանիք մի եւ նոյն հաւատքը (հմ. Գիրքոնս «Մեր Հայրերուն Հաւատքը», էջ 5):

Հաւատքի միութեան պատմաւոր

Հաւատքի այս միութեան պատճառն ու պահպանիչը, Հոգւոյն Սրբոյ ազդեցութեան ներքեւ, Աստուծմէ երաշխաւորուած անսխալ հեղինակաւոր ու մշտնջենաւոր ուսուցումն է առաքելական դասուն ու անոր յաջորդող եպիսկոպոսական դասուն կողմէ, զլիաւորութեամբ Պետրոս Առաքելապետին, յաւէտ անմահ իր յաջորդներուն մէջ, Հռոմի Գահին վրայ:

Եւ յիրաւի Վերջին Ընթրեաց պահուն, Յիսուս խնդրած էր — եւ անոր աղօթքը միշտ ապահովաբար լսելի եղած է — այդ միութիւնը ոչ միայն Առաքելական Դասուն համար «այլ նաեւ ամէնուն համար, որոնք պիտի հաւատան ինծի անոնց խօսքով, որպէս զի ամէնքդ մէկ ըլլան, ինչպէս Դուն Հայր, իմ մէջս, եւ ես՝ քու մէջդ» (Թովհ. ԺԷ. 20):

Յատկապէս աղօթած էր Սիմոն Պետրոսի համար, զոր պիտի կարգէր հովիւ բովանդակ հաւատացեալ իր հօտին եւ հաստատիչ Առաքելական Դասուն. «Որպէս զի չպակսի քու հաւատքդ եւ դուն, երբ դարձի գաս, հաստատես եղբայրներդ» (Ղուկ. ԻԲ. 32):

Եկեղեցւոյ ընդհանրականութիւնը Սուրբ Հայրերու մօտ

Եկեղեցւոյ Ս. Հայրերը առաջին դարերէն, միահամուռ կը սլանծացնեն անոր սքանչելի տիեզերականութիւնը նոյն սուրբ հաւատքի քարոզութեամբ եւ տարածումով ի սփիւռս աշխարհի: Անսպառ վկայութիւններու մէջէն, մին միւսէն աւելի գեղեցիկ, պիտի բաւականանանք միայն մէկ մէջբերում ընելով Ս. Երանոսէն: Բիչ մը աւելի պիտի յամենանք Հայաստանեայց Սուրբ Հայրերուն ոչ նուազ գեղեցիկ ու վճռական վկայութիւններուն վրայ:

Սուրբ Երանոս, աշակերտ Ս. Պողոսկարպոսի Զմիւռնիոյ Հայրապետին, եւ ապա հռչակաւոր Եպիսկոպոս Լիոնի՝ ի Գաղղիա — որով վկայ է միանգամայն Արեւելեան եւ Արեւմտեան Եկեղեցիներու — երկրորդ դարուն վերջերը այսպէս կը գրէր. «Այս քարոզութիւնն եւ այս հաւատքը (առաքեալներուն եւ աշակերտներուն) Եկեղեցին՝ տարածուած բովանդակ աշխարհի մէջ, կը պահէ նախնադրութեամբ իբրեւ մէկ տուն, մէկ ընտանիք, նոյնպէս կը հաւատայ անոց իբրեւ մէկ հոգի եւ մէկ սիրտ, եւ միաձայնութեամբ սոյն բաները կը քարոզէ եւ կը սորվեցնէ եւ կ'աւանդէ իբրեւ մէկ քերան: Վասն զի քէն աշխարհիս վրայ լեզուները իրարմէ կը տարբերին, սակայն աւանդութեան ազդեցութիւնը նոյնն է: Եւ Գերմանիոյ մէջ հաստատուած Եկեղեցիները այլազգ չեն հաւատար կամ աւանդեր: Ոչ այլազգ անոնք՝ որ հաստատուած են իբերիա կամ Կելդերու մօտ, կամ Արեւելք կը գտնուին, կամ Եգիպտոս, կամ Լիպիա, կամ միջնաշխարհի մէջ: Այլ, ինչպէս արեւը, Աստուծոյ արարածը, մի եւ նոյնն է բոլոր աշխարհի մէջ, նոյնպէս ալ լոյսը, ոչմարտութեան քարոզութիւնը, ամէնուրեք կը ցոլայ եւ կը լուսաւորէ բոլոր մարդիկը, որոնք կ'ուզեն գալ ի ծանօթութիւն ուղմարտութեան» (Ընդ. Աղանդոց Ա. Ժ. 2):

Ընդհանրականութիւնը մեր Սուրբ Հայրերուն մօտ

Հայաստանեայց Ուղղափառ Եկեղեցին եւ անոր մեծանուն Հայրերը սերճօրէն կը ձայնակցին քարոզելու եւ դաւանելու

Քրիստոսի միակ եկեղեցւոյն տիեզերականութիւնը, կաթողիկէութիւնը եւ միութիւնը հաւատքի մէջ:

Ո՛րքան իմաստալից եւ զեղեցիկ է ժամամուտը, որով Եկեղեցւոյ տօնին առթիւ Պատարադի միջոցին այս աղօթքը կը բարձրացուի առ Աստուած. «Զխաղաղութիւն շնորհեա եկեղեցւոյ քում Սրբոյ, զխաղաղութիւն եւ զանշարժութիւն ի քշնամեաց պատերազմէ, եւ հաստատեա ի մի հաւատ զկաթողիկէ եկեղեցի. զՔեզ խոստովանիմք Տէր եւ Աստուած, կեցո՛ւ զմեզ»:

ՄԼԾՆ Խոսքով Անձեւացի (Ժ. դար), մեկնելով պատարադիչին ըսած աղօթքը՝ «Յիչեա Տէր եւ ողորմեա եւ օրհնեա ըզսուրբ կաթողիկէ եւ առաքելական եկեղեցի քո, զոր փրկեցեր պատուական արեամբ Միածնի քո, եւ ազատեցեր խաչին սըրբով, շնորհեա սմա զանշարժ զխաղաղութիւն», հետեւեալ խորհրդածութիւնները կ'ընէ. «Առաքելական եկեղեցիները քեպէտեւ բազում տեղեր կը գտնուին, բայց մէկ եմ միասնական հաւատքին համար, ուստի որպէս մէկ հատի համար կ'ըսուի, քո եկեղեցիդ զոր փրկեցիր, Միածնիդ պատուական արիւնով, ո՛չ յոգնակի եկեղեցիներով, այլ եկեղեցիներով, ո՛չ ԶՈՐՍ փրկեցիր, այլ ԶՈՐ փրկեցիր. չ'ըսեր քէ տո՛ւր ԱՍՈՆՅ, այլ քէ տո՛ւր ԱՍՈՐ քո անշարժ խաղաղութիւնդ...: Իսկ Ս. գրութեանց, Ս. Հայրերու, ինչպէս նաեւ Շարականին այն ամէն տեղերն, ուր յոգնակի ձեւով ըսուած է. «Հայաստանեայց եկեղեցիները պայծառապէս զարդարուեցան», յայտնի է որ խօսքը կը վերաբերի առանձին աշխարհներու եւ գաւառներու եկեղեցիներուն. որոնք որպէս անդամներ կը կցորդուին կաթողիկէ եկեղեցւոյ միա՛կ մարմնոյն, հաւատքի միութեամբ, եւ անոր միակ գլխուն՝ հաղորդութեան միութեամբ»:

Նոյն Սուրբ Հայրը՝ ի մեկնութիւն ժամակարգութեան այսպէս կը խորհրդածէ. «Ի՞նչ է կաթողիկէն. տիեզերական, որովհետեւ ուղղափառներու բոլոր եկեղեցիները, որոնք տիեզերքի մէջ կը գտնուին, մէկ են: Մէկ Քրիստոս կայ բոլոր եկեղեցիներուն մէջ, որոնք ըստ առաքելներու հաւատքին կը շինուին, եւ զորս առաքելական կը կոչենք: Որոնք քէեւ ըստ տեղերու կը բաժնուին, բայց ո՛չ ըստ ժողովուրդներու, որովհետեւ եր-

կրիս մէկ ծագէն մինչեւ միւսը, ուր որ ալ նշմարիտ հաւատացեալը հասնի ուղղափառներու եկեղեցի մը, ի՛ր եկեղեցին է, չի՛ զատորոշեր զայն՝ ո՛չ աշխարհը եւ ոչ ալ լեզուին օտարութիւնը»:

Սուրբ Լամբրոնացին ի մեկնութիւն Ս. Պատարազի, բարձրօրէն կը քարոզէ եկեղեցւոյ միութիւնն ու տիեզերականութիւնը, ըսելով. «Որովհետեւ մէկ է Տէրը, մէկ՝ հաւատքը, մէկ՝ մկրտութիւնը, մէկ՝ եկեղեցին, զանազան ազգերէ որոշւած, մկրտութեամբ ծնած եւ Քրիստոսի անուանուած: Զէ՛ր քաժնուած Քրիստոս Պօղոսի եւ Ապողոսի, ո՛չ ալ իր եկեղեցին՝ հայերուն, հռոմմներուն կամ ֆրանգներուն... քէպէտեւ տրկարներու կարծիքը ա՛յս է, որովհետեւ քաժնուած պիտի ըլլայինք, երբ իւրաքանչիւրս տարբեր Աստուծոյ մը վրայ դրած ըլլայինք մեր յայսը: Իսկ ան որ ինքզինք քրիստոնեայ կը համարի, եւ համաճում քրիստոնեայէն կը խորշի, տարալեզուութեան պատճառաւ, յայտնի է քէ կամաւ ինքզինք Գլուխէն՝ Քրիստոսէ՛ եւ անոր անդամներէն կը քաժնէ»:

Իսկ մեր Սուրբ Եղիշէն կը յայտարարէ թէ եկեղեցին «շրնորիք են Մեծին Աստուծոյ, ոչ մէկ մարդու առանձին տրուած, այլ բոլոր բանաւոր ազգերուն, որոնց վիճակուած է բնակիլ արեգակին ներքեւ» (Եղիշէ, Տպ. Վենետիկ 1859, էջ 36):

Այս նոյն հեղինակին մօտ կը գտնենք մեր Հայրերու — Ղեւոնդեանց եւ Վարդանանց — անխախտելի հաւատքը՝ թէ «Իբրեւ մեր հայրը կը ճանչնանք Ս. Աւետարանը եւ մեր մայրը՝ Կաթողիկէ Առաքելական եկեղեցին. ոչ ոք չար անջրպետ դնելով մէջտեղ, մեզ քաժնէ ասկէ»: Նոյն զաղափարն է որ կը պարզուի Ս. Եղիշէին կողմէն, երբ ան կը թուարկէ շատ մը ազգեր, Հայոց հետ զուգընթաց, «որք էին ամենեքեան հաւատացեալք ի մի կաթողիկէ առաքելական եկեղեցի»:

Հռոմեական կաթողիկե եկեղեցին է Քրիստոսի
Տիեզերական եկեղեցին

Տիեզերական եւ աշխարհասփիւռ է, ուստի, Քրիստոսի Ս. Եկեղեցին, Մարգարէներու կանխասացութեամբ, նոյն ինքն Քրիստոսի պատգամներով, Առաքեալներու քարոզութեամբ եւ Ս. Հայրերու վկայութեամբ: Եւ արդէն ուրիշ կերպ ալ կարելի է մտածել, վասն զի Քրիստոսի վարդապետութիւնը, ըլլալով բացարձակ երկնառաք ճշմարտութիւն, անվիճելիօրէն իրաւունք ունի տիեզերականութեան բոլոր աղբերու, ցամաքամասերու եւ դարերու համար:

Այլուստ, Քրիստոսի հիմնած եկեղեցին յաւերժական է: Ան, Քրիստոսի բացայայտ խոստումին համաձայն, պիտի պահէ անփոփոխելի միեւնոյն էական ղիմագլիծը դարերու հոլովոյթին, եւ պատմութեան ամէն շրջանին՝ պիտի հանդիսանայ, մարդկութեան առջեւ, միշտ զարդարուած աստուածադիր նըշաններով:

Արդ, քրիստոնեայ անունով յորջորջուող բազմաթիւ խմբակցութեանց մէջ, ո՞ր մէկը կը ներկայանայ մարդկութեան առջեւ, իրաւապէս եւ իրապէս, Քրիստոսադրոշմ եկեղեցին Տիեզերական կամ Կաթողիկէ:

Ո՛չ ստուգիւ՝ Արեւելքի — է՞ր երբեմն, գիտութեամբ եւ սրբութեամբ պայծառացած — եկեղեցիները, որոնք, բաժնուելով միութեան եւ կաթողիկէութեան բունէն, միշտ աւելի սահմանափակեցին իրենց տեսլականին հորիզոնները, պարփակուելով քաղաքական, ազգային նեղ սահմաններուն մէջ եւ պրեթ տնտարներ եւ անհաղորդ դարձան Աւետարանին, Քրիստոսի հոգւոյն համաձայն, տիեզերական քարոզութեան:

Ո՛չ նմանապէս՝ Բողոքականութենէ սկսած բազմաթիւ խմբակցութիւնները, որոնց կը պակսի ճշմարիտ կաթողիկէութեան համար անհրաժեշտ պայմանը՝ միութիւնը հաւատքի, պաշտամունքի եւ վարչութեան: Բողոքական խմբակցութիւններու կո-

տորտիումը այնքան հսկայ համեմատութիւններու հասաւ որ, ժամանակէ մը ի վեր, դովելի ջանքով, անոնք հետամուտ են միութեան եղբ մը դառնելու, խափանելու համար այլապէս անխուսափելի, դեռ եւս տւելի վհատեցուցիչ ցնդումը քրիստոնէ-ական սկզբունքներու, մինչ անաստուածութեան մոլորեցըը ըս-պառնացայտ կը յառաջանայ: Գովելի ջանք, անտարակոյս, բայց ի դուր, մինչեւ որ Հյանդի աստուածադիր միութեան կե-դրոնին, որմէ, դժբախտաբար, օր մը, շուրջ Հորս դար առաջ, հեռացան իրենց հայրերը:

Բայց ի՞նչպէս չողջունել ճշմարիտ Քրիստոսի Եկեղեցին, տիեզերական, կաթողիկէ, այն տիեզերասիրեա Քրիստոնէու-թեան մէջ, րազկացած ամէն աղերէ, լեզուներէ, ցեղերէ ու ցամաքամասերէ, յարած՝ Պետրոս Առաքելապետի Աթոռին ի Հռոմ, զոր կը դաւանի, ինչպէս անցեալ բոլոր դարերը դաւա-նած են, միութեան կեդրոն մէկ եւ անբաժանելի կաթողիկէ Ե-կեղեցւոյ, որ Հռոմէական ալ կը կոչուի — իբր հոմանիչ տիե-զերականութեան — իր այս աստուածադիր կեդրոնէն, «ուր ե-դին զվէմն հաւատոյ հիման Ս. Եկեղեցւոյ» (Շարական):

Ակնրախ է ամէնուն, որոնք քիչ շատ հմուտ են եկեղեցական պատմութեան, թէ Պետրոսի Աթոռը, առաջին դարերէն, եղած է միշտ հաւատքի կեդրոն եւ ճառագայթիչ բովանդակ աշխար-հի մէջ: Ան ունեցած է միշտ խորունկ զխտակցութիւնը՝ թէ բո-լոր դարերու համար կը զօրէ Քրիստոսի պատգամը. «Բարոզե-ցե՛ք զԱւետարանն ամենայն հեթանոսաց», եւ Առաքելին հետ կրկնած է. «Վայ է ինձ եքէ ոչ աւետարանեցից» (Ա. Կորնթ. Թ. 16):

Բնաւ դադար ունեցած չէ անոր առաքելական դործունէու-թիւնը: Ամբողջ ցամաքամասերու մէջ Քրիստոսի հաւատքը տա-րածելէ ետքն անդամ, ան բնաւ ըսած չէ՝ կը բաւէ: Այլ միշտ մղուած է տանելու Քրիստոսի անունը ամէն տեղ, ի զին ամէն զոհողութեան եւ իր զաւակներուն արեան խսկ, միշտ ձգտելով իրագործելու իր երկնաւոր Փեսային բաղձանքը եւ հրամանը «զի եղիցին ամենեքեան մի հօտ եւ մի հովիւ»:

Այս առաքելական անընդհատ եւ անդասելի յառաջխաղաց-

քի ձգտումը, պատրաստ՝ թափանցելու նոր երկիրներ, հաղիւ յայտնուն, կիրարկելով փոխադրութեան ամենաբարձր միջոցները եւ քարոզութեան ընդարձակագոյն ծաւալումի ատակ ամէնէն արդիական դիւտերը, Քրիստոսի հոգիին անհաղորդ մարդիկ կ'որակեն իրր մարմաջ կայսերապաշտութեան, տիեզերակայութեան:

Ընդհակառակն, այս ձգտումը յայտարար նշանն է Քրիստոսի հոգւոյն ներկայութեան Եկեղեցւոյ մէջ, որ, Պօղոս Առաքելի նման, հանդիստ չի կրնար գտնել մինչեւ որ չհաստատուի «զամենայն միտս ի հնազանդութիւն Քրիստոսի» (Բ. Կորնթ. Ժ. 5):

Եւ կաթողիկէ հաւատքը կը տարածուի ի սփիւռս աշխարհի ո'չ զինու զօրութեամբ, ո'չ խոստումով հարստութեան կամ պատիւներու, ո'չ շոյելով մարդկային կիրքերը եւ բնազդները, այլ, ընդհակառակն, պարտադրելով գերբնական ճշմարտութիւններ, ամենամաքուր եւ ամենաբարձր բարոյականի սկզբունքներ անհատական եւ ընտանեկան կեանքի վերաբերեալ, որոնք, մեծ զոհողութիւններ պահանջելով հանդերձ, կը հանդիսանան, սակայն, միեւնոյն ստեան, անճառելի հոգեւոր միութարութեան եւ բարոյական բարձրացումի աղբիւր անհատներու համար, եւ ազդակ ճշմարիտ քաղաքակրթութեան՝ ազդերու:

Աստուծոյ հոգին, միշտ կենդանի եւ կենսունակ Առաքելապետին Աթոռին յարած Եկեղեցւոյն մէջ, ինչպէս վառ կը պահէ հոն Ս. Հաւատքը տարածելու ձգտումը, այնպէս ալ կ'ապահովէ անոր արդիւնաւորումը, փթթեցնելով միշտ նորանոր բողբոջներ եւ պահելով յաւէտ ոչ միայն անկորուստ, այլ լուսաշող՝ անոր տիեզերականութիւնը:

Այսօր Քրիստոսի Ս. Եկեղեցին, ունենալով իր տեսանելի կեդրոնը, Առաքելապետին Աթոռը ի Հռոմ, տարածուած է բոլոր ցամաքամասերու մէջ: Անոր նուիրապետական կազմը եւ անոր բաղմահարիւր միլիոն ժողովուրդը կը բաղկանայ երկրագունդի վրայ բնակող ամէն ազգի, լեզուի եւ ցեղի պատկանող մարդերէ:

Ահա՛ ամփոփ ցուցակադրութիւնը հինգ ցամաքամասերու մէջ տարածուած կաթողիկէսներու .

Եւրոպա	236	միլիոն
Ափրիկէ	10	»
Ամերիկա	162	»
Ասիա	30	»
Աւստրալիա	4	»
Գումար	442	»

Այս տիեզերականութեան պատճառաւ, Եկեղեցւոյ մէջ կը կրկնուի, յիշաւի, Ս. Յովհաննու նկարադրած երկնքի զմայլելի տեսարանը, ուր Աստուծոյ Գառին առջև երկրպագուներ նոր երգ մը կը հնչեցնեն ըսելով. «Գնեցեք զմեզ Աստուծոյ, արեամբդ քով յամենայն ազգաց եւ ի լեզուաց եւ ի ժողովոց հեքանոսաց» (Յայտն. Ե. 9) :

Սուրբ Տարին եւ Հռոմէական Եկեղեցւոյ կաթողիկէութիւնը

Հռոմէական Եկեղեցւոյ կաթողիկէութիւնը հիանալի կերպով երեւան կ'ելլէ, մինչ կը տողենք սոյն մեր Հովուական Թուղթը: Սուրբ Տարին կը բոլորէ իր յաղթական շրջանը: Հարիւր հազարաւոր ուխտաւորներ՝ ամէն ազգերէ, ցեղերէ ու դասակարգերէ, զուենդազուենդ կը դիմեն Յաւիտենական Քաղաքը: Ժողովուրդներու վարիչներ եւ խոնարհ շինականներ, ուսուցիչներ եւ աղաւթականներ, դիտութեան ներկայացուցիչներ եւ պարզունակ արհեստաւորներ, հարուստներ եւ աղքատներ իրարու կը հանդիպին, իրարու կը յաջորդեն նահատակներու արիւննով եւ սուրբերու արցունքով նուիրականացած Հռոմի հողին վրայ, դեանադամբաններու եւ յաղթական «պաղիլիդա»ներու մէջ: Բոլորն ալ նոյն տան զաւակներ կը զգան իրենք զիրենք Հասարակաց Հօր, Սրբազան Քահանայապետին առջև: Լեզուններով ու դիմադրիծով կը տարբերին անոնք, սակայն մէկ են հատաքով: Բոլորն ալ նոյն «Հաւատամքը» կ'արտասանեն, բոլորն

ալ կը հաւատան ամէն ճշմարտութեանց, զորս Աստուած յայտնած է եւ Ս. Եկեղեցին կ'ուսուցանէ, բոլորն ալ նոյն սուրբ խորհուրդներուն կը մերձենան, բոլորն ալ հպատակ են իրենց վարդապետներուն ու եպիսկոպոսներուն, գլխաւորութեամբ Պետրոս Առաքելապետի Գահուն, ալն ու կեդրոն միութեան:

Մինչ հիացումով կը հետեւինք Սուրբ Տարուան հանդէսներուն եւ ուխտաւորներուն, մեր միտքը կու գան Շոալի Մարդարէին խօսքերը, որոնք իսկապէս տառացիօրէն կը կատարւին այս պարագաներուն. «Շուրջդ բարձրացուր աչքերդ եւ տես քոյս քոյս հաւաքուած՝ զաւակներդ. վասն զի եկան, հասան հեռաստանէ որդիներդ... եւ քո փառքդ Աստուած» (Ես. Կ. 4):

Պահանջ մը կը զգանք այս առթիւ, վերլիչելու, խոր յուզումով, Յաւրանական Քաղաքին մէջ մեր անցուցած երկար երջանիկ տարիները, որոնց ընթացքին, լի անբացատրելի միութարութեամբ, փորձառական սպորումը վայելեցինք Եկեղեցւոյ կաթողիկէութեան: Իբր աչակերտ Ուրբանեան Վարժարանին, արժանապէս կոչուած մանրաշխարհը կաթողիկէութեան, եւ Հռոմի զոհողան համալսարաններու մէջ, հանապազօր չիման մէջ եղած ենք, եւ մեզի հետ մեր պատուական կղերէն շատերը, յիշեալի սղերէ եւ տեղերէ հաւաքուած ընտիր երիտասարդութեան հոյլերու հետ: Ասոնք բոլորը, Քրիստոսաւանդ ճշմարտութեան նոյն ականակիտ աղբիւրէն ըմպելով «զբաժակն իմաստութեան», եւ զգալով իրենց սրտերուն մէջ յարատեւ աճումը սիրոյ՝ Քրիստոսի Աստուծոյ, Սուրբ Եկեղեցւոյ եւ իրենց հեռաւոր հայրենեաց հանդէպ, կը վերադառնալին ապա իրենց թեմերն ու երկիրները, պատգամաւոր Աստուծոյ Աւետարանին, իսկապէս «Առաքեալք Եկեղեցւոյ եւ փառք Քրիստոսի» (Բ. Կորնթ. Բ. 23):

Հայ Ազգը ծնած է Քրիստոնէութեան՝ Կաթողիկէութեան մէջ:

Հայ Ազգը, որ իրաւամբ կը պարծի թէ ինքը, բոլոր քրիստոնեայ ժողովուրդներու մէջ, ամէնէն առաջ ընդունած է Քրիս-

տոնէութիւնը իրր պետական կրօնք, ծնած է ու սնած՝ դարերով, այս տիեզերական Եկեղեցւոյ մէջ: Եւ յիշաւի, երբ, երբորդ դարուն վերջերը, մեր Հայրը Ս. Գրիգոր կը սիւսէր Աւետարանին լոյսը մեր Աղլին վրայ, տակաւին մեծ հերձուածներն ու հերետիկոսութիւնները — արիանոսութիւն, նեստորականութիւն, եւտիքականութիւն — խլած քանդած չէին աղղեր մէկ եւ կաթողիկէ Եկեղեցւոյ ծոցէն:

Ինքը՝ Սուրբ Լուսաւորիչ՝ ուսած էր Քրիստոսի վարդապետութիւնը Կեսարիոյ մէջ, արդէն հռչակաւոր Աթոռ Կապաղովկիոյ, եւ ապա այնքան աւելի համբաւաւոր Կապաղովկիոյցի կոչուած Հայրերու շնորհիւ, բոլորն ալ նախանձախնդիր Եկեղեցւոյ կաթողիկէ միութեան:

Ձեռնադրուելով հոն Եպիսկոպոսապետ Հայոց՝ Ղեռնգիրոս Հայրապետին կողմէ, եւ դառնալով «Առաջնորդ Հաւատոյ» Հայութեան համար, Սուրբ Գրիգոր պահ մը իսկ չվարանեցաւ դաւանելէ թէ Քրիստոս, Պետրոս Առաքեալին ուղղած նշանաւոր խօսքերով՝ «Դու ես վէմ, եւն.» «... արար զմա վէմ հաստատութեան ամենայն եկեղեցեաց»: Այս հաւատքով տողորուած՝ ան հիմնեց հայ նորածին եկեղեցին Պետրոսի վրայ, որ է արմատ միութեան եւ կեդրոն կաթողիկէութեան:

Հայ եկեղեցին իր ամենափայլուն շրջանները ապրած է կաթողիկէութեան մէջ

Պատմութիւնը վկայ է թէ Հայ Եկեղեցին ապրած է իր ամենափայլուն շրջանները, երբ եղած է յարաբերութեան եւ միութեան մէջ Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ հետ: Մեր ոսկեդարը — հինգերորդ դարուն — փթթեցաւ եւ ուռճեցաւ երբ գոյութիւն ունէր այդ միութիւնը, երբ Հայ Հայրապետները կը մասնակցէին տիեզերական ժողովներուն, երբ մեր Թարգմանիչները կը յաճախէին յունական կեդրոններ, միացած՝ իրենց կարգին Հռոմի Ս. Աթոռին, հմտանալու սուրբ-դրային, աստուածարանական եւ այլ դիրտութեանց մէջ, եւ ատով կը հայթայթէին հայ ժողովուրդին հոգեւոր առողջ սնունդ եւ ուղղափառ վարդապե-

տուժիւն, եւ կը յօրինէին մատեաններ լի կաթողիկէ հոգւով, որոնք ցայսօր մեր պարծանքն են եւ միանշամայն մեր զոյա-տեւման անխորտակելի կռուաններ:

Դարձեալ Կիրիկեան շրջանը՝ այնքան բեղուն ընտիր երկա-սիրութիւններով եւ փայլուն կենսունակութեամբ եկեղեցական ու ազգային մարդերու մէջ, շրջան մըն է սերտ յարաբերութեանց տիեզերական Եկեղեցւոյ հետ եւ յատկապէս անոր Կեդրոնին, որ է Հռոմի Ս. Աթոռը:

Կարողիկէութենէ բաժանումէն եկած վնասները

Աւա՛ղ, չատ աւելի երկար շրջաններ հայ ժողովուրդը ա-պրեցաւ եւ կ'ապրի տակաւին, իր ստուար մեծամասնութեամբ, բաժանումի դառն իրականութիւնը: Սակայն անաչառ պատմու-թիւնը արձանադրած է՝ թէ Հայ Ազգն ու Եկեղեցին ո՞րքան տուժեցին այդ պատճառաւ:

Բաժանումը, ի վերջոյ, հայ աւանդութենէն եւ հողիէն ըր-խած չէր, այլ պատրաստուած եւ պարտադրուած էր օտարա-ցեղ եւ աշխղաւան իշխանաւորներու կողմէ: Ասոնք լաւ կ'ըմ-բռնէին՝ թէ Կաթողիկէութեան փարած Ազգի մը հոգին կարելի չէ սեղմել քաղաքական նեղ սահմաններու մէջ, որովհետեւ ան պիտի ունենայ միշտ բաց պատուհան մը հաւատակից աշխարհի վրայ, որ տիեզերքով կը չափուի: Այդ բռնակալները, ուստի, ամէն ջանք թափեցին, ամէն միջոցներու դիմեցին, ամէն նեն-գամիտ ու շողոքորթ քաղաքականութիւն ըրին՝ Արեւմուտքէն բաժնելու, ամբողջովին իրենց կապելու եւ զերելու համար Հայ Ազգը, որ իր ծագումով եւ աւելի եւս քրիստոնէութեան ընդ-զըրկումով դարձուցած էր ընդ միշտ իր աչքերը դէպի Արեւ-մուտք, փարոս լոյսի եւ քաղաքակրթութեան, ուստի եւ ազա-տութեան: Այդ վտանգէն ազատելու դիտումով էր որ մեր պան-ծալի նախնիքը, Վարդանանք եւ Ղեւոնդեանք, կը գրէին Թէո-դոս՝ Բիւզանդիոնի կայսեր, անկէ օգնութիւն խնդրելու կրա-կապաշտներու դէմ եւ կը յարէին՝ թէ «գիւաւատսն, որ ի Քրիս-տոս, ընկալեալ ի սուրբ Եպիսկոպոսապետէն Հռոմայ, լուսա-

ւարեաց գլխաւարային կողմանս հիւսիսոյ, զոր եւ այժմ կամին ի մէնջ կորգել հանել խաւարասէր որդիքն արեւելից» (Եղիշէ, Վենետ. 1859, էջ 55) :

Բաժանումով տուժեց, եւ ս՛րքան, Հայ ժողովուրդը թէ՛ կրօնական, թէ՛ մտաւորական տեսակէտէ : Ան ինք իր մէջ ամփոփուեցաւ, դարձաւ յաճախ բոլորովին այլամեթ. եւ վաճաքեալ մէջ նուազեցաւ բարեկարգութիւնը, աղօթքի սէրը, Սուրբ Գրոց եւ այլ զխոսութիւններու մէջ հմտանալու փափաքը : Քաղաքական ձախորդ պայմաններ եկան եւ փութացուցին ու սաստկացուցին այս ներքին հոգեւոր նահանջը : Յետագային նորելուկ իմաստասիրական տեսութիւններ սկսան խախտել հինաւուրց հաւատքը : Հայ ժողովուրդը բաժնուած Պետրոսի ժայռէն, անկարող դառնուեցաւ դէմ դնելու կրօնաքանդ ալիքներուն եւ տեղի տուաւ. հայ հոգեւորականութիւնը, զոյլութեան իրաւունքը պահելու համար — զրեթէ մոռցած զերբնական առաքելութիւնը, որ քրիստոնէական Եկեղեցւոյ գլխաւոր եւ անփոփոխելի նպատակն է — ի վերջոյ ինքզինք հռչակեց պահապան եւ ազգակ ընական, ազգային, ցեղային արժէքներուն տակ :

Այս հաւատքը այնքան նաեմացած ու թուլցած է, որ ազատ արտասահմանի մէջ անգամ դառնալով զրեթէ բոլոր հայ եկեղեցականութիւնը արիւթիւնը չունի բարձրագոյն զատապարտելու հայհոյիչ լեզուները, որոնք լուտանքներով եւ ժխտումներով կը ձգտին խախտելու քրիստոնէութեան եւ սատուածպաշտութեան հիմերը :

Ի դուր չէր որ Ս. Լամբրոնացին կը գրէր՝ թէ «Ուր ոչ հաւատք, զիա՞րդ հոգի, եւ ուր ոչ հոգի, զիա՞րդ գօրութիւն» (Գր. Տղայ եւ Ներսէս Լամբր. Վենետ. 1838, էջ 148) : Մեր նախնիքը ուրիշ հոգիով կ'ընթանային եւ այդ հոգին ուղած են փոխանցել իրենց ապագայ սերունդներուն, որպէս զի ամէն հին եւ նոր Յազկերտներու առջեւ բարձրադասակ հռչակեն եւ նորոգեն քաջ նահատակներու իրենց կտակն ու պատգամը, ըսելով. «Յայտմ հաւատոց զմեզ ոչ ոք կարէ խախտել, ոչ հրեշտակք եւ ոչ մարդիկ, ոչ սուր, ոչ հուր, ոչ ջուր, ոչ ամենայն զինչ եւ եմ դառն հարուածք» (Եղիշէ, անդ, էջ 31) :

Քաղաքական դետնի վրայ ալ բաժանումին բերած արդիւնքները աղետալի են եղած: Անաչառ պատմարանները պիտի կարենան դիւրաւ ապացուցանել սոյն մեր հաւաստումը: Անոնցմէ մէկը իրաւամբ կ'ըսէ՝ թէ «Ֆեզակից չունէինք, կրօնակից չունէինք ունենալ» բաժանումի պատճառաւ, եւ Հայ Ազգը, «որուն զոյութիւնը ցարդ դարերու մահառիթ հարուածոց ներքեւ, հիացման արժանի է, լքուած կը մնայ կոյր բախտի ձեռքը, ամենատիւր հաւանականութեանց հեռապատկերին հանդէպ, որովհետեւ այսպէս ուղեցին Զ. դարու մեր քանի մ'անդիտակից կղերականք եւ որովհետեւ անոնց հետեւող Հայութիւնը անկարող եղաւ ու կը մնայ ցարդ անոնցմէ տարբեր խորհելու...» (Հ. Վարդան Հացունի, «Կարեւոր խնդիրներ», էջ 559):

Եղբարեակերպ սոյն մեր խորհրդածութիւնները, հարկ կը զգանք աւելցնելու՝ թէ սրբան բաժանումի դրութիւնը տեւէ, հայ եկեղեցին պիտի չկարենայ վերստանալ հոգեւոր կեանք եւ կենսունակութիւն: Տիեզերական Քրիստոնէութեան բունէն միայն կրնայ աղբերանալ կեանքի եւ կենսունակութեան աւելջը, եւ անոր միացած ճիւղերը միայն, փոթորիկներէ ետքն անգամ, կրկին դալար տերեւ կրնան արձակել եւ հոգեւոր պտուղներով բուսաւորուիլ:

Կարեւոր ախտաւնաչում

Կը զգանք, Պատուական Եղբարք եւ Սիրեցեալ Որդեակք, որ, սոյն տողերով, կսկծալի ախտաճանաչում մը կը կատարենք: Կը զգանք դարձեալ թէ պիտի նկատուինք իբր կործանող եւ քանդիչ դարաւոր պատրանքներու, որոնցմով օրօրուած է մեր Ազգը:

Մենք ենք որ կը զգանք ամենամեծ կսկիծը: Բայց լռելով չէ որ աղէտը կը խափանուի: Այլուստ, հակառակ մեր նուաստութեան, մեղի ալ ուղղուած կը զգանք, մեր պաշտօնին բերումով, Մարգարէին ուղղուած խօսքերը. «Գոչեա գօրալքեամք եւ մի խնայեար, բարձրացո՛ իբրեւ գլխոյ զբարբառ քո եւ պատմեա՛ ժողովրդեան իմում գմեղս նոցա, եւ տանն Յակոբայ զանօրէնութիւնս նոցա» (Ես. ԾԸ. 1):

Եւ արդ, եթէ կը բաղձանք կրկին տեսնել «գորդիս հաւատոյ Սրբոյն Գրիգորի պսակագարդ» (Շարահան), հարկ է դառնալ մեր պանծալի նախնեաց ամբողջական հաւատքին՝ կաթողիկէ միութեան մէջ՝ վերցնելով բաժանման միջնորդը եւ պատուելով նախապաշարումներու վարադոյրը, որ կ'արդիւնէ թափանցումը եւ տարածումը ճշմարտութեան, որուն կը վկայեն մեր նախնիքը «սլանծալի սուրբ զաւակօք հովիւք գուարքունք» (Շարահան) :

Դարձ՝ դէպի նախնեաց այս սուրբ հաւատքը՝ քարոզելին եւ ջատագուցելին Արարհամ Կաթողիկոս եւ Մխիթար Արրահայր ԺԲ. դարուն : Դարձ՝ կաթողիկէ միութեան՝ յարումով եւ հոգատակութեամբ Պետրոս Առաքելապետի Աթոռին : Իցի՛ւ թէ բովանդակ Հայութիւնը հետեւած ըլլար անոնց լուսաշաւիղ քայլերուն : Այսօր մեր Ազգին վիճակը, նաեւ քաղաքականապէս ո՛րչափ տարրեր պիտի ըլլար ի լաւադոյնս :

Համարձակութեամբ կարելի է ըսել՝ թէ Հռոմի Ս. Աթոռէն, ուստի եւ Տիեզերական Եկեղեցիէն բաժաննալ «Ազգային Եկեղեցւոյ» վերադրուած բոլոր բարիքներն եւ առաւելութիւնները ի նպաստ Հայութեան՝ հնարաւոր եղած պիտի ըլլար ձեռք բերել — առաւելօքն հանդերձ — եթէ ան կաթողիկէ միութեան մէջ մնացած ըլլար :

Սոյն հաւաստումին իրր փաստ, կը բաւէ նկատի առնել եւ դիտել Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ կատարած դործը ուրիշ ազդերու մէջ, որոնք Երջանկութիւնն ունեցան անքակտելի մնալու կաթողիկէութենէ, ինչպէս օրինակի համար Իրլանտա, Լեհաստան եւն. : Ասոնք ոչ միայն վնաս մը չկրեցին իրենց յարումէն Հռոմի Սուրբ Աթոռին, եւ անով կաթողիկէ աշխարհին, այլ մանաւանդ, անոր շնորհիւ, սլահեցին Քրիստոսի ճշմարիտ եւ ամբողջական հաւատքը, եւ անոր ալ կը պարտին, մեծաւ մասամբ, իրենց ազգային կեանքի, պատմութեան ու մշակոյթի դարգացումը եւ, մեր Ազգէն շատ աւելի բախտաւոր ու երջանիկ, քաղաքական անկախութեան ալ տիրանալը :

Համեմատարար սակաւաթիւ հայ կաթողիկէ վանականներ, հազիւ երկու հարիւր տարուան ընթացքին, տուին Ազգին ըս-

տուար եւ ընտիր մտաւորական ու մշակութային հունձք մը — առաքելական զործունէութեան զուգընթաց — որ որակով եւ քանակով կը զերազանցէ շատ աւելի երկար ժամանակամիջոցի մէջ ոչ-կաթողիկէ հայ վանքերու արտադրածը: Ապա ուրեմն ո՞րքան աւելի բեղուն եւ ընդարձակ պիտի ըլլար այդ արդիւնքը, եթէ կաթողիկէութեան հոգին վարած ըլլար բոլոր հայ վանքերն ու հայ ժողովուրդը:

ձիօշտ է քէ կաթողիկէութիւնը կ'ուծացնէ Ազգէն

Ահա յաճախ յեղեղուած նախապաշարում մը. կաթողիկէութիւնը կ'ուծացնէ Ազգէն եւ կը թեւատէ ազգային զգացումները:

Եթէ ըսուածը ընդհանուր կաթողիկէութեան կ'ուղղուի, առարկութիւնը բոլորովին անհիմն է: Վերը յիշուած շուրջ 442 միլիոն կաթողիկէները կը պատկանին զանազան ազգերու, որոնցմէ շատերը անկախ պետականութեան տէր են, կը փայլին ազգասիրութեամբ եւ այդ ուղղութեամբ ոչ մէկ բան ունին սորվելիք ոչ-կաթողիկէ ազգերէն:

Ծանօթ է թէ ինքնին՝ կաթողիկէ վարդապետութիւնը կը քարոզէ օրինաւոր սէր եւ յարում ազգի եւ հայրենիքի հանդէպ, եւ նուիրում անոնց պաշտպանութեան եւ ազատութեան, կեանքի զինով իսկ:

Իսկ եթէ ըսուածը Հայ-կաթողիկէութեան հասցէին է, դիտելի է որ վերադրուած ուծացումը, գէթ մասամբ, առաջ եկած է ոչ-կաթողիկէ ազգակիցներու, հայ կաթողիկէներու հանդէպ բռնած նեղմիտ կեցուածքէն, որով, շփոթելով կրօնք եւ ազգութիւն, հայութենէն դուրս ուղած են նկատել կաթողիկէ հայերը, եւ յաճախ հալածած են զանոնք կրօնքի պատճառաւ եւ օտարացել իշխանաւորներու ալ յանձնած են իբր թշնամի՝ Պետութեան:

Ի հեճուկս այդ նեղմիտ կեցուածքին, եւ հակառակ որ վերջին դարերուն փոքրամասնութիւն եղած է Հայութեան մէջ, հայ կաթողիկէութիւնը միշտ յարած մնացած է ազգային արժէքներու եւ այդպէս պիտի մնայ:

Այլուստ, ծանօթ է որ հայրենի դաւառներու մէջ ասորոյ Հայութիւնը, կաթողիկէ թէ ոչ-կաթողիկէ, հաւասարապէս հայ մնացած է լեզուով, բարքերով եւ ամէն բանով որ հայեցի է :

Հայրենի դաւառներէն դուրս, մանաւանդ քրիստոնեայ երկիրներու մէջ հաստատուած Հայութիւնը, կաթողիկէն եւ ոչ-կաթողիկէն, ինչպէս անցեալին, այսպէս ալ ներկայիս, միշտ ենթարկուած կը մնայ ձուլուելու, ուշ թէ կանուխ, տեղացի ժողովուրդներու հետ :

Լեհաստանի հայ գաղութին մասին կ'ըսուի ու կը կրկնուի, ձանձրոյթ պատճառելու չափ, թէ կաթողիկէութեան պատճառաւ անհետացած է : Սակայն ո՞ւր են եւ ի՞նչ եղած են Պալքանեան եւ այլ երկիրներու ոչ-կաթողիկէ միւս հայ գաղութները : Անոնք ալ անհետացած են բոլորովին, մինչդեռ շնորհիւ կաթողիկէութեան, Լեհաստանի մէջ, ի Լեմպերկ, մինչեւ վերջերս գոյութիւն ունէր հայ կաթողիկէ Վիճակ մը, ուր հայկական պատարագը կը շարունակուէր մատուցուիլ եւ հայ անունը կը յիշուէր պարծանքով : Սովետական յառաջխաղացքը այս Վիճակին ալ վերջ դրաւ, ինչպէս ուրիշ կաթողիկէ թեմերու :

Կաթողիկէութիւնը լատինականութիւն չէ

Կաթողիկէութիւնը բնաւ չլիտթելու չէ լատինականութեան հետ :

Իրաւ է որ, երբ Արեւելքի ժողովուրդները, զանազան դարերուն, բաժնուեցան Հռոմի Ս. Աթոռէն, եւ շատ մը անգլեւսաքսոն ժողովուրդներ ալ, տասնըվեցերորդ դարուն նոյնը ըրին, լատին ազգերը՝ ստուարագոյն թիւը կաղմեցին Կաթողիկէութեան մէջ : Իրաւ է զարձեալ որ արեւմտեան ազգերը եւ նորագարձ հեթանոս ժողովուրդները, որոնք չունին իրենց յատուկ հինաւորաց ծէսը, լատինական ծէսն է որ կ'ընդգրկեն : Սակայն Կաթողիկէ Եկեղեցին միշտ, աւելի կամ նուազ թիւով, բովանդակած է իր ծոցին մէջ ամէն ծէսէ եւ ամէն ազգէ հաւատացեալներ, եւ եղած է միշտ տարածիչ Սուրբ Աւետարանին ամէն տեղ, ուր հնարաւորութիւն ունեցած է մուտք դորձելու :

Ան նմանապէս բնաւ հակառակ չէ զանազան ազդերու ուրոյն մշակոյթին ու սովորութեանց — կը բաւէ որ ասոնք դէմ չըլլան Ս. Աւետարանի վարդապետութեան եւ բարոյական օրէնքին — եւ յատկապէս միշտ յարգած եւ նուիրականացուցած է արեւելեան եկեղեցիներու հին եւ փառաւոր ծէսերն ու սովորութիւնները :

Հայ Կաթողիկէ Եկեղեցին կը պահէ նախնեաց սուրբ հաւատքն ու ծիսակատարութիւնը

Այսօր Հայ Կաթողիկէ Եկեղեցին կը պահէ նախնաւորն-դրութեամբ նախնեաց կողմէ յօրինուած խորհրդատետրը, Ժամակարգութիւնը, մաշտոցը եւն. : Որով Հայ Կաթողիկէ ծիսակատարութիւնները զգալի կերպով չեն տարբերի որ-կաթողիկէներու քով կատարուածներէն, բայց եթէ թերեւս հանդիսադիրներու եւ հաւատացեալներու երկիւղած եւ յարգալից կեցւածքով : Այս կեցուածքը արդիւնքն է կրօնական աւելի խոր դաստիարակութեան եւ հաւատքի ապրումի, որոնց հետամուտ է Կաթողիկէ Եկեղեցին, ստեղծելով յոյժ դովելի աւանդութիւն մը մեծապէս շինիչ եւ սպաւորիչ ու վայել Աստուծոյ Տան սրբութեան :

Կաթողիկէութեան յարումով, ինչպէս հայկական ծէսը, այնպէս ալ մեր կրօնական ազգային սրբավայրերը, ոչ միայն որեւէ նսեմացումի չեն ենթարկուիր, այլ ընդհակառակն անոնց հմայքն ու նուիրականութիւնը տիեզերական թափ ու տարողութիւն կը ստանան, հրաւիրելով իրենց վրայ յարգանքն ու հիացումը բովանդակ կաթողիկէ աշխարհին, ի շահ, անտարակոյս, եւ ի պարծանս բովանդակ Հայ Ազգին :

Արրահամ Կաթողիկոսի եւ Մխիթար Աբբահօր երջանիկ մահուան երկրորդ հարիւրամեակին առթիւ, մենք պարտքը կը զգանք անոնց պատգամներն ըլլալու եւ, կրօնական տեսակէտէ չփոթ ու մռայլ այս պահուս, անոնց կողմէ հրաւէր կարգաւոր բովանդակ Հայութեան՝ զառնալու նախնեաց ամբողջական լոյս հաւատքին, կաթողիկէ միութեան մէջ :

Այդ ուղիով է միայն որ, է՛ր երբեմն, պանծալի Հայ Եկեղեցին պիտի գտնէ վերստին, իր ազգային կեդրոնով — երբ ճշմարիտ ազատութեան ժամը հնչէ — եւ իր սփիւռքով, հաստատութիւնը սուրբ Հաւատքի եւ բարեկարգութիւնը իր հոգեւորական դասուն, որ պարտի ըլլալ, ամէն բանէ առաջ եւ ամէն բանէ վեր, Աստուծոյ պաշտօնեայ, սրբութեանց պաշտօնեայ, ազ երկրի եւ լոյս աշխարհի:

Սի՞ն խորհրդածուր-իւններ

Մենք կը նախատեսենք որ սոյն մեր խօսքերը ոմանց կողմէ երազատեսի սին խօսքեր նկատուին: Թոյլ տրուի մեզի ըսելու՝ թէ երազատեսութիւն մըն է այս, նման անոր, զոր ունեցան Առաքեալները երբ, զուրկ մարդկային խելքի մօտ ամէն միջոցներէ եւ հնարքներէ, զրահաւորուած միայն Քրիստոսի հաւատքովն ու սիրովը, ձեռնարկեցին հեթանոս աշխարհի դարձին գէպի սուրբ Աւետարանի լոյսը, եւ յաջողեցան: Երազատեսութիւն մըն է այս, զոր ունեցաւ մեր Ս. Հաւատքին Հայրն ու Առջնորդը՝ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ, երբ իր Վիրապի մէջ անգամ չվհատեցաւ մշակելէ իր հսկայ ծրագիրը եւ գայն իրադրծեց ու, Աստուծոյ օգնութեամբ, բովանդակ Հայութիւնը Ս. Հաւատքի լոյսով պսակադարձեց:

Հեռու մեզմէ յաւակնութիւնը համեմատելու մեր նուատեսութիւնը հաւատքի այս դիւցազներուն հետ: Անսահման է, սակայն, մեր յոյսն Աստուծոյ ողորմութեան եւ Սուրբ Աստուածամօր միջնորդութեան վրայ, որուն զմայլելի փառքը կ'երգեն մեր Շարականները եւ որուն մշտամրմոռնջ դովարանն է Հայ Եկեղեցին: Անչափ է մեր վստահութիւնը մեր բիւրաւոր Նահատակներուն բարեխօսութեան վրայ:

Ամենաբարին Աստուած թոյլ պիտի չտայ որ Հայ Ազգը ի սպառ օտարանայ եւ հեռանայ նախնեաց քրիստոսաւանդ հաւատքէն եւ փնտռէ իր յենարանը, ոչ թէ աստուածապաշտօնով կաթողիկէութեան մէջ, որուն, օր մը, ամբողջութեամբ պատկանած է, այլ նորադանդութեան կամ ուրիշ մարդկային յա-

բաժնի տիրոջ կողմակերպութեանց մէջ, որոնք ոչինչ ունին հասարակաց մեր պանծալի անցեալին եւ Գրիստոսի ճշմարիտ Եկեղեցւոյն հետ: Եկեղեցիք Հայաստանեայց դարձեալ պիտի սլայծառանան:

Մենք կը նախատեսենք նաեւ՝ թէ սոյն մեր խօսքերը դժպիսի պիտի հնչեն ոմանց: Ըստ այնմ յանձն առած ենք նախատուիլ իսկ ճշմարտութեան եւ արդարութեան համար: Ներուի ստիպան մեղի յիշել՝ թէ նոյն բանը պատահեցաւ երբ, չորս տարի առաջ, մեր հովուական պարտականութիւնը կատարելով, զգուշացուցինք մեր հօտը — եւ անուղղակի կերպով բովանդակ Հայութիւնը — չըջան ընդ խորհրդեանց դէմ: Դէպքերը շատ շուտ արդարացուցին մեր խօսքերը եւ եկան փաստելու Հայ ժողովրդեան հանդէպ մեր տաժաժ իրական սէրն ու յարգանքը:

Վստահ ենք թէ ապագան պիտի ցուցնէ սոյն մեր խորհրդածութիւններուն իրաւացիութիւնը եւ անոնց հետեւելու անհրաժեշտութիւնը, որպէս զի Հայ եկեղեցին անաղարտ պահէ իր խորքն ու դիմապիծը եւ Սուրբ Լուսաւորիչ եւ արթուն Հայրապետք կարենան նկատել արդի եւ վալիք Հայութիւնն ալ իրապէս իբր «գորդիս հաւատոյ»:

Կոչ մեր ազգայիններուն

Մեր այս Հովուական Թուղթը փակելէ առաջ, կը բաղձանք անդամ մը եւս հաւաստել մեր բոլոր պատուական Ազգայիններուն՝ թէ Կաթողիկէութիւնը չի կրնար ընաւ վնասակար ըլլալ Հայութեան: Այլ, ընդհակառակն, ապահովելէ դատ ամբողջական եւ անխախտ ստացումը Գրիստոսի վարդապետութեան եւ նախնայ լուսապայծառ դադափարականին, բաղձաթիւ ուրիշ տեսակէտներով ալ մեծապէս օգտակար պիտի ըլլայ, քաղաքական, ազգային եւ մշակութային մարդերու մէջ: Հոս ալ կը ստուգուի Սուրբ Աւետարանին խօսքը թէ «Խնդրեցէ՛ք նախ զարգայութիւնն Աստուծոյ եւ զարդարութիւնն նորա, եւ այդ ամենայն յաւելցի ձեզ» (Մտթ. Զ. 33):

Կոչ մեր հաւատացեալներուն

Մեր սիրելի կաթողիկէ զաւակները թո՛ղ առիթ առնեն այս մեծ դարադարձերը, աւելի եւս ամրապնդուելու իրենց երկնա-
սրարդեւ Ս. Հաւատքին մէջ: Ապրին զայն խորապէս, պաշտպա-
նեն զայն ու աճեցնեն ազօթքով, սուրբ խորհուրդներու յաճա-
խումով, մաքուր բարքով, Սուրբ Աւետարանի եւ բարեպաշտա-
կան դրբերու ընթերցումով: Պատուոյ անուն է Կաթողիկէու-
թիւնը. պահեն զայն անբաժան հայ անունէն, եւ վառաւորեն
հաւաստարարէս կրօնքն ու ազգութիւնը:

Թո՛ղ վստահ ըլլան անոնք՝ թէ կարելի է կաթողիկէութեան
դէմ յարուցանել ոչ մէկ լուրջ առարկութիւն, որ չունենայ իր
լման արժանաւոր եւ զոհացուցիչ լուծումը: Թո՛ղ միանդա-
մայն ապահով ըլլան թէ կաթողիկէութեան խորազոյն ուսում-
նասիրութիւնը կը բանայ լուսայտիւ հորիզոններ մտքերու առ-
ջեւ եւ կու տայ, Աստուծոյ շնորհքով, վայելումը անբացա-
տրելի ստուգութեան եւ հաստատութեան, որոնք, հակառակ
աշխարհի ներկայ ալէտաւան վերլույծարումներուն, անցնելով
գարեիրը, կը հասցնեն մեզ Սուրբ Եկեղեցւոյ միջոցաւ — սին
եւ հաստատութիւն ճշմարտութեան — մեր նախնաց, սուրբ
Հայրերուն, Առաքեալներուն, նոյն ինքն Քրիստոսի Մեր Աս-
տուծոյն եւ Փրկչին, որ ըսաւ. «Ես եմ փառապարի, ոչմարտու-
քիւն եւ կեանք»:

Կոչ մեր Կղերին

Վերջապէս մեր յոյժ սիրեցեալ Կղերին, աշխարհիկ թէ վա-
նական, եւ բոլոր ուխտեալ քրիստոսասէր անձերուն, որոնք պի-
տի շարունակեն ըլլալ Յիսուսի, Աստուածային ճարտարապե-
տին ձեռաց մէջ, ցանկալի աւետարանիչներ խաղաղութեան,
սիրոյ եւ միութեան, կը յիշեցնենք Ս. Ներսէս Լամբրոնացիին
մէկ քանի խօսքերը անոր հռչակաւոր Ատենարանութենէն:

Սուրբ Հայրապետը, յայտարարելէ ետք՝ թէ «Հանդերձեալ
եմք շինել զիմանալի տաճարն Աստուծոյ, որ շինեցաւ ի վերայ
Պետրոսի...», կը յաւելու հետեւեալ յորդորը, զոր մենք ալ

կուզղենք մեր նուիրապետական զասուն. «Ահա հնչեցին ձայնք
աւետեաց յակամջս ձեր. այսուհետեւ զարթիք, եւ սկիզբն արա-
րէք շինել զեկեղեցի Աստուծոյ կենդանոյ: Տուք ի ձեռս մար-
տարապետիդ այդորիկ իմաստնոյ, ոմն զոսկեղէն զարդ ի հնա-
զանդութիւն, այլք բազմեբանց քարինս սիրոյ, համաշունչ լի-
նել, միախորհուրդ: Մի՛ ինչ ըստ գրգռութեան, մի՛ ինչ ըստ
սնապարծութեան. այլ զմիմեանս լաւ համարել քան զանձինս.
յաղթիլ եւ ոչ յաղթել, զրկիլ եւ ոչ զրկել, զի ընդ սիրելեացս է
միաբանութիւն եւ ոչ ընդ թշնամեաց հակառակութիւն» (Տպ.
Վենետ. 1838, էջ 174-175):

Յորելիմական հանդէսներու փակում
եւ Յաւիտեմական Քաղաքի Այցելութիւն

Այս մտածութիւններով եւ իղձերով մենք կը պատրաստը-
ւինք կատարելու, եթէ Տէր կամեսցի, Աբրահամ Արծիւեանի եւ
Մխիթար ՍԼԵՍՏԱՍՏԱՅԻԻ մահուան երկրորդ դարադարձի յորե-
լինական հանդէսներու փակումը, եւ յետոյ այցելելու Յաւի-
տեմական Քաղաքը՝ Սուրբ Տարուան առթիւ:

Սեպտեմբեր 13էն-17 ժամադրութիւն տուած ենք Սփիւռքի
մեր բոլոր զաւակներուն, որոնք հնարաւորութիւնը ունին ճամ-
բորդելու, համախմբուելու ի Հռոմ, Մայր քաղաքաց, Աթոռն
մեծին Պետրոսի, այսօր կենդանի իր անմահանուն 261րդ Յա-
ջորդին, Պիոս ԺԲ. Սրբազան Պապին մէջ:

Միասին պիտի կատարենք յորելիմական այցելութիւնները
Յաւիտեմական Քաղաքին չորս դիւանոր Մայր Եկեղեցիներու:
Պիտի ներկայանանք Սրբազան Քահանայապետին, հայցելու
համար անոր Առաքելական Օրհնութիւնը մեր Նուիրապետու-
թեան, հաւատացեալներուն, բովանդակ Հայութեան, եւ մեր
զաղութները հիւրընկալող ազնիւ ժողովուրդներուն եւ երկիր-
ներուն վրայ:

Նորին Սրբութեան Գահին առջեւ այժմէն կը փութանք դը-
նել մեր որդիական խոնարհ հպատակութիւնը եւ անքակտելի
յարումի եւ սիրոյ հաւաստիքը, նոյն այն խօսքերով, որոնցմով

Կոստանդին Տանն Կիլիկիոյ ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի պատգամաւորները, Փլորենտեան Տիեզերական Ս. Ժողովին առթիւ, կը ներկայանային Եզդինէոս Դ. Սրբազան Պապին, ըսելով. «գգրիստոսի Աքոռն ունիս: Փոխանորդ Քրիստոսի ես ի վերայ Աքոռոյ Առաքելոց: Եկեալ եմք առ Գլուխդ մեր, եկեալ եմք առ Հովիւդ: Դու ես վէմ Եկեղեցւոյ, անդամ որ ի բացեայ եկաց, ի քէն անջատեցաւ: Հօտ որ ի բաց հեռացաւ՝ գագան չար պատառեաց զնա: Եկեղեցի որ զհետ քո ոչ եկն կամ քեւ ոչ պատըսպարեցաւ, ի հիմանց խարխարեալ կործանեցաւ: Գլուխդ, լեր վշտաց անդամոց վշտակից. Հովիւդ ժողովեա զհօտդ: Դու որ ունիսդ իշխանութիւն երկնաւոր փականաց, բաց մեզ գդառն կենաց յաւիտեականաց» (Պալճեան, Պատմ. Կթիկէ. Վարդ. Վիեննա, 1878, էջ 91):

Մինչ կը յանձնենք մեզ եւ այս մեր ուղեւորութեան յաջողութիւնը Արհիապատիւ Եղբարցդ եւ Սիրելի Զաւակացդ եռանդուն աղօթքներուն, հաճելի է մեզի հաւաստել՝ թէ ինչպէս միշտ, յատկապէս ալ այս շրջանին, ամէնքը պիտի կրենք մեր սրտին եւ մեր անդադրում պաղատանքներուն մէջ առ Աստուած, որպէսզի ըստին վրայ հեղու, իր երկնային պարզեաներուն առատութեան հետ, բարօրութիւն ժամանակաւոր եւ հոգեւորական, որուն իրր զբաւական կը շնորհենք ամէնուդ, հայրական ջերմազին սիրով, մեր հայրապետական օրհնութիւնը:

Տուեալ ի Պատրիարքարանէս, որ ի Վերիտոն, ի ԻԴ. աւուր ամսեանն Յունիսի, յամի Տեառն 1950, ի Տօնի Դիւտի Նըշխարաց Սրբոյ Հօրն Մերոյ Գրիգորի Լուսաւորչի, եւ ի յԺԳ ամի Հայրապետութեան Մերոյ:

ՅԻՍՈՒՍԻ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԾԱՌԱՅ
ԳՐԻԳՈՐ ՊԵՏՐՈՍ ԺԵ. ԱՂԱՃԱՆԵԱՆ
ՈՂՈՐՄՈՒԹԵԱՄԲՆ ԱՍՏՈՒԾՈՅ
ԵՒ ՇՆՈՐՀԻՒ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ԳԱՀՈՒՆ
ՍՐԲՈՅ ՀՌՈՎՄԷԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՅԻՈՅ ԵՐԷՅ ԿԱՐԴԻՆԱԼ
ՊԱՏՐԻԱՐԺ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ
Ե Ի
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ՀԱՅՈՅ ՈՒՂԱՓԱՌԱՅ
ՈՂՋՈՅՆ ԵՒ ԱՍՏՈՒԱԾԱԻԱՆԴ ՕՐՀՆՈՒԹԻՒՆ
ՊԱՏՈՒԱԿԱՆ ԵՂԲԱՐՅ ՄԵՐՈՅ
ԱՐՀԻ. ԱՐՀԻ. ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱՅ, ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱՅ,
ՅԱՐԴՈՅ ՔԱՀԱՆԱՅԻՅ ԵՒ ՀԱՒԱՏԱՅԵԱԼ ԺՈՂՈՎՐԴԵԱՆՍ

Պատուական Եղբարք ԷԼ Սիրեցեալ Որդեակք ի Քրիստոս,

Յորելինական Սուրբ Տարին Յաւիտենական Քաղաքին մէջ
բոլորեց իր շրջանը, գերազանցելով ամենալաւատեա ակնկալու-
թիւնն ու նախատեսութիւնը:

Աշխարհի ամէն կողմերէ, շուրջ չորս միլիոն ամէնազգի
ուխտաւորներ փութացին հոն, «ուր եղին զվէմն հաւատոյ հի-
ման Ս. Եկեղեցւոյ»․ ներկայ եղան հոգեւոր եւ կրօնական երկ-
նագեղ հանդէսներու, ապրեցան Ս. Եկեղեցւոյ միութեան եւ
տիեզերականութեան խորհուրդը: Քրիստոսի Փոխանորդին ի

տես, անոնց որդիական սրտերը անմար սիրոյ եւ անքակտելի յարուսի զղացումներով համակուեցան ցմիշտ :

Այդ բախտաւոր ուխտաւորները վայելեցին Ս. Եկեղեցւոյ առատաձեռնած արտակարգ շնորհքները : Զղջումով, խոստովանութեամբ, Ս. Հաղորդութեան մերձենալով, առանձնաբար կամ խմբովին եղած յաճախակի աղօթքներով, ոտնակոխ ընելով ամէն մարդկային նկատմունք, անոնք ճաշակեցին Երկնային խաղաղութեան, Աստուծոյ հետ հաշտութեան կամ աւելի սերտ որդիական միութեան անբացատրելի Էրջանկութիւնը, եւ ասպա, վերանորոգուած հոգեւորապէս, վերադարձան իրենց հայրենիքներն ու իրենց զբաղումներուն, իրենց հետ տանելով յիշատակը եւ կարօտը ապրուած աննման օրերու :

Սակայն անհամեմատօրէն աւելի մեծ թիւով հաւատացեալներ չկրցան կատարել այդ ցանկալի ուխտադնացութիւնը, քաղաքական, տնտեսական, առողջական պատճառներու կամ վիճակի, տարիքի եւ դործի բերումով : Արդեօք այս ամէնքը զըրկուած սլտի մնային Յօրելինական Տարւոյն արտակարգ շնորհքներէն : Ոչ եւ բնաւ երբեք :

Ս. Եկեղեցին, Մայր դթած եւ բարեխնամ իր բոլոր զաւակներուն հանդէպ, անոնց ալ կը մերձեցնէ իր մայրական սիրտը, անոնց ալ կ'ընձեռէ հնարաւորութիւնը շահելու դերբնական արտակարգ բարիքները, կը յորդորէ բոլորն ալ նորոգուելու հոգեւորապէս :

Եւ յիշուի, «Յընքացս Սուրբ Տարւոյն» Առաքելական Կոնգրակով (25 Դեկտ. 1950), Պիոս ԺԲ. Սրբազան Քահանայապետը հաճած է տարածել Յօրելինական Տարւոյն մեծ պարգեւը բովանդակ Կաթողիկէ Աշխարհի, 1951 տարւոյն տեւողութեան, որպէս զի բոլոր հաւատացեալները կարենան առատօրէն անկէ օգտուիլ, ի շահ իրենց հոգիներու սրբացման եւ ի վերանորոգումն քրիստոնէական ճշմարիտ ապրումի մարդկային ընկերութեան մէջ :

Պարտք կը համարինք ներկայ մեր Հովուական Թուղթով, արձաղանդ ըլլալ վերոյիշեալ Քահանայապետական Կոնգրակին,

դայն մերձեցնելով Պատրիարքական Թեմիս եւ առհասարակ Պատրիարքութեանս պայմաններուն:

Ա. - Ի՞նչ բանի մէջ կը կայանայ Յոբելեանը

Եկեղեցւոյ տեսանելի Մայրադոյն Դիտապետը, որուն Յիսուս, յանձին Պետրոս Առաքելապետի, տուած է Երկնից Արքայութեան բանալիները եւ մատակարարութիւնը գերբնական անըսպառ բարիքներու, կը բանայ ընդհանրական աշխարհի հաւատացեալներուն առջեւ, — բացի Հռոմի չըջանէն — Ս. Եկեղեցւոյ հոգեւոր պանծը, կ'օժտէ — պահելով զպահելիս — խոստովանահայրերը արտակարգ իշխանութեամբ արձակելու որոշ վերապահեալ մեղքերէ ու դատակնիքներէ եւ տնօրինելու առանձնական ուխտերը, կը շնորհէ լիակատար ներողութիւն, այսինքն թողուած մեղքերուն ամբողջական պատիժին ներումը, ամէն անոնց՝ որոնք կը լրացնեն որոշուած պայմանները:

Այս լիակատար ներողութիւնը, զոր իւրաքանչիւր ոք ազատ է յատկացնելու ինքն իրեն կամ ի նպատակ Գաւարանի հոգիներուն, կրնայ շահուիլ քանի անգամ որ կրկնուին հրամայուած հրահանգները:

Բ. - Յոբելեան շաքիլու պայմանները

Յորելինական ներողութիւնը շահելու համար հաւատացեալները պարտին լրացնել հետեւեալ պայմանները եւ կատարել այս հրահանգները.

1. - Խնստովանաճի եւ Հաղորդութիւն՝ զատկական Խոստովանանքէն եւ Հաղորդութենէն զատ:

2. - Այցելութիւններ թեմական Վիճակաւորներէ որոշուած չորս եկեղեցիներու:

Այս մասին մեր Պատրիարքական Թեմին եւ Փոխանորդութեանց համար հետեւեալը կը կարգադրենք.

ա. Պէյրութ՝ Ս. Եղիա Աթոռանիստ եկեղեցին եւ ուրիշ երեք կաթողիկէ եկեղեցիներ:

բ. Միւս վայրերը, հայ կաթողիկէ ժողովրդապետական եկեղեցին եւ ուրիշ երեք կաթողիկէ եկեղեցիներ, ուր սովորաբար Ս. Պատարագը կը մատուցուի :

գ. Այն վայրերը, ուր չկայ հայ կաթողիկէ եկեղեցի, չորս ուրիշ կաթողիկէ եկեղեցիներ, ուր սովորաբար Ս. Պատարագը կը մատուցուի :

դ. Այն վայրերը, ուր չորսէ նուազ կաթողիկէ եկեղեցիներ կան, այցելութիւնները կատարելու է եղած կաթողիկէ եկեղեցիներուն մէջ, եւ կրկնելու է զանոնք այս կամ այն եկեղեցւոյ մէջ, անոնց թիւը լրացնելու համար :

3. — Արտասանել, եկեղեցիներու այցելութեան միջոցին, որոշուած աղօթքները :

Այս աղօթքներու մասին, Մեղի տրուած արտօնութեան համաձայն, հետեւեալը կը կարգադրենք ըստ Պատրիարքութեան համար .

ա. Հինգ անգամ «Հայր մեր», «Ողջոյն քեզ» եւ «Փառք Հօր» :

բ. Մէկ անգամ «Հայր մեր», «Ողջոյն քեզ» եւ «Փառք Հօր» Սրբազան Դատարանի ղեկավարութեանց :

գ. Մէկ անգամ «Հաւատամք»ը :

դ. Երեք անգամ «Ողջոյն քեզ» եւ երեք անգամ՝ այս սլաքական աղօթքը. «Թագուհի խաղաղութեան, աղօթեա՛ վասն մեր» :

ե. Անգամ մը «Ողջ լեր Թագուհի...» կամ երեք անգամ «Ողջոյն քեզ» :

Գ. — Բացառիկ պարագաներ

ա. Կրօնաւորուիմները, որոնք կը վարեն վանական կեանք, ինչպէս նաեւ անոնց կենակից բարեպաշտ կանայք եւ դիւերութիւ սահուհիներ՝ եկեղեցիներու վերոյիշեալ չորս այցելութիւնները կրնան կատարել վանքին մատրան մէջ, ուր կը մատուցուի Ս. Պատարագը :

բ. Գործաւոր դասակարգը, որ իր օրտապահիկը կը շահի օրական աշխատանքով, ինչպէս նաեւ եօթանասուն տարին լրա-

ցուցած անձերը կրնան կատարել չորս այցելութիւնները իրենց ժողովրդապետական եկեղեցւոյ մէջ :

դ. Ուրիշ բացառիկ եւ մասնաւոր պարագաներու համար — հիւանդութիւն, բնատարկութիւն, ևն. — խոստովանահայրերը լիազօրուած են տնօրինելու եկեղեցիներու այցելութիւնները եւ փոխելու հրամայուած աղօթքները, ըստ պարագայից : Սակայն անփոփոխ եւ անտնօրինելի կը մնան Ս. Խոստովանանքը եւ Ս. Հաղորդութիւնը :

Դ. — Յոբելեանի դիտաւորութիւնները

Սրբազան Քահանայապետը կը հրաւիրէ, Յոբելեանի առթիւ, հաւատացեալները՝ աղօթելու որոշ դիտաւորութեանց համաձայն :

Ստորեւ կը թուենք այդ դիտաւորութիւնները, որոնց վսեմութիւնն ու համամարդկային տարողութիւնը ա՛յնքան յուզիչ են եւ ահնեբեւ :

1. Սրբացում հոգիներու աղօթքով եւ ապաշխարութեամբ, անխախտ հաւատարմութիւն Քրիստոսի եւ Ս. Եկեղեցւոյն :

2. Գործունէութիւն ի նպաստ խաղաղութեան եւ Սուրբ Տեղեաց պաշտպանութեան :

3. Ս. Եկեղեցւոյ պաշտպանութիւն իր թշնամիներուն նորանոր յարձակումներուն դէմ : Հաւատքի շնորհքը մոլորեալներու, անհաւատներու եւ անաստուածներու համար :

4. Ընկերային արդարութեան դործնական ապրում, խնամատարական ձեռնարկներ ի նպաստ չքաւորներու եւ կարօտեալներու :

Սոյն դիտաւորութեանց, որոնք արտայայտուած էին արդէն անցեալ տարի, Սրբազան Քահանայապետը, վերոյիշեալ Առաքելական Կոնդակին մէջ, կը յաւելու նաեւ հետեւեալները .

ա. Ա՛յնքան ցանկալի խաղաղութեան վերադարձը բոլոր հոգիներուն, ընտանիքներուն, իւրաքանչիւր ազգի եւ բովանդակ մարդկութեան մէջ :

բ. Անյաղթելի զօրութիւն արդարութեան համար հալած-
ւողներուն :

գ. Վերադարձ՝ իրենց հայրենի ակութիւնը զաղթականնե-
րուն, զերիններուն, եւ աքսորեալներուն :

դ. Պահպանութիւն եւ յարգանք Եկեղեցւոյ նուիրական ի-
րաւունքներուն, ի հեճուկս անոր թշնամիներուն կողմէ յարուց-
ւած հալածանքներուն եւ տարածայնած ստութեանց :

Ե. – Քարոզութիւն Յոբելեանի առթիւ

Սրբազան Քահանայապետին բաղձանքին համաձայն, կը
հրաւիրենք Արհիապատիւ Վիճակաւորները եւ Քահանայական
Դասը արժարձելու հաւատացեալներուն եռանդը՝ շահելու յո-
րելինական պարգեւը :

Առ այդ, մեծապէս օգտակար պիտի ըլլայ պատրաստել
մտքերն ու սրտերը, յաւիտենական ճշմարտութեանց շուրջ, յա-
ջորդական քարոզութիւններու շարքով մը, որ կրնայ տեղի ու-
նենալ առաջիկայ Մայիս ամսոյն, նուիրուած՝ Ս. Աստուածա-
մօր, կամ յարմարադոյն երեւցած ուրիշ ժամանակամիջոցի մը
մէջ :

Զ. – Հաւաքական այցելութիւններ

Առանձնական յորելինական հրահանգներու կատարումէն
զատ, յոյժ բաղձալի է որ ժողովրդապետութիւնները, հնարա-
ւոր եղածին չափ, կաղմակերպեն հաւաքական այցելութիւններ
Եկեղեցիներու :

Այս դիտումով, այժմէն կ'որոշենք առաջիկայ Մայիս ամ-
սոյն երկրորդ կիրակին իբր յորելինական ուխտադնացութեան
օր՝ Զմմառու Տիրամօր Սրբաւլայրը, ուր, եթէ Տէրը կամենայ՝
մենք պիտի մատուցանենք Ս. Պատարադը :

Կը բաղձանք, այդ առթիւ, Ապաշխարութեան խորհուրդով
սրբացած բաղմաթիւ մեր զաւակներուն բաշխել Յաւիտենական
Կեանքի անմահ Հացը, նոյն ինքն մեր Աստուածային Փրկիչը
Ամենասուրբ Հաղորդութեան խորհուրդին մէջ :

Հաւաքական այցելութեանց միջոցին՝ առաջնորդող Վարդապետին ազատ դատողութեան եւ ընտրութեան կը թողուի, առաւելագոյն հանդիսութեան համար, աւելցնել պատշաճ ծիսական կամ այլ ազօթքներ ու երգեր:

Յ ո Ր Դ ո Ր

Ջերմօրէն եւ թախանձադին կը հայցենք Աստուծոյ, որ Յորելինական Տարին ըլլայ, մեր բոլոր Հասարակութեան համար, հողեւոր նորոգումի ժամանակաշրջան մը. «Ձեր գործակիցն եմք, եւ կ'աղաչեմք որ ի գուր չընդունիք Աստուծոյ շնորհքը: Վասն զի պատեհ ժամանակին, կ'ըսէ, լսեցի քեզ, եւ փրկութեան օրը՝ օգնեցի քեզի: Ահաւասիկ պատեհ ժամանակ, ահա փրկութեան օրը» (Բ. Կորնթ. 2. 1-2):

Ինչպէս Երբեմն Յուդա Մակաբայեցին կը հրաւիրէր Իսրայէլի ժողովուրդը սուրբ խաչակրութեան մը, ըսելով՝ «Եկէք, երբեք մաքրեմք սրբազան իրերը, մաքրեմք տաճարը, նաւակաւ ընելու համար անոր մէջ» (Ա. Մակ. Դ. 36), նոյնպէս Սրբազան Գահնայապետը կը հրաւիրէ բոլոր Կաթողիկէ Աշխարհը մաքրուելու հողեւորապէս, եւ, Պօղոս Առաքեալին խօսքին համաձայն՝ «Նորոգուելու հոգումով, եւ զգնելու նոր մարդը, որ ստեղծուած է ըստ Աստուծոյ, արդարութեամբ եւ նշմարիտ սրբութեամբ» (Եփես. Դ. 23):

Յորելինական Տարին, տարի թողութեան մեղքերու եւ մեղաց պատիժներուն, պիտի ըլլայ միանգամայն տարին հողեւոր ցնծութեան երկնքի համար, ուր աւելի մեծ ուրախութիւն է «Մէկ մեղաւորին համար, որ կ'ապաշխարէ քան իննսունինն արդարներուն՝ որոնք պէտք չունին ապաշխարութեան» (Ղուկ. ԺԵ. 7):

Ուրախութեան տարի մը պիտի ըլլայ նաեւ երկրիս համար, ուր, մեղքերու թողութեամբ, հոգիները պիտի ձեռքադատուին չարին եւ խղճի խայթին տխրութեան կապանքներէն, պիտի դադրին, ընտանիքներուն մէջ, երկպառակութիւնները եւ զայ-

Թակղութիւնները, ու պիտի վերադառնան սէրն ու համերաշխութիւնը :

Նոյն ուրախութիւնը պիտի զգան Քաւարանի սուրբ հոգիները, որոնք իրենց մերձեցուած յորելինական ներողութեանց շնորհիւ, պիտի աղատուին տանջանքներէն եւ օր առաջ պիտի արժանանան Աստուծոյ երանաւէտ տեսութեան : Անոնց համար պիտի իրականանայ մեր Հայրերուն հաւատաւոր աղօթքը՝ «Հուր շիջանի, խաւար մերժի, տրտմեալ հոգիքն ուրախանան, զի քողուքիւն մեղաց լինի...» (Մաշտոց) :

Մինչ ջերմագինս կը յորդորենք մեր բոլոր հաւատացեալները օգտուելու Յորելեանի մեծ շնորհքէն, լրացնելով անոր պայմանները, ապաշխարութեան եւ զղջումի ճշմարիտ հոգւով, եւ դիտումով իրազործելու եւ փութացնելու մեր մէջ Սրբազան Քահանայապետին փրկարար բաղձանքները, որպէս զի Սուրբ Տարին ըլլայ բոլորին համար մեծ թողութեան եւ մեծ դարձի տարին, կը շնորհենք ամէնուն հայրական սիրազեղ սրտով մեր Հայրապետական Օրհնութիւնը :

Տուեալ ի Պատրիարքարանէս, որ ի Վերիտոն, յամի Տեառն 1951, ի Տասներորդում աւուր ամսեանն Մարտի, ի տօնի Մտից ի Վիրասն Սրբոյ Հօրն մերոյ Գրիգորի Լուսաւորչի, եւ ի ԺԴ ամի Հայրապետութեան մերոյ :

1954

ՅԻՍՈՒՍԻ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԾԱՌԱՅ
ԳՐԻԳՈՐ ՊԵՏՐՈՍ ԺԵ. ԱՂԱՃԱՆԵԱՆ
ՈՂՈՐՄՈՒԹԵԱՄԲՆ ԱՍՏՈՒԾՈՅ
ԵՒ ՇՆՈՐՀԻՒ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ԳԱՀՈՒՆ
ՍՐԲՈՅ ՀՌՈՎՄԷԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ԵՐԷՅ ԿԱՐԴԻՆԱԼ
ՊԱՏՐԻԱՐԳ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ
ԵՒ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ՀԱՅՈՅ ՈՒՂՂԱՓԱՌԱՅ
ՈՂՋՈՅՆ ԵՒ ԱՍՏՈՒԱԾԱՒԱՆԴ ՕՐՀՆՈՒԹԻՒՆ
ՊԱՏՈՒԱԿԱՆ ԵՂԲԱՐՅ ՄԵՐՈՅ
ԱՐՀԻ. ԱՐՀԻ. ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱՅ, ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱՅ,
ՅԱՐԳՈՅ ԴԱՀԱՆԱՅԻՅ ԵՒ ՀԱՒԱՏԱՅԵԱԼ ԺՈՂՈՎՐԴԵԱՆՍ

Պատուական Եղբարք և Սիրեցեալ Որդեակք ի Քրիստոս,

Անցնչելի Թաւականք

Թարմ է տակաւին Մեր մտքին մէջ և յաւէտ անջնջելի պիտի մնայ, 31 Մայիս 1953 թուականը՝ երբ չըջապատուած Մեր Հայրապետութեան Արհի. Արհի. Եպիսկոպոսներէն, Առաքելական Առաջնորդներէն, զոյգ Մխիթարեան Միաբանութեան արժանընտիր Աբրահայրներէն, Զմամառու զարաւոր վանքին մէջ, որրան վերանորոգ. Պատրիարքական Աթոռիս, Կաթողիկոսական Բանակցական Ժողովի ընթացքին, Ս. Պատարագէն և Թափօրէն

Լաք՝ մասնակցութեամբ ուխտի եկած հարիւրաւոր Մեր զաւակ-
ներուն նուիրեցինք, անհուն ուրախութեամբ, Ս. Աստուածա-
մօր Անարատ Սրտին, Մեր Պատրիարքութիւնը, Մեր համայնքը
և ըստ շա՛տ հայ Ազգը:

Չէ՞ որ ըստ շա՛տ հայութիւնը կը կրենք Մեր սրտին մէջ, և ինչ
բարիք որ կը բաղձանք Մեզի, նոյնը կը ցանկանք անոր: Եւ
ի՞նչ աւելի մեծ բարիք քան արժանանալ Լրիկինքի Թաղուհոյն
մայրական պաշտպանութեան և Անոր զթառատ նայուածքին:

Մարդկային Ազգին Նուիրումը Աստուածամօր Անարատ Սրտին

Այն յիշատակելի արարքով Մենք կը մերձեցնէինք Մեզի
նուիրումը նոյն Անարատ Սրտին Մարիամու, զոր, յանուն ը-
վանդակ Եկեղեցւոյ և մարդկային ազգին՝ կառարած էր Ն.
Ս. Պիոս ԺԲ. Ս. Բահանայապետը 31 Հոկտեմբեր և 8 Դեկտեմ-
բեր 1942ին, Ֆաթիմայի Տիրամօր տեսիլքներուն 25ամեակին
առթիւ:

Ծանօթ է որ այն տեսիլքներուն ընթացքին, զոր իբր արժա-
նահաւատ ընդունած է Եկեղեցական Իշխանութիւնը, յետ եր-
կարատեւ և խստապահանջ քննութիւններու, Ս. Աստուածա-
մայրը յատուկ կերպով շնչոյց իր Անարատ Սրտին հանդէպ
ջերմեռանդութեան կարեւորութիւնը, ողորկու համար Աս-
տուծոյ արդար բարկութիւնը, և մատնանիչ ըրաւ զայն իբր
միջոց փրկութեան հոգիներու և միջոց միանգամայն բնկերա-
յին և միջազգային խաղաղութեան աշխարհի մէջ:

Ռուսիոյ Նուիրումը...

Նոյն տեսիլքներուն ընթացքին Ս. Աստուածամայրը ուղած
էր որ նուիրուի իր Անարատ Սրտին՝ բովանդակ մարդկութիւնը
և ի մասնաւորի Ռուսիան, որ այդ միջոցին (1917ին) ահաւոր
յեղաշրջումի նախօրեակին մէջ կը գտնուէր:

Արթուն Դիտապետը Ս. Եկեղեցւոյ, ինչպէս 1942ին նուի-
րած էր Ս. Տիրամօր Սրտին՝ բովանդակ աշխարհը, նոյնպէս ալ
7 Յուլիս 1952 թուակիր Կոնգակով, ուղղուած՝ Ռուսիոյ ժողո-

վուրդներուն, անոնց համար, կը կատարէր այն նուիրումը իրր հայր յառկապէս քրիստոնեայ աշխարհի:

Քանի որ Մեր մայր Հայրենիքը ներկայիս կապուած է քաղաքականապէս Ռուսիոյ, շատեր իրաւամբ խորհեցան թէ Հայ Ազգն ալ պարունակուած համարուելու էր յանուն Ռուսիոյ ժողովուրդներուն կատարուած մասնաւոր այն նուիրումին մէջ:

Հայ Ազգին Նուիրումը

Սակայն, ինչպէս Կաթողիկէ Ս. Եկեղեցւոյ Հովիւները՝ ամէն կողմ, յատուկ հանդէսներով եւ հոգեւոր պատրաստութեամբ, հետեւելով Քրիստոսի Փոխանորդին տուած օրինակին, նուիրեցին իրենց ազգերը, հայրենիքները, թեմերը, ժողովըրդապետութիւնները, հաստատութիւնները Ս. Տիրամօր Սրտին, այնպէս ալ Մենք կը ցանկայինք կատարել նոյն նուիրումը յանուն Մեր Նուիրապետութեան եւ Ազգին:

Յանկալի Առիթը

Եւ ահա, յոյժ ցանկալի եւ հանդիսական առիթը տուաւ Մեզի Պատրիարքական Բանակցական Ժողովը՝ դամարուած ի Զմամռ անցեալ Մայիսին: Աստուածամօր գեղեցիկ ամսուան վերջին օրը, Կիրակի մը, Մենք ալ յանուն Հայութեան կարողացանք պատասխանել, որդիական սիրոյ եւ վստահութեան զեղումով, երկնքի Թաղուհւոյն, մարդկութեան եւ ամենազգեստ եւ հօր Մօր յայտնած քաղցր բաղձանքին ու կամքին:

Այն օրը որակեցինք «նշանաւոր տարեկանաց մերոց»: Անոր յիշատակը պիտի քանդակուի պատշաճ արձանադրութեամբ Զմամռու մատրան մէջ, ի խրախոյս եւ ի յուշ ապագայ սերունդներուն, բայց կ'ուզենք ներկայ Հովուական Թուղթով բացատրել նոյն արարքին նպատակը եւ իմաստը:

Հովուական Թուղթիս Նպատակն ու Իմաստը

Նպատակն է, իսկոյն ըսենք, վերարծարծել Ս. Աստուածամօր հանդէպ որդիական ճշմարիտ հաւատքն ու ջերմեռանդու-

Թիւնը իրր աղղու միջոց եւ ուղիղ ճանապարհ վերադարձի առ Քրիստոս Աստուած, իմաստն է նոր շրջան մը բանալ հաւատքի ու ջերմեռանդութեան Մեր Հասարակութեան եւ Աղգին մէջ, որ իր Ս. Հայրերուն սքանչելի ներբողներով ու մանաւանդ մարդարտայեռ տաղերով, շարականներով Մարիամու սաշտամունքի մէջ՝ ետ չի մնար ընաւ ուրիշ քրիստոնեայ աղղերէ:

«Շողշողուն Պսակ», Մարիամու Տաքի

Մինչ այս մտածութիւնները կը դրաւէին Մեր միտքը, հասաւ «Շողշողուն Պսակը», անցեալ Տ Սեպտեմբեր Թուակիր մեծարելի Շրջաբերականը, որով Ն. Ս. Պիոս ԺԲ. Ս. Քահանայապետը, ամենասուրբ Կուսին Անարատ Յղութեան հրամանաւարդ վարդապետութեան հարիւրամեակը առիթ առնելով, 1953 Դեկտեմբեր 8էն մինչեւ 1954 Դեկտ. 8ը՝ կը հռչակէր «Մարիամու Տաքի», նուիրուած յատկապէս ամենասուրբ Կոյս Մարիամու փառաբանութեան եւ Անոր ջերմեռանդութեան տարածումին հաւատացեալներու մէջ:

Այն Կոնզակին մէջ Սրբազան Պապը կը հրաւիրէ Եկեղեցւոյ հովիւները, որ տարւոյս ընթացքին միշտ աւելի արծարծեն քրիստոնեայ ժողովուրդին եռանդն ու սէրը դէպի Աստուծոյ Մայրը, որ մեր Մայրն է միանդամայն, քարոզութիւններով, հրատարակութիւններով, ուխտադնացութիւններով ու բարեսլաշտական այլ հրահանգներով:

Հրաշունչ Պատգամին արձագանգը

Մարիամու տարւոյն նպատակն է, Ս. Աստուածամօր միջոցաւ եւ բարեխօսութեամբ, անոր առաքինութիւններուն նըմանողութեամբ, վերադարձ առ Քրիստոս, վերահաստատում ճշմարիտ քրիստոնէական լեւանքի, աղօթքով եւ ապաշխարութեամբ, համապատասխան Քրիստոսի մեր Փրկչին եւ Աստուծոյն սլատուիրաններուն, որով՝ անհատները, ընտանիքները, աղղերը, մարդկութիւնը համօրէն՝ կարենան վայելել ճշմարիտ խաղաղութեան սլաուդները:

Թո՛ղ, ուրեմն, սոյն Հովուական Թուղթը, ուր պիտի պարզենք համառօտ կերպով Ս. Տիրամօր մեծութիւնները, նըկատուի իբր համեստ արձագանգ մը Քրիստոսի Փոխանորդին հրաշունչ պատգամին: Մեր բոլոր զաւակները Թո՛ղ կարգան Մեր հայրական յորդորն ու միշտ աւելի ճանչնան, մեծարեն, սիրեն Անարատ Կոյսը եւ Երկնքի Թագուհին, նմանին Անոր, դիմեն Անոր անդադար ու վստահալից աղօթքով:

Ա.

Ս. ԿՈՅՍԻՆ ԱՍՏՈՒԱԾԱՄԱՅՐՈՒԹԻՒՆԸ

Ներքոդ Կուսիմ

Գիտենք, Արհիապատիւ Եղբայրներ եւ սիրելի զաւակներ, որ արժանապէս պատուելու եւ դրուատելու համար Ս. Աստուածամայրը, Երկնքի հրեշտակներն անգամ բաւական չեն:

Աստուածամօր ընտրելագոյն եւ սիրատուոր զաւակ՝ Մեր Ս. Նարեկացին ուղելով անոր ներքոյը հիւսել՝ հետեւեալ խօսքերը կը դործածէ. Զայսքան փառապարդ շնորհաց ընդունակն եւ ոչ նորին աստուածութեան օրհնառաք հրեշտակացն պարբ, արպէս պարտն է պատուել ժայրիին եւ ոչ զօրեմ երկնայինք գԱրարչին զանհաս Տնօրինութեան զանգին ծնող արժանապէս վերաբարձել» (Սրբոյ հօրն մերոյ Գրիգորի Նարեկայ Վանից Վանականի մատենադրութիւնք, Վենետիկ 1840, Ներք. Բ. էջ 408):

Հրեշտակներէն եւ սուրբերէն անհունօրէն նուաստ՝ պարտական ենք, սակայն, փառարանել Աստուածամայրը, եւ անզրպելի մղում կը զգանք ընելու այդ, խրախուսուած մտածութենէն՝ թէ Ս. Կոյսը իր անչափ բարութեամբ պիտի ընդունի Մեր թոթովանքը, հիւսուած Ս. Եկեղեցւոյ եւ Ս. Վարդապետներու խօսքերով, եւ պակասը Ինքն պիտի լրացնէ լուսաւորելով Մեր միտքը եւ հրգեհնելով Մեր սիրտը իր մայրենի սիրով:

Առանձնաշնորհաբանց Արմատն ու Պատճառը...

Արմատն ու պատճառը եղական բոլոր առանձնաշնորհութեանց եւ անճառելի փառքերուն, որոնք աւանակուռ պսակինման կը զարդարեն ամենասուրբ Կուսին անրիժ ճակատը, անոր Աստուծոյ Մայր ըլլալն է, կամ Աստուածամայրութիւնն է, որ զայն կը հասցնէ գրեթէ անսահմանութեան եղերքը:

Պատշաճ եւ հարկ է ուրեմն, ամէն ուրիշ խորհրդածութեանէ առաջ, յամենալ պահ մը, պարզելու ամենասուրբ Կուսին այս հանդամանքը, որմէ կը բխին իբրեւ աղբիւրէ անոր գերազանց մեծութիւնները:

Սուրբ Կուսին Աստուածամայր ըլլալը՝ սերտիւ զօդուած Բանին Աստուծոյ՝ Ամենասուրբ Երրորդութեան երկրորդ Անձին Մարդկութեան՝ խորհուրդ մըն է որ կը գերազանցէ ամէն միտք եւ որուն դոյութիւնը միայն աստուածային յայտնութեամբ կարելի է ճանչնալ:

Օրհնեալ ըլլայ Աստուծոյ քաղցր Նախախնամութիւնը, զի որքան բարձր եւ անըմբռնելի է այս խորհուրդը, այնքան ալ աւելի բացայայտօրէն պարունակուած է ու քարոզուած՝ Աստուածային Յայտնութեան Աղբիւրներուն, Ս. Գիրքի եւ Ս. Եկեղեցւոյ Աւանդութեան մէջ:

Մայր Աստուծոյ

Եւ յիրաւի, Ս. Աւետարանները մէկ կողմէն կը ներկայացնեն Մարիամ Կոյսը իբրեւ ան՝ «որմէ ծնաւ Յիսուս»¹, իբրեւ Յիսուսի Մայրը²:

Հրեաներն ալ կը ճանչնան զՅիսուս իբր որդի Մարիամու, իբր Ան՝ որուն մայրը Մարիամն է³:

Այլուստ նոյն Ս. Աւետարանները կը ներկայացնեն զՅիսուս

1. ՄԲ. Ա, 16:

2. ԲԲ. Բ. 11, 13, 20. Ղկ. Բ., 47. Յովհ. Բ. 2:

3. Մրկ. Զ. 3. ՄԲ. ԺԲ. 47. ԺԴ. 55:

իրը ճշմարիտ Աստուած, Բանն Աստուած, Աստուծոյ Միածին Որդին⁴ :

Գանի որ Մարիամ ճշմարիտ մայրն է Յիսուսի, եւ Յիսուս ճշմարտապէս Աստուած է, հարկ է խոստովանիլ թէ Մարիամ մայրն է Աստուծոյ, ոչ անշուշտ այն իմաստով թէ ինքը յղացած ու ծնած ըլլայ Յիսուսի Աստուածային Բնութիւնը կամ Աստուածութիւնը — ինչ որ մտածելն անլամ անհեթեթ է եւ բացարձակապէս անկարելի — այլ որովհետեւ յղացած է ու ծնած անոր մարդկային բնութիւնը, որ դոյութեան առաջին վայրկեանէն առնուած է ու միացած՝ Յիսուսի միակ Անձին, որ Աստուածային է :

Ս. Եկեղեցւոյ ճայնը

Հրեշտակային Վարդապետը Ս. Թովմաս պարզ ու հատու ոճով կը լուսաբանէ այս ճշմարտութիւնը հետեւեալ խօսքերով. «Երանուիի Կոյսը կը կաշուի Մայր Աստուծոյ ոչ անոր համար որ Մայր ըլլար Աստուածութեան, այլ որովհետեւ ըստ մարդկութեան մայր է Անձի մը՝ որ ունի աստուածութիւն եւ մարդկութիւն»⁵ :

Գրիստոսի Ս. Ծննդեան, Յայտնութեան եւ ամենասուրբ Կոյսին տօներու առթիւ, Ս. Եկեղեցին բարձրադասի կը քարոզէ ու կը դաւանի այս ճշմարտութիւնը :

«Աստուածածին գգեց խոստովանեալ երկրպագէ Եկեղեցի ուղղափառաց՝ քանզի ծնար իբրեւ գմարդ գԱստուածն բոլորից, գմարմնացեալն առ ի քէն գաննառ գԲանն» (Ժամամուտ) :

Շատ հաճելի եւ վերացնող պիտի ըլլար հիւսել հոս այս մասին վկայութիւններ Արեւելքի եւ Արեւմուտքի հայրերէն եւ ծիսական մատեաններէն, բայց այդ անկարելի է. հարկ պիտի ըլլայ ընդօրինակել անոնց դրուածքները դրեթէ ամբողջութեամբ, զի յայտնի է թէ ուր որ յիշատակութիւնը կ'ըլլայ մարդեղութեան անձառ խորհուրդին եւ ամենասուրբ Կոյսին, չքնաղ ար-

4. Յովն. Ա. 1 :

5. Մ. Գ., Հարց. 35, յօդ. 4-2 :

տայայտութիւններով վեր կը հանուին եւ կը փառաբանուին Քրիստոս Որդի Աստուծոյ եւ Որդի Մարիամայ ու Մարիամ Աստուածածին, Մայր Քրիստոսի, Մայր Աստուծոյ:

Ս. Նարեկացիի վկայութիւնը

Վկայութիւն մը միայն մեր Ս. Նարեկացիի սքանչելի ազօթամտեանէն, որ երբեմն սնարի դիրքն էր, Ս. Աւետարանին հետ, հայ ժողովուրդի. հոն կը կարդանք. «Ս. Աստուածածին... Միածինն Հօր եւ քեզ անդրանիկ, որդի քն ծննդեամբ եւ Տէր արարչութեամբ... ահա՛ կաթիլ մի կաթին քումդ կուսութեան յանձն իմ անձրեւեալ՝ կենաց ինձ գօրէ, մայրդ բարձրելոյ Տեառն Յիսուսի, Արարչին երկնի եւ բնաւին երկրի, զոր անմահապէս ծնար բովանդակ մարմնովն եւ համայն Աստուածութեամբն»... (Ողբերգ. բան ութսուներորդ, էջ 213-14):

Մայր եւ Դուստր

Գեղեցիկ կերպով կը պարզէ զայն նաեւ մեծ աստուածաբան-բանաստեղծը Տանթէ. «Ո՛վ Կոյս-Մայր, որ դուստրն ես քու որդւոյդ, որ խոնարհ ես եւ վսեմ աւելի քան արարած մը, որ Աստուծոյ յաւիտեական խորհրդովն վիճակուած ես Աստուածամայրութեան: Դո՛ւն մարդկային բնութիւնը այնքան ազնուացուցիր, որ անոր Արարիչը չխորշեցաւ դառնալ անոր արարածը»⁶:

Եփեսոսի Ս. Ժողովը

Երանելի Կոյսին աստուածամայրութեան հիմնական այս վարդապետութիւնը թէ որքան խորապէս արմատացած էր զրիւտոնեաներու հոգւոյն մէջ առաջին դարերէն սկսեալ, յայտնի եղաւ երբ ամբարիշտ Նեստոր, Կ. Պոլսոյ Պատրիարքը, մերժեց զայն եւ ուրացաւ:

431 Թուականին՝ Եփեսոսի մէջ գումարուած երրորդ Տիեզերական Ժողովի Հայրերը, որոնց շարքին կային Ս. Սահակ Հայրապետի ներկայացուցիչները Հայաստանէն, դատապարտեցին զայն եւ իր պիղծ աղանդը, եւ սահմանեցին հինաւուրց հաւատքը՝ հռչակելով Ամենասուրբ Կոյսը Թէօքսօս, Աստուածածին:

Հաւատացեալ Ժողովուրդը, ի լուր այս վճիռին՝ խանդավառօրէն, ուրախութեան աղաղակներով եւ ծափահարութիւններով դիմաւորեց Ժողովական Հայրերը եւ ընկերացաւ անոնց մինչեւ իրենց բնակարանները լուսավառ ջահերով:

Անգերագանցելի արժանապատուութիւնը

Աստուածամայրութեան արժանապատուութիւնը իր տեսակին մէջ անսահմանութիւն մը ունի եւ անդերազանցելի է:

Աստուած, կ'ըսեն սուրբերը, կարող է մեծագոյն աշխարհ մը ստեղծել, ստեղծել մեծագոյն երկինք մը, բայց չի կրնար ստեղծել մեծագոյն մայր մը քան Աստուածամայրը:

Ս. Թովմաս Ագոլինացիին, աստուածաբանական իր հանճարով եւ ճշտութեամբ, հետեւ զգացական խանդավառութիւններէ, այսպէս կ'արտայայտուի. «Մարիամ, որովհետեւ Աստուծոյ Մայր է, ունի արժանապատուութիւն մը գրեթէ անսահման, Աստուծոյ՝ անսահման Բարւոյն հետ իր յարաբերութեանց պատճառաւ, եւ այս տեսակետով ոչինչ կրնայ ըլլալ լաւագոյն, ինչպէս անկարելի է գտնել բան մը՝ որ լաւագոյն ըլլայ քան զԱստուած»⁷:

Յետ Քրիստոսի եւ Քրիստոսի հետ...

Մայր, որդի, մայրութիւն, որդիութիւն, առնչակից կամ յարաբերական եզրեր են. մին միւսը կը հրաւիրէ, կարելի չէ ըմբռնել մին առանց միւսին:

7. Մ. Ա., Հարց. ԻՆ, յոդ. Զ. 6:

Ըստ այսմ Ամենասուրբ Կոյսը իրը ճշմարիտ Մայր Գրիստոսի Աստուծոյ, անքակտելիօրէն միացած է Անոր :

Վճիռը՝ որով Աստուած ի յաւիտենից որոշեց Բանին Մարդկութեան խորհուրդը, կը պարունակէ Մարիամու աստուածամայրութիւնը :

Եթէ Գրիստոս է, ինչպէս կը քարոզէ Առաքեալը «յառաջ քան զամենայն»⁸ Աստուծոյ ծրագիրներու եւ ստեղծագործութեան նկատմամբ, իբր զլիսաւոր նպատակ եւ կեդրոն եւ նախատիպար բոլոր արարածներու, նոյնը հարկ է ըսել Մարիամու նկատմամբ, յետ Գրիստոսի եւ Գրիստոսի հետ :

Այսպէս Սուրբերը չեն վարանիր ըսելու թէ երկինք եւ երկիր, եւ ինչ որ անոնց մէջ պարունակուած է, կը հայեւացնեն զանազան ճոխութիւնները՝ որոնցմով Աստուած որոշած էր զպաշարդէլ զՄարիամ :

Ըստ այսմ յաճախ Ս. Եկեղեցին ալ փառաբանելու համար Ս. Կոյսին մեծութիւնը՝ կը նմանցնէ, կը համեմատէ զայն հրէտակներու, երկինքի, արեւակին, լուսնոյ, աստղերուն, ծովուն, եւայլն...

Խորհրդաւոր խօսքերը

Դրախտի մէջ արդէն, նախածնողաց Աղամի եւ Եւայի անկումէն ետք, Աստուած անոնց խոստանալով Փրկիչը, կը յայտնէր իսկոյն Մայրը :

Հանրածանօթ են խորհրդաւոր խօսքերը որ կը կարդանք Հին Կտակարանի առաջին էջերուն մէջ :

Աստուած՝ անիծելով Սատանան, որ օձի կերպարանքի ներքեւ յաջողած էր ապստամբութեան մղել Ադամն ու Եւան, ըսաւ անոր. «Եդից քշմամուքիւն ի մէջ քո եւ ի մէջ կնոջդ, ի մէջ զաւակի քո եւ ի մէջ զաւակի դորա... Նա սպասեացէ քում գլխոյ քո դու սպասեցես դորա գարշապարի»⁹ :

8. Կող. Ա. 14-17 :

9. Ծննդ. Գ. 15 :

Առաջին աւետիսը...

Ո՞վ է այս կինը եթէ ոչ Մարիամ, եւ ո՞վ է անոր զաւակը եթէ ոչ Քրիստոս, որու հետ եւ որու միջոցաւ Մարիամ՝ թըշնամի ընդ միշտ սատանայի եւ մեղքի, պիտի ջախջախէ դժոխսային օձին գլուխը:

Ո՞րքան յուզիչ է նկատել որ Մարիամով կը սկսի Աստուծոյ առաջին աւետիսը եւ յայտնութիւնը անկեալ մարդկութեան. փրկութիւնը պիտի բերէր Քրիստոս՝ որուն մայրն էր Մարիամ:

Կինը՝ պատմաւ չարեաց, Կին մը՝ դարման չարեաց

Թողոր հեթանոս ազգերը, հիներն ու նորերը, իրենց կրօնական մատենաներուն, բանաստեղծութիւններուն մէջ, ինչպէս կը յիշեն կինը, պատճառ բոլոր չարիքներու, այնպէս ալ վառ կը պահեն տեսիլքը կոյսի մը՝ որ պիտի դարձանէ այդ չարիքները եւ պիտի տայ աշխարհի իր Ազատարարը:

Նշանաւոր են Վիրգիլիոսի, Հոմայիցի մեծ բանաստեղծին խօսքերը. «Կը ծագի արդէն մեծ եւ նոր կարգ մը իրերու, արդէն կը վերադառնայ կայսր, արդէն նսր սերունդ մը կ'իջնէ երկինքի բարձունքէն, Աստուծոյ ազնուական սերունդը»¹⁰:

Մարգարէներու խօսքը

Հրեայ ժողովուրդը յատկապէս, զոր Աստուած ընտրեւ էր անաղարտ պահելու մարդկութեան մէջ զաւիք Փրկչին յոյսը, Սուրբ Հոգիէն ներշնչուած մեծ Մարգարէներով, վառ պահեց միշտ այդ ակնկալութիւնը: Սքանչելի կանխասացութիւններու մէջ յաճախ միացած է Մեսիային՝ նաեւ Անոր Կոյս Մայրը:

Հատ մը միայն յիշենք այն մարգարէութիւններէն:

Եսայի Մարգարէն, իրաւամբ կոչուած «Հին Կտակարանի Աւետարանիչը», զի կանխաւ այնքան յստակօրէն նկարագրած էր ինչ որ Ս. Աւետարանը լրացած ձեւով կը պատմէ Յիսուսի մասին, 735 տարի առաջ արձանագրած է հետեւեալ աւետիսը.

«Ահա Կոյսն յղասցի եւ ծնցի որդի եւ կոչեսցեն զանունն նորա Էմմանուէլ, որ քարգմանի ընդ մեզ Աստուած»¹¹ :

Սակայն ոչ միայն Մարդարէները, այլ ամբողջ Հին Կտակարանը իր սլատմական անձնաւորութիւններով, դէպքերով, ծէսերով, խորհրդանշան եղած է Քրիստոսի՝ դալիք Մեսիային եւ անոր Մօրը :

Ս. Եկեղեցին եւ Ս. Հայրերը յաճախ կ'ոչ ընելով Հին Կտակարանի, սովոր են սլանծացնել զՄարիամ :

Բ.

Ս. ԿՈՅՍԻՆ ԱՌԱՆՁՆԱՇՆՈՐ ՀՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Ամենասուրբ Կոյսին աստուածամայրութիւնը սլարդելէ ետք, ժամ է որ թուենք անոր առանձնաշնորհեալ յատկութիւնները : Եւ նախ Անոր Անարատ Յղութիւնը :

Բարեկամ Աստուծոյ, Անարատ յղացեալ

Մինչդեռ Ադամի անհնաղանդութեան հետեւանքով — ըստ որում արմատ էր եւ դուրս մարդկային ցեղին — անկէ սերող բովանդակ մարդկութիւնը կը ծնանի զուրկ աստուածային շնորհէ, արատաւորութեամբ սկզբնական մեղքով, թշնամի Աստուծոյ եւ դերի սատանայի, Մարիամ միայն՝ ծնած ըլլալով հանդերձ բնական սերնդադործութեամբ իր ծնողաց կողմէ, Աստուծոյ եղակի կարգադրութեամբ, եւ Յիսուսի կանխատեսուած արդիւնքներուն շնորհիւ, վեհազոյն կերպով փրկուած, իր զոյւթեան առաջին վայրկեանէն իսկ լի է աստուածային շնորհով, բարեկամ Աստուծոյ, անարատ յղացեալ, աղատ սկզբնական մեղքէ, թշնամի սատանայի :

«Քու եւ կնոջ միջեւ...»

Այս վարդապետութեան փաստերը հաճելի է թուել մէջբերելով վերը յիշուած «Շողշողուն Պսակ» Կոնդակէն անոր վերաբերեալ էջը :

Այսպէս կը դրէ Ս. Քահանայապետը. — Այս վարդապետութեան հիմը բուն Ս. Գրքին մէջ կը դտնուի: Անոր մէջ Աստուած, ամէն բանի Արարիչը՝ Ադամի եղբական անկումէն ետքը, կը խօսի փորձիչ եւ ապականիչ օձին հետ այս խօսքերով, զորոնք Ս. Հայրերէն եւ Վարդապետներէն ոչ քիչեր, ինչպէս նաեւ շատ մը ծանօթ մեկնիչներ կը մերձեցնեն Կոյս Աստուածամօր. «Թշնամութիւն պիտի դնեմ քու եւ կնոջ միջեւ, քու եւ անոր զաւկին միջեւ» (Ծնն. 9, 15): Եթէ ուրեմն ամենասուրբ Կոյս Մարիամ իր յղութեան ատեն սկզբնական մեղքով արատաւորուելով աստուածային շնորհէն զրկուած ըլլար, ապա դոնէ այս նոյն իսկ ամենակարճ վայրկեանին մէջ ալ այդ յաւիտեական թշնամութիւնը անոր եւ օձին մէջ զոյգութիւն չէր ունենար, այլ աւելի ենթարկութիւն մը եւ հպատակում մը...:

Գանձարան անեղբ

Դարձեալ ամենասուրբ Կոյսը կ'ողջունուի սա խօսքերով. «Ի շնորհօք» (Ղուկաս, Ա. 28) կամ «ուրախ լեր բերկրեալդ Տէր ընդ քեզ եւ օրհնեալ ես դու ի կանայս» (անդ, 42): Կաթողիկէ աւանդութիւնը այս խօսքերը միշտ հետեւեալ ձևով հասկըցած է. Այս եղական եւ հանդիսական, այլապէս բնաւ չըսուած ողջոյնը կը ցուցնէ թէ Աստուածամայրը բովանդակ աստուածային շնորհաց դահլ, Ս. Հոգւոյն շնորհներուն գրեթէ անեղբ դանձարանը եւ անսպառ խորքը եղած է, այնպէս որ երբ անէծքի ենթարկուած չէ:

Շուշան փուշերուն մէջ

Այս վարդապետութիւնը նախնական Եկեղեցւոյ շրջանին աւանդեցին Ս. Հայրերը առանց առարկութեան եւ բաւական յղատակ: Վատահարար կը հաստատէին թէ ամենասուրբ Կոյսը ե-

դաժ է շուշան փուշերուն մէջ, ամբողջապէս անվթար, զառն անարատ միշտ օրհնեալ, մեղքի մօէն արատէ ազատ, անփուտ փայտ, միշտ մաքուր աղբիւր, այն որ միակ ու միայն դուստր եղած է ոչ մահուան՝ այլ կեանքի, ոչ բարկութեան՝ այլ շնորհքի շառաւիղ, չտկարացեալ եւ մօէն կերպով անվնաս, սուրբ եւ մօէն մեղքէ բոլորովին զերծ, գեղեցկաւորն քան գեղեցկութիւնը ինքնին, սրբաւորն քան սրբութիւնը, միակ սրբուհի, որ բացի Աստուծմէ՝ մօէնքը կը գերազանցէր, եւ ի բնէ աւելի գեղեցիկ, աւելի բարեձեւ ու սրբաւորն էր քան նոյն իսկ Քերովրէները եւ ամբողջ հրեշտակներու դասերը:

Կատարելապէս Գեղեցիկ...

Եթէ մէկը պատշաճօրէն եւ ուշադրութեամբ կ'ընէր Ամենասուրբ Մարիամու այս գովասանքները, ո՞վ պիտի կարենար այնուհետեւ համարձակիլ տարակուսելու թէ Ան, որ հրեշտակներէն աւելի մաքուր եւ միշտ մաքուր եղած է, բանի մը մէջ եւ այն ամենափոքր երկվայրկեան մ'իսկ որեւէ մեղքի արատէ զերծ եղած չըլլայ: Ուստի լիովին իրաւամբ Ս. Եփրեմ անոր Աստուածորդւոյն կ'ուզէր սա խօսքերը. «Ճշմարտապէս Դուն ե քու Մայրդ, Դուք ամբողջապէս եւ կատարելապէս գեղեցիկ էք: Որովհետեւ ոչ քու մէջ, Տէր, ոչ ալ քու Մօրդ մէջ արատ մը կայ»:

Լոյս՝ Լուսոյ Մայր

Հայաստանեայց Ս. Եկեղեցւոյ Հայրերն ու ծխական մատանները անվերապահ կերպով ձայնակից են պանծացնելու համար այս եղանի առանձնաշնորհութիւնը Աստուածամօր, զոր կը փառաբանեն իբր «անդաստան անարատութեան, վեհաւորն քան զերկինս, լոյս՝ լուսոյ Մայր, մեղուցելոյ կնոջն առաջնոյ առանց յանցանաց դաւակ»:

Հաղարներու մէջէն մէկ վկայութիւն միայն. անմահ ճաշու չարականը Վերափոխման Տօնին առթիւ, սքանչելի բովանդակութեամբ եւ նկարագրել նմանութիւններով, կը վերացնէ հայ հաւատացեալը սեւեռելու իր մտքին եւ սրտին նայուածքը այս չքնաղ Կոյսին:

«Անդատապարտ Շառաւիղ...»

Ահա շարականին առաջին տունը, որուն դեղեցկութիւնը բնաւ ըստ բաւականի սլիտի չկարենանք ճաշակել:

Անթառամ ծաղիկ, անդատապարտ շառաւիղ
Վերաբուսեալ յարմատոյն Յեսսեայ
ԶՔեզ Եսայիաս կանխաւ վերագոչեաց
Եօթնարփեան շնորհաց Հոգւոյն ընդունարան գոլ
Աստուածածին եւ Կոյս, զՔեզ մեծացուցանեմք:

* * *

Պիոս Թ. Ս. Քահանայապետը ընթացք տալով կաթողիկէ աշխարհի բուռն իղձերուն, Տ Դեկտ. 1854ին՝ «Անճառելի աստուած» հրովարտակով կը սահմանէր իբր մասն հաւատոյ հինաւուրց այս վարդապետութիւնը, կը յայտարարէր թէ Աստուծոյ յայտնուած ճշմարտութիւն մըն է, բովանդակուած Ս. Գիրքին եւ Եկեղեցւոյ աստուածային աւանդութեան մէջ, եւ որուն չհաւատացողը հետեւաբար կը դադրի Եկեղեցւոյ զաւակ ըլլալէ:

«Ես եմ Անարատ Յղութիւնը»

Աշխարհածանօթ է Լուրտի սրբավայրը, որու մասին հետեւեալը կը կարդանք Քահանայապետական կոնդակին մէջ. «Այսպէս կ'երևի թէ երանելի Կոյս Մարիամ ինքը զարմանալի եղանակաւ մը ուղած ըլլայ միանգամայն հաստատել այն վարդապետական վճիռը, զոր իր աստուածային Որդիին Փոխանորդը երկրի վրայ արտասանեց համայն Եկեղեցւոյ ջերմ խանդավառութեան մէջ: Վասն զի զեռ չէին անցած չորս տարիներ, երբ կուսական Տիրամայրը երեւցաւ անմեղ եւ սլարդունակ աղջկան մը Մասապիէլի քաղաքին մէջ, մօտերը Պիրենեաններու ստորոտը գտնուող Քրանսական քաղաքի մը: Ան մանկահասակ էր եւ բարեմոյն արտայայտութեամբ, զգեստաւորուած սպի-

տակափայլ հանդերձով եւ պայծառաշու պատմութեանով եւ դժուարեալ երկնակապոյտ ծփուն կամարով: Իսկ այն ազնկան, զոր արժանի ըրած էր իր տեսիլին, եւ ուր թախանձազին կ'ազերսէր իրեն յայտնելու անունը, պատասխանեց Նա դէպի երկինք բարձրացած աչքով եւ քաղցրահամրոյր ժպիտով մը՝ «Ես եմ Անարատ Յղութիւնը»:

Դէպի Լուրտի քարայրը

Հաւատացեալները այս դէպքը ուզիլ մտքով հասկցան, ինչպէս որ պատշաճ էր: Անհամար բարեպաշտ ուխտաւորներ ամէն երկիրներէ զուգադուռնդ կը գիմէին Լուրտի քարայրը, կը կենդանացնէին իրենց հաւատքը, կ'արծարծէին իրենց ջերմեռանդութիւնը, կը փնային իրենց կեանքը քրիստոնէական պատուիրաններու համեմատ ձեւերու: Բաց աստի, հաւատացեալները հոն ոչ ցանցառ կ'ընդունէին հրաշքներ, որոնք ամէնը կը ընուն սուրբ ողբերութեամբ եւ միաժամանակ սպառնայց մըն էին թէ կաթողիկէ կրօնքը միակն է Աստուծոյ յայտնուած եւ իրեն աշխարհի հաստատուած:

Կոյս եւ Մայր

Անարատ Յղացեալը Աստուծոյ Մայրն է եւ միանգամայն կոյս մշտնջենաւոր:

Մշտնջենաւոր կուսութիւնը Տիրամօր ճակատը պնդող ըսքանչելի զոհարներէն մէկն է:

Եւ յիրաւի եթէ մայրութիւն եւ կուսութիւն մեծագոյն զարգերն են կնոջ, անոնք, սակայն, բնականօրէն անհաշտ են իրարու. մին կը վանէ միւսը, ինչպէս ծագիլի կը վանէ պտուղը եւ պտուղը կը վանէ ծագիլի:

Միայն ու միայն իր ամենասուրբ Մօրը համար Աստուած ուղեց բացառութիւն ընել. Կոյս եւ Մայր: Կրկին սքանչելիք, կրկին առանձնաշնորհութիւն, չլսուած դէպք բայց յոյժ պատշաճաւոր, զի կ'ըսեն սուրբերը, Կոյս մը չէր կրնար ունենալ իրր դաւակ՝ բայց միայն Աստուած մը, Աստուած մը չէր կրնար ունենալ իրր մայր՝ եթէ ոչ Կոյս մը:

Մայր էմանուէլի

Ութը դար Յիսուսի ծնունդէն առաջ, Եսայի մարգարէն, վերը յիշեցինք, տուած էր մեծ նշանը, Կոյս-Մայրը, Մայրը էմանուէլի, որ թարգմանի «Աստուած մեղի հետ»։ Ս. Աւետարանը այդ մարգարէութեան լրումը կը հաստատէ պատմելով Մարիամու՝ Հոգւոյն Սրբոյ զօրութեամբ՝ կուսական մաքրութեամբ յղացած ու ծնած ըլլալը զՅիսուս, Աստուծոյ Որդին։

Կոյս, Թագուհի կուսանաց

Հաւատոյ հանդանակները, Ս. Հայրերը, Եկեղեցւոյ վարդապետութիւնը յատուկ շնորհով դրած են Տիրամօր այս չքնադ հանգամանքը պանծացնելու, Կոյս՝ զՅիսուս ծնանելէ առաջ, Կոյս ծննդեան ժամանակ, Կոյս ծնունդէն ետք, Կոյս մշտնջենաւոր։

Ո՞վ երբեք արտասանած է, կ'ըսէ Ս. Եպիփան, Մարիամու անունը առանց աւելցնելու երբ հարցուի՝ Կոյս¹²։

Հայաստանեայց Ս. Եկեղեցին իր Հայրերու եւ շարականներու բերնով յաւերժօրէն կը փառարանէ ամենասուրբ Տիրամայրը զմիշտ Կոյսն որ է կուսութիւն ինքնին, կուսութեանց մայր, կուսութեանց պարծանք, մաքրութիւն կուսից, թագուհի կուսանաց։

Նշանաւոր է ծանօթ Շարականի հետեւեալ տունը. «Երիս խորհուրդս սոսկալիս ի Քեզ տեսանի, Աստուածածին, յղութիւն անսերմնական, ծնունդ անարատ, կուսութիւն յետ ծննդեան մնալով անապական. օրհնութեամբ, զքեզ Աստուածածին, մեծացուցանեմք»։

Վերափոխումը

Այսքան եղակի շնորհներով զարդարուած Տիրամօր կեանքին վախճանը եւ պսակումը եղաւ հոգւով եւ մարմնով երկինք վերափոխումը։

12. Ընդ. աղանդ. 78։

Այս եղած է անխախտ համոզումն ու հաւատքը քրիստոնէ-
ութեան, հին դարերէ ի վեր:

Արեւելք եւ Արեւմուտք, ամենասուրբ Կոյսին ի պատիւ հաս-
տատած տօներէն մէկով, թերեւս մեծագոյնով, հռչակած ու
փառաղարգած են Անոր երկինք վերափոխումը:

Հայաստանեայց Մեր Ս. Եկեղեցին զայն կը պանծացնէ ին-
նօրեայ պաշտամունքով եւ սքանչելի շարականներով:

Եւ յիրաւի, ո՞ր աղնուասիրտ զաւակը թոյլ պիտի տար որ
իր ամենասիրելի մօր մարմինը զերեզմանի փոռութեան եւ ուր-
դերու ասպականութեան մատնուէր, եթէ կարողութիւն ունենար
անոնցմէ զերծ պահելու զայն:

«Մարմին Յիսուսի, Մարմին Մարիամու»

Զէ՞ որ Յիսուսի մարմինը, յարութիւն եւ կեանք, սերած՝
Ս. Տիրամօր ամենամաքուր Սրտի ալէն, կերպով մը Մարիա-
մու մարմինն էր: Ապա ի՞նչպէս Յիսուս, ամենակարող Աս-
տուած եւ դորովալից Որդի Մարիամու, թոյլ պիտի տար որ
իր Մօր կուսական մարմինը կեր դառնար ցեցերու եւ որդերու:

Հարկ՝ սիրոյն Յիսուսի

Ո՛չ, այդ անկարելի էր... Աստուածամօր երկինք վերափո-
խումը ստիպողական հարկ մըն էր Յիսուսի սիրոյն առ իւր
Մայրը, հարկ մըն էր Անոր պատուոյն եւ լման յաղթանակին
մեղքի հետեւանքներու եւ սատանայի վրայ:

Աղերսագրեր

Այս ճշմարտութեան հանդէպ կաթողիկէ աշխարհի հա-
ւատքն ու սէրը օրէ օր աւելի արծարծեցաւ եւ, մանաւանդ Անա-
րատ Յղութեան հրամանակարդ վարդապետութիւն հռչակումէն
հտք, անհամար աղերսաբերներ ներկայացուեցան Ս. Գահուն, որ
Անարատ Կոյսին երկինք Վերափոխումն ալ սահմանուէր իրր
մասն հաւատոյ:

Աղերսադրերը Պիոս Թ.-ի ժամանակէն ի վեր, գրեթէ դար մը տեւողութեամբ, անդադար հասան Հոռոմ, առաքուած Կարդինալներէ, Պատրիարքներէ, Եպիսկոպոսներէ, Թեմական, նահանգային, ազգային սիւնհոդոսներէ, Թագաւորադարմ, պետական անձերէ, միաբանութիւններէ, համալսարաններէ: Անոնք հաւաքուած են եւ հրատարակուած երկու ստուար հատորներու մէջ:

Յայտնեալ շշմարտութիւնը

Եւ ահա՛ ծագեցաւ վերջապէս այդ ցանկալի օրը. 1950 Սուրբ Տարւոյն Նոյեմբեր 1ին, Սրբազան Քահանայապետը Պիոս ԺԲ. շրջապատուած բազմահարիւր եպիսկոպոսներէ, որոնք եկած էին ինքնաթիւով՝ աշխարհիս չորս ծագերէն, մղուած Ս. Աստուածամօր հանդէպ սէրէն, — Փա՛ռք Տիրոջ, կար անոնց մէջ Ս. Լուսաւորչի անարժան Յաջորդը ուրիշ ութ հայկազն Հայրապետներով —, եւ ի ներկայութեան ամէն ազգերէ հարիւր հազարաւոր հաւատացեալներու, որոնք ծովու նման լեցուցած էին Ս. Պետրոսի հսկայ հրապարակը եւ ամէն կողմ բացուող պողոտաները, Քրիստոսի Փոխանորդը, Տիեզերական Վարդապետի իր հանդամանքով, օժտուած անսխալականութեամբ, Քրիստոսի խոստումի համաձայն, Հոգւոյն Սրբոյ ընթերակայութեան շնորհիւ, հռչակեց թէ Աստուծմէ յայտնուած ճշմարտութիւն մըն է Ս. Տիրամօր երկինք Վերափոխումը:

«Երանեցեմ ինձ ամեմայն ազգք»

Աննկարադրելի էր երջանիկ ներկաներուն խանդավառութիւնը ի լուր Քրիստոսի Փոխանորդին վճիռին եւ երկնաշունչ խօսքերուն, արձադանդ դարերու, նա մանաւանդ յաւիտենականութեան, որով լուսաճաճանչ կը պայծառանար ճակատը Աստուածամօր՝ յաւերժական եւ միշտ նոր դո՛հարով մը:

Այդ օրը անդամ մը եւս, կ'իրականանար աստուածամայրութեան կոչուած խոնարհ աղջկան մը սրտէն եւ շրթունքներէն

ըխած մարդարէութիւնը՝ «Ահա՛ յայսմհետէ երանեացեն ինձ տմենայն ազգք»¹³ :

Արձանագրութիւն մը

Քրիստոնէութեան մեծազոյն տաճարի մուտքին քանդակւեցան մարմարի վրայ սահմանումին ներկայ դտնուող բարձրատիճան եկեղեցականներու անունները : Արձանագրութիւնը ինքնին վկայութիւն մըն է Քրիստոսի Ս. Եկեղեցոյ տիեզերականութեան : Հայազարմ այցելուն եւ ուխտաւորը Յաւիտենական Քաղաքին, դարեր վերջ անդամ, ուրախութեամբ, հպարտութեամբ եւ յուզումով պիտի գտնէ հոն նշանակուած Կիլիկիոյ փարեյի Տան Աթոռակալին եւ ուրիշ հայ եպիսկոպոսներու անունները :

Տիեզերաց Թագուհի

Երկինք կը դտնուի Աստուածամայրը իր կուսական մարմնով : Մայր Թագաւորին տիեզերաց, Թագուհի ուստի եւ ինքն եւ Դշխոյ Տիրուհի, Իսկուհի, եւ Արքայուհի, ինչպէս զայն կ'ողջունեն մեր Հայրերը, եւ յատկապէս Ս. Նարեկացին ըսելով. «Աղչեմ զԲեղ Սուրբ Աստուածածին, հրեշտակ ի մարդկանէ, մարմնատեսիլ քերովրէ, երկնաւոր Արքայուհի...» (Ողբ. բան ութսուներորդ, էջ 213) :

Գ.

Ս. ԿՈՅՍԻՆ ՊԱՇՏՕՆՆԵՐԸ ՄԱՐԴԿՈՒԹԵԱՆ ՆԿԱՏՄԱՄԲ

Տիրամօր անդուգական այս առանձնաչնորհումները եւ փառքերը զորս տկար զրջով թուեցինք, ատակ են անշուշտ խորունկ հիացումով համակելու մեր հողին այս ամենալսեմ արարածին

13. Դուկ. Ա., 48:

հանդէպ, հուպ աստուածութեան, Ս. Երրորդութեան անտեսութեան, խորհրդակից սիրոյ: (Ներք. էջ 416):

Այդ ամէնը, սակայն, պիտի չկարենար յուզել մեր սիրտը, ու զօդել զայն սիրոյ ու վստահութեան քաղցր կապերով Անոր, եթէ Տիրամայրը չըլլար միանգամայն մեզի համար փրկչակից, բաշխող բոլոր շնորհաց եւ մեր Մայրը:

Փրկչակից...

Յիսուս է մեր միակ Փրկիչը, Ան է քառութիւն եւ թողութիւն մեզաց: Ոչ մէկ տարակոյս, թէ Աստուծոյ Որդին կարող է միակը եւ սոսնձին փրկել մարդկային ազգը. սակայն Յիսուս իրականութեան մէջ, իր աղատ կամքով, չուզեց փրկութեան զործը ի կատար հանել առանց Մարիամու զործակցութեան:

Զէ՞ որ ի յրման ժամանակաց «երբ հասաւ ժամը իրադործելու Մարդեղութեան խորհուրդը, ժամը մարդկային ազգի փրկութեան», Աստուած զրկեց Գարրիէլ հրեշտակապետը եւ ուզեց ունենալ սուրբ Կոյսին հաւանութիւնը: Ուզեց ուրեմն զործնականին մէջ, որ մարդկային փրկագործութիւնը կախում ունենար Մարիամու ազատ հաւանութենէն:

Մարիամ ազատօրէն տալով պաշանջուած հաւանութիւնը, ազատօրէն արտասանելով իր «եղիցի»ն, մօտէն մասնակցեցաւ մարդկային ազգին փրկութեան զործին եւ դարձաւ իրապէս փրկչակից Յիսուսի՝ ի փրկութիւն աշխարհի:

Նմանապէս կը կարգանք Ս. Աւետարանին մէջ՝ թէ Գողգոթա լերան դապարթը զոհաբերուող Յիսուսի մօտ «կայր Մայր նորա»¹⁴. այդ ուրիշ բան չի նշանակեր՝ բայց եթէ որ ինքն եւս, իրը կոյս քահանայական, հրաժարելով իր մայրական իրաւունքներէն զոհուող Որդւոյն հանդէպ, եւ հանդիսանալով ամենեւին համակամ աստուածային Փրկչին, զայն կը նուիրէր, կը զոհաբերէր մարդոց փրկութեան համար:

Մեր Ս. Հայրերը ճանչցած են այս ճշմարտութիւնը եւ անհաճ զայն մեղի շարականներու մէջ. «գրովորից փրկութեան Մայր... ամենեքեան օրհնութեամբ մեծացուցանեմք», «Ուրախ լիք արեւ փրկութեան, գփեգ, կոյս եւ մայր, վերօրհնեմք գեկեալ փրկող կենդանութեան ազգի մարդկան»:

Բաշխող շնորհաց...

Ոչ միայն Փրկչակից, այլ նաեւ բաշխող շնորհաց է Աստուածամայրը: Յիսուս է ակն ու աղբիւրը բոլոր շնորհներուն, «անոր լրութենէն ամէնքս ընդունած ենք շնորհք շնորհքի վերայ»: Քանի որ, սակայն, Յիսուս տրուեցաւ մեղի Մարիամու միջոցաւ, քանի որ անոր մեղսաքաւիչ ու կենսապարդեւ արեան ակը Տիրամօր անարատ սրտէն բխեցաւ, քանի որ Մարիամ գործակից եղաւ եւ փրկչակից Յիսուսի՝ շնորհաց և բարեաց զանձը շահելու մէջ, Աստուած աղատօրէն ուղած է որ բոլոր շնորհներու եւ պարգևներու բաշխումն ալ կատարուի Մարիամու միջոցաւ:

Այս է պատճառը, որուն համար Ս. Եկեղեցին անդադար, անլուրի ձայնիւ կը դիմէ Ս. Աստուածամօր պաշտպանութեան, բարեխօսութեան, միջնորդութեան առ Քրիստոս, Որդի իւր եւ Աստուած մեր:

Այս ճշմարտութեան կը վկայեն մեր Ս. Հայրերը յատկապէս երգել տալով շարականին մէջ. «Առ Քեզ ապաւինիմք, ամենասրբունի, գերագոյն եւ հրաշալի, եւ բաշխող բարութեանց, աղբիւր եւ ծարաւեաց եւ հանգիստ աշխատելոց»:

Եւ աստուածարան բանաստեղծը կ'ըսէ. «Ո՛վ Տիրունի, այնքան մեծ ես եւ արժանաւոր, զի ով շնորհք կ'ուզէ եւ Քեզի չի դիմեր, կարծես կ'ուզէ քոչիլ առանց քեւերու: Քու մարդասիրութիւնդ օգնութեան կ'ուզէ հասնիլ ոչ միայն Քեզ պաղատողին, այլ յանալս լիաձեռն կը փութայ նոյն իսկ աղաչանքէ ալ առաջ»¹⁵:

Մեր Մայրը

Այս բոլոր նշուած հանգամանքներէ զատ եւ անոնցմէ շատ աւելի մօտ է մեր սրտին, սա՝ որ ամենասուրբ Կոյսը, Մայր Աստուծոյ, է՝ միանգամայն մեր Մայրը, հոգեւոր մայրը բոլանդակ մարդկութեան:

Մայր անունը բնական կարգին մէջ մանուկին, երիտասարդին, ծերին հոգւոյն մէջ կ'արծարծէ ամենամաքուր սիրոյ եւ անվերապազ վստահութեան զգացումներ:

Մեր երակներուն մէջ կը հոսի մեր մօր արիւնը, անոր հոգւոյն բերումները ու դիմադիժը յաճախ կը վերանորոգուին մեր մէջ: Յաճախ սուրբերուն մայրերը իրենք ալ սրբուհիներ եղած են: Տարիներու հոլովոյթին մէջ կը ստուերանան ամենազեղեցիկ յուշերն անդամ, կը պաղին ամենարուռն սէրերը կեանքի սարուրերումներուն մէջ, միակ ու միակ յաղթական կը մնայ տարիներու եւ մոռացութեան դէմ, սէրն ու յիշատակը մայրենի:

Ո՛րքան շնորհակալ ըլլալու ենք Յիսուսի, որ երկրաւոր եւ բնական մօրմէ զատ, տուաւ մեզի երկնաւոր եւ գերբնական մայր մը, մայր մը աննման, մայր ամենասիրելի, մայր անսրտ, իր իսկ Մայրը, Մարիամ Աստուածածինը:

«Եղբայրներ»

Այս ամենաքաղցր ճշմարտութիւնը դիւրաւ կը փաստուի, Ս. Աւետարանի եւ Առաքելական Թուղթերու լոյսին ներքեւ:

Չէ՞ որ Յիսուս անհուն զիջողութեամբ հաճած է զմեզ եղբայրներ անուանել. «Իմացուցէք իմ եղբայրներուս»¹⁶: Չէ՞ որ Առաքելալը զՅիսուս կ'անուանէ «Անդրանիկ ի մէջ եղբարց բաղմաց»¹⁷:

Ապա ուրեմն ի՞նչպէս չհետեւցնել՝ թէ Յիսուսի Մայրը մեր ալ Մայրն է կերպով մը:

16. Մատթ. ԻԸ. 10:

17. Հոով. Է, 29:

Քրիստոսի խորհրդական Մարմինը

Դարձեալ Հեթանոսաց Առաքեալը յաճախ կը խօսի Եկեղեցւոյ մասին, այսինքն՝ հաւատացեալներուն — եւ ամբողջ մարդկութիւնը կանչուած է հաւատքի —, ըստ որում խորհրդական մարմին մը կը կազմեն, որուն գլուխը ինքն Յիսուս է եւ մենք բոլորս անոր անդամները:

Ուրեմն բոլոր մարդիկ, խորհրդական անդամներ Քրիստոսի, խորհրդաւոր կերպով յղացուած են եւ ծնած՝ Ս. Կոյսէն:

«Մայր Գլխուն, Մայր անդամներուն»

Յոյժ պատշաճօրէն կը գրէ Ս. Օգոստինոս Մարիամու մասին. «Մարմնաւորապէս մայր մեր գլխուն, հոգեւորապէս մայր անոր անդամներուն»¹⁸:

Մայր Հոգեւոր եւ Ընդհանրական

Ռայց կոյ աւելի դիւրամատչելի փաստ մը: Յիսուս ինքը հռչակեց Տիրամօր մայրութիւնը մարդկութեան հանդէպ իր աստուածային շրթունքներով՝ ամենահանդիսաւոր մէկ պահուն, Գողգոթա լերան վրայ:

Յիսուս դամուած է խաչին վրայ, մեր սիրոյն համար, զմեզ իր մահուամբ հաղորդակից բնելու իր աստուածային կեանքին, տուած է արդէն մարդկութեան իր երկնային վարդապետութիւնը, իր չքնաղ օրինակները, ինքզինքն իսկ Ս. Հաղորդութեան մէջ, իրր սնունդ. Հոգեւոր, հիմնած է Ս. Եկեղեցին, «Սիւն եւ Հաստատութիւն ճշմարտութեան»¹⁹, խոստացած է առաքումը Հոգւոյն Սրբոյ, որ աննուաճ զօրութեամբ պիտի առաջնորդէ զայն. բայց կարծէք բան մը պակաս է իր ծրագիրը լման դարձնելու եւ մարդկութեան պահանջին զոհացում տալու՝ հոգեւոր եւ ընդհանրական Մա'յր մը:

18. Յաղ. Ս. Կուսուրեան, Թ. 6:

19. Բ. Տիմ. գլ. 15:

«Ահա որդի քո, ահա Մայր քո...»

Եւ ահա, կը սլաւամէ Ս. Աւետարանը, խաչեցեալ Յիսուս անհունօրէն քաղցր նայուածք մը կը դարձնէ իր Մօրը վրայ, որ խումբ մը բարեպաշտ կիներու եւ Յովհաննէս առաքեալին հետ խաչին ոտքը կը դռնուէր, եւ կ'ըսէ անոր. «Կին դու, ահա որդի քո», եւ ապա Յովհաննէսին՝ «ահա մայր քո»...²⁰:

Քրիստոնեայ զարերը Յովհաննէսի անձին մէջ տեսած են մարդկային բովանդակ ցեղը, բայց մանաւանդ հաւատացեալները:

Սուրբերը անսպառ են խորհրդածութեանց մէջ՝ վեր հանելու համար Յիսուսի սիրոյն վերջին այս կտակը եւ լուսարանելու այս քանի մը խօսքերու մէջ պարունակուած խորունկ եւ բեղուն իմաստները:

Աստուածային են այդ խօսքերը, ուստի ներդօր եւ ստեղծապորժող, կ'իրականացնեն ինչ որ կը նշանակեն:

Ապա ուրեմն այդ վայրկեանին վառեցին, բորբոքեցին անոնք ամենասուրբ Կոյսին սրտին մէջ անսպառելի բոց մը անսահման սիրոյ մայրական՝ մարդկութեան հանդէպ, եւ հաւատացեալներուն մէջ ալ, որդիական անսահման դորովի ու վրաստահութեան ալ մը բխեցուցին Տիրամօր հանդէպ, որ դարերուն թմայքին երթալով դարձաւ յորդահոսան գետ, որ կ'սուրբէ ծաղկաւէտ դաշտերը հոգիներու եւ պողպարեր անդաստանը Ս. Եկեղեցւոյ:

Մեր Ս. Հայրերը կը կոչեն Ս. Կոյսը՝ «Մայր հաստատութեան մարդկան»:

Ս. Անսկիմոս հետեւեալ խօսքերը կ'ուղղէ Տիրամօր. «Աստուած գ'Բեզ իրեն մայր ըրաւ, որպէս զի դու մայր ըլլաս իրեն հաւատացեալներուն, որոնց նա հայրն է: Ո՛րքան փառաւոր է Բեզի համար մայր ըլլալ անոնց՝ որոնց հայր ու եղբայր է Քրիստոս: Ո՛ւր է ուրեմն յոյսս, եթէ ոչ յԱստուած եւ ի Բեզ»²¹:

20. Յովհ. ԺԹ. 25:

21. Ճառ ԽԷ:

Դ.

Ս. ԿՈՅՍԻՆ ՊԱՇՏԱՄՈՒՆՔԸ

«Բարձր արարէ՛ք զծնողն բանին»

Հայաստանեայց Ս. Եկեղեցին կը յորդորէ իր զաւակները պաշտօն եւ մեծարանք մատուցանելու Ամենասուրբ Կոյսին, աստուածահուպ այս արարածին, որուն մեր Նարեկացին չի վարանիր բռնէ. «զանեղծին փառաց նոխուքիւն Քեզ սեպհակա-նեցեի Սուրբ Աստուածածին» (Ներք. էջ 410) :

«Բարձր արարէ՛ք զծնողն անտանելի Բանին, զմիշտ Կոյսն», «Ընդ Որդւոյ Միածնի զՄարիամ ամենօրհնեալ գովելով, բարձր արարէ՛ք զՆա յաւիտեան», «Կառք Հոգեղինացս փառարանեմք զծագող իմանալի լուսոյն զմիշտ Կոյսն», «Ի քեզ եմք ապաւինեալ՝ որ Մայրդ ես եւ աղախին Քրիստոսի, լեր բարեխօս վստն մեր, զի զանուն Տեառն կարգասցուք եւ զՔեզ մեծարեալ պատ-ւեսցուք» :

Եւ կա՞յ արդեօք աւելի տրամաբանական կեցուածք եւ վերարեւոյժ քան այս գերազանց պաշտամունքը, որ Ս. Եկեղեցին կը վերապահէ Ս. Աստուածամօր, որ մայր է միանգամայն, մայր հօր եւ գթած, բոլոր մարդկութեան :

«Պաշտօն գերածառայութեան»

Բայց հոս Ս. Եկեղեցւոյ վարդապետութեան նուազ տեղեակ կամ անդիր անձեր — շատերը թերեւս բարի հաւատքի մէջ — կը դայթակղին կարծելով թէ Կաթողիկէ Եկեղեցին Մարիամու կը յատկացնէ պաշտամունք մը՝ որ Աստուծոյ կը պատկանի : Կը սխալին անոնք եւ հեռու են ճշմարտութենէն :

Ձի յայտնի է թէ մեծարանքը, պատիւը, պաշտամունքը որ կը տրուի Աստուծոյ եւ Քրիստոսի, երկրպագութեան պաշտամունք կը կոչուի սեղմ իմաստով : Երկրպագութեան այս պաշտամունքը այլամերժօրէն յատուկ է Աստուծոյ, որովհետեւ Ա-

նոր արժանապատուութիւնը, վսեմութիւնը անստեղծ, բացարձակապէս անսահման մեծարանք մը կը պարտադրէ, անհաղորդելի ունէ ուրիշի:

Սուրբերուն ալ կ'ընծայենք պատիւ, մեծարանք, պաշտամունք, ըստ որում բարեկամ Աստուծոյ, ընտրելադոյն անդամներ Քրիստոսի իրենց աստուածամերձ չքնաղ առաքինութիւններով եւ արժանապատուութեամբ: Սուրբերուն մատուցուած պաշտամունքը կը կոչուի սպասարկութիւն մեծաբանաց կամ ծառայութեան:

Իսկ որովհետեւ Մարիամ, թէեւ յանսահմանս Աստուծոյ վար է, լոկ արարած մըն է, սակայն միւս սուրբերու համեմատուելով, անոնցմէ անսահմանօրէն վեր է, Ս. Եկեղեցին կը յատկացնէ Անոր պաշտամունք մը եզակիան իր տեսակին մէջ եւ զայն կը կոչէ պաշտօն գերածառայութեան:

Ահա՛, որքան արդար եւ տրամաբանական է կաթողիկէ վարդապետութիւնը:

Յիսուսի անգին արեան արդիւնքը

Նոյն անձերը կը դալթակղին Ս. Աստուածամօր ընծայուած պաշտամունքին համար եւ զայն կը մերժեն առարկելով՝ թէ ան կը նսեմացնէ փառքն ու պատիւը, զոր կը պարտինք միայն Քրիստոսի:

Կը սխալին դարձեալ եւ հեռու են ճշմարտութենէն:

Գրուած չէ՞ միթէ Հոգւոյն Սրբոյ ներշնչումով՝ «թէ զաւակներուն պարծանքն են իրենց հայրերը»²²: Ո՞վ չի տեսներ, ուստի, թէ ամէն պատիւ ու մեծարանք որ կ'ընծայուի Աստուածամօր, կը հանդիսանայ փառք եւ պատիւ անոր Միածին Որդւոյն, որուն ամենաբոլորն բաղձանքն է որ մեծարուի իր Մայրը:

Կաթողիկէ վարդապետութեան համաձայն, ամենասուրբ Կոյսին բոլոր արժանապատուութիւնը առաջ կու գայ անոր Յիսուսի Մայր ըլլալէ, եւ Անոր վայելած բոլոր վսեմութիւնը ու եզակիան շնորհքները արդիւնք են Յիսուսի անգին արեան, որով,

22. Առակք, ԺԷ. 6:

յիւրականին, պատիւը որ կ'ընծայուի ամենասուրբ Կոյսին, վերջնական նշատակ մը կամ վախճան չէ ինքն իր մէջ, այլ ի վերջոյ կը յանդի յԱստուած «որ արար մեծամեծս ի նա»:

Հայր Ֆապէր գրեց...

Պատմութիւնն ալ կը յուցնէ թէ ուր անտեսուեցաւ Յիսուսի Մայրը, Յիսուսի Անձն ալ նսեմացաւ. մինչեւ ուրացում անոր աստուածութեան եւ պատմական զոյութեան իսկ:

Հռչակաւոր Հայր Ֆապէր, երբ 1845ին անգլիկանութենէ դարձաւ Կաթողիկէ Ս. Եկեղեցւոյ ծոցը, գրեց. «Ձէի գիտել ինչ կը նշանակէ սիրել զՅիսուս, մինչեւ որ սիրտս չդրի Մարիամու ոտքերուն առջեւ»:

Կարեւոր համարեցանք այս շեղումը, փարատելու համար թիւրիմացութիւններ եւ նախապաշարումներ:

Ս. Եկեղեցւոյ եւ Ս. Հայրերու յորդորին եւ վարդապետութեան հետեւելով, պիտի շարունակենք պատուել, մեծարել, փառարանել Ս. Աստուածամայրը: Վերջին դարերուն, մանաւանդ Յիսուսի երկրպագելի Սրտին պաշտամունքը խորանալով հաւատացեալներուն մէջ, տարածուեցաւ նմանապէս Ս. Աստուածամօր Անարատ Սրտին քերմեռանդութիւնը:

«Ուսարուք յինէն...»

Մեր Աստուածային փրկիչը իր պաշտելի Սիրտը մատնանիչ ըրաւ հրաւիրելով զմեզ անոր նմանելու. «Ուսարո՛ւք յինէն զի հեղ եմ եւ խոնարհ սրտիւ, եւ զտջիք հանդիստ անձանց ձեռոց»²³:

Գանձարանը

Ս. Աւետարանը քանի մը անգամ կը յիշէ նաեւ Ս. Աստուածամօր սիրտը իբր գանձարան Աստուածորդւոյն խորհուրդներուն, մանաւանդ անոր ծննդեան եւ մանկութեան դէպքերուն

23. Մատթ. ԺԱ. 29-30:

դորս նա ինքը պատմեց Ս. Աւետարանչին միջոցաւ եւ որոնք կու տան մեզի խոնարհութեան, հեղութեան, աղքատութեան, սիրոյ վերացնող դասեր :

Պատմելէ յետոյ թէ Բեթղեհէմի քարայրէն հովիւները մեկնեցան, Ս. Աւետարանը կը դրէ. «Մարիամ զամենայն զրանս զայսոսիկ պահէր եւ խելամուտ լինէր ի սրտի իւրում»²⁴ :

Նմանապէս պատմելէ յետոյ թէ Երուսաղէմի մէջ երկոտասանամեայ Յիսուսը տաճարին մէջ զտնուեցաւ, Ս. Աւետարանը դարձեալ կը յիշէ. «Եւ Մայր նորա պահէր զամենայն զրանսն ի սրտի իւրում»²⁵ :

Իսկ Սիմոն ծերունին, մարդարէանալէ ետք՝ թէ Յիսուս պիտի ըլլար նշան հակառակութեան, աւելցուցած էր՝ թէ Մարիամու սիրտն ալ պիտի խոցուէր ցաւերու սուրով²⁶ :

Խորհրդանշանը

Յայտնի է թէ ամենասուրբ Կուսին անարատ Սրտին ընծայուած պաշտամունքը կ'երթայ ի վերջոյ նոյն Տիրամօր Անձին, սակայն յոյժ պաշտաճօրէն այդ գերամաքուր Սիրտը կը դառնայ անմիջական առարկայ պաշտամունքի, զի Անոր երկինք փոխեալ եւ անմահ կեանքով փառազարդեալ կուսական մարմնոյն ազնուազոյն մասն է, խորհրդանշան՝ ներքին կեանքի, զգացումներու, ցաւերու, ուրախութեանց եւ առաքինութեանց եւ յատկապէս անոր հրաբորբոք սիրոյն առ Աստուած եւ առ մարդիկ :

Յուշարձան մը

Մեծապէս ուրախ ենք յայտնելու, հոս, թէ Ճոննիի գեղածրձաղ ափերը փոխադրուած Զմամառու Պատրիարքական կղերանոցի կցուած գեղեցիկ եկեղեցին նուիրուած է Ս. Աստուածամօր Անարատ Սրտին :

24. Ղուկ. Բ. 19:

25. Ղուկ. Բ. 50:

26. Ղուկ. Բ. 35:

Ատով ուղեցինք նախ որդեկական սիրոյ եւ մեծարանքի յուշարձան մը կանգնել, յանուն Մեր նուիրապետութեան, երկնաւոր մեր ամենաքաղցր Մօր, որուն ապաւինած «աներկբայ յուսով հաւատամք ապրիլ», ինչպէս կը մըմնջէր մեր Ս. Հայրը նարեկացին իր վանքին Տիրամօր «արժանապատիւ պատկերին առջեւ ծուներ կրկնելով»:

«Այլ Բրիստոսներ»՝ Հայութեան մէջ

Ուղեցինք դարձեալ, որ Պատրիարքական եւ Թեմական Ուխտի մանկունք եկեղեցւոյ որ հոն կ'առնեն առաջին քայլերը դէպի Ս. Քահանայութիւն, «այլ Բրիստոսներ» ըլլալու՝ Հայութեան մէջ եւ Հայութեան համար, կատարեն այդ ընթացքը հովանւոյն ներքեւ Տիրամօր Անարատ Սրտին, որմէ կազմուեցաւ առաջին եւ յաւիտենական Քահանայապետը ինքն Բրիստոս Տէրն մեր:

Աղբիւր շնորհաց, ներշնչարան...

Աստուածամօր հանդէպ հաւատքն ու պաշտամունքը ի՞նչ անհատնում բարիքներու եւ շնորհաց աղբիւր եղած են եւ կը մնան «մշտահոս առատաբուխ» անհատներու, ընտանիքներու, ժողովուրդներու, Ս. Եկեղեցւոյ, բովանդակ մարդկութեան ի սպաս:

Ի՞նչ անսպառ ներշնչարան եղած է չքնաղ Կոյսը ղեղարուեստի բոլոր ճիւղերուն համար:

Ո՞վ պիտի կարենար թուել սքանչելի եւ ճշմարիտ բանաստեղծական տաղերն ու երկասիրութիւնները՝ ի պատիւ Տիրամօր: Եւ մեր ամենաքաղցր շարականներէն եւ երկնարոյր աղօթքներէն քանի քանի աննման էջեր պիտի չունենայինք եթէ երկնաճեմ Կոյսին լուսադեղ տեսլականով յափշտակուած չըլլային մեր նարեկացիներն ու Շնորհալիները:

Ո՞վ պիտի կարենայ թուել քանդակի, մանր ու մեծ նկարչութեան մարեմական գլուխ դործոցները: Ո՞վ՝ հոյաչէն եկեղեցիները, իրենց երկնասլաց կամարներով ու դմբէթներով կա-

ռուցուած, Նազարէթի աղքատիկ տան փոխարէն, որոնք քրիստոնեայ աշխարհներու մէջ, ինչպէս հոս ի Լիբանան — էր երբեմն մեր հայրենի դաւառներու մէջ ալ — լեռներն ու բլուրները, դաշտերն ու ձորերը կը պահեն աստղերու եւ ծաղիկներու նման :

Ո՞վ պիտի թուէ հոգեղմայլ երաժշտական եղանակները ժողովրդեան եւ երգահաններու սրտէն բխած ի սլափել Ս. Կոյսին, որոնք աղօթաւայրերու, տուներու, ազատ երկնակամարին տակ, իրենց մեղրանոյշ գեղեցիկումով կը վերացնեն զմարդիկ եւ երկնային անդորրութեան պահեր կ'ապրեցնեն :

Ո՞վ պիտի կարենայ արժանապէս վեր հանել խաղաղ բայց վճռական ազդեցութիւնը՝ զոր զործեց Աստուածամօր հաւատքն ու պաշտամունքը բարբարոս ազգերու վայրագ սովորութիւնները ու բնազդային բերումները փոխարինելու ասպետական ու գիով :

Ի՞նչ չեն սլարտիր Աստուածամօր՝ մանաւանդ ընտանիք ու կին, սրբութեան եւ ճշմարիտ քաղաքակրթութեան յառաջխաղացումի մէջ :

Պատմութիւնը վկայ է թէ հեթանոս աշխարհը, մինչեւ այսօր, ինչ ստրկական, ողբերգական վիճակի վերածած էր եւ կը պահէ կ'ինը, նկատուած իբր պատճառ բոլոր չարիքներուն, որուն մասին նոյն իսկ Հին Կտակարանը, ակնարկելով Եւայի անկումին, կ'ըսէ. «Ի կնոջէ եղեւ մեղքն եւ վասն նորա մեռանիմք ամենեքեան» (Սիր. 25, 33) :

Բայց ահա կը ծաղին քրիստոնեայ դարերը, լուսաւորուած հաւատքովն ու պաշտամունքովը ամենասուրբ Կոյսին :

Մանկամարդուհի, Հարս, Մայր, Կոյս, Այլի...

Չնաշխարհիկ այս արարածը ամբիժ մաքրութեամբ, կը մարմնացնէ կնոջ բոլոր վիճակները, մանուկ, մանկամարդուհի, հարս, մայր աննման, կոյս անապական, այրի երկնատենչ : Մայր ըլլալով՝ Գրիստոսի Աստուծոյ, անով աղբիւր է ամէն բարիքներու մարդկութեան համար :

Անոր առջև, Անոր զեղեցիութեամբ յափշտակուած, մարդիկ կը խոնարհին եւ Անոր լոյսին ներքեւ կինը առ հասարակ կը դնէ ընտանիքի մէջ եւ ընտանիքէ դուրս իր արժանավայել մեծութիւնը, զիրքն ու համարումը:

Եւ որովհետեւ կինը կոչուած է եւ է իսկապէս չափանիշ ազգի մը, դարու մը բարոյական բարձրութեան եւ ճշմարիտ քաղաքակրթութեան, յայտնի կը հետեւի թէ ինչ բարերար ազգեցութիւն դորժած է ընտանիքներու եւ ժողովուրդներու համար Ս. Տիրամօր պաշտամունքը, ապրուած Ս. Եկեղեցւոյ վարդապետութեան լոյսին ներքեւ:

Նորարծարծ հեքանոսութեան մէջ...

Աւաղ, զանազան դոյներով նորարծարծ հեքանոսութեան մէջ, որ կը ձգտի չքացնել հողիներէ եւ ընկերային կեանքէ Աստուած, Քրիստոս եւ Աստուածամայրը, կինը, հակառակ շեփորուած ձերբադատութեան, կ'իջնէ կարգեալ փառքի պատուանդանէն, եւ հռովելով ու երգելով հաւասարութիւն, նոր ստրկութեանց անձնատուր կ'ըլլայ... եւ ընտանիքները կը քայլուին, ազգերը կը փճանան:

Արքուն պահակը

Բայց Կաթողիկէ Ս. Եկեղեցին արթուն պահակի պէս, կը հսկէ. ան անապարտ պիտի պահէ Տիրամօր մասին հաւատքն ու պաշտամունքը, իրր երկնապարդեւ տիպար կնոջ եւ Եւայի գոռոտրերուն, որոնք կամենան Անոր ապաւինիլ, Անոր նմանիլ, պիտի ապրին եւ պիտի ցոլացնեն ընդ միշտ Աստուծոյ զաղափարականը ի շինութիւն ընտանիքներու, ի պարծանս Ս. Եկեղեցւոյ եւ յօգուտ մարդկութեան:

Ե.

Ս. ԿՈՅՍԻՆ ՊԱՇՏԱՄՈՒՆՔԻՆ ԱՐՏԱՅԱՅՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Կներկէ առաջ Մեր հովուականը, կը մնայ որ պարզենք Ս. Աստուածամօր մեր ընծայելիք պաշտամունքին գլխաւոր արտայայտութիւնները:

Այդ՝ կարելի է խտացնել հետեւեալ բառերուն մէջ. պատիւ ու մեծարանք, սէր եւ նուիրում, աղօթք ու պաղատանք:

Պատիւ ու մեծարանք

Պատիւ ու մեծարանք, ահա առաջին մեր պարտականութիւնը ամենասուրբ Կոյսին հանդէպ՝ աստուածամայրութեան եւ անճառ վսեմութեան համար, որով Ան ճոխացած է:

Պատուեց ու մեծարեց զԱյն երկինք, առաքելով Հրեշտակապետ մը, ողջունելու զինքը լի շնորհօք, եւ կոչուած՝ աստուածամայրութեան:

Պատուեց ու մեծարեց զԱյն Ս. Եղիսաբէթ, որ լեցուած Հոգեով Սրբով, ի տես իրեն այցելութեան եկած մանկամարդ աղգականուհիին՝ բացաղանչեց. «Օրհնեալ ես դու ի կանայս, եւ օրհնեալ է պտուղ որովայնի քո: Եւ ուստի՞ է ինձ այս՝ զի եկեսցէ Մայր Տեսուն իմոյ առ իս»²⁷:

Ի՞նչ պատիւ ու մեծարանք չցուցուցին արդեօք Բեթղեհէմի երջանիկ հովիւները, Երբ Մարիամու մայրական դրկին մէջ տեսան Յիսուս, հրեշտակներու պատգամով աւետուած Փրկիչը աչխարհի²⁸, կամ Ս. մովսէրը եկած արեւելքէն աստղի մը առաջնորդութեամբ, երկրպագելու ծնած Արքային երկնից՝ իր Մօրը բաղուկներուն մէջ²⁹:

Ո՛րքան կը յուզէ մեր հոգիները երկու հազար տարի ետք

27. Ղուկ. Ա. 42-44:

28. Ղուկ. Բ. 16:

29. Մատթ. Բ. 11:

անգամ՝ հիացումի, մեծարանքի արտայայտութիւնը Մարիամու հանդէպ՝ աւետարանական այն կնոջ կողմէ, որ, յափըշտակուած Յիսուսի լուսապայծառ խօսքէն, դեղեցկութենէն, հրաշապօրծ զօրութենէն, բացադանչեց իր հոգւոյն խորերէն. «Երանի որովայնին որ կրեացն զՔեզ, եւ ստեանցն որք զկեցուցին զՔեզ»³⁰ :

Պատուենք, մեծարենք Ս. Աստուածամայրը, ինչպէս կը պատուէ, կը մեծարէ զԱյն Ս. Եկեղեցին, որ, Մարիամու անուան, առանձնաշնորհութեանց, ցաւերուն, փառքերուն նուիրուած տօներով կը փառարանէ զԱյն ծիսական տարւոյն ընթացքին :

Աստուածամօր յիշատակութիւնն ու փառարանութիւնը անպակաս է ամենանուիրական աստուածային պաշտամունքի ատեն :

Ահա Ս. Պատարազը, որուն սկիզբ կու տանք Ս. Աստուածածնի անուամբ եւ զայն անոր մայրական ձեռքերուն յանձնելով կ'ըսենք. «Եւ վասն սրբուհոյ Աստուածածնին, Տէր, ընկալ զաղաչանս մեր» :

Եւ այնուհետեւ, Մարիամու յիշատակութիւնը կրկին ու կրկին կը կատարուի, մինչեւ իսկ սրբադործութեան ահաւոր պահէն վայրկեան մը առաջ :

Ահա նոյնպէս ժամերգութիւնը. ամէն օր առաւօտեան եւ երեկոյեան ժամասացութեան միջոցին. ամենասուրբ Երրորդութեան ուղղուած «Սուրբ Աստուած, սուրբ եւ հօգօր, սուրբ եւ անմահ, ողորմեաց մեզ» սրբասացութեան կը յաջորդէ փառարանութիւնն ու պաղատանքը առ Մարիամ. «Փառաւորեալ եւ օրինեալ միշտ սուրբ կոյս աստուածածին Մարիամ, մայր Գրիստոսի, մատո գաղաչանս մեր Որդւոյ քոյ եւ Աստուծոյ մերոյ» :

Առաւօտեան եւ հանգստեան ժամերուն, Ս. Եկեղեցին կը հնչեցնէ Մարիամու աննման երգը «Մեծացուցէ՛ն», ուր եթէ Մարիամ կը մարդարէանայ «իւր ապագայ փառքը, կը լսէ արդէն բարձրացող աղաղակը որ զինքը պիտի ողջունէ զարերով :

սակայն ասոր մէջ կը տեսնէ յաղթանակը Անոր, որ մեծամեծ բաներ գործեր է իր մէջ»:

Որքան հաճելի է Ս. Աստուածամօր՝ պատիւն ու մեծարանքը, որ այս եղանակաւ կը տրուի իրեն, երբ իւրացնելով անոր ղդացումները կը փառարանենք զԱստուած եւ շնորհակալ կ'ըլլանք Անոր՝ անարատ Կոյսին պարզեւած անճառելի մեծութեանց համար:

Սէր եւ Նուիրում

Եթէ հարկ է խոնարհարար մեծարել ամենասուրբ Կոյսը իր աստուածամայրութեան անհաս վսեմութեան համար, սէր ու նուիրում կը պարտինք Անոր, որովհետեւ Ան միանգամայն մեր մայրն է աստուածապարզեւ:

Ո՛հ, Մարիամու մայրական սէրը Ս. Եկեղեցւոյ եւ հոգիներու հանդէպ: Անդո՛ւնդ անչափելի:

Մարիամ, կը դէ՛ Պոսիւէ, «չի բաժներ զմեզ իր սիրելի Որդիէն. կը նկատէ զմեզ իբր մարմին իր մարմնէն, անձեր՝ որոնց վրայ եւ որոնց մէջ իջած է իր արիւնք»:

Ս. Եկեղեցւոյ պատմութեան էջերը լի են Աստուածամօր սիրոյն փաստերով, ինչպէս անոնցմով դրոշմուած են անհամար հոգիներու ներքին կեանքի ամենազողտր ծալքերը:

Մարիամ մայր եղաւ առաքելներու, զորս, Յիսուսի երկինք համարձուէն ետք մանաւանդ, պարուրեց մայրական սիրով, խնամեց ու դաստիարակեց:

Մայր եղաւ ու զօրավիժ նաեւտակներուն, զորս քաջալիրեց տոկալու դառն չարչարանքներու մէջ, վկաներ հանդիսանալու Քրիստոսի անուան եւ քրիստոնեայ հոգիի աննուաճելի ազատութեան:

Մայր նզնաւորակա՞ն կեանքի ռահլիրաներուն արեւելք եւ արեւմուտք, զորս ամրապնդեց քրիստոնեայ դիւցազնական աւարումի խստամրերութեան մէջ:

Մայր եւ ներշնչարան միաբանակա՞ն կարգերու լծուած բարեսիրական, դաստիարակչական ձեռնարկներու:

Մայր կուսատաններու, ճշմարիտ ջերմանոցներ Ս. Եկե-

դեցեոյ անգաստաններու մէջ, երկրաւոր հրեշտակներու հոյլեր, որոնց վրայ այնքան հաճութեամբ էին ջնջէ Աստուծոյ նայուածքը եւ արդարութեան շանթահարիչ ծրագիրները կը փոխուին դուրսի եւ ողորմութեան զիջումներու:

Մեր իսկ Հասարակութեան մէջ — յիշելով միայն վերջին դարերը — բոլոր եկեղեցանուէր եւ հոգեսէր հաստատութիւնները արդիւնք են Աստուածամօր սիրոյն եւ ներշնչումին:

Որքան եւ Սրբավայր...

Կիլիկիոյ վերանորոգ. Պատրիարքական Աթոռը, որուն պաշտօնն է անմար պահել յուսաւորչեան ամբողջական հաւատքի բոցն ու նշուլարեր կանթեղը Հայութեան մէջ, գրուեցաւ Անարատ Յղացեալ Տիրամօր պաշտպանութեան տակ: Անոր առաջին աստուածարեալ դահակալը՝ Աբրահամ Արծիւեան ստացաւ իր հաստատութիւնը Ս. Գահէն Պալլիումի ճոխութեամբ Անարատ Յղութեան տօնին օրը 1742ին. մինչ անոր առաջին որրորդ եղաւ եւ կը շարունակէ մնալ սրբավայր մը Ս. Աստուածամօր:

« Ե ղ ի ց ի »

Ո՞վ ներշնչեց, ո՞վ քաջալերեց մեծն Մխիթար Սեբաստացին, Լուսանորոգն Հայութեան, հիմնելու, հակառակ այնքան խոչընդոտներու, իր պանծալի Միարանութիւնը, լի ամենազդի երախտիքներով իր ժողովուրդին եւ Ս. Եկեղեցւոյ առջեւ, եթէ ոչ Աստուածամայրը իր հրաշագործ «Եղիցի»ով, Սեւանոյ վանքին մէջ:

Տունն Աստուածամօր

Եւ Անարատ Յղութեան Քոյրերու Միարանութիւնը ակադճուն աւելի քան հարիւր տարիէ ի վեր առաջ բերած անդնահատելի արդիւնքներով, քրիստոնեայ սքանչելի ապագայ մայրերու դաստիարակչական զոհարերութեամբ լի, բայց յոյժ կարեւոր կոչումով, ինքնին կը խօսի թէ ան, ինչպէս երջանկայիշատակ հիմնադիրը Անտոն Հասուն, կը սիրէր կոչել ու որակել, Տունն է Աստուածամօր:

Գանի քանի յաղթանակներ արձանագրած է Ս. Եկեղեցին չնորհիւ արադաճաս սիրոյն Տիրամօր՝ իր թշնամիներուն դէմ, որոնք դարերու ընթացքին ուզած են սուրով, հրով, սպառնալիքներով եւ փաղաքշանքներով աղաւաղել անոր վարդապետութիւնը, ջնջել աստուածային օրէնքը, պառակտել միութիւնը, կապտել աղատութիւնը:

Եւ այս վերջին դարուն, երբ աստուածամերժ նիւթապաշտ դրութիւններ հսկայաքայլ գրոհ կը գործեն մարդկութեան յաւիտենական եւ հոգեւոր արժէքներու դէմ, ամենասուրբ Կոյսը երկինքի քողը պատելով, օգնութեան կը հասնի Ս. Եկեղեցւոյ եւ տեսանելի երեւումներով իսկ, որոնց գլխաւորներն են Լուրտ եւ Փաթիմա, աւետարանական պատգամներ կը կրկնէ աղիւս մայրական շէշով, նոր յաղթանակներ կը պատրաստէ, որոնք անպայման պիտի դան, յաղթանակներ սիրոյ եւ ողորմութեան:

Իսկ եթէ անհատ հոգիներու համար ի՛նչ եղած են Աստուածամօր մայրական սիրոյն զեղումները, ի՛նչ չնորհքներով զանոնք ողորդած է, յաճախ յանդէտս իրենցմէ, Ան որ կը կոչուի Մայր աստուածային չնորհաց, այդ կը մնայ մեծաւ մասամբ թաքնուած իւրաքանչիւրին գիտակցութեան մէջ, բայց օր մը պիտի յայտնուի լման փառաց լոյսի ներքեւ եւ փրկութեան եւ յաւիտենական երջանկութեան հասնողները պիտի երզեն. «Ձողորմութիւնս Տեսոն յաւիտեան օրհնեցից» եւ պիտի կցեն նաեւ «ղողորմութիւնս Տիրուհւոյն յաւիտեան օրհնեցից»:

Ս Է Ր

Սէրը սիրով կը փոխարինուի, սիրենք ուրեմն Անարատ Կոյսը եւ որդիական անվերապահ սիրով փոխարինենք Անոր մայրական գութն ու գորովը:

Աստուածամօր հանդէպ սիրոյ ամենսիրտքը կայծն իսկ թանկադին չնորհք մըն է, պէտք է զայն արծարծել: Բայց որպէսզի ան կատարեալ ըլլայ, մեր տկարութեան չափով, պէտք է որ ան մղէ զմեզ ընդօրինակելու ամենասուրբ Կոյսին չքնաղ առա-

քինութիւնները, զի դրուած է թէ սէրը կա՛մ իրարու նման կը դտնէ՝ սիրողները կամ նման կը դարձնէ ։

Յառաջաշալիղ

Մեր սուրբ Հայրը, Նարեկացին, կ'ողջունէ Ս. Աստուածածինը՝ «օրինակ ուղղութեան անայլայլ վրիպութեան» եւ դարձեալ՝ «վսեմական վարուց նախընթաց եւ յառաջաշալիղ սուրբ Աստուածածին»³¹ ։

Տանար Ս. Երրորդութեան

Իսկ Ս. Շնորհալին կը յորդորէ զմեզ ըսելով․ «Արասցուք տիպ օրինակ զանարատ կոյս Մարիամ, ի նոյն նմին նման տա՛ճար լինել Ս. Երրորդութեան»³² ։

Զանգ նմանութեան

Մարիամ՝ ամենակատարեալ նկարը իր միածին Որդւոյն՝ չստ աւելի իրաւամբ քան Պօղոս առաքեալը կրնայ ըսել մեզի․ «Նմանողք ինձ եղբորդ որպէս եւ ես Քրիստոսի»³³ ։

Ահա չափանիշը ճշմարիտ սիրոյն մեր երկնաւոր Մօր հանդէս․ ջանքը Անոր նմանելու ։

Այս մասին կը մէջբերենք հեղինակաւոր խօսքերը Ս. Քահանայապետին վերոյիշեալ կոնդակին մէջ, ուր կը կարդանք․ «Պէտք է ոչ միայն կաթողիկէ հաւատքը եւ սրտաբուխ սէրը կուսական Աստուածամօր հանդէս ամէնուն սրտերուն մէջ նորէն արծարծել, այլ հարկ է նաեւ քրիստոնեաներուն բարոյական կեանքը, որքան կարելի է, այս Ս. Կոյսին պատկերին նմանցնել» ։

Նմանութիւն Քրիստոսի

Ինչպէս որ ըստ մայրեր ջերմադին ուրախութեամբ կը լեցուին, երբ իրենց զաւակներուն կերպարանքին վրայ իրենց ե-

31. Ներք. էջ 416։

32. Տաղ ի ծննդ., էջ 377։

33. Ա առ Կորնթ. ԺԵ. 1։

րևսին զիծերուն մասնուոր նմանութեամբ մը փայլիլը տեսնեն, այդպէս ալ չկայ բան մը զոր աւելի տենչայ մեր սիրելի մայրը Մարիամ, որուն վրայ տւելի ուրախանայ քան եթէ տեսնէ, թէ ինչպէս անոնք որոնք խաչին ներքեւ իւր Միածնին տեղը իրրեւ որդիները ընդունեցաւ, իրենց մտածութեան, խօսուածքին եւ զործակերպին մէջ իւր Որդւոյն դիմագիծերը եւ գեղեցկութիւնը կը ցոլացնեն: Եւ որպէս զի մօր հանդէպ այս սէրը պարտաւ խօսք մը չըլլայ, ոչ ալ կեղծիք կամ անզօր, վաղանցուկ ու թողեալն ողբերգութիւն, այլ ճշմարիտ եւ արգիւնադործ ըլլայ, հարկ է որ օգնէ մեզ ամէնուս՝ համաձայն իւրաքանչիւրին անձնական հանգամանքին, որպէս զի առաքինութիւնը ըստանանք:

Կատարեցէ՛ք ինչ որ Ան կ'ըսէ ձեզի

Երանելին կոյս Մարիամ, որ իւր բովանդակ կեանքն ի բուն, ըլլայ ուրախութիւններուն մէջ, զորոնք լիովին վայելեց, ըլլայ իր կարօտութեան եւ դառն վիշտերուն մէջ, որոնցմով Թադուհի մարտիրոսաց եղաւ, բնաւ երբեք Աստուծոյ պատուիրաններէն եւ իր Որդւոյն օրինակէն ամենադժուր բանով մը իսկ չհեղեցաւ կ'երեւի կրկնել այսօր մեր ամէնուն մէջէն իւրաքանչիւր անհատին այն խօսքերը, զորոնք Կանայի հարսանիքին ատեն ակնարկելով Յիսուսի Քրիստոսի՝ խօսեցաւ սպասաւորներուն՝ «Ինչ որ Ան ձեզի կ'ըսէ կատարեցէք» (Յովհ. Բ. 5):

Միեւնոյն հրաւէրը

Միեւնոյն հրաւէրը, բնականաբար ընդարձակուած իմաստով հասկցուած, այսօր կ'երեւի դարձեալ ամէնուս ուղղել, ուր այնքան յստակ ի լոյս կ'ելլէ, որ ամէն չարիքներու արմատը, որոնցմէ մարդկութիւնը կը տուայտի եւ ժողովուրդները կը տառապին, ամէնէն առաջ անոր մէջ պէտք է փնտռել, որ շատերը «կենդանի ջրոյ աղբիւրը թողուցած են եւ իրենց ջրհորներ փորած, ծակիտկէն ջրհորներ, որոնք ջուր չեն կրնար պահել... (Բ. 13), թէ անոնք թողուցած են զայն՝ որ միայն «ճանապարհ, ճշմարտութիւն եւ կեանք է» (Յովհ. ԺԴ. 6):

Տիրամօր յորդորը

Եթէ ուրեմն մենք մոլորած ենք, պարտինք ուղիղ ճամբան դառնալ, եթէ մոլորութեան խաւարը մեր հոգին պատած է, պէտք է անյապաղ փարատի ճշմարտութեան լոյսով, եթէ այն մահը, որ միայն ճշմարիտ մահ է, մեր հոգին դրաւած է, պէտք է սոչորիչ ծարաւով մը կարկառունք մեր ձեռքը կեանքին, այն երկնաւոր կեանքին, որ ոչ մի եղծում կը ճանչնայ, վասն զի Յիսուս Քրիստոսէ կ'առնու ծաղումը:

Եթէ մենք հաւատարիմ եւ լի վստահութեամբ իրեն հետեւինք այս երկրաւոր աքսորավայրի մէջ, ապա ստուգապէս Անոր հետ երկինքի յաւիտենական երանութիւնը պիտի վայելենք:

Այս կը սորվեցնէ մեզի, ասոր կը յորդորէ զմեզ ամենասուրբ կոյս Մարիամ, մեր զորովալիք Մայրը, որ զմեզ արդեամբ աւելի կը սիրէ քան բոլոր երկրաւոր մայրերը ճշմարիտ սիրով:

Կենդանի պատկերներ...

Անտարակոյս մեծապէս դովելի է եւ սիրոյ արտայայտութիւն՝ պատուել, մեծարել որդիարար Ս. Տիրամօր պատկերները — անոնք մանաւանդ, որ սրբավայրերու մէջ առարկայ եղած են դարերով սերունդներուն պաշտամունքին եւ որոնց միջոցաւ Անարատ Կոյսը սիրած է անթիւ հոգեւոր եւ մարմնաւոր բարիքներ — աղբ, սակայն, չի բաւեր, հարկ է որ նմանութեամբ իր չքնաղ առաքինութիւններուն մենք իսկ դառնանք իր կենդանի պատկերները:

Ահա ուրեմն Տիրամայրը, իր անարատ Սիրտը, կանգնած մեր առջեւ իբրեւ դերազանց տիպար, բայց միանգամայն մօտիկ՝ բոլորին, խոնարհ, պարզ, որուն պարտինք նմանիլ, որպէսզի Ան ճանչնայ մեզ իր հարազատ զաւակները:

Անսպառ հանգը

Աստուածամօր մեծութիւններն ու փառքերը, ցաւերն ու տառապանքները, ու յատկապէս անոր կեանքը խոնարհ ու ա-

ռաքինութիւնները վսեմ, ահա անսպառ հանքը՝ սուրբ քարո-
ղութեան, մանաւանդ Մարիամու տարւոյս ընթացքին, քահա-
նայական դասուն համար. ահա ընթերցումներու եւ խօսկումնե-
րու հուզեալ, անսպառ շտեմարանը բոլորին համար:

Թող ցոլան նորէն...

Թող նորէն ցոլան իրենց բովանդակ ու յանկուցիչ վալլով
մեր մտքին ու սրտին տոջեւ ամենասուրբ Տիրամօր հաւատքը
անվիանդ, յոյսը անդեղեւ, սէրը հրատոչոր առ Աստուած, իր
միածին Որդին եւ առ մարդիկ, խոնարհութիւնը անդերպաղանց,
հնազանդութիւնը կատարեալ, աղօթասիրութիւնը՝ անմոռնչ,
համբերութիւնը անտրտունջ, սրբութիւնը գիւցաղնական, մա-
քրութիւնը շուշանափայլ. Թող ցոլայ անարատ յղացեալ Կոյսին
յաւերժական թշնամութիւնը, խորշանքը՝ մեղքի դէմ, մեղքին
ստուերին դէմ անդամ, մեծազոյն չարիքը, միակ չարիքը եւ
զլխաւոր պատճառը բոլոր աղէտներուն եւ թշուառութեանց:

Երբ այս ու բոլոր միւս երկնարոյր առաքինութիւնները Ա-
նոր, որ կոչուած է շուշան հովտաց, ծաղիկը դաշտաց, փրթ-
թին մեր հողինըուն մէջ, նոր կեանքով պիտի խայտանք եւ
պիտի ունենանք Տիրամօր հանդէս մեր սիրոյն հաւաղատու-
թեան լաւագոյն գրաւականը:

* * *

Ամենասուրբ Կոյսը մայր Աստուծոյ, մայր մարդկութեան,
է միանգամայն բաշխողը բոլոր շնորհֆներուն, որոնց ակն ու
աղբիւնն է Աստուած իր մարդացեալ Որդւոյն միջոցաւ:

Ահա ուրեմն Ս. Տիրամօր հանդէս մեր պաշտամունքին եր-
կրորդ տարրը կամ պարտականութիւնը:

Դիմենք Ս. Կոյսին անսասան վստահութեամբ եւ որդեա-
կան համարձակութեամբ, լիւրի համակամ, անշուշտ, Աստու-
ծոյ Ս. կամքին եւ Տիրամօր մայրական Սրտին տրամադրու-
թեանց, եւ անոր թողլով կատարումը մեր բաղձանքներուն, զի
նա անհունորէն աւելի լաւ գիտէ մեր հոգւոյն մեծազոյն բա-
րիքը:

Աղաչաւոր ամենակարողութիւն

Ս. Հայրերը չեն վարանիր կոչելու Ս. Աստուածամայրը անաղաչաւոր ամենակարողութիւն, որուն աղօթքը կարելի չէ որ ընդունելի չըլլայ Աստուծոյ եւ իր Միածնին մօտ:

Յիսուս իրեն օրէնք ըրած է, օրէնք որդիական սիրոյ, թաղաւորական հաճութեան եւ աստուածային երախտագիտութեան, որ իր դանձերը բաշխէ իր Մօրը միջոցաւ եւ Անոր աղօթքին ու աղաչանքին շնորհիւ:

Յիսուս տակաւին կուսական ծոցին մէջ, Մարիամու ձայնին հնչումով, սիռեց իր առաջին շնորհքները, Յովհաննէսը սրբաշնչելով ծնանելէ առաջ, բանալով բերանը անոր մնջացեալ հօրը Զաքարիայի, որ արտասանեց սքանչելի իր երգը. «Օրհնեալ ես Տէր Աստուած», լեցուց Հոգւով Սրբով անոր մայրը՝ Ս. Եղիսաբէթ³⁴:

Իր հրապարակային կեանքի սկիզբը, աստուածային փրկիչը դործեց իր առաջին հրաշքը Կանայի հարսանիքի պահուն, ջուրը զինիի փոխելով, իր ամենասուրբ Մօրը խնդրանքին վերայ, կանխելով իսկ կերպով մը հրաշք դործելու իր որոշած ժամը³⁵:

Յիսուս, ծնողասիրութեան աստուածային պատուէրին օրէնսդիր, որ հաւատարմութեամբ հնազանդ եղաւ երկրիս վրայ իր Մօր նաղարէթի խեղճ տնակին մէջ, երկինքի մէջ ալ, կ'ըսեն սուրբերը, կը շարունակէ ի սիրոյ Անոր բոլոր խնդրանքները կատարել եւ բոլոր շնորհքները անոր միջոցաւ բաշխել:

Մեր Ս. Հայրերը՝ Աստուածամօր հանդէպ

Ո՛րքան քաղցր է մեզ՝ տեսնել այս անվերապահ վստահութիւնը Աստուածամօր ամենակարող բարեխօսութեան վրայ՝ մեր Ս. Հայրերուն մօտ:

Ահա Աստուածամօր սիրատու զաւակը, Ս. Նարեկացին, որ հանճարեղ զրջով իր սրտի խորերէն կը զիմէ Անոր ըսելով.

34. Ղուկ. Ա. 68:

35. Յովհ. Բ. 1-10:

«Յարժանահայց եւ յամենազօր քո բարեխօսութեանդ միշտ ապաւինեալ մնամք ի հաստատութեան, խնամեալք եւ հանգուցեալք ընդ հովանեաւ պաշտպանութեան ամուր պատուարի սուրբ Աստուածածնիդ»:

Եւ դարձեալ որդիական համարձակութեամբ եւ թախանձանօք «Բարեխօսեա, խնդրեա, աղաչեա. զի ահա դբանիդ հաւատամ զընդունելութիւն» (Ողբ. բան ութսուներորդ, էջ 214):

Մէջբերում մը եւս մերս Սարկաւադ Վարդապետէն, որ հետեւեալ յուզիչ կերպով կը գրէ Ս. Աստուածամօր. «Ամենայն ուստեք առաւելան ինձ տարակուսանք, սպառեցաւ ակնկալութիւն յուսոյ փրկութեան իմոյ... Վարկանիմ փակեալ ինձ ըզդրունս մարդասիրութեան Աստուծոյ, յանձն իմ տարակուսիմ վարանեալ, եւ եյս ինչ անհնարին այսր վտանգաւորութեան ոչ կարեմ իմանալ կամ գտանել... Այլ գիտեմ զի դիւրին է եւ հնարաւոր Քեզ այսպիսի անլուծանելի կապանաց լուծումն, Մայր Աստուծոյ Մարիամ, Կոյս սուրբ» (Սոփ. ԺԷ, բանք մաղթ. առ Ս. Կոյս, էջ 142-3):

Դիմենք Բաշխողին շնորհաց, անվերապահ վստահութեամբ, մեր բոլոր կարիքներուն համար, հոգեւոր, մարմնաւոր, անհատական, ընտանեկան, ի նպաստ աղբերու, եւ Ս. Եկեղեցւոյ, ողջերուն եւ մեռելաներուն, Ս. քաւարանի հոգիներուն:

«Մայր Սուրբ...»

Ասոր գեղեցիկ օրինակը կու տայ մեզի Հայաստանեայց Ս. Եկեղեցին իր սքանչելի եւ համայնապարփակ «Մայր Սուրբ» քարոզով:

Եօթը գեղեցկահուն տուներուն մէջ, գլխաւորութեամբ միշտ իրաւասութեամբ Աստուածամայրութեան, պատճառը Տիրամօր ընդհանրական եւ ամենազօր բարեխօսութեան, Ս. Եկեղեցին կը հայցէ Ասոր միջնորդութիւնը առ Միածին Որդին «Առնել խաղաղութիւն յերկինս եւ յերկրի... Ներել մեզ, անտես առնել զյանցանս մեր, եւ տալ օգնականութիւն ընդդիմակաց լինել հակառակամարտիցն ի պատերազմի... Զի լռեսցեն պատերազմունք, զաղարեւցին յարձակմունք թշնամեաց, տնկեսցի

սէր եւ արդարութիւն յերկրի... Աճեցուցանել յերկրի մերում զքաղցր բիսմէն աղբերաց, զառատ պտղաբերութիւն բուսոց եւ տնկոց... Ձի միաբանացէ զեկեղեցի իւր սուրբ, շինեալ ի վերայ հիման առաքելոց եւ մարգարէից... Պահել անարատ մինչեւ յօր երեւելոյ զալստեան իւրոյ... Վասն հոգւոցն հանդուցելոց ընդունել յարքայութիւն երկնից...» :

Ս. Եկեղեցին իր բոլոր կարիքները, իր բոլոր խնդրանքները կը զնէ Ս. Աստուածամօր ոտքերուն առջեւ եւ ամէն տունէ ետք հաւատացեալ ժողովուրդը որդիական վստահութեամբ կը կրկնէ. «Մայր սուրբ, բարեխօսեա...» :

Ս. Քահանայապետին մասնաւոր դիտաւորութիւնները

Քաղցր պարտականութիւն կը համարինք մէջբերել հոս, մասնաւոր դիտաւորութիւնները՝ զորս Ս. Քահանայապետը կը յանձնէ հաւատացեալներուն աղօթքին՝ առ Ս. Կոյս, այս տարուան ընթացքին .

Ապրիլ Աստուծոյ պատուիրաններուն համաձայն

Արդարեւ, կը կարդանք հոն, չառ են շնորհները, զորոնք մենք ամէնքս ներկայ ժամանակի մէջ, պէտք է աղբիւսենք հօր բարեխօսութենէն ու պաշտպանութենէն Աստուածամօր : Ամէն բանէ առաջ պէտք է խնդրենք, որ, ինչպէս բացատրելին, իւրաքանչիւր անհատին բարոյական կեանքը աստուածային շնորհի օգնութեամբ, օրըստօրէ աւելի համապատասխանէ Աստուծոյ պատուիրաններուն, որովհետեւ հաւատքը՝ առանց զործելու մեռեալ է (Յակ. Բ. 20 եւ 26), եւ որովհետեւ ոչ ոք հասարակաց բարւոյն համար կարող է բան մը զործելու, ինչպէս իր պարտքն է, եթէ նախ ինքնին ուրիշներուն համար օրինակ չէ առաքինական կենցաղավարութեամբ :

Ձգտիլ գեղեցիկին, սուրբին եւ վսեմին

«Ամէնքը պէտք է չարունակ խնդրեն, որ մեծանձն, հաստատուն հաւատքով, մաքուր եւ անեղծ երիտասարդութիւն մը

հասնի եւ ոչ թէ իր ծաղիկ հասակին մէջ վարակուի այս ժամանակի ողոյն սպաւանած շունչով եւ կամ մոլութիւններով տարածած խամրի, որ իր ապերասան ցանկութիւններն ու պոռթկացող կիրքերը արդար չափին մէջ սանձէ, որ ամէն փորձութիւններուն դիմադրելով՝ սիրտը չկապէ այն բանին՝ որ վնասակար ու հակառակ է, այլ ձգտի միշտ միայն զեղեցիկին, սուրբին եւ վսեմին:

Ջա'հ ըլլալ լուսաւոր

«Դարձեալ ամէնք է միարան, միաշունչ խնդրեն՝ որ այրեր իրենց կորովի տարիքին, ինչպէս նաեւ ծերութեան ատեն, անստղիւտ բարքով ու հաստատամտութեամբ ամէնուն լուսաւոր ջահ ըլլան. որ ընտանեկան կեանքը անեղծ հաւատարմութեամբ փալլի, ուղիղ եւ մաքրակեցալ կրթութիւն առած զաւակներով ծաղիկ եւ համաձայնութեամբ եւ երկակողմանի օգնութեամբ զօրանայ:

Զվախնալ որեւէ բանէ

«Ամէնքը վերջապէս թող խնդրեն, որ տարեցները այնպէս վայելեն օրինաւոր կեանքի մը պտուղները, որ եթէ երբեք իրենց մահկանացու կեանքին վախճանին մօտենան, պէտք չունենան բանէ մը վախնալու, ոչ մի խղճի տապնապէ տանջուին եւ ոչ մի պատճառ ունենան ամօթապարտ ըլլալու, այլ վստահութեամբ սպասեն իրենց երկարատեւ ջանքերուն հանդերձալ վարձքին:

Սէ'ր հայցել, միութի'նը սրտերու

«Հուսկ, ուրեմն, ամէնքը մեծազօր Տիրամօրմէն խնդրելու են հոնապաղօրեայ հաց՝ անօթիներուն, արդարութիւն՝ հարլստահարեալներուն, հայրենադարձ՝ փախստականներուն, պատըսպարան՝ տնազուրկներուն համար, պարտ ու պատշաճ ազատութիւն անոնց համար՝ որոնք անարդարօրէն բանտ կամ կեղբոնացման վայր նետուած են, երկարօրէն տենչացուած հայ-

բենադարձ՝ լոյրը անոնց համար՝ որոնք պատերազմի վերջանալէն տարիներ ետքն ալ տակաւին գերութեան մէջ կը տուայտին եւ անյայտութեան մէջ կը հեծնն եւ կը հառաչեն. պայծառ ուրախութիւն անոնց համար, որոնք մարմնով կամ հոգւով կոյր են, իսկ անոնց համար՝ որոնք ատելութեամբ նախանձով ու երկպառակութեամբ իրարմէ անջատուած են, ազօթքով ձեռք բերուին եղբայրական սէրը եւ այն սրտերու միութիւնը ու այս խաղաղ կեանքը, որ հիմնուած է ճշմարտութեան, արդարութեան ու փոխադարձօրէն օգնելու պարտականութեան վրայ:

Ազատութիւն Ս. Եկեղեցւոյ

«Մասնաւորապէս կը փափաքինք, յարգելի եղբայրներ, որ եռանդուն ազօթքներու միջոցաւ, որոնք Աստուծոյ պիտի բարձրացունին մօտալուտ Մարիամեան տարւոյն ընթացքին, հայցուի պապատապին, բարեխօսութեամբ Աստուածային Փրկչին եւ մեր ամէնուս ամենաքաղցր Մօրը, որ Կաթողիկէ Եկեղեցին կարենայ վերջապէս վայելել ամէնուրեք ազատութիւնը, որուն իրաւունք ունի եւ զոր ինքը, ինչպէս պատմութիւնը որոշապէս կը սորվեցնէ, օգտադործած է ի շահ ժողովուրդներուն եւ ընդհանաւ երբեք անոնց ի վնաս, միշտ խրախուսելու համերաշխութիւնը համաքաղաքացիներու, ազգերու եւ ժողովուրդներու միջեւ, եւ ընդհանրապէս առաւելելու համար հոգիները:

Տառապանք Եկեղեցւոյ

«Ամէն մարդ գիտէ, թէ ինչպիսի դժնդակութեան մէջ կը գտնուի Եկեղեցին ինչ ինչ տեղեր, թէ անիկա ինչպէս զրպարտութիւններով, թշնամութիւններով, բռնական յափշտակութիւններով կը տառապի: Նոյնպէս ամէն մարդ գիտէ, թէ քանի մը երկիրներու մէջ, եկեղեցական հովուապետներ կա՛մ անվայել կերպով աքսորուած են եւ կամ առանց արդար պատճառի չղթաներու մէջ կը տուայտին, կամ այնպիսի արդեւրբ տակ են, որ չեն կրնար իրենց պաշտօնին պարտականութիւնը կատարել ապաւորէն, ինչպէս որ իրենց իրաւունքն է: Վերջապէս ամէն-

նուն ծանօթ է, որ յիշեալ հովուապետները ո՛չ իրենց կրթական հաստատութիւնները եւ զպրօցները կրնան օգտագործել, ո՛չ պարբերաթերթերու եւ ուրիշ հրատարակութիւններու մէջ կըրնան քրիստոնէական վարդապետութիւնը աւանդել, պաշտպանել ու տարածել, ոչ ալ երկտասարդութիւնը անով կրթել:

Նուիրական իրաւունքները

«Լիւլի վստահ էնք, որ հրատարակուած Մարիամեան տարւոյն ընթացքին, ամէն տեղ թախանձազին աղօթքներ պիտի ըլլան Կոյս Աստուածամօր, որ միանշամայն նաեւ մեր հզօր եւ քաղցր Մայրն է, յատկապէս իր միշտ պատրաստակամ ու հեղինակաւոր բարեխօսութենէն ստանալու համար այն նուիրական իրաւունքները՝ որոնք Եկեղեցւոյ սեփական են եւ որոնք մարդկային արժանապատուութիւնը՝ ինչպէս եւ աղատութիւնը կը պաշտպանեն, բոլորէն համարձակ ու անվերապահօրէն ճանչցուին:

Վշտահար սրտին արձագանգը

Կարդալով սոյն յուզիչ տողերը, որ այնքան ճշգրիտ կերպով կը պատկերացնեն Քրիստոսի փոխանորդին վրայ ծանրացող «հոգե ամենայն եկեղեցեաց»³⁶, ո՛վ չի լսեր ուժգին արձագանգը կարելի էր վշտահար անոր սրտին՝ ի տես ցաւերուն եւ թշուառութեանց, կուտակուած՝ մարդկութեան վրայ, Աստուծոմէ եւ Քրիստոսէ հեռացած ըլլալուն պատճառաւ, որուն ինքը «Հասարակաց Հայրն ըլլալու զիտակցութիւնը ունի», ոչ թէ աշխարհօրէն տիրելու տենչով, այլ ծառայելու անոր՝ զոհարեօրէն, նմանութեամբ Քրիստոսի:

«Ի քեզ, Տէր, յուսացայ»

Ո՞վ սակայն չի տեսներ, միեւնոյն ատեն, անոր անալլայլ վստահին ու ապաւինիլը, ինչպէս միշտ եղած է սուրբութիւնը

Ս. Եկեղեցւոյ, Տիրամօր ամենահօր լարեխօսութեան ու պաշտպանութեան, որուն յեցած, Ս. Եկեղեցին պիտի շարունակէ դարերու մէջջն երգել առ Բրիտոսս՝ «Ի Քեզ, Տէր, յուսոցայ, մի՛ ամաչեցից յաւիտեան» :

Սլացական աղօրքներ

Ս. Եկեղեցին վառ պահելու եւ միշտ աւելի եւս արծարծելու համար իր զաւակներուն մեծարանքը, սէրը եւ ջերմեռանդութիւնը Ս. Աստուածամօր հանդէպ, բաւականացած չէ միայն ծիսական, պաշտօնական արտայայտութիւններով, ինչպէս են Ս. Պատարագի եւ Ժամասացութեան միջոցին եղածները, կամ ալ տարւոյն ընթացքին իրարու յաջորդող Մարիամու նուիրումած օրերով, որոնք մեծաշուք կերպով կը կատարուին, այլ վաւերացուցած է նաեւ եւ յաճախ ներողութիւններով ալ օժտած ոչ-ծիսական եւ աւելի ժողովրդական լարեպաշտութեան հրահանգներ, սլացական կարճ աղօթքներ, որոնք մեծապէս օգտակար են անմար պահելու որդիական սիրոյ կրակը սրտերու մէջ՝ ամենասուբր Կոյսին հանդէպ, եւ յարաժամ հայցելու Անոր պաշտպանութիւնը :

«Հրեշտակ Տեսնոն»

Մարիամու սիրատուոյն զաւակներուն որքան սիրելի է «Հրեշտակ Տեսնոն»ի հրահանգը, որով եկեղեցիներու զանգակներուն հնչումին, օրը երեք անգամ, արեւածաղին, կէսօրին եւ իրիկնամուտին, անոնք կը պատուեն Որդւոյն Աստուծոյ մարդեղութեան խորհուրդը Սուբր Կոյսին Մարիամու Աւետման յիշատակութեամբ ։

«Ողջոյն», «Մայր Սուրբ», «Լիքսնիա»

Ո՛րքան փարելի են մեզի «Ողջոյն Քեզ, Մարիամ»ը, «Մայր Սուրբ»ը կամ Սուբր Աստուածամօր Լիթանիան, շարահիւստած Անոր կուսական ճակատը պճնող զոհարներու թուումով, հայցելով միշտ իր աղօթքը մեզի համար ։

Շարաթ օրերը, Մալիս եւ Հոկտեմբեր ամիսները, մասնաւոր խանդով կ'ողջունուին հաւատացեալներէն, նուիրուած ըլլալով Սուրբ Կոյսին փառաբանութեան եւ ազդու խթան են զարկ տալու հոգեւոր կեանքի:

Շարաթ օրերը եւ այդ ամիսները առիթ են որ Մարիամու զաւակները, ի պատիւ իրենց երկնաւոր քաղցր Մօր, ոչ միայն ծաղիկներով ու լոյսերով զարդարեն Անոր խորանները նոյնիսկ ընտանեկան յարկերու մէջ, այլ նաեւ կատարեն այլուստ ոչ սրարտադրուած բարեպաշտական (Ս. Պատարագ, Ս. Հաղորդութիւն), մահացուցման, ողորմութեան կամաւոր դործեր: Ո՛վ չի տեսներ թէ ինչ մեծ ինքնադաստիարակութեան եւ բարոյական ազնուացումի հրահանգներ են ասոնք:

Զ.

ՍՈՒՐԲ ՎԱՐԴԱՐԱՆԸ

Բայց այս ժողովրդական բարեպաշտական հրահանգներու մէջ, ի պատիւ Ս. Աստուածամօր, առաջին տեղը, անստորահոյս, կը զբաւէ Ս. Վարդարանը, որ ունի իր ետեւը եօթը դարերու պատմութիւնը փառազարդուած սրբութեամբ, անհամար շնորհներով, հրաշքներով եւ Ս. Եկեղեցւոյ թշնամիներու դէմ տարուած յաղթանակներով:

Թաղուհի Ս. Վարդարանի եւ Թաղուհի յաղթութեանց հոմանիչ կոչումներ են:

Ս. Վարդարանը, ինչպէս բոլորին ծանօթ է, կը պարուհակէ «Հայր մեր» տէրունական աղօթքը, «Ողջոյն Քեզ, Մարիամ»ը, բաղկացած մասամբ Գարիիէլ հրեշտակապետի եւ Ս. Եղիսարեթի ամենասուրբ Կոյսին ողջունի խօսքերէն, եւ մասամբ Ս. Եկեղեցւոյ կողմէ աւելցուած պաղատանքէ եւ «Փառք Հօր»է, որ շնորհակալութեան արտայայտութիւնն է ամենասուրբ Երրորդութեան, մարդեղութեան եւ փրկագործութեան անհուն բարիքներու համար:

Մինչ չըթռնալով կ'արտասանուին այս աղօթքները եւ մատներով կը համբուեն Ս. Վարդարանի հատիկներ, իւրաքանչիւր տասնեակին կը յիշուի եւ խորհրդածութեան նիւթ կը դառնայ Ս. Աւետարանէն եւ Ս. Աւանդութեանէն քաղուած դէպք մը հետեւեալ կերպով.

Աւետում Ս. Աստուածամօր, այցելութիւն Ս. Եղիսարեթի, Ծնունդ Յիսուսի, Անոր քառասնօրեայ ընծայումը տաճարին մէջ, Երկոտասանամեայ Յիսուսի կորսուելը եւ ապա դոնուելը տաճարին մէջ (Ուրախութեան Խորհուրդներ) :

Յիսուսի աղօթքը եւ արիւն քրտնիլը ձիթենեաց պարտէզին մէջ, Յիսուսի ձաղկանքը, փուշերով պսակուելը, խաչարարձ Գողգոթա ելքը, խաչելութիւնն ու մահը (Յաւոց Խորհուրդներ) :

Յիսուսի Յարութիւնը, Համբարձումը, Հոգւոյն Սրբոյ Գալուստը առաքելոց վրայ, Ս. Կոյսին Վերափոխումը Երկինքը՝ հողով եւ մարմնով, Ս. Կոյսին եւ բոլոր սրբոց փառքը Երկինքին մէջ :

Ահա ուրեմն Ս. Վարդարանը, ձայնաւոր եւ մտածական աղօթք միանդամայն, համադրութիւն ամենալսեմ աղօթքներու, ամփոփում Ս. Աստուածամօր եւ Աստուածային Փրկչին կարեւոր խորհուրդներուն, յարակից պտուղներով, որոնք կը հային քրիստոնէական առաքինութիւններուն (խոնարհութիւն, եղբայրսիրութիւն, անջատում Երկրաւոր ինչքերէ, արիութիւն) :

Աղօթք մը որքան ցանկալի եկեղեցւոյ հովուապետներուն, մեծ աստուածարանական, զիտական, ղեղարուեստական հանձարներու, նոյնքան ալ ղիւրամատչելի բոլորին, ամենապարզ ու ամենախոնարհ հոգիներու, զրեկ-կարդալ չգիտցողներու անդամ, կոյրերու, ցերեկը, գիշերը մօլթին եւ ամէնուրեք :

Այնքան լայնօրէն տարածուած է Ս. Վարդարանի աղօթքը, կաթողիկէ բոլոր ժողովուրդներուն մէջ :

Հետեւելով Հոգեւոր Հովիւներուն...

Հեռաւոր Երկիրներ Մեր կատարած ճամբորդութեանց ընթացքին, խորապէս տալաւորուեցանք տեսնելով հսկայ վիճակներու Արքեպիսկոպոսներ եւ Ծիրանաւորներ, որոնք իրենց մա-

տուռներէն յարարերութեան դրուած քաղաքի ձայնասփիւռ կայանի հերձեան ալիքներուն վրայ առաւօտեան, երեկոյեան ժամերուն Ս. Վարդարանը կ'աղօթեն եւ տասնհակ հազարաւոր մանուկներ, հայրեր եւ մայրեր, հիւանդներ, անկեղանոցներու մէջ, պատսպարեալներ, բանտարկեալներ, իրենց դպրոցներէն, հիւանդանոցներէն՝ կը հետեւին, միանալով իրենց հոգեւոր հովիւներուն:

Յիրաւի օրինակելի առաքելական եռանդի հնարք, եւ հիանալի միջոց՝ հրաւիրելու Տիրամօր օրհնութիւնը դպրոցներէ, տուներէ, հիւանդանոցներէ, բանտերէ ներս... եւ այն ամէն բարիք՝ որ անկէ կը բխի:

Անհաւատներու հեզմաճիւղ...

Անհաւատներ, աւա՛ղ — ոչ միայն անոնք — կը հեզեն Սուրբ Վարդարանը: Ան, սակայն, այնքան սիրելի է Մարիամու զաւակներուն: Անոնց սիրտը կը հրճուի կրկնումովը ողջոյններու, միտքը կը բարձրանայ խորհուրդներու մտածութեամբ, եւ կամքը կը մղուի զործադրելու անոնց մէջ պարունակուած քրիստոնէական առաքինութիւններու դասերը:

Ո՞վ պիտի համարձակէր որակել ձանձրանալի՝ երկիրքի մէջ յարաժամ հնչող «Սուրբ Սուրբ»ը, «Ալէլուիա»ն, «Ամէն»ը:

Ո՞վ պիտի համարձակէր ծաղրել համբոյրները՝ զոր կարօտակէզ դաւակ մը կրկին ու կրկին կը դրոշմէ իր մօր, վարդերու բոյրերը՝ զոր կը սփռէ Անոր ոտքերուն առջեւ:

Բաբախումս սրտի

Ամէն մէկ «Հայր մեր», ամէն մէկ «Ողջոյն Քնդ», սիրոյ, երախտադիտութեան բարախում մըն է սրտի՝ ուղղուած առ Աստուած եւ Աստուածամայրը:

Թող ուշադրութեամբ, ամփոփումով, խորհուրդներու մըտածութեամբ ըսուի Ս. Վարդարանը եւ ահա ան կը դառնայ ներգործութիւն հաւատքի, յուսոյ, սիրոյ, համակամութեան, արիութեան:

Ազգութիւնը, երգ սիրտը

Ս. Վարդարանը յատկապէս ազգութիւնը միջոց մըն է առաքելութեան, քանի քանի մեղաւորներու դարձեր ընդունուած են անոր շնորհիւ։ Միջոց մը մանաւանդ հատուցման։ Աստուածուրացութիւն, ամբարշտութիւն, մոլորութիւններ կը մերժեն, կ'ուրանան, կը հայհոյեն զԱստուած, զՔրիստոս, զԱստուածամայրը։ Դժոխքի ատելութեան պոռթկումներ։ Իսկ վարդարանը երգ մըն է սիրտի, փառարանութեան համերգ մըն է, որ սուրբ ըլլայ Աստուծոյ անունը, հասնի անոր թաղաւորութիւնը։

Զօրամար քումբը

Զօրմանալի չէ, ուրեմն, որ ամենասուրբ Կոյսը ինքը յայտնած ըլլալով այս ջերմեռանդական հրահանգը Ս. Դոմինիկոսի ԺԳ. դարուն, իբրեւ զօրաւոր դէմք Աղբիկեան կոչուած աղանդին եւ անոր դործած աւերներուն դէմ, նոյնը կը մատնանչէ մեր ժամանակներուն ալ ամբարիշտ մոլորութիւններուն ճարակումին եւ բարքերու անկումին դէմ, իբր զօրաւոր թումբ, իբր միջոց միանդամայն հեռացնելու պատերազմներ եւ ուրիշ պատիժներ, զոր Աստուծոյ արդարութիւնը կը սպառնայ թափել մարդկութեան վրայ, իբր աղբիւր վերջապէս ամէն տեսակ բարիքներու։

Ի Լ ու ր տ

Լուրտի քարայրին մէջ երեւցաւ ամենասուրբ Կոյսը վարդարան ի ձեռին, հրաւիրելով երջանիկ հովուուհին Բեռնարտէթ, եւ յանձին անոր՝ բոլոր հաւատացեալները, հաւատարիմ ըլլալու այս հրահանգին։

Ի Ֆ ա ք ի մ ա

Նոյնպէս, վարդարան ի ձեռին, երեւցաւ երեք անմեղունակ մանուկներուն ի Ֆաթիմա, ուր յայտնապէս ալ ըսաւ թէ ինքն էր թաղուհի վարդարանի, հրամայեց կրկին ու կրկին որ

այս ջերմեռանդութիւնը հաւատարմօրէն կատարուի, ամէնուրեք կատարուի :

Շնորհասփիւռ աղօթք

Անտարակոյս, զերազանցօրէն հաճելի է մեր երկնաւոր քաղցր Մօր՝ Ս. Վարդարանը, որուն շնորհիւ, ամէնուրեք եւ յատկապէս այդ տիտղոսին տակ իր սրբաւլայրերէն, ինչպէս Լուրտ, Փաթիմա, Պոմբէի եւ այլուր կը շարունակէ ամէնազգի բարիքներ ու շնորհքներ սփռել իր զաւակներուն եւ Ս. Եկեղեցւոյ ի նպաստ :

Դարձեալ զարմանալի չէ, ուրեմն, որ Ս. Քահանայապետները, Եպիսկոպոսները շարունակ եւ ջերմօրէն կը յանձնարարեն Ս. Վարդարանի բարեպաշտութիւնը :

Սէրը Ս. Վարդարանի, Կտակը մեր Հայրերուն

1911ին, մեր Ազգային Սիւնհոգոսի Հայրերը, որոնցմէ քանիներ մեծ աղէտի միջոցին նահատակուեցան, ի սէր Քրիստոսի եւ իրենց աստուածապաշտ Ազգին, իբր կտակ ձգած են զալիք սերունդներուն՝ սէրը Ս. Վարդարանի, յանձնարարելով որ բոլոր հաւատացեալները կրեն զայն իրենց վրայ, գործածեն զայն յաճախակի եւ պիտի տեսնեն անտարակոյս անոր ազգեցութեամբ ամէն տեսակ շնորհքներու ստացումը : (Կան. 827) :

Կը յորդորենք, կը խնդրենք

Մերինը կ'ընենք նահատակ մեր այս Հայրապետներուն կըտակը եւ ամենաջերմ կերպով կը յորդորենք Մեր բոլոր զաւակները, ամէնքը եւ իւրաքանչիւրը, կրելու եւ գործածելու սիրոյ այս ոսկեղէն պսակը, որ կը զօդէ զմեզ մեր ամենասուրբ Մօր հետ :

Կը խնդրենք Թախանձագին որ ամէնքը, հնարաւորութեան սահմանին մէջ, ամէն օր, ըսեն Ս. Վարդարանը (զոնէ մէկ երրորդ մասը) :

Մեր հայրական սրտէն կոչ մը եւս կ'ընենք, ընտանիքով ըսելու ամէն օր Ս. Վարդարանը :

Սփանջելի տեսարան

Ի՞նչ սքանչելի տեսարան, երեկոյին երբ ընտանիքի բոլոր անդամները տուն վերադարձած են, իրենց գործերէն, տեսնել ամէնքը հաւաքուած Ս. Տիրամօր պատկերի մը առջեւ, թերեւս յիշատակ նախնեաց, պատուելու Ս. Վարդարանով ամենասուրբ Կոյսը, որ քրիստոնեայ ընտանիքներու իսկական Մայրն է ու թապուհին:

Ի՞նչ յուզիչ տեսարան միասին ընտանիքով աղօթքը ծերերուն եւ մանուկներուն, ծնողաց եւ զաւակներուն:

Զօդը ողջերու եւ մեռելացիներու

Այդ տունները տաճարի կը վերածուին, քրիստոնէական առաքինութիւնները հոն կը ծաղկին: Այդ ընտանեկան լուսւոյն զօդը կը դառնայ ողջերու եւ մեռելացիներու, ներկաներուն եւ հեռու կամ բացակայ գտնուողներուն:

Երանելի Պիոս Ժ. «Դիմենք Ս. Վարդարանին»

Կը փակենք Սուրբ Վարդարանի ջերմաւանդութեան շուրջ մեր հայրական խօսքը՝ մէջբերելով յորդորը, զոր նոյն նպատակաւ կ'ուզուէր իր Ժողովուրդին Պիոս Ժ. երբ տակաւին Մանթովայի եպիսկոպոս էր:

21 Սեպտ. 1895ին, իր Հովուական Թուղթին մէջ ան կը զրէր.

«Դիմենք Ս. Վարդարանի, սիրելի զաւակներ, որովհետեւ եթէ մեր Ժամանակը տիրահռչակ է մտքի անաստութեամբ, որ կը ձգտի ջնջել հրամանակարգ վարդապետութիւնները, եւ սրտի ապականութեամբ՝ որ կը միտի քանդել քրիստոնէական բարոյականը, հաւատքի եւ բարքերու յաղթանակին համար միակ միջոցը կը մնայ մտածել Ս. Վարդարանի մէջ առաջարկուած խորհուրդներու մասին:

«Դիմենք Ս. Վարդարանին, որովհետեւ եթէ օրէ օր բարեպաշտութիւնը կը նուազի եւ կը չիջանի, հարկ է բոցավառել սիրտը աղօթքով եւ անով մանաւանդ, որ մեզի սորվեցուց Յի-

սուս . անով՝ որով հրեշտակապետը ողջունեց Մարիամը . անով՝ զոր յարաժամ Աստուծոյ դահին առջեւ կ'երգեն երկնային դասերը :

«Դիմենք Ս . Վարդարանին , որովհետեւ եթէ աշխարհ առաքինութեան հետքերն անդամ մոռցած է , խորհելով սքանչելի օրինակներուն վրայ , որ Ս . Վարդարանի մէջ մեր առջեւը կը դրուին , պիտի զգանք արիութիւնը նուաճելու մեր մէջ ամէն անկարգ ցանկութիւն եւ արծարծելով մեր հոգւոյն մէջ անջինջ զղջում մեղքերու վրայ , կենդանի հաւատք , եւ յոյս քաջալերիչ , կեանք պիտի սանք բոլոր միւս առաքինութիւններուն :

«Դիմենք Ս . Վարդարանին , որովհետեւ հաւաքական բարեպաշտութեան այս հրահանգը , միացնելով հօգիները հասարակաց աղօթքի մէջ , չի կրնար չյարուցանել համերաշխ սիրոյ զգացումներ , որոնք ներգաշնակութիւն մոլորանէն ընտանիքներու մէջ , համերաշխութիւն եւ խաղաղութիւն ընկերութեան մէջ :

«Դիմենք Ս . Վարդարանին՝ որ , դառնալով պատասպարանը քրիստոնեաներու վստահութեան , պիտի ըլլայ նորէն աղբիւր ցանկալի օրհնութիւններու , պատուարը քաղաքներու եւ ժողովուրդներու , որովհետեւ անկարելի է որ Աստուած չլսէ աղօթքները այնքան դաւակներու , որ զինքը Հայր կը կոչեն , որ Մարիամ չլսէ աղօթքը՝ որով եկեղեցին կը թախանձէ իր պաշտպանութիւնը»³⁷ :

«Հայաստան ամէնուս Հայրենիքն է»

Թող այս խօսքերը ամուր դրոշմունին բոլորին սրտերուն մէջ եւ մղեն զանոնք յարաժամ դիմելու Ս . Վարդարանին :

Թող միանդամայն այս մէջբերումը ըլլայ մեծարանքի եւ անմոռաց երախտագիտութեան տուրք մը մեծ եւ աստուածաբալ Քահանայապետին հանդէպ , որ յառաջիկայ Մայիսին սուրբերու կարգը պիտի դասուի , հռչակաւոր իր սրբափայլ կեանքով , սքանչելի իր հրաշքներով կենդանութեան եւ յետ մահու :

37. Beato Pio X. Del Gal, p. 178:

Այս արեւելասէր Քահանայապետը, զոր մեր երջանիկ պատանեկութեան օրերուն, լախտը ունեցանք քանիցս տեսնելու եւ ընդունելու իր օրհնութիւնները, կը մեծարէր Հայ աղղը, շնորհիւ իր ծանօթութեան Մխիթարեան Հայրերու հետ ի Ս. Ղազար, երբ Վենետիկի Պատրիարքն էր:

1901ին, Մխիթարեան Միաբանութեան երկրորդ Հարիւրամեակի յորելինական հանդէսին՝ հետեւեալ խօսքերը արտասանեց.

«Ներսիս Արեւելքի կը պարտի իր կրօնքը եւ զարգացումը. այդ Արեւելքի հարապատ որդիներէն է Հայ աղղը, որ հակառակ հազարամէկ ճնշումներու չէ կորսնցուցած իւրաքանչիւրը, իր դեղնելի ձիւքերը, որոնցմով ինքը ներկայ զարգացած Արեւմուտքին կը պատկանի աւելի՝ քան Արեւելքի:

Այդ մեծ աղղին զաւակներուն մէկ մասը կը տեսնենք հոս խմբուած, որոնք իրենց հաստատութեան 2րդ հարիւրամեակը կը տօնեն...

Կը մաղթենք ուրիշ հարիւրամեակներ ալ ի պայծառութիւն իրենց աղղին եւ հայրենիքին, որովհետեւ Հայաստանը՝ մեր ամէնուն հայրենիքն է»³⁸:

Հ ր աւ է ր

Սկիզբ ըրինք Մեր այս Հովուական Թուղթին՝ յիշելով անցեալ Մայիսին Մեր կատարած նուիրումը Պատրիարքութեան եւ Աղղիս Ս. Աստուածամօր Անարատ Սրտին, նոյնին անդրադառնալով՝ կը վերջացնենք Մեր խօսքը:

Կը հրաւիրենք Արհի. Արհի. Մեր Նղբայրները, որ իրենց վիճակներուն մէջ, պատշաճ քարոզութեամբ պատրաստութենէ ետքը, իրենց դատած յարմարագոյն տօնական օր մը, իրենց թեմերու նուիրումը կատարեն Մարիամս Անարատ Սրտին. նոյնպէս Միաբանութիւններն ու Հաստատութիւնները, Ժողովրդապետութիւնները եւ ընտանիքները (այս վերջինները տաղանդութեամբ վարդապետին) իրենց մասնաւորէն ընդհա-

նուր նուիրումը, զոր Մենք կատարեցինք և որ ամէն տարի պիտի նորոգուի ի Զմամա, Մայիսի վերջին կիրակին, տարեկան ուխտադնայութեան առթիւ:

Իսկ անհատները յաճախակի, և ամէն օր իսկ, թող նորուի են այս նուիրումը և ամէնքը Ազգովին, հասարակութեամբ և անհատաբար ըսենք Ս. Տիրամօր՝ Մարիամու աննման որդի Ս. Նարեկացիին հետ. «Քեզմով փառաւորէ քու որդիդ... ինձմով բարձրանայ քու պատիւդ, ու Քեզմով յաջողի իմ փրկութիւնս»:

Բ ա դ ա ն ք

Կը բաղձանք որ այս Հովուական Թուղթը մաս առ մաս կարդացուի, ի լուր ժողովրդեան, կիրակի օրերը Ս. Պատարազի միջոցին, պատշաճօրէն ընդլայնելով կարդացուածը:

Հովուական Թուղթիս բովանդակութիւնը կը զօրէ բոլոր ժամանակներու համար, զի ամփոփումն է կաթողիկէ ճմարտութեան Տիրամօր մասին և Անոր պաշտամունքին:

Կը հաղորդենք

Մարիամու Տարւոյս համար, կարեւոր կը համարինք հետեւեալը հաղորդելու.

ա. - Գիտենք որ թեմերու մէջ, Արհի. Արհի. Առաջնորդներու հրահանգներով, կը դործադրուին Ս. Քահանայապետին կոնդակին մէջ մատնանշուած թելադրանքները, և կ'արտասանուի յաճախ Մարիամու տարւոյն յատուկ աղօթքը: Կը բաղձանք որ Ս. Աստուածամօր տօները մասնաւոր շուքով կատարուին, նմանապէս Մայիս և Հոկտեմբեր ամիսները:

բ. - Պէտքութի մէջ, առաջիկայ Մայիսի վերջերը տեղի պիտի ունենայ միջ-ծիսային համաժողով մը ի պատիւ Ս. Աստուածամօր:

գ. - Առաջիկայ Մայիսի վերջին Կիրակին և Վերափոխման տօնը մասնաւոր և հանդիսաւոր ուխտի օրեր պիտի ըլլան Մեր բոլոր հասարակութեան համար Զմամառու Տիրամօր սրբաւայրը:

դ. — Օգտատուսի վերջերը Հայկական ուխտադնացութիւն մը պիտի ըլլայ Ս. Աստուածամօր Լուրտի աշխարհածանօթ սրբավայրը, ուր Մենք ալ եթէ Տէր կամեսցի, ներկայ պիտի ըլլանք, եպիսկոպոսներով եւ վարդապետներով, կատարելու Մեր հայրենի ծէսով սրբազան արարողութիւններ եւ յատկապէս մատուցանելու Սուրբ Պատարազը:

Հրաւէր կ'ուղղենք ներկայիս Սփիւռքի Մեր բոլոր զաւակներուն եւ պատուական ազգակիցներուն, յատկապէս Ֆրանսայի, որ բաղմահաբլուր, և ինչո՞ւ չէ, բաղմահաղար հոն միանան:

Հաւատքի, մեծարանքի եւ որդիական սիրոյ համազգային ցոյց մը պիտի ըլլայ այդ՝ ուղղուած Տիրամօր, քրիստոնեայ ամենահին ազգի մը զաւակներու կողմէ:

* * *

Հոսակ՝ յանձնելով Անարատ Կոյսին բարեխօսութեան յաջող կատարումը, ինչպէս նաեւ աղօթանուէր մաղթանքը, որ իրեն նուիրուած այս տարին բացառիկ կերպով շնորհաբեր ըլլայ բովանդակ մարդկութեան, ի մասնաւորի հայութեան համար, աւետարներ ըլլայ Ս. Եկեղեցւոյ ամէնուրեք ազատութեան, ըլլայ մեկնակէտը նոր շրջանի մը հոգեւոր զարթօնքի մեր հասարակութեան, ի սէր Գրիստոսի Աստուծոյ եւ ամենաքաղցր երկնքի թաղուհւոյն՝ կը շնորհենք բոլորին, հայրական սիրազեղ սրտով, մեր Հայրապետական օրհնութիւնը:

Տուեալ ի Պատրիարքարանէս, որ ի Վերիտոն, յ20ւմ աւուր ամսեանն Փետրուարի 1954, ի տօնի Գալստեան Որդւոյն Աստուծոյ ի Տաճարն եւ ի Ժէ. ամի Հայրապետութեան Մերոյ:

ԲԱՆԱԽՍԱՌԻՔԻՆՆԵՐ

ԶՄՄԱՌՈՒ ՎԱՆՔԸ

ՀԱՅ ԿԱԹՈՂԻԿԷ ՀԱՄԱՅՆՔԻՆ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՄԷՁ

Ն. Վ. ՏԵՐՈՒՅԻՆ ԿԱՐԴ. ԳՐԻԳՈՐ-ՊԵՏՐՈՍ ԺԵ., Կաթո-
ղիկոս-Պատրիարք Տանն Կիլիկիոյ, արտասանեց հետեւեալ հա-
ռը՝ Սէն Ժոզէֆ Համալսարանի հանդիսասրահին մէջ, ի ներ-
կայութեան հոծ եւ ընտիր բազմութեան մը, օտար քէ հայ,
17 Ռեկտեմբեր, 1949ին:

Պատմական շրջանակ

Մերձաւոր Արեւելքի կրօնական-եկեղեցական պատմութիւ-
նը՝ ԺԷ. եւ ԺԸ. դարերուն կ'արձանագրէ, բնիկ կամ եկուոր
Քրիստոնեայ ժողովուրդներուն մէջ, առաւել կամ նուազ
ստուարաթիւ խումբերու միտումը դարձեալ միանալու Տիեզե-
րական Ս. Եկեղեցւոյ, յարումով եւ հպատակութեամբ Պետրոս
Առաքելապետի Աթոռին, որ նոյն Ս. Եկեղեցւոյ տեսանելի մի-
ութեան աստուածադիր Ակն ու Կեդրոնն է:

Միութենական այդ շարժումը, կարգ մը ժողովուրդներու
համար, կը սկսի, կամ աւելի եւս կը զարգանայ Հալէպ, ուր
Արեւմուտքէն եկած առաքեալները բազմաթիւ էին եւ եռանդով
նուիրուած քարոզչական զործունէութեան: Անկէ կը տարածուի
նաեւ ուրիշ քաղաքներ:

Լիրանան, առանձնաշնորհաւ եւ օրհնեալ երկիր, ուր Մա-
րոնի աղնիւ եւ քաջարի ժողովուրդը ամբողջութեամբ կաթողի-
կէ էր եւ անդրդուելիօրէն կապուած Հռոմի Սուրբ Աթոռին, իր

անմատչելի լեռներուն շնորհիւ ալ, կը հանդիսանայ անսպարտելի ամրոց՝ Կաթողիկէ Սուրբ Հաւատքին: Ան կը դառնայ միանդամայն ցանկալի եւ ասպահով ապաստանարանը վերակազմուող կաթողիկէ միւս Հասարակութիւններուն. երբ Օսմանեան Պետութեան պաշտօնեաները, դրդուած՝ ոչ-կաթողիկէներու ցուցմունքներէն, եւ դնուած՝ առատահոս կաշառքներով, սաստիկ հարստահարութիւններու եւ հալածանքներու կ'ենթարկին զանոնք:

Այսպէս Ժէ. դարուն վերջերը՝ Մելքիթներ, Ասորիներ կը յաջողին ունենալ իրենց ուրոյն Կաթողիկէ Նուիրապետութիւնը, Եպիսկոպոսներով, գլխաւորութեամբ՝ Հռոմի Ս. Աթոռէն ճանչցուած Պատրիարքին, դտնելով յաճախ իրենց ապաստանարանը Լիբանանի մէջ:

Միութենական նոյն շարժումը կը շեշտուի նաեւ Հայոցս մէջ. եւ ԺԸ. դարուն առաջին կէսին կը յանդի Հայ Կաթողիկէ Նուիրապետութեան մը վերակազմութեան, Հալէպ:

Քրիստոնեայ Հայաստանի պատմութիւնը կը պարունակէ փառաւոր էջեր, Տիեզերական Եկեղեցւոյ հետ իր միութեան շրջաններուն, ոչ միայն Ս. Լուսաւորչի եւ անոր անմիջական մեծանուն Յաջորդներուն օրով, այլ եւ յետագայ դարերուն, Կիլիկեան շրջանին եւ անկէ ետքն ալ:

Այս միութիւնը, սակայն, ԺԸ. դարուն կրնար ի սպառ եւ ամբողջովին խզուելու վտանգի մէջ դտնուիլ, եթէ Աստուծոյ բարեխնամ Տեսչութիւնը, որուն առջեւ թանկադին ու պատուական էին մեր Հայրերուն կրած չարչարանքներն ու թափած արիւնը, Սուրբ Հաւատքին անարատութեան համար, չյարուցանէր, Հայութեան մէջ եւ Հայութեան համար, գլխաւորաբար երկու հսկայ դէմքեր՝ Մխիթար Սեբաստացին եւ Արրահամ Արծիւեանը, որոնք երկու անմար ջահեր կը վառեն, յանուն Հայութեան, Քրիստոսի Տիեզերական Եկեղեցւոյն մէջ:

Մխիթար եւ Արրահամ, մին՝ ծնած Սեբաստիա, 1676ին, միւսը՝ Այնթապ, 1679ին, եւ երկուքն ալ մեռած նոյն տարին, 1749ին, կը հանդիսանան իսկապէս ամուրջ Հաւատոյ, սին Եկեղեցւոյ:

Հռչակաւոր՝ իրենց սրբութեամբ եւ զխտութեամբ, հալածուած, արքայորի ենթարկուած՝ իրենց Կաթողիկէ Հաւատքին համար, անոնք կը շրջադային բնազաւառին մէջ եւ այլ հայաբնակ քաղաքներ, քարոյելով ուղղափառ վարդապետութիւնը:

Մխիթար կը հիմնէ 1701ին, Կ. Պոլիս, իր պանծալի Մխարանութիւնը, որ, հալածանքներու պատճառաւ, փոխադրուելով նախ Մեթոն, յետոյ վերջնականապէս Սուրբ Ղազար, ճիւղաւորուելով նաեւ Վիեննա, կրօնական եւ առաքելական դործունէութեան հետ — որ կը մնայ միշտ գլխաւորը եւ հիմնականը — կ'իրադրօժէ մշակութային գերադանց նուաճումներ, իսկական վերածնունդի դար մը բանալով Հայութեան համար:

Իսկ Աբրահամ՝ նախ Եպիսկոպոս կը ձեռնադրուի Հալէպի Հայոց, 1710ին, եւ երեսուն տարի ետք կ'ընտրուի Կաթողիկոս-Պատրիարք Տանն Կիլիկիոյ Ուղղափառ Հայոց: 1742ին կը հաստատուի Հոռմի Ս. Աթոռէն, եւ այդպէս հիմը կը դնէ Հայ Կաթողիկէ վերանորոգ Կաթողիկոսական — Պատրիարքական Աթոռին, առաջինը հանդիսանալով՝ անոր Գահակալներու շարքին մէջ, յաւերժական յիշատակաց արժանի:

Աբրահամ Կաթողիկոս, խոյս տալով ոչ-կաթողիկէներու կողմէ յարուցուած անընդհատ հալածանքներէն, որոնք անկարելի կը դարձնեն առաքելական ամէն դործ եւ յառաջդիմութիւն, կը քաշուի Լիբանան, ուր կը գտնէ Մարոնի Պատրիարքարանին մօտ եղբայրական օժանդակութիւն եւ պաշտպանութիւն. — զայդ երախտագիտութեամբ կը յիշենք —. ան իր բնակութիւնը կը հաստատէ Գրեյմ, Ամենասուրբ Փրկչին նուիրուած Վանքը, ուր իր քաջալերութեամբ եւ հովանաւորութեամբ՝ Հալէպցի Մուրատեան կամ Յովսէփեան չորս եղբայրները հիմնած էին Հայ Անտոնեան Մխարանութիւնը:

Քանի մը տարի ետք, սակայն, տեղւոյն անբաւականութենէն եւ այլ պատճառներէ մղուած, Աբրահամ Կաթողիկոս կ'որոշէ յատուկ կաթողիկոսական նոր Վանք մը կառուցանել, Զմմառու բարձունքին վրայ, ի պատիւ Ս. Աստուածամօր Փոխման:

21 Օգոստոս 1749 թուակիր Կոնդակով կը հրաւիրէ իր հօ-

տը՝ մասնակցելու շինարարական այդ կարեւոր ձեռնարկին : Բայց նոյն տարւոյն Հոկտեմբեր 1ին, 70 տարեկան հասակին, Աստուած զինք կը կանչէ երկնային վարձատրութեան :

Հոկտեմբեր 14ին, Եպիսկոպոսները սիւնհոգական ժողովին մէջ կ'ընտրեն անոր յաջորդ՝ Բերիոյ Արքեպիսկոպոսը, Յակոբ Վ. Յովսէփեան (1749-1753) : Նորընտիր Կաթողիկոսը, հանդու-
ցեալ Հայրապետին բաղձանքն ու կամքը զործադրելով՝ կը ձեռ-
նարկէ իսկոյն Կաթողիկոսական Աթոռին շինութեան, որ մո-
սամբ կ'աւարտի նոյն տարին : Այսպէս, 1749-ը կ'ըլլայ Զմմառու
Վանքին կառուցման թուականը : Մենաստանին մէջ փորագրու-
ած արձանադրութիւն մը կը յաւերժացնէ այս դէպքը հետեւ-
եալ բովանդակութեամբ .

Կերտեցաւ Վանս գերափայլ

Ձեռամբ Պատրիարքին մաքրափայլ

Յակոբ Կաթողիկոս կոչեցեալ

Յանուռն Աստուածածնի կառուցեալ — ՌԶԽԹ :

Զմմառու Վանքը, մեր զուրգուրանքին յատուկ առարկայ, նշանաւոր է մեր պատմութեան մէջ, վասն զի ան եղած է որ-
բանը եւ Արքող Հայ Կաթողիկէ վերանորոգ Պատրիարքաւթեան,
եղած է եւ կը մնայ փարեիլի Վարդապետարանը Զմմառու Միա-
բան Պատրիարքական Կղերին, եղած է և կը մնայ Հայ վանք մը :

Զմմառ՝ Պատրիարքական Արքող

1750էն մինչեւ 1866, Զմմառ կը բաղմին եօթը Կաթողիկոս-
ներ, Աստուածաբեալ Հայրապետներ, որոնք կը հովուեն ու կը
բաղմատատկեն իրենց հօտը, յաճախ հալածական, ցրուած՝
Սուրիա, Կիլիկիա, Փոքր Հայք, Կապադովկիա, Միջագետք,
Եգիպտոս :

Ժամանակի ընթացքին՝ անձուկ միջոցներու ներած չափով՝
և որքան թոյլ կու տան քաղաքական յաճախ խռովայոյզ անց-
ուղարձերը, անոնք կ'ընդարձակեն Վանքը, կատարելով նորա-
նոր կառուցումներ և գնելով նոր կալուածներ :

Միքայել Պետրոս Գ. Գասպարեանի օրով (1753-1780), կ'աւարտի եկեղեցւոյ կառուցումը, հաստատելով յօրինուածով, քաւառէն կամարածիղ յարկով եւ բարձր դմբէթով: Այս դէպքն ալ յաւերժացած է եկեղեցւոյ աւագ դրան վերեւ զետեղուած հայերէն եւ արաբերէն փորագիր արձանագրութիւններով:

Նոյն Կաթողիկոսը յառաջ կը տանի ուրիշ շինարարական ձեռնարկներ, հանդիսացնելով Կաթողիկոսարանը Լեռնալիւրանանի մեծագոյն բնակարանը՝ այն ժամանակին, ինչպէս կը վըկայէ Առաքելական Նուիրակ փիեթրոյ Տի Մօրեթթա:

Գրիգոր-Պետրոս Ե. Քիւրեւեան կը կառուցանէ կղերանոցի յարկարաժինը (1797): Շնորհիւ կառուցումներուն՝ Զմմառու Վանքը աւելի ատակ կը դառնայ դոհացում տալու Կաթողիկոսական Աթոռին սլահաններուն, եւ ի վիճակի կ'ըլլայ սլատրսպարելու բաղմաթիւ հալածեալ քահանաներ: Այսպէս, 1827-1828ի տիւրը թուականներուն, մինչ Օսմանեան Մայրաքաղաքին եւ բոլոր զաւառներուն մէջ տեղի կ'ունենայ մեծագոյն հալածանքը Հայ Կաթողիկէներու դէմ, Զմմառ կ'ապաստանին բաղմաթիւ քահանաներ Մուշէն, Քիւլուէն, Նորչէնէն, Խոտորջուրէն, որոնք Գրիգոր-Պետրոս Զ. Կաթողիկոսին հայրական հոգածութեան առարկայ կը դառնան:

Հալածանքի այս շրջանը կը դադրի, երբ 1830ին՝ Պիոս Ը. Ս. Պապին առաջարկութեամբ, եւ միջամտութեամբ Գաղղիոյ եւ Աւստրիոյ, Հայ Կաթողիկէները Օսմանեան Պետութեան մէջ կը ճանչցուին իրրեւ ուրոյն համայնք, անկախ՝ ոչ-Կաթողիկէ Պատրիարքարանի իրաւասութենէն:

Այս ձերբազատումին հետեւանքով՝ Կ. Պոլիս, Հայ Կաթողիկէներու համար կը սկսի նոր նուիրապետական կաղմակերպութիւն մը, անջատ՝ Զմմառ նստող Կիլիկիոյ Կաթողիկոսներէն, այսինքն Կ. Պոլսոյ Նախագահական Արքեպիսկոպոսական Աթոռը, որուն իրաւասութիւնը կը տարածուի Կ. Պոլսէն մինչեւ Սեւանիկ եւ Հոռոզս կղզին, Փոքր Ասիա, Պոնտոս, Մեծ Հայք, Պարսկահայաստան եւ Կովկաս:

Աթոռներու այս երկուութիւնը, սակայն, ուրոյն եւ իրարմէ անկախ Նուիրապետութիւններով, քիչ ժամանակէն՝ անյարմար

կ'երևի: Հետեւաբար հասարակաց բաղձանքը կ'ըլլայ՝ անոնց միացումը, որ եւ տեղի կ'ունենայ յետագային:

Գրիգոր-Պետրոս Ը. Տէր-Աստուածատուրեան սրբակենցաղ Կաթողիկոսին մահուամբ, 1866ին, Կիլիկիոյ Աթոռը ի Չմամառ թափուր կը մնար: Նոյն տարին, Սեպտեմբեր 14ին, Չմամառ դումարուած ընտրական Սինհոդոսը՝ միաձայն եւ ձեռամբարձ՝ Կաթողիկոս կը հռչակէ Կ. Պոլսոյ Նախագահ-Արքեպիսկոպոսը, Արհի. Անտոն Վ. Հասունեան:

Ս. Քահանայապետին ուղղուած սինհոդոսական թուղթին մէջ ժողովական Հայրերը կը խնդրեն ոչ միայն կատարուած ընտրութեան հաստատութիւնը, այլ նաեւ երկու Աթոռներու միացումը: Պիոս Թ. Ս. Պապը նորընտիր Կաթողիկոսը հաստատելէ ետք՝ կը քննէ 12 Յուլիս 1867ի «Ռեւերսուերուս» Կոնդակով, Կ. Պոլսոյ Նախագահական-արքեպիսկոպոսական Աթոռը եւ դայն կը միացնէ, իր թեմերով, Կիլիկիոյ Հայ Կաթողիկէ Պատրիարքութեան, ու միաժամանակ Կաթողիկոսական Աթոռը փոխադրել կու տայ Չմամառէն Կ. Պոլիս:

Սակայն 60 տարի ետք՝ Կաթողիկոսական Աթոռը նորէն կը դառնայ Լիբանան:

1928ին, Հայ Կաթողիկէ Եպիսկոպոսներու Բանակցական Ժողովը, դումարուած՝ Հռոմ, նկատի առնելով հայկական ջարդերու եւ տեղահանութեանց պատճառաւ Տաճկաստանի ամայացած Թեմերը, Հայ սիւրբին նոր կացութիւնն ու տեղաւորումը, եւ պահանջը եկեղեցական ու համայնքային ազատ դործունէութեան, կը վճռէ Չմամառ վերադարձնել Պատրիարքական Աթոռը, որուն կ'որոշէ իբր կաթողիկոսական կայք՝ Պէյրութ քաղաքը, եւ իբր սեպհական Թեմ՝ Լիբանան:

1867էն մինչեւ 1928, Չմամառ՝ դադրելով հանդերձ Կաթողիկոսական Աթոռ ըլլալէ՝ կը մնայ միշտ դուրդուրանքի առարկան Կաթողիկոս-Պատրիարքներու, տեղական մեծաւորներու եւ միարան վարդապետներու:

Այսպէս 1909ին, Պօղոս-Պետրոս ԺԲ. Սապպաղեան Պատրիարքի առատաձեռնութեամբ, սրբատաշ քարերով եւ ճարտարապետական գեղեցիկ յօրինուածքով կը բարձրանայ Վան-

քին հիւսիս արեւմտեան թեւին վրայ եռայարկ չէնք մը՝ չքեղ դահլիճներով :

1940ին՝ միաբան վարդապետները եւ բարերարները կը կառուցանեն զեղեցկաչէն, հայոճ մատուռ մը՝ ի պատիւ Զմմառու հրաշագործ Տիրամօր, և կը նորոգեն Վանքին հիւսիսային թեւը :

Իսկ Ճիւնի, վանապատկան հողի վրայ, կառուցման մէջ է ընդարձակ նորընծայարան մը, միաբան եւ թեմական կղերիկոսներու պատրաստութեան համար, արդի պահանջներու համաձայն :

Զմմառ նստող կաթողիկոսները, հովուական հոգածութեան եւ նիւթական շինարարութեան զուգընթաց, եղբայրական սերտ յարաբերութիւններ կը մշակեն բոլոր հաստատութիւններուն եւ յատկապէս Մարոնի Պատրիարքարանին հետ : Ի դիպել պարազաներու, անխափան կ'ընձեռեն փոխադարձ ծառայութիւն եւ աջակցութիւն : Այսպէս, զոր օրինակ, Ամենապատիւ Հաննա Հելու Պատրիարքը, 1814ին Պիոս Է. Ս. Քահանայապետին կը հաղորդէ Գրիգոր-Պետրոս Զ.ի կաթողիկոսական ընտրութիւնը, խնդրելով որ զայն հաճի հաստատել : Այդ նամակին մէջ, ուրիշ արտայայտութեանց կարգին, հետեւեալը կը կարդանք. «Իրենց Պատրիարքին մահէն ետք, Հայ կաթողիկէ Եպիսկոպոսները ժողով ղումարեցին Զմմառու Վանքը : Եկեղեցական կանոններու համաձայն՝ անոնք ընտրեցին Պետրոս Եպիսկոպոսը, որ հոչակեցաւ Պատրիարք, Գրիգոր անուամբ : Որովհետեւ ես անոնց մօտ եմ եւ շատ լաւ վիճակի մէջ՝ դիտելու իրերը, կրնամ վկայել՝ որ այս ընտրութիւնը կատարուեցաւ ազատօրէն, կամովին եւ սիրով : Այլուստ կը ճանչնամ մեր սիրելի Գրիգոր եղբայրը, զինք փորձած ըլլալուս համար : Ես կրնամ վկայել՝ որ ան քաջարի պաշտպան մըն է կրօնքի, եւ եռանդով լի՝ հովիներու փրկիւթեան ի խնդիր : Այս պատճառներուն համար կը խնդրեմ Զեր Սրբութենէն՝ որ բարեհաճի հաստատել զայն իր պաշտօնին մէջ եւ առաքել անոր պալիումը, յարակից առանձնաշնորհութիւններով : Վասնզի այս սիրելի Պատրիարքը արժանի է ամէն բարեացակամութեան, կաթողիկէ հաւատքին հանդէպ իր սածած

բորբոքուն սիրոյն համար» (Դիւան Հելու Պատրիարքին. Թիւ 28) :

Քաղաքական իշխանութիւններու եւ աշխարհականներու մօտ նուազ չէին Զմմառու Վանքին եւ Կաթողիկոսներուն վայելած վարկն ու համարումը :

Այս մասին ալ, սոսկ օրինակ մը յիշելու համար, կարելի է դիտել տալ՝ Թէ սերտ էր եւ անվերապահ վստահութիւնը, զոր կը տածէր Զմմառու հանդէպ Մեծն Էմիր Պեշիր, Լիբանանի պարծանքն եւ անոր մեծաւոյն կերտիչներէն մին : Այս իշխանին խնդրանքին վրայ՝ Գրիգոր Պետրոս Զ. Կաթողիկոսը կը կարգէ իր Ընդհանուր Փոխանորդը, Յակոբ Արքեպիսկոպոս Հոլասեան, հրահանգելու համար Կաթողիկէ վարդապետութեան մէջ անոր Տիկիրն՝ Հիւսնի Ճետան եւ նոյնին խոստովանահայրն ըլլալու : Քաջ իրազեկ նոյն Արքեպիսկոպոսին բարեմասնութիւններուն, Էմիր Պեշիր զայն կը նկատէր Սիւն իր Պետութեան հաստատութեան :

Նմանապէս այս իշխանը, աքսորի ճամբան բռնելէ առաջ, նախ՝ Մալթա, եւ ապա Կ. Պոլիս, ուր վախճանեցաւ 1850ին, եւ Թաղուեցաւ Կալաթայի Հայ Կաթողիկէ Սուրբ Փրկիչ Եկեղեցոյն մէջ, իր դրամական հարստութիւնը պահեստի կը դնէր Զմմառու Վանքը, որ յետոյ ապահով եղանակաւ կը հասցնէր զայն իր տիրոջ :

Հայ Կաթողիկէները, հաւատարիմ բարեկամներ Էմիր Պեշիրի, ի կեանս եւ ի մահու, երջանիկ կը համարին իրենք զիրենք, որ կարողացան հաւատարիմ բարեկամութեան նոր փաստ մը տալ անոր մահէն ետքն ալ՝ իր սիրած Լիբանանին վերադարձնելով, զուրպուրանքով պահուած անոր աճիւնները, զորս Վսեմ. Հանրապետութեան Նախագահը, Կառավարութիւնը եւ Ժողովուրդը մեծաշուք ցոյցերով, 2 Հոկտեմբեր 1947ին, կը ղեկավարէին Պէյրէ-Էտտինի Պալատին մէջ, այսօր վերստին դուռն էմիրին օրերուն փառքն ու պերճանքը :

Նոսրկող տապանաքարին հայերէն արձանագրութիւնը, որ, կարծէք, կ'ապահովէ ընդ միշտ, իր սիրած հաւատարիմ Հայերուն մերձաւորութիւնը, այսպէս կը հնչէ.

Յաւերժական
 Կենաց վերելս աստի առնու
 Էմիր Պեշիր, քաջ այր,
 Շահապ Լիքանանու,
 Յիսնեբեակ մի եւ գվեց ամ
 Եղեալ վայրեաց իշխեցող.
 Զխում ծածկէ աւուրց նշխար
 Պանդխտական յայս ի հող

Ծն. 1767 Յունուար 6

Վնն. 1850 Դեկտ. 30

Զմամառ՝ Վարդապետարան Միսրան Կղերին

Զմամառու Վանքը հաստատելով, Կաթողիկոսները մտադրեցին — եւ այդ եղաւ իրենց առաջին հոգը — ունենալ պատրաստուած կղեր մը Աթոռին, Թեմերուն եւ Առաքելութեանց սպասաւորութեան համար:

Շուրջ երկու հարիւր տարիներէ ի վեր, այդ խաղաղ ու անդորր Մենաստանին մէջ, Սուրբ Աստուածամօր Մայրական հովանիին ներքեւ, սնած եւ ուռճացած են ճշմարիտ առաքելներու հոյեբը, որոնք, հնազանդութեան եւ ողջախոհութեան ուխտերով, եւ աղքատութեան երդումով դօտեպնդուած, մեծապէս արդիւնաւոր եղած են յաշս Աստուծոյ եւ Սուրբ Եկեղեցւոյ:

Առաջին չրջանին, մանաւանդ, եւ մինչեւ 1830 թուականը, անոնց կեանքը կը վերլիչեցնէ քրիստոնէական հին դարերը: Առաքելութեանց մէջ վաստակող Միաբանները կը ստիպուին իրենց քահանայական ինքնութիւնը ծածկել եւ աշխարհիկ տարողով ու անմօրուս չրջիլ:

Եթէ մնայուն կերպով որոշ տեղ մը պաշտօնավարելու զբոհուին, հալածիչներու եւ անոնց գործակալներուն խուզարկու աչքերէն եւ հետապնդումներէն ազատուելու համար, անոնք այլ եւ այլ արհեստներով կը պարապին եւ գաղտուկ կերպով կը կատարեն իրենց պաշտօնը:

Իսկ եթէ ստիպուին յաճախ տեղափոխուիլ, չրջուն փերե-

ղակ, հնակարկատ կամ կարաւանապետներու եւ ջորեպաններու սպառաւոր կը ձեւանան:

Զմամուռ Միարանները կը դանենք ամէնուրեք, եռանդով առաքելական դործի լծուած: Յատկապէս բեղուն ու փայլուն դործունէութեան շրջան մը կը բոլորեն անոնք՝ Գրիգոր-Պետրոս Ը. Կաթողիկոսի օրով, տարածելով կաթողիկէ Ս. Հաւատքը Նդեսիա, Տարա, Խարբերդ, Արարկիր, Ամասիա, Մարդուան, Կիւրին, Լաւողիկէ, Քիլիս, Քեսապ, Ատանա, Կեսարիա:

Հակահասունեան կոչուած դժբախտ հերձուածի միջոցին, Զմամուռ Միարանները, բացի քանի մը հետեւաններէ, ի սպառ հաւատարիմ կը մնան օրինաւոր իշխանութեան:

1875ին, Անտոն-Պետրոս Թ. Հասունեան Կաթողիկոսը առանձին Կոնդակով կը դրուատէ Միարաններուն այս անկեղծ վերաբերումը եւ առաքելական եռանդը, որոնց համար յաճախ անոնք արժանացան Ս. Քահանայապետին հաճութեան եւ յատուկ օրհնութեան:

Հայկական ջարդերու շրջանին, 1915-1918 տարիներուն, անոնք կը մնան իրենց ժողովրդեան մօտ, եւ իրենցմէ 15 հոգի, եղիսկոսութիւն եւ քահանայ, կը նահատակուին Ս. Հաւատքի եւ Հայրենիքի սիրոյն համար: Անոնց անունները պիտի յաւերժանան Միարանութեան տարեգրութեանց մէջ:

Այսօր ալ նմանապէս Զմամուռ Միարանները կը դանուին մեր ժողովրդեան կողքին, Ամերիկայէն մինչեւ Ռուսաստան, լածնելով անոր տառապանքներն ու հազուադէպ ուրախութիւնները, նուիրուելով մանաւանդ հոգիներու փրկութեան եւ հայ ծէսին ու լեզուին պաշտպանութեան:

Անշուշտ Կաթողիկոսները հասարակաց հայրեր են բովանդակ աշխարհիկ եւ կրօնաւոր կղերին նկատմամբ: Սակայն յանձին Զմամուռ Միարաններուն, անոնք ունին, այսպէս ըսելու համար, իրենց շարժուն բանակը պատրաստ՝ երթալու ամէնուրեք, ուր հարկը պահանջէ եւ հնազանդութեան ձայնը կանչէ:

Իրաւամբ, ուստի, 1911 թուականին, մեր Աղգային Սինհոդոսին Հայրերը, խօսելով Զմամուռեան կղերին մասին, հետեւեալ զովասանական խօսքերը կը դրոշմէին. «Ի մէջ Հաստատու-

թեանց, որք ... կարի յոյժ օգտակար ծառայութիւնս մատուցին Կաթողիկոսութեան, եւ յամենայն Վիճակս Պատրիարքութեան առաքեցին արս վառեալս հռանդեամբ փրկութեան հոգւոց, բազում զրուատեօք յիշատակաց արժանի է Զմամբան Միարանութիւն արանց եկեղեցականաց:

Զմամբու Վանքը, խանձարուր Հայ Կաթողիկէ Վերանորոգ Պատրիարքութեան եւ Վարդապետարան Միարան կղերի, եղած է նմանապէս եւ կը մնայ միշտ Հայ Մենաստան մը, որով հպարտ է մեր ժողովուրդը:

Զմմառ՝ Հայ Վանք

«Հայ Աղղը, կը դրէ հեղինակ մը, կրօնասէր բնաւորութեան հետ միացուցեր է նաեւ վանասիրութիւնը: Իւր աշխարհի ամէնէն աւելի հրաշագրիտակ եւ գեղեցիկ դիրքերը վանքերու յատկացուցեր է: Լերանց ծայրերը, ձորերու խորը, անտառներու եւ ծովակներու մէջ, աղբերաց կամ առուակներու մօտ, կը հանդիպինք վանքերու, ուր, ամայի լռութեան մէջ, բնութեան անոյշ կամ ահարկու ձայներուն հետ, զարմանալի ներգաշնակութիւն մը կը կազմեն սրտերու հառաչները» (Հ. Յ. Թորոսեան, Վարք Միթար Արքայի. էջ 13):

Հայ վանքերը հազարներու կը հասնէին: Միայն Մեծն Ներսէս երկու հազար քառասուն վանք կամ եղբայրանոց շինել տուեր էր, ինչպէս կը պատմէ Մեսրոպ Շրէյ (Սոփերք, Զ. էջ 39):

Աւա՛ղ, այսօր այդ բոլոր վանքերը հիմնայատակ կամ ամայացած են հայրենի դաւառներուն մէջ: Ո՛րքան, ուստի, գորովի եւ զուրկութեան արժանի են սակաւաթիւ կանգուն մնացածները: Անոնց մէջ, Զմամբ մասնայատուկ տեղ կը դրաւ, Սուրբ Եկեղեցոյ եւ Հայութեան մատուցած իր ծառայութիւններուն պատճառաւ:

Բաւական է յիշել որ, երբ հայկական եւ հայարնակ դաւառներու պարպումով, տասնեակ հազարաւոր տեղահան եղած աղգայիններ, հիւրընկալ ափեր կը փնտռէին, Լիբանան ընդունեցաւ զանոնք ոչ իբր անձանթներ, այլ իբր եղբայրներ. պատ-

ճառներէն մէկը այն էր, որ Զմմառու Վանքը, չուրջ երկու դարէ ի վեր այնքան նպաստաւոր կերպով ծանօթացուցած էր Հայ ժողովուրդը Լիբանանի ազնիւ եւ առատասիրտ ժողովուրդին:

Այս՝, Զմմառ Հայ Վանք մըն է: Պանդուխտ հայրերներուն սրտերը, զայն այցելելով, սիրտնալքով եւ ուրախութեամբ կը զեղուն: Կարելի չէ թերթել առանց յուզումի՝ Վանքին Ոսկեմատեանը, ուր ամէն դասակարգի Հայեր, նաեւ ոչ-կաթողիկէ եւ ասոնց մէջ Կաթողիկոսներ, Եպիսկոպոսներ, Մատենադիրներ, դրոշմած եւ դոհունակութեան եւ հպարտանքի սրտաբուխ արտայայտութիւններ ի տես այս Մենաստանին, թառած Լիբանանու խաղաղաւէտ բլրակի մը վրայ, որուն ստորոտը կու դան փշրուելու Միջերկրականի ալիքները:

Այս հրաշագրտակ բարձունքին վրայ, Զմմառու Վանքը կանգնած է իբր արթուն պահակ մը հայ արժէքներու:

Ան կը բերէ իր բաժինը հայ մշակոյթին պահպանման եւ զարգացումին՝ իր զաւակներուն առաքելական եւ դաստիարակչական դործունէութեամբը: Ան նախանձախնդրութեամբ կը պահէ հայկական ձեռագիրներ, յիշատակարաններ եւ զեղարւեստի ուրիշ առարկաներ:

Զմմառու Վանքը մշտամրմունջ աղօթք մըն է երկինք բարձրացած, նախնեաց հոգեով եւ լեզուով, յարստամ հայցելու համար Աստուծոյ եւ Տիրամօր օրհնութիւնն ու ողորմութիւնը Հայրենի դաւառներուն, Հայ Սփիւռքին եւ սիրելի Լիբանանին վրայ:

Թող զարմանք չպատճառէ կրկնելն ու երեքնելը՝ թէ Զմմառ Հայ Վանք մըն է: Վասն զի կան տակաւին հոգիներ, որոնք կը պնդեն թէ Կաթողիկէ հանդամանքը կը չքացնէ ազգային նկարագիրն ու դրոշմը, եւ թէ Հռոմի Աթոռին զերականութեան ճանաչումը ուրացում է ցեղային ինքնութեան:

Անհրժեթ այս նախապաշարումը, զոր կը մերժեն — զոհունակութեամբ կը զիտենք զայդ — հայկական լայն ու լուսամիտ շրջանակներ, կը յեղյեղուի տակաւին որոշ խաւերու մէջ:

Զմմառ, որքանը Հայ Կաթողիկէ Վերանորոգ Պատրիարքութեան, եւ մեր Նուիրապետութիւնն ու Հաստատութիւնները մաս

կազմելով Տիեզերական Ս. Եկեղեցւոյ, բնաւ երբեք չպարտաւորուեցան հրաժարիլ իրենց Լուսաւորիչէն, նախնեաց կրօնական նուիրական սրբութիւններէն, Հայ Ծէսէն, Սուրբ Խորանի Հայազգի Պաշտօնէութենէն, Հայ Մշակոյթէն, Հայ մեծասքանչ Լեզուէն, Հայ բաղմադարեան պատմութենէն, յաւէտ պանծալի եւ սիրելի Հայ Ազգէն: Բնաւ երբեք:

Արբաճամ Կաթողիկոս իր կոնդակներուն մէջ ինքզինք կ'անւանէ «Փռխանորդ Սրբոյ Հօրն մերոյ Գրիգորի Լուսաւորչի», իր ժողովուրդը կ'որակէ «Ճշմարտադաւան եւ Լուսաւորչաբրամ»:

Նոյն հոգւով չարունակած են անոր Յաջորդները եւ բոլոր Հայ Կաթողիկէ Հաստատութիւնները, նկատելով միշտ իրենք զիրենք անրաժանելի մաս Հայ Ազգին:

Մեկնաբանելով Առաքելապետական Ս. Աթոռին հինաւորց սկզբունքը, Պիոս ԺԲ. Ս. Քահանայապետը, 1945ի Ս. Ծննդեան նշանաւոր Պատգամին մէջ, կը յայտարարէր՝ թէ «բոլոր ազգերու եւ ժողովուրդներու նկատմամբ, Կաթողիկէ Եկեղեցին դերազգային է, որովհետեւ Մայր է. Մայր մը՝ որ չի պատկանիր այլամերժօրէն ոչ մէկ ժողովուրդի, ոչ ալ աւելի մէկուն» քան թէ միւսին, այլ հաւասարապէս բոլորին... Մայր մը՝ որ ոչ մի տեղ ինքզինք օտար կը զգայ, վասն զի ան կ'ապրի կամ դէթ իր բնութեամբ ատակ է ապրելու ամէն տեղ»:

Նոյն Ս. Պապը, իր առաջին Կոնդակին մէջ, 1939ին յայտարարած էր թէ «Ս. Եկեղեցին հեռու անտեսելէ կամ թերզնահատելէ ուրոյն յատկանիչը, զորս իւրաքանչիւր ժողովուրդ նախանձախնդիր փարոմով եւ հասկնալի հպարտանքով կը պահէ եւ կը նկատէ իրր թանկագին ժառանգութիւն մը, այլ ընդհակառակն, կը դարդացնէ իմաստութեամբ եւ կարդաւորութեամբ մասնայատուկ կարողութիւններն ու միտումները, որոնք իւրաքանչիւր ցեղին ամենախոր ծալքերուն մէջ ունին իրենց արմատը»:

Մեր պատուական տարագաւան սիրելի Ազգայինները թող վստահ ըլլան՝ թէ ոչ մէկ չարիք չի կրնար դալ Ազգին՝ Կաթողիկէութեան պատճառաւ, այլ միայն բարիք:

Հայ Կաթողիկէ Վերանորոգ Պատրիարքութիւնը, որուն խանձարուրը եղած է Զմմառու Վանքը, փոքրիկ պատուհան մըն է, բացուած Կաթողիկէ Եկեղեցւոյն վրայ: Հովը՝ որ այդ բացուածքէն կը շնչէ Հայութեան վրայ, կենսաբեր է, փրկարար է եւ աղնուարար:

Յիրաւի, ո՞վ կրնայ ուրանալ՝ թէ այդ Եկեղեցին, որուն բարոյական աղղեցութիւնը համաշխարհային է, հսկայ դատի մը նման խաղաղօրէն հոսելով եւ բեղմնաւորելով լայնատարած երկիրներ, կը հանդիսանայ այսօր անքակտելի պատուար մը անաստուածութեան եւ բռնութեան դէմ, որոնք կը ձգտին ջնջել մարդկային եւ քրիստոնէական արժէքները:

Ո՞վ կրնայ անդիտանալ՝ թէ ղերմարդկային զօրութեան այս կեդրոնէն հաղարաւոր հոգիներ, Եկեղեցւոյ եւ Աղղերու լուսւղոյն զաւակներ, կը քաղեն աննկուն արիւթիւն մը, որով, ի դին հալածանքի, բանտի եւ մահուան խել, բարձրադաշակ կը յայտարարեն. «Հնազանդել պարտ է Աստուծոյ առաւել քան մարդկան» (Գործք Առաք. Ե. 22):

Այս Եկեղեցին չէ՞, որուն ուղղած են իրենց աչքերը անոնք, որոնք — Կաթողիկէ կամ ոչ-Կաթողիկէ — կը ճգնին ազատել մարդկութիւնը աստուածամարտ եւ աստուածութեան զաղափութարանութեան մը կործանարար հետեւանքներէն:

Ժողովրդավար կոչուած Պետութիւնները եւ աշխատաւոր դասակարգեր ո՞ւր պիտի կարենային գտնել, Կաթողիկէ Եկեղեցիէն դուրս, հաստատութիւն մը, որ պաշտպանէ աւելի արդարութեամբ եւ հասկացողութեամբ, աւելի սրտով եւ իմաստութեամբ, աւելի համոզումով եւ հաստատամտութեամբ, աշխատաւոր դասակարգին արդար ու աղնիւ դատը:

Այս ճշմարտութեանց լոյսին տակ եւ այս դէպքերուն վերջիւնումով, ով որ զերի չէ նախապաշարուածներու կամ զոհ խաթարուած մտայնութեան, հեշտիւ կրնայ հետեւցնել՝ թէ ինչ բարերար աղղեցութեան կրնայ ենթարկուիլ Ժողովուրդ մը, որ չփութ ունի Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ նման Հաստատութեան մը հետ:

Տա՛յր Աստուած, որ լաղմաթիւ եւ մեծ աղղերու նման,

մեր ժողովուրդն ալ կարենար աւելի առատօրէն վայելել այդ մերձաւորութեան բարիքները :

Եզրակացութիւն

Ժամանակն է որ փակենք մեր համեստ խօսքը, յայտնելով շնորհակալութիւն մը եւ մաղթանք մը :

Անցեալ Կիրակի, Մարտինիւրու Ս. Գէորգ Մայր Եկեղեցւոյն մէջ, Հայ Մէսին լուսնդաւ չքեղութեամբը, մատուցինք Անմահ Ս. Պատարաղը ի շնորհակալութիւն Ամենաբարձրեայն Աստուծոյ, որ, միջնորդութեամբ Փառաւորեալ Ս. Տիրամօր, շնորհեց, պահեց, պահպանեց Զմմառու Վանքը եւ Հայ Կաթողիկէ Պատրիարքութիւնը՝ անցնող երկու դարերու տեւողութեան :

Այսօր, այս հանգիսաւոր պահուն, մեր խորունկ երախտադիտութեան զգացումը կ'ընթաց աղնիւ Լիբանանին, որ, նոյն երկդարեան շրջանին, իր չքնաղ լեռներուն սրտին մէջ, գրկեց Զմմառու մեր սիրելի Վանքը, եւ լայնօրէն բացաւ իր դռները տասնեակ հազարաւոր Հայերու առջեւ, որոնք հպարտ եւ պատււրած կը զգան իրենք զիրենք, կոչելով Լիբանանը իրենց փաւրելի Հայրենիքը :

Մեր Մաղթանքը, այս բերկրաւի առիթով, նոյնն է, զոր կը րանաձեւէր Արրահամ-Պետրոս Ա. Կաթողիկոսը, 21 Օգոստոս 1749 թուակիր Կոնդակին մէջ, հաղորդելով իր հօտին՝ Զմմառու Վանքը կառուցանելու իր ծրագիրը, թէ այդ Կաթողիկոսական վանքը պիտի շինուի «վասն պայծառութեան եւ աճման սրբոյ Հաւատոյ Հոռմէականի», եւ պիտի ըլլայ «Պարծանք Ազգիս մերոյ Հայկազունի» :

Հարկ կա՞յ ըսելու՝ թէ Հոռմէական Հաւատքը հոմանիչ է Տիեզերական Հաւատքի, զի այն հաւատքն է, որուն համար Պօղոս Առաքեալ, Հռոմայեցիներուն գրած Թուղթին մէջ, կ'ըսէր. «Հաւատք ձեր պատմեալ եմ ընդ ամենայն աշխարհ» (Հռոմ. Ա. 8) :

Երկու հարիւր տարի, Զմմառ ձգտած է իրականացնելու

այս կրկնակ վսեմ նպատակը, և լիովին արդարացուցած է նախնեաց ակնկալութիւնները:

Երրորդ դարու սեմին, երբ Հայութիւնը եւ իր դարաւոր Քրիստոնեայ Հաւատքը կ'սպրին ամենադժուարին օրեր, մենք յոյսով լի ենք լուսաւոր ասպղային նկատմամբ, որ պիտի վիճակուի մեր Նահատակ Աղբին:

Անոր կերտումին պիտի բերէ իր բաժինը, այս է մեր վստահալից մաղթանքը, մեր Նուիրապետութիւնը՝ իր բոլոր Հաստատութիւններուն եւ յատկապէս Զմամուռ Վանքին միջոցաւ — զոր Ամենաբարին Աստուած, Տիրամօր բարեխօսութեամբ, յաւէտ անսասան պահէ — «Վասն պայծառութեան եւ անման սրբոյ Հաւատոյ Հռովմէականի եւ ի պարծանս Ազգիս մերոյ Հայկազունի»:

ՄԽԻԹԱՐԻ ՀՌՈՄԷԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Ճ Ա Ռ

ՎՍԵՄԱՇՈՒՔ ԵՒ ԱՄԵՆԱՊԱՏԻՒ ՏԵԱՌՆ ԿԱՐԴԻՆԱԼԻ

ԳՐԻԳՈՐԻ ՊԵՏՐՈՍԻ ԺԵՒ ԱՂԱՃԱՆԵԱՆ

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ – ՊԱՏՐԻԱՐԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ

ԱՌԹԻՒ ՓԱԿՄԱՆ ՅՈՐԵԼԻՆԱԿԱՆ ՀԱՆԴԷՍՆԵՐՈՒ

Ե Ր Ա Ն Ա Շ Ն Ո Ր Հ Ա Բ Բ Ա Հ Օ Ր

ՄԱՀՈՒԱՆ Բ. ԴԱՐԱԴԱՐՁԻՆ

ՎԵՄԵՄԻԿ, ՅՈՒՍՏԻՆԵԱՆ ՊԱԿԱՏ, 10 ՍԵՊՏ. 1950

Նոր ժամանակներու «Լուսաւորիչը»

Մխիթար Արքահօր անունը առարկայ է մեծագոյն յարգանքին, հիացման եւ երախտագիտութեան՝ Հայ ժողովուրդին, որ Հայաստանի առաջին առաքեալին՝ Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորչի առընթեր, կ'ողջունէ զինք, արդարօրէն, իբր նոր ժամանակներու իր «Լուսաւորիչը»:

Զարմանք չի պատճառեր, հետեւաբար, որ Մխիթարի երջանիկ մահուան երկրորդ դարադարձի հանդէսները ա'յնքան մեծ դանդիւն մը յառաջ բերած ըլլան ամբողջ Հայ սփիւռքին մէջ:

Լիրանան, Սուրիա, Եգիպտոս, Պարսկաստան, Յունաստան, Ֆրանսա, Պելժիա, Ամերիկա մրցակցեցան Վենետիկի եւ Վիեննայի հետ — ուր կը գտնուին Մխիթարեան Միաբանութեան եր-

կու ճիւղերուն Մայր Տուները — կրօնական հանդէսներ եւ աւագեմական նիստեր կազմակերպելու մէջ, հանդէսներ եւ նիստեր՝ զորս պատուեցին իրենց ներկայութեամբ Առաքելական ղեկավարներ, կրօնական եւ աշխարհական հեղինակաւոր դէմքեր, բարեկամներ, համակիրներ հա՛յ ժողովուրդին, եւ միահամո՛ւռ մասնակցութեամբ վերջնոյս, առանց խորութեան դաւանանքի կամ քաղաքական ուղղութեան :

Այս հանդէսները անդամ մը եւս հրաւիրեցին հայ ժողովուրդին ուշադրութիւնը դէպի մեծ դէմքը Մխիթարի, դէպի անոր բաղմազան յատկութիւնն'ըը ճշնոյլի, քրիստոնէական առաքինութեանց հերոսութեան ձգտող հոգիներու նախանձորդի, բեղուն դործերու եւ նախաձեռնութեանց անվիանդ եւ հանձարե՛ղ իրադործողի, հայ լեզուի եւ դրականութեան վերանորոգողի, կրօնական Ուխտի մը հիմնադրի, երիտասարդութեան զստարարակի : Վերստին յիշատակուեցան մեծ եւ բաղմազան երախտիքն'ըը Մխիթարի, իր սեփական, կոթողական դործին ընդմէջէն, ինչպէս եւ իր զաւակներուն դործին, երկուք ու կէս զարերու ընթացքին :

Մխիթարի հոգւոյն լարերէն մէկը

Այս շքեղ հաւաքոյթին մէջ, որ յորելինական տօնակատարութեանց փափումն ու սրահումը կը հանդիսանայ, եւ որ տեղի կ'ունենայ, ահաւասիկ, իր պատկառելի գերեզմանին մերձ, ուր, կարծես, կը տրոփէ տակաւին իր սիրտը, համակ սէր՝ Եկեղեցւոյ համար, համակ նուիրում՝ իր ժողովուրդին, եւ պիտի ուզէի վերստին հնչեցնել Մխիթարի հոգւոյն լարերէն մէ՛կը սոսկ, այն լարը՝ ա՛յնքան զգայուն առաքելական սրտերու մէջ՝ եւ նախասահմանուած՝ մեծ դործեր կատարելու, յօդուտ ժողովուրդներու . հռոմէականութի՛ւնը, այն հռոմէականութիւնը՝ «որով Բրիստոս հռոմայեցի է» (Տանդէ) :

Թիւրիմացութիւնը

Հռոմէականութիւնը, սակայն, ոչ-կաթողիկէ շրջանակներու մէջ աւաղելի թիւրիմացութեամբ դիտուած է, իբր թէ՛ նը-

չանակէր ուժացում սեփական աղբէն, հայրենի մշակոյթէն եւ աւանդութիւններէն: Բաժանեալ կղրայրները, որոնք արդարօրէն կառչած են աղբային ժառանգութեան, կը խրտչին երբ լսեն նոյնիսկ անո՛ւնը հռոմէականութեան՝ որ սակայն խանդավառած է միշտ լուսաւոր մտքերը: Անոնք, ըստ այսմ, դնահատելով Մխիթարի մէջ սքանչելի մարմնացո՛ւմը ճշմարիտ եւ գործօն հայրենի եւ աղբային սիրոյն, կը տարակուսին անոր հռոմէականութեան վրայ, կամ զայն բոլորովին կ'անտեսեն, իրրթէ մին մերժէր միւսը:

Հոմանիշ՝ գերբնական միութեան

Իրականին մէջ, մինչդեռ, Հռոմէականութիւնը — հոմանիշ տիեզերականութեան եւ զերբնական միութեան, որուն կեդրոնն է աստուածօրէն հաստատուած զա՛հը Պետրոսի՝ որ անմահ է իր յաջորդներուն մէջ, Հռոմէական Աթոռին վրայ — ոչ միայն չ'ենթադրեր, ամենեւին, որեւէ հրաժարում՝ սեփական աղբէն եւ աւանդութիւններէն (սլայմանով որ անոնք հաւատալի չըլլան աւետարանական ճշմարտութեանց եւ բարոյականին), այլ մահաւանդ թէ հօր խթա՛ն մ'է՝ արծարծելու եւ արժեւորելու ամէն ինչ՝ որ ուղիղ է եւ բարի բնական կեանքի մէջ եւ աղբայի՛ն, որպէս զի ամէն ինչ նպաստէ Քրիստոսաւառ ներբողին:

«Այր կաթաղիկէ, առաքելաջան»

Մխիթար, հօղի՛ հռոմէական, «այր կաթողիկէ եւ ամբողջովին առաքելաջան», ինչպէս որակուեցաւ Միջին Դարուն Ս. Փրանկիսկոս Ասիղացին, է՛ միանգամայն, սքանչելի համադրութիւն մը իր աղբին յատկանիշներո՛ւն, որոնց արխասիրտ պաշտպանն ու հօյակապ արժեւորողը կը յայտնուի:

Հետեւաբար, ան ոչ միայն նախախնամական մշտական եւ դորժօն հերքումն է, վերոյիշեալ հակակաթողիկէ նախապաշարման, այլ նաեւ նոյնքան լուսաւոր ապացոյց մը՝ թէ ո՞րքան բեղնաւորութեան եւ աղնուացման աղբի՛ւր կրնայ հանդիսանալ, անհատներուն եւ ժողովուրդներուն համար, սիրուած եւ ապրուած կաթողիկէ հաւատքը:

Հաւատք մը՝ կրանիտեայ

Ծնած՝ Սեբաստիա, 7 փետր. 1676ին եւ վախճանած՝ Ս. Դաղար, 27 Ապրիլ 1749ին, Մխիթար, ի հեանս եւ ի մահու, քարոզութեանց եւ դրութեանց մէջ, իր բարեկամներուն եւ մըտերիմներուն ճանաչման եւ զնահատանքին մէջ, իր Մխարանութեան հիմնարկութեան մէջ, ցոյց կու տայ հաւատք մը կրօնիտեայ՝ Հռոմէական Աթոռին գլխաւորութեան հանդէպ, ջերմ խանդավառութեամբ մը Հռոմի նկատմամբ, «Պետրոս եւ Պօղոս Առաքելներու քաղաքին», ինչպէս զեղեցկօրէն կը կոչուէր Յաւիտեական Քաղաքը, այն օրերուն, հայ ժողովուրդին կողմէ, սովորաբար:

Մշտնջենական գահը

Գեղեցիկ կոչում, թոյլ տրուի ինձ նշել, նաեւ աստուածաբանօրէն նշանակալից, որովհետեւ ցայտուն կը կացուցանէ յանձին Հռոմի, ո՛չ Երրեմիի հռոմէական կայսրութեան մայրաքաղաքը, ո՛չ հատուածական, ցեղական նկատողութիւններ, այլ գերբնական այն իրողութիւնը — ուղղած՝ Աստուածային Նախախնամութենէն եւ Ս. Եկեղեցւոյ Հիմնադրէն — Թէ Ան, Հռոմ, պսակուած է գլխաւոր առաքելներուն փառաւոր արեամբ, եւ հանդիսացած՝ մշտնջենական Գահ Պետրոսի, որ կենսունակ է իր Յաջորդներուն մէջ:

Հասկաքաղ մ'ընելով Մխիթարի կենսադրութիւններէն, գրեթէ հարեւանցի պիտի ակնարկենք այն իրողութեանց՝ որոնք կը ծառայեն յուսարանելու Անոր հռոմէականութիւնը:

Աստուծոյ ցամբումն մէջ

Տակաւին զեռատի մանուկ, ան կը յանձնուի կուսական ուխտով Աստուծոյ նուիրուած Երկու քոյրերու խնամքին, որոնք կը բնակէին իր հայրենի տան մօտ: Այս ընտիր հոգիները, որոնք իրենք գիրենք ընծայած էին աղօթքի եւ ապաշխարութեան, հսկումներու եւ ծոմապահութեան, հոգեւոր շինութեան բարի օրինակներ էին ամբողջ Սեբաստիա քաղաքին համար:

Մխիթար, անոնց մօտ, մեծ յառաջդիմութիւն կատարեց, Աստուծոյ ճամբուն մէջ:

Այս Գոյրերէն էր որ առաջին անգամ լսեց Հռոմի անունը: Կենսագիրները կը հաղորդեն, արդարեւ, թէ զիշեր մը, մինչ կ'ազօթէին վերացած, բարեպաշտ Գոյրերը տեսան լուսաճաճանչ էակ մը, որ ըսաւ անոնց. «Այսօր Հռոմի մէջ մեծ սուրբ մը վախճանեցաւ. ով որ ծոմ կը պահէ եւ կը դիմէ անոր բարեխօսութեան, մեծ շնորհներ պիտի ընդունի Աստուծմէ, ինչպէս նաեւ իր մեղքերուն թողութիւնը»: Փափաքելով որ, ուրիշ հոգիներ եւս օգտուէին այս շնորհներէն, պատմեցին իրենց տեսիլքը նաեւ Մխիթարի, որ իր յիշողութեան մէջ պահեց դէպքին թուականը, տարին եւ օրը. եւ յետագային, կրցաւ ստուգել թէ մեծ եւ սուրբ քահանայապետին՝ Իննոպկենտիոս ԺԱ.ի մահուան թուականն էր ան (1689):

Անընդհատ շղթային օղակը

Հազիւ 16 տարեկան, Մխիթար Կարինի մէջ հանդիպեցաւ, առաջին անգամ ըլլալով, Յիսուսեան քարոզիչի մը, որմէ շատ հրաշալի բաներ սորվեցաւ նկատմամբ Արեւմուտքի քրիստոնէութեան եւ հոն գործադրուած պաշտամունքին ազատութեան եւ շրջապատին: Իմացաւ թէ ինչպէս ծագելեալ, դիտուն եւ կարգապահ էր կաթողիկէ նուիրապետութիւնը, որուն գլուխը կը գտնուէր Ս. Պապը, մէկ օղա՛կը անընդհատ շղթային՝ որ կը հասնէր մինչեւ Յիսուս Գրիստոս: Մտիկ ըրաւ հիացումով՝ կրօնական կարգերու, միաբանութեանց եւ սրբազան դիտութեանց ճոխութեան մասին պատմութիւններուն: Լսեց Հռոմի մասին, որ ահու՞թ եւ ազրիւր է իմաստասիրական եւ աստուածաբանական անսպառ ուսումնարան, եւ ուսուցիչ՝ քրիստոնէական բոլոր ճշմարտութեանց:

Ակուք եւ կեդրոն սրբուքեան եւ իմաստութեան

Այս խօսակցութիւններէն ծնաւ եւ արմատացաւ իր մէջ փափաքը՝ Հռոմ երթալու:

Բայց ի՞նչպէս անցնիլ լեռներն ու ծովերը՝ հոն հասնելու համար: Ո՞վ պիտի տար իրեն թեւեր... քանի որ զուրկ էր ամէն բանէ:

Այս հանդիպումէն մէկ տարի ետք՝ դարձեալ Կարին կը դառնայ զինք, ուր կը հանդիպի, այս անգամ, ոմն Պօղոսի, նոր դարձած՝ դէպի Հռոմ կատարած իր ուխտադնացութենէն, որ խանդավառութեամբ կը նկարագրէ՝ ինչ որ տեսած էր Հռոմի մէջ, ինչ որ հիացում պատճառած էր իրեն. նոյն քաղաքին մէջ, որ կեդրոն եւ ակումբ է սրբութեան եւ իմաստութեան:

«Միաբանութիւն Հայոց Ս. Եկեղեցւոյն՝

ընդ Մեծի Ս. Եկեղեցւոյն Հռոմայ»

Պօղոսի մատենադարանին մէջ Մխիթար տեսաւ նշանաւոր, ստուար, երկիւղող (հայերէն եւ լատիններէն) հատորը Հայր Կղեմէս Գալանոսի, Տէպտինեան կրօնաւորին, (քարոզիչ՝ Հայաստանի մէջ), տխուրութեամբ՝ «Միաբանութիւն Հայոց Ս. Եկեղեցւոյն՝ ընդ մեծի Ս. Եկեղեցւոյն Հռոմայ»:

Յարատեւ, անխոնջ ուսումնասիրող, օժտուած՝ հրաշալի յիշողութեամբ մը, դանձի՛ կը փոխակերպէր իր ընթերցումները, նոտադրելով ամէն ինչ՝ որ իր նպատակին համար օգտակար կը թուէր իրեն: Ընտելացաւ, ուղղակի, Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ Ս. Հայրերուն եւ Վարդապետներուն գրութեանց եւ այն եզրակացութեան յանդեպ՝ թէ Հռոմէական Եկեղեցւոյ հաւատքը նոյն այն հաւատքն էր՝ զոր ընդունած եւ ուսուցած էին Հայ Եկեղեցւոյ Ս. Հայրերն ու ամէնէն երեւելի պատրիարքները, յընթացս դարերու, և որ պահուած էր եկեղեցական պաշտամանց դրօշերուն մէջ, յիշեալ Ս. Հայրերուն եւ Պատրիարքներուն ըմբռնած ձեւով:

Հողի ի՞նչ անճառելի բերկրանքով Մխիթար, որ խորապէս կառչած էր հայրենի աւանդութեանց, իր Աղլին կրօնական պատմութեան եւ Հայ Հայրաբանութեան մէջ գտաւ սքանչելի գրուածքներ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ Հռոմի հետ ունեցած յարաբերութեանց վերաբերեալ, սկիզբէն ի վեր, եւ հոյակապ

էջեր՝ գլխաւորութիւնն ու անընդհատականութիւնը դովասանող Պետրոսի եւ իր յաջորդներուն, Հռոմէական Աթոռին վրայ:

Արքուհիներ՝ Հռիփսիմէ, Գայիանէ...

Հայ ժողովուրդին ամենասիրելի աւանդութիւններէն մին է, մարտիրոսութիւնը սուրբ կոյսերուն՝ Հռիփսիմէի, Գայիանէի եւ ընկերուհիներուն, որոնք խոյս տալով Հռոմէն, Դիոկղետիանոսի հալածանքէն եւ կրքէն, կը հասնին Հայաստան, Գ. դարու վերջը, եւ հոն կը նահատակուին հրամանով Տրդատի, որ տակաւին հեթանոս էր: Այս սուրբ կոյսերը, զորս Հռոմէական վրակայարանութիւնը կը յիշատակէ 29 Սեպտեմբերին, հետեւեալ պարզ բառերով. «Հայաստանի մէջ՝ սուրբ կոյսերու Հռիփսիմէի եւ ընկերուհիներուն, մարտիրոսացած՝ Տրդատի օրով», իրենց արիւնսով — սերմ՝ Հռոմէական հաւատքի — կ'ոռոգեն Հայ հողը, որ քիչ յետոյ պիտի դառնայ պարտէ՛ղ մը՝ քրիստոնէական ամէնէն ընտիր առաքինութիւններով բուրաւէտ, շնորհիւ Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի գործին, որ ի պատիւ յիշեալ կոյսերուն կառուցանել կու տայ Հայկական ամէնէն հին եկեղեցին՝ Վաղարշապատի մէջ:

Ս. Գրիգոր լուսաւորիչ եւ Ս. Սեդեկտրոս

Մխիթարի օրերուն՝ անվիճելի աւանդութիւն էր նաեւ Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի ուղեւորութիւնը դէպի Հռոմ, ընկերակցութեամբ Տրդատի, — արդէն քրիստոնէացած — տեսակցելու համար Սեդեկտրոս Սուրբ Քահանայապետին եւ Կոստանդիանոս կայսեր հետ: Հայաստանի առաքեալը կը ներկայացնէր Հայ ժողովուրդը, վերածնած՝ ի Քրիստոս, Անոր փոխանորդին՝ երկրի վրայ, որպէս զի ան մաս կազմէր միակ հօտին, միակ հովիւին ներքեւ:

Ի՞նչ սքանչելի էջեր կը գտնէր Մխիթար՝ Հայ եկեղեցւոյ Ս. Հայրերուն գրութեանց մէջ, ի նպաստ Հռոմէական Եկեղեցւոյ գլխաւորութեան:

«Դու ես վեմ...»

Այն ճառերուն մէջ, զորս չորրորդ դարու մատենադիրը՝ Ագաթանգեղոս վերադարձ է Սուրբ Լուսաւորչին, Մխիթար կը կարդար Հայաստանի Առաքեալին մեկնարանութիւնը Սուրբ Մատթէոսի Աւետարանին հետեւեալ հատուածին. «Դու ես վեմ, եւ այդ վեմին վրայ պիտի շինեմ Եկեղեցիս»: Այս բառերով Քրիստոս, կ'ըսէ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ, «արար զնա (Պետրոսը) վեմ հաստատութեան ամենայն եկեղեցեաց»:

«Եւ դու Հռոմ, Մայր քաղաքաց...»

Չեմ ուզեր յամենալ այս մէջբերումներուն մէջ, որոնք այնքան բաղմամբիւ են, եւ զանոնք կը ժախեմ Հռոմի ընծայուած սքանչելի ուղերձով մը, զոր Մխիթար կը կարդար «Ողբ Եդեսիոյ» վերնադրուած քերթուածին մէջ, որ զործն է Ս. Ներսէս Շնորհալիի (ԺԲ. դար), հայ եկեղեցւոյ Սուրբ Բեռնարդոսին:

Ահա՛ այդ ուղերձը.

«Եւ դու, Հռոմ, մայր քաղաքաց
Գերապայծառ եւ պատուելի,
Մեծին Արք'ուդդ Պետրոսի,
Առաքելոց գրլխաւորի,
Եկեղեցիդ անշարժելի,
Ի կեփայեան շինեալ վիմի,
Ի դրանց դժոխոց անյաղթելի,
Եւ կնիք երկնի'ցըն բացողի»:

Առաքելական եռանդը

Հռոմէական Աթոռին մասին Մխիթար, այսպէս, կաղմած էր լուսաւոր եւ կրանխտեայ համոզում մը: Բայց, Աստուծոյ ծառային սրտին մէջ նման հրեղէն հաւատք մը չէ՛ր կրնար անդործ եւ թաքուն մնալ. ան պիտի փոխակերպուէր «առաքելական եռանդի»:

Մխիթար կը նուիրէ ինքզինք կաթողիկէ հաւատքին քարո-

դուրթեան, ամէնուրեք: Հայրարանութիւնն ի ձեռին, զին-
ւած՝ ուժեղ յիշդուրթեամբ մը, ցոյց կու տայ հայ աւանդու-
թեան կատարեալ համաձայնութիւնը՝ այդ հաւատքին հետ, այն
աստիճան՝ որ յաճախ կը կրկնէր. «Ուլ որ կը հեռանայ Հոռմի
Եկեղեցւոյն հաւատքէն, կը հեռանայ միանգամայն, հայ սուրբ
Հայրերու վարդապետութենէն»:

Բայց Հոռմի հմայքը զինք կ'առինքնէր միշտ աւելի ուժգնո-
րէն եւ զայն տեսնելու փափաքը հեղհեղէ աւելի կը մեծնար
իր մէջ: Հոռմի դրո՛շմը կ'ուզէր դնել իր քարոզութեան վրայ,
կ'ուզէր աւելի խորանալ ճշմարտութեան ճանաչողութեան մէջ,
տիրապետել անոր, եւ ճանչցնել զայն՝ իր ազդակիցներու:

Հայր Պօլոյիէ

Այս նպատակով ճամբայ կ'ելլէ Սերաստիայէն Հալէպ, որ
կաթողիկէ քարոզիչներու կեդրո՛ն էր, այն առեւ: Հոն կը հան-
դիպի զիսուն եւ խոհեմ Յիսուսեան Հայր Պօլոյիէի:

Մխիթար կ'օգտուի առիթէն ընդարձակելու համար իր առ-
տուածաբանական ծանօթութիւնները, բացատրութեանց լոյսին
տակ՝ Հայր Պօլոյիէի, որ, իր կարգին, կը հիանայ ի տես արեւ-
ելքցի այս երիտասարդին հմտութեան եւ թափանցելու կարո-
ւորութեան՝ հայ հայրարանութեան մէջ: Այնպէս որ երբ ուն կը
յայտնէ իր փափաքը Հոռմ երթալու, Յիսուսեան քարոզիչը
յարմար կը դատէ զինք տարհամոզել, վստահ ըլլալով որ երի-
տասարդը, իր այդ վաւելուն եռանդով եւ զիրտութեամբ շատ
լաւ պատրաստուած էր՝ առաքելութիւն կատարելու իր ազդա-
կիցներուն մէջ:

«Հայերու դարձին հաւար...»

Սակայն եւ այնպէս Մխիթար անդրդուելի կը մնայ իր ու-
րօջման մէջ: Հայր Պօլոյիէ, այն ժամանակ, խանդավառ յանձ-
նարարական նամակ մը կու տայ իրեն, որմէ կ'արտագրեմ հե-
տեւեալ խօսքը. «Որովհետեւ այս պատուական երիտասարդը
վառուած է մեծ եռանդով մը՝ կաթողիկէ հաւատքը տարածելու

իր ազգակիցներուն մէջ, եւ Հռոմէական եկեղեցւոյ հետ միութիւնը ջատագովելու, եւ որ ինձ շատ յարմար կը քուի այս նստակիւն համար, քէ՛ իր մաքուր վարքին, բացառիկ բարեպաշտութեան, քէ՛ իր բնական խելացութեան եւ հայ եկեղեցւոյ սուրբ Հայրերու գործերուն հմտութեան պատմառով (որոնցմէ միշտ մէջբերումներ կ'ընէ, հերետիկոսներու դէմ) չկըրցայ չվաւերացնել իր ծրագիրը, զոր վաղուց մշակած էր ան, երբաւու Հռոմ, որպէս զի այս քաղաքին մէջ, իբրեւ բերդի՛ն մէջ կաքողիկէ հաւատքին, կարեւայ զինուիլ առողջ վարդապետութեամբ մը եւ ըստ այնմ ազատ ընքացք տալու իր եռանդին, հայերու դարձին համար...»:

Կիպրոսի մէջ

Այս յանձնարարական թուղթն ի ձեռին, Մխիթար նաւ մը տաւ, Աղեքսանդրեակէն դէպի Իտալիա...:

Բայց իր ծրագրին իրադրութեան համար Նախախնամութեանէն որոշուած ժամը չէր հնչած տակաւին: Կիպրոսի մէջ, արդարեւ, ծանրապէս հիւանդացաւ, եւ հարկադրուեցաւ դառնալ Սերաստիա:

Կիպրոսս դռնուած միջոցին առիթ ունեցաւ, սակայն, քարոզելու կաթողիկէ հաւատքը: Եփեսոսի Ս. Ժողովին տարեդարձն էր. հայ վանականները Ս. Մակարի, ուր Մխիթար կը բնակէր, տիեզերական երեք սուրբ Ժողովներուն ի պատիւ հիւսուած երգին — հանդերձ նշուքով ընդդէմ Արիոսի, Մակեդոնի, Նեստորի եւ իրենց աղանդներուն — կցած էին սրբապիղծ եւ անվաւեր տուն մը, ընդդէմ Քաղկեդոնի Ժողովին եւ Մեծն Լեւոնի:

«Ես կը նգովեմ Դիոսկորոսը»

Դիոսակից՝ Մխիթարի կաթողիկէ զգացումներուն, վանականները պահանջեցին որ ինք եւս կրկնէր նշուքը՝ ընդդէմ Քաղկեդոնի Ժողովին եւ Մեծն Լեւոնի: Թէպէտ հիւանդութեան հետեւանքով տկար եւ ուժաքամ, ան վճռապէս մերժեց եւ ըսաւ.

«Իսկ ես կը նգովեմ Դիոսկորոսը, գոր դուք պատուեցիք սուրբ տիտղոսով», եւ յարեց. «Եւ հիմա ըրէ՛ք ինչ որ կ'ուզէ՛ք, պատրաստ եմ կրելու ամէն տառապանք՝ ի սէր հաւատքիս»:

Դարձաւ իր ծննդավայրը. հաղիւ քսան տարեկան էր, եւ կաթողիկէ հաւատքին տարածման եռանդով միշտ վա՛ռ: Կ'անդրադառնար, լաւ կերպով, թէ հայ ժողովուրդը, մեծ մասամբ, հեռու կը մնար ճշմարիտ հաւատքէն, ո՛չ թէ յամառութեան, այլ տգիտութեան պատճառով: Կ'անդրադառնար թէ նման ընդարձակ եւ շարունակական դործի մը, հայ ժողովրդին լուսաւորութեան համար, բաւական չէր մարդ մը, այլ հարկ էր ամբողջ կրօնական միաբանութիւն մը, որ նուիրուէր անոր՝ կանոնաւորապէս, յարատեւօրէն:

Ծրագիրը...

Մխիթար իր մտքին մէջ սկսաւ հաստենցնել այս ծրագիրը, որուն վրայ հրաւիրած ըլլալ կը կարծէր, արդէն, մայրական օրհնութիւնը Ս. Կոյսին, տեսիլքի մը մէջ, զոր ունեցած էր Տիրամօր պատկերին առջեւ, տարիներ առաջ, Սեւանի մէջ:

Այս ծրագիրը, սակայն, ամէն տեսակ դժուարութիւններով ծածկուած կ'երեւէր իրեն, գրեթէ անիրաւործելի, նկատի ունենալով պարագաները, որոնք այն ատեն կ'իշխէին Արեւելքի մէջ:

Բայց Մխիթար դժուարութիւններէն ընկճուող մարդ չէր: Իր ծայր աստիճան խոնարհութեան մէջ, ինքզինք յարմար չդատելով նման դործի մը ղեկավարութեան, խորհեցաւ թէ ո՞վ կրնար ի դուռնի հանել զայն: Ինք խոնարհ անդամ մը, աշխատակից մը պիտի ըլլար:

Խաչատուր Վրդ. Առաքելեան

Հսած ըլլալով մեծ համբաւը Խաչատուր վարդապետ Առաքելեանի, որ, այն օրերուն, մեծ յաջողութեամբ կը քարոզէր Կ. Պոլսոյ մէջ, այդ քաղաքը դնաց, 1697ի գարնան, առաջարկ-

կէլու համար անոր՝ որ ստանձնէ ծրագրուած հաստատութեան ղեկավարութիւնը :

Խաչատուր վարդապետ, ականաւոր նախկին աշակերտ Հաստատութիւն Ուրբանեան վարժարանին, արժէքաւոր աստուածարան եւ մեծ քարոզիչ, չընդունեցաւ առաջարկը, որուն իրագործութիւնը չափազանց դժուարին կը թուէր իրեն : Այսու հանգերձ սերտ, անքակտելի բարեկամութեամբ կապուեցաւ Մխիթարի հետ, որուն անձն ու դործը, յետագային, ուժգնօրէն պաշտպանեց Ս. Աթոռին առջեւ, որուն լայն վստահութիւնը կը վայելէր :

Հաճոյքով կը յիշենք թէ Խաչատուր Վարդապետ երկար տարիներ տպրեցաւ Վենետիկի մէջ, իրր ժողովրդապետ հայերու Ս. Խաչ եկեղեցիին, ուր մինչեւ այսօր կը հանգչին իր նշխարները, յուզիչ արձանագրութիւն մը կրող տապանաքարի մը տակ :

Մխիթար, խոնարհ բայց հզօր հոգի, հեռու՝ վհատելէ, աւելի ուժգնօրէն շարունակեց իր ծրագրին հետապնդումը, եւ բերկրանքն ունեցաւ տեսնելու զայն իր յաջող ընթացքին մէջ, աստուածային օգնութեամբ եւ Տիրամօր օրհնութեամբ :

Յիշատակելի քաւականը

1701ի 8 Սեպտեմբրը յիշատակելի թուական մ'է Հայ եկեղեցւոյ տարեգրութեանց մէջ : Այդ օրը, օ՛ր նուիրական՝ Ամենաուրբ Կոյսին ծննդեան, Մխիթար, հազիւ քսանհնգամեայ, սկիզբ կու տար, Օսմանեան կայսրութեան մայրաքաղաքին մէջ, հաստատութեան մը, որ սահմանուած էր ամէնէն մեծ անդրադարձումներն ունենալու հայ ժողովուրդի կեանքին մէջ :

Տիրամօր պատկերին առջեւ վառող աղօտ դամբարներու լոյսին տակ, ինք, Մխիթար, եւ տասնեակ մը ընկերներ կը միանային երեք սովորական ուխտերու կատարման մէջ, որոնց վերայ կ'աւելնար չորրորդ մը. քարոզել միութիւնը Սուրբ Հոռմէական Եկեղեցւոյ հետ :

Մխիթարեան Միաբանութիւնը կ'ապրէր իր առաջին օրը :

Հալածանքը, Տէր Կոմիտաս...

Բայց ամենի հալածանք մը շղթայազերծուած էր հայ կաթողիկէներու դէմ, Օսմանեան կայսրութեան մէջ, մասնաւորապէս Կ. Պոլիս, Հռոմի հետ միութեան ընդգլխադիր պատրիարքներուն զրդումով, եւ քաջալերութեամբ քրիստոնէութեան հասարակաց թշնամիին:

Պարտք ունինք յիշատակելու, խոր յարգանքով, ամէնէն աշխատող զոհը այդ հալածանքին, Տէր Կոմիտաս Քհչյ. Քէօմիւրճեանը, որ նահատակուեցաւ 5 Նոյեմբեր 1707ին, եւ արժանացաւ երանացման՝ 23 Յունիս 1929ին, Ն. Ս. Պիոս ԺԱ.ի օրով:

Մեքոն, Պեղոպոնէսի մէջ...

Մխիթար ամէնէն աւելի լրտեսուած եւ փնտռուած անձն էր այդ աղիտալի օրերուն: Բայց Աստուած, որ իրեն վստահած էր մեծ առաքելութիւն մը, զայն փրկեց հակառակորդներու ակընկալութենէն:

Մխիթար և իր ընկերները համոզուեցան թէ նորածին Միարանութիւնը պիտի չկարենար արմատ արձակել եւ ծաղկիլ նման նենդաւոր եւ թշնամի միջավայրի մը մէջ: Խորհեցան, հետեւարար, ապաստան որոնել քրիստոնեայ երկրի մը մէջ. 1703ին փոխադրուեցան Մեթոն, Պեղոպոնէսի մէջ, որ այն առտէն կը զտնուէր դերիշխանութեան տակ Վենետիկի կաթողիկէ հասարակապետութեան:

Հոն, րազում դժուարութեանց եւ մտատանջութեանց մէջ, սկսան վտնքի մը կառուցման:

Բարոյակաւմ հիմքը

Բայց Մխիթար կը մտածէր աւելի՝ իր հաստատութեան բարոյական հիմքին, Առաքելական Աթոռին կողմէ անոր վաւերացմամբ: Այդ նպատակով Հռոմ զրկեց երկու միաբաններ, անհրաժեշտ վկայաթուղթերով, եւ յիշեալ վաւերացումը ընդունելու խնդրանքով՝ Ս. Պապէն. վաւերացում՝ որ չնորհուեցաւ 1712ին:

Պատերազմ, դէպի վեցնտիկ

Բայց ահա յանկարծ պայթեցաւ պատերազմը Օսմանեան կայսրութեան եւ Վենետիկեան հասարակապետութեան միջեւ, որուն հետեւանքով — Պեղոպոնէսի լքումով՝ քրիստոնեայ հասարակապետութեան կողմէ — Մխիթար մեկնեցաւ Մեթոնէն 1 Մարտ 1715ին, (իրեն հետեւեցան, ընդ փոյթ, միւս ընկերները), եւ հասաւ Վենետիկ, ուր իր փոքրիկ համայնքը պատըսպարեց Ս. Մարտինոսի թաղամասին մէջ վարձու առնուած տան մը մէջ:

Սուրբ Ղազար, բեկոր մը հայրենիք

26 Օգոստոս 1717 թուականը կրող հրովարտակով մը, Վենետիկի Ծերակոյտը Ս. Ղազար կղզեակը շնորհեց Մխիթարի եւ իր Միաբանութեան, իրր մշտնջենական բնակավայր:

Նոյն տարւոյ 8 Սեպտեմբերին, ժր նուիրական՝ Ս. Կոյսին ծննդեան, անճառելի սիրտանքովը հիմնադրին եւ իր միաբաններուն, Մխիթարեան Ուխտը հանդիսաւոր կերպով մուտք գործեց Ս. Ղազար:

Այդ օրէն ի վեր՝ շարունակ առանձնաշնորհութիւններ կ'ընծայուին այս բաղմարդիւն Միաբանութեան, Վենետիկի յոյժ աղնուական քաղաքացիութեան կրօնական եւ աշխարհական իշխանութեանց կողմէ, եւ փոխադարձաբար՝ անկեղծ երախտողիտութեան, հաւատարիմ յարումի եւ խանդավառ հիացման՝ հանդէպ Աղբիականի Դշխոյին, Մխիթարեան Միաբանութեան կողմէ, եւ, ասոր միջոցով, հայ ազգին կողմէ, որուն ականջին Սուրբ Ղազար եւ Վեցնտիկ անունները կը հնչեն ա՛յնքան քայքայօրէն՝ որքան անունը քերթօրէն սիրուած բեկոր մը հայրենիքի:

Առանձնաշնորհութիւններուն մէջէն՝ հաճոյքով կը յիշեմ՝ թուականով վերջինը, բայց ոչ ամենափոքրը. կղզեակին ընդարձակումը:

Մասնաւորապէս հաճելի է ինձ, այս հանդիսաւոր առթիւ վերստին յայտնել, յանուն Մխիթարեան Միաբանութեան, մեր խոնարհ Նուիրապետութեան եւ հանուր հայ ժողովրդեան կողմ-

մէ, ամէնէն ջերմ, խորունկ եւ անթառամ երախտագիտութեան զղացումները՝ հանդէպ վէնետիկի, անդուգական հիւրասիրութեան համար, որուն առարկայ են մեր յոյժ սիրելի Մխիթարեան Հայրերը, արթուն պահակները Աստուծոյ եւ հայ հոգւոյն:

Եռադէմ յուշարձանը, ջա'հը

Սուրբ Ղազար մուտք գործելէն մէկ տարի ետք՝ Մխիթար վերջապէս կրցաւ իրագործել Հռոմ այցելելու իր մեծ փափաքը: Կ'երթար, այո՛, հիմնադրի եւ ընդհանուր Աբբայի տիրուոյներով սոսկաւոր, բայց նաեւ արդարացնելու համար իր Արեւելքի մէջ գտնուող քարոյիչները, որոնց դէմ այլ եւ այլ ամբաստանութիւններ կատարուած էին, Սուրբ Աթուռն մօտ:

Իր Հաստատութեան ծրագիրը յստակ էր եւ ճշդրիտ:

Ան, իր ընդարձակ մտքին մէջ, չափած էր բազում կարիքները իր ժողովուրդին: Սա, դարերէ ի վեր, կորսնցուցած իր ազատութիւնը, քրիստոնեայ անունին հակառակորդ, անուսումնասէր օտար ժողովուրդներէ տիրապետուած, ողբալի վիճակի մը մէջ կը գտնուէր եւ ազգային եղբայրակցութեան զղացումը կորսնցնելու վտանգին մէջ էր, կաթողիկէներու դէմ մղուող պայքարին հետեւանքով: Հայ լեզուն իսկ՝ անկեալ վիճակի մը մէջ էր, տիրապետող ժողովուրդներու լեզուին ազդեցութեան տակ, արհամարհուած էին ղիտութիւնները, դպրոցներ չկային, մեծ էր նաեւ նիւթական թշուառութիւնը, որուն մէջ կը դալարուէր ժողովուրդը. աւելին, առաջնորդուած էր իրենց առաքելութեան անդիտակից՝ անարժան կրօնաւորներու կողմէ:

Ասոնք բոլորը դարձանել կ'ողէր Մխիթար: Հիմնելով իր Միաբանութիւնը, ուղեց բարձրացնել յուշարձա՛ն մը եռադէմ — կը գործածեմ պատկերը իր մեծ կենսադրին — իւրաքանչիւրին վրայ արձանագրութեամբ մը. Ազգ, Գիտութիւն, Կրթութիւն. այդ յուշարձանին վերեւ, սակայն, կ'երեւէր մշտավառ, բոցարձակ, լուսասփիւռ ջահ մը. ԿՐԾՆՔԸ:

Մխիթարի համար այդ կրօնքը կը կայանար Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ հետ հաղորդակցութեան մէջ: Նամակի մը մէջ ան

կ'ըսէ. «Մեր Միաբանութիւնը հիմնուած է բացատրելու համար ուրիշներու՝ կաթողիկէ հաւատքին ճշմարտութիւնը»:

Եւ սակայն, այս վճիռ յայտարարութեան հեղինակը, բոլորին կողմէ միշտ լաւ չէ՛ ըմբռնուած:

Ընդդիմութիւններ

Ճիշտ է, դժբախտաբար, որ Մխիթար, ասպետ կաթողիկէ հաւատքի, հալածուած՝ Պատրիարքներու եւ բաժանեալ ազգակիցներու կողմէ, բախեցաւ ընդդիմութեան նաեւ հայածէս եւ լատինածէս կաթողիկէներու:

Իր դործը, յիշաւի, նորութիւն մ'էր որոշ կերպով: Տարբերութիւններ կային իր քարոզելու եւ պատարաւ մատուցանելու եղանակին մէջ, բայց ուրիշ որեւէ բանէ աւելի, այս ընդդիմութեան մէջ կ'երեւէին նախանձը, անհասկացողութիւնը եւ ուրիշ մարդկային տկարութիւններ, որոնց պատճառով կարգ մը անձեր՝ Մխիթարն ու իր Միաբանութիւնը իր կասկածելի կը ներկայացնէին Ս. Աթոռին:

«Զեմք կրնար լուռ մնալ»

Աստուծոյ ծառան, ա'յնքան խոնարհ, ա'յնքան ազիլ՝ քրիստոնէական իմաստութեամբ, հաւատաւոր, արդարօրէն նախանձախնդիր՝ իր բարի համբաւին եւ Միաբանութեան, նամակի մը մէջ կը ճշտէր իր զիբքը հետեւեալ կերպով. «Եթէ մեր հակառակորդները անկարող հռչակած ըլլային մեզ, կամ թերազնահատած՝ մեր ուսումը, դո՛հ պիտի մնայինք: Բայց, որովհետեւ կասկածի կ'ենթարկեն ամէնէն սրբազան բանը՝ մեր հաւատքը, չենք կրնար այլեւս լուռ մնալ: Եթէ խնդիրը վերաբերէր զիտութեան կամ համբաւի՝ մենք պիտի կարենայինք ըսել, Առաքեալին հետ. «Մեմք ազգէտներ եմք ի Քրիստոս, իսկ դուք՝ իմաստուններ. դուք՝ ազնուականներ, մեմք՝ ոչ-ազնուականներ»: Բայց քանի որ մեր ուղղափառութիւնը կը ժխտեն, եւ մենք օրինակը չունինք սուրբի մը, որ ըսած ըլլայ. «Մենք հերձուածսփներ ենք, դուք՝ ուղղափառներ...», այս պատճառաւ

չենք կրնար հանդուրժել այսպիսի սեւ զրպարտութեան մը, եւ կը յայտարարենք՝ թէ մեզ անարդարօրէն կ'ամբաստանեն:

Կղեմէս ԺԱ.ի մօտ

Մխիթար մեծ բարեացակամութեամբ ընդունուեցաւ Հռոմի մէջ, Կղեմէս ԺԱ. Մայրապոյն Քաջանայտեւոյն եւ Հաւատոյ Տարածման Ս. Ժողովէն: Հոն վեց ամիս մնաց, ազատօրէն յազուրդ տալով իր բարեպաշտութեան: Վերոյիշեալ ամբաստանութիւններէն ազատ արձակուելով՝ բոլորովին արդարացած եւ մխիթարուած՝ վերադարձաւ Ս. Ղազար, 1718ի Դեկտեմբերին:

Բագմակողմանի գործունէութիւնը

Մեծ Արարհայրը իր կեանքին մնացած մասը, շուրջ 30 տարի, անցուց բագմակողմանի հիանալի գործունէութեան մը մէջ, նուիրուած անխոնջ եռանդով՝ վանքին նիւթական կառուցման, կրօնաւորներու կազմութեան եւ բարեպաշտական, կրօնագլխական, սուրբ զրային, հայրաբանական եւ աստուածաբանական զրքերու պատրաստութեան եւ տպագրութեան: Անոնց մէջ բաւական է յիշել՝ Աստուածաշունչի գեղեցիկ հրատարակութիւնը, որմէ օրինակ մը նուիրեց Թեոֆիլիտոս ԺԴ. մեծանուն Քաջանայտեւին, որ իր շնորհակալական նամակին մէջ կը գովէ նաեւ անոր կրօնաւորներուն գործունէութիւնը առաքելութեանց մէջ. Մեծն Ալբերգոսի աստուածաբանութեան եւ Ս. Թովմասի աստուածաբանութեան համառօտութեան թարգմանութիւնը, Ս. Մատթէոսի Աւետարանին մեկնութիւնը՝ հազար էջոց եւ զոյգ սխնակներով, յորում, ամէն առթիւ, կը պարզէ ու կը պաշտպանէ, ընդարձակ ծանօթութեամբ եւ հիանալի հրատարակմամբ, կաթողիկէ գաւանանքը՝ վիճարանուած կէտերու մէջ, մասնաւորապէս Քրիստոսի երկու բնութիւնները, Ս. Պետրոսի եւ Հռոմի Քաջանայտեւին գլխաւորութիւնը: Օրինակի համար, Ս. Մատթէոսի ԺԶ. գլխուն ծանօթ նախադասութիւնը լայնօրէն մեկնաբանելով, ան, ի մէջ այլոց, կ'ընէ հետեւեալ գեղեցիկ եւ տոկուն խորհրդածութիւնները, փաստելու համար Ս. Պապին անսխալականութիւնը:

Աւելի դիւրին է որ արեւը մարի...

«Դրունք դժոխաց» ասացաւա՞ծով կ'իմացունին նաեւ հերետիկոսները, որոնք իրենց չարութեամբ ու մոլորական վարդապետութեամբ պիտի չկարենան յաղթել Պետրոսի եւ անոր յաջորդներուն: Եւ այս իրականացած է, յիշաւի: Մինչ այլեւայլ աքոռներու պատրիարքները մոլորեցան հերետիկոս դառնալով, Ս. Պետրոսի յաջորդներէն ոչ ոք սխալ վարդապետութիւն մը ուսոյց. որովհետեւ, ինչպէս Սուրբ Հոգին կ'աղդէր Նոյի տապանը, որպէս զի ալիքներու բռնութենէն ծովամայն չըլլար, նոյնպէս Քրիստոս կ'առաջնորդէ Ս. Պետրոսի Յաջորդները, այսինքն Հոռոմի Քահանայապետները, որպէս զի չմոլորին հաւատքի վերաբերեալ հարցերուն մէջ:

«Այս պատմառաւ Ս. Ոսկեքերան կ'ըսէ՝ քէ Քրիստոս եւ Սուրբ Հոգին մասնաւոր կերպով կը հսկեն, որպէս զի եկեղեցւոյ Դիտապետը, այսինքն Հոռոմի Քահանայապետը, չսխալի հաւատքի մէջ, եւ ամրակուռ մնայ աղամանդի նման: Եւ այլուր նոյն սուրբը կը յաւելու քէ աւելի դիւրին է որ արեւը մարի՝ քան քէ Քրիստոսի եկեղեցին վտանգուի կամ անհետանայ:

Սակայն Միլիթար Աբրահօր հռոմէական հոգին, որ պարտի յաւերժանալ իր որդիներուն մէջ, լիուլի կը դտնուի իր կտաւին մէջ, որ դերազանց արտայայտութիւնն է Ս. Աթոռին հանդէպ իւր փարոսմին եւ իւր առաքելական տենչանքին՝ ի նպաստ հայ ժողովուրդին:

«Կը դաւանիմ եւ կ'ընդունիմ...»

Հոն կը կարդանք. «Եւ կը դաւանիմ եւ կ'ընդունիմ այն ամէն ինչ, զոր կը դաւանի եւ կ'ընդունի Սուրբ, Կաթողիկէ եւ Հռոմէական Եկեղեցին, եւ կը մերժեմ ամէն ինչ, զոր ան կը մերժէ: Ինչպէս իմ ամբողջ կեանքիս ընթացքին զիս պարտաւոր համարած եմ հնազանդելու Հոռոմի Սրբազան Հօր, որպէս Յիսուսի Քրիստոսի Փոխանորդին, նոյնը կ'ուզեմ ընել նաեւ մահուան ժամուն: Եթէ մահէս ետք ինծմէ դրուած կամ ըսուած բաներ դտնուին, որոնք համաձայն չըլլան Հոռոմի Սուրբ Աթո-

ուին վճիռներուն, կը խնդրեմ որ անոնք՝ ինծմէ՝ արտաբերուած չնկատուին, յետոյ կը կոչեմ զանոնք եւ կ'ենթարկեմ ամբողջ սրտովս Սուրբ Աթոռին սրբադրութեան:

«Կեանքիս ընթացքին, ինչպէս նաեւ մահէս յետոյ, ոչ մէկը կ'ընդունիմ իրրեւ պաշտպան — նոյն իսկ եթէ մեծ բարեկամներէս մին ըլլայ ան — եթէ ան ամէնէն առաջ պաշտպան մը չէ Հռոմի Սուրբ Աթոռին վճիռներուն. եթէ ան հաճելի չէ Հռոմի Սուրբ Աթոռին, եթէ ան հետեւող մը չէ կաթողիկէ հաւատքին ու ճշմարտութիւններուն:

«Երկրորդ՝ ես կը փափաքիմ որ Կաթողիկէ Հռոմէական Եկեղեցւոյ ճշմարտութիւնները տարածուին Հայրենիքիս մէջ. եւ ցորչափ կենդանի եմ՝ զանոնք պիտի տարածեմ անվարան, կարողութեանս համաձայն: Մահէս ետք, այս անձնական փափաքս կը կտակեմ ըրոյր աշակերտներուս եւ յաջորդներուս, խնդրելով որ նաեւ իրենք, ցորճան կենդանի են, աշխատին կաթողիկէ հաւատքին տարածման, առանց կարեւորութիւն տալու ճշմարիտ հաւատքի թշնամիներուն կողմէ՝ յարուցուած հալածանքներուն, որոնց հաւանաբար հանդիպին: Իրենց մահուան պահուն՝ նաեւ իրենք կտակեն իրենց յաջորդներուն՝ միեւնոյն թելադրութիւններով:

«Խոնարհած՝ Սրբազան Քահանայապետին եւ ըրոյր Կարդինալներուն առջեւ, կը խնդրեմ ու կ'աղերսեմ, Սուրբ Հռոմէական Եկեղեցիէն որ չկորսնցնէ՝ յոյսը՝ հայրենիքիս հանդէպ, անոր ըմբոստութիւններուն պատճառով, այլ շարունակէ զայն լուսաւորել հաւատքի լոյսով եւ իր սովորական բարեացակամութեամբ»:

Իր սրտին վերջին բաքախաւմները

Կեանքի վերջալոյսին հասած՝ լի գործով եւ արդեամբ՝ յաջտ Եկեղեցւոյ եւ իր Աղղին, մահուան անկողնին վրայ, 27 Ապրիլ 1749ին, ան ուղեց որ կուրծքին վրայ դրուէին այն խաչն ու մետալը, զորս իրեն նուիրած էր Մայրադոյն Քահանայապետը՝ կարծէք իմացնելու համար՝ թէ Ս. Պետրոսի Գահին կ'ուղղուէին իր սրտին վերջին բարախաւմները:

... Երբեք չուծացաւ իր ազգէն

Մխիթար՝ կաթողիկէ պարտէզին այս մաքրամաքուր ծաղիկը, Երբեք չուծացաւ իր Ազգէն. ընդհակառակն զայն սիրեց կաթողին: Ան հաւատարիմ պահապանն եղաւ հայ հնազոյն Ծէսին, Եկեղեցական Երաժշտութեան, հայ լեզուին ու գրականութեան: Թող բաւական ըլլայ յիշատակել անոր հրատարակած քերականութիւնները եւ մասնաւորապէս Հայկազեան Բառարանը, որ լոյս տեսաւ Արրահօր մահէն քիչ ետք. այս վերջինը 1251 էջեր ունի, զոյգ սիւնակներով, անդուդական իր տեսակին մէջ, արդիւնք՝ երկար տարիներու անխռնջ ու յամառ աշխատանքի, որուն շնորհիւ Մխիթարեան Մխարանութեան Հիմնադիրը կը փրկէր հայ հին գրականութեան պանծը եւ ռահվիրան կը հանգրտանար արդի գրականութեան:

Միւիչ ոյծը

Մխիթար եղաւ միւիչ ոյծը. իր զաւակները՝ զրեթէ երկուքուկէս դարէ ի վեր կը շարունակեն իրենց Հօր վիթխարի դործը, արդարօրէն արժանանալով երախտագիտութեան ու զմայլանքին՝ համայն հայ ժողովուրդին, որուն փառքն ու պարծանքն են աշխարհի առջեւ, ինչպէս նաեւ համեստ մէկ դոհարը Հռոմէական Քահանայապետութեան թագին:

Զոյգ սէրերը

Անժխտելի է, յիրաւի, թէ ամենամաքուր հայրենասիրութիւնը հարկ է փնտռել այն սրտերուն մէջ՝ որոնք ամէնէն աւելի կը վառին Աստուծոյ եւ իր Ս. Եկեղեցւոյն սիրով: Այդ զոյգ սէրերը Մխիթար ունեցաւ իր սրտին մէջ, սերտօրէն եւ անքակտելիօրէն իրարո՛ւ միացած: Ծառայելով Եկեղեցւոյ՝ ան կը սիրէր վեհազոյն կերպով իր Ա'ղլը, յօգուտ որուն կը պաշտօպանէր Ս. Աւետարանին ճշմարտութիւնը, ամբողջ եւ անվթար. «Ճշմարտութիւն, սէր առաջին»:

Սիրելով իր Աղլը, ան կը սիրէր Եկեղեցին, որ աստուածային առաքելութիւնն ունի հաւաքելու բոլոր ազգերը գերբնական

*միութեան մը մէջ, այնպէս՝ ինչպէս իր առաջին կոնգակին մէջ
Հեղինակաւոր կերպով կը յայտարարէ փառահաղորէն զահալա-
լող ներկայ Ս. Քահանայապետը:*

Թանկագին ժառանգութիւնը

«Քրիստոսի Եկեղեցին, հաւատարիմ պահակը՝ աստուածա-
յին կրթիչ իմաստութեան, չի՛ խորհիր, չի՛ կրնար խորհիլ քան-
դեղ կամ ստորագնահատել իւրաքանչիւր ժողովուրդի մասնա-
յատկութիւնները, ընդհակառակն, նախանձախնդիր գուրգու-
րանքով եւ ըմբռնելի հպարտանքով կը պահէ ու կը գնահատէ
գանոնք, իբր քանկագին ժառանգութիւն մը...: Եկեղեցին բեր-
կրանքով կ'ողջունէ եւ մայրական մաղթանքներով կը պաշարէ
բոլոր այն շարժումները, որոնք կը ծառայեն իմաստուն եւ կա-
նոնաւոր բացայայտութեանը՝ մասնայատուկ ուժերու եւ ձրգ-
տումներու»:

*Սէր՝ Հռոմէական Աթոռին Հանդէպ, սէր՝ Ազգին Հանդէպ,
Երկուքին միջեւ անքակտելի զօղ մը կայ, որուն մասին յաջո-
ղապէս արտայայտուած է նոյն ինքն Մխիթար, իր հրատա-
րակած Աստուածաշունչին Յիշատակարանին մէջ:*

«Թող գիտնան բոլոր անոնք՝ որոնք գիտ կը դատեն...»

Պօղոս Առաքեալ կ'ուզէր ինքն իսկ նշանակուած մ'ըլլալ Քրիս-
տոսէ՝ իր եղբայրներուն եւ ազգակիցներուն համար: Այդ չի՛
նշանակեր քէ ան կը սիրէր իր ազգը՝ աւելի քան գ'Քրիստոս,
որուն սէրէն ոչ ոք կարող էր զինք բաժնել, այլ կ'ուզէր այդ բա-
ցատուրքեամբ յայտնել սաստկութիւնը սիրոյն, գոր կը տածէր
իր ազգին բարիքին նկատմամբ: Ան՝ իր բոլոր հոգիով աշխատե-
ցաւ անոր ի նպաստ, քէեւ այդ պատճառով հալածուած ըլլար:

Այսպէս ալ ես, բաղձալով նմանիլ առաքեալին, մինչեւ որ
կարենամ եւ ողջ եմ, պիտի ջանամ ամբողջովին աշխատիլ հո-
գեւոր բարիքին եւ օգտին համար՝ իմ ազգիս, քէեւ իմ հաւատ-
քիս նշմարտութեան պատճառաւ մամնց կողմէ երբեմն, կամ ալ
միշտ ամբաստանուիմ եւ արհամարհուիմ:

Թող ուրեմն գիտնան քոլոր անոնք՝ որոնք կը խորհին իմ մասին եւ կը դատեն գիւ, որ քէեւ ես կը սիրեմ ազգս եւ կ'ուզեմ աշխատիլ յօգուտ անոր, սակայն այս սէրը չի՝ նուագեցնեն, սրտիս մէջ, ա՛յն սէրը՝ զոր ունիմ Կարողիկէ Սուրբ Եկեղեցւոյ հաւատքին հանդէպ:

Եւ փոխադարձաբար քէեւ ամէն բանի մէջ կը հպատակիմ Հոռոմի Գահին իշխանութեան, ինչպէս օրինակը տուած է մեր Ս. Հայրը՝ Լուսաւորիչ, բայց այդ չի նուագեցնեն, բնաւ, իմ սէրս եւ առաջադրութիւնս՝ աշխատելու ազգիս բարւոյն համար, եթէ նոյն իսկ ոմանք, այս հպատակութեան պատճառով, գիւ արհամարհեն:

Բարձր խորհրդանշանը

Մխիթար, իր հոգիին մեծութեան, իր լուսաւոր դադափաբաշխին եւ ասոր սքանչելի իրադործութեան մէջ, բա՛րձր խորհրդանշան մ'է, յիրաւի, իր ժողովուրդին համար, որուն ցոյց կու տայ ուղիւ ճամբան, միա՛կ ճամբան՝ փրկելու համար ուղեկան եւ ցեղային արժէքները, որոնք յեցած են բազմիցս հաղարամեայ պատմութեան մը վրայ, հիւսուած՝ փոխն ի փոխ փառքով, չարչարանքներով եւ տակաւին տեւող մարտիրոսութեամբ:

Ինչպէս Նոյի օրերուն...

Վսեմաշուք, յոյժ յարդելի եւ ողբացեալ Կարդինալ Գամիլլոյ Լաւուրենթի, շատ գեղեցիկ նամակ մը հաճած էր գրել, իրր յառաջարան, Երանելի Տէր Կոմիտաս Գեօմիլեդեանի վարդին հրատարակութեան առթիւ. այդ նամակէն մէջբերում մը՝ յոյժ սլաուշած է Մխիթար Աբրահօր ի պատիւ սարքուած այս հանդէսին մէջ:

«Հայաստան, իր անքիւ գաւակներուն արիւնով օծուած, տառապանքի եւ մահուան ահաւոր ողբերգութենէ մը ետք, որուն նմանը չէ՝ արձանագրուած պատմութեան մէջ, ահա՛ կը կանգնի, աշխարհի առջեւ, — արտասուաբոր եւ արիւնաբա-

քաւ — Աստուծմէ եւ մարդերէն հայցելու համար՝ լաւագոյն ապագայ մը...: Հայաստան պիտի շարունակէ ապրիլ, իր ցիրուցան զաւակները պիտի միանան իրարու: Ժողովուրդ մը, նըման ժողովուրդ մը, չի՛ մեռնիր: Ժողովուրդի մը ոգին՝ ամէն բանէ վեր՝ իր հաւատքն է, եւ մեք կը յուսանք եւ կ'աղօթենք որ ոգեկան միութիւնը փառապանծ հայ ժողովուրդին իրագործուի՛, միութեամբ միակ, ճշմարիտ Ս. Եկեղեցւոյն, որուն պատկանեցաւ օր մը ամբողջովին: Այն ատեն, ինչպէս Նոյի օրերուն, լսադադութեան փրկարար տապանը պիտի հանգչի Արմենիոյ լեռներուն վրայ, որոնք ոռոգուած պիտի չըլլան այլեւս արիւնով, եւ Արաքսը պիտի չունենայ ձա՛յն մը լացի, այլ բերկրանքի եւ յաղթութեան»:

Մաղթանք

Ծառային Աստուծոյ Մխիթար Աբրահօր երջանիկ մահուն Բ. դարադարձին առթիւ, ջերմօրէն կը փափաքինք որ Աստուած, բարեխօսութեամբ մեր անթիւ նահատակներուն, փութացնէ այդ օրը՝ «բերկրանքի եւ յաղթութեան»:

Մխիթար ընդունարեց այդ օրը, զայն տեսնելու համար՝ հիմնեց իր Մխարանութիւնը:

Իր զաւակները, իր հոգւոյն ժառանգորդները, շարունակելով անոր վսեմ դործը, թող իրենց թանկագին մասնակցութիւնը բերեն այդ «երջանիկ օրուան» ծագման համար, յօդուտ հայ ժողովուրդին:

Իտալական քննադէմ քարգմանեց՝

ԴԷՏ

Վենետիկ - Վերիտոն, 24-28 Սեպտ. 1950

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՀԱՒԱՏՔԸ՝

Ս. ՀԱՂՈՐԴՈՒԹԵԱՆ ՀԱՆԴԵՊ

Հետեւեալ հոյակապ մառը՝ Ն. Վ. Տ. Գրիգոր-Պետրոս ԺԵ. Կարդինալ Աղանանեան արտասանեց Ասսիզիի մէջ, աշխարհահռչակ գիտուններու, աստուածաբաններու, իմաստասէրներու, արուեստագէտներու կանառի մը առջեւ: Քրիստոնէական ուսումներու դասընթացքին հետեւող ամէն դառու եւ վիճակի պատկանող հազարաւոր անձեր եւս լսեցին զայն:

1951ի Սեպտեմբերի նոյն դասընթացքին նախագահեց մեր Հոգեւոր Տէրը:

Խորհուրդ հաւատքի

Ս. Հաղորդութիւնը, Զոհը նոր օրէնքին, խորհուրդ գերբնական կեանքի, Յիսուսի Քրիստոսի, մեր Տիրոջ իրական ներկայութեան մշտնջենաւորումը իր Եկեղեցւոյն մէջ, դարերու եւ տարածութեանց ընդմէջէն, գերազանցապէս «Խորհուրդ է Հաւատքի», ինչպէս կը յիշուի տաճան պատարազի մէջ, զինիւ սրբազործման ընթացքին, ըստ Լատինական ծէսին:

«Խորհուրդ Հաւատքի», որ, կ'ըսէ Ս. Պոնտիէնդուրա, որոշ կերպով կը գերազանցէ մարդկային իմացութիւնը աւելի՛ քան Աստուածութեան հայտը միւս յօդուածները. որովհետեւ Ս. Հաղորդութեան Խորհուրդին մէջ մեր երեւակայութիւնը կը զործէ, կերպով մը, Յիսուսի մարմինն ըլլալով երեւակայելի, լայց ընդ փոյթ ծանակուած կը զգայ ինքզինք այնտեղ, եւ հաւատաւ: Մինչդեռ Աստուածութեան միւս խորհուրդներուն

մէջ երեւակայութիւնը չի՝ զօրծեր բնաւ, եւ հետեւաբար չի խրտչիր այնքան:

Աւելի դժուարին՝ քան ստեղծագործութիւնը

Ծանօթ է նաեւ՝ թէ Ս. Թոմաս, խօսելով զոյացադիտութեան մասին, որուն շնորհիւ ներկայ է Յիսուս — Ս. Հաղորդութեան մէջ — կ'ըսէ թէ ան աւելի զժողարին բաներ կը սլարունակէ՝ քան նոյն ինքն ստեղծագործութիւնը (III, Q. 75, a. 8, ad 3):

Բայց Աստուածային Նախախնամութիւնը այնպէս մ'ըրած է՝ որ այս հրամանակարդ վարդապետութիւնը ո'րքան աւելի զժողար, անմատչելի ներկայանայ բանականութեան, որքան աւելի հակառակ՝ երեւակայութեան եւ զբայարանքներուն, այնքան աւելի առատ, սլոյծառ եւ ընդհանրական ըլլայ վկայութիւնը անոր մասին, Աստուածային Յայտնութեան ազբիւրններուն մէջ:

Ոչինչ կարելի է ակնկալել աւելի...

Ս. Յովհաննէս՝ իր Աւետարանին 2. գլխուն մէջ խօսելով Ս. Հաղորդութեան խոստումին մասին, Մատթէոսի, Մարկոսի, Ղուկասի աւետարանները՝ պատմելով անոր հաստատութիւնը, եւ Հեթանոսներու Առաքեալը՝ Երկիրց ճառելով անոր մասին, Կորնթացիներու ուղղութեամբ Ա. թուղթին մէջ, կը կիրարկեն այնպիսի պարզութիւն մը, այնպիսի սլոյծառութիւն մը եւ ճշգրտութիւն մը արտայայտութեանց, որոնցմէ ոչինչ կարելի է ակնկալել աւելի՝ ընդունելու համար ճշմարտութիւնը, նկատի ունենալով մանաւանդ, թէ Ան՝ որ այսպէս կը խօսի, Աստուած է, որուն համար ոչինչ կայ անկարելի. «ոչինչ աւելի ճիշտ է, քան այս խօսքը ճշմարտութեան»:

Անընդհատ շարքը վկայութեանց

Ո'չ միայն Ս. Գիրքը, այլ նաեւ Աստուածային Աւանդութեան զրաւոր հաւատարմութիւնն ու յուշարձանները — Առաքելական օրերէն ի վեր — կ'ընծայեն անընդհատ շարք մը վկա-

յութեանց, նախապաշարումներէ զերծ ամէն անկեղծ հոգի համոզելով աստիճան լիառատ :

Զարմանալի ոչինչ կայ :

Ամէնօրեայ պաշտամունքին կեդրոնը

Ս. Հաղորդութեան «Դոկմա»ն, արդարեւ, զերազանցապէս դործնական «Դոկմա» մ'է : Ս. Հաղորդութիւնը Եկեղեցւոյ ամէնօրեայ պաշտամունքին կեդրոնն է : Իր Աստուածային Պաշտամունքը, իր տօները, իր խորանները, իր աղօթատեղիները, իր քահանայութիւնը, միւս խորհուրդները, ամէնքը, այս կամ այն կերպով, կը ձգտին դէպի Ս. Հաղորդութեան Խորհուրդը :

Ս. Հաղորդութիւնը քրիստոնէական կեանքի աղբիւրն է, մարտիրոսներու ո'յժը, կոյսերու ողջախոհութիւնը, երկրաւոր պանդխտութեան սիրտիանքը. հետեւաբար Ս. Հաղորդութեան ուսումը եղած է ու կը շարունակէ ըլլալ զլիսաւոր մասը Եկեղեցւոյ հովիւներուն ուսուցման :

... Զի յիշեր ո'րեւէ ուղղակի ժխտում

Ս. Գրքին եւ աւանդութեանց մէջ սլաշառօրէն պարունակուած, Ս. Եկեղեցւոյ կողմէ ապրուած եւ ամէն օր ուսուցուած այս հրամանակարգ վարդապետութեան յատկանիչներուն պատճառով է, որ Եկեղեցական Պատմութիւնը, որ զժրախտաբար տրճանադրած է, առաջին դարերէն ի վեր, այնքան ժխտումներ եւ մոլորութիւններ հաւատքի այլ ճամարտութեանց շուրջ — բաւական է յիշել Ս. Երրորդութիւնն ուրացողները եւ քրիստոսաբանական հերետիկոսութիւնները — չի' յիշեր Ս. Հաղորդութեան «Դոկմա»յին նկատմամբ որոշ կարեւորութիւն ունեցող, ո'րեւէ ուղղակի ժխտում, առաջին դարերուն ընթացքին :

Պերեցկարիոս

Արեւմտեւոր մէջ՝ Պերենկարիոս յարոյց առաջին հերետիկոսութիւնը Ս. Հաղորդութեան նկատմամբ : Արեւելքը, անմիջապէս ըսե'նք, բարեբախտաբար չունեցաւ իր Պերենկարիոսը :

Հաս կը գտնուիմ, ձեր միջեւ...

Քրիստոնէական ուսումներու դասընթացքին անխոնջ եւ հանճարեղ կազմակերպիչներուն հրաւէրով, հո՛ս կը դառնուիմ, ձեր միջեւ, խօսելու համար Արեւելեան Եկեղեցւոյ հաւատքին մասին՝ Ս. Հաղորդութեան հանդէպ: Շնորհակալ եմ: Մեծապէս դո՛ւ եմ՝ որ կը դառնուիմ այս երկրին մէջ, որուն վերեւ կը թեւածէ ու կը արտփէ դողցիկ սրովբէական հոգի՛ն Սուրբ Փրանկիսկոսի, Ս. Հաղորդութեան ի փառս սարքուող մեծղի ցոյցերով հարուստ այս օրերուն մէջ: Մեծ հաճոյքով, իմացական վայելքով լսեցի լուսաւոր եւ ջերմեռանդ խօսքերը արժէքաւոր, երեւելի, հեղինակաւոր բանախօսներուն. թոյլ տուէք ինծի՝ ողջունել մասնաւոր յուզումով դանո՛նք՝ որոնք եղան յոյժ յարգելի եւ սիրելի պաշտօնակիցներս կամ յաջորդներս, իբր ուսուցիչ, Հաւատոյ Տարածման համալսարանին մէջ:

Մեծարանք մը երբեակ

Քրիստոնէայ Արեւելքի խոնարհ Հովուիս մասնակցութիւնը՝ Ասսիղեան այս հաւաքոյթներուն, օծուն՝ լոյսով եւ ջերմութեամբ, դիտութեամբ եւ բարեպաշտութեամբ հանդէպ Քրիստոսի Խորհուրդին, — չարհարանքին, մահուան եւ Ս. Հաղորդութեան — կ'ուղէ ըլլալ մեծարա՛նք մը՝ երբեա՛կ:

Մեծարանք՝ Սուրբ Փրանկիսկոսի, որ ոչ միայն ուղեց Արեւելք երթալ Քրիստոնէական Կաթողիկէ Ս. Հաւատքը քարոզելու համար, այլ նաեւ իր կանոններուն մէջ ներմուծեց մասնաւոր դուլս մը, որ կը սահմանէ սկզբունքները քարոզչական առաքելութեան, սարակինոսներու եւ ուրիշ անհաւատներու միջեւ:

Մեծարանք՝ Ասսիղի քաղաքին, որուն փառքն հիւսնելով՝ գերազոյն բանաստեղծը կը հաստատէ.

«Վայրիս մասին, Ան՝ որ կ'ուզէ քարքառիլ
Թող չը կռչէ՛ գայն Ասսիղի, է՛ կռչումն այդ անբաւարար,
Այլ Արեւելք, եթէ խօսի՛ կ'ուզէ ոչդիւ»:

Մեծարանք՝ վերջապէս, Սրովրէական Հօր բաղմերախաղաւկներուն, որոնք, սրբատուիւնք բերելէ աւելի՝ Արեւելքի մէջ թաղմապատկեցին տապանակնէ՛րը Ս. Հաղորդութեան, պահպանեցին, ի զին զոհողութեանց եւ յաճախ ի զին արեան, Ս. Տեղեաց հետ, Աստուածային Փրկչին Խորհրդական ներկայութիւնը:

Ընդարձակ նիւքը

Ինծի առաջարկուած նիւթը, «Արեւելեան եկեղեցւոյ հաւատքը՝ Ս. Հաղորդութեան հանդէպ», չափազանց ընդարձակ է:

Եթէ նոյնիսկ խօսիմ սոսկ Քրիստոսի իրական ներկայութեան մասին Ս. Հաղորդութեան մէջ, ա՛ն կը մնայ դարձեա՛լ մեր առջեւ, ճշմարիտ «ծո՛վ մը մեծ»:

Պիտի կարգաւորեմ եւ սահմանաւորեմ խօսքս.

ա) Պիտի տամ հակիրճ ճաշակ մը Արեւելեան Հայրերու զրութիւններէն, — իւրաքանչիւր զլիսաւոր եկեղեցւոյ համար՝ հատ մը:

բ) Պիտի մատնանշեմ Արեւելքի հնամենի յուշարձաններէն մին:

գ) Պիտի ակնարկեմ Ս. Պաշտամունքներուն՝ Արեւելեան եկեղեցիներու, որոնք յընթացս հերձուածին իսկ՝ մաքառեցան ի պաշտպանութիւն Կաթողիկէ ճշմարտութեան, բողոքականութեան մոլորութեանց դէմ:

Ա.

ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ Ս. ՀԱՅՐԵՐԻ

1. Կը խօսի Ս. Իգնատիոս Անտիոքացին, ցորեանն Աստուծոյ

Առաջինը Արեւելեան Ս. Հայրերէն՝ որ կը ներկայանայ ջահկիրը ճշմարտութեան, է՛ Ս. Իգնատիոս Անտիոքացին, Առաքելական Ս. Հայր մը, հին քրիստոնէութեան եւ զուգէ եկե-

դեցույ ամբողջ պատմութեան մեծագոյն դէմքերէն եւ հօրա-
դոյն նկարագիրներէն մին: Յորեանն Աստուծոյ, ինչպէս ինք-
զինք կը յորջորջէ, որ եղաւ Քրիստոսի մաքուր հացը, զոր ճըմ-
լեցին ատամները դադաններու (նահատակուեցաւ Հռոմ, Գոլո-
սէումի մէջ), Տրայիանոս կայսեր ժամանակ, 107ին:

Իրմէ մնացած են եօթը նամակներ, ճշմարիտ մարդարիտ-
ներ նախնական քրիստոնեայ զրականութեան: Անոնց մէջ, ի
դէպ պարապային, ան կը խօսի Ս. Հաղորդութեան մասին:
«Այնչափ ընտանի էր Անտիոքի Եպիսկոպոսին, կ'ըսէ Թիքսրոն,
մտածուամբ Ս. Հաղորդութեան Խորհուրդին, որ յաճախ ան կը
զործածէ պատկերներ ու ասացուածքներ, որոնք յատուկ են
այս Խորհուրդին, նոյնիսկ երբ ուղղակի նկատի չ'առնէր նոյն
Խորհուրդը, «Histoire des Dogmes, I. P. 147):

Գլխաւոր անցքերը՝ որոնք կը վերաբերին Ս. Հաղորդու-
թեան, հետեւեալներն են.

ա) Հռոմայեցիներուն ուղղած իր թուղթին է. գլխուն մէջ
կը գրէ. «Ձեմ սիրեր ապականելի սնունդը, ոչ ալ աշխարհիկ
հաճոյքները. կ'ուզեմ Աստուծոյ հացը, երկնային հացը, կեան-
քի հացը, որ Յիսուսի Քրիստոսի Մարմինն է... Եւ կ'ուզեմ ըմ-
պել իր Արիւնը, որ անապական սէրն է եւ յաւիտենական
կեանքը»:

բ) Տրաղացիներուն յղած նամակին մէջ կ'ըսէ. «Նորոգուե-
ցէք հաւատքի մէջ, որ Տիրոջ Մարմինն է, եւ սիրոյ մէջ, որ
Յիսուսի Քրիստոսի Արիւնն է» (Առ Տրաղ. է. 4):

Հռոմայեցիներուն զրուած վերոյիշեալ անցքին մէջ կը խօ-
սի Քրիստոսի հետ միութեան մասին, Յիսուսի դէմ յանդիման
տեսութեան եւ լիուլի վայելումին մասին, երկինքը. պատկեր-
ները քաղուած են Ս. Հաղորդութեան Խորհուրդէն: Երկրորդ
անցքին մէջ (առ Տրաղացիս), որոչ պատշաճեցումով մը, կը
նկարագրէ, իրեւն արդիւնք Տիրոջ Մարմնոյն եւ Արեան Ս. Հա-
ղորդութեան մէջ, հաւատքն ու սէրը, երկու գլխաւոր առաքի-
նութիւններ, որոնցմով պարտին օժտուած ըլլալ քրիստոնեա-
ները:

դ) Եփեսացիներու առաքուած զրութեան մէջ կը յայտա-

րարէ . «Դուք ամէնքդ կը հաւաքուիք Ս . Պատարազի Պաշտամունքին համար , միեւնոյն հաւատքով , յանուն միեւնոյն Յիսուսի Քրիստոսի , որ ըստ մարմնոյն Դաւթի ցեղէն է , մարդու որդի եւ Աստուծոյ որդի . կը հաւաքուիք հնազանդելու համար Եպիսկոպոսին եւ քահանայական դասուն , աներկիւղ սրտով , բեկանելով միեւնոյն հացը , որ դեղն է անմահութեան , որպէսզի չմեռնինք , այլ ապրինք միշտ Յիսուսի Քրիստոսի մէջ» (Առ Եփ . 20 , 2) :

դ) Փիղադելիացիներու նամակին մէջ կը զրէ . «Միեւնոյն Ս . Հաղորդութեան Խորհուրդն ընդունեցէք , վասնզի մէկ է Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի Մարմինը , եւ մէկ է Բաժակը անոր արեան միութեանը մէջ , մէկ է խորանը , ինչպէս մէկ է Եպիսկոպոսը քահանային եւ սարկաւաղներուն հետ» :

և) Դասական դարձած դիսաւոր վկայութիւնը կը դտնուի Ձմիւռնացիներու յորւած թուղթին մէջ , որուն մէջ զանոնք զգուշացնելով ընդդէմ երեւութականաց , որոնք կը ժխտէին Բանին զգեցած Մարմնոյն իրականութիւնը եւ չէին մասնակցեր Ս . Պատարազի Պաշտամունքին , Ս . Մարտիրոսը այսպէս կ'արտայայտուի . «Անոնք (երեւութականները) կը հրաժարին Ս . Հաղորդութենէն եւ հասարակաց աղօթքէն , որովհետեւ չեն խոստովանիր՝ թէ Հաղորդութիւնը Մարմինն է մեր Փրկչին Յիսուսի Քրիստոսի , Մարմինը՝ որ չարչարուեցաւ մեր մեղքերուն քաւութեան համար եւ զոր Հայրը յարոյց իր բարեսիրութեամբը» :

Այս խօսքերը բացատրութեան չեն կարօտիր . կաթողիկէներուն համար Հաղորդութիւնը մեր Տիրոջ Յիսուսի Քրիստոսի Մարմինն է , այն Մարմինը՝ որ չարչարուեցաւ , այն Մարմինը՝ զոր Հայրն Աստուած յարոյց :

2. Կը խօսի Ս . Կիւրեղ Երուսաղեմացին , Վարդապետն Եկեղեցւոյ

Ս . Կիւրեղ՝ ծնեալ 315ին , Եպիսկոպոս Երուսաղէմի՝ 348ին , վախճանեալ՝ 386ին , Ս . Եկեղեցւոյ Վարդապետ հռչակուած՝ 1882ին , մեղի կը յայտնէ Երուսաղէմի Եկեղեցւոյն հաւատքը :

Իր «Կոչումն Ղնծայութեան» դրքին վերջին հինգ քարոզները կոչուած են «խորհրդարանական», որովհետեւ կը հային այն խորհուրդներուն, զորս պարտէին ընդունիլ հաւատքի մէջ նոր լուսաւորեալները. Մկրտութեան, Դրոշմի եւ Ս. Հաղորդութեան Խորհուրդներուն: Իրեւ սքանչելի զաստիարակ մը կրօնադիտութեան, ան կը բացատրէ՝ թէ ի՛նչ է Ս. Հաղորդութիւնը, եւ այնպիսի խօսքերով, որ կաթողիկէ հաւատացեալը, նաեւ այսօր զանոնք կարդալով, լիովին համաձայն կը զտնէ իր զաւանանքին, ինչպէս դիտել կու տայ Գրպօ. Մաննուէլի, իր «Հայրարանութեան Ուսումնասիրութեանց» մէջ:

ա) 22րդ քարոյին մէջ (Mystag. 4), յիշատակելէ ետք Ս. Պողոսի խօսքերը Կորնթացիներու Ա. Թուղթին մէջ (Գլ. ԺԱ), ուր հեթանոսաց Առաքեալը իրրեւ ճշմարիտ Աւետարանիչ մը կը պատմէ Ս. Հաղորդութեան հաստատութիւնը, Ս. Կիւրեղ կը յաւելու. «Ներանելի Պողոսի այս բացատրութիւնը սոսկ լիովին կը բաւէ ստուգութեամբ յայտնելու համար հաւատքը աստուածային խորհուրդներու մասին, որոնց արժանանալով եղած էք մարմնակից եւ արեւնակից Գրիստոսի: Որովհետեւ ան քիչ առաջ կը յայտարարէր՝ թէ «Տէր Յիսուս ի գիշերին՝ յորում մատնէր, ա՛ռ հաց, զոհացաւ, երեկ եւ ասէ. Առէք եւ կերայք, այս է մարմին իմ...»: Քանի որ ինք անձամբ յայտարարեց եւ ըսաւ հացին մասին. «Այս է մարմին իմ», այսուհետեւ ո՞վ պիտի յանդգնի տարակուսիլ: Եւ քանի որ ան յայտարարեց եւ ըսաւ. «Այս է արիւն իմ», ո՞վ պիտի տարակուսի երբեք ըսելով՝ թէ իր արիւնը չէ: Գալիլիոյ Կանայի մէջ, էր երբեմն, ան փոխեց ջուրը գինիի, որ նման է արեան. եւ զայն նուա՞ղ հաւատքի արժանի պիտի նկատենք, երբ փոխեց գինին իր արեան: Մարմնական հարսանիքի հրաւիրուելով այդ սքանչելի հրաշքը զործեց, եւ առաւել եւս պիտի չխոստովանի՞րնք՝ թէ հարսանեկան առաքաւստի զաւակներուն վայելել տուաւ իր Մարմնէն եւ իր Արիւնէն: Լի համոզումով ընդունինք, ուրեմն, որպէս Մարմին եւ Արիւն Քրիստոսի: Որովհետեւ հացի կերպարանքին տակ կը տրուի Մարմինը, եւ գինիի կերպարանքին տակ կը տրուի Արիւնը, որպէսզի ընդունելէ ետք Քրիստոսի Մարմինն ու

Արիւնը, մարմնակից եւ արենակից ըլլանք Անոր: Այս կերպով մենք կը դառնանք Քրիստոսակիրներ, վասնզի մեր անդամներուն մէջ կը բաշխուին Քրիստոսի Մարմինն ու Արիւնը: Այսպէս, Ս. Պետրոսի խօսքին համաձայն կ'ըլլանք հաղորդակից Աստուածային Բնութեան:

բ) Այս պատճառաւ, թէպէտ մեր զգայարանները, երեւոյթներէն դատելով, Ս. Հաղորդութեան մէջ կը զգան սոսկ հացն ու զինին, հաւատքով պարտինք այդ նշանակներուն ներքեւ տեսնել ներկայութիւնը Քրիստոսի Մարմնոյն եւ Արեան: «Որով, կը յաւելու Ս. վարդապետը, (Ս. Հաղորդութիւնը) մի՛ նկատեր իրրեւ պարզ հաց ու զինի, որովհետեւ Քրիստոսի Մարմինն ու Արիւնն է, Տիրոջ խօսքին համաձայն. եւ թէպէտ զգայարանքը որեւէ ուրիշ բան դատել կու տայ քեզի, սակայն հաւատքը պարտի քեզ հաստատ եւ ստոյգ կացութեան: Ճաշակով մի՛ դատեր, այլ հաւատքով, եւ առանց որեւէ տարակոյսի վրաստահելիք որ արժանացար հաղորդուելու Քրիստոսի Մարմնոյն եւ Արեան... ուստի սորված եւ հաստատապէս համոզուած ըլլալով թէ ինչ որ հաց կ'երևի, հաց չէ, այլ Քրիստոսի Մարմինը, թէպէտ ճաշակիւիքը այլապէս դատէ, եւ ինչ որ զինի կը թուի, զինի չէ, թէպէտ այնպէս կ'երևի զգայարանքին, այլ Քրիստոսի Արիւնը, զօրացուր սիրտդ, ընդունէ՛ այս հոգեկան հացը...»:

դ) Ապա, Ս. Կիւրեղ, իրրեւ ճշմարիտ եւ զործնական դաստիարակ մը կրօնադիտութեան, սորվեցնելով նաեւ եղանակը, որով հաւատացեալները պարտին Ս. Հաղորդութեան Խորհուրդին մերձենալ, կը զործածէ այնպիսի խօսքեր, որոնք ամենախորունկ յարգանքն ու հաւատքը կը ներշնչեն Քրիստոսի իրական ներկայութեան հանդէպ: Մտիկ ընենք.

«Մերձենալով Ս. Հաղորդութեան, մի՛ մօտենար լայն բացւած ափերով եւ իրարմէ բաժնուած մատներով. այլ ձախ ափդ զիր իրրեւ դահ աջիդ տակը, ինչպէս մէկը, որ պիտի ընդունի թաղաւոր մը, եւ դողաւոր ափով ընդունէ Քրիստոսի Մարմինը, պատասխանելով՝ Ամէն: Յետոյ զուշադրութեամբ սրբացնելով աչքերդ Ս. Մարմնոյն հպումով, ընդունէ՛ զայն ուշադիր

ըլլալով, որ ոչինչ կորսուի: Ինչ որ անհոգութեամբ պիտի կորսնցնես, նկատէ՝ իրրեւ թէ սեփական անդամներէդ բան մը կորսնցուցած ըլլաս: Ըստ ինծի, եթէ մէկը քեզի ոսկիներ տայ, արդեօք զանոնք չէի՞ր պահեր մեծ զգուշութեամբ եւ ջանքով, ուչ զնկելով որ ոչ մէկ հատը կորսուի եւ կորուստ չընես: Միթէ աւելի մեծ զգուշութեամբ եւ ջանքով պիտի չհոգան, որպէսզի ոչ իսկ փշրանք մը կորսուի անկէ, որ շատ աւելի թանկագին է քան ոսկին եւ մարդարիտները:

Քրիստոսի Մարմնոյն Հաղորդութենէն ետք, մօտեցիր նաեւ Արեւան բաժակին, առանց կարկառելու ձեռքերդ, այլ խոնարհած, երկրպագութեան յարպալիւր կեցուածքով, եւ ըսէ. Ամէն: Սրբացիւր, ընդունելով նաեւ Քրիստոսի Արիւնէն: Եւ երբ անդամներդ տակաւին անով թրջուած են, հպիր անոնց ձեռքերովդ եւ անով մաքրէ աչքերդ, ճակատդ եւ միւս զգայարանքներդ: Յետոյ սպասելով յետին աղօթքին վերջաւորութեան, շնորհակալութիւն յայտնէ Աստուծոյ, որ հաճեցաւ քեզ մասնակից ընել աշնչափ մեծ խորհուրդներու»:

3. Կը խօսի Ս. Յովհան Ոսկեբերան

Ս. Յովհան Հայրապետը, իսկապէս ոսկերերան, յաճախ կը խօսի Ամենասուրբ Հաղորդութեան մասին աշնչափ մեծափայլելու պերճախօսութեամբ եւ յատկութեամբ, որ իրաւացիօրէն արժանացած է Ս. Հաղորդութեան վարդապետի տիտղոսին:

Ան ծնած է Անտիոք 344ին. Կ. Պոլսոյ Եպիսկոպոս ընտրուած է 397ին: Իր վարդապետութեամբ ան կը ներկայացնէ հաւատքը Կ. Պոլսոյ Եկեղեցւոյն:

Սիրով կը յիշատակենք Ս. Հաղորդութեան մասին իր վարդապետութեան մի քանի կէտերը:

ա) Ս. Մատթէոսի Աւետարանին մեկնաբանութեան իր ԶԲ. քարոզին մէջ ան կ'ըսէ՝ թէ Առաքեալները, վերջին ընթրիքի ժամանակ, կրցան զիւրաւ հասկնալ Ս. Հաղորդութեան հաստատութեան խօսքերուն իմաստը, այդ մասին լսած ըլլալով արդէն նոյն խորհրդեան խոստումին ճառը: «Ձեռք (հրեանե-

լու) գլխաւոր տօնը, հին Զատիկը, փոխադրելով զանոնք շատ աւելի ահաւոր սեղանի մը շուրջ, եւ ըսաւ. Անէֆ եւ կերայֆ, այս է մարմին իմ, որ վասն անք բաշխի: Արդեօք ի՞նչպէս չխռովեցան զայս լսելով: Որովհետեւ շատ եւ մեծամեծ բաներ ըսած էր անոնց կանխաւ... եւ ինք անձամբ Արիւնէն խմեց, որպէսզի, այս խօսքերը լսելով, անոնք չըսէին. ի՞նչպէս կը խմենք իր Արիւնը եւ կ'ուտենք իր Մարմինը: Եւ որպէսզի զարմացումի եւ զարհուրանքի չմատնուէին... ան ամէնէն առաջ Հաղորդութեամբ, զանոնք մղելով որ խորհուրդներուն մասնակցին առանց խռովութեան: Այս պատճառաւ ինք անձամբ խմեց իր Արիւնը»:

բ) Քրիստոսի խօսքերուն պարտինք պարզութեամբ հաւատք ընծայել, թէպէտ զգայարաններն ու բնական խելքը հակառակը հաստատեն. «Ուրեմն միշտ եւ ամէնուրեք հնազանդինք, երբեք չընդդիմանանք Տիրոջ. թէպէտ իր ըսածը հակառակ թուի բանականութեան եւ մեր զգայարաններուն, սակայն իր խօսքը պէտք է դերադաս ըլլայ պատճառականութենէն եւ մեր զգայարաններէն: Նոյն բանը կատարենք նաեւ խորհուրդներուն մէջ, չդիտելով սոսկ ինչ որ մեր զգայարաններուն ներքեւ կ'իյնայ, այլ հետեւելով իր խօսքերուն:

Իր խօսքն անսխալական է, մեր զգայարանքը դիւրաւ ենթակայ է մոլորութեան. իր խօսքը միշտ ճշմարիտ է, զգայարանները յաճախ կը խաբեն: Քանի որ Քրիստոս կ'ըսէ՝ Այս է մարմին իմ, հնազանդինք եւ հաւատանք եւ զինք տեսնենք հոգւոյն աչքերով»:

դ) Ս. Հաղորդութեան մէջ ներկայ է դոյացապէս եւ սերտօրէն մեզի կը միանայ այն միեւնոյն Քրիստոսը՝ որ, էր երբեմն, տեսանելիօրէն բնակեցաւ երկրիս վրայ, եւ զոր այսօր հրեշտակները հիացիկ կը դիտեն երկնքի մէջ: «Ներկայիս քանիներ կ'ըսեն, կը գոչէ Ոսկերեբան, պիտի ուզէի՝ տեսնել ահոր զեղեցիկութիւնը, անոր դէմքը, անոր հանդերձանքը, անոր հովաթափները: Ահա զայն կը տեսնես, զայն կը շօշափես, զայն կը ճաշակե՛ս: Դուք կը բաղձաս տեսնել անոր հանդերձանքը, ան քեզի կու տայ ինքզինքը, ոչ միայն որպէսզի զայն տեսնես,

այլ որպէսզի զայն չօշարկես, զայն ճաշակես եւ զայն ընդունիս քու մէջդ: Մտածէ՛ թէ ինչպիսի՞ ցասում կը զլսաս մատնիչին դէմ, Քրիստոսը խաչողներուն դէմ: Ուստի զգոյշ եղիր որ դուն ալ յանցաւոր չըլլաս Քրիստոսի Մարմնոյն եւ Արեան հանդէսը: Անոնք սպաննեցին անոր Սրբազան Մարմինը, դուն զայն կ'ընդունիս անմաքուր հոգեով:

Յիրաւի չբաւականացաւ մարդանալով, ճաղկուելով, զոհուելով, այլ նաեւ ինքզինք կը միացնէ մեզի, եւ ոչ միայն հաւատքով՝ այլ իրապէս մեզ իր Մարմնոյն կը փոխակերպէ: Ո՛րչափ մաքրութեամբ պարտի փայլիլ, ով որ կը մասնակցի այս Զոհին. արեւի ճառագայթներէն ո՛րքան աւելի մաքուր պէտք է ըլլայ այն ձեռքը, որ կը բեկանէ այս Մարմինը. հոգեկան կրակով ի՛նչքան լեցուն պարտի ըլլալ այն լեզուն, որ թրջուած է ահաւոր Արեամբ: Մտածէ՛ թէ ի՛նչ մեծ պատուի կ'արժանանաս, ինչպիսի՞ սեղանի մը մասնակից կ'ըլլաս: Ան՝ զոր հրեշտակները կը զիտեն դողալով եւ որուն չեն յանդգնիր նայիլ առանց զարհուրանքի, ի տես այն մեծաշուք փայլին, որ կ'արտասփռուի իրմէ, զայն կը ճաշակենք մենք, անով կը սնանինք, այնպէս կը միանանք իրեն՝ որ Քրիստոսի միսն ու Մարմինը կը դառնանք... ո՞ր հովիւը իր անդամներով կը սնուցանէ ոչխարները: Հովի՛ւ. ի՛նչ կ'ըսեմ: Յաճախ կը գտնուին մայրեր, որոնք երկունքի ցաւերէն յետոյ, իրենց զաւակները կը յանձնեն ուրիշ ստնտուներու: Բայց ան չհանդուրժեց այս բանին. մեզ կը սնուցանէ իր սեփական Արեամբ եւ մեզ բոլորովին իրեն կը միացնէ»:

Քարողին վերջաւորութեան, կը խօսի այն պարտականութեան մասին, զոր ունին Ս. Հաղորդութեան պաշտօնեաները, զայն չտալու հրապարակային մեղաւորներու. «Թէպէտ զօրավար մ'ըլլայ, զաւառապետ մը, կայսր մը, եթէ անարժան կերպով մերձենայ, դուն մերժէ. իրմէ աւելի հեղինակաւոր եղիր, վախցիր Աստուծմէ եւ ո՛չ մարդէն: Եթէ մարդէն վախնաս՝ քեզ պիտի արհամարհէ, եթէ Աստուծմէ վախնաս՝ քեզ պիտի յարգեն նաեւ մարդիկ: Եթէ չես համարձակիր, զայն ինծի չըկէ. երբեք թոյլ պիտի չտամ նման յանդգնութիւններ: Պիտի նախ-

ընտրեմ զոհել կեանքս, քան թէ անարժանի մը տալ Տիրոջ Արիւնը. եւ պիտի նախընտրեմ թափել իմ արիւնս, քան թէ ահաւոր Արիւնը տալ անոր, որուն պէտք չէ տալ...» :

դ) Ապա կը սորվեցնէ՝ թէ նոյնն է Խաչի Զոհը եւ մեր Խորաններուն Զոհը. «Ուստի քանի որ մենք եւս կը զխանք զԱյն, որ խաչուեցաւ այս երեկոյ, որպէս զոհուած զառնուելի մը, ձեզի կը յանձնարարեմ որ մերձենաք երկրւոյդ եւ յարգանքով: Զէ՞ք զիտեր՝ թէ ինչպէս հրեշտակները ներկայ եղան զերեզմանին մէջ, որ չէր պարունակեր այլեւս (Յիսուսի) Մարմինը, թափուր զերեզմանին մէջ... Մենք՝ որ պարտինք մերձենալ ոչ թէ թափուր զերեզմանի մը, այլ նոյն սեղանին, որուն վրայ զըրուեցաւ Գառնուկը, անոր կը մերձենանք ազմուելով եւ խռովութեամբ...» :

ե) Յուդայի մատնութեան մասին խօսած քարոզին մէջ, Ս. Ոսկերեւան կ'ակնարկէ սրբազործութեան խօսքերուն ազդեցութեան, Քրիստոսը ներկայ դարձնելու համար Ս. Հաղորդութեան մէջ. խօսքեր՝ որոնք ազդեցութիւն ունին մինչեւ աշխարհիս կատարածը. «Քրիստոս ներկայ է, որ պատրաստեց այս սեղանը, է նոյնինքն Ան՝ որ այժմ դոյն կը պատրաստէ: Վասն զի մարդը չէ որ ընծաները կը փոխակերպէ Քրիստոսի Մարմնոյն եւ Արեան, այլ նոյնինքն Քրիստոսն է, որ խաչուեցաւ մեզի համար... Քահանան այն խօսքերը կ'արտասանէ իրրեւ Քրիստոսի պաշտօնեայ. սակայն ազդեցութիւնն ու շնորհքը Աստուծոյ է: Ան կ'ըսէ՝ Այս է Մարմին իմ. այս խօսքը կը փոխարկէ ընծաները: Եւ ինչպէս մէկ անգամ ըսուեցաւ՝ անեցէ՛ք եւ քաղմացարու՛ք եւ լցէ՛ք զեռկիւր, բայց միշտ կ'իրականանայ նոյն խօսքը՝ մեր բնութեան տալով ծնողական զօրութիւնը. նոյնպէս նաեւ (սրբազործութեան) այն խօսքը մէկ անգամ ըսուելով, այն օրէն ցայսօր եւ մինչեւ Անոր զալուստը, իւրաքանչիւր խորանի վրայ կը զոյացնէ կատարեալ Զոհը» :

4. Կը խօսի Ս. Կիւրեղ Աղեփսանդրացի, Ախմեյեան Կաթողիկէ Հաւատքի

Անցնինք Աղեքսանդրիոյ եկեղեցւոյն: Ս. Հաղորդութեան հանդէպ անոր անշնչ հաւատքին մասին կը վկայէ Ս. Կիւրեղ, (նոյն եկեղեցւոյն Եպիսկոպոսը), որ վախճանեցաւ 444ին:

Կաթողիկէ հաւատքին այս հրաշունչ ախոյեանը, որ կանգնեցաւ ընդդէմ Նեստորի, կը դործածէ Ս. Հաղորդութեան մէջ Քրիստոսի իրական ներկայութեան հրամանակարգ վարդապետութիւնը — զոր կ'ընդունէին Նեստորականք — հերքելու համար քրիստոսարանական հրետիկոսութիւնը՝ որ ուղղուած էր Մարմնացեալ Բանին անձնաւորական միութեան դէմ:

Ան, կը սիրէ կրկնել թէ Մարմինը՝ զոր կը ճաշակենք Ս. Հաղորդութեան մէջ, անձնաւորապէս միացած է Աստուածութեան հետ, եւ որ, հետեւաբար, օժտուած է կենսատու զօրութեամբ մը. միեւնոյն Մարմինը Քրիստոսի՝ կը միացնէ կերպով մը, ամէնէն սերտ կերպով, հաւատացեալները իրարու հետ, եւ ասոնցմէ իւրաքանչիւրը՝ Տիրոջ հետ. «Մենք կը ճաշակենք, կ'ըսէ ան, (Adv. Nestorium IV capo 5), Աստուածորդւոյն սեփական մարմինը, որ եղած է կեանքի աղբիւր մը, որովհետեւ Մարմինն է Անոր՝ որ կ'ապրի Հօրմով... ինչպէս Աստուածորդւոյն Մարմինը ունի կենսատու զօրութիւն մը, որովհետեւ, խորհրդաւոր միութեամբ մը, Աստուածորդին այս մարմինն ըրած է իր սեփական Մարմինը. այսպէս, հաղորդուելով իր Մարմնոյն եւ Արեան, մենք առլցուած ենք զերբնական կեանքով մը, որովհետեւ այն ատեն Աստուածորդին կը բնակի մեր մէջ, ո՛չ միայն աստուածային կերպով մը, Սուրբ Հոգւոյն միջոցով, այլ նաեւ մարդկային կերպով մը, իր Ամենասուրբ Մարմնոյն եւ Թանկազին Արեան միջոցով...»:

Այլուր ան կը գրէ. «Մենք ունինք կենսատու խորհուրդ մը, այսինքն ամենասուրբ մարմինն ու Թանկազին արիւնը Քրիստոսի, հացի եւ գինիի կերպարանքին տակ, եւ որպէսզի շահարկինք՝ տեսնելով Մարմինն ու Արիւնը եկեղեցւոյ Սուրբ Սեղանին վրայ, Աստուած կենսատու ո՛յժ մը զրած է (սրբազործ-

ման միջոցով) իրեն մատուցուած նուէրներուն մէջ, եւ զանոնք փոխած է իր կենարար Մարմնոյն, իր դոյացական Մարմնոյն, եւ այսպէս մենք կ'ընդունինք Կեանքին Մարմինը, այսինքն Մարմինը Գրիստոսի, որ իբր Աստուած, էապէս կեանք է, եւ որ, Ս. Հաղորդութեան միջոցով, մեր մարմիններուն մէջ կը զետեղէ յաւիտենական կեանքին սերմը»:

Ս. Մատթէոսի մեկնութեան մէջ, ան հետեւեալ կերպով կ'արտայայտուի. «Դնելով խորհուրդին նիւթերը (հացը եւ զինին) Աստուածային հայեացքին ստի, Թախանձադին կ'աղօթենք որ անոնք փոխուին մեզի համար հոգեւոր օրհնաբանութեան, որպէսզի զանոնք ընդունելով՝ մարմնապէս եւ հոգեպէս սրբանանք: Յոյց տալով խորհուրդին նիւթերը Յիսուս ըսաւ. «Այս է Մարմին իմ» եւ «այս է Արիւն իմ». մի՛ կարծեր որ երեւցածը՝ պատկեր մ'է, այլ լաւ գիտցիր որ խորհրդաւոր կերպով մը Ամենազօր Աստուած նուէրները յիրաւի փոխակերպած է Գրիստոսի Մարմնոյն եւ Արեան... եւ մենք հաղորդուելով անոնց, կ'ընդունինք Սրբարար եւ կենարար ո՛յժը Գրիստոսի...»:

5. Կը խօսի Ս. Եփրեմ, Տաւիղը Ս. Հագուոյն

Անցնինք այժմ, արադարար, Հելլէն հայրերէն միւս հայրերուն, որոնք զրեցին ա՛յլ լեզուներով, եւ որոնք կը ներկայացնեն ուրիշ եկեղեցիներ: Յանձին Ս. Եփրեմի, հռչականուն սարկաւազին Եղեսիոյ, ծնած՝ չուրջ 306ին, վախճանած՝ 376ին, կ'ողջունենք երեւելի վկայ մը եւ ներդաշնակ երգի՛չ մը հաւատօքի, Ասորի Եկեղեցւոյն մէջ, որ զինք արդարեւ կը մեծարէ ու կը հռչակէ իրբեւ «Տաւի՛ղը Սուրբ Հոգւոյն». Բենեդիկտոս ԺԵ. զայն հռչակեց «վարդապետ Տիեզերական Եկեղեցւոյն»:

Խօսելով Ս. Հաղորդութեան մասին, Աւագ շարթուան չորրորդ քարոզիկն մէջ, ան պայծառօրէն եւ միաժամանակ հոգեւունչ վհուկութեամբ կ'ըսէ. «Յիսուս իր ձեռքին մէջ առաւ նախ պարզ հաց մը, օրհնեց զայն, կնքեց եւ սրբադործեց: Ապա ձեռքը երկարելով՝ տուաւ առաքեալներուն հացը՝ զոր իր աջը սըր-

բաղործած էր, Առէ՛ք, կերէ՛ք ասկէ՛ զոր խօսքս սրբագործեց : Ինչ որ կու տամ հիմա ձեզի, չկարծէք որ հաց է . առէք եւ կերէք, եւ մի՛ փոշխացնէք անոր փշրանքները, ինչ որ իմ մարմինս կոչեցի, իսկապէս իմ մարմինս է : Անոր ամէնէն փոքր փշրանքը կրնայ սրբացնել բիւրաւորներ, եւ կը բաւէ կեանք տալու համար տմէն անոնց՝ որոնք կը ճաշակեն զայն : Առէք եւ կերէք հաւատօքով, առանց վարանումի, որովհետեւ այս իմ մարմինս է, եւ ով որ կ'ուտէ զայն հաւատքով, կերած կ'ըլլայ հո՛ւրը եւ ոգին : Ան որ կ'արհամարհէ զայն (այդ հացը), կը ծաղրէ կամ կը թըշնամանէ, թող վստահ ըլլայ որ կը թշնամանէ Որդին, որ հացը իր իսկական մարմինը կոչեց եւ բրաւ : Առէք, կերէք բոլորդ, եւ անով՝ կերէք Սուրբ Հոգին, որովհետեւ ան ճշմարտապէս իմ մարմինս է...» :

Այլուր, ան կը զրէ . «Իր Մարմինը միացած է նո՛ր կերպով մը, մե՛ր մարմնոյն, եւ իր մաքրամաքուր Արիւնը կը սփռուի մեր երակներուն մէջ... : Ան ողողած է մեզ, բոլորս, եւ որովհետեւ վերին աստիճանի սիրեց իր եկեղեցին, չտուաւ անոր մահանա՛ն՝ իր նախանձորդին (Սինադոգին), այլ ինքն իսկ ըրաւ ինքզինք հա՛յ կենաց, որպէսզի զայն ճաշակէր» . ու կը վերջացնէ հետեւեալ սքանչելի բացադանչութեամբ . «Ով Տէր, կը ճաշակենք քեզ, կ'ըմպենք քեզ, ո՛չ թէ քեզ սպառելու համար, այլ ապրելու՝ քեզմով...» :

6. Կը խօսի Ս. Գրիգոր, Լուսաւորիչն Հայոց

Արաղարար պիտի ակնարկեմ նաեւ Հայաստանեայց Եկեղեցոյ հաւատքին՝ Ս. Հաղորդութեան հանդէպ, հաւատք՝ որ նուազ պայծառ եւ նուազ ամուր չէ :

Ս. Գրիգորի Հայոց Լուսաւորչին եւ առաքեալին պատմիչը՝ անոր բերինն մէջ կը դնէ, իբրեւ մաս անոր վարդապետութեան, թէ Յիսուս իր չարչարանքէն առաջ, աշակերտներուն ընծայեց իր փրկարար Մարմինն ու Արիւնը :

Նոյն պատմիչը կ'ըսէ՝ թէ Ս. Գրիգոր, մկրտելէ ետք հայերու մեծ բաղմութիւն մը, ամէնուն բաշխեց Սուրբ Մարմինն

ու թանկագին Արիւնը՝ բոլորիս Փրկչին Գրիստոսի, Մարմին եւ Արիւն, որ է կենարար բոլոր մարդերուն, Արարիչ համայն աշխարհի :

7. Կը խօսի Մանդակունի, Ս. Պատրիարքն Հայոց

Իբր կարգին Ս. Պատրիարքը, Մանդակունի (Ե. դար), կը հաստատէ. «Ճշմարիտ հաւատքով կ'իմանանք թէ Գրիստոս ներկայ է Խորանին վրայ, իրե'ն կը մերձենանք, զինք կը տեսնենք, զինք կը շօշափենք, զինք կը համբուրենք, զինք կ'ընդունինք մեր մէջ» :

8. Կը խօսի Ս. Եղիշէ, Պլպուլն Աւարայրի

Ս. Եղիշէ, Պլպուլն Աւարայրի, երգիչն առաջին քրիստոնեայ խաչակրութեան (Ե. դար), կը սորվեցնէ մեղի թէ Յիսուս ի'նչպէս, վերջին ընթրիքի ընթացքին, ճաշակեց ինքզինք, եւ կը յաւելու. «Մենք եւս, Տիրոջ Խորանին առջեւ, կը վերակոչենք Գրիստոսի մահը, հացը եւ զինին չեն մնար այնպէս՝ ինչպէս որ էին առաջ, այլ կը դառնան Մարմին եւ Արիւն Գրիստոսի» :

Բ.

ՍՈՒՐԲ ՀԱՂՈՐԴՈՒԹԻՒՆԸ

ԱՐԵՒԵԼՔԻ ՀՆԱՄԵՆԻ ՄԷԿ ՅՈՒՇԱՐՁԱՆԻՆ ՄԷՋ

Աբերգիոսի տապանագիրը

Ս. Հաղորդութեան Խորհուրդը, ա'յնքան պերճութեամբ, փաստերու առատութեամբ եւ պայծառութեամբ ուսուցուած՝ Արեւելքի Հայրերուն կողմէ, հաստատուած է Աբերգիոսի տապանին արձանադրութեան մէջ :

Այս արձանադրութիւնը, զոր երեւելին ճիշդաննի Տէ Ռոս-

սի կոչեց «Թագուհի արձանադրութեանց», կը պարունակէ ըս-
քանչեւի դաւանութիւն մը Ս. Հաղորդութեան նկատմամբ: Հե-
ղինակը՝ Արեւելիոսն է, Եպիսկոպոսը Յերապոլսոյ (Փրիւզիա,
Ասիա), Բ. դարու վերջերը: Այս արձանադրութիւնը, որ ծա-
նօթ էր արդէն Արեւելիոսի մէկ վարքէն, շատերու կողմէ կը
նկատուէր անհարազատ, ինչպէս անհարազատ կը նկատուէր ա-
նոր վկայարանութիւնը:

1883ին, սալայն, Ռեմսէյ (Ramsay), անգլիացի հնագէտը,
դտաւ, ճիշտ Յերապոլսոյ մօտերը, յիշեալ արձանադրութիւնը
կրող մարմարէ երկու բեկորներ, որոնք այսօր, իրարու միա-
ցած, կը գտնուին Լատերանեան Մուսէոնին մէջ, որուն ճշմա-
րիտ գոհարներէն մին կը կազմեն:

Այս տապանադրին մէջ, ան, ծաղկեալ եւ նկարչագեղ ոճով
մը կը պատմէ թէ ճամբորդութիւն մը կատարած է դէպի Հռոմ,
անկէ դէպի Սիրիա, մինչեւ Մծրին: Կ'ըսէ թէ այցելած է ա-
րեւելեան եկեղեցիները եւ ակնարկելով Ս. Հաղորդութեան կը
յարէ. «Հաւատքը առջնէս կ'երթար ամէնուրեք եւ իբրեւ կե-
րակուր կը պատրաստէր անսպական աղբիւրին գերազոյն Զու-
կը, զոր պարկէշտ կոյսը որսացած էր եւ մշտնջենապէս կու տար
իբրեւ կերակուր բարեկամներուն, ունենալով ընտիր գինի՝ հա-
ցին խառնուած: Ան՝ որ կը հասկնայ այս բաները եւ նոյն զգա-
ցումներն ունի, թող աղօթէ Արեւելիոսի համար»:

Յունարէն Զուկ ('Ιχθύς) բառին հինգ դրերը հինգ բառեր
կը ներկայացնեն, եւ ծանօթ է ըսլորին, ինչպէս գիտել կու տար
երբեմն Սուրբ Օգոստինոս, (De Civitate Dei, L. 18, C. 237) եւ
ինչպէս կ'ըսէ Տերտուլիանոս՝ «Nos pisciculi secundum 'Ιχθύς
nostrum Iesum Christum in aqua nascimur»: Արդ, այս հինգ
բառերը՝ «Թեսուս Խրիստոս Թէոս Իւյոս Սոտեր», լատիներէն կը
թարգմանուին՝ «Jesus Christus Dei Filius Salvator», հայե-
րէն՝ «Յիսուս Քրիստոս Որդի Աստուծոյ Փրկիչ»... Ս. Հաղոր-
դութիւնն, ուրեմն, է՝ Յիսուս Քրիստոս Որդի Աստուծոյ Փրե-
կիչ, եւ ըստ երեւոյթին կը ներկայանայ իբրեւ հաց եւ գինի, զոր
կրնան ճաշակել եւ ըմպել բարեկամները, քրիստոնեաները, ա-
նոնք՝ որոնք կը խորհին ու կը հաւատան Արեւելիոսի նման:

Գ.

ՍՈՒՐԲ ՀԱՂՈՐԴՈՒԹԻՒՆԸ

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐՈՒ ՊԱՇՏԱՄՈՒՆՔԻՆ ՄԷՋ

«Օրէնք հաւատոց՝ օրէնք աղօթից»

Եթէ Ս. Հայրերու գրութիւնները մատչելի չեն բոլոր հաւատացեալներուն, և գծրախտարար եթէ շատ պակասաւոր է — կաթողիկէ Եկեղեցիէն դուրս — Աւետարանական և աւանդական վարդապետութեան քարոզութիւնը, այսուհանդերձ Արեւելեան Եկեղեցւոյ հաւատքը՝ Ս. Հաղորդութեան հանդէպ կը յայտնուի և կը յաւերժանայ այնու՝ որ կը յաջողի համակել պարզունակ՝ բայց լիով քրիստոնէամիտ ժողովուրդին կեանքը, շնորհիւ արեւելեան հոյակապ ծէսերուն, որոնք կը պարունակեն վեհամաստ աղօթքներ ի փառարանութիւն Քրիստոսի, որ իրապէս ներկայ է՝ սրբապարծուած հացի և գինիի կերպարանքին տակ, կը մզեն մատուցանելու այն երկրպագութիւնը և պաշտամունքը, զոր պարտինք Աստուածային Անձին:

Աստուածային պաշտամունք ըսելով պիտի հասկնանք ուրեմն, այն ծիսարանները՝ որոնք յօրինուած են Եկեղեցւոյ ընդհանուր հեղինակութեամբ և վաւերացուած Անոր դործածութեամբ: Անոնց մէջ կը գտնուին այն աղօթքներն ու արարողութիւնները, որոնցմով Ս. Հաղորդութիւնը կը քահանայապարծուի և կը մատակարարուի:

Հետաքրքրական պիտի ըլլայ շատ՝ ներկայացնել ճաշակ մը զանազան ծիսարաններէն, որոնք Եկեղեցւոյ Հօր մը կամ վարդապետի մը ձայնը չեն այլեւս, այլ իսկապէս խոստովանութիւնը սմբողջ ժողովուրդներու և Եկեղեցիներու, դարերու ընթացքին, ըստ առաձին. «Legem enim credendi lex statuit supplicandi», «Օրէնք հաւատոց՝ օրէնք աղօթից»:

«Բաշխի եւ ոչ նուազի, ֆաշակի եւ ոչ սպառի»

Արեւելեան բոլոր ծէսերուն հասարակաց՝ Ս. Հոգւոյն կոչման աղօթքը կը պարունակէ իրական ներկայութեան հաւատքի դաւանութիւնը։ Ս. Յովհան Ոսկերերանի պատարագամատոյցին մէջ, որ կը գործածուի Բիւզանդական Եկեղեցիներուն մէջ եւ որ թարգմանուած է զանազան լեզուներու, կը կարգանք. «... Առաքեալ ի մեզ եւ յառաջի եղեալ յընծայս յայս՝ զմըւորնջենաւորակից քո եւ զէակից Սուրբ Հոգիդ... եւ արա ըզհայն այս թանկագին՝ Մարմին Քրիստոսիդ»։ Եւ սարկաւազը կը պատասխանէ. ամէն...։ Քահանան կը յարէ. «... Փոխարկելով Հոգւովդ քով սրբով». սարկաւազը կ'ըսէ. ամէն, ամէն, ամէն։ Բեկանելով Նշխարը, քահանան կը յաւելու. «Բեկանի եւ բաշխի Գառն Աստուծոյ, Որդին Հօր, բաշխի եւ ոչ նուազի, ճաշակի եւ ոչ սպառի»։

«Որպէսզի փոխարկէ՝ Մարմնոյն Քրիստոսի, Արեւան Քրիստոսի»

Ս. Յակոբի պատարագամատոյցին մէջ, զոր կը գործածեն Ասորիները, Մարոնիները, Քաղդէացիները, Նեստորականները, Մալապարները, Մալանքարները, Ս. Հոգւոյն Կոչման աղօթքը կը հնչէ այսպէս. քահանան. դժա՛ մեզի, Աստուած, Հայր Ամենազօր, առաքէ՛ մեզի Ս. Հոգիդ... որպէսզի դալով՝ այս հացը փոխարկէ Մարմնոյն Քրիստոսի, Մարմին՝ կենարար, Մարմին՝ որ կը բերէ փրկութիւն մեր հոգիներուն, փրկութիւն՝ մեր մարմիններուն, Մարմին Տեառն Աստուծոյ, մեր Փրկչին Յիսուսի Քրիստոսի, Մարմին՝ որ թողութիւն կու տայ մեզաց, եւ կը շնորհէ կեանք յաւիտենական անոնց՝ որոնք զայն կ'ընդունին»։ Ժողովուրդը. Ամէն։

Քահանան. որպէս զի դալով՝ այս բաժակին զինին փոխարկէ՛ Արեւան Քրիստոսի, Արիւն՝ որ կը մաքրէ հոգիներն ու մարմինները, Արիւն՝ Տեառն Աստուծոյ մեր Փրկչին, Յիսուսի Քրիստոսի, Արիւն՝ որ թողութիւն կու տայ մեզաց, եւ կը շնորհէ կեանք յաւիտենական անոնց՝ որոնք զայն կ'ընդունին։

Ժողովուրդը. ամէն։

Քահանայանք թող ըլլայ Արիւնն ու Մարմինը Գրիստոսի ամէն անոնց համար, որոնք զայն կ'ընդունին ու կը հաղորդուին, զրաւակա՞ն մը սրբացման հոգիներու եւ մարմիններու, պտո՛ւղ բարի գործերու եւ հաստատութիւն Սուրբ Եկեղեցւոյ, զոր հիմնեցիր հաւատոյ Վէմին վրայ, դժոխքին դռները զայն պիտի չյաղթահարեն, որովհետեւ պիտի սլաշտպանես զայն բոլոր հերետիկոսութեանց եւ բոլոր դայթակղութեանց դէմ, ցկատարած զարերու:

Կը կրեմ Քեզ...

Հաղորդութեան ատեն քահանայն զգալով մը մասնիկ մը կ'առնէ նշխարէն եւ կ'ըսէ. կը կրեմ Քեզ՝ որ կը կրես աշխարհը, կը կրեմ Քեզ՝ որ յենարանն եւ ամբողջ տիեզերքի. Քեզ կը դնեմ բերնիս մէջ, ո՛վ Աստուած: Շնորհիւ քեզի՝ կը խուսափիմ անմար կրակէն, շնորհիւ քեզի՝ մեղքերուս թողութեան կ'արժանանամ, ինչպէս մեղաւոր կ'ինն եւ աւաղակը, դուն մեր Տէրն ես ու մեր Աստուածը, յաւիտեանս յաւիտենից: Քաւարար մասնիկ մը Մարմնէն եւ Արիւնէն Գրիստոսի, մեր Աստուծոյն, տըրուած է ինծի՝ խեղճ ու մեղաւոր ծառայիս, ի թողութիւն յանցանաց եւ ի ներումն մեղաց, ա՛յս աշխարհի մէջ եւ միւսին, յաւիտեանս յաւիտենից, ամէն:

Բաժակ ի ձեռին կ'ըսէ. Շնորհիւ Խաչին վրայ թափուած կենսալից եւ կենսատու Արեանդ, թողութիւն տրուի յանցանքներուս, եւ ներումն մեղքերուս, ո՛վ Յիսուս, Բանն Աստուծոյ, որ եկար մե՛զ փրկելու: Մեր Յարութիւնն ըլլայ ան, Տէ՛ր մեր եւ Աստուած մեր, յաւիտեանս, ամէն:

Գրաւական կեանքի, յոյս ննջեցելոց

Ս. Հաղորդութիւնը բաշխելէն ետք, քահանան մաղղման ու բաժակն ի ձեռին, դառնալով դէպի ժողովուրդը կ'ըսէ. Փառք քեզ, փառք քեզ, փառք քեզ Տէր Աստուած մեր, յաւիտեան: Տէր Յիսուս Գրիստոս, Մարմինդ՝ զոր ճաշակեցինք, քաւարար Արիւնդ՝ զոր ըմպեցինք, չըլլա՛ն մեր դատաստա՛նն ու մեր դա-

տապարտութիւնը, այլ գրաւակա՛նը կեանքի եւ յաւերժական իրկութեան:

Ժողովուրդը. տիեզերք կը խոնարհի Քու առջեւ եւ Քեզ կը պաշտէ: Ամէն լեզու Անո՛ւնդ կը փառաւորէ, որովհետեւ դուն Յարութիւնն ես մեռելոց եւ քաղցր յո՛յսը ննջեցելոց: Ո՛վ Աստուած մեր, քեզ կը զովարանենք, եւ քեզի կը մատուցանենք մեր շնորհակալութիւնները:

(Ս. Պատարազը՝ Ասորական-Անտիոքեան ծէսով. 21 Նոյեմբեր 1942). Քորեպիսկոպոս Գէորգ Խայեաթ, տեսուչ՝ Գամբոյ Մարցիոյի Ս. Մարիամ Եկեղեցւոյն):

Մարմինդ է այս... Արիւնդ է այս...

Եթովպիական ծէսին մէջ, սրբադործման բառերուն, ժողովուրդը կը պատասխանէ. ամէ՛ն, ամէ՛ն, ամէ՛ն: Կը հաւատանք աներկմիտ. Քեզ կը պաշտենք, Տէր Աստուած մեր, ճշմարտապէս Մարմինդ է այս... կը հաւատանք, ամէն. ճշմարտապէս Արիւնդ է այս. կը հաւատա՛նք:

Ի Մարմնոյ եւ յԱրեւնէ Տեառն...

Հայկական ծէսին մէջ, հանդիսաւոր վերացումէն ետք, քահանան կը դառնայ դէպի ժողովուրդը, Ս. Նշխար եւ բաժակ ի ձեռին, կ'օրհնէ ու կ'ըսէ.

«Ի Սուրբ, ի Սուրբ պատուական մարմնոյ եւ յարենէ Տեառն Մերոյ եւ Փրկչին Յիսուսի Քրիստոսի, ճաշակեցուք սըրբութեամբ, որ իջեալ ի յերկնից, բաշխելի միջի մերում: Սա է կեանք, յոյս, յարութիւն, քաւութիւն եւ թողութիւն մեզայ: Սաղմոս ասացէք Տեառն Աստուծոյ մերոյ, սաղմոս ասացէք Երկնաւոր Թաղաւորիս մերոյ Անմահի, որ նստի ի կառս քերովբէականս»:

Ապա, Ս. Նշխարը բեկանելու պահուն, կը յաւելու.

«Խոստովանիմ եւ հաւատամ զի դու ես Քրիստոս Որդի Աստուծոյ, որ բարձեր զմեզս աշխարհի»:

Միաբերան, խանդավառօրէն...

Ս. Հաղորդութեան մէջ Քրիստոսի իրական ներկայութեան «գոկման»՝ զոր Արեւելեան Եկեղեցւոյ Ս. Հայրերն ու վարդապետները միաբերան եւ խանդավառօրէն ընդունած են, զոր դաւանած են ա՛յնքան հաւատքով եւ հանդիսաւորապէս Արեւելեան զանազան ծէսերը, պահուեցաւ ամբողջական եւ անվթար, նոյնիսկ յընթացս ազիտալի հերձուածին՝ որ կը տեւէ տակաւին:

Արեւելքի բաժանեալ Եկեղեցիներն ալ պատին ունեցան պաշտպանելու այս մեծ ճշմարտութիւնը՝ ԺԶ. ԺԷ. դարերու կեղծ բարեկարգիչներուն դէմ:

Ոչ քէ պատկեր Մարմնոյ եւ Արեան, այլ Մարմին եւ Արիւն

Ծանօթ է, արդարեւ, թէ ասոնք, իրական ներկայութեան եւ զոյացափոխութեան «գոկման» ուրանալով կամ բաժնելով՝ Ս. Հաղորդութեան զոհի ընոյթէն, դիմեցին Արեւելքիներուն, զանոնք իրենց մոլորութեանց մէջ ձգելու համար: Բայց 1576ին Կ. Պոլսոյ Պատրիարքը, Երեմիա, երբ ներկայացուեցաւ իրեն՝ Աւգոստական դաւանանքը, երկար նամակով մը հերքեց անոր բովանդակութիւնը եւ Ս. Հաղորդութեան նկատմամբ գրեց. «Հայը, դինին եւ ջուրը — կոչուած եւ հասած ըլլալով, զերբնական կերպով մը, Հոգին Սուրբ — կը փոխարկուին Քրիստոսի Մարմնոյն եւ Արեան, այնուհետեւ երկու բաներ չեն աւանդ, այլ մի եւ նոյն բանը:

Հայը եւ դինին Քրիստոսի Մարմնոյն եւ Արեան պատկերը չեն (քաւ լիցի), այլ նոյնինքն աստուածաբեալ Մարմինը Յիսուսի, քանի որ ինքը, Տէրն Մեր կ'ըսէ. «Այս է — ո՛չ թէ կերպարանքը կամ պատկերը (քաւ լիցի) Մարմնոյս, այլ ՄԱՐՄԻՆՆԸ, ո՛չ թէ արեան պատկերը, այլ ԱՐԻՒՆԸ. (Sasse, էջ 359):

Դատապարտեցի՛ն Լուգարիսի դաւանութիւնը

Եւ երբ Կալուինականները յաջողեցան իրենց հերետիկոսութեան կողմնակից դարձնել Պոլսոյ Կիւրեղ Լուգարիս Պատրիարքը, որ 1629ին հաւատոյ դաւանութիւն մը հրատարակեց, կալ-

ւինական մտայնութեամբ, Քրիստոսի ներկայութեան շուրջ, Ս. Հաղորդութեան մէջ, միւս բաժանեալ Պատրիարքները զայն զատապարտեցին իբր բացայայտ հերետիկոսութիւն, եւ վերջոսին հաստատեցին ճշմարտութիւնը՝ հետեւեալ բառերով. «Յիսուս չըսաւ. ա՛յս է պատկերը մարմնոյս, այլ ըսաւ. ա՛յս է մարմին իմ, ա՛յս է արիւն իմ. ա՛յս, այսինքն ինչ որ կը տեսնուի, կ'առնուի, կը բեկանուի, կ'ուտուի, անշուշտ սրբազործութենէն եւ օրհնութենէն յետոյ:

Պետրոս Մոկիլայի Օրքոտոքս հաւատքի դաւանութիւնը

Մասնաւոր յիշատակութեան արժանի է — ցոյց տալու համար բաժանեալ Արեւելքի անխախտ հաւատքը՝ այս «գոկմա»-յին հանդէպ — Պետրոս Մոկիլայի, Քիւեւի Մետրապոլիտին, «Օրթոտոքս հաւատքի դաւանութիւն»ը կամ «Քրիստոնէական վարդապետութիւն»ը, որ վաւերացուած էր բաժանեալ եկեղեցիներու արեւելեան պատրիարքներէն (1643): Այդ դաւանութեան մէջ սքանչելիօրէն վերստին հաստատուած է իրական ներկայութիւնը եւ կը տրուին երկու պատճառներ:

Երրորդ խորհուրդը, ըսուած է հոն, Ս. Հաղորդութիւնն է, կամ Մարմինն ու Արիւնը Տեառն Մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, հացի եւ գինիի կերպարանքին տակ, որոնց մէջ ներկայ է — ճշմարտապէս, յատկապէս, իրապէս — Յիսուս Քրիստոս... հացը կը փոխարկուի Քրիստոսի ճշմարիտ Մարմնոյ, եւ գինին՝ ճշմարիտ Արեան, տեսանելի կը մնան միայն նիւթերը, եւ այս՝ տեղի կ'ունենայ աստուածային կարգադրութեամբ երկու պատճառներով:

Երկու պատճառները

«Նախ՝ որովհետեւ չենք տեսներ Քրիստոսի Մարմինը, բայց կը հաւատանք որ ներկայ է, չնորհիւ իր խօսքին՝ «Այո է Մարմին իմ», աւելի հաւատք ունենալով, այսինքն, իր խօսքերուն եւ զօրութեան՝ քան մեր զգայարաններուն, ինչ որ մեզ մասնակից կը դարձնէ հաւատքի խոստացուած երանութեան. «Եւրանի անոնց՝ որոնք չտեսան եւ հաւատացին» (Յովհ. Ի. 29):

«Երկրորդ՝ որովհետեւ մարդս կը խրտչի ուտելէ կենդանի միսը, եւ քանի անհրաժեշտ էր որ մարդս միանար Քրիստոսի, Անոր Մարմնոյն եւ Արեան հաղորդութեամբ, որպէսզի վարչանք չզրար՝ Աստուծոյ նախախնամութիւնը զայն բարեխառնեց, եւ տուաւ հաւատացեալներուն իր սեփական միսն ու արիւնը, իբր կերակուր եւ ըմպելի, հացի եւ գինիի կերպարանքին տակ:

Կը հրաժարի՞ս... կը հաւատա՞ս...

Այս հաւատքը այնքան հաստատուն եւ պայծառ եղած է միշտ, որ անոնք — որոնք Կալուինականութենէն կ'ուզեն այսպէս կոչուած Օրթոտոքս կրօնքին անցնիլ, կը ստիպուին հետեւեալ հարցում-բանաձեւին պատասխանել. «Կը հրաժարի՞ս դուն այն սուտ վարդապետութենէն, ըստ որում Ս. Հաղորդութեան մէջ հացն ու գինին չեն փոխարկուիր Քրիստոսի Մարմնոյն եւ Արեան, այլ շօշափելի նշաններն են անոր Մարմնոյն եւ Արեան»:

Իսկ անոնք՝ որոնք Լուտերականութենէ կու դան, հարցումը հետեւեալ կերպով կը ներկայացուի. «Կը հրաժարի՞ս դուն այն սուտ վարդապետութենէն, ըստ որում Ս. Հաղորդութեան Խորհուրդին մէջ հացը չի՛ փոխարկուիր Քրիստոսի մարմնոյն, ոչ ալ Քրիստոսի Մարմինը կը մնայ հոն տեւականօրէն, եւ գինին չի փոխարկուիր Քրիստոսի Արեան, ոչ ալ Քրիստոսի արիւնը կը մնայ հոն տեւականօրէն»:

Վերջապէս, թէ՛ Կալուինականներուն եւ թէ՛ Լուտերականներուն հետեւեալ հարցումը կ'ուղղուի. «Կը հաւատա՞ս դուն, որ Ս. Հաղորդութեան մէջ հացի եւ գինիի կերպարանքին տակ հաւատացեալները Քրիստոսի Մարմինն ու Արիւնը կ'ընդունին, ի թողութիւն մեղաց եւ ի կեանս յաւիտեանականս»:

Գոյացափոխութիւն, գոհական քնոյթ...

Փոքրիկ ճաշակ մը տուի վկայագրութիւններէն — Արեւելքի հաւատքին մասին՝ Ս. Հաղորդութեան հանդէպ:

Յիշեալ վկայագրութիւններուն մէջ, բացի մասնաւորապէս

դիտուած իրական ներկայութենէն, հաստատուած է նաեւ դոյաքցափոխութիւնը, Ս. Եկեղեցւոյ հասարակաց հաւատքին համաձայն, եւ զոհական բնոյթը՝ որ կը պատշաճի Ս. Հաղորդութեան մատուցման եւ հոգեւոր սնունդի բնոյթը՝ յօգուտ հատուցեալներուն:

Ձա՛րդը Ս. Եկեղեցւոյ

Արեւելեան Կաթողիկէ Եկեղեցիները, միացած՝ Առաքելական Աթոռին, որ պահակն է եւ տնտեսական ուսուցիչը՝ ճշմարտութեան, դուրդուրանքով պահելով այս վկայագրութիւնները իրենց Ս. Հայրերուն, որոնք Ս. Հայրե՛րն են Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ, ինչպէս նաեւ պահելով իրենց ծէսերը, որոնք հարուստ եւ աշխատաւոր են Քրիստոսի անարատ Հարսին, կը մասնակցին Ս. Հաղորդութեան ջերմեռանդութեան եւ պաշտամունքին, որ ա՛յնքան զարգացած է Արեւմուտքի մէջ, հետեւելով սքանչելի ուղղութեան՝ Առաքելական Աթոռին եւ Կաթողիկէ բարեպաշտութեան, Ս. Պատարագին ամէնօրեայ մատուցման նկատմամբ, եւ յաճախակի հաղորդութեա՛ն, Ս. Խորհուրդի՛ն ցուցադրութեան, եւ անոր ի պատիւ կազմակերպուած թափօրներու, ժողովներու:

Գրաւական մը՝ Արեւելի դարձին

Արեւելքի բաժանեալ Եկեղեցիներուն մէջ կը պահպանուի, էպպէս, իրաւուն ներկայութեան Կաթողիկէ վարդապետութիւնը եւ ինքնին Ս. Հաղորդութիւնը, եւ վաւերականօրէն կը շարունակուի այս եկեղեցիներուն մէջ — ինչպէս միշտ ընդունած է Առաքելական Աթոռ — քահանայական կարգը եւ հետեւաբար ճշմարիտ եւ վաւերական է Ս. Հաղորդութեան սրբազործումը:

Բաժանեալ Արեւելքի մէջ Ս. Հաղորդութեան այս տեսական պահպանումը, միացած՝ Տիրամօր հանդէպ տաժուած ջերմեռանդութեան, արդարօրէն նկատուած է զբաւական մը Արեւելքի դարձին՝ դէպի Ս. Միութիւնը Եկեղեցւոյ:

Պատճառ եւ խորհրդանշան միաւթեան

Այս դերբնական միութեան պատճառն է, արդարեւ, Ամենասուրբ Հաղորդութիւնը, ինչպէս կ'ըսէ Պօղոս Առաքեալ. «Մէկ Հաց, մէկ մարմին ենք բոլորս, քանի որ մասնակից ենք միա՛կ Հացին, Քրիստոսի Մարմնոյն»: Բացի պատճառն ըլլալէ՝ Ս. Հաղորդութիւնը է՛ նաեւ խորհրդանշանը այս Միութեան, ինչպէս «Առաքելոց վարդապետութենէն» (Դիդակէէն) սկսեալ մինչեւ բաղմաթիւ Ս. Հայրերու, Վարդապետներու, Աստուածաբաններու խօսքերը կը շնչտեն:

«Դիդակէ»

Դիդակէն կամ «Վարդապետութիւն Երկոտասան Առաքելոց», — այս եւս Արեւելքի պատկանող փաստաթուղթ մը, ամէնէն հինը քրիստոնեայ դրականութեան, շարադրուած՝ չորնորհաց շրջանի առաջին դարուն վերջերը —, կը պարունակէ շատ դեղեցիկ աղօթք մը. բաղձանք մը արտայայտուած է անոր մէջ, որ պարտի ըլլալ բաղձանքը՝ ամէն Կաթողիկէ սրտի:

Բաղձանք մը՝ աղօթքի մը մէջ

Այդ աղօթքով կը սիրեմ փակել խօսքս. «Ինչպէս որ բեկանւած այս Հացը, լեռներուն վրայ սփռուած էր եւ հաւաքուելով եղաւ մէ՛կ, նմանապէս թող հաւաքուի Քու Եկեղեցիդ, Ո՛վ Տէր, երկրիս բոլոր ծագերէն՝ Քու Արքայութեանդ մէջ, որովհետեւ Քուկդ է փառքն ու զօրութիւնը, Քրիստոսի Յիսուսիւ, յաւիտեանս»:

Իտալական քննարկման քարգմանեց՝

ԴԵՏ

ՀԱՅՈՒՆԵՐ ԵՒ ԲԻՆԱԿԱՆՆԵՐ

ԱՄԵՆԱՊԱՏԻԻ ԳԵՐԵՐՋԱՆԻԿ ՀՈԳԵԻՈՐ ՏԻՐՈՋ ՊԱՏԳԱՄԸ

ՍՊԱՆԻՈՅ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍՆԵՐՈՒՆ (1938)՝

«Երկար ամիսներէ ի վեր անձկութեամբ է որ կը հետեւինք տխուր ու ցաւալի դէպքերու ընթացքին՝ որ Սպանիոյ մէջ տեղի կ'ունենան:

«Հայ ժողովուրդը՝ որ շատ անդամներ ինքն ալ ճաշակած է դառնութիւնը ամէնէն դժնդակ հալածանքներու, թերեւս ո՛րեւէ ազդէ աւելի կը զղայ այս պահուստ ձեր սիրելի հայրենիքին սըրտին մխուրդ տուրին ցաւն ու տուայտանքը:

«Ձեր սքանչելի հաւաքական նամակը՝ դրուած ամենամաքուր արիւնով Ձեր Եպիսկոպոսներուն, հերոսական կղերին ու քաջ հաւատացեալներուն, որոնք Սպանիոյ այսօրուան մարտիրոսներն ու վաղուան փառքերն են, յուզուած սքանչացումի եւ խոր յարգանքի մը արձագանդը դտաւ մարտիրոս Հայաստանի հովիւներու սրտին մէջ. Հայաստանի կ'ըսենք, որուն՝ այս դարուս առաջին քառորդին, ամէնէն պանծալի էջերը դրուած են նաեւ իր հովիւներուն, կղերին ու մարտիրոս հաւատացեալներն:

(1) Սպանիոյ Եպիսկոպոսները անցեալ Յուլիս 1ին, հաւաքական նամակ մը ուղղած էին Գրիստոնէութեան, որուն մէջ միջազգային ուշադրութիւնը կը հրաւիրէին իրենց երկրին մէջ պատահած աղետալի դէպքերուն վրայ:

Նկարագրելէ յետոյ երկու թէնամի կառավարութիւններու տարբեր ընթացքը ժողովրդեան հանդէպ ու սարսափելի եղբայրասպան արիւնահեղութիւնները, անձկալից կոչ մը կ'ընէին ազգերու դժութեան ու կը թախանձէին բոլոր քրիստոնեայ աշխարհի աղօթքը, որպէս զի Սպանիան վերադառնայ իր նախկին փառքին ու երջանիկ օրերուն:

Այս կոչին պատասխանեցին աշխարհի ամէն կողմէն:

Մեր Գերերջանիկ Հոգեւոր Տէրը, յանուն Հայութեան եւ յանուն իր Նք-ի իրապետութեան, անոնց ուղարկեց հետեւեալ պատգամադիրը:

րուն թափած արիւնովը: Վստահ ենք որ անոնց արիւնը, թափւած իւր հաւաստիք մը իրենց Քրիստոսի հետ ունեցած անխախտելի կապին, արտակարգ բեղմնաւորում մը պիտի ունենայ Սպանիոյ ու անոր քոյր Հայաստանի վրայ:

«Հայ եպիսկոպոսները, հաւաքուած իրենց հանգուցեալ պատրիարքին յաջորդ մը ընտրելու համար, կ'ուզեն խօսք մը ուղղել իրենց յարգոյ եղբայրակից Սպանիոյ եպիսկոպոսներուն, ըսելու համար թէ որչափ կ'ըմբռնեն ու կը կարեկցին անոնց ցաւերուն՝ այդ սարսափելի եղբայրասպան ջարդերուն առջեւ. կը յուզուին ու կը սքանչանան հերոսական արարքներուն առջեւ ու իրենց բոլոր սրտովը կ'աղօթեն, որպէս զի Քրիստոսի թաղաւորութեան այդ բաժնեմասին մէջ վերահաստատուի Քրիստոսի խաղաղութիւնը²:

«Դո՛ւք, մարտիրոսներու հայրեր, եղբայրներ ու զաւակներ էք, ո՛վ սուրբերու հայրենիքին հովիւներ: Նոյն տիտղոսը մեր ալ փառքն է: Զօդուած իրարու հետ նոյն վսեմ մականունով՝ մեզի համար պատիւ մըն է Ձեզի միանալ Քրիստոսի խորանին վրայ դնելու Ձեր և մեր փառաւոր մարտիրոսներու դեռ տաք արիւնը, որպէս զի այդ արիւնը խօսի Աստուծոյ սրտին ու ընդունի մեզի համար ողորմութիւն ու մեր հալածիչներուն համար՝ թողութիւն»:

(«Աւետիք», 1938, էջ 206-207)

(2) Արտայայտելու համար միեւնոյն ատեն՝ թէ ո՛րքան մեր ամէնուն սրտին մօտիկ է Սպանիոյ վիճակը, նորեկ ընտրեալ Պատրիարքը ուզեց իր առաջին հանդիսաւոր Ս. Պատարաղը մատուցանել նաեւ Քրիստոնեայ աշխարհիս խաղաղութեան և Սպանիոյ Եկեղեցւոյ յաղթանակին համար:

ՆԱՀԱՏԱԿԱՑ ՆՈՐԱԿԱՌՅՑ ԿՈԹՈՂԻՆ ԱՌՋԵՒ

(Ապրիլ 1939)

Հաւաքուած ենք այսօր, յարգելու համար յաւէտ անմոռա-
նալի յիշատակը մեր բերաւոր նահատակներուն՝ որ արեամբ
վկայեցին իրենց հաւատքին ու հայրենիքին համար:

Հաւաքոյթը արտասովոր հանդէսի մը համեմատութիւնը
առած է, որովհետեւ այսօր կը կոխենք սեմը քսանեւհինգերորդ
տարեդարձին այն հաւոր թուականին, երբ Հայ ազգը Քրիս-
տոսի Ս. Խաչին պինդ փարելուն, իր լոյս հաւատքին, իր հայ-
րենիքի անկախութեան արդար տենչին վնասու գիրովը դատա-
պարտուեցաւ իր արիւնը թափելու եւ ողողելու Սուրբիոյ եւ Մի-
ջադետքի անապատները:

Իրաւամբ Հայ Կաթողիկէ Պատրիարքարանս մեծ եւ չա-
ռաւոր հանդիսիւ կը յարգէ եւ կը մեծարէ խնկելի յիշատակը
հայ նահատակներուն եւ երջանիկ կը զդայ ինքդինքը՝ կանգնե-
լով յիշատակարան-կոթող մը՝ յաւերժացնելու անոնց անմահ
յիշատակը:

Այդ կոթողը ունի իր իմաստը՝ զոր կը մեկնաբանէ վրան
քանդակուած արձանադրութիւնը այսպէս՝

Ի ԻՅ. տաքեկանի նահատակութեան

Ազգիս Հայոց

1915-1939

կանգնեցաւ ուխտանուէր այս յուշարձան

որ ընդ հովանեաւ Ս. Խաչին

ունի գրեկեալն հայրենի աշխարհ

Սիւնը կը խորհրդանշէ մեր ազգը, հայրենի աշխարհը, ո-
րուն փուչերն իսկ մեզի համար վարդեր են, որուն կարօտը կը
մաշէ մեր հոգին: Կոտորուած է այս սիւնը, բեկած եւ աւերած
կ'երեւի մեզի. այդ է ստուգիւ մեր վիճակը, ցանուցիր եղած ի

սփիւռն աշխարհի, վտարանդի եւ սլանդուխտ... սակայն կան-
գիւն է այն, որովհետեւ հրաժարած է՝ կեանքի պայքարէն,
ինքնապահպանումի ուղործմէն, իր բնատուգնակ բարձր դադա-
վարականներէն:

Ս. Խաչը՝ յայս եւ փրկութիւն ազգի մարդկան, կ'իշխէ սեան
վրայ՝ իր արմատները խրելով ազգի սրտին մէջ. այդ խաչը կը
խորհրդանշէ անշիջանելի յոյսը լաւագոյն օրերու: Ս. Խաչը
կը կանգնի իրր յուսադրիչ երեւոյթ՝ որ կը մատնանշէ՝ թէ ինչ-
պէս մտայլ գիշերին կը յաջորդէ պայծառ արշալոյս մը, տա-
ժան վերեւելի մը կը գլխի փառապսակ բարձունք մը, այսպէս
ալ խաչն ու խաչելութիւնը պիտի բերէ իր հետ յարութեան մը
փառապսակը:

Ուխտանուէր այս յուշարձան:

Յուշարձան, յիշելու համար յաւէտ մեր նահատակները,
որոնք մեռան բայց չանհետացան, չկորսուեցան: Անոնք կեն-
դանի են յաւիտենական լոյսերու մէջ...

Պի'նդ պահէ, ո'ւ չայ ժողովուրդ, այս հաւատքը անդենա-
կան կեանքին, ապա թէ ոչ մեր նահատակներուն ամենադառն
հարուածը դուն տուած պիտի ըլլաս... Եթէ թոյլատրես որ չի-
ջի լոյսը քրիստոնէական հաւատքի, այն ատեն պիտի համարիս
թէ՝ յաւիտենապէս եւ թէ՝ ամբողջովին, թշնամին զանոնք բնա-
ջինջ ըրած է. մինչ անոնք, մեր հայրերն ու մայրերը, մեր քոյ-
րերն ու եղբայրները, մեր ծերերն ու երիտասարդները, պա-
տանիններն ու մանուկները, լուսաւորուած մկրտութեամբ ա-
ւաղանին, սրբալոյս միւռոնով օծուած, աստուածային անկո-
ղոսկելի դանձերով ճոխացած, աստղերու պէս բաղմահոյլ կը
բերկրին «որպէս որդիք լուսոյ եւ տուենջեան», սրբոց Վարդա-
նանց նման, պսակ ու զարդ, պահապան ու բարեխօս հայրե-
նեաց: Տեղն է հոս կրկնելու Ոսկեդինիկ մեր Եղիշէի խօսքերը.
Մահ ոչ իմացեալ մահ է. մահ իմացեալ անմահութիւն է: Մեր
տնմահ նահատակները բարեխօս ու զօրավիւ հայրենեաց են
այս աշխարհիս համար. որովհետեւ անոնց արիւնը կը բողբէ
անդադար՝ արդարութիւն պահանջելով անիրաւուած Հայ ժո-
ղովուրդին... անոնց արիւնը անըսպառելի փրկագինը ու գրա-

ւականը պիտի մնայ լաւագոյն օրերու՝ որ պիտի ծագին. այս է մեր անդրդուելի յոյսը, հակառակ իսկ ամէն յոյսի :

Կոթողին օրհնութենէն ու հոգեհանգստեան աղօթքէն վերջ, ո՞վ հայ ժողովուրդ, դուք մանաւանդ երիտասարդներ, ժպիտն ու յոյսը ազգին, տողանցք պիտի կատարէք կոթողի առջեւէն. կոթողացուցէք ձեր հոգիները ամէն մոլութեան, մոլորութեան, վհատութեան, ուժացումի դէմ. ուխտեցէք որ պիտի մնաք միշտ հաւատարիմ այն նուիրական գաղափարականներուն՝ որոնց համար մեր խնկելի նահատակները զոհուեցան, յերկրէ ի յերկինս սպակեցան : Մնայով հաւատարիմ քաղաքացիներ հիւրընկալ երկիրներու եւ հովանաւոր պետութիւններու, օրինակելի Ձեր աշխատութեամբը, համերաշխութեամբ, փոխադարձ սիրով ու միութեամբ, բարձր պիտի պահէք դրօշակը քրիստոնէական հաւատքի եւ հայրենասիրական մաքուր հոգիի :

Այս պիտի վերյիշեցնէ ու ներշնչէ միշտ՝ սոյն կանգնած կոթողը. ասոր խրախոյս են եւ քաջալեր մեր բիւր նահատակները, որոնց անմահ յիշատակը յաւէտ օրհնութեամբ :

(«Աւետիք», 1939, էջ 79-81)

ՇՐՋԱԲԵՐԱԿԱՆ ՆԱՄԱԿ Ի ՆՊԱՍՏ ԼԵՀԱՍՏԱՆԻ

ԵՒ ԱՆՈՐ ՀԱՅ ԹԵՄԻՆ

(14 Սեպտեմբեր, 1939)

Կաթողիկէ Լեհաստանը անգամ մը եւս ոտնակոխ է թշնամի րանակներու : Հոն, մեր Նուիրապետութիւնն ալ ունի իր հնագոյն վիճակներէն մին՝ Լվովի Արքեպիսկոպոսութիւնը, որուն աթոռը թափուր է յաւէտ ողբացեալ Արհի. Յովսէփ Արք. Թէոփորովիչի մահուամբը :

Գիտենք թէ ընտրուած է արդէն իր Յաջորդը, որուն անունն

այս օրերս պիտի հրատարակուէր Հռոմայ Առաքելական Ս. Աթոռին կողմէ :

Յրանսա եւ Անդլիա՝ հաւատարիմ իրենց յանձնառութեանց պաշտպանելու Լեհաստանը արտաքին յարձակումներու դէմ, ռազմապաշտ իջան փրկելու համար արշաւուած երկիրը եւ միանգամայն կասեցնելու յարաճուն սպառնալիքները բիրտ ուժին յեցած նորահեթանոս Հիթլերականութեան :

Երկիւղ մեծ է, սակայն, որ պատերազմը չպարփակուի այդ շրջաններուն մէջ միայն եւ թէ անոր սահմանները շատ աւելի լայն գիծերով ծաւալին նաեւ այլուր :

Մեր պաշտօնին նուիրական պարտք կը համարինք հրաւրելու զՁեզ եւ Ձեր միջոցաւ Հասարակութեանդ բոլոր հաւատացեալ ժողովուրդը «պտղովք արժանի ապաշխարութեան եւ բանիւք աղօթից»... եւ նաեւ քրիստոնէական կեանքի ամբողջական ապրումով զիմելու — միջնորդութեամբ Ամենասուրբ Կոյսին՝ զոր Եկեղեցին Թագուհի խաղաղութեան տիտղոսով ամէն օր օգնութեան կը կանչէ — առ երկրպագելի Սիրտն Յիսուսի, Փրկիչ աշխարհաց, որպէսզի օր առաջ վերջ դոնէ աշխարհաւեր աղէտը, եւ որպէսզի «արդարութիւն եւ խաղաղութիւն համբարեցին» (Սղմ. ԶԴ. 11) :

Աղօթքի եւ մահացուցման դործերու նուիրուին յատկապէս Քահանայական Դասը, Մանկունք Ուխտի Եկեղեցւոյ, Հաւատաւոր Կուսանք, եւ առաւելապէս ի դործ դնեն Հոգւոյն Սըրբոյ պատուէրը Յովէլ Մարդարէին բերնով. «Ընդ աստիճանս եւ ընդ սեղանն լացցեն Քահանայք եւ Պաշտօնեայք Տեառն եւ ասացեն. Խնայեա՛ Տէր, ի ժողովուրդս Քո եւ մի տար զժառանգութիւնս Քո ի նախատիմս» (Յովէլ, Բ. 17) :

Բախտորոշ օրեր կրնան ծաղիլ ի հետեւանս պատերազմին նաեւ մեր ազգին համար : Իցիւ թէ գթալով մեր վրայ՝ Աստուած այցելէր իր ողորմութեամբը իր տառապեալ ժողովուրդին :

Իւրաքանչիւր Վիճակաւորի կամքին կը թողունք Մեր վերոյիշեալ յորդորի կերպն ու յաճախութիւնը. բայց որպէս զի հասարակական բնոյթ մը ունենան ըլլալիք պաղատանքները, կը

կարգադրենք որ, պատերազմին բոլոր տեղողութեանը, ամէն Կիրակի եւ հրամայեալ Տօները, ժողովրդապետական կամ գլխաւոր Ս. Պատարագէն վերջ, երգեցունին.

ա) Մայր Սուրբը՝ ամբողջ, եւ յետոյ

բ) Գրիստոս Աստուած մեր վասն Խաչի քո պատուականի, եւայլն. Մաղթանքը:

Տուեալ ի Պէյրուք, 14 Սեպտ. 1939

(«Աւետիք», Սեպտ. 1939. էջ 134)

ԶՄՄԱՌՈՒ ՀՐԱՇԱԳՈՐԾ ՏԻՐԱՄՕՐ ՆՈՐ ՄԱՏՈՒԹԻՆ

ԲԱՅՄԱՆ ԱԹԹԻԻ ԱՄՓՈՓՈՒԱԾ ՃԱՌԸ

(15 Օգոստ. 1940)

Սրտի անխառն ուրախութեամբ՝ կը յիշեմ Ս. Գրգին սա խօսքը. «Այսօր է զոր արար Տէր, եկայք ցնծասցուք ի սմա», որովհետեւ Վերափոխման տօնը կու գայ մեզի անդամ մըն ալ աւետելու փառքի եւ պսակումի օրը, ցնծութեան օրը, ոչ միայն Ս. Աստուածածնի, այլ նաեւ բոլոր քրիստոնեաներուն, քանի Նա անոնց երկնաւոր Մայրն է: Բացառիկ ուրախութեան պատճառ մըն է օրհնութիւնը նորակառոյց մատուոին, ի պատիւ Զմմառու Տիրամօր, որ տեղի կ'ունենայ մասնակցութեամբ ըստմամբոյ հաւատացեալներու: Մատուռը՝ չքիզ իր պարզութեան մէջ, հայկական ճարտարապետութեան գիծերով երկնասլշացիկ՝ առաջինն է Լեռնալիբանանի մէջ. պատիւ Զմմառան Սիրարնութեան, նուիրատուններու եւ բովանդակ Հայութեան: Արժանաւոր Սրբալայր Զմմառու Տիրամօր պատկերին, որ ինքնին հրաշալիք մըն է եւ հրաշագործ նուէր մը Հռոմէն ընծայած Վանքիս Հիմնադրին եւ Հայ Կաթողիկէ Նուիրապետու-

Թեան վերանորոգիչին՝ Արբաշայր Կաթողիկոս Արծիւեանի, որ իր ընտրութենէն վերջ, Հոռոմ փութացած էր Գերազոյն Քահանայապետէն իր Հայրապետութեան վաւերացումը ընդունելու համար: Բենեդիկտոս ԺԴ. եւ Միբանաւորներ անոր հոգւոյն վսեմութենէն եւ սրբութենէն հմայուած, կը հիւրասիրեն, յարգի նուէրներով կը պատուեն զինքը: Անոնցմէ մին՝ իր իսկ սըրբավայրին հրաշալիքը իր մահուընէ ետք, անոր յիշատակ կը թողու, ինչպէս նաեւ ուրիշ մը, Վերափոխման սքանչելագործ պատկերը:

Այս բոլորէն յետոյ, քաղցր է յիշել, Նարեկի վանքին անցեալը, ուր երբեմն Տիրամայրը Հայութեան պաշտումը կ'ընդունէր. քաղցր է նաեւ գոչել մեր Ս. Հօր, Գրիգոր Նարեկացիին հետ. «Ծուներ կրկնեցի արժանապատիւ քումդ պատկերի... ի քեւս պահպանութեան լայնատարած քումդ մաղթանաց ապաւինելով, սէրս մեր ի սմա տարածեմք եւ աներկբայ յուսով հաւատամք ասլի», իբրեւ հաւատացեալներ՝ անհատապէս եւ ազգովին:

Հուսկ ուրեմն, Ձմառու Միարաններուն, Բարերարներուն եւ ճարտարապետ Պր. Աւետեանին շնորհակալութիւն յայտնելով՝ կը հրաւիրեմ Ս. Աստուածածնի մայրական օրհնութիւնը եւ առատ վարձատրութիւնը ամէնուն վրայ, ու խօսքս կը փակեմ ըսելով՝ Թէ առաջին Ս. Պատարաղը պիտի մատուցանեմ նորօծ Խորանին վրայ Սրբդ. Քահանայապետին դիտաւորութեան, որպէսզի իրագործուի անոր վեհ նշանարանը՝ որ է «Խաղաղութիւն յարդարութեան», նոյնպէս նաեւ Հայ Կաթողիկէ նուիրապետութեան պալծառութեան ու բովանդակ Հայութեան բարօրութեան համար:

(«Աւետիք», Օգոստ. 1940, էջ 75)

ՀՈՎՈՒԱԿԱՆ ԱՅՑԵԼՈՒԹԻՒՆ ՀԱԼԷՊ

(Հ.Բ.Ը.Մ.-ի ակումբին մէջ, 25 Հոկտ. 1941)

Ժողովուրդի մը պահպանման ամենալուրջ միջոցները՝ կրօնք, հայրենիք եւ հայրենասիրութիւն են, գեղեցիկ նմանութեամբ մը երկու Մասիաներու՝ որոնք երկինք կը բարձրանան ձիւնափայլ կատարներով. պէտք է որ մենք ալ կրօնքով եւ հայրենասիրութեամբ բարձրանանք:

... Եթէ Կաթողիկէ Հայերը ունեցած են որոշ զիրք մը, առօր բուն իսկ պատճառները վերադրելու է պարագաներու ստիպման, որոնք անշուշտ ժամանակով կը սրբադրուին, եւ ահա ասոր ապացոյց Միթարեան Վարժարանը՝ որ Հալէպի մէջ հիմնուեցաւ հայկական կրթութիւն տալու համար հայ եւ արաբախօս հայ մանուկներու: Մեր փառաւոր անցեալը շատ դասեր ու գեղեցիկ օրինակներ կու տայ մեզի ազդն ու հայրենիքը պահելու համար: Ունինք օրինակներ՝ Վարդաննէր, Վահաններ եւ Ղևոնդներ. պէտք է անոնց օրինակին հետեւինք՝ եթէ կ'ուզենք Հայ անուան արժանի ըլլալ...:

(«Աւետիք», Հոկտ. 1941, էջ 84)

ՀՈՎՈՒԱԿԱՆ ԱՅՑԵԼՈՒԹԻՒՆ ԳԱՄՇԼԻԷ

(Նոյեմբեր 1941)

Դառնալով ժողովուրդին, կը հրաւիրէ զանոնք իրեն միանալու եւ աստուածային Նախախնամութեան շնորհակալ ըլլալու, որ իրեն ներշնչած է Հայ Նահատակներու արիւնով լեցուած այդ նորակազմ թեմը Արհապատիւ Զօհրապեան Գերապայծառի հոգածութեան եւ կաղմակերպիչ եռանդին յանձնելու:

«Եթէ չորս տարի առաջ մեր հասարակութիւնը ինքզինքը խոնարհած կը զղար ձէվիրէի մէջ, այսօր կրնայ իր գլուխը բարձրացնել՝ որովհետեւ շնորհիւ իր իմաստուն եւ առաքինի

Առաջնորդի ջանքերուն, յաջողած է ունենալ միայն երկուքուկէս տարուան ընթացքին իր եռանդուն եւ անձնաղոհ քահանաները, իր գեղեցիկ եկեղեցիները եւ տոհմիկ դաստիարակութեան սատարող յառաջադէմ գալրոցները» :

(«Աւետիք», 1942, էջ 9)

ՀԱԼԷՊԻ ՄԽԻԹԱՐԵԱՆ ԴՊՐՈՑԻՆ ՄԷՁ

(Նոյեմբեր 1941)

Կարճ ժամանակի մէջ ձեռք բերուած այս յաջողութիւնները մայրենի լեզուին եւ գրականութեան, ինչպէս նաեւ տոհմային եւ արտաքին ուսմանց մէջ, հաստատ երաշխիքն են անդրադոյն նորանոր յաջողութիւններու՝ զորս բոլոր սրտովս կը մաղթեմ եւ որոնք յատուկ ու սովորական են արդէն Մխիթարեան վարժարաններուն : Հալէպի մէջ Մխիթարեան վարժարանի մը ղոյութիւնը կը պարտինք Ս. Ղազարու վանքին բոլորանուէր հոգւոյն եւ ձեռնառութեանը թեմին առաջնորդ Արճի. Հինտիէ Արքեպիսկոպոսին, որ ջերմ փափաքող է հայաշունչ դաստիարակութեան իր հօտին : Եւ Մխիթարեան այս վարժարանը, իմաստուն վարչութեամբը իր անխոնջ տեսչին՝ Վեր. Հայր Վերթանէս Վ. Խանպէկեանի եւ օժանդակութեամբը միւս անձնուէր Հայրերուն եւ ուսուցիչներուն, լիուլի կ'արդարացնէ իր վրայ դրուած յոյսերը՝ պարզեւելով ազգին, կրօնքի եւ հայրենիքի սիրով թրծուած, ուսեալ եւ բարեկիրթ զաւակներ, որոնք կարող պիտի ըլլան վառ եւ անխաթար պահել հայութեան խելատիպ նկարագիրը : Մաղթանքս է որ Հալէպահայութիւնն ալ բերէր իր կողմէ ցանկալի պնահատանքը Մխիթարեան այս ազդօգուտ ձեռնարկին :

«Կը սիրեմ կրօնքս առանց Ազգէս պաղելու, կը սիրեմ Ազգս առանց կրօնքէս թուլնալու» :

Մխիթար՝ իսկական զաւակ Կաթողիկէ Ս. Եկեղեցւոյ, որուն ճշմարտութեան փաստերը կը դռնէր նաեւ Հայ Եկեղեցւոյ սուրբ Հայրերուն, Վարդապետներուն մատեաններուն մէջ, եղաւ միանգամայն Ազգին ամենամեծ զաւակներէն ու բարերարներէն մին, որուն առջեւէն երկուքուկէս դարէ ի վեր համայն Հայ Ազգը կ'անցնի խոր հիացումի և երախտագիտութեան զգացումներով, ճանչնալով անոր մէջը իր լուսանորոգ Հայրապետը և անկէ հաստատուած Ս. Ղազարու վանքն ալ իր օրրանը այդ հայկական վերածնունդին:

Անմահ է Մեծն Մխիթար հաւասարապէս Ս. Եկեղեցւոյ և Ազգին տարեգրքերուն մէջ, անմահ է ան իր զաւակներուն գործունէութեանը մէջ, որ հնազանդ իրենց Հօր և հիմնադրի կոտակին՝ կը շարունակեն այդ մեծ գործը դարթօնքի և տոհմային մշակոյթին:

Խօսքս կը փակեմ մաղթելով բարօրութիւն և հրաւիրելով աստուածային օրհնութիւնը բոլոր Հայ Ազգին վրայ, այս աշխարհաւեր պատերազմի միջոցին մանաւանդ: Յուսով եմ որ ցան ու ցիր եկած դաղթած Հայութիւնը, մնալով միշտ հաւատարիմ հպատակ զինքը հիւրընկալող երկիրներուն օրինաց, օր մը կարենայ ամփոփուիլ Մայր Հայրենիքի մէջ, ուր երկու Մասիսներու նման, իր կրօնքովը և ազգութեամբը, կարողանայ վայելել քաղցր արեւը հայրենի երկնքին:

(«Աւետիք», 1942, էջ 6)

ԱՊՐԻԼԵԱՆ ՍԳԱՏՕՆԸ

(26 Ապրիլ, 1942)

Մենք ալ, նոյն նահատակներու սերունդը, զիտնայինք զմեզ արժանի ընել անոնց կտակած ամենամեծ գանձերուն, ապրելով այնպէս՝ ինչպէս անոնք ապրեցան. Գրիստոսասէր և ազգասէր: Այդ ալ պիտի ըլլայ տեսակ մը նահատակութիւն. ո-

րովհետեւ՝ զրկանքներ պիտի պարտադրէ մեր կեանքին. բայց այսպէս է որ մենք՝ մեր հայրերուն հասած բարձրութիւններուն վրայ պիտի կարենանք մնալ թէ՛ իբր աղէ եւ թէ՛ իբր անհատ :

(«Աւետիք», 1942, էջ 30)

ՊԵՅՐՈՒԹԻ Ս. ԸՆՏԱՆԻՔ ԴՊՐՈՑԻ

ՆԱԽԿԻՆ ՍԱՆՈՒՀԻՆԵՐՈՒՆ

Մեր շուրջը ցրուած հայութեան պատկերը չափազանց անմըխիթար դժեր ունի իր մէջ, զորս պէտք է սրբադրել ի դին ամէն զոհողութիւններու : Պահանջին ստիպողականութեան առջեւ, մենք բոլորս կը պարտինք մեր կարելին ընել՝ կասեցնելու համար աղէտը եւ մեր աղէպային արժանապատուութեանը վայել մակարդակի մը բարձրացնելու ներկայ հայ սերունդը, որ այլապէս խորթացած՝ ի սպառ կորսուելու դատապարտուած է : Արդ, մեծապէս մխիթարական երեւոյթ մըն է օրիորդաց այս կրկնակ Միութիւններու զոյակցութիւնը եւ զործակցութիւնը բարեպաշտական եւ բարեդորձական անբաժան եւ անխզելի մարդերուն մէջ. զի կրօնքն ու մերձաւորին սէրը այն միակ լծակն է, որ կարող է բարձրացնել եւ ազնուացնել անհատներն ու ազգերը եւ տալ իմաստ մը կեանքին :

(«Աւետիք», 1942, էջ 55-56)

ՎԻԵՆՆԱԿԱՆ ՄԽԻԹԱՐԵԱՆ ԱՇԱԿԵՐՏՆԵՐՈՒՆ

(27 Փետրուար, 1944)

«Նախ եւ առաջ կը յայտնեմ իմ յատուկ զոհունակութիւնս ինքզինքս Մխիթարայ զաւակներուն մէջ տեսնելով, որոնց աշխատանքները եւ արժանիքը աղբիս մէջ խիստ մեծ են : Անոնք

ստուգիւ եղած են ու կը մնան հարազատ դաւակնները անոր, որ 17րդ դարու խաւարին մէջէն ծաղեցաւ իբրեւ պայծառ արեգակ մը եւ ազգիս երկրորդ Լուսաւորիչը հանդիսացաւ: Անիկա եղաւ ստուգիւ Հայոցս համար նախախնամական այն մարդը՝ որ զրահուած անշէջ հաւատքով եւ ապաւինած Տիրամօր հօր պաշտպանութեան, գիտցաւ անվերջ փոթորիկներու մէջէն իր նաւը առաջնորդել կայանէ կայան, մինչեւ խաղաղ սփռնքը Վենետիկոյ կղզեակին, եւ հոն աղօթքով եւ աշխատանքով դրասանդուած իր կեանքի բոլոր պահերը նուիրել ազգին, անոր զարթօնքին եւ վերելքին: Այսպէս, դարերու փոշիներու տակէն դուրս եկան դալիոտ փշուրները անցեալին, վերականգնանացաւ հայ լեզուն, եւ ամբողջ նուիրական գեղեցկութեան մէջ վերապրեցան հայ արարողութիւնները եւ երգութեան մեր սուրբ Հայերու աննման շարականները:

Վերջացուց՝ յորդոր կարդալով բոլորին, որ «արթուն պահակները ըլլան իրենց այս սրբութիւններուն եւ գիտնան արժանի դաւակնները հանդիսանալ այնքան մեծ նախնեաց»:

(«Աւետիք», 1944, էջ 5)

ՊԱՂՏԱՏԻ ՄԵՋ

(26 նոյեմբեր, 1944)

Անապատին մէջէն անցքը պատեհութիւնը տուաւ տեսնելու ինծի Տիգրիսը եւ Եփրատը՝ պատմական այդ երկու հսկայ գետերը, որոնք ծագում կ'առնեն մեր Հայաստանի լեռներէն եւ կ'արգասաւորեն այն երկիրները, ուրկէ կ'անցնին: Անոնք կը յիշեցնեն ինձ երկու առաքինութիւններ, որոնք մեր Ազգին փառքը եղան միշտ. աստուածապաշտութիւն եւ հայրենասիրութիւն: Ի տես այս դետերուն, որոնց վէտվէտուն ալիքները պատմութեան մը, քաղաքակրթութեան մը, հպարտութեան մը ծալքերը կը բանան մեր առջեւ, յիշենք մենք ալ մեր պատմութիւնը:

նը, մեր հայրենիքը. յիշենք թէ մենք ալ ժողովուրդ մըն ենք, մենք ալ աղդ մըն ենք. թէ ունինք մենք ալ մեր դարաւոր անցեալը, մեր սքանչելի հարստութիւնները, մեր լեզուն, մեր գրականութիւնը, մեր հերոսները: Սիրենք այս ամէն նուիրականութիւնները եւ, թէպէտ հեռու մեր հայրենիքէն, անով եւ մեր հայութեամբը դմել հպարտ դռանք: Հայրենասիրութեան միացնենք աստուածաշտութիւնը, որուն պէտք է հրաւիրէ զմեզ Եփրատ գետը, մեր Ազդի Մկրտութեան աւազանը: Արդարեւ այս գետին մէջ է որ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ մկրտեց մեր Տրդատ թագաւորը եւ ժողովուրդը, որոնք փառքը ունեցան այսպէս պատմութեան առջեւ ներկայանալու իբրեւ առաջին աղղը՝ որ պաշտօնապէս ընդունած է քրիստոնէութիւնը: ... Ապրեցէք որպէս ճշմարիտ քրիստոնեաներ, ապրեցէք որպէս ճշմարիտ Հայեր:

(«Աւետիք», 1944, էջ 8)

ՊԱՂՏԱՏԻ ՀԱՅ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ԱՌԱՋՆՈՐԴԱՐԱՆԻ ՄԻՋ

(3 Դեկտեմբեր, 1944)

«Ինծմէ խօսք մը կը սպասէք, թոյլ տուէք որ ատիկա ըլլայ պատգամը իսկ Քրիստոսի. Սիրեցէ՛ք զմիմեանս: Ատիկա կ'ընտրեմ ոչ թէ տարակուսելով միմեանց հանդէպ ունեցած ձեր զղացումներուն մասին, այլ թէ Քրիստոսի պաշտօնեայի իմ հանդամանքս, որով սերտիւ կապուած եմ Եկեղեցւոյս եւ Ազգիս, կը պահանջէ ինծմէ՝ որ սիրոյ, համերաշխութեան ու միութեան առաքեալ մը հանդիսանամ նախ՝ աղագիկից հայ եղբայրներուն մէջ, զգալով ես ինքս Հայ՝ ծննդավայրովս, Հայ՝ երակներուն մէջ վաղող արիւնովը, անկախօրէն ամէն դաւանանքէ եւ յարանուանութենէ, բայց, այնչափ աւելի Հայ՝ որքան աւելի Կրօնքիս եմ կապուած: Քանզի եթէ դոյութիւն չունենային կամ գաղբէին իսկ երբեք ընական կարգի պատճառ-

ները — ինչ որ կարելի է — Հայրենիքս սիրելու, ես զայն դարձեալ պիտի սիրէի այն կուռ ու մաքուր սիրով, որ կրօնական համոզումներս կը ներշնչեն ինձ: Մնաց որ այս պատգամը Հայրենիքին ալ է ըստ յինքեան: Հայրենիքը մեզի համար չի նշանակեր սոսկ աշխարհադրական հոգամաս մը, լեռներ, դաշտեր, գետեր ու հողիէ ղուրկ նման ուրիշ բաներ, որուն Հայաստան անունը կը տրուի, այլ աւելի մեր Հայ եղբայրը, ուր որ ալ գտնուի, ո՛ր Յարանուանութեան, ո՛ր Կուսակցութեան ալ պատկանի ան»...:

Ամենապատիւ Հոգեւոր Տէրը՝ հպանցիկ ակնարկով մը ցոյց տալէ ետք մեր պատմական, մեր քրիստոնէական կրօնքին ու աւանդութեանց եւ մեր պապենական բարեբերու դեղկցկութիւնները, յորդոր կարգաց սիրելու զանոնք, «զի այդ բոլորը մեր Հայրենի հողին վրայ ծլած ու աճած՝ մեր ցեղին անկողնուտելի ժառանգութիւնն են: Ու մեր Հայրենիքը ո՛րքան ուռճացեր է այս քաջարի ու կտրիճ զաւակներով, որոնք հերոսներն են դարձեր թէ՛ ոսկի աշխատանքի եւ թէ՛ ռազմի բոսոր դաշտերուն վրայ: Պինդ սիրենք զայն եւ մաղթենք որ ներկայ պատերազմին զարհուրանքներէն վերջ, շարունակէ ան իր խաղաղ վերելքը շինարարական, մշակութային մարդերու մէջ, խղճի ու կրօնքի, խօսքի ու մամուլի կատարեալ ազատութեամբ, առանց որու՝ ճշմարիտ յառաջդիմութիւն, քաղաքակրթութիւն զոյուցիւն չունին»:

(«Աւետիք», 1945, էջ 7)

ՊԱՂՏԱՏԻ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՈՒԹԵԱՆ

(16 Դեկտեմբեր, 1944)

Ի՛նչ աւելի մեծ խրատ պիտի կարենայի տալ ձեզի, Հայ քրիստոնեայ երիտասարդներուդ, քան այն՝ որ մէկէ աւելի անգամներ լսած էք թերեւս, թէ Հայ երիտասարդը կը պարտի

ըլլալ խանդավառ ու լուրջ միանդամայն: Լըջութիւն՝ հանդէս
օրէնքներուն այն երկրին, որ ձեռք հիւրընկալեր է տարադիր:
Դիտցիր ըլլալ երախտապարտ, օրինապահ ու հաւատարիմ ծա-
ռայողը անոր ու սիրէ դայն իբր երկրորդ հայրենիք: Լուրջ
եղիր, ո՛վ Հայ երիտասարդ, հեռանալով ամէն միջավայրէ,
փախչելով ամէն արարքէ՝ որ նկարագիրդ կը խաթարէ, արիւնդ
կ'ապականէ, ցեղիդ յատկութիւնները քու մէջդ կը մարէ, մահդ
կը փութացնէ. ու կազմէ չուտով քու բոյնդ, ուր պիտի յաւէտ
վառ սրահես ջահը քու պապնական մաքուր բարքերուդ, քրիս-
տոնեայ շնորհարեր աւանդութիւններուն, եւ դայն ապագայ
սերունդներուն փոխանցես: Նաեւ խանդավառութիւն՝ ոչ միայն
քու կեանքիդ, այլ նաեւ քու Աղբիւր ու հարազատ Հայրենիքիդ՝
Հայաստանի մասին: Աստուածային Նախախնամութիւնը այն-
պէս կարգադրած էր այս ահաւոր պատերազմին մէջ, որ խնայ-
ւեցաւ մեր հայրենիքին, որ փոխանակ դութի՝ դարձաւ այս
անդամ հիացումի առարկայ: Խանդավառ եղիր, ո՛վ երիտա-
սարդ, քու լեզուիդ համար՝ ճոխ ու ճկուն ու նոյնքան ալ քաղ-
ցրահնչիւն, որով մեր հայրերը զԱստուած փառաբանեցին ու
Հայրենիքը երգեցին եւ մեր մայրերը Քրիստոսի սուրբ անունն
ու Հայաստանը թոթովել սորվեցուցին: Աւելի քան քառորդ
դարէ ի վեր մեր ժողովուրդը լքած է այլեւս Տաճկաստանը,
ինչո՞ւ տակաւին շատ շատեր անոր լեզուն, անոր զապիր երգերը
կը պահեն: Հայերէն խօսէ՛, դուն, Հայ պատանի, եւ խօսակցու-
թիւնդ աւելի անոյշ ու բառերդ աւելի համեստ պիտի ըլլան:
Խանդավառ եղիր քու գրականութեանդ, քու երաժշտութեանդ,
քու գեղարուեստական ձիրքերուդ, քու ցեղային հանճարիդ
հանդէս: Լուրջ ու խանդավառ՝ դուք արժանաւոր զաւակները
պիտի հանդիսանաք մեր սիրելի Հայրենիքին, մեր յաւէտ պան-
ծալի Աղբիւր:

(«Աւետիք», 1945, էջ 8-9)

ԿԱՐԴԻՆԱԼՈՒԹԵԱՆ ՀԱՂՈՐԴԱԳԻՐԸ ԸՆԴՈՒՆԱԾ ՕՐԸ

(18 փետրուար, 1946)

Վսեմազուգ Հոգեւոր Տէրը յուզուած շեշտով նախ շնորհակալ եղաւ աստուածային Նախախնամութեան, որ միշտ հայրենի հովանին տարածեց իր վրայ բովանդակ կեանքին ընթացքին. իրրեւ դեռատի բոյս մը՝ զինք կոփկասի արծաթ լեռներէն փոխադրեց յաւիտենական քաղաքը, ուր սրբազան Քահանայապետներու շունչին տակ իրեն ջամբեց մաքի ու սրտի առատ սնունդ մը եւ հետազային շարունակ դուրդուրաց իր վրան: Յետոյ շնորհակալութիւն յայտնեց Սրբազան Պապին եւ ըսաւ.

Պիոսի մը օրով Քահանայութեան պատրաստուեցայ, ուրիշ Պիոսի մը օրով Քահանայութեան լրումը ուտացայ եւ դարձեալ Պիոս մըն է որ զիս Ծիրանաւոր իշխանի պատուաստիճանին կը բարձրացնէ այժմ: Այս վայրկեանիս՝ խոնարհ հպարտանքով մը համակուած եմ. խոնարհութեամբ՝ զի դիտակից եմ անբաւականութեանս. հպարտանքով՝ զի սիրելի աղջս, Հայ աղջն է որ կը փառաւորուի իմ խոնարհ անձիս մէջ, այն աղբը՝ որ մայրն է սուրբերու եւ մարտիրոսներու. Հռոմէական ծիրանին այսօր անոնց հերոսական արիւնը կը պսակէ:

ՈՒՂԵՐՁ ԱՌ ՊԻՈՍ ԺԲ. Ս. ՊԱՊ

ՅԱՆՈՒՆ ՆՈՐԸՆՏԻՐ ԿԱՐԴԻՆԱԼՆԵՐՈՒՆ

(20 փետր. 1946)

Երանաշնորհ Հայր,

Խորապէս վրդոված եմ՝ ինծի վիճակած վսեմազոյն պատուին համար, ինծի՝ որ տրուպն եմ առաքելոց, Թարգման հանդիսանալու՝ ձեր Սրբութեան Օգոստոսփառ Գահին առջեւ, մեծարանքի եւ երախտադիտութեան որդիական ջերմ զգացումներուն՝ որոնցմով կը բարախեն սրտերը այս ընտիր հովիւներու եւ առաջնորդներու դասին՝ զորս, դուք, Երանաշնորհ Հայր,

հաճեցաք զերազանց յօժարութեամբ կոչել որ մասնակցին Ս. Եկեղեցւոյ զերագոյն խորհուրդին :

Իայց միանդամայն անպատմելի ուրախութեան եւ անսահման վստահութեան զգացում մը կը համակէ սիրտս . ուրախութիւնն ու վստահութիւնը որդւոյն իր ամենասիրելի հօր առջեւ , որուն մէջ կը մարմնանան ընդհանրական ու անմիջական հայրութիւնն ու բարութիւնը Աստուծոյ : Պա՛ւլը՝ Հասարակաց Հայրը հաւատացեալներուն , որուն շատ լաւ կրնան ու կը պարտին պատշաճիլ Տերտուղիանոսի խօսքերը . «Այնքան Հայր՝ ոչ ոք , այնքան զթաժ՝ ոչ ոք» (Յաղագս Ապաշխարութեան դլ . Ը) :

Երանաշնորհ Հայր ,

Ձեր Սրբութեան բարեբաւտիկ ընտրութենէն ետք ի դահն առաքելական՝ առաջին խորհրդաժողովն է այս , որուն մէջ վըճռեցիր ձեռնադրել Ս . Հ . Եկեղեցւոյ Նոր ծիրանաւոր-իշխաններու անուանումին : Ան կը զգենու նկարագիր մը մասնայատուկ կարեւորութեան՝ զոր դուք իսկ , Սրբազան Հայր , հաճեցաք լուսարանել Ս . Ծննդեան ձեր վերջին զմայլելի պատգամին մէջ ե որ համօրէն աշխարհի ուշադրութիւնը ինքնովին դրաւնց :

Այս խորհրդաժողովը բացառիկ կարեւորութիւն մը ունի նորընտիր կարգինալներու թէ՛ թուին , թէ՛ աղիւթեան պատճառով , զորս ուղեցիր ընտրել աշխարհիս հինգ մասերէն , կենդանի կերպով պատկերացնելու համար Եկեղեցւոյ տիեզերականութիւնը , որուն կեդրոնն է Հռոմ՝ «Յաւիտենական Քաղաքը» . հաճեցաք շնչով սիրով տիեզերական Քաղաքը՝ աշխարհիս քաղաքամայրը , զերագոյն Ոստանը , որուն քաղաքացի են ամէնքը , Քրիստոսի Փոխանորդին Քաղաքը , որուն կ'ողովունի թովանդակ կաթողիկէ աշխարհի հայեացքը :

Սակայն վեհաշուք եւ յուզիչ այս ժամուս՝ յորում առաջին անգամ ըլլալով կը տեսնենք զմեզ հաւաքուած ձեր սրբազան եւ զերամեծար Անձին չուրջ , հովիւներ եւ առաջնորդներ՝ որ ձեր կոչին պատասխանելով եկած են զրեթէ բոլորն ալ՝ աշխարհի ամէնէն հեռաւոր եւ այլազան վայրերէն , սրտի խոր ցաւով անցնելէ ետք երկիրներ , քաղաքներ , զիւղեր երբեմն

ծաղկած, այժմ աւերներու թախծալից կոյտի մը վերածուած, մեր խորին Երախտագիտութիւնը յայտնելէ իսկ առաջ վեհագոյն պատուոյ աստիճանին համար՝ որուն մեզ կոչեցիք, կուգինք, Սրբազան Հայր, Ձեր մերձաւորագոյն զաւակներուն հետ բացայայտել մեր ջերմեռանդ հիացումը եւ անսահման երախտագիտութիւնը այն ամէն ձեռնարկներուն համար՝ զորս ի զըլուսի հանեցիք հաստատակամ եւ յարատեւ՝ ընդունելով օրհնութիւնը Աստուծոյ եւ մարդոց՝ վտանգազերծ պահելու համար քաղաքներու այս մայրը՝ որուն վրայ կը թեւածէր աւերածութեան սպառնալիքը:

Պատերազմի տրտմագոյն տարիներու ընթացքին, լոյսին հետ՝ որ կը համապիւռէր ձեր պայծառ խօսքէն, ճառերու, շրջաբերականներու եւ ծննդեան պատգամներու ընդմէջէն փարատելու համար կիրքերով կուտակուած խաւարը, սիրոյ բոցին հետ՝ որ կ'արտացոլար ձեր սրտէն հանուրին համար՝ բարեգործական եւ բարոյական ու նիւթական ամոքումի արարքներու մէջ, առանց որեւէ խտիր դնելու ազգի կամ կրօնքի միջեւ, սրբադնադոյն իրերուն իսկ կործանարար եղբայրասպան տռելութեան մէջ՝ յստակօրէն կը հասնէին մեզի Ձեր Սրբութեան ցաւակոծ կոչերը, որպէս զի Հռոմ յարդուէր, որպէս զի մեր սերունդին խնայուէր անջնջլի աշպանքը՝ մարդկային եւ քրիստոնէական որրանը քանդած ըլլալու:

Յարատեւ աղօթք մը մեր կուրծքերէն կը բարձրանար առ Տէր. «Պահեա՛ դքաղաք քո, կեցո՛ւ դքահանայապետն մեր Պիոս»։ Ձեզի հետ, Երանաշնորհ Հայր, բարախեցին մեր սրտերը, Ձեզի հետ աղօթեցինք, Ձեզի հետ զոհութիւն մատուցինք Տիրոջ եւ Երկնից Թաղուհւոյն։ Ձեր մէջ, Սրբազան Հայր, կաթողիկէ աշխարհը, եւ ոչ միայն ան, կ'ողջունէ Ազատարարը Քաղաքին։ Յաւերժական յիշատակ եւ Երախտագիտութիւն Ձեզի, Երանաշնորհ Հայր, որ անգամ մըն ալ իրագործեցիք հին առածը. «Քահանայապետն՝ Փրկութիւն Քաղաքիս»։

Եւ արդ թոյլ տրուի մեզի՝ Ձեր Սրբութեան օգոստափառ Գահին առջեւ խոնարհեցնել մեր ամենախորին եւ որդեական շնորհակալութիւնները զերագոյն հաճութեան համար՝ որով

մեզ կոչեցիք մասնակցելու Ս. Հ. Եկեղեցւոյ կարգինալներու ազնուազոյն ժողովին :

Մեզի հետ մեծապէս երախտադէտ են Ձեր Սրբութեան՝ մեր թեմերը, մեր ազգերը, մեր ժողովուրդները, որոնք ամէնքը՝ իրենց զաւակներուն եւ հովիւներուն անձին ընդմէջէն, հպարտ են առաքելական Գահին կողմէ իրենց եղած պատուին համար, եւ ամէնքը՝ զիրենք աւելի միացած կամ աւելի մօտ կը զգան Անոր : Եւ այս մեծ խրախոյս մը կը պատճառէ մեզի եւ կը զօրացնէ նաեւ մեր երախտադիտութիւնը Ձեր Սրբութեան հանդէպ :

Իսկ ինչ որ անձամբ մեզի կը վերաբերի, վեհադոյն պատուոյ աստիճանը՝ որ մեզ այնքան անձուկ կերպով կը միացնէ, առաջի Եկեղեցւոյ, Քրիստոսի փոխանորդին սրբազան Անձին եւ առաքելական Գահին — որուն հետ պէտք է միարանի ամէն Եկեղեցի — մեզ պատրաստ կը դնէ, աւելի քան երբեք, ամէն ջանքի եւ խոնջանքի, ամէն տքնութեան եւ զոհողութեան, մինչեւ ցհեղումն արեան, պաշտպանելու համար իրաւունքներն ու պատիւը առաքելական Գահին, պատիւ եւ իրաւունքներ՝ որոնք նոյն ինքն Քրիստոսինն են, ազգերու Տիրոջ եւ Թագաւորին, եւ որոնք՝ եթէ յարգուին եւ պահուին, արաստոյ, անփոխանակելի հիմն են մարդկութեան արժանաւայել եւ խաղաղ կենսւոյութեան :

Անյողդողդ է մեր սրտարուխ առաջադրութիւնը՝ որով կը բաղձանք կրկնել եւ իւրացնել վսեմ կոչը հեթանոսներու առաքելին. «Զպաշտօնն իմ փառաւոր արարից» (Հռովմ. ԺԱ. 13) . բայց մենք մեզմէ տկար ու անբաւական ըլլալով՝ մեր ամբողջ վստահութիւնը դրած ենք Յիսուսի եւ Մարիամի Ս. սրտերուն եւ առաքելական մշտատեւ օրհնութեան վրայ, զոր Ձեր Սրբութենէն կը խնդրենք մեծ հաւատքով եւ անսահման փափաքով : Օրհնեցէք, Սրբազան Հայր, բոլոր ներկաները, մեր խոնարհ անձերը, մեր ընտանիքները, այն ամէնքը՝ որոնք մեր քայլերը ուղղեցին դէպի Տիրոջ խորանը, կղերանոցները՝ որոնք մեզ ընդունեցան իւրեւ երիտասարդ ժառանգաւորներ. օրհնեցէ՛ք մեր թեմերը, մեր ազգերը, մեր ժողովուրդները, բովանդակ Եկե-

ղեցին, Արեւմուտքն ու Արեւելքը, մինչ այժմ եւ միշտ հղօր աղօթք մը կը բղիխի մեր սրտերէն եւ դէպի երկինք կը բարձրանայ, որպէս զի Տէրը պահէ Ձեր Սրբութիւնը երկար ու փառաւոր տարիներու ընթացքին՝ իր եկեղեցւոյն կառավարութեան մէջ, Հայր եւ Հովիւ ընդհանրական եւ յոյժ սիրելի, խաղաղած ու Աստուծոյ դարձած աշխարհի մը մէջ:

(«Աւետիք», 1946, քիւ 1-6, էջ 19-22)

ԾԻՐԱՆԱԻՈՐ ՀԱՅՐԱՊԵՏԸ ԿԸ ԽՕՍԻ

Ս. ԲԱՐԹՈՂՈՄԷՈՍԻ ԵԿԵՂԵՑԻԻՆ ՄԷՁ

(Հոռմ, 10 Մարտ 1946)

Փետրուարեան պատմական վեհաժողովը (concistoro), պատկեր եւ արտայայտութիւն մեծղի՝ տիեզերականութեան, գերազգայնականութեան (supernazionalità) եւ Միութեան Եկեղեցւոյ, որուն արմատն ու մայրն է Առաքելական Աթոռը, վերստին կը հաստատուի տիտղոսներով ընծայամբ, որոնցմով տշլաղան ազգերու եւ ծէսերու պատկանող իւրաքանչիւր ծիրանաւոր՝ կը հռչակուի քահանայ Յաւերժական Ոստանին:

Փահո՛ւն առջեւ Քրիստոսի փոխանորդին, «Ընդհանրական Եկեղեցւոյ եպիսկոպոսին», բոլոր միւս Եկեղեցիները որդիներ են, կարօտ՝ պաշտպանութեան եւ հովուութեան Անոր՝ որ առաջնութիւնն ունի, աստուածային իրաւամբ, համայն Եկեղեցւոյ վրայ:

Արեւելքի պատրիարքի մ'ընծայուած տիտղոսին համար վերստին կը յայտնեմ երախտադիտութիւնս եւ անյողդողդ փարօմս առ Աթո՛ւն Առաքելական, բովանդա՛կ սրտովս, բովանդա՛կ հաւատքովս:

Այս պահուս՝ արձադանդը կարծես կը լսեմ Արեւելքի Սուրբ Հայրերուն, մասնաւորապէս Հայաստանի՛, այն երկրին որ ա-

ռաջինն եղաւ ֆրիստմէութիւնն իբր պետական կրօնք ընդունող, երրորդ դարուն իսկ, այսինքն նախ քան հրովարտակը Կոստանդիանոսի (որով եկեղեցին, արեւմուտքի մէջ, իր ազատութիւնը կը գտնէր), Հայաստանի՝, որ դարերու ընթացքին առանձնաշնորհութիւնն ունեցաւ հաստատելու եւ պաշտպանելու, իր արիւնով իսկ, Բրիստոսի հաւատքը:

Ի միջի այլոց պարտիմ յիշատակել Սուրբ Ներսէս Շնորհալին, զոր ոմանք կոչեցին, Հայ Եկեղեցւոյ Սուրբ Պռնարտոսը, Շնորհալին, որ ի պատիւ յաւերժական սուրբ Ոստանին՝ բարձրացուց ե՛րբ մը անմահ:

«Եւ դու Հոռմ, մայր քաղաքաց,
Գերապայծառ եւ պատուելի,
Մեծին Աքռորդ Պետրոսի,
Առաքելոց գլխաւորի,
Եկեղեցիդ անշարժելի,
Ի կեփայեան շինեալ վիմի,
Ի դրանց դժոխոց անյաղքելի,
Եւ կնիք երկնիցըն քացողի»:

(ՈՂԲ ԵԴԵՍԻՈՅ)

Սուրբ Բարթողոմէոս՝ որ իւրայայտուէլ հմայք մ'ունի Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ իւրաքանչիւր զաւակին համար, կըրկնապէս սիրելի է իմ սրտիս. արդարեւ Սուրբ Բարթողոմէոս եւ Սուրբ Թադէոս հայ ծխական մատեաններու մէջ հռչակուած են իբր առաջին լուսաւորիչները իմ ազգիս: Իսկ Փրանկիսկեան կրտսեր եղբարց ուխտը, որ կը հովանաւորէ այս պատկառելի տաճարը, եւ որ արդիւնաւոր հանդիսացած է բոլոր մարդերուն վրայ, արժանի է ներբողալիւ յիշատակութեան, նոյնիսկ մի միայն իր վարած դործունէութեան համար ի պաշտպանութիւն սուրբ տեղեաց, իւրաքանչիւր քրիստոնեայ սրտի այնքան սիրելի:

Պէտք է Պաղեստին այցելած ըլլալ՝ անդրադառնալու համար թէ ի՞նչ արժանիքներով հարուստ է Սերովբէական Ուխտը, որ

աւելի բախտաւոր քան խաչակիրները, պահպանած է այն վայրերը՝ ուր ապրեցաւ, տառապեցաւ եւ յաղթանակեց Կոնստանդնուպոլսէն:

Փրանկիսկեան եղբարց հովանաւորութեան ներքեւ զտնուող ուխտատէղիներուն մէջ, զորս անոնք պաշտպանեցին արեւմտեան իսկ զինով, կը տիրէ յովանեաց զարերու, կը տիրէ խաղաղութիւն, կը տիրէ ջերմեռանդութիւն:

Սուրբ Բարթողոմէոսի այս կղզեակը, բաց աստի, որորանն եղաւ այն առաքելներուն, որոնք մեկնեցան դէպի Արեւելք, բայց որոնց երախտաւոր յիշատակը հոս վառ կը մնայ տակաւին:

Շնորհապարտ եմ անոնցմէ շատերուն, որոնք իրենց բարութեան դանձերն ընծայեցին իմ ազգիս, բայց պիտի չմոռնամ անոնցմէ մին՝ որ 1895ին տասը հայ հաւատացեալներու հետ նահատակուեցաւ, յանուն Քրիստոսի. կը մաղթեմ որ Եկեղեցին ընդունի զիրենք փառահաղ լեզէոնին մէջ մարտիրոսներու:

Ու շնորհակալ եմ Արեւելեան Եկեղեցւոյ սուրբ ժողովին՝ որ ներկայ է հոս իր բազում պաշտօնակալներով, իր կատարած աշխատանքին համար, ի նպաստ քրիստոնեայ Արեւելքին: Խօսքս կ'ուղղեմ Զեղի, կրօնաւորներ եւ բարեպաշտ աշխարհականներ, այնպիսի պահու մը՝ յորում կարծես աշխարհ կը դիմէ դէպի հեթանոսութիւն, իւրաքանչիւր ոք ձեզմէ պարտի առաքեալ մը հանդիսանալ, վարքով, խօսքով, որդեակներու քրիստոնեայ կրթութեամբ: Կրօնաւորներ, յիշեցէք Քրիստոսի խօսքն առ Նաթանայէլ. «Ահա արդարեւ խառնակացի, յորում նենդութիւն ոչ գոյ»: Քահանան պարտի ըլլալ ուղղամիտ՝ անկեղծ, անյողդողդ կամքով, հաւատարիմ իր կոչման, ո՛չ իր հանդստին եւ շահուն հետամուտ, ո՛չ շատացող սոսկ իր պարտականութեան զիտակցութեամբ, այլ ամբողջապէս նուիրուած իր կոչման, վա՛ռ հաւատքով, սիրահար Սուրբ դրոց ուսման եւ Աստուածաբանութեան, աւելի լաւ ճանչնալու համար զԱստուած: Այդ ճանաչումէն պիտի բխի սէրը, եւ եթէ կղերիկոսին սիրտը լեցուի Քրիստոսի այդ սիրով, ոչինչ պիտի կարենայ դիմադրել իր խօսքերուն սուրբ հմայքին, իր գործին, իր առաքելութեան:

Բարեխօսութեամբ Սուրբ Բարթողոմէոսի, մարտիրոսներուն եւ սուրբերուն, որոնց յիշատակը կը շնչէ այս տաճարին մէջ եւ զայն կ'ընծայէ թանկագին, կը հայցեմ օրհնութիւնն աստուածային՝ բոլոր ներկաներուն վրայ, եպիսկոպոսներուն, վարդապետներուն եւ բարեպաշտ ժողովուրդին, իրենց առաջադրութեանց վրայ՝ աւելի յորդաղեղ առաքելական եւ քրիստոնէական վարք մը ունենալու:

Կ'աղօթեմ Աստուծոյ որ շնորհէ բոլորիդ՝ ողեկան եւ նիւթական ամէն բարիք, յաղաղս բարդաւաճման Սուրբ Եկեղեցւոյ:

(«Աւետիք», 1946, էջ 31-32)

ՎՍԵՄ. ՀՈԳԵԻՈՐ ՏԵՐԸ ԿԸ ԽՕՍԻ

ՀՈՈՄԻ ՀԱՅ ԳԱՂՈՒԹԻՆ

(13 Մարտ, 1946)

Շատ բան պիտի մոռնանք մեր վաղանցուկ կեանքին մէջ, բայց երէկուան եւ այսօրուան դէպքերը դրոշմուած պիտի մնան մեր սրտերուն ամենախոր ծալքերուն մէջ: Երէկ՝ հինաւուրց հայկական ծէսը անցած դարերուն ամբողջ նուիրականութեամբ, ցուցադրուեցաւ Գերագոյն Հովուապետին, կարգինալներու, իշխաններու գլխաւորութեան մարմնին եւ բաղձաթիւ ընտրանիի մը առջեւ: Գերագոյն Հովուապետը մեր իսկ լեզուով ուղեց թոթովել «Խաղաղութիւն ամենեցուն» համայն աշխարհի. ինչի՞նք թէ Սրբազան Պապին այդ մաղթանքը իրականութեան փոխուի արդարութեան եւ սիրոյ վրայ հիմնուած տեւական խաղաղութիւն մը պարզեւելով աշխարհի: Իսկ այս առաւօտ՝ Սրբազան Քահանայապետը հոգիացած, եթերացած աղօթքի կեանքով՝ իրրեւ հրեշտակային հովիւ մը ներկայացաւ մեզի. Իր սիրտը խորապէս կը բարախէր մեր ազգին համար, համակ դուր ու դորով էր ի տես անոր կրած տառապանքներուն: Այս հրաւէր մըն է մեզի, որպէս զի որդիական, անջնջելի երախ-

տալիստութիւն մը տածենք հանդէպ Սրբազան Գահին: Պատճառ մըն ալ Երախտադիտութեան՝ կարդինալական պատուաստութեանն է զոր շնորհեց մեղի եւ որ ամբողջ հայ ազգը կը փառաւորէ կաթողիկէ համայնքին ընդմէջէն: Մենք միշտ պիտի աշխատինք որ հայ ազգը զնահատէ Սրբազան Քահանայապետին մեծ արարքը: Ուրիշ պատճառ մը Երախտադիտութեան՝ զի հայ ազգին խոնարհ զաւակ մը՝ Թարգման հանդիսացաւ այնքան հռչակաւոր քրիստոնեայ հովիւներուն:

Խորապէս յուզուած եմ ձեր բոլոր սրտարուխ արտայայտութեանց համար զորս հայրաքար կը դնահատեմ: Շնորհակալութիւնս եւ դոհունակութիւնս կը յայտնեմ ճառախօսներուն, տաղանդաւոր երգչուհիին, դաշնակահարին, փոքրիկին՝ որ անմեղօրէն փառքը հիւսեց միութեան:

Այս մեծ դէպքերուն մէջ ինքզինքս զգացած եմ Քրիստոսի Եկեղեցւոյն խոնարհ պաշտօնեան եւ իմ ազգիս սիրալիք եւ հաւատարիմ զաւակը: Կը զգամ որ դանձ մը կը տանիմ Քրիստոսի Եկեղեցւոյն համար, ազգիս համար: Շատ մեծ են ակնկալութիւնները ճառախօսներուն՝ որոնց իրականացումը ոչ իմ տկար անձէս, այլ միայն Աստուծմէ կ'ակնկալեմ: Աստուած խոնարհները, տկարները կ'ընտրէ... Իբրեւ այդ պատրաստ եմ զոհարելու՝ որուն խորհրդանշանն է ծիրանին զոր կը կրեմ: Յանձըն առած եմ նոյնիսկ արեանս հեղումը եւ ատկէ առաջ առօրեայ նեղութիւնները՝ որոնք յաճախ անարիւն մարտիրոսութիւններ են: Ամէնքն ալ յանձն առած եմ եւ իմ ազգիս ակնկալութիւններուն միշտ պատրաստ եմ: Խոնարհ անձս կը զօրանայ Աստուծոյլ եւ կը մխիթարուի Թանկագին անձերու օժանդակութեամբ մեր մօտը եւ հեռուն. ունիմ ընտիր աջակիցներ, պատրիարքական եւ Թեմական կղերը, մեր միաբանութիւնները, յատկապէս Ս. Ղազարի Միաբանութիւնը՝ որ պանծապուց հայ ազգը աշխարհի զիմաց, որ միշտ պատրաստ է մեր անարկին՝ իրադործելու Մեծն Մխիթարի միութեան կտակը: Մեծ մխիթարութիւն մը կը զգամ նաեւ Անարատ Յղութեան քոյրերով՝ որոնք ծածկուած կ'ապրին, բայց ի՞նչ բեղուն կեանք մը կ'անցընեն, անապատները ովասիսներ ընելով:

Կը զգամ որ հայ աղբը լի է ընտիր ձերքերով, դադափա-
րապաշտ է, յարատեւ, տոկուն. բայց անհրաժեշտ է անոր մի-
ռութիւնը. Եղիշէի մէջ է որ կը կարգանք. «ղուղութիւն՝ մայր
բարեաց, անղուղութիւն՝ ծնող չարեաց»:

(«Աւետիք», 1946, էջ 52-53)

ՎՍԵՄ. ՀԱՅՐԱՊԵՏԸ

Ս. ՂԱԶԱՐՈՒ ՄԵԻԹԱՐԵԱՆ ԿԱՀԱՌԻՆ ՄԷՋ

(15 Մարտ, 1946)

Այսքան զեղեցիկ հանդէս մը փակելէ առաջ, Գերապայծառ
Հայր, պահանջ մը կը զգամ մի քանի խօսք ուղղելու, զի այն-
քան լի են մեր սրտերը մխիթարութեամբ... Մէկդի դնելով
ամէն անձնական նկատողութիւն որ բոլորովին անտեղի է, ինձ
քաղցր է ըսել թէ Սրբազան Քահանայապետին ցոյց տուած սէրը
հայ աղբին հանդէպ այնքան մեծ եղաւ, որ պահ մը պէտք կը
զգանք ամփոփուելու Ս. Խորաններու առջեւ և կրկնելու «փա՛ռք
Քեզ Աստուած, փա՛ռք Քեզ»: Այս սրտի զեղումներու մէջ հա-
ճելի է նշմարել թէ որչափ մօտենանք ու միանանք կեփայեան
Գահին, այնքան աւելի կը բարձրանայ հայ աղբն ու անհատը:
Սրտի մեծ մխիթարութիւն կը զգանք տեսնելով, որ այդ Աթո-
ռին միանալու հրաւերներ են մեր ուղղափառ մեծ հայրապետ-
ները, մեր շարականները, մեր ծիսական միւս մատենաները:
Մեր Ս. Լուսաւորիչը՝ իրեն վերադարձած Յաճախապատումին
մէջ Ս. Պետրոսի համար կ'ըսէ. «Եւ արար զնա լէմ հաստա-
տութեան ամենայն եկեղեցեաց» (Աղթ. Վեն. 1930, էջ 340):
Ուստի ամէն եկեղեցի՝ որ Պետրոսեան վէմին վրայ շինուած չէ,
հեռու է Լուսաւորչի եկեղեցիէն: Ս. Ներսէս Լամբրոնացի իր
Հիանալի ատենարանութեան սկիզբը կը զոչէ. «Ո՛վ Հարք...
ո՛վ զձեզ ամ ի մի... Եւ ո՞յր աղաղաւ, բայց թէ առ սկիզբն

առնել շինութեան քակեալ եւ կործանեալ տաճարին Աստուծոյ...»: Կար ժամանակ որ մեր եկեղեցիները ա՛յնչափ բազմաթիւ էին եւ բարկաւաճ՝ որովհետեւ միացած էին կենդանութեան վէմին, Ս. Պետրոսի Գահին, որուն հետ պէտք է համաձայնին բոլոր քրիստոնեաները: Աստուածային պատգամ է, որ ոչ միայն Չինացին, ոչ միայն Ամերիկացին, ոչ միայն միւս ազգերը, այլ նաեւ Հայ ազգը եւ մանաւանդ Հայ ազգը միարանի կաթողիկէ հարազատ դաւանանքին, վասն զի ատով հաւատարիմ կը մնայ իր Ս. Հայրերուն, կը պահէ իր հնաբոյր մաքուր ավանդութիւնները եւ կը փառաւորուի համայն տիեզերքի մէջ: Մեր հայ ծէսը աշխարհիս վրայ երբեք այնչափ պանծացում չէր տեսած, որչափ ներկայիս Սիքստեան տիեզերահռչակ մատրան մէջ:

Խոր ցաւով լի է մեր սիրտը, զի այնչափ Հայեր զուրկ են այս ճանաչումէն կամ անտես կ'ընեն դայն: Բայց խորապէս համոզուած եմ նաեւ որ հայ ազգին մեծամասնութիւնը անկեղծ է, մոլորած է միայն նախապաշարումներով:

Մեծն Ալիշանին հետ կ'ըսենք. «Ոչ միայն իբրեւ կրօնասէր, այլ ծիսասէր, հայրենասէր, բնասէր, ինքնասէր ազգ մը՝ կ'ուզէ եւ պէտք է ուզէ եւ Հայն իր մեծազոյն, սրբազոյն, սեփականազոյն իրը, ողին եւ ողբերիչը՝ իր եկեղեցին ունենալ եւ պահել, եկեղեցի մը, ոչ անջատ եւ ինքնեակ՝ ըստ միութեան՝ յընդհանուր եկեղեցւոյ, այլ ճշմարիտ կաթողիկէ եւ սոսաքեւական հաւատովք մի եւ նոյն, եւ միանգամայն ինքնազոյն, իսկազոյն սեփականութեամբ ազգային ծիսից եւ սովորութեանց...» (Շնորհալի եւ պարապայ իւր, Վեն. 1873, էջ 494): Ահա այսպիսի իրականութեամբ է որ մեր խորանները պիտի բաղմանան իբրեւ զստեղս երկնից: Հաճելի է ինձ այս խօսքերը կրկնել Մխիթարեան յարկին ներքեւ, Մխիթարի դավադարականներուն համաձայն:

Կար ժամանակ՝ որ քրիստոնէական մատեանները միայն Մխիթարեան յարկէն կ'ելլէին լուսաւորելու համար բովանդակ հայութիւնը: Մխիթար՝ ինչպէս երբեմն Յովսէփ Նահապետ, աստուածային նախախնամութեամբ առնուեցաւ տոհմային դա-

ւառներէն եւ առաքելական լէմին միացած՝ նուիրուեցաւ միութեան մեծ դործին: Նոյն զաղափարականը կը կրկնենք այժմ, նոյն տեսլականին վրայ կը խորհրդածենք եւ նոյնին իրականացման կը բաղձանք բոլոր սրտով եւ ուրախ ենք որ Մխիթարեանց տունը մեծ զօրավիգ, մեծ ազդակ պիտի հանդիսանայ ցանկալի միութեան:

Գերապայծառ Արքահայր, ինչպէս միշտ, մանաւանդ այժմ, մեծ սիրով, մեծ ուրախութեամբ կը զննու սիրտս Մխիթարեանց յարկին ներքեւ: Շնորհակալ եմ Ս. Ղազարի կաճառին սլատուոյ Նախադահութեան համար՝ զոր ինծի ընծայեցիք:

Սրտիս ամենաջերմ մաղթանքն է որ Մխիթար օր մը խորաներու վրայ բարձրանայ եւ Անոր զաւակները կարենան իրականացնել Հիմնադրին մեծ զաղափարականը՝ միշտ յարած Առաքելական Ս. Եկեղեցւոյ եւ Ազգին:

(«Աւետիք», 1946, էջ 60-61)

«ՄԱՍԻՍ» ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹԸ ԿԸ ՀԻՄՆՈՒԻ

(Թուղթ շրջաքերակաց)

Խոր հաճոյքով կու գանք ներկայիւս հաղորդելու Ձեր Արհի Տէրութեան եւ սլատուական Կղերին եւ Ժողովրդեանդ, որ յառաջիկայ 1 Յունուարին մեր Հայ Կաթողիկէ Հասարակութիւնը իր շարաթաթերթը պիտի ունենայ ՄԱՍԻՍ անունով:

Այսպէս Աստուծոյ օրհնութեամբ եւ նուիրուող անձերու ջանքերով, իրականութիւն պիտի դառնայ վաղուց եւ միշտ փայտաշուծ այս ծրագիրը:

Առանց անդիտանալու դործին բաղմաթիւ զժուարութիւնները, վերջ դրինք ամէն վարանումի, նկատի առնելով ձեռնարկին ստիպողական պէտքն ու անհրաժեշտութիւնը լուսաւորելու եւ քաջալերելու համար հոգիները եւ ի հարկին փարա-

տելու մշուշն ու խաւարը, որոնք կամաւորապէս կը կուտակուին վսեմ իրականութիւններու շուրջ: Ուստի սիրայօժար հաւանեցանք ըստմիջոյ Մեղի ներկայացուած առաջարկին եւ լիսսիրտ օրհնեցինք ձեռնարկը:

ՄԱՍԻՍ չարաթաթերթը, որ պիտի ունենայ այլազան բովանդակութիւն ազգային եւ միջազգային նիւթերու շուրջ, պիտի հասցնէ մեր սիրելի ժողովուրդին եւ Աղգին՝ շունչը եւ արձապանդը կաթողիկէ տեսութիւններու, որոնք աշխարհիս մտաւորական թոհուբոհին մէջ ամէնէն լուսաւորներն են. անոնք ճառագայթումներն են ճշմարտութեան, հիմնուած զօրեղ եւ առողջ բանականութեան ու անյեղի աստուածային Յայտնութեան վրայ, որուն՝ դարերու վիպութեամբն ալ աստուածադիր պահապանն է եւ անմար եւ անխաղախ Զահակիրը՝ Կաթողիկէ Ս. Եկեղեցին իր լուսասփիւռ եւ համայնապարփակ վարդապետութեամբ:

ՄԱՍԻՍ իր անունով իսկ մեր ժողովուրդին եւ բոլոր ընթերցողներուն միտքն ու սիրտը յառած պիտի պահէ մեր հայրենի դաւառներուն եւ ձիւնաթոյր կատարներուն, որոնց եթէ վայելումը տակաւին անմատչելի է Մեղի, աւելի զօրաւոր պիտի մնան սէրն ու կարօտը: Սակայն այդ պիտի չկասեցնէ զինք քննադատելէ ի սէր ճշմարտութեան եւ աստուածապարզ եւ ազատութեան, հայրենի աշխարհին մէջ երեւան եկած ինչ ինչ տարամուտ սխալ դադափարաբանութիւններ:

Այս հոգեով կը կերտուին ու կը զարդանան աշխարհի մեծագոյն ազգերը:

Հուսկ կը մնայ Մեղի ջերմօրէն մաղթել ամենայն տարածում եւ ընթերցում նորաթիթ հրատարակութեան: Վստահ ենք որ Զեր Արհի Տէրութեան յորդորին վրայ պատուական կղերն ու ժողովուրդը, մանաւանդ Հ.Կ.Ե.Մ.ի անդամները, ոգեւին պիտի լծուին այս գործին եւ իրենցը պիտի ընեն ձեռնարկը: Այժմէն կը յայտնենք Մեր հայրական երախտագիտութիւնը անոնց բոլորին եւ սրտապինս կը հրաւիրենք ամէնուն

վրայ Ս. Ծննդեան եւ Ամանորի տոթիւ մանկացեալ Աստուծոյն
եւ ամենասիրելի Փրկչին ընտրելադոյն օրհնութիւնները :

Նման ջերմ մաղթանքներով եւ եղբայրական սիրոյ ողջու-
նիւ եւ Զեզի , մնամք

Արհիսպատիւ Տէրութեանդ

Աղօթակից

✠ ԿԱՐԴ. ԳՐԻԳՈՐ ՊԵՏՐՈՍ ԺԵ .

Կաթողիկոս – Պատրիարք

Տաճն Կիլիկիոյ

ԼԻԲԱՆԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ՆԱԽԱԳԱՀԻՆ

(19 Յունուար , 1947)

Վսեմապատիւ Տէր ,

Ինծի մասնաւորապէս հաճելի է , Հայ Կաթողիկէ հասարա-
կութեան կողմէ եւ իմ անունով , Զեր Վսեմութեան բարի դա-
լուստ մաղթել այս տան մէջ , եւ Զեզի յայտնել նաեւ մեր երախ-
տադիրութիւնը այս պատուին համար :

Այս այցելութիւնը ա'լ աւելի հաճելի կը դառնայ երբ մը-
տածենք թէ ան տեղի կ'ունենայ երկու ուրախալի դէպքերու
վաղորդայնին , դէպքեր՝ որոնք մեծ տարողութիւն ունին մեր
սիրելի Լիբանանի կեանքին ու պատմութեան մէջ . այսինքն օ-
տար զօրքերու Լիբանանէն հեռանալը եւ անոր դիւանադիտա-
կան յարաբերութիւնները Ս . Աթոռի հետ :

Առաջին դէպքը վերջնականապէս հաստատեց անկախու-
թիւնն ու վեհապետականութիւնը Լիբանանի , որ կ'անդամակցի
Ազգերու Միութեան . երկրորդը նուիրագործեց անոր հաղաբա-
մեայ քաղաքակրթութիւնը , բարձր մշակոյթը , հոգեկան ու բա-
րոյական արժէքները եւ վերջնականապէս , ինչու չըսել , անոր
քրիստոնէական դրոշմը , դայն դնելով այն կեդրոնին մէջ՝ ուր
համախմբուած են բոլոր ազգերը , որոնք դիտեն զնահատել
հոգեկան արժէքները՝ զորս համաձայնօրէն կը դտնեն , մեծա-

դոյն չափով, Առաքելական Ս. Աթոռին մէջ, որ դատաւորն է ճշմարիտ քաղաքակրթութեան եւ բարոյական բարձրագոյն հեղինակութեան:

Հեշտ է մեղի, Վսեմապատիւ Տէր, մատնանշել թէ Պշարա էլ Խուրիի անունը միշտ սերտօրէն միացած պիտի մնայ այս երկու մեծ դէպքերուն. նախ՝ Լիբանանի լեռները խորհրդանշող ժայռին ազուցուած մարմարեայ փորագրութիւնը Նահր էլ Քէլ-պէն անցնող բոլոր սերունդներուն պիտի յիշեցնէ առաջին դէպքը: Այս Վատիկանի դիւանները, այն դիտարանը՝ որուն առջեւ ամենալայն հորիզոն մը կը բացուի, պիտի ըսեն պատմաբանին՝ թէ Սրբազան Քահանայապետին մօտ Լիբանանի առաջին դիւանագիտական ներկայացուցիչը պատուիրակող հաւատարմադրերը Ձեր փառաւոր անունը կը կրէին: Իբրեւ անձնուէր զաւակը Լիբանանի եւ իբրեւ յետին անդամը Ծիրանաւորներու Սրբազան դասին, արդէն կը զգամ այն ուրախութիւնը՝ զոր պիտի ունենայ Սրբազան Պապը ի տես Լիբանանի, որ իր դիւանագիտական ներկայացուցչին միջոցով պիտի ըսէ Ն. Ս. Պիոս ԺԲ-ի. «Ահաւասիկ եկած ենք մեր Հօր տունը, խնդրելու համար անոր օրհնութիւնը՝ իբրեւ նուիրագործում մը Աստուծոյ կողմէ մեր անկախութեան եւ մեր վեհապետականութեան»:

Այս օրհնութիւնը՝ զոր Սրբազան Հայրը մեղի պիտի պարզեւէ սիրազեղ սրտով՝ անշուշտ մեր սիրելի Լիբանանին համար զրաւական մը պիտի ըլլայ նոր դարաշրջանի մը, նոր ընթացք տալու համար արդէն այնչափ լաւ սկսուած գործին: Նոյն օրհնութիւնը բարոյապէս նեցուկ պիտի հանդիսանայ Տէրութեան պետին մեծ ու ծանր պաշտօնին մէջ. մեր կառավարութեան պիտի պարզեւէ երկնային կարեւոր լոյսերը՝ որպէսզի շարունակէ, իմաստուն եւ խղճամիտ մատակարարութեամբը հանրային գործին, բոլոր Լիբանանցիներու բարօրութիւնը ապահովել, ամէնուն ներշնչելով լիբանանեան եղբայրութեան զգացումը, անգործութիւնը զաղրեցնելով, բանուորին եւ աղքատ դասուկարգին վիճակը բարուրելով եւ մանաւանդ նախանձախնդրութեամբ պահպանելով նախնիքներու աւանդական մաքուր բարքերը:

Թող Աստուած բարեհաճի շնորհել երիտասարդ լիրանահեան Հանրապետութեան՝ Թարմութիւնն ու մշտնջենաւորութիւնը անմահական Մայրիին՝ որ զայն կը խորհրդանշէ՝ զարդարելով անոր փառաւոր դրօշակը։ Ահա, Վսեմապատիւ Տէր, մաղթանքը զոր այս առթիւ ուրախութեամբ կը բանաձեւեմ եւ որուն կը միացնեմ իմ յարատեւ աղօթքներու խոստումը, որ սկէսզի Բարձրեալը միշտ աւելի բարեաւաճ պահէ մեր սիրելի Լիրանանը եւ երկար կեանք պարգեւէ Առաջին Լիրանացիին, Ն. Վ. Շէյխ Պշարա էլ Խուրիի։

(«Մասիս», 1947, Յունուար 29, էջ 5)

ՈՒՂԵՐՁ ԱՌ ՊՇԱՐԱ ԷՒ ԽՈՒՐԻ

(20 Ապրիլ, 1947)

Վսեմապատիւ Տէր,

Ս. Պատարագէն ետք, որուն ներկայ գտնուեցաք մեզի հետ Աստուծոյ խնդրելու լիառատ օրհնութիւններ եւ յատուկ պաշտպանութիւն ի նպաստ մեր սիրելի Լիրանանին, դրեթէ բնաղաւթար կը մղուիմ հրկնելու այն բացաւանչութիւնը, որ յաճախ ինքնաբերաբար կ'ելլէ սրտիս խորէն. «Գեղեցի՛կ է Լիրանանը... իցի՛ւ թէ կարենայինք միշտ զօհութիւն մատուցանել Աստուծոյ այն մեծ բարիքներուն համար, զորս մեզի կը շնորհէ այս գեղեցիկ երկրին մէջ...»։

Լիրանանի այս գեղեցիկութիւնն է, զոր Մարտ 17ին կը դըրւտէր Ն. Ս. Պիոս ԺԲ. այն հիանալի ճառին մէջ, զոր արտասանեց՝ Ս. Աթոռի մօտ մեր առաջին Արտակարգ Ներկայացուցչին եւ Լիազօր Դեսպանին հաւատարմադրերու ներկայացումին առթիւ, երբ կ'ըսէր. «Բլուրներն ու բարձրաւանդակները, լի շքեղ, յորդառատ եւ ալլաղան բուսաբանութեամբ, որոնցմով Լիրանանը մեղմօրէն կ'իջնէ դէպի ծով, Մեզի կը

Թուին պատկերացնել իր հնամենի քաղաքակրթութիւնը, որ իր ճոխ արդիւնքներով, Փիւնիկեցիներու հեռաւոր ու բարդաւած շրջանէն կը հասնի մինչեւ ներկայ սերունդը, պատմութեան ընծայելով օրինակը ժողովուրդի մը, որ միշտ, նաեւ այսօր, հասու է ամէն ողջամիտ նորութեան»:

Լիրանանի նոյն գեղեցկութիւնն է, որ հիացում կը պատճառէր Քրիստոսի Փոխանորդին, երբ նկատի կ'առնէր «կրկնակ նկարագիրը կատարեալ հասունութեան եւ ճկուն յարմարումի, որ միանալով ամրութեանը էապէս կրօնական զգացումի... Լիրանանցի ժողովուրդը կը կերտէ իբրեւ տոկուն պատմէշ մը գրոհներուն դէմ անաստուածութեան, որ կը քանդէ ամէն քաղաքակրթութիւն»:

Պարոն Նախապահ,

Եթէ երկրի մը ճշմարիտ գեղեցկութիւնը յառաջ կու գայ մանաւանդ այն ազդեցութենէն, զոր հոգեկան եւ յաւիտեանական արժէքները կը զործեն անոր վարիչներուն կեանքին վրայ, երբ կը տեսնենք, թէ Առաջին Լիրանանցին կը հաստատէ յոյժ դովելի սովորութիւնը հերթաբար ամփոփուելու զանազան ծէսերու այս կամ այն եկեղեցիին մէջ, եւ ծնրադրելու իր հպատակներուն հետ «Թաղաւորներու Թաղաւորին եւ տէրերու Տիրոջ» առջև, Անոր մատուցանելու համար հրապարակային պաշտամունք մը, զոր ամէն ընկերութիւն եւ ամէն Պետութիւն կը պարտի մատուցանել, չենք կրնար չբացադանչել. «Լիրանան յիրաւի գեղեցիկ է»:

Նկատի առնելով այդ իրական արժէքները, որոնք կը կադմեն Լիրանանի գեղեցկութիւնը, Նորին Սրբութիւնը՝ իր երեւելի ճառին մէջ կրցաւ ընել այն յայտարարութիւնը, զոր բոլոր փոքրիկ ազգերը ուրախութեամբ պիտի ուղէին ոսկի տառերով գրոջմուած տեսնել միջազգային օրինադրքի մէջ. «Ժամանակն է, որ նիւթական ուժի հնարաւորութիւններուն թուարանական հաշիւը տեղի տայ բարոյական արժէքներու դիմաց, որոնց առջեւ հզօրն իսկ պէտք է խոնարհի, եթէ կ'ուզուի ազգերն ազատել նոր պատերազմներու մղձաւանջէն եւ անոնց ճամբան հարթել դէպի վերադարձը բարօրութեան»:

Վսեմապատիւ Տէր ,

Վերակոչելով ցնծադին ու յարգալիւր , այն վսեմ ու լուսաշող զաղափարները , որոնք արտայայտուած են Ս . Քահանայապետին ճառին մէջ , որ ամէնէն արժէքաւոր դովեստն է բարոյական ամենաբարձր իշխանութեան , եւ որ փառաւորապէս էջերէն մէկն է այս սիրելի երկրին պատմութեան , կը խնդրեմ Ձեր Վսեմութենէն , որ ընդունիք մեր խորին երախտադիտութեան հաւաստիքը , այն մեծ մխիթարութեան համար , զոր մեզի պատճառեցիք , աղօթքի մէջ մեզի միանալով , եւ այն պատւին համար , զոր բարեհաճեցաք մեզի ընել այս յոյժ հաճելի այցելութեամբ :

Իրեւանի անձնուէր եւ գործովալից որդիներ այս սիրելի հայրենիքին , պարտք պիտի համարինք Տիրոջմէ խնդրել , որ ձեռննու ըլլայ Ձեր Վսեմութեան եւ Կառավարութեան բոլոր անդամներուն , որպէսզի Լիբանանը իրապէս ըլլայ եւ մնայ — ինչպէս այնչափ լաւ կ'ըսէ Ս . Պապը — մէկը այն «փոքրիկներէն» , որոնք «դիտեն փառաւոր օրինակներով ցուցնել , թէ իրենք ալ կրնան դրօշակիրներն ըլլալ ճշմարիտ եւ լուսաւոր յառաջդիմութեան» :

Աստուած պահէ մեր զեղեցիկ Լիբանանը եւ մեր յոյժ սիրելի Նախագահը՝ Ն . Վ . Պապը էլ Խուրի :

(«Աւետիք», 1947, էջ 62-63)

ԹՈՒՂԹ ՕՐՀՆՈՒԹԵԱՆ ՀՈԳԵՒՈՐ ՏԻՐՈՋ

Անաբատ Յղութեան հայ մայրապետներու

հիմնարկութեան դարադարձին առթիւ

(Պէյրուք , 20 Ապրիլ 1947)

Մեծարոյ Մայր եւ Առաքինափայլ Քոյրեր ,

Հաճոյքով իմացանք եւ կը դովենք Ձեր մտադրութիւնը արժանապէս պանծացնելու կրօնական եւ աղաղեմական հանդէս-

ներով արդիւնաշատ եւ սիրելի Միաբանութեանդ հարիւրամեակին բարեպատեհ պարապմունք :

Կը խորհիք այսպէս զոնք մասամբ ընթացք տալ դետաման բարձրացող երախտադիտութեան ակիքներուն , որոնք կը յորդին Ձեր Յիսուսանուէր սրտերէն առ Աստուած , առ Տիրամայրն Անարատ՝ Մայր Կուսութեանց , եւ առ աստուածարեալ Հիմնադիր Հայրապետն , ի տես այն բոլոր չքնաղ բարիքներուն , որոնց առիթ եւ պատճառ եղած է եւ կը շարունակէ ըլլալ երկնապարհեւ Հաստատութիւնդ՝ Ձեր անձնական սրբութեան համար եւ ի բարկաւաճանս Մեր Նուիրապետութեան եւ ի բարին անխտիր բոլոր Հայութեան :

Եւ յիրաւի հարիւրաւոր հայազգի երկնատենչ եւ շուշանափայլ հոգիներ դտած են հոն իրենց ցանկալի ապաստանարանը եւ երգած են մարգարէին հետ . «Ո՛րպէս սիրելի են յարիք քո , Տէր զօրութեանց , ցանկալ եւ փափաքէ անձն իմ ի դաւիթս քո : Սիրտ իմ եւ մարմին իմ ցնծասցեն առ Աստուած Կենդանի : Քանզի ճնճողիկ Լզիտ իւր տուն , տատրակ զրոյն՝ ուր դիպէ զձագս իւր : Սեղան քո , Տէր զօրութեանց , թաղաւոր իմ եւ Աստուած իմ » (Սաղմ . 99. 1-4) :

Ապա ի՞նչպէս չլիչել տասնեակ հազարաւոր հայազգի սողջիկները , որոնց մէկ դարէ ի վեր մայր եղած է Ձեր ազգանուէր Միաբանութիւնը , մեծազոյն ոստաններէ մինչեւ յետին դաղթակայաններ , կրթելով , դաստիարակելով , ազնուացնելով Քրիստոսի սիրով եւ սիրովը Ազգին՝ մատաղ սերունդներ , վիճակուած ըլլալու իրենց կարգին մայրեր հայ ցեղին , համակ նուիրում , փարում ընտանիքի մաքրութեան եւ պատուի անուրաւութեան :

Հայ մայրեր եւ հայրեր փութացած են անվերապահ վըտտահութեամբ յանձնել Ձեր խնամքին իրենց սրտի հատորները , եւ Հայութիւնը ամէնուրեք զնահատած է Ձեր թանկագին դործունէութիւնը , եւ երախտապարտ է Ձեզի :

Աշխարհ ապշահար՝ հարիւր հազարաւոր ուխտեալ հոգիներու ի տես — եւ դուք ամենախոնարհ հոյլերէն մէկն էք , — որոնք Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ մեծազոյն փառքերէն մին կը կազ-

մեն եւ երաշխիք ու ապացոյց են միանդամայն՝ թէ գերբնական առաւելագոյն կեանքի աղը յորդարուլս կը հոսի իր երակներուն մէջ, պիտի յանդգնի՞ տակաւին ըսելու թէ հրեշտականման այս կենցաղը անկարելի է: Անկարելի է այդ — կը պատասխանէք դուք — մեր բնական ուժերով եւ սոսկ մեր կամքին զօրութեամբ, այլ հնարաւոր է եւ երջանիկ իրականութիւն՝ աստուածային շնորհքին զօրութեամբ, զոր խոնարհ հոգւով եւ յարատեւ աղօթքով կը հայցենք Նրկինքէն:

Այո՛, անկարելի է կուսակրօնութիւնը հոն, ուր չկայ բուրրանութիւն պաշտամունքը եւ յաճախումը Ամենասուրբ Հաղորդութեան Խորհուրդին — «ցորեան Լրիտասարդաց եւ գինի առնուչարար կուսից» —, ուր չկայ սրբիական սէր եւ ջերմեռանդութիւն Ս. Աստուածամօր հանդէպ — «չուշան հովտաց, ծաղիկն դաշտաց, թաղուհի եւ մայր եւ կոյս կուսանաց» —, ուր չկայ անընդհատ աղօթքի, զուարթամիտ աշխատանքի եւ ինքնուրացութեան կեանքը: Կարելի է միայն Կաթողիկէ Ս. Նկեղեցւոյ մէջ, որ հետամուտ է այդ ամէնուն, եւ կը մնայ անյողդողդ ջատագովը եւ արդաւանդ մայրը կուսակրօնութեան իր ուխտեալներու ընտրեալ փաղանդներովը, աւետարանական եւ առաքելական պատդամներու համաձայն:

Այս խորունկ համոզումներով եւ զոհարեալական կեանքով արիայած, դո՛ւք, առաքինափայլ Քոյրեր, կը յաւերժացնէք մեր մէջ Հռիփսիմեանց եւ Գայիանեանց Կոյսերու հրեշտական ըմբան դասը, պատրաստ միշտ անոնց նման Ձեր կեանքն ալ դոհելու, միայն թէ հաւատարիմ մնաք Ձեր ուխտերուն, ինչպէս պատահեցաւ աղբային մեծ եղեռնի օրերուն, երբ Ձեր նախնիքներէն ոչ աննշան հոյլ մը մարտիրոսական բոսորափայլ արիւնով ներկեցին իրենց շուշանները:

Մինչ ուրեմն Ձեր Միարանութիւնը կը թեւակոխէ իր երկրորդ հարիւրամեակը, հայրաբար կը խնդակցինք Ձեզի, կը շնորհաւորենք Ձեզ, եւ հաճոյքով կը յայտնենք անգամ մը եւս Նուիրապետութեանս խոր դնահատանքը Ձեր կեանքին եւ զործունէութեան հանդէպ: Կ'օրհնենք սրբանուէր յիշատակը հիմնադիր Հայրապետին, մաքրափայլ նախնին Մեծաւորուհիներու

Եւ Քոյրերու եւ բոլոր բարերարներուն, որոնց աջակցութեամբ կարողացաք զանազան վայրեր Հայութեան կողքին լարել Ձեր խաղաղ տաղաւարները եւ ծաղկեցնել ընտիր ածունելը Հայ մանուկներու դաստիարակութեան համար:

Կը կցենք Մեր ջերմալին մաղթանքը Հայցելով Աստուծոյ սիրելի Միաբանութեանդ անդրադոյն արդիւնալից յորելեաններ, Ձեզմէ իւրաքանչիւրին յարաճուն զարգացում Յիսուսի եւ Ս. Աստուածամօր սիրոյն եւ նմանողութեան մէջ, որով ցորենի հատիկի նման մեռնելով վաղանցուկ աշխարհիս վայելքներուն, ապրիք հրեշտակային կեանքով եւ ատօքալից հունձքեր հասցընէք Նուիրապետութեանս եւ Աղղիս, եւ հիւսէք Ձեզի համար անմահական սլտալը, որ վերապահուած է երկինքի մէջ ընտրեալներուն:

Հուսկ կը շնորհենք Մեր հայրապետական օրհնութիւնը Ձեզի, մեծարոյ Մեծաւոր Մայր եւ առաքինաւիայլ Քոյրեր, Ձեր նախկին եւ ներկայ սանուհիներուն եւ անոնց պատուական ընտանիքներուն:

✠ ԿԱՐԴ. ԳՐԻԳՈՐ-ՊԵՏՐՈՍ ԺԵ.

Կաթողիկոս-Պատրիարք Տանն Կիլիկիոյ

ԽՕՍԲ ԱՊՐԻԼԵԱՆ ՍԳԱՏՕՆԻՆ ԱՌԹԻԻ

(27 Ապրիլ, 1947)

«Յիշեցէ՛ք զգործս հարցն ձերոց... Եւ ժառանգիցէ՛ք զանուն յաւիտեանից» (Ա. Մակ. Բ. 51):

Հաղիւ դուրս ելած ենք պատերազմի արհաւիրքներէն, ուր մարդկութիւնը սարսռած ականատես եղաւ սոսկալի խժդժութիւններու, հրկիզումներու եւ տեղահանութեանց... Այս ամէնը, սակայն, պատճառ չի կրնար ըլլալ՝ մոռնալու ահաւոր ե-

դեռնը, որուն 32 տարի առաջ զոհ դնաց ազգովին մեր աննման ժողովուրդը: Ամէն տարի մեզի համար նուիրական պարտականութիւն մըն է հաւաքուիլ, քահանայք եւ ժողովուրդք... եւ մէջտեղ դնել ինչ որ ունինք ամենազեղեցիկ, պատարաւ, խունկ ու ծաղիկ, երգ ու նուագ, արմաւենիներու ճիւղեր ու դափներ-պըսակներ, պանծացնելու համար չքնաղ դիւցադներգութիւնը մեր Ազգին: Մեզի բնական է նմանցնել 1915ի եղեռնը Վարդանանց սխրագործութեան, եւ այս առիթով յիշել Եղիշէի խօսքը. «Թէ մենք ալ մեր աչքով տեսանք Նահատակութիւնը Հայոց աշխարհին»:

Ի՞նչ է իմաստը Ապրիլեան տօնակատարութեան. անշուշտ ան յիշատակութիւնն է նախ անլուր ոճիրի մը եւ չքնաղ դիւցադներգութեան: Անլուր ոճիր, որովհետեւ սառնօրէն ծրագրուեցաւ ոչնչացումը Հայ Ազգին եւ ամայացումը հայրենի դաւառներուն... Թշնամին յարմար պահը ընտրած էր իր ծրագիրը զործադրելու. եւ մասամբ յաջողեցաւ. մէկ միլիոնէ աւելի Հայեր ջարդուեցան, որոնց մէջ Հայ Կաթողիկէ համայնքը կը հաշուէ 125 հազարէ աւելի նահատակներ. հայրապետներ, վարդապետներ, մաքուր անրիժ կոյսեր, անմեղ մանուկներ, արի քաջ երիտասարդներ, հայրեր ու մայրեր տեղահանուեցան իրենց հայրենի բնադաւառներէն, զորս չէնցուցած ու զարգարած էին իրենց քրտինքին վաստակով... Աշխարհ սարսռած լուռ կեցաւ: Այն ժամանակ մենք Հռոմ, Յաւիտենական Քաղաքին մէջ երիտասարդ ուսանող էինք, երբ արձագանգեց հզօր ձայն մը. Բենեդիկտոս ԺԵ. հազիւ լուր առած Հայերուս հանդէպ դործուած խժոժութիւններու մասին, փութաց բողոքադիր մը հասցրնել Սուլթանին՝ Պալատ իր պատուիրակին միջոցաւ. սակայն Թալաթ Փաշա ամէն միջոց զործադրեց, որպէսզի այդ բողոքադիրը չհասնի Սուլթանին. միայն երեք ամիս ետք Սուլթանը իրադեկ կըլաւ ատոր, երբ ընաջնջումի ծրագիրը արդէն շատ առաջ տարուած էր: Սուլթանը նկատեց թէ շատ խիստ էր բողոքադիրը...: Բենեդիկտոս Քահանայապետը Հռոմի հայ Գաղութին տրուած ունկնդրութեան ատեն, արտասուալից աչքերով յայտարարեց թէ «Շատ ուշ իմացանք եղեւութիւնը, բայց

մեր դատապարտութեան խօսքը հասցուցինք»։ 6 Դեկտ. 1916ին նոյն Ս. Պապը սրտի մեծ կսկիծով յիշատակեց Կարդինալներու Խորհրդաժողովին մէջ, Հայ Ազգին կրած աննախընթաց խեղճութիւնները, եւ ձաղկեց ջարդարարներու սեւ արարքը։ Իսկ Ազգերու ներկայացուցած խաղաղութեան յուշադրին մէջ (1 Օգոստ. 1917) պահանջեց նաեւ Հայ Ազգի արդար դատին լուծումը, իբրեւ պայման մը միջազգային խաղաղութեան...։

Ասորիլեան սգատօնը յիշատակումն է չքնադ առաքինութեան եւ դիւցազնութեան։ «Յիշեցէք զգործս հարցն ձերոց եւ ժառանգիցէք զանուն յաւիտենից»։ Մեր հայրերն ու մայրերը ճակատին ընդդէմ ու մաքուր պահեցին. անոնց ծուռիկերը չկթռտեցան օտար աստուածներու եւ օտար դադափարարարանութիւններու առջեւ։ Անոնք իրենց մարտիրոսական արիւնքով ոռոգեցին անապատները... եւ հաւատարիմ մնացին Աստուծոյ եւ Քրիստոսի սիրոյն ու իրենց աննման հայրենիքի պաշտամունքին։ «Նահատակք պանծալիք եւ սիրեցեալք ի յերկնաւոր Հօրէն, որք մկրտեցայք ընդ Քրիստոսի արեամբ ձերով ի մահ խաչին» (Արեւադալի ժամ). դուք՝ որ ձեր արիւնքը խառնեցիք Քրիստոսի արեան, անմահ պիտի մնաք յաւիտեան...։

Ասորիլեան Նահատակներու սգատօնը պէտք է ըլլայ նաեւ Հաւատքի արծարծում մը մեր հոգիներուն մէջ։ Ամէն տարի հաւաքուելով կ'ուզենք, ի տես անոնց դիւցազնութեան, արծարծել մեր հաւատքը։ Թող լռեն անպութ անաստուածներն ու նիւթապաշտները, որոնց համար ամէն ինչ կը վերջնաւայ մութ փոսի մը առջեւ։ Ըստ անոնց՝ դահիճներն ու անմեղ զոհերը, չարերն ու առաքինիները նոյն վախճանը պիտի ունենան. ո՛չ. մարդկային խիղճը կ'ընդվզի այսպիսի յայտարարութեան առջեւ։ Իսկ մեր հաւատքը մեղի կը սորվեցնէ, որ մեր Նահատակները անմահ են եւ անոնց հոգիները արդէն կը վայելեն Աստուծոյ տեսութիւնը։ Եթէ անոնք անմահ չըլլային, ինչո՞ւ կ'ատարէինք այսօրուան յիշատակումը, ինչո՞ւ փառաբանէինք ստուերներ։ Մեր Նահատակներու փոսին մէջ պէտք է թաղուի նիւթապաշտութեան դադափարը։ Թէեւ անոնց աճիւններն ու ոսկորները անհետացած են, սակայն Աստուած զանոնք վերապա-

հաժ է յարութեան համար. «Հաւատամք ի յարութիւն մեռելոց»։ Քրիստոսի խօսքին համաձայն ամէնքը յարութիւն պիտի առնեն եւ իրենց դործերուն համաձայն հատուցում պիտի զըտնեն, ինչպէս այսօրուան աւետարանին մէջ կարդացինք. «Նկեացէ՛ ժամանակ, յորում ամենեքին որ ի դերեզմանս կայցեն՝ լըւելցեն ձայնի նորս եւ եկեսցեն արտաքս. որոց զբարիս դործեալ իցէ՝ ի յարութիւն կենաց, եւ որոց զչար արարեալ՝ ի յարութիւն դատաստանաց»։

Այս տօնակատարութեան ուրիշ նպատակ մըն է նաեւ զօրացնել մեր հաւատքը Աղգին տոկուն դիմադրականութեան եւ յաւերժութեան մասին։ Մենք կը սիրենք մեր Աղգը. ոչ մէկ արարք, ոչ մէկ խոչընդոտ պիտի կարենայ խախտել մեր սէրը Աղգին հանդէպ։ Կը սիրենք մեր Աղգը. սակայն չենք չլիթեր զայն դաւանանքի, կուսակցութեան եւ քաղաքական վարչաձևի հետ։ Մենք կը սիրենք մեր Աղգը իր փառաւոր անցեալով, ժողովրդեան բաղձապիտի յատկութիւններով եւ առաքինութիւններով... եւ ճիշտ այդ սէրն է որ մեզ կը մղէ մատնանշելու թէ հայ կամարի վրայ մութ ամպեր կան. իրատես պէտք է ըլլանք եւ մատնանշենք ճշմարտութիւնը. որովհետեւ մենք ուխտած ենք մեր ժողովուրդին, մեծին ու պզտիկին, հարուստին ու աղքատին՝ յարգանք, սէր եւ ճշմարտութիւն։ Աւա՛ղ, հեռու ենք այսօր, այնքան փաթորիկներէ ետք՝ հեռու ենք մեր նահատակներու արեան իրաւունքը վայելելէ։ Մեր հայրենի դաւառներուն փոքր մասին մէջ միայն պետութիւն մը ունինք, որ կը վարի որոշ չափով ինքնաւարութեամբ. սակայն դժբախտաբար հոն կաշկանդումներ կան, որոնք կը վիրաւորեն մեր մարդկային եւ կաթողիկէ խիղճը։ Մեր աղջային դատը, կնքուած նահատակներու արիւնով, այսօր դժուար անկիւնադարձի մը առջեւ կը դտնուի, թերեւս որովհետեւ հանուեցաւ իր բնական հունէն եւ ներկայացուեցաւ իբրեւ ուրիշ աղջի մը դատը, իրեւ ուրիշ զաւաթարարանութեան ընդարձակումի ծառայող դատ մը։ Այգահաւաքումը որո՞ւստին մօտիկ չէ. բոլոր Հայութիւնը հաւաքել իր պապենական երկիրներուն մէջ ցանկալի է ամէն Հայու։ Բայց մենք կ'ըմբռնենք ազգահաւաքումը՝ բովանդակ Հա-

յուլթեան իր ամբողջական Հայրենիքին մէջ. ներկայ փոքրիկ Հայաստանը, որ արդէն յաղեցուած է իր ժողովուրդով, չի կրնար ազդահաւաքումի դործը ի կատար հասցնել. այս պայմաններու տակ, ուրիշ պատճառներն իսկ մէկդիի դնելով, ազդահաւաքումը մեզ չի խանգավառեր: Ռուսիոյ մէջ արդէն մէկ միլիոնէ աւելի հայութիւն կայ, որ նոյնքան ենթակայ է այլասերումի, որքան արտասահմանի ժողովուրդը: Հետեւաբար ներկայ շրջանը Հայութեան ոսկեդարը չենք կրնար նկատել: Վհատութի՞ւն, յուսահատութի՞ւն ուրեմն. ո՛չ երբեք. հայկական կապնին շատ փոթորիկներ դիմադրաւած է եւ մնացած է միշտ կանգուն. նահատակներու արիւնով կնքուած մուրհակը կը պահէ իր արժէքը եւ մեզ կը թելադրէ պողպատէ դարձնել մեր կամքը, մինչեւ որ ունենանք արդար հողային հատուցում, խղճի ազատութիւն եւ ազդահաւաքում բովանդակ հայութեան: Պիտի տուանք, պիտի տեսնենք մնայու համար միշտ հաւատարիմ Ապրիլեան Նահատակներու կտակին ու պատգամին:

Վասնզի Ապրիլեան Սգատօնը հաւատքի արծարծումէ զատ, հռչակումն է կտակի մը եւ պատգամի մը: Եթէ անոնք հրաժարած ըլլային ապրելու իրաւունքէն իրրեւ հայ եւ քրիստոնեայ, մնացած պիտի ըլլային իրենց զաւառներուն մէջ. սակայն անոնք հաւատարիմ մնացին իրենց ազդութեան եւ կրօնքին. նահատակուեցան այն յոյսով որ իրենց յաջորդող սերունդը պիտի իրաւործէ հայ դատին արդար լուծումը. անոնք մեզի կը թելադրեն հետեւել իրենց օրինակին եւ մեզի կը կրկնեն. «Ապրեցէ՛ք իրրեւ հայ եւ իրրեւ քրիստոնեայ»:

Վերանորոգենք ուրեմն մեր առաջադրութիւնները. արծարծենք կուռ սէր Աստուծոյ, Քրիստոսի, ինչպէս նաեւ Ազգի եւ Հայրենիքի հանդէպ: Ապրինք որպէս հայ եւ մեր Նահատակներուն արիւնը իրրեւ ցօղ մը իջնէ մեր եւ մեր Հայրենիքին վրայ, որպէս զի ըլլանք հաւատարիմ ժառանգորդներ անոնց՝ մնալով ճշմարիտ հայ քրիստոնեաներ: «Յիշեցէ՛ք զգործս հարցն ձերոց... Եւ ժառանգիցէ՛ք զանուն յաւիտենից»:

Հ.Կ.Ե.Մ.Ի ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՆԵՐՈՒՆ

(4 Մայիս, 1947)

«Այսօր է գոր արար Տէր, եկայք ցնծացուք եւ ուրախ եղիցուք ի սմա»:

... Ձեր ուրախութիւնը պէտք է հիմնուած ըլլայ կուռ համոզումներու վրայ, զիտնալով թէ ի՞նչ էք եւ ի՞նչ կ'ուզէք հանդիսանալ: Դուք Հայ Ազգին հարազատ զաւակներն էք. ոչ մէկէն պէտք ունիք փնտռելու վարքադիր եւ վկայադիր Հայութեան: Դուք չէք չիսթիւր աստուածասէր Հայութիւնը օտարամուտ եւ աստուածամերժ զաղափարաւնութիւններու հետ: Դուք, Մենք, Հայ ազգին ոսկրէն ու մարմնէն ենք, փարած՝ մեր կրօնքին, պատմութեան, մշակոյթին, մեր աննման ժողովուրդին, որուն, դարձեալ կը կրկնենք, ուխտած ենք յարգանք, սէր, ճշմարտութիւն:

Հայ ենք, բայց նաեւ կաթողիկէ մինչեւ մեր ուղեծուծը: Դուք, Հ.Կ.Ե.Մ. աւաններ, բարձր պիտի բռնէք կաթողիկէութեան անունը: Աննման է, անզուգական՝ կաթողիկէ կրօնքը իր վարդապետական ներդաշնակութեամբն ու կուռ բովանդակութեամբը... Գոյն զարերու անեղծանելի ու լուսաշող պայծառութիւնն ունի ան: Անոր շուրջը ամէն ինչ փոխուած է, պետութիւններ, վարչաձեւեր, իմաստասիրութիւններ. ան միշտ նոյնը մնացած է իր մշտատեւ երիտասարդութեամբը: Ուր կաթողիկէ վարդապետութիւնը թափանցած է, հոն սքանչելի փոփոխութիւններ կատարուած են սրտերու մէջ:

Դուք կարեկցութեամբ պէտք է լսէք փափսուքները այն մարդոց, որոնք նախապաշարումներով, զրպարտութիւններով պիտի ուզեն աղարտել ձեր կրօնքն ու հայութիւնը: Պիտի լսէք՝ թէ կաթողիկէ կրօնքը օտարամուտ է, եւ պիտի պատասխանէք. այո՛, այնքան օտարամուտ է՝ որքան Քրիստոսի Աւետարանը: Պիտի լսէք թէ կաթողիկէ կրօնքը նորամուտ է Հայութեան մէջ եւ պիտի պատասխանէք. այո՛, նորամուտ է այնքան՝ որքան նորամուտ է Լուսաւորիչն ու Մանդակունին, Նարեկացին ու

Շնորհալին. նորամուտ է այնքան՝ որքան մեր ծխական գիրքերը, որոնց բովանդակութիւնը կը ներկայանայ մեզի իբրեւ հարադատ կաթողիկէ վարդապետութիւն: Պիտի լսէք թէ կաթողիկէ կրօնքը այլասերումի կը տանի. եւ պիտի պատասխանէք հարցներով թէ ի՞նչպէս կալմուեցան Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ ծոցին մէջ եւրոպական ազգերը...: Հինցած ու մաշած նախապաշարումներ:

Այս պահուս միտքս կու գան այն երիտասարդները՝ որոնց առջեւ կուռքեր դրուեցան: Դուք գիտէք թէ քանի քանիներ իրենք զիրենք Հիթլէրի երիտասարդներ կոչեցին. պաշտամունքի առարկայ ըրին այն ամբարտաւանը, որ փչրուեցաւ: Գիտէք նաեւ թէ այսօր ուրիշ կուռքեր կան: Դուք չէք կրնար այդպիսի կուռքերու ետեւէն երթալ:

Հ. Կ. Ե. Մ. ի պետը Գրիստոսն է, որուն աստուածային պատգամներուն հետեւելով պիտի ըլլաք մեր ազգին մէջ լոյս եւ աղ: Լոյս պիտի ըլլաք լուսաւորելու համար մթամած մտքերը եւ փարատելու համար նախապաշարումները. աղ պիտի ըլլաք ձեր կեանքին ու բարիքին անարատութեամբը: Այսպէս է որ Հ. Կ. Ե. Մ. ը կատարած պիտի ըլլայ իր Առաքելութիւնը:

(«Մասիս», 1947, Մայիս 5, էջ 4)

ԱՌ ԲԱՐՁՐԱՊԱՏԻՒ ՏԻԱՐ ԳԻԼԻԲ ԹԱԳԼԱ

ԱԶԳԱՅԻՆ ԿՐԹՈՒԹԵԱՆ ՆԱԽԱՐԱՐ

Ի պատասխան ներկայ ամսոյս 14ին 2781 թուակիւր Զերդրութեան, որ կը վերաբերի Պոլսոյ Կալաթայի մեր եկեղեցւոյն մէջ թաղուած Էմիր Պեշիւրի աճիւններուն փոխադրութեան, ուրախ եմ հաղորդելու Զեղի՝ թէ անհրաժեշտ հրահանգները զըրկըւեցան Արշի Պօղոս Արք. Քիրեճեանի, Պոլսոյ վիճակաւորին: Հետեւաբար Էմիրի աճիւնները փոխադրելու պաշտօն ունեցող յանձնախումբը կրնայ ըստակցիլ վերոյիշեալ Արքեպիս-

կոպոսին հետ, որ սիրով պիտի դիւրացնէ այդ առաքելութեան
դորձադրութիւնը:

Շնորհակալ ենք այն վեհ զգացումներուն համար, զոր կը
յայտնէք՝ Ձեր եւ Լիբանանի կառավարութեան անուամբ՝ հայ
կաթողիկէ հասարակութեան: Մեր հասարակութիւնը յատկա-
պէս երջանիկ կը զգայ ինքզինք՝ որ կարողացած է մատուցանել
այս ծառայութիւնը մեր սիրելի Լիբանանին, որուն շատ կը
պարտինք:

Հաճեցէք ընդունիլ, բարձրապատիւ Տիար, մեր զնահա-
տանքին հաւաստիքը:

Պէյրուք, 15 Յունիս 1946

ԳՐԻԳՈՐ-ՊԵՏՐՈՍ ԺԵ. ԿԱՐԴ. ԱՂԱՃԱՆԵԱՆ
Կիլիկիոյ Պատրիարք Կաթողիկէ Հայոց

(«Մասիս», 1947, Հոկտ. 8, էջ 1)

ԱՐՀԻ Յ. ՆԱԶԼԵԱՆ ԱՐՔ.Ի ՅՈՒՆԵԱՆԻՆ ԱՌԹԻԻ

(1948)

Ամէն անոնք՝ որոնք բախտն ունեցած են ճանչնալու Ձեզ,
տեսած են Ձեր մէջ խորաթափանց միտք, աննկուն կամք, անձ-
նըէք սիրտ:

Բարձր ու բաղմատեսակ ձիրքեր, ուսումնական, կազմա-
կերպչական մարդերու վրայ, լուսաւորուած՝ դերբնական, ա-
մո՛ւր հաւատքով, սլայծառացած՝ կաթողիկէ քահանայութեան
տեսլականով, արդիւնաւոր՝ յիսուն տարիներու անվհատ, ան-
զուլ, յամառ աշխատանքով, ի սպաս Ս. Նիկիդեցոյ եւ աղղիս:

Կը վկայէ՝ Հ. Տէրը. «Նուիրապետութիւնն երախտապարտ
է Ձեզի ի բազում գլխոց, եւ կ'ողջունէ Ձեզ՝ իբր յոյժ սիրելի
հայրապետ, որ եռանդով, խանդաղատանքով փարած է տակա-
ւին այնպիսի աշխատանքներու, զորս Ձեզմէ դատ ո՛չ ոք կարող

է կատարել: Միջնորդութեամբ Ս. Պատարադիս՝ կը հայցենք որ Աստուած շնորհէ Ձեզի՝ երկար տարիներ, հասցնէ Ձեզ Աղամանդեայ յորելեանին: Ս. Քահանայապետին օգոստոսիսու խօսքը թող սլսակէ բոլորիս խնդակցութիւնները, բարեմաղթութիւնները»:

ԼԻԲԱՆԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ՆԱԽԱԳԱՀԻՆ

(1948)

Վսեմաշուք Տէր,

Աշխարհի մը մէջ՝ որ անդուլ կը տուայտի ընդհանրական աղէտի մը սպառնալիքին տակ, Հոգին՝ որ կը քննատեսէ դէպքն հրաշալի, զոր կը յիշեցնեն մեզի Ձատկական Տօները, կը թափանցէ անոր խորունկ իմաստին մէջ, կը չափէ արտասովոր տարողութիւնն անոր, ինքզինք կը զգայ անմիջապէս հաղորդակից լուսաղբւրի մը, որ իր առջեւ կը բանայ ամէնէն անդորրաւէտ հորիզոնները, ուրկէ կը բխի ոյժ մը, աւելի հզօր քան մահը:

Այս «Դադարն Աստուծոյ», որ մեր հոգիները կ'ողողէ ամէնէն վճիտ բերկրանքով, մեզի կ'ընծայէ, միաժամանակ, բարեբաստիկ առիթն ու մեծ պատիւը ընդունելու մեր մէջ, սիրեցեալ պետը տէրութեան, ինչպէս եւ արժանապատիւ անդամներն իր կառավարութեան, ներամփոփուելու համար անոնց հետ, Աստուծոյ խորանին առջեւ, որմէ կը բխի ամէն իշխանութիւն, Անոր ներկայացնելու համար մեծարանքը Լիբանանի, հայցելու համար Անկէ, համայն երկրին վրայ, իր հովանին, եւ մատուցանելու համար Անոր շնորհակալութիւններ՝ այն երախտիքներուն փոխան, որոնցմով կը լիացնէ զայն:

Այո՛, սրտայոյզ երախտագիտութեամբ՝ հանդէպ Աստուծոյ, եւ արդար հպարտանքով կը տեսնենք այն փառքը, որուն մատչած է մեր սիրելի Լիբանանը:

Անձուկ է իր հողը, բայց «բլրակողերն ու դարատափերը բռնաւոր՝ չքեղ, ճոխառատ եւ ալլաղան բուսաբերութեամբ մը, որոնցմով Լիբանան քաղցրօրէն կը վայրահակի դէպի ծով», ամէնէն օժտեալ բանաստեղծներուն եւ ճարտասանական արւեստի ամէնէն փայլուն վարպետներուն, սկսելով նոյն ինքն Ն. Ս. Պիոս ԺԲ-էն, ընծայած են նիւթն ամէնէն զմայլելի նըկարագրութեանց:

Մեծաթիւ չէ իր բնակչութիւնը, այսուհանդերձ աշխարհ կը հիանայ իր ալլաղանութեան գեղեցկութեանը վրայ, ուժին վրայ իր միութեան, որոնցմով այս հայրենիքը, իր ցեղային եւ լեզուական տարրերուն ալլաղանութեան մէջ «բաղդատելի» երփնափայլ, հազարերանգ թեւերով Արծիւին, զոր մարդարէն Եգեկիէլ տեսաւ սաւառնաթեւ՝ Լիբանանի վերեւ, կը թռի ընտրուած ըլլալ, անդուդական կոչումով, իրադործելու եղբայրական այն քաղցր կենակցութիւնը, որուն մասին կը խօսի սաղմոսերդուն, նոյնիսկ ծագումով եւ մտածելակերպով տարբեր անդամներու միջեւ»:

Իր բախտը քիչ ատենէ ի վեր վստահուած է սեփական դաւակնեցողութեան. այսուհանդերձ անոնք՝ որոնք առիթն ունին ճանչնալու Լիբանանի գեկավարները, կը տարուին զոչելու բանաստեղծին հետ՝ «արժէքը չի սպասեր տարիներու թիւին»:

Ահա թէ ինչո՞ւ Լիբանան, այս քառուղին, որ կը ծառայէ իրր տեղի ժամադրութեան եւ վայր փոխանակութեան՝ արեւելեան եւ արեւմտեան քաղաքակրթութեանց, հայրենիքն այս հողեպաշտ իմացականութեան, որ կը բարձրացնէ եւ կ'աղնըւացնէ Մարդկութիւնը, աղատատենչ բաղմութեանց այս ապաստանը, այս փարոսը Միջերկրականեան, որուն բոցը կ'արծարծեն բարձր մշակոյթի իր բազմաթիւ հաստատութիւնները, այս մեծ ընտանիքը, որուն բոլոր ճիւղերը իրենք զիրենք կը պատւեն ծնրադրելով Ամենարարձեալին դահուն առջեւ, Լիբանան, կը կրկնենք, կը սպարտադրէ արդէն ինքզինքը հանուր աշխարհի ուշադրութեան:

Այս իրողութիւնը փաստող երկու յոյժ նոր գէպքեր պիտի յիշենք միայն. առաջինը՝ Լիբանանի ներկայացուցիչին նախա-

դա՛ ընտրուելն է ՄԱԿի Տնտեսական եւ Ընկերային Յանձնախումբին. երկրորդը՝ Լիբանանի մայրաքաղաքին կեդրոն հռոչակուելն է Ինքնսփռի երրորդ ընդհանուր ժողովին:

Ի՞նչ գեղեցիկ մեկնութիւն չեն ընծայեր լիբանանեան յիշեալ դէպքերը, իրենց կարգին, այն վսեմ մտածման, զոր Սըրբադան Քահանայապետը արտայայտեց՝ երբ անցեալ տարի, 17 Մարտին, կ'ընդունէր արժանաւոր լիազօր նախարարը, զոր Ձերդ Վսեմութիւնը կ'առաքէր Առաքելական Աթոռին մօտ. «Վաղուց հասած է ժամանակը, որ նիւթական ուժին թուական հաշիւները տեղի տան բարոյական ուժերուն կշիռքին. որովհետեւ Լիբանան մին է այն «փոքր»ներէն՝ որոնք գիտեն ցոյց տալ, փառաւոր օրինակներով, որ իրենք եւս եւ ճշտիւ իբր այդ, կարող են հանդիսանալ ռահվիրաներ վաւերական եւ լուսաւոր յառաջդիմութեան մը:

Մեր սիրելի Լիբանանը, փոքր Փիղիքապէս, բայց մեծ՝ ոգւով, որ զինք կը ձեւակերպէ, զիտցաւ քանիցս ապացուցանել իր արժանիքը, նոյն իսկ հեռաւոր երկիրներու մէջ, իր զերիշխանութեան կատարեալ հասկացողութեամբ, եւ գիտակցութեամբ իր առաքելութեան՝ զոր ի գլուխ հանելու կոչուած է:

Իր զեկաւարներուն հոգը, ի խնդիր Լիբանանի զաւակներուն բարեկեցութեան, հաւասարապէս շօշափելի փաստ մ'է ստոր, ներքին ճակատին վրայ:

Եւ մենք երջանիկ ենք մեծարանք ընծայելու կառավարիչներուն, իրենց թափած ջանքերուն համար, որոնք կը ձգտին զերծ պահել բոլոր Լիբանանցիները, եւ մասնաւորապէս նուազ բախտաւոր եւ աշխատաւոր դասակարգերը, անգործութենէ եւ վաղուան անստուգութենէն:

Այսուհանդերձ, կրնա՞նք մոռնալ առածը հինաւուրց իմաստութեան, որ կ'ըսէ. «Ոչինչ կատարուած է՝ ցորճան մնայ բան մը կատարուելիք»:

Ուստի կը մտղթենք որ Ձերդ Վսեմութեան առաջնորդութեամբ, զեկաւարները՝ հանրութեան բարիքին նախանձախրնդիր, զուգորդուած ճիղերով զործատէրերու եւ դործ հալթալթողներու հետ, կարենան ծրագրել եւ իրագործել այնպիսի կազ-

մակերպութիւններ եւ ընկերային ապահովութիւններ, որոնք յիշեալ դատակարարութեամբ ընծայեն ամուր յոյս մը ապագային համար՝ քաջալերելով, երիտասարդներու մէջ մասնաւորապէս, խնայողութեան սէրը, որ առաջնակարգ ազդակ մ'է ընտանիքին եւ հայրենիքին կայունութեան:

Կը մազթենք որ անոնք կարենան, հաւասարապէս, առանձնաշնորհութիւններով եւ քաջալերութեամբ սիրելի ընծայել զաշտերն ու լեռները Լիբանանի, որպէսզի անոնք բնակուած մընան միշտ խիտ, առողջ, ուժեղ եւ խորապէս կրօնասէր բազմութիւններով:

Այսպէս Լիբանանի մեծ հողին պիտի յորդի զործունէութեամբ, յօգուտ իր բոլոր զաւակներուն, զործունէութիւն՝ որ պիտի թոյլատրէ անոնց մասնակից ըլլալ այն վաւերական եւ լուսաւոր յառաջդիմութեան, որուն ռահվիրաներէն մին ըլլալու կոչուած է Լիբանանեան Հայրենիքը:

Վսեմաշուք տէր,

Վերջացնելով խօսքս, որ արձագանդն է այն անկեղծ զգացմանց՝ որոնցմով տոգորուած են ձեր հայ կաթողիկէ հպատակները, եւ իրենց անսպառ աղապատանքին՝ հանդէպ Լիբանանի, զոր հպարտ են կոչելու իրենց հայրենիքը, կը խնդրենք որ ընդունիք մեր խորին երախտագիտութիւնը, այն պատուին համար՝ զոր այս այցելութեանմբ հաճեցաք ընծայել մեզի եւ հաճոյքին համար՝ զոր պատճառեցիք, միանալով մեզի հետեւեալ աղօթքին մէջ, որ սիրելի է մեզի կրկնել.

Տէ՛ր, պահէ մեր սիրելի Լիբանանը.

Տէ՛ր, զօրավիզ եղիւր մեր սիրելի Նախադահին.

Տէ՛ր, շնորհէ բարեկեցութիւն՝ Լիբանանի բոլոր զաւակներուն:

ԾՆՈՒՆԴԻ ԱՌԹԻԻ

(1948)

Յիսուս, Աստուած ճշմարիտ, եւ մարդ ճշմարիտ, անդրանիկն ի մէջ մարդոց: Իր միջոցով՝ մարդիկ որդեգիր են Աստուծոյ: Դարերու մէջ ընդունուած Բանն է ան. մարդկային անցքին վրայ՝ բարձրացած կոթողն է, Վէ՛մը. ո՛վ որ անոր բախի՝ պիտի ջախջախուի, ո՛վ որ անոր յենու՝ պիտի զօրանայ:

Ս. Ծնունդի տօնին առթիւ չտարուինք սոսկ արտաքին արարողութիւններէն, բարձրանանք մեր լուսապայծառ հաւատքին թեւերուն վրայ:

Բեթղէհէմ՝ «հացի տուն» որակուեցաւ. հոն ծնաւ Փրկիչն՝ ի սէր մարդկութեան, ու կ'ընկերանայ մարդկութեան՝ հացի ներքեւ:

Երանի չտանք միայն Մոգերուն. մենք ալ հնարաւորութիւն ունինք մեր սրտին տուրքը մատուցանելու Երկնաւոր Մանուկին: Միաբերան դռներ. «Դու ես Որդի Աստուծոյ»:

Ձանանք յառաջդիմել գերբնական կեանքի մէջ...:

Աստուծոյ սէրը աւելի մեծ է, քան աշխարհի ամէնէն ըրտ ոյժը:

Աղօթենք, ի սէր խաղաղութեան, աղօթենք Ս. Եկեղեցւոյ Պետին համար, որ իբր պահակ մը արթուն՝ կը հետեւի աշխարհի անցողաբաններուն:

Ուրանանք աշխարհական ցանկութիւնները, ապրինք զգաստութեամբ եւ աստուածապաշտութեամբ, եւ երգենք հրեշտակներուն նման. «Փառք ի բարձունս Աստուծոյ եւ յերկիր խաղաղութիւն, ի մարդիկ հաճութիւն»:

ՏՕՆ ԶԱՏԿԻ

(20 Ապրիլ, 1949)

«Օր Յարութեան Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի: Օր բերկրանքի, խնդակցութեան»:

«Օր յաղթական ողջոյնի, անվիանդ հաւատքի: Օր հռչակման անժխտելի ճշմարտութեան»:

Տխրահռչակ պատգամ մը, հարազատ երկրէ, ոչ հարազատ շրթներէ կ'ուրանայ զոյուրթիւնը Աստուածային Փրկչին: Այդ աղծապղծ պատգամին՝ Հոգեւոր Տէրը հակադրեց դարեր առաջ «հարազատ երկրէ» եւ «հարազատ շրթներէ» արտաբերւած խոստովանութիւն մը, աւելի հզօր քան վերոյիշեալ պատգամը:

Յաղկերտ Բ.ի արքունիքին մէջ կային հայ նախարարներ, որոնցմէ մին է Գարեգին: Արքայից արքան սաստիկ կը զայրանար՝ երբ կը լսէր թէ Քրիստոս չարչարուեցաւ, խաչուեցաւ, մեռաւ եւ թաղուեցաւ...:

Գարեգին ի տես Յաղկերտի անզօր զայրոյթին՝ ըսաւ. «Արքայ քաջ, այս մասին ո՞վ խօսեցաւ քեզի»:

Թաղաւորը պատասխանեց. «Կարգացին ինծի ձեր մուրճութեան դիրքը»: Երիտասարդ նախարարը յարեց. «Ինչո՞ւ կարգալ տուիր մինչեւ այդ կէտը. յառաջ վարէիր ընթերցումը եւ պիտի լսէիր Քրիստոսի Յարութիւնը, Անոր երեւումը շատերուն, համբարձումը, Հօր աջ կողմը բաղմիլը, երկրորդ դալըստեան խոստումը. հրաշալի յարութիւն պարգեւելով ամէնուն, դատաստանին արդար հատուցումը...»: «Ուրախութիւն», պատասխանեց թաղաւորը. այն ատեն Գարեգին եղբայրակեց. «Եթէ կ'ընդունիս մարմնաւոր չարչարանքները, պէտք եւ ընդունիլ նաեւ անոր Յարութիւնն ու միւսանդամ ահաւոր դալուստը»: Հայ նախարարը մահուան դատապարտուեցաւ (Տես Եղիշէ, Առաջին յեղանակ):

Անհաւատներուն զէնքը նո'յնն է դաժ է միշտ. նո'յնը նաեւ ճշմարիտ հաւատացեալներու պատասխանը, որոնք Փրկչին

չարչարանքները կ'ընդունին իբր սիրոյ մեծագոյն ասպարոյցը, հանդէպ մարդկութեան:

Յնորդ մը չէ Գրիստոսի Յարութիւնը. վկայ են Ս. Աւետարանները:

Առաքելները, որոնք յընթացս Գրիստոսի չարչարանաց եւ խաչելութեան, սրտաբեկ մնացած էին, խաչելութենէ յիսուն օր ետք, աղբիւր մարդկային փրկագործութեան, Երուսաղէմի հրապարակներու վրայ քարոզեցին Անոր յաղթական Յարութիւնը:

«Այն Յիսուսը՝ զոր դուք խաչեցիք, յարեալ ի մեռելոց. եւ մենք վկանն ենք այդ իրողութեան», կ'աղաղակէին անոնք:

Անթիւ են պատմական վկայութիւնները նոյն իրողութիւնը փաստող:

Թովմաս մատներով չօչափեց Յիսուսի վէրքերը եւ գոչեց. — Տէր իմ եւ Աստուած իմ: Երկնաւոր վարդապետը պատասխանեց. — Երանի՛ առնո՞ց՝ որոնք չտեսան եւ հաւատացին:

Օրհնեալ է Յարութիւնն Գրիստոսի: Ս. Եկեղեցին՝ որ սիրով եւ կարեկցութեամբ կը գրկէ բոլորը, նոյնիսկ անհաւատները, կը հրաւիրէ ձեզ բանալու ձեր սրտերը Աստուծոյ առջեւ, առանց որուն չկայ երջանկութիւն եւ փրկութիւն:

(«Մասիս», Թիւ 16, 20 Ապրիլ, 1949)

ԼԻԲԱՆԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ՆԱԽԱԳԱՀԻՆ

(11 Մայիս, 1949)

Վսեմաշուք Տէր,

Մեծ բերկրանքով մ'է որ կ'ողջունենք բարեպատեհ առիթը, զոր մեզի կ'ընծայեն Զատիկական Տօները, ներամփոփուելու Ձերդ Վսեմաշուք տէրութեան եւ կառավարութեան բարձրապատիւ անդամներուն հետ, Աստուծոյ խորանին առջեւ, յատկապէս Անոր՝ մեր երախտագիտութիւնը այն պաշտպանութեան

համար, որով Ան կը պարուրէ սիրելի Լիբանանը եւ հայցելու՝ որ օղնէ յոյժ սիրեցեալ իր ղեկավարներուն եւ ժողովրդեան:

Նոյն բերկրանքով է՝ որ յաւարտ Ս. Պատարագի, կը շրջապատենք Ձերդ Վսեմութիւնը՝ շնորհակալութիւն մատուցանելու Ձեզի, այն պատուին համար՝ զոր կ'ընծայէք մեզի Ձեր ներկայութեամբը հոս, եւ բացայայտելու մեր խորին երախտագիտութիւնը այն բարիքներուն համար, զորս կը վայելենք Լիբանանի մէջ, դարաւոր մայրիներու բարեխնամ հովանոյն տակ:

Յիշեալ բոլոր բարիքները կը բխին անշուշտ այն իրողութենէն, ըստ որում՝ մենք կը պատկանինք այս ազնուական հայրենիքին, եւ այդ՝ մեզի համար պատճառ մըն է յոյժ օրինաւոր հպարտութեան, այս հայրենիքին՝ որ տէր է իր անկախութեան, որ իր ղերիչխանութիւնը կը դործադրէ երկրին ներսը, եւ որ կը պարտադրէ ինքզինքը դուրսը ուրիշ պետութեանց եւ ժողովուրդներու հիացման եւ յարգանքին:

Մեր ջերմագոյն մաղթանքն է որ բոլոր Լիբանանցիները, նախանձախնդիր՝ Լիբանանի բարի համբաւին, ջանան պահել միշտ այս դիմագիծը, որ հազիւ քանի մը ամիս առաջ Պէյրութի մէջ կայացած Իւնեսֆոյի երրորդ համաժողովին առթիւ, ամէնէն քաղաքակիրթ եւ յառաջագէտ ազգերու պատուիրակութեանց երեւելի անդամներուն ինքնաբերաբար ըսել կու տար.

«Լիբանան յիրաւի յայտնութիւն մը եղաւ մեզի համար»:

Տա՛յ երկինք, հաւասարապէս, որ բոլորը, շնորհիւ Ձերդ Վսեմութեան ցոյց տուած ուղղութեան եւ պատշաճ տնօրինմանց, համոզուին — միշտ աւելի ամրօրէն — թէ անհրաժեշտ է նուիրուիլ հայրենիքի ծառայութեան եւ արդար ազատութեանց պահպանման, օրէնքին հանդէպ յարգանքով, վեհանձն դորձակցութեամբ եւ փոխադարձ լիալիւր հասկացողութեամբ: Հոմէական իմաստութիւնը չէ՞ ըսած արգարեւ. «Մենք ծառաներն ենք օրէնքին, աղատ կարենալ ապրելու համար»:

Կա՛յ աւելի ղեղեցիկ ներդաշնակութիւն մը՝ զոր կը պարզեն երկրի մը իշխանութեան ներկայացուցիչներն եւ քաղաքացիները, երբ իրարու կը հանդիպին եւ ձեռք ձեռքի կու տան օրէնքի պատուանդանին առջեւ:

Հայրենիքն յայնժամ պիտի դտնէ, յանձին իր կառավարիչ-ներուն, ինքնամոռաց անշահախնդիր մարդիկ, որոնք ցոյց պիտի տան հանրային դործերու մէջ խղճամիտ խնամակալութիւն մը, քաղաքացիներու եւ մանաւանդ ամէնէն տկարներուն եւ աղքատներուն իրաւունքին հանդէպ յարգանք մը:

Յայնժամ ան պիտի դտնէ յանձին իր զաւակներուն՝ հաւատարիմ հպատակներ, որոնք պիտի ջանան օրէնքին հանդէպ ինքնակամ հնազանդութեամբ մը զիւրացնել դործը անոնց՝ որոնց վրայ կը ծանրանայ կարգապահութեան եւ հանրային բարիքին պաշտպանութեան պատասխանատուութիւնը:

Այսպէս, թէ՛ առաջինները եւ թէ՛ միւսները արժանապէս երախտաւոր պիտի ըլլան հայրենիքին: Վասնզի միայն նման մթնոլորտի մը մէջ, ուր կարգապահութեան անդորրութիւնը կ'իշխէ, աղբ մը կրնայ ապահովել իր աւանդութեանց թանկագին դանձին փրկութիւնը եւ նուիրուիլ աշխատանքի մը, աւտակ՝ պահպանելու եւ բարձրացնելու իր վարկը բոլոր մարդերու վրայ, ներսը թէ՛ դուրսը:

Հայերը անհունօրէն երախտապարտ Լիբանանի, որուն քաղաքացիները ըլլալու պատիւն ունին, պարտք պիտի համարին իրենց մասնակցութիւնը բերելու այս դործին, այնքան ազնււացուցիչ հանդիսանալով — ինչպէս կը հաստատէր երէկ իսկ, այնքան բարեացակամութեամբ, մին Լիբանանի ամէնէն արժէքաւոր խորհողներէն — «Անկախութեան ամէնէն ջերմեռանդ, անձնուէր տարրերէն մին, ամէնէն ուղղամիտներէն եւ դործունեաներէն»:

Չուզելով բնաւ դուրս ելլել այն չափաւորութենէն՝ զոր նոյն գրողը չափադանց կը դտնէ մերթ, եւ վերապահութենէն՝ զոր արժանապատուութիւնը կը պարտադրէ, անոնք կը ղդան, այսուհանդերձ, թէ «որոշ տարողութիւն ունեցող քաղաքացիական, բնկերային եւ ազգային ջանք մը» ի նպաստ իրենց, պիտի ըլլար յոյժ գնահատելի քաջալերութիւն մը:

Չերդ Վանմութիւն, ուղղելով մեր ջերմ աղօթքն Արարչին, լիալիր իրականացման համար ամէն բարեբե՛ք՝ որ կը վերաբերի Լիբանանի, մեր մաղթանքներուն՝ զորս թոյլատրեցիք մեզի

բանաձևեւելու, կը հայցենք Անկէ որ իր աստուածային Նախախնամութեան հայրական թեւը տարածէ միշտ այս առանձնաշնորհեալ երկրին վրայ՝ օգնելու իր փափուկ եւ աղնիւ դործին մէջ Ն. Վ. Շեյխ Պեշարա էլ Խուրիի, մեր յոյժ արժանաւոր նախագահին, որուն կը մաղթենք կեանք, երջանկութիւն, բարօրութիւն:

ՅՐԱՆՍԱՅԻ ԴԵՍՊԱՆԻՆ

(25 Մայիս, 1949)

Տիար գեասպան,

Տարեկան հաւաքոյթներու կարգին, որոնք այս տան մէջ տեղի կ'ունենան, Հայ Կաթողիկէ համայնքին համար մասնաւորապէս սիրելի է այն՝ որուն հաճոյքն ու պատիւն ունինք հրաւիրելու Յրանսայի Վսեմ. Ներկայացուցիչն եւ իր ընտիր զործակիցները:

Յիրաւի այս հանդիպումը մեզի առիթ կ'ընծայէ դարձեալ յայտնելու խորունկ համակրանքի եւ բարեկամութեան մեր ըզզացումները հանդէպ Ձեր յոյժ ազնուական հայրենիքին, որ ինքզինք կը պարտադէ, չառ մը տիտղոսներով, աշխարհիս զմայլանքին եւ մեր յարգանքին, զոր կ'արտայայտենք ուրախութեամբ եւ սրտագին:

Մեծ հրճուանքով կը նշմարենք որ Յրանսան, շնորհիւ իր անխախտելի հաստատակամութեան, չառ շուտ ձերբադատուեցաւ պատերազմի ծանր հետեւանքներէն՝ Եւրոպայի եւ աշխարհի բարօրութեան համար, եւ կը պահէ միշտ իր պատուոյ տեղն ու առաջնակարգ դիրքը ազգերու մէջ, պահպանումովը քրիստոնէական քաղաքակրթութեան եւ արեւմտեան մշակոյթին, որոնց ռահվիրան, զինուորն ու առաքեալը հանդիսացաւ ամէն ժամանակ:

Նանթի Ս. Հաղորդութեան աղղային համաժողովին առթիւ, Ն. Ս. մեր սրբազան Հայրը 1947 Յուլիս 4ին իր ռատիո-պատգամին մէջ կ'ըսէր. «Մենք լաւ կը ճանչնանք Ս. Եկեղեցւոյ անդրանիկ դստեր ֆրանսայի անսահման հնարաւորութիւնները՝ իր քարոզիչներուն ու դաստիարակներուն խաղաղարար լեզուներով, իր կրօնական բարգաւաճ միաբանութիւններով, իր աւետարանական գործունէութիւններով՝ բազմաթիւ եւ այլազան, ինչպէս Աստուծոյ շնորհիւները, որոնք աւելի ունենանք ինչ կը համապատասխանեն ներկայ ժամանակներու ստիպողական կարիքներուն»:

Աշխարհի վրայ Ֆրանսայի կատարած դործունէութեան հանդէպ մեր սնուցած դմայլանքը բնականօրէն միացած է մեր սրտերուն մէջ Երախտադիտութեան զգացումին այն բազմաթիւ բարիքներուն համար, զորս կը սփռէ Լիբանանի մէջ, եւ որոնցմէ մենք ալ կ'օգտուինք:

Մշակութային եւ ընկերային բազմապիսի դործերու կարգին, որոնք վաղուց ներշնչուած կամ յանձն առնուած են Ֆրանսայի կողմէ, հոս՝ Լիբանանի մէջ, մեզի մասնաւորապէս հաճելի է յիշատակել նորագոյն գեղեցիկ իրագործումը, որուն մասին վերջերս կրցանք ճատ հետաքրքրական տեղեկութիւն մը կարդալ, եւ զոր կը պարտինք խելացի եւ առատաձեռն դործունէութեանը իր ընտիր զաւակներէն մէկուն, ի նպաստ Պէյրութի նաւահանգստի ընկերութեան անձնակազմին, կամ լաւ եւս ընտանիքին: Ո՛րչափ պիտի բաղձայինք որ այս օրինակը փոխանցիկ ըլլար:

Տիար Դեսպան,

Մեր ամենաջերմ մաղթանքն է տեսնել Ֆրանսան՝ մեծ, բարիւնալի, հզօր ու փառաւոր, միշտ հետամուտ՝ իր աղնիւ ու գեղեցիկ աւանդութեանց:

Այս նպատակաւ, Ս. Պատարագի ընթացքին՝ որ մեզ միացուց Տիրոջ խորանին առջեւ, բարձրացուցինք մեր խոնարհ աղօթքները առ Քրիստոս՝ որ կը սիրէ Ֆրանսայի զաւակները:

Այս աղօթքին սիրայօժար կը միացնենք մեր սրտազին բա-
րեմաղթութիւնները, զորս կը հիւսենք երջանկութեան եւ բա-
րօրութեան համար Զերդ Վսեմութեան, որ այնչափ պատուա-
րեր կերպով կը ներկայացնէ Ֆրանսան, եւ Զեր զործակիցնե-
րուն՝ զորս ուրախութեամբ եւ ջերմօրէն կ'ողջունենք:

«ԵՍ ԵՄ ԼՈՅՍ ԱՇԽԱՐՀԻ...»

(1 Յունիս, 1949)

Կայ պահ մը, յորում չորս աւետարանիչները միաձայն կը
պատմեն Յիսուսի յաղթական մուտքը Երուսաղէմ: Խորհրդա-
ծութեան արժանի նիւթ մը. Յիսուսի յաղթական մուտքը մեր
հոգիներէն ներս՝ Ս. Հաղորդութեամբ: Խումբ մը հեթանոսներ՝
որոնք եկած էին տաճար, թաղձանքն ունեցան տեսնելու հրա-
շաղիօրծ Աստուածորդին: Այդ հեթանոսները, աւանդութեան
համաձայն, եկած էին Արեւելքէն, Հայերու ընաչխարհէն: Ներ-
շնչող է զրուսաղը: Մենք եւս պէտք ունինք տեսնելու Աստուած-
որդին, ճանչնալու զայն, որովհետեւ Յիսուս Լոյս է: Բնական
եւ տեսանելի ստեղծադրութեան մէջ՝ լոյսը միթէ գերազոյն
բարիքը չէ՞, խաւարահալած եւ կենսատու:

Յիսուս Լոյս է, լոյս՝ ի լուսոյ: Մեր նախահայրերը որոնե-
ցին զայն անդուլ, ողակոչեցին խանդակաթ կերպով:

Լոյս ի լուսոյ, որ մատչելի ընծայեց ինքզինքը, երեւցաւ
մարդկան:

Սիմէոն ծերունին լոյս տեսաւ Յիսուսի մէջ: Առաքեալները՝
Թարօր լերան վրայ լոյս տեսան Յիսուսի պայծառակերպ դէմ-
քին վրայ:

Լոյս կը ճառագայթէ Յիսուսի էութենէն թէ՛ մանուկին, թէ՛
չափահասին եւ թէ՛ ծերունիին համար, ամէն դասակարգի եւ
ամէն վիճակի արարածներու համար. Ես եմ Լոյս աշխարհի...
երէկ, այսօր, յաւիտեան: Լոյս են աւետարանները, լոյս՝ Ս.
Պատարաղը, լոյս՝ խորհուրդները:

Լոյսը, սահայն, պէտք ունի միջավայրի. Եթէ փակէք ստուհանները, դուք ձեզ կը զրկէք այդ գերազոյն բարիքէն: Եթէ այսպէս է նիւթական աշխարհի մէջ, այսպէս է նաեւ հոգեկան աշխարհին մէջ: Բացէք ձեր սրտերը Յիսուսի առջեւ, Յիսուսի, Լոյս՝ ի լուսոյ: Ինչո՞ւ Յուդա հեռացաւ վերնատունէն. որովհետեւ վտարած էր իր սրտէն Յիսուսը, փակած՝ Անոր առջեւ իր սիրտը:

Խաւարը չ'ըմբռներ լոյսը. խաւարը մեղքն է: Խոստովանութեամբ մերժուած է խաւարը: Եղէք որդիք լուսոյ, ո՛վ որդեակներ: Եւ ձեր լոյսը թող համասփռուի, ճառագայթէ ամէն տեղ. մարդիկ թող տեսնեն զայն:

Սեւեռեցէք ձեր աչքերը, միշտ, Յիսուսի, Լոյս ի լուսոյ, թէ՛ աշխատանքի, թէ՛ դրօսանքի ժամանակ, թէ՛ տառապանքի եւ թէ՛ բերկրանքի մէջ. այն ատեն՝ ձեր հոգեւոյն մէջ պիտի ծաղիկ լոյս մը, որ պիտի բխի պաշտելի ակնաշարիւրէն, լոյս մը՝ զոր ո՞չ ոք պիտի կարենայ կապտել ձեզմէ: «Առաւօտ լուսոյ. Սրեկակն արդար. Առ իս լոյս ծագեալ»:

ԽՕՍՔ ԱՌ ԵԷՅԻ ՊՇԱՐԱ ԷԼ ԽՈՒՐԻ

(23 Ապրիլ, 1950)

Ձերդ Վսեմութիւն,

Չատկական տօները, երջանիկ պատեհութիւնն ընծայելով մեզի՝ միանալու Ձերդ Վսեմութեան շուրջ, Տիրոջ Խորանին առջեւ, ջերմօրէն կը զղացնեն մեզի՝ դեղեցկութիւնը Լիրանոսնեան այս ընտանիքին, որուն յոյժ սիրելի Պետն էք դուք:

Բազկացած զանազան համայնքներէ, հարուստ բազմադարեան աւանդութիւններով, Լիրանոսն կ'երեւի, պատմութեան մէջ, իբրեւ մեծիկ այն Մայրին, որուն ճիւղերը փրկարար իրենց հովանին սփռած են ամէնէն այլազան ժողովուրդներու վրայ, զորս այս հիւրընկալ ասիերը, այս պաշտպան լեռները առինքնած են:

Ազատատենչ մարդիկ՝ խոյս տալով անհանդուրժողութենէն եւ հալածանքէն, դատած են Լիբանանի մէջ մթնոլորտ մը, որ կը թոյլատրէ իրենց շնչել լիաթոք, աճի՛լ եւ իրենց բնատուր տաղանդն ի սպաս դնել՝ յօգուտ Լիբանանեան ընտանիքին:

Այս օրհնեալ երկիրը՝ որուն երախտիքները տարածուած են ծայրածաւալ՝ ինչպէս ոստե՛րը ղինքը խորհրդանշող Մայրիին, այն ժողովուրդներուն վրայ՝ որոնք բախտն ունեցած են հոս բնակելու. տեսած է, մի ըստ միոջէ, աղօթքի եւ աշխատանքի կեդրոններու, վանքերու բարձրացումը — իբր շանթարդէններ — ղրեթէ անմատոյց իր լեռներու կատարներուն, հաստատութի՛ւնը երկրադործական ղաղութներու, տիպար՝ յամառ, աշխատունակ եւ սակաւապէտ կեանքի, որոնք իր եւրաշտ հողը փոխակերպեցին յուռթի, կանաչադեղ մարդերու եւ սարուանդներու. տեսած է մարդիկ՝ որոնք ի խնդիր դիտութեան կանդ առած են հոս, ղտնելու համար հնամենի Վերիտունի՝ արդի ժամանակներու համալսարանական այս ոստանին մէջ, իրաւարանութեան առաջին ղպրոցը. տեսած է քաջ եւ յանդուղն ծովադնացներ, ինչպէս Փիւնիկեցիները, որոնք եկած են ձղելու Միջերկրականեան եղերքներու այս հմայիչ մասին վըրայ, կամըջաղլո՛ււսը, որ կը ղօղէ Արեւելքը՝ Արեւմուտքի, ժամադրաւայր՝ ղոյգ քաղաքակրթութեանց:

Իր ղաւակներուն միաձոյլ ջանքերը, ղորս աւելի ղնահատելի կացուցած էին առհաւական յատկութիւնները, եւ տակաւին աւելի՛ բեղուն, ծնունդ պիտի տային այս Լիբանանին, որուն փառքը պիտի խորհրդանշէր ղափը աստուածային առատածեռութեան՝ «Փառքն Լիբանանու տացի նմա» (Ես. ԼԵ. 2), ղինք պիտի սլահպանէին ղարերու ընթացքին, այն վտանդներուն ղէմ, որոնք պիտի սպառնային իր ղոյութեան, ղինք պիտի կացուցանէին ղերիշխան եւ անկախ, պատուաւոր տեղ մը պիտի ապահովէին իրեն՝ աղղերու ընկերութեան մէջ:

Կերտիչներո՛ւն միջիւ Լիբանանի — որուն համբաւը արտասահմանի մէջ՝ հասած է մեծութեան մը, որ խոտոր կը համեմատի իր տարածութեան հետ, եւ որուն կեանքը կը յայտնա-

րերէ ողբի՝ մը յորդ կերպով դործօն — պատմութիւնը պիտի պահէ, անտարակոյս, անո՛ւնը Ն. Վ. Շէյխ Պշարա էլ Խուրիի:

Ձերդ, Վսեմութիւն,

Ընծայելով Ձեր յոյժ արժանաւոր Անձին՝ յարեալից այս մեծարանքը, այս անկեղծ վկայութիւնը, թարգման կը հանդիսանամ սոսկ այն զգացումներուն՝ որոնցմով ոգեւորուած են Հայերը, որոնք, նման բոլոր իրենց Լիբանանցի եղբայրներուն, երջանիկ են Ձեր մէջ գտնելու ճարտար եւ իմաստուն գեղավարը, հայրապետով եւ հաստատակամ, հեռատես եւ համբերատար, որուն վստահած է Նախնիսմութիւնը աղբիւն առաջնորդութիւնը. ջերմ Լրախտապիտութիւնը կը յայտնեմ սոսկ՝ անմահ Լիբանանի հանդէպ՝ ամբողջ հայ ժողովուրդին, մասնաւորապէս առանձնաշնորհեալ այն հատուածին, որ հպարտ է եւ պատուուած, դասուած տեսնելով ինքզինք ի շարս լիբանանեան Ընտանիքին զաւակներուն:

Հայերը, որոնք դարերու ընթացքին, քանիցս նախընտրած են հեղուկ իրենց արիւնը՝ քան զոհել իրենց քրիստոնէական հաւատքը, քան ուրանալ իրենց ցեղը, կը գնահատեն իսկական արժէքը անդին այն գանձին, զոր գտած են լիբանանեան հօդին վրայ, ուր բոլոր քաղաքացիները, եղբայրաբար ապրելով, հընարաւորութիւնն ունին հետեւելու ազատօրէն իրենց կրօնքին եւ զարգացնելու համայնքային իրենց կեանքը:

Ազատութեան այս մթնոլորտը, որ կը թոյլատրէ համայնքներուն պահպանել իրենք զիրենք եւ յառաջդիմել, յօգուտ լիբանանեան Հայրենիքին է արդարեւ, այս Հայրենիքին՝ որուն գեղեցիկութիւնը հետզհետէ աւելի շողացայտ կը դառնայ, զինք բաղկացնող տարրերուն այլազանութեան մէջ, եւ որուն գոյութիւնը միշտ աւելի կ'ամրանայ, մրցակցութեամբ ուժերու եւ բնդոծին յատկութիւններու, զորս յիշեալ տարրերէն իւրաքանչիւրը կը մատուցանէ հասարակաց դործին:

Աշխատաւորներ մետասաներորդ ժամուն, այս գեղեցիկ դործին մէջ, Հայերը միա՛կ տնէջանք մ'ունին. այն է՝ նուիրել իրենց ա՛նձն ու հոգին, ի ծառայութիւն Լիբանանի: Անոնք վրասահ են՝ որ իրենց երէց եղբայրները այս աղնիւ ջանքին մէջ,

հետո զարմանալէ, երջանիկ պիտի ըլլան զանոնք տեսնելով հաւասար զուրդութեան ղերարեւոյնքի մը առարկայ, Ընտանիքին պետին եւ իր գործակիցներուն կողմէ :

Երբ, այս ամառ, պատին ունեցայ այցելելու Ձերդ Վսեմութեան, Պէյթ-Էտտինի պալատին մէջ, եւ խոնարհելու Ձեր հետ՝ դամբանի՛ն առջեւ Էմիր Պեշիրի, Լիբանանի՛ փառքին, շնորհակալութիւն յայտնեցի Աստուծոյ, որ առիթն ընծայած էր մեզի համեստ ծառայութիւն մը մատուցանելու այս երկրին, որմէ ա՛յնքան բարիք ստացած ենք, պահելով զուրդութեան, Կալաթայի Սուրբ Փրկիչ մեր եկեղեցիին մէջ, զրեթէ մէ՛կ դար, նշխարներն այս մեծ հերոսին, եւ զանոնք վերընծայելով Լիբանանի, այլեւս ազա՛տ եւ զերիշխա՞ն հռչակուած հայրենիքը բոլոր Լիբանանցիներուն եւ անոնց մէջ նաեւ ստուարաթիւ Հայերու :

Հաւատարիմ՝ այս զեղեցիկ հայրենիքին, որուն բարեացակամութիւնը մեր ժողովուրդին նկատմամբ երբեք չէ սահմանափակուած հիւրընկալութեան եւ որդեգրութեան ծիրի մը մէջ, այլ հասած է իր բազկացուցիչ տարրը նկատելու զայն, Հայերը կ'ուզեն իրենց անձը նուիրել յաւէտ՝ Լիբանանի ծառայութեան :

Կրնա՞մ թոյլատրել ես ինծի՝ յայտարարելու, Զմմառու հայ վանքին հիմնադրութեան երկրորդ դարադարձի այս հանդրուանին, թէ այս ընելով, անոնք պիտի շարունակեն երկիցս դարաւոր աւանդութիւնը Վերանորոգ հայ կաթողիկէ Պատրիարքութեան Աթոռին :

Ահա՛, Ձերդ Վսեմութիւն, այն զգացումները, զորս երջանիկ եմ արտայայտելու, այս հանգիսաւոր առթիւ, յանուն հայ կաթողիկէ համայնքին, զոր հաճեցաք պատուել Ն. Վ. Վարչապետին եւ Կառավարութեան բարձրամեծար անդամներուն հետ, այս այցելութեամբ :

Նախ քան այս զգացումներուն արտայայտութիւնը՝ մաղթանք մը եւ աղօթք մը կատարեցինք Տիրոջ խորանին առջեւ : Ահա մեր մաղթանքը. թող բարգաւաճի Լիբանան խաղաղութեան, արդարութեան եւ բարեկեցութեան մթնոլորտի մը մէջ,

ընդգրկելով բոլոր իր զաւակները, մանաւանդ ամէնէն խոնարհներն եւ ամէնէն չքաւորները :

Այս մաղթանքին իրականացման համար մեր աղօթքն ա'յն է, զոր Ս. Քաճառնայապետը ըրած է, հրաւիրելով բոլոր հաւատացեալները՝ ուղղելու Աստուծոյ, այս Ս. Տարուան ընթացքին .

«Աստուած ամենագոր եւ յաւիտեանական — կրկնեցինք Պիոս ԺԲ.ի հետ — քող շնորհիդ բոլոր մարդոց մէջ արծարծէ սէրը այնքան քշուառներուն հանդէպ, որոնք աղքատութեան եւ խեղճութեան հետեւանալով կեանքի անմարդաւայել պայմաններու մէջ կը տուայտին :

Զքեզ Հայր կոչողներու հոգին համակէ ընկերային արդարութեան եւ եղբայրսիրութեան նշմարիտ եւ գործունեայ քաղցումն ու ծարաւով :

Տո'ւր, Տէ'ր, խաղաղութիւն մեր օրերուն . խաղաղութիւն հոգիներու, խաղաղութիւն ընտանիքներու, խաղաղութիւն հայրենիքի, խաղաղութիւն ազգերու միջեւ» :

Եւ, որպէս զի իրականաւ այս վեհ ծրագիրը՝ յարեցինք լոռնաձեւուած յուղիչ այս աղօթքին .

«Տէ'ր, պահէ՛ Լիրանանը եւ օգնէ՛ իր յոյժ սիրելի Նախադահին՝ Շէյխ Պշարա էլ Խուրիի» :

ԽՕՍՔ ԱՌ ԿՈՄՍ ՏԻՒ ՇԱՅԼԱ

(21 Մայիս, 1950)

Տիար Դեասպան,

Այցելութիւնը, որով Ձեր Վսեմութիւնը՝ շրջապատուած աչքառու դործակիցներէ եւ ընտիր հայրենակիցներէ, կը պատուէ Հայ Կաթողիկէ Հասարակութիւնը, այնչափ աւելի հաճելի է, որչափ երջանիկ պատեհութիւնը կ'ընծայէ մեզի՝ միասին խնդրելու Աստուծոյ, հանդիսաւոր Ս. Պատարագի ընթացքին, որ իր օթանդակութիւնը անպակաս պահէ Ֆրանսայէն, որուն

վիճակը կը հետաքրքրէ ամէն կաթողիկէ. արդարեւ Ֆրանսան անդրանիկ զաւակը չէ՞ միթէ Ս. Եկեղեցւոյ :

Այս տիտղոսով, Ջեր աղնիւ երկիրն իրապէս ղինարանն է հողեւոր արժէքներու, որոնք, սոսկ, ի վերջոյ կշռք ունին եւ կը գիմադրաւեն բոլոր մրրիկները, եւ որոնց անսպարտելի ամբողջը կը հանդիսանայ անդադար Ս. Եկեղեցին :

Մեր Սրբազան Հայրը՝ Պիոս ԺԲ., 18 Ապրիլ 1946ին Ֆրանսայի լրագրողներուն ուղղած իր հիանալի ճառին մէջ, ուրախութեամբ յիշելէ ետք առիթը, զոր ունեցած էր 1937ին, պանծացնելու, Փարիզի Կոթր-Տամի ամպլիոնէն, կոչումն ու սլատմական առաքելութիւնը Ֆրանսայի, զոհունակութեամբ կը գիտէր թէ լրագրական յօդուածներու եւ հեղինակաւոր անձնաւորութեանց ճառերուն մէջ յաճախ արտայայտուած էր հետեւեալ համոզումը. «Աշխարհ պէտք ունի Ֆրանսայի: Ի՞նչ պիտի ըլլար աշխարհ առանց Ֆրանսայի», եւ կը յայտարարէր բարձրաձայն՝ որ Ֆրանսայի ճշմարիտ ոյժը հողեւոր արժէքներու մէջ է :

Այդ գանձարանին կենսունակութեան բաղմաթիւ արտայայտութեանց մէջ, մեծ հաճոյքով կը շեշտեմ այս տարուան երկու երջանիկ դէպքերը, որոնք մեզի կը յիշեցնեն փթթումը սուրբերու, զորս Ֆրանսան տուաւ Յաղթական Եկեղեցւոյ, եւ խաղաղ բանակը առաքելներու, զորս տուաւ Զինուորեալ Եկեղեցւոյ, եւ որոնք աշխարհի ճամբաներէն ընթացան ցանելով հաւատքի ճշմարտութիւններուն հետ, արեւմտեան եւ Ֆրանսական մշակոյթը: Յաւիտենական Քաղաքին մէջ, ամիս մ'առաջ, Ֆրանսացի խոնարհ մայրապետ մըն էր, Էմիլի տը Ռոտա, զոր Եկեղեցւոյ Գերագոյն Պետը խորաններու պատուին կը բարձրացրէր. շարաթէ մը նոյն պատիւները պիտի ընծայուին Ֆրանսայի Թագուհիի մը՝ Ժան տը Վալուայի:

Մեզի աւելի մօտ, Սէն Ժօզէֆ Համալսարանի հիմնարկութեան Դճող տարեդարձին տօնակատարութիւնն է, որ առիթն ընծայեց ամէնէն հեղինակաւոր անձնաւորութեանց եւ մամուլին՝ սլաշտօնապէս եւ հրապարակաւ ընդունելու Ֆրանսայի հո-

դեւոր արժէքներու ճառագայթումի այս Կեդրոնին գլխաւոր դերը՝ Լիբանանցիներու եւ Լիբանանի իսկ կաղմութեան մէջ:

Հայերն առ հասարակ, եւ անոնց մէջ կաթողիկէները մասնաւորապէս, ուրախ են որ իրենք ալ երջանկութիւնն ունեցած են օգտուելու այդ միւլենոյն արժէքներէն՝ դարերէ ի վեր:

Հետեւարար, մասնաւորապէս հաճելի է ինծի, Տիար Դեսպան, անոնց թարգմանն ըլլալ, անգամ մըն ալ յայտնելու համար մեր խորունկ երախտադիտութեան եւ անքակտելի յարումի զգացումները հանդէպ անմահ Ֆրանսայի, մեր բարեմաղթութիւնները կատարեալ յաջողութեան գործին մէջ, զոր ան կը կատարէ վեհանձնօրէն ազատ Եւրոպայի մը պահպանումին եւ խաղաղութեան ամրապնդումին համար ամբողջ աշխարհի մէջ. երջանկութեան եւ բարօրութեան մեր անկեղծ մաղթանքները անոր ազնիւ ժողովուրդին, եւ մեր սրտագին համակրանքը անոր մեծանուն ներկայացուցչին:

(Խօսուած Ֆրանսերէն)

Թրգ. ներկայ մը

ՀԱՒԱՏՔՆ ՈՒ ՍԵՐԸ Ս. ՔԱՀԱՆԱՅԱՊԵՏԻՆ ՀԱՆԴԻՊ

(1950)

«Խօսք մը Ս. Պապին մասին քահանաներու համար»: Այս է ինդրանքը, զոր մեզի ուղղեց «Կղերի ամսագրին» խմբագրութիւնը:

Յօժարակամ կը պատասխանենք առ այդ: Արդեօք մեծ ուրախութեան առիթ չէ՞ միշտ՝ խօսիլ սիրելի որդիներու, հասարակաց Հօր մասին:

Սրտի պահանջ մը չէ՞ զայդ կատարել Մարտ ամսոյն, որ լի է ա՛յնչափ երջանիկ տարեդարձերով մեր Սրբազան Հօր՝ Ն. Ս. Պիոս ԺԲ.ի համար:

Այս խօսքը, զոր կը յատկացնենք մեր սիրելի քահանաներուն, իրենց հետ որդիաբար կը զնենք Քրիստոսի Փոխանորդին

Գահին առջեւ, ցոյց տալու նպատակաւ իր Օգոստոսփառ Անձին հանդէպ այն հաւատքն ու սէրը, որոնք պարտին բնորոշել, մանաւանդ մեր օրերուն, քահանայական կեանքն ու բարեպաշտութիւնը:

Հաւատքը Քահանայապետին հանդէպ...: Միթէ կարելի՞ է Քրիստոսի պատկանիլ, Անոր պաշտօնեան ըլլալ, առանց այդ հաւատքին Ս. Պապին հանդէպ, որ Անոր փոխանորդն է երկրիս վրայ:

Ինչպէս պերճօրէն կը վերակոչուի մեր առջեւ այս ճշմարտութիւնը, թաղադրութեան հանդիսաւոր արարողութեան ընթացքին, երբ Աւագ-Սարկաւադ Կարդինալը՝ խոյրը դնելով նորընտիր Քահանայապետին գլխուն, կ'արտասանէ հետեւեալ ծիսական բանաձեւը. «Ընդունէ՛ եռապսակ խոյրը եւ գիտցիր որ Հայրն եւ իշխաններու եւ թագաւորներու, Վարիչն աշխարհի եւ փոխանորդը երկրիս վրայ մեր Տիրոջ՝ Յիսուսի Քրիստոսի»:

Այս փառաւոր տիտղոսին շուրջ կը համախմբուին բոլոր առանձնաշնորհութիւնները, զորս Եկեղեցին կը ճանչնայ յանձին Ս. Պապին:

Ան Յաջորդն է Ս. Պետրոսի՝ Հռոմի միւսնոյն Գահին վրայ, եւ ժառանգորդը ղերադոյն իշխանութեան, որ Անոր տրուեցաւ մեր Տիրոջ կողմէ:

Յանձին Ս. Պետրոսի Քահանայապետութիւնը հաստատող խօսքերուն արձագանդը՝ առաջին անգամ հնչեց մեր ափերուն վրայ:

Մեր բնակավայրին մօտ, Սիմոն Յովնանու որդիին անունը փոխուեցաւ Կեփասի՝ Պետրոսի:

Այս վայրերուն մէջն է որ հնչեց աստուածային խօսքը. «Դու ես վեմ եւ այդ վեմին վրայ պիտի շինեմ իմ Եկեղեցիս, եւ դժոխքի դռները զայն պիտի չյաղքաւարեն»:

Ի՛նչ ազդեցիկ, յուզիչ, անմոռանալի բոլէ մըն է այն, յորում Սրբազան Հայրը, հանդիսաւոր պարադաներուն, կ'ընդունուի իր զաւակներուն ծափահարութեանց մէջ, երբ Սիքստեան Մատրան երգչախումբը վայելչօրէն կ'երգէ. «Դու ես

վեմ...»: Պատմական պարզ դէպք մը չէ, որ կը յիշատակուի այդ առթիւ, այլ կը նշուի ներկայ իրականութիւն մը՝ թէ Պետրոս միշտ անմահ է իր յաջորդներուն մէջ, մինչեւ աշխարհիս կատարածը:

Ան Գերագոյն Հովուապետն է Եկեղեցւոյ: Յանձին Ս. Պետրոսի, Տէրը նաեւ անոր յանձնեց իր բովանդակ հօտը. «Արածէ՛ գառնուկներս, արածէ՛ ոչխարներս»:

Ան՝ նշմարութեան անսխալական վարդապետն է: Տէրը զայդ կ'ապահովցնէ իր աղօթքով եւ այն խօսքերով, զորս Ս. Պետրոսի անձին մէջ ուղղեց նաեւ անոր. «Ես աղօթեցի քեզի համար, որպէս զի քու հաւատքդ երբեք չպակսի, եւ դուն դառնալով հաստատես եղբայրներդ»:

Ս. Քահանայապետին հանդէպ կաթողիկէ աշխարհին դաւանած հաւատքին կը համապատասխանեն սէրն ու յարումը, որոնցմով կը բարախեն ամէնուն սրտերը:

«Յարումը Ս. Պապին, կը զրէ բողոքականութենէ դարձող հռչակաւոր Ֆապերը, էական մասն է քրիստոնէական բարեւաշուքեան: Ան կը փարատէ բաղմաթիւ մոլորութիւններ ու նախապաշարումներ եւ կը խափանէ աղէտներ»:

Այդ յարումը Քահանայապետին անձին՝ կը բացայայտուի յարգանքով, հնազանդութեամբ եւ անձնուիրումով:

Խոր յարգանք մը, որուն ակնադրիւրը կրօնասիրութիւնն է. արդեօք Ս. Պապը տեսանելի մարմնացումը չէ՞ Քրիստոսի իշխանութեան:

Որդիական եւ սիրալիր հնազանդութիւն մը, որուն ակնադրիւրը հաւատքին առաքինութիւնն է. Ս. Քահանայապետը՝ Եկեղեցւոյ անսխալական Վարդապետի իր պաշտօնով Գերագոյն Պետը չէ՞, զոր Աստուած օժտեց հոգեւոր վարչական իշխանութեամբ, որ կը պարփակէ ամբողջ Եկեղեցին, բոլոր աղիւրդ եւ անհատները:

Անչափ անձնուիրութիւն մը, որուն ակնադրիւրն է մաքրամաքուր սէրը: Երբ մարդ փառքն ունի պատկանելութւն Հօր մը, որուն սէրը արտացոլացումն է Յիսուսի Ս. Սրտին մեղի հանդէպ տածած բորբոքեալ սիրոյն, ոչինչ կրնայ անոր մերժել:

Մեր հոգեկան կարողութիւններն ու ֆիզիքական ուժերը ամբողջովին անոր տրամադրութեան տակ պիտի ըլլան, իրրեւ համետ զործակցութիւն մը անոր առաքելութեան, ի խնդիր Քրիստոսի թաղաւորութեան: Մեր աղօթքը՝ Ս. Պապին աղօթքին նման, անոր հետ եւ անոր համար անասելի մխիթարութիւն մը պիտի պարգեւէ անոր հայրական սրտին, ի տես այդ Թաղաւորութեան փութացումին:

Այդ հաւատքին ու սիրոյն առարկան է այսօր Ն. Ս. Պիոս ԺԲ. Պապը:

Անոր իշխանութեան տասնըմէկ տարիները՝ շրջանի մը մէջ, որ իր նմանը չունի պատմական դարերու ընթացքին, զմայլանքի զգացումով մեզ կը մղեն իր Գահին առջեւ ներկայացնելու մեր հաւատքին եւ սիրոյն տուրքը:

Անոր ընտրութեան աւետիսը 1939ին, մինչ իր անունը ամէնուն շրթներուն վրայ էր, ընդունուեցաւ անհուն ցնծութեամբ կաթողիկէ աշխարհին կողմէ:

Վեց ամիս ետք, կը պայթէր ահաւոր պատերազմը, որ պիտի պատճառէր ամէնազգի թշուառութիւններ, եւ մանաւանդ մարդկային կրքերը պիտի արծարծէր մինչեւ իրենց դադաթնակէտը. դադափարներու շփոթութիւն, ատելութեան հրահրում, անլուր անդթութիւններ անմեղ ժողովուրդներու դէմ, զանդուածային դադթեր, խաղաղ քաղաքներու տմարդի ուժմարկոծումներ, Հռոմ իսկ քանդումի սպառնալիքին տակ՝ ահա մտքի ու սրտի զործունէութեանց հաշուեկշիռը վարիչներու մարդկութեան մը, որ պատերազմի հինգ տարիներուն՝ ընկըղմած էր կրքերու եւ ատելութեան մրրկայոյզ ուղիէանին մէջ:

Համատարած այս վերիվայրումներու մէջ, Պիոս ԺԲ. կը ներկայանայ իրրեւ Նախախնամական Հայր մը, որ Եկեղեցին կը կառավարէ անսասան հաւատքով, կացութեան պայծառաւ տես դատումով եւ անսպառ սիրով ու նուիրումով:

Կարգինաւ Բաղնիլի, Ս. Դոմինիկոսի մասին ներքող մը հիւսած ատեն կ'ըսէր. «Աստուած իր ձեռքը չի քաշեր իր զործէն, ան կը մնայ իր ձեռնարկին գլուխը ու կը յարատեւէ. եւ դարերու ընթացքին, մարդկային յարափոփոխ յաջող ու ձախող

դէպքերու ընդմէջէն, որոնք հանդարտ կամ մոլեգին ալիքներու նման կը շրջապատեն Ս. Պետրոսի Նաւակը, անոր կը հայթայթէ նոր թիավարներ, զայն կ'առաջնորդէ եւ կը մղէ դէպինոր նաւահանգիստներ ու նորանոր նուաճումներ, աղբերու անծայրածիր ովկէանոսին մէջ»:

Ինքն էր այն նախասահմանակը, որ սլիտի վարէր Ս. Պետրոսի Նաւակը, իցի՛ւ թէ տակաւին երկար տարիներու համար:

Մարդկային կրքերէն ու մրցակցութիւններէն վեր՝ Պիոս ԺԲ. յաջողեցաւ լուսաւորելու ուղիներն ապագային, Ս. Աւետարանին ու ողջամիտ բանականութեան լոյսերով, եւ ջանաց, ամէն միջոցներով, սփռիլ մարդկային բոլոր թշուառութիւնները, մխիթարել բոլոր վշտակիրներն ու դժբախտները: Ան իրապէս պաշտպանն ու աղատարարը հանդիսացաւ Հռոմի, որ կեդրոնն է քաղաքակրթութեան եւ Մայրաքաղաքը Քրիստոնէութեան: Համատարած ատելութեան մէջ, ան չդադրեցաւ երբեք սէր սփռելէ:

Հակառակ ամէնազղի մեծամեծ մտահոգութիւններու եւ հոգատարութեան պահանջներու, Սրբազան Հայրը ցոյց տուաւ նաեւ իր յատուկ դուրդուրանքը հանդէպ արեւելածէս եկեղեցիներուն, որոնց փառքը վերակոչեց, մասնաւոր կերպով, Ս. Կիւրեղ Աղեքսանդրացիին մահուան ԺԵ. դարադարձին առթիւ:

Համայն աշխարհի մէջ արձագանդ ունեցաւ իր դործունէութիւնը ի նպաստ Պաղեստինի, որ օրհնուած ու նուիրադործուած է Մեր Տիրոջ կեանքովն ու մահուամբ: Այդ դիտաւորութեամբ րազմիցս ազօթքներ յանձնարարեց կաթողիկէ հաւատացեալներուն: Ան հեղինակութեամբ պարզեց խնդրին խաղաղ լուծման սկզբունքները, զորս առաջարկեց կաթողիկէ Ժողովուրդներու եւ կառավարութեանց ուշադրութեան:

Կրնա՞նք չիշատակել սկսուած հրատարակութիւնը արեւելեան կանոնադրքին, որմէ լոյս տեսած են արդէն Ս. Պապի կանոնադրութիւնը եւ դատաստանադիրքը: Անտարակոյս կոթողական դործ մըն է այդ, որ նոր դարագլուխ մը կը բանայ մեր արեւելեան համայնքներուն համար, եւ ցմիշտ կը զօդէ Պիոս ԺԲ.ի եւ անմահ Պիոս ԺԱ.ի մեծարելի անունները այդ կանոն-

նադրքին, որ սահմանուած է արեւելեան իրաւարանութիւնը բերելու տիեզերական մակարդակի վրայ:

Մասնաւոր երախտագիտութեամբ կը յիշատակենք նաեւ զիւսնադիտական ներկայացուցիչներու փոխանակութիւնը Ս. Աթոռին եւ մեր սիրելի Լիրանանին միջեւ:

Իր Թաղադրութեան տարեդարձին վաղորդայնին, 17 Մարտ 1947ին, Պիոս ԺԲ. ընդունելով հաւատարմագիրը մեր արժանաւոր առաջին Ներկայացուցչին, ի փառս Լիրանանի կը խօսէր ճառ մը, որ մարմարի վրայ փորագրուելու էր:

Սուրբ Տարին, զոր Ծայրագոյն Քահանայապետը շնորհեց համայն աշխարհի կաթողիկէներուն եւ որ իր Օգոստոսիառ Անձին շուրջ պիտի համախմբէ երկրիս բոլոր ծագերէն փութացող իր զաւակները, պիտի տեսնէ տողանցումը այնպիսի դէպքերու, որոնք պիտի դասուին Պիոս ԺԲ. ի Քահանայապետութեան փառաւոր դրուագներուն մէջ:

Սակայն այս Քահանայապետութիւնն ալ չի կրնար դերժ մնալ պայքարներէ եւ հալածանքներէ: Սրբազան Պապը արդեօք հակառակութեան նշան մը չէ՞ երկրիս վրայ, Քրիստոսի նման, որուն փոխանորդը կը հանդիսանայ:

Հրեշտակային Հովուապետին ամենազնիւ եւ ամենազգայուն սիրտը պէտք էր ճաշակել Նկեղեցւոյ դէմ շղթայադերժուած զժոխքի ուժերուն անդթութիւնը:

Բարդաւած համայնքներ ու եկեղեցիներ՝ ամէնազգի նկուլութիւններ ու վշտեր կը կրեն Արեւելեան Եւրոպայի եւ Ասիոյ մէջ, իրենց հաւատաքմութեան համար հանդէս Գրիստոսի եւ Հռոմի Ս. Աթոռին:

Հաւատացեալներու Հասարակաց Հայրը խորապէս թախճեալ՝ կ'աղօթէ եւ աղօթել կու տայ հալածուողներուն համար, որպէս զի արիանան հաստատամտութեամբ, եւ հալածողներուն համար՝ որպէս զի դարձի դան: Սակայն ան բարձրադասի կը հռչակէ անբռնարարելի իրաւունքներն Աստուծոյ եւ հողինւորու, եւ արժանի կ'ըլլայ ամբողջ աշխարհի զմայլանքին՝ մերժելով ամէն անձնատուութիւն եւ իրաւախոհութիւն ի վնաս ճշմարտութեան եւ Աստուծոյ օրէնքին:

Աստուծոյ թշնամիները յառաջ կ'ընթանան ահաւոր ուժերով, ամբողջ աշխարհի մէջ ճիւղաւորուած կազմակերպութեամբ եւ ստոյգ ու արագ յաղթանակի մը ենթակայական ըստուղտութեամբ:

Այսուհանդերձ, Կաթողիկէ Եկեղեցին, առանց մարդկային որեւէ յենարանի, կը չարհարուի, կը պայքարի եւ կ'աղօթէ, իր Օգոստոսփառ Պետին հետ, ու կը շարունակէ, հանդարտ ու անդորր աղօսել ժամանակներու ծովը:

Առանձին ունկնդրութեան մը պահուն, Պիոս ԺԱ. Քահանայապետը կ'ըսէր. «Ո՛րչափ փուշեր, ո՛րչափ դառնութիւններ: Փուշեր ու դառնութիւններ ամէնուրեք: Կարծէք Պապին դըլխաւոր դրաղումն է չարհարուիլ: Եւ սակայն հարկ է ըսել՝ թէ կայ մտահոգութիւն մը, զոր Պապը չի ճանչնար, փուշ մը, զոր ոչ մէկ Քահանայապետ զբաց երբեք. Յաջորդին մտահոգութիւնը: Ի՛նչ մխիթարական վստահութիւն է տեսնել թէ Պապութիւնը միակ Հարստութիւնն է, ուր դաժաժառանգը պիտի չպակսի երբեք»:

Զօրացած այս վստահութեամբ, որ արդիւնքն է աստուածային խոստումներու, կաթողիկէ քահանան՝ ալնարկը ուղղած Անոր, որ «ամէնուրեք փուշ եւ դառնութիւն կը զգայ», պիտի շարունակէ խաղաղ ու անայլայլ՝ իր առաքելութիւնը, որուն պտուղները այնքան աւելի քաղցր պիտի դան Տիրոջ Սրտին, որքան հասունցած պիտի ըլլան՝ խոնարհեցումներու, անհասկացողութիւններու, զրկանքներու, զրպարտութիւններու եւ նոյնիսկ հալածանքներու «իշոց եւ դառնութեանց» մէջ:

Այսպէս, քահանան ինքզինք առաւել չափով պիտի զոյգ որդին անոր, զոր Տէրն Մեր իրեւ Հայր տուաւ իր Եկեղեցւոյն, եւ ազնիւ հպարտանք մը պիտի ունենայ յիշելով մանաւանդ տստուածաշնչեան առածը՝ «Փառք որդւոց, հարք իւրեանց»:

Տիրոջ քահանաներ, որոնց ուղղուած են այս տողերը, ձեզ յորդորելով որ արժանաւոր դաւակներն ըլլաք Քահանայապետին, հարկ կ'ա՞յ ըսելու՝ թէ զայդ պիտի իրականացնէք միայն ձեր հաւատքովն եւ ձեր սիրովը՝ հանդէս Անոր Սրբաղան Անձին:

Հաւատքն ու սէրը ձեզ պիտի մղեն զայն աւելի լաւ ճանչնալու եւ ծանօթացնելու :

Այդ ծանօթութիւնը՝ ձեզի համար պիտի քաղէք իր ուսուցման մէջ, եւ ատոր հաղորդակից պիտի ընէք ձեր հոգածութեան յանձնուած հոգիները, Ս. Պապին պատգամները անոնց մէջ տարածելով :

Ընթերցումն եւ ուսումնասիրութիւնը Ն. Ս. Պիոս ԺԲ-ի ճառերուն, չրջարեալականներուն եւ պատգամներուն՝ պարտին ձեր ամէնէն հաճելի եւ փնտռուած դրաղումներէն ըլլալ :

Ասոնց ամբողջութիւնը՝ արդէն հրատարակուած տասնեւմէկ հատորներու մէջ, կը կազմէ հաւաքածոյ մը ամէնէն վեհամաստ եւ այլազան նիւթերու, որոնք վերլուծուած են վսեմ կերպով եւ անդերադանցելի ճարտասանութեամբ մը : Ուշադիր ակնարկով եւ ամփոփ մտքով դանոնք կարդալով մարդ կը սորվի ապահով եւ ողջամիտ դատում կազմել արարքներու եւ դէպքերու մասին, որոնք մտահոգութիւն կը պատճառեն հոգիներու, Եկեղեցւոյ եւ մարդկութեան :

Այդ ծանօթութիւնը՝ զոր պիտի ստանաք եւ տարածէք ձեր հաւատացեալներուն միջեւ, մեծապէս պիտի սատարէ զօրացընելու ձեր եւ անոնց հաւատքն ու սէրը հանդէպ Քահանայապետին՝ «երկրաւոր քաղցր Քրիստոսին», ինչպէս զայն կը կոչէր Սրբուհի Կատարինէ Սենացին :

Այս հաւատքով ու այս սիրով ողեւորուած՝ պիտի միանաք միլիոնաւոր հաւատացեալներու, դոհութիւն մատուցանելու համար Տիրոջ, որ ներկայ մըրկալից Ժամանակներուն, մեզի պարդեւեց՝ Ն. Ս. Պիոս ԺԲ-ի մեծարելի Անձին մէջ, Հայր մը, որ ճշմարտապէս կը ներբողէ Քրիստոսի փառքերը եւ որ իրապէս փառքն է իր օրդիներուն :

ԱՄԵՆԱՍՈՒՐԲ ՀԱՂՈՐԴՈՒԹԵԱՆ ԹԱՓՕՐԻՆ ԸՆԹԱՑՔԻՆ

(11 Յուլիս, 1950)

«Սոստոլանիմք եւ հաւատամք զի դու ես Քրիստոս Որդի Աստուծոյ, որ բարձեր զմեզս աշխարհի»:

Յովհաննէս Աւետարանիչ իր Յայտնութեան գրքին մէջ՝ տեսաւ Գառն Աստուծոյ, մեր երկնաւոր փրկիչը, գահի վրայ բազմած, Անոր առջեւ կ'երկրպագէին Երկնքի բոլոր հրեշտակներն ու սուրբերը, «քիւրք բիւրուց եւ հազարք հազարաց»․ անոնք բարձրաձայն կ'աղաղակէին․ «Արժան է Գառնդ զենեալ՝ առնուլ զմեծութիւն եւ զիմաստութիւն եւ զզօրութիւն եւ ըզպատիւ եւ զփառս եւ զօրհնութիւն» (Յայտ. Ե. 12):

Նման տեսարան մը կը պարզուի Ս․ Հաղորդութեան առջեւ, որ ծոռնկի կը բերէ հարիւրաւոր միլիոն հաւատացեալներ եւ մարդկութեան մեծագոյն հանճարները․ Անոր առջեւ կը խոնարհին Օգոստինոսներ, Ամբրոսիոսներ, Ոսկեբերաններ, Նարեկացիներ, Ծնորհալիներ, Լամբրոնացիներ: Ճարտարապետները կը կառուցանեն տաճարներ, քանդակազործները կը կերտեն արձաններ, երաժիշտները կը յօրինեն երգեր, բանաստեղծները կը հիւսեն քերթուածներ, բովանդակ գեղարուեստը կը զոչէ․ «Արժանի է Գառն Աստուծոյ օրհնութեան, փառքի»:

Ինչո՞ւ այս պաշտամունքը․ խոնարհ նշխարին եւ դինիին տեսակներուն ներքեւ՝ կայ իրապէս զոյացապէս Յիսուս Քրիստոս, մարդկային ընութեամբ եւ աստուածային ընութեամբ:

Անսխալ է, անսուտ է Քրիստոսի խօսքը: Կափառնաւոր մէջ, Ան քանի մը հացի կտորներ բազմապատկեց...: Եւ երբ բազմահազար ժողովուրդը առինքնուած իրեն կը հետեւէր, «փնտռեցէք Երկնաւոր, անկորուստ հացը՝ որ իմ մարմինս է, զոր կու տամ աշխարհի փրկութեան համար» ըսաւ Յիսուս:

«... Սիրեաց զիւրան, ի սպառ սիրեաց զնոսա»․ եւ Կափառնաւոր մէջ ըրած իր խոստումը կատարեց: Ամենասուրբ Հաղորդութեան խորհուրդը հաստատեց վերջին ընթրիքի պահուն: «Առէք կերէք, այս է մարմին իմ... արէք ի սմանէ, այս է ա-

րիւն իմ» եւ «Ըրէք զայս՝ յիշատակիս համար»։ Ամէն անդամ որ ուսէք այս հացէն եւ ըմպէք այս բաժակէն՝ Տիրոջ մահը պատմեցէք, մինչեւ որ ան դայ» (Ս. Պօղոս)։

Առաքեալներն ու Ս. Հայրերը կը վկայեն Քրիստոսի խօսքերուն, կը պանծացնեն սիրոյ Խորհուրդը։

Մեր Ս. Հայրերը կը ձայնակցին անոնց պերճօրէն։ Առէք մեր Խորհրդատեսը, հոն կը կարդանք. «Որով զհաց օրհնեալ Մարմին ճշմարտապէս արարեր... Տեսա՞ն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի. եւ Զբաժակ օրհնեալ արիւն ստուգապէս արարեր Տեսա՞ն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի»։

«... Ի սուրբ, ի սուրբ, պատուական մարմնոյ եւ յարենէ Տեսա՞ն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, ճաշակեսցուք սրբութեամբ, որ իջեալ ի յերկնից բաշխի ի միջի մերում»։

Կը ճաշակենք մարմինը, կ'ըմպենք արիւնը Յիսուսի Քրիստոսի, «յարութիւն, քաւութիւն եւ թողութիւն մեղաց»։

Ս. Գրիգոր Նարեկացին կը խորհրդածէ. «Յիսուս միշտ կը դոհուի, բայց միշտ ալ անսպական կը մնայ իր ամբողջութեան մէջ, խորհրդաբար միշտ կը զենուի անսպառ անթիւ սեղաններու սուրբ սպանդարաններու վրայ, ամէնուն մէջ ալ ամբողջ եւ անթերի, էութեամբ երկնքի մէջ եւ իսկութեամբ երկրի վրայ, աննուաղ մարդկութեամբ եւ անթերի Աստուածութեամբ կը փշրուի եւ անհատնում մասերով կը բաշխուի, որպէսզի ամէնքը միացնէ այն մարմինն մէջ՝ որուն զլուին է ինք»։

Լամբրոնացին կ'ըսէ. «Ով Յիսուս, տուր իմ ծարաւեալ ողուոյս դքեղ՝ զովացումն... քաղցնում ուտել զմարմինդ, որով կենդանացեալ, անմահ ես լինիմ»։

Հայաստանեայց ողղափառ հայրերուն հաւատքը ամուր է եւ անսասան դէպի կենարար խորհուրդը Ս. Հաղորդութեան։

«Հաւատով խոստովանիմ»ը, որ Տէրունական աղօթքէն եւ Հրեշտակային ողջունատուութենէն ետք ամէնէն յաճախակի կրկնուած աղօթքն է եւ մաս կը կաղմէ Հանգստեան ժամուն, ԺԹ. տան մէջ կը պարզէ հետեւեալը. «Պարզեւիչ Ողորմութեան պարզեւեա ինձ ողղափառ հաւատով եւ բարի գործով եւ Ս. Մարմնոյ եւ Արեան քո հաղորդութեամբ զալ առ քեզ» (Շնոր-

հալի) : Հայ ժողովուրդը, իր նախահայրերուն նման պարտի ուղղել իր միտքն ու սիրտը դէպի Ս. Հաղորդութիւնը :

Կաթողիկէ Ս. Եկեղեցին կը հրաւիրէ հաւատացեալները պաշտամունքի, դէպի Ս. Հաղորդութեան Խորհուրդը :

Քոլոր մայր քաղաքներուն մէջ տեղի ունեցան Ս. Հաղորդութեան մեծղի թափօրներ : Հռոմի մէջ 500.000 հոգիներ մասնակցեցան անոր, զլիսաւորութեամբ Ս. Քահանայապետին . Ս. Պետրոսի հրապարակը կը յորդէր հաւատացեալներու բաղմութեամբ : Շատ ուրախ ենք, որ հոս եւս, Լիբանանի մէջ նոյն ջերմեռանդութիւնը ցոյց տրուեցաւ բազմաթիւ վայրեր : Անդր Նահարի ժողովուրդն ալ ահա կը պարզէ նոյն ողբերգութիւնը, արժանանալով առատարուի օրհնութիւններու :

Վերակենդանացնենք մեր հաւատքը Ս. Հաղորդութեան հանդէպ : Ս. Խորանին առջեւ, ուր հանապազ Յիսուս կը նորոգէ իր զոհարելութիւնը, սիրոյ փոխարէն սէր ընծայենք Անոր : Շնորհալիի նման գոչենք. «Պարգեւեա ինձ... սուրբ մարմնոյ եւ արեան քո հաղորդութեամբ զալ առ քեզ» :

Յարգանքով մնանք Ս. Հաղորդութեան առջեւ, որ Յիսուսի անսպառ սիրոյն եռողէմ անմահ կոթողն է՝ Տապանակը, Խորանը, Սեղանը. յաճախ այցելենք Անոր, սուրբ Տապանակին, որուն մէջ ներկայ է Աստուած : Ան պիտի մխիթարէ, պիտի քաջալերէ եւ օրհնէ զմեզ :

Շնորհաց աղբիւր մ'է սուրբ Պատարագը .

«Յօղ արեան քո Տէր,

Յօղեա ի հոգիս,

Յնծասցէ անձն իմ» :

Սուրբ սեղանին մօտեցէք ոչ թէ մեծ տօներուն միայն, այլ աւելի յաճախ, զղջումով մեղքերու, ապաշխարութեան խորհուրդով, ընծայելու համար մեր սիրոյ տուրքը, մինչեւ որ մենք ալ կարենանք Աստուծոյ դահին առջեւ գոչել . «Արժան է Գառնդ զենեալ՝ առնուլ զմեծութիւն եւ զիմաստութիւն եւ զգօրութիւն և զպատիւ եւ զիառօս եւ զօրհնութիւն» :

Սիրելի զաւակներս, վերանորոգեցէ՛ք ձեր հաւատքը, ըն-

դարձակեցէք ձեր սրտերը, խնդրեցէք որ Յիսուս օրհնէ ձեզ, օրհնէ մանուկները, օրհնէ երիտասարդները՝ բարձր գաղափարականներու զոհուելու համար, օրհնէ մայրերն ու հայրերը, օրհնէ այս գեղեցիկ Լիբանանը, մեր երկրորդ հայրենիքը, մեզ հիւրընկալող այս երկիրը, օրհնէ Սրբազան Քահանայապետը, ախոյեանը՝ Քրիստոսի վարդապետութեան եւ ճշմարտութեան, օրհնէ բովանդակ աշխարհը, մեր ազգը, մեր հայրենիքը, Անդր-Նահաւրի ժողովուրդը, սէր, միութիւն ստեղծէ այս շրջանին մէջ, մոլութիւնները նսեմացնէ, չքացնէ :

Յիսուս փառաւորուած ձեզմէ՝ փառաւորէ ձեզ, Յիսուս օրհնուած ձեզմէ՝ օրհնէ ձեզ :

ՏԻՐԱՄՕՐ ՓՈԽՄԱՆ ՏՕՆԻՆ

(Զմմառ, 13 Օգոստ. 1950)

«Գոհացարուք զՏեառնէ բոլորով սրտիւ» :

Գերազանցօրէն տօնական է այս օրը՝ զոր ողջունեցինք Աստուծոյ շնորհովը, այս օրը նուիրուած Աստուածամօր՝ Հոգւով եւ մարմնով երկինք վերափոխման : Մեր սիրտը ցնծութեամբ եւ իրական ուրախութեամբ զեղուն է :

Գոհունակութեան աղօթքը խունկի նման կը բարձրանայ մեր սրտէն դէպի Աստուած, որ ուղեց զրեթէ անսահման փառքով պսակազարդել բոլոր կիներուն մէջ Օրհնեալը, Մայրն Աստուածորդւոյն եւ համայն մարդկութեան :

Մօր փառքը փառաւորութիւնն է նաեւ որդիներուն, մանաւանդ երբ հրեշտակներու բոլոր զասերէն աւելի փառաբանուած Տիրուհին գործվալից սէր կը տածէ հանդէպ իր որդիներուն, երբ կը հսկէ անոնց վրայ, կը հոգայ, կը խնամէ իր զաւակները, որոնք աքսորի, պանդխտութեան մէջ կ'ապրին եւ ամէն օր կ'ողջունեն իրենց երկնաւոր Մայրն ու Թադուհին զոչելով. «Ողջ լեր Թադուհի, Մայր ողորմութեան, կեանք, քաղցրութիւն, յոյս մեր, ողջ լեր...» :

Գերազանցօրէն տօնական է այս օրը, վասնզի Տիրամօր փոխման յիշատակութեամբ կը պանծացնենք նաեւ սրբավայր մը, որ Հայութեան մէջ առանձին դիրք մը կը գրաւէ իբրեւ մըշտամբունջ փառարանութեան վայր մը, Վանք Փոխման Ս. Կոյսին:

Յուզումով լի դոհարանական աղօթք մը կը բարձրանայ առ Աստուած, որ բարեխօսութեամբ Տիրամօր շարունակ պաշտպանեց եւ պահեց այս վանքը՝ յօգուտ Ս. Եկեղեցւոյ եւ Հայութեան:

Արրահամ-Պետրոս Ա. Արծիւեան, երբ 200 տարի առաջ, 21 Օգոստոս 1749ին տողուած կոնդակով մը կը հրաւիրէր իր հայածական հօտը՝ մասնակցելու կառուցման այս վանքին ու սրբավայրին, երկու խօսքով կը դժէր ասոր նպատակը. «Վասն պայծառութեան սրտոյ հաւատոյ Հոովմէականի եւ ի պարծանս ազգիս մերոյ Հայկազունի»:

Հռոմէական հաւատքը թող խորթ չհնչէ ոմանց ականջներուն. Հռոմէական հաւատքը՝ որուն կոթողն է այս վանքը, հաւատքն է Ս. Պետրոսի՝ զոր մեր հայրերն կը կոչեն «Հիմն հաւատոյ, Գլուխ Ս. Եկեղեցւոյ», որուն համար Ս. Սահակ Պարթեւ ըսած է մեկնարանելով Քրիստոսի խօսքերը. «Արդեօք Պետրոսը Վէմ անուանելով, Քրիստոս կ'իմանայ բա՞ն մը. քաւ լիցի. այլ բանաւոր մարդ, Գլուխ Առաքելական Դասին, եւ որովհետեւ անդրդուելի հաւատքով խոստովանեցաւ Քրիստոսը՝ Որդի Աստուծոյ, երանութիւն ստացաւ եւ Վէմ անուանուեցաւ: Ապա ուրեմն անոր վրայ շինուածները քարեր չեն, այլ մարդիկ՝ որոնք կը հաղորդակցին նոյն հաւատքին»: Ուրեմն աստուածարեալ հայրապետը նորութիւն մը չէր մտցներ, կը տանէր մեզ մեր հայրերուն իսկական հաւատքին: Ան կը յաւելուր. «Պարծանք Ազգիս մերոյ Հայկազունի»:

Զմամուռ վանքը, վայր Ս. Հաւատքի, եղած է նաեւ յայր մը հայ արժէքներու: Հոս ընակող հայրապետները եղած են խոյեաններ Ս. հաւատքի, եւ պաշտպաններ՝ ազգութեան: Աստուածարեալ հայրապետներն ու եռանդուն վարդապետները ի-

րենք ղերենք նուիրած են շարունակ Ս. հաւատքին պայծառութեան եւ ազգիս բարդաւաճումին:

Ս. Պատարաղէն առաջ տեղի ունեցաւ սլարդ հանդէս մը: Վանքին Վարչութիւնը զովելի մտածումն ունեցած էր վերյիջելու նահատակ միաբանները՝ որոնք հաւատարիմ մնացին Ս. Եկեղեցւոյ եւ Ազգիս, խրախոյս՝ դալիք սերունդներուն: Տապանաքարին վրայ դրուած են անունները Քրիստոսի եւ Հայ Ազգին, որոնց՝ ցհեղումն արեան հաւատարիմ մնացին անոնք:

Այսօր մեր Ս. Հայրապետներուն ոսկորները կը խայտան, տեսնելով որ Զմմառու հայ վանքը 200 տարիէ ի վեր կեցած է իր նպատակին մէջ անդրդուելի, կենսունակ ու բարդաւաճ. մինչ լազմաթիւ ուրիշ վանքեր ամայացած են, աւա՞ղ, ոչ միայն պատերազմի հետեւանքով, այլ նաեւ ներքին պատճառներով: Փառք Աստուծոյ, որ Ան պահեց Զմմառու վանքին թէ՛ նիւթական շէնքը, թէ՛ մանաւանդ հողին՝ հաւատքի եւ սիրոյ հանդէպ Ս. Եկեղեցւոյ եւ Ազգին:

Պատգամներ լսելու օրն է այսօր: Գլխաւոր պատգամը՝ դոր կը կրկնեն մեր Ս. Հայրապետները, ա՛յս է. Յարութ Ս. Հաւատքի, յարութ մեր Ազգին: Ոչ ոք կրնայ մեղ անջատել մեր հաւատքէն, ոչ ոք կրնայ մեղ բաժնել մեր ազգէն. պատրաստ ենք ասոր համար նոյն իսկ զոհուելու:

Մեր այս առաջադրութիւնը սիրտի նորոգենք եւ միացնենք Ս. Զոհին: Եւ նոր սկսող Էրրորդ հարիւրամեակի սեմին՝ պիտի աղօթենք որ Տիրամայրը իր մայրենի հովանին տարածէ վանքին եւ իր զաւակներուն վրայ, քանի որ անոնց նպատակն է նուիրուիլ Աստուծոյ եւ Ազգիս:

Ս. Աստուածամայրը բարեխօս ըլլայ իր Որդւոյն առջեւ, որ Զմմառու վանքը բոլորէ այլ դարադարձներ. եւ երրորդ դարադարձին, ան զտնէ հայ ազգը՝ Հաւատքի լիուլի ճշմարտութեան եւ իր քաղաքական անկախութեան ու բարդաւաճումին մէջ:

ՊԱՏՐԻԱՐՔԱԿԱՆ ԵՒ ԿԱՐԴԻՆԱԼԱԿԱՆ ՊԱՏԻՒՆԵՐՍ

«Այս մեծ դէպքերու մէջ ինքզինքս զգացած եմ Քրիստոսի Եկեղեցւոյն խոնարհ պաշտօնեան եւ ազգիս սիրալիր եւ հաւատարիմ զաւակը: Կը զըամ որ զանձ մը կը տանիմ Քրիստոսի Եկեղեցւոյն համար, Ազգիս համար... Իբրեւ այդ, պատրաստ եմ զոհարերումի, որուն խորհրդանիշն է Ժիրանին՝ զոր կը կրեմ:

... Եթէ օր մը, այս նոր պաշտօնիս մէջ Աստուծոյ փառքին տեղ ես իմ անձս փնտելլու յաւակնութիւնն ունենամ, կը խրնդրեմ Ամենակալէն՝ որ այս վայրկեանէն իսկ զիս իր մօտ կանչէ»:

(«Մասիս», 20 Սեպտ. 1950, քիւ 195, էջ 5)

ԼԻԲԱՆԱՆԻ ՆԱԽԱԳԱՀԻՆ

(8 Ապրիլ, 1951)

Ձերդ Վսեմութիւն,

Դիտելով բնութիւնը՝ ներշնչարան այնքան վսեմ դադարփարներու՝ այս գեղեցիկ երկրին մէջ, որուն ծովափն ու բարձունքները իրարու կը մօտենան զիրար գրկելու աստիճան, եւ մի քանի վայրկեանի ընդմիջումով ընդհամարել կու տան զԱստուած՝ ծովուն անհունութեան մէջ, եւ երկնային Հայրենիքը՝ լեռներու կատարէն, յաճախ օնացած ենք թափանցել զազոնիք այն հրապոյրներուն, զորս ամէն ժամանակ ունեցած է ժողովուրդներու համար, Միջերկրականի այս ափունքը:

Մեր խոկումները մեզ առաջնորդած են միշտ՝ այս ձողական ոյժը վերադրելու անշուշտ գեղեցիկութեանը, որով բնութեան Արարիչը այնչափ առատաձեռնօրէն զարդարած է այս օրհնեալ հողը, բայց մանաւանդ այն իրողութեան՝ թէ Լիբանան երեւան եկած է միշտ իբրեւ ճշմարիտ «ազատութեան երկիր» մը:

Իր լեռները — էր երբեմն — դրեթէ անմատոյց, ապահով ապաստանարան մը կ'ընծայէին անոնց՝ որոնք հալածուած էին աղատութեան համար. իր ծովը՝ դայն շաղկապելով բոլոր հոգամասերուն, կ'ընծայէր անոնց՝ որոնք աղատութեան կը տենչային, միջոցը միացնելու Արեւելքն Արեւմուտքին փոխադարձ նպաստներով:

Այսօրուան անկախ ու վեհապետական Լիբանանը ճոխ՝ այն վարկով, զոր ստացած է ազդերու ժողովին մէջ, պիտի դադրէր դոյատեւելէ, եթէ երբեք մոռնար «աղատութեան երկիր» մ'ըլլալու իր պատմական կոչումը:

Ճիշտ չարաթէ մը, բովանդակ լիբանանցի ժողովուրդը առիթը պիտի ունենայ շօշափելիօրէն փաստելու իր հասունութիւնն ու իր կոչման գիտակցութիւնը: Կիրարկելով իր սահմանադրական իրաւունքը, իւրաքաչիւր քաղաքացի պարտք պիտի համարի մերձենալ քուէատուփերուն, ընտրելու համար անդամները օրէնսդրական բարձր ժողովին, որ պիտի տնօրինէ երկրին ճակատագիրը, առաջիկայ չորս տարիներու ընթացքին:

Կը մաղթենք որ ժողովրդական այս խորհրդակցութիւնը, որ պերազանցօրէն ազատ դործ մըն է իր էութեամբ, կարենայ իրապէս հանդիսանալ ազատ ընտրութիւն մը:

Մենք միայն յարգանք ունինք հանդէպ կառավարութեան ակնաւոր Պետին եւ Անդամներուն, այն ջանքերուն համար, զորս անոնք ի դործ կը դնեն, Զերդ Վսեմութեան իմաստուն առաջնորդութեամբ, իրադործելու գիտումով իրենց առաջադրած գերադնիւ նպատակը, որ է ապահովել ընտրութեանց աղատութիւնը: Վսեմ. Վարչապետին պատգամը, այս մասին, պարզ, կորովի ու նպատակայարմար յայտարարութիւն մ'է ըստուղիւ:

Զափաղա՞նց է արդեօք մաղթանքը, զոր կը լսնաձեւենք տեսնելու համագործակցութիւնը թեկնածուներուն եւ ընտրողներուն, գիւրացնելու համար՝ ջանքը հանդարտութեան եւ անդորրութեան մթնոլորտ մը ստեղծելու, եւ այդպէս ապահովելու իւրաքանչիւր քաղաքացիին, կարելիութիւնն ընտրելու այն

անձերը, զորս, Աստուծոյ եւ իր խղճմտանքին առջեւ, ամէնէն աւելի արժանի կը կարծէ՝ ժողովուրդը ներկայացնելու:

Ընտրել Աստուծոյ առջեւ եւ խղճմտանքով. ահա, ոչ թէ հրապարակային սովորեալ յանկերդ մը, այլ իմաստուն եւ իրըկարար կարգախօս մը՝ որուն պարտինք ենթարկուելի ամէնքս, այս օրերուն:

Աստուծոյ եւ իր խղճին առջեւ դրուած, երեսփոխանական թեկնածուն նախ պիտի յարգէ ընտրողին ազատութիւնը: Իսկ ընտրուելէ յետոյ, պիտի ջանայ մոռնալ ինքզինք, ծառայելու համար Լիբանանի եւ լիբանանցի ժողովուրդին: Հասուն եւ լուրջ քննութենէ ետք, իր քուէարկելիք օրէնքներուն մէջ, ոչ միայն պիտի զգուշանայ վնասելէ Աստուծոյ եւ մարդկային իրաւունքներուն, այլ նաեւ պիտի հոգայ ապահովել, ներքեւ արդարութեան եւ հաւասարութեան, յարգանքն Աստուծոյ եւ մարդկային անձին, եւ նուազագոյն աստիճան մը բարօրութեան իր բոլոր քաղաքակիցներուն:

Աստուծոյ եւ իր խղճին առջեւ դրուած՝ ընտրողի անուան արժանի քաղաքացին պիտի յիշէ՝ թէ կարելի չէ իրարու հետ հաշտեցնել իր ազատ քուէարկութիւնը եւ գոյցես անխոստովանելի ազդեցութիւններ կամ չահագիտումներ:

Իր ազատ ընտրութեան մէջ ան պիտի առաջնորդուի լուսարանուելով ըստ բաւականի թեկնածուին եւ անոր ծրագրին շուրջ: Ան ապահով պիտի ըլլայ բարոյական եւ քաղաքացիական բարեմասնութեանց մասին այն անձին, զոր պիտի կարգէ իր ներկայացուցիչը՝ երկրին առաջին ժողովին մէջ: Ան՝ երեսփոխանական Դահլիճը պիտի հրաւիրէ այնպիսի անձեր, որոնք զիտակից իրենց պարտականութեանց, եւ իրաւամբ նախանձախնդիր իրենց անկախութեան, պատրաստ ըլլան զիւրացնելու զործադիր իշխանութեան պարտքը — առանց վնասելու սակայն օրէնսդրական իշխանութեան — բայց մանաւանդ վճռակամ իրաւորձելու բոլոր քաղաքացիներուն բարօրութիւնը, եւ մասնաւորապէս աղքատ զսակարդին զոյավիճակին բարւոքումը:

Հարկ կա՞յ ըսելու՝ թէ եկեղեցին երբեք պիտի չդադրի յանձնարարելէ աղքատները՝ հոգածութեանն այն անձերուն,

որոնք վաղը պիտի օրինադրեն Դահլիճին մէջ անոնց անուամբ եւ պարտաւոր պիտի ըլլան իւրացնելու անոնց շահերը: Պէտք է որ ընկերային իրական բարենորոգութիւններ նկրտին տանկի զարձակ անոնց վիճակը: Ամէն ոք համաձայն է այս պահանջին մասին: Վաղուան պատասխանատուները պիտի կարենան, այս մասին կատարել չօջափելի իրաւործութիւններ, եթէ որոշ ու հաստատ կամք մը զանոնք մղէ օղտաւործելու լիբանանցի ժողովուրդին սրտի եւ մտքի կարողութիւնները:

Բայ աստի, Եկեղեցին՝ այս հաստատութիւնը, որուն ի բնէ կոչումն է «ազգերն ուսուցանել», երբեք պիտի չդադրի զբաղել զպրօցական հարցով, որ հիմը կը կազմէ ընտանեկան ճշմարիտ ապատութեան:

Բոլոր, լիբանանցիները, որոնք այնքան նախանձախնդրութեամբ կապուած են ազատութեան, ընտրելու՝ իրենց զաւակներուն համար, անոնց յարմար զպրօցը, իրաւունք ունին ստահանելու որ իրենց նախընտրած հաստատութիւնը — պաշտօնական կամ անհատական — հաւասարապէս օգտուի պետական զանձին նպաստներէն. հակառակ պարագային, մարդուս իրաւանց յայտարարութիւնը՝ զոր ստորագրած է նաեւ Լիբանան, պիտի կորսնցնէր իր իմաստը, բարձրաձայն հաստատելով հանդերձ՝ թէ «ծնողները առաջնութեամբ իրաւունք ունին ընտրելու իրենց դաւաններուն տրուելիք դաստիարակութեան տեսակը»:

Ժողովրդական խորհրդակցութեան այս նախօրեակին, Եկեղեցւոյ բաղձանքն է, որ օրէնսդիրները՝ որոնք վաղը պիտի բաղմին Դահլիճին մէջ յանուն ժողովուրդին, ընծայեն այս հարցին հարկ եղած ամբողջ ուշադրութիւնը, տալու համար զպրօցական օրէնսդրութեան — անտարակոյս թերի եւ անկատար — արդար եւ ուղիղ լուծում մը, որ յարգէ ծնողներուն սրբապան իրաւունքն ընտրելու իրենց զպրօցը, ինչպէս նաեւ զարաւոր իրաւունքները ազատ զպրօցին:

Լիբանանն ու իր բոլոր պետական մարդիկը՝ այնչափ կը պարտին ազատ զպրօցին — մտային, բարոյական եւ ընկերային կարգի մէջ — որ չեն կարող չհոգալ այս հաստատութիւնը,

որ «մեր մօտ կ'անցընէ սոսկ նիւթական տազնապ մը», ինչպէս վերջերս կ'ըսէր լիբանանցի ականաւոր մտաւորական մը: Որքան աղիտաբեր պիտի ըլլար՝ բարձր մշակոյթի տէր այս երկրին համար, եթէ ան պարտադրուէր տեսնելու վտանգումն ու ջնջումն իսկ, նիւթական տազնապի մը պատճառաւ, հաստատութեան մը, որ այնքան սատարած է անոր մէջ հոգիի դերակայութեան:

Ձերդ Վսեմութիւն,

Այս հանդիսաւոր առթիւ, յորում ուղեցիք մեզ պատուել Ձեր այցելութեամբը, եւ Լիբանանի համար մեծ կարեւորութիւն ունեցող թուականի մը նախօրեակին, եթէ մեզի թոյլատրեցինք այս մի քանի խորհրդածութիւններն ընելու, պատճառն այն է որ մենք դիտենք թէ Ձեր Վսեմութիւնը որքան նախանձախնդիր է, որպէսզի Լիբանան մնայ «ազատութեան երկիր» մը:

Յընթաց սրբազան պաշտամունքին, որ մեզ համախմբեց Տիրոջ խորանին առջեւ, մեր աղօթքը բարձրացաւ եռանդուն ու պաղատադին, որպէս զի Աստուած պահէ իր մասնաւոր պաշտպանութեան ներքեւ «ազատութեան այս երկիրը», որուն անհունօրէն երախտապարտ եւ անքակտելիօրէն միացած կը մնան հայ ժողովուրդը առ հասարակ եւ մեր Հասարակութիւնը մասնաւոր կերպով:

Գուցէ որեւէ ժողովուրդէ աւելի, մենք ի վիճակի ենք գընահատելու անդին բարիքն ազատութեան, զոր գտած ենք Լիբանանի մէջ, որուն ամէնէն անձնուէր դաւակներն ու ամէնէն հաւատարիմ ծառաներն ըլլալու պատիւն ու հպարտանքը կը զգանք:

Ձեր բոլոր հայ հպատակներուն թարգմանը հանդիսանալով, կրկնելու համար, Ձեր Վսեմութեան առջեւ, խորունկ երախտադիտութեան զգացումները, կը խոստովանինք նաեւ՝ թէ դիտակից ենք Ձեզի վիճակուած յոյժ ծանր պատասխանատուութեան, եւ յարկալի կը դրուատենք այն յարատեւ քանքերը, ուշիմ աշխատանքը, համբերատար անձնանուիրումը, մեծանձ-

նութիւնն ու ճշմարտապէս հայրական սէրը, զորս ցոյց կու տաք Ձեր բարձր պաշտօնին մէջ:

Իցիւ թէ ընդունելի ըլլան աղօթքները, զորս ուղղեցինք Աստուծոյ, խնդրելով որ ձեռնտու ըլլայ մեր յոյժ սիրելի Նախագահին, ինչպէս նաեւ Վսեմ. Վարչապետին եւ անոր արժանաւոր դորձակիցներուն, այն շինարար դորձին մէջ, զոր վճռակամօրէն կ'ուզեն ի կատար հասցնել, որպէսզի այս քաղցր Հայրենիքը, ընտրութեանց վաղորդային — որոնց արդիւնքը, կը մաղթենք որ մեծագոյն յաջողութեամբ պսակուի — մնայ միշտ «ազատութեան երկիրը» եւ յաւերժօրէն ապրի Լիբանան:

ՖՐԱՆՍԱՅԻ ԴԵՍՊԱՆ՝ ԿՈՄՍ ԱՐՄԱՆ ՏԻՒ ՇԱՅԼԱՅԻ

(6 Մայիս, 1951)

Ձերդ Վսեմութիւն,

Յոյժ հաճելի է մեզի միշտ, հանդիպիլ Ֆրանսայի արժանաւոր Ներկայացուցչին, եւ երբ այս հանդիպումը տեղի կ'ունենայ Տիրոջ խորանին առջեւ, ան կ'արթնցնէ մեր մէջ մեծամեծ յիշատակներ:

Յայնժամ բնականօրէն կը տարուինք մտածելու եղական այն դերին, զոր Նախախնամութիւնը վերապահած է Ձեր աղնիւ Հայրենիքին, Ս. Եկեղեցւոյ եւ բովանդակ աշխարհի պատմութեան մէջ:

«Գործք Աստուծոյ ի ձեռս Փրանկաց» անտարակոյս ամէնէն ցայտուն յայտնութիւններն են այդ դերին, զոր Ֆրանսայի ժողովուրդը չդադրեցաւ երբեք կատարելէ, նոյնիսկ ամէնէն դժուարին ժամանակներու մէջ, զորս Եկեղեցին ապրեցաւ հոն:

Սուրբ Տարուան ընթացքին, երբ Հռոմ կը գտնուէինք, որչափ մեծ եղաւ մեր ուրախութիւնը՝ նկատելով որ այսօրուան Ֆրանսան որքան հետամուտ էր հաւատարիմ մնալու իր կոչումին:

Ան էր որ ամէնէն աւելի ստուարաթիւ ուխտաւորներ զըրկեց Յաւիտեանական Քաղաքը:

Ս. Եկեղեցւոյ Երէց Դուստրին զաւակները ընտիր տեղ մը կը դրաւէին ի շարս Աստուծոյ բազմաթիւ ծառաներուն, զորս Քրիստոսի Փոխանորդը բարձրացուց խորաններու սլատիւններուն, Յորելինական Տարւոյն ընթացքին:

Շփումները՝ զորս Հռոմի մէջ հաճոյքն ունեցանք ունենալու Ֆրանսացի բարձրամեծար անձնաւորութեանց հետ՝ եկեղեցական թէ քաղաքական, մեր մէջ ալ աւելի հաստատեցին այն համոզումը՝ թէ Ֆրանսա միշտ գիտակից կը մնայ իր կոչումին, որ է ձայնատարն ու սլաշտպանն ըլլալ հոգեկան ու բարոյական արժէքներու:

Ձանքերը՝ զորս կը թափէ խստօրէն փորձանահար Եւրոպայի մը վերականգնումին ու միութեան համար, աղբուօրէն կը միտին փրկելու քաղաքակրթութիւն մը, Քրիստոնէական Քաղաքակրթութիւնը՝ Մայր այդ արժէքներուն:

Երկու տարի առաջ, երբ Սթրազպուրկի մէջ առաջին անգամն ըլլալով կը գումարուէր Եւրոպական Համաժողովը, Ֆրանսայի Աղղային ժողովին Նախագահին ազնուական խօսքերն ուշադրութիւնը զրաւեցին ամբողջ ժողովականներուն: Յիշեցնելով Ձեր իմաստասէրներէն մէկուն բանաձեւած սկզբունքը՝ թէ «քաղաքականութիւնը սլարտի ենթարկուելի բարոյականին», ան կը հրաւիրէր զանոնք ուսումնասիրելու — նոյն սկզբունքին լոյսին ներքեւ — ամէնէն կնճռոտ հարցերը Միջազգային Ընկերութեան, իրականացնելու նպատակաւ — ինչպէս կը յարէր — «Գեղեցիկ բաժին մը վեհադոյն գաղափարականէն. որ երբ եւ իցէ առաջարկուած ըլլայ սլատուէրակութիւններու. խաղաղութիւն երկրիս վրայ բարի կամք ունեցող մարդոց»:

Ձերդ Վսեմութիւն, վերյիշելով այս ազնուական գերը Ֆրանսայի, որուն բարերար չողարձակումը լայնօրէն ազդեց Լիրանանի եւ Հայ ժողովուրդին վրայ, մեր Համայնքը երջանիկ ու սլատուուած կը զգայ ինքզինք, այսօր, Ձեզ ընդունելով եւ Ձեզի վերայայտնելով իր ամբողջ անկեղծ եւ խոր բարեկա-

մութիւնը եւ երախտադէտ հիացումը Ձեր փառաւոր երկրին հանդէպ :

Մեր լաւագոյն բարեմաղթութիւնները ներկայացնելով Ձեր աղնիւ անձին եւ Ձեր արժանընտիր գործակիցներուն, կը մաղթենք նաեւ որ Ֆրանսա կարենայ, Աստուծոյ օգնութեամբ, կատարել միշտ իր պատմական դերը երջանկութեան ու բարդաւաճումի շրջանի մը մէջ, եւ շարունակել այսպէս իր լայն գործակցութիւնը՝ ապահովելու համար երկրիս վրայ խաղաղութիւնը բարի կամք ունեցող մարդոց . եւ կարենայ ըլլալ ընդ միշտ մեծ, հզօր եւ լուսաշող :

ՄԵՐ Ս. ՀԱՐՑ ՕՐԻՆԱԿԻՆ ՀԱՄԱԶԱՅՆ

(Զմմառ, 20 Մայիս 1951)

Սուրբ տարին լրանալու մօտ էր, երբ Քահանայապետը ընթացք տալով կաթողիկէ աշխարհի աղերսանքներուն, հաւատքի մաս հռչակեց Ս. Կոյս Աստուածածնի Վերափոխումը, որ ի սկզբանէ արդէն դաւանական ստացուածքն էր համայն Կաթողիկէութեան : Անմոռանալի պիտի մնայ այդ մեծ դէպքը անոնց համար, որոնք պատեհութիւնն ունեցան ներկայ դտնուելու երկնատեսիլ արարողութեանք...

Այս աշխարհաքարոզ դէպքով, Ս. Պապը ուղեց նաեւ հասկըցնել թէ հարկ է ապրիլ Ս. Աստուածածնի մայրենի հովանիին տակ, Եթէ կ'ուղենք որ Ս. Տարին տեւական արդիւնք ունենայ մեր հոգիներէն ներս...

Մենք ալ, իրրեւ փոքրիկ ընտանիք մը Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ, ուղեցինք մերովսանն մասնակցիլ Ս. Պապին հետապնդած նպատակին :

Ընդունելով մեր հրաւերը, եկաք, յողնաթիւ բաղմութեամբ, այս սուրբ լեռը, որ որրանն է Հայ Կաթ. Վերանորոգ Պատրիարքութեան, ուր Աստուածածնի փառքը կը հռչակուի, եւ ուրիկ Տիրամայրը իր օրհնութիւնները կը ղեղու Հայ Կաթողիկէ Համայնքին եւ բովանդակ Հայ ազգին վրայ :

Եկած ենք հոս վերարծարծելու մեր ջերմեռանդ բարեպաշտութիւնը՝ հանդէպ Ս. Աստուածածնի, ըստ օրինակին մեր Ս. Հայրերուն, որոնք այնքան վստահութեամբ կը դիմէին իր մայրենի պաշտպանութեան, ըստ օրինակին մերս Ս. Գրիգոր Նարեկացիի, որ կը կոչէր առ Ս. Կոյսը. «Քանզի յարժանահայց եւ յամենաղօր քո բարեխօսութիւնդ միշտ ապաւինեալ մնամք ի հաստատութեան»:

Որպէսզի մեր բարեպաշտութիւնը կեանքի ապրում ըլլայ եւ մեզ յարատեւութեան շնորհքին արժանացնէ՝ ա. Հարկ է առել մեղքը, որ միակ ճշմարիտ չարիքն է, որ կը քանդէ խաղաղութիւնը անհատներու, ընտանիքներու եւ ազգերու: «Լի շնորհօք» Աստուածածինը չի կրնար իբրեւ զաւակներ ընդունիլ այն քրիստոնեաները, որոնց սիրտը կապուած է մեղքի... ք. Կարեւոր է ամէն իրիկուն, քունէն առաջ կատարել սիրոյ, զղջումի ներդործութիւնը. եւ մաքրել ձեր սիրտը յաճախակի խոստովանանքով: Այնքան պատշաճ է այս հրահանգը մանաւանդ այս տարի, որ Յորելիեան Տարին է բովանդակ Կաթողիկէ Աշխարհի, Տարին մեծ դարադարձի եւ մեծ թողութեան: Գ. Օգտակար է ամէն առաւօտ եւ իրիկուն դիմել Տիրամօր բարեխօսութեան, երկցս հրեշտակային աղօթքը կրկնելով, ու այսպէս ասպահովել իր օրհնութիւնն ու պաշտպանութիւնը ցալդ եւ ցերեկ:

Տիրամօր այս Սրբավայրէն մեր միտքը ուղղենք նաեւ բովանդակ Հայ Կաթողիկէ Համայնքին, մեր ազգին, համայն Կաթողիկէութեան եւ Մարդկութեան. եւ հրաւիրենք ամէնուն վերայ Ս. Կոյսին մայրենի պաշտպանութիւնն ու խաղաղութիւնը:

Հոգեկան խաղաղութիւնը նշանակն է անոնց, որոնք ջերմեռանդ զաւակներն են Տիրամօր, որոնք այդ հանգամանքով պիտի ըլլան նաեւ մասնակիցներ իր փառքին»:

ՅԻՍՈՒՍ ԿԱՅ ՈՒ ԿԸ ՄՆԱՅ

(27 Մայիս 1951, Ս. Հաղորդութեան քալիօրի առթիւ)

Կը տապալին մահկանացուներու ձեռքերով բարձրացած արձանները, կ'աղօտանայ եւ կը չքանայ աշխարհիկ արարքներու յուշքը, մոռացօնքը կ'ընկելուղէ ամէն ինչ, բայց կայ յիշատակ մը՝ որ կը մնայ վառ, կենսունակ, նոյն ինքն Յիսուս, ներկայ իրապէս, զոյացապէս Ս. Հաղորդութեան խորհուրդին մէջ: Կատարեալ Աստուած եւ կատարեալ Մարդ: Յիսուս կայ ու կը մնայ մեր մէջ, իր մարմնով եւ արեամբ, եւ հոգիով, եւ Աստուածութեամբ: Ահա սրբադործուած հացը, ահա զինին: «Առէք կերէք, այս է մարմին իմ, արեք ի սմանէ, այս է արիւն իմ»:

Առաքեալները եւ իրենց յաջորդները տիրաւանդ իշխանութեամբ կը շարունակեն մատուցանել Զոհը:

«Հացս այս մարմին է Գրիստոսի, բաժակս՝ արիւն նորոյ ուխտի», կ'երգէին մեր Ս. Հայրերը:

Շնորհիւ Ս. Հաղորդութեան՝ Յիսուս մեղի հետ է ամէն տեղ, ամէն ժամանակ:

Մենք եւս, կաթողիկէ բոլոր աշխարհին հետ, կը վերանորոգենք մեր այս սուրբ հաւատքը:

ՍԵՒՐԻ ՄՈՒՐԱՏԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ ՄԷՁ

(Փարիզ, 23 Յունիս 1951)

Միսիթարեան հաստատութեան մէջ ընդելուղուած, իրար զրկած են երկու մեծ գաղափարներ, որոնք կ'ապրին հակառակ հալածանքներու եւ փոթորիկներու — աստուածապաշտութիւնը եւ ապրին սէրը: Այսօր, երբ ամէն տեղ մեծ շուքով կը տօնեն Վարդանանցի 1500ամեակը, մեր սրտերուն մէջ պէտք է դրոշմըւ մնան սա երկու խօսքերը. «Վասն կրօնից եւ հայրենեաց»:

Վայ անոնց, որոնք իրարմէ կը բաժնեն այս երկուքը կամ աւելի դէշ՝ երբ կ'ուզեն հակադրել...:

Անխառն հաճոյքով լսեցի ձեր անոյշ հայերէնը եւ յայտնելով մեր հայրական դուրսդուրանքը, ձեզի կ'ուզեմ յիշեցնել՝ թէ Վարդանանք մեռան վասն կրօնից եւ հայրենեաց: Մենք ալ միշտ ապրինք վասն կրօնից եւ հայրենեաց:

ՀՊԱՐՏ ԸԼԼԱՆՔ... ՈՐ ՀԱՅ ԵՆՔ

(Փարիզ, 27, Յունիս 1951)

Ուրախ եմ որ ութ օրէ ի վեր կը դտնուիմ Ֆրանսա եւ քաղիցս առիթը ունեցայ հանդիպելու իմ սիրելի հայրենակիցներուն, որոնց մասին այնքան ներքոյներ լսեցի պաշտօնական բերաններէ:

Շնորհակալ եմ Ֆրանսական ազնիւ կառավարութեան, որ հրաւիրեց զիս այս հիւրընկալ երկիրը: Այս պատիւը անշուշտ ուղղուած է հայ ժողովուրդին, որուն այնքան տոկուն արժանիքները այժմ պարտադրուած են օտար երկիրներու մէջ ալ, մեզ ճանչցող ժողովուրդներուն: Հպարտ պէտք է ըլլանք բոլորս, որ կը պատկանինք հայ ցեղին, որուն մշակոյթը իր բաղմակողմանի արժէքներովը վաւերական տուրք մըն է քաղաքակրթութեան: Եղէք համերաշխ, միաբան, սիրեցէք Ապրիլի ու Եկեղեցին: Սիրենք մեր հայրենիքը: Կրնանք չսիրել վարչաձեւը, բայց վարչաձեւերը կ'անցնին, հայրենիքը կայ եւ կը մնայ: Սիրեցէք զիրար, որովհետեւ ուր որ հանդիպիք Հայու մը, ան մէկ բնիորն է հայրենիքին:

Գաղափարներու պայքարը անհրաժեշտ է, բայց պէտք է իջնէ անհատէն անհատը ու դառնայ վարկաբեկիչ կիրք մը: Եկեղեցին ու կրօնքը կ'աղղեն մարդկային բարոյականին կաղմընելուն, լաւ ճամբով: Ով որ չունի այդ բարոյական յենարանը եւ կ'ուրանայ անոր ոյժը, կը կորսնցնէ եւ կամքը եւ սիրտը:

Վարդանանց պատերազմի նկարագրութեան մէջ եղիչէ կը յիշէ մեր Կաթողիկոսներէն մէկուն խօսքը Վասակի հասցէին: Այդ վճիռը խորապէս աղւաժ է իմ վրաս: Երբ իրեն կը բացատրեն Վասակի ուրացման պատճառները, Կաթողիկոսը կ'ըսէ. — Մէկը որ ուրացած է իր Աստուածը եւ անհաւատարիմ դառնաւ է անոր, ի՞նչպէս կ'ուզէք որ չուրանայ նաեւ ամէն նուիրականութիւն եւ անհաւատարիմ չըլլայ բոլոր մահկանացուներուն:

ՀՊԱՐՏ ԵՂԷՔ ՀԱՅ ԼԵՁՈՒՈՎ

(Պոսթալն, Դեկտ. 1951)

Երախտազէտ ու հաւատարիմ մնացէք այս երկրին, որուն բաղմամբիւ բարիքները կը վայելէք, մէջը ըլլալով մարդկային կատարեալ աղատութեան անփոխարինելի պարգեւը: Ջանացէք անոր ծառայել, ի դորժ դնելով մեր ցեղին բնածին բարեմասնութիւնները:

Յիշեցէք միշտ թէ շառաւիղներն էք պանծալի ու դարաւոր Հայ Ազգին եւ թէ ձեր մեծագոյն փառքն ու պարտականութիւնն է անոր աւանդութեանց հաւատարիմ մնալը:

Մեր նախահայրերը Բաղրեցան եւ մեռան քրիստոնեայ: Վարդանանց հերոսամարտէն մինչեւ մեր ժամանակներու հալածանքները, անոնք դիտցան իրենց սուրբ հաւատքը պահել իրենց արեան դնով իսկ: Ջանացէք անոնց արժանաւոր զաւակները ըլլալու, ապրելով ու փայլելով իրրեւ ճշմարիտ քրիստոնեաներ:

Հայ ընտանիքը նշանաւոր եւ անպարտելի եղած է իր բարքերու մաքրութեամբ: Ամուսինները դիտցած են միշտ անխախտ պահել, Աստուծոյ խորանին առջեւ կնքուած, փոխադարձ սիրոյ եւ հաւատարմութեան ուխտը:

Ամէնքս ալ Հայ Ազգին ամբողջական վերականգնումին կը սպասենք: Մեր աղօթքն է, որ Աստուած փութացնէ այդ եր-

ջանիկ օրը: Սակայն մոռնալու չենք, որ աղբերը ընտանիքներէ կը կաղմուին: Ուստի, ամէն հայ ընտանիք պէտք է սատար հանդիսանայ այդ վսեմ դործին, նախանձախնդիր ըլլալով հայ բարքերու աւանդական մաքրութեան:

Արտասահմանի Հայութեան եւ մանաւանդ հեռաւոր ու փոքրաթիւ գաղութներու այլասերումի մեծ վտանդ մը կը սպառնայ: Այդ վտանդէն զերծ կարելի է մնալ, որչափ որ հետամուտ ըլլաք, պահելու, խօսելու, մշակելու մեր չքնաղ ու ոսկեղինիկ հայ բարրառը. հետամուտ միանգամայն երեք հազարամեայ մեր պատմութեան փառաւոր դէպքերու ծանօթութեան:

Հպարտ եղէք հայ լեզուով, որ պայծառ թարգմանը եղած է բաղմաթիւ մեր հանճարներու մտքին ու հասցուցած է մեղի անոնց գլուխ դործոցները:

Հպարտ եղէք մեր աղջային պատմութեամբ, որ դեղեցիկ հիւսուածք մըն է դիւցազնութեանց, որոնք կը հրաւիրեն զմեզ նախնեաց ուղիէն չհեռանալու եւ հետեւելու միշտ անոնց ներշնչող օրինակներու ու քաջութեանց:

Հայութեան պահպանութեան զօրաւոր աղբակ մըն են նաեւ համերաշխութիւնն ու փոխադարձ սէրը, որոնք կը բաղմապատկեն ոյժը այլասերման դէմ:

Անշուշտ գաղափարներու տարբերութիւնն եւ քաղաքական կուսակցութեանց միտումներու զանազանութիւնը, եթէ իրապէս ծառայեն բարձրադոյն գաղափարականի, այն է՝ հայ աղդին ու անոր վաւակներուն բարօրութեան, բարոյական վերելքին եւ աղատութեան, ոչ միայն դատապարտելի չեն, այլեւ մեծապէս գոյլելի:

Հայը՝ Հայուն մէջ պէտք է տեսնէ ճշմարիտ եւ յոյժ սիրելի եղբայր մը: Ամէն Հայ, ինչպէս ուրիշ առիթներով ըսած ենք, հայրենիքի նուիրական բեկոր մըն է: Այս ըմբռնումով, եթէ ձեռք ձեռքի տանք, մենք պիտի նմանինք իրապէս անպարտելի զղեսկի մը:

Վստահ ենք որ հայրենիքի հանդէպ ամէնուս տաժած սէրը

պիտի մղէ զմեզ այս միասնականութիւնը առաջ բերելու ի դին
ամէն զոհողութեան:

Առ այդ՝ աշխատինք միշտ վառ պահելու մեր սրտերուն մէջ
կարօտը հայրենի դաւառներուն:

Պիտի դայ մեր պանծալի հայրենիքի կատարեալ ու լման
ազատութեան օրը, երբ հնարաւոր պիտի ըլլայ խղճի, կրօնքի
ու ընկերային օրինաւոր աստուածապարզեւ ազատութեան ու
մարդկային անձին արժանապատուութեան եւ քրիստոնեայ ըն-
տանեկան ճշմարիտ յարգանքի մթնոլորտի մէջ, յազուրդ տալ
հայրենիքի հանդէպ մեր զղացած կարօտին եւ անոր վերելքին
լոյրորանուէր ծառայելու բռնէն բաղձանքին:

Մեր ու ամբողջ Սփիւռքի Հայութեան կողմէ, ուր ամերի-
կահայ բարերարներու անունը օրհնութեամբ կը յիշէ հայ մա-
նուկը իր դպրոցին մէջ, հայ չքաւորը՝ իր պատսպարանին մէջ,
հայ հիւանդը՝ իր բուժարանին մէջ, հաճելի է մեզի խորունկ
երախտազիտութեան զդացումներ յայտնել ամերիկաբնակ սի-
րելի եւ պատուական ազգայիններու:

Սրտապին ողջոյն՝ իմ սիրելի ազգիս զաւակներուն: Չափէն
աւելի զդացուած եմ համակրանքի այն արտայայտութիւննե-
րէն, որոնց առարկայ կ'ըլլայ իմ խոնարհ անձս՝ այս քաղաքը
հասնելէս ի վեր: Այդ հիմակրանքը ուղղուած է ոչ թէ իմ խո-
նարհ անձիս, այլ Հայաստանեայց սուրբ Եկեղեցիին, անոր
պանծալի արարողութեանց, անոր մարտիրոսներուն: Ուրախ եմ
որ իմ այցելութիւնս առիթ մը պիտի ըլլայ իմ սիրելի զաւակ-
ներուս համար, որպէսզի միխթարութեան պահեր ապրին: Հա-
ւատարիմ մնացէք, սիրելի զաւակներս, Հայաստանեայց Եկե-
ղեցիին պանծալի տաւաղութեանց, մեր կրօնքին ու մեր ազգին:
Մեծարժէք են մեր դանձերը — մեր Եկեղեցին, մեր սքանչելի
լեզուն: Ժամանակաւոր դէպքերը չկրցան խաթարել մեր հա-
ւատքը: Սիրեցէք զիրար, համերաշխութեամբ ապրեցէք, սիրե-
ցէք մեր մայրենի լեզուն՝ որ թանկագին դանձ մըն է մեր ժո-
ղովուրդին համար: Հպարտ եղէք ձեր ազգութեամբ, ձեր պատ-

մութիւնով: Միաժամանակ ունեցէք քրիստոնէայիւյեւ վարմունք:

Իմ այցելութիւնս ձեր քաղաքը՝ թող առիթ մը ըլլայ որպէսզի կապ մը հաստատուի ձեր եւ իմ միջեւ: Աղօթեցէք, պահեցէք ձեր ընտանեկան սրբութիւններն ու իրարու վրայ դուրդուրացէք:

ՆՈՐ ՍԿՈՎՏԻԱ ԿԸ ՊԱՏՈՒՅ ՀԱՅ ԱԶԳԸ

Քանատայի Անդիկոնիշ Համալսարանին մէջ

(23 Յունուար, 1952)

Ճշմարիտ, իրական հաճոյք մ'է ինձ համար այցելել՝ Ձեր հռչականուն համալսարանը, եւ ընդունուիլ երեւելի պսակաւորներու հոյլին մէջ, շնորհիւ պատուոյ տիտղոսին՝ զոր ինծի կ'ընծայէք այսօր: Կու գամ երկրէ մը, որ հազարաւոր մղոններ հեռու կը գտնուի, սակայն ես զիս օտար չեմ զգար Ձեր մէջ: Գերապայծառ Գոտի, - կու տամ միայն մէկուն անունը, - Հռոմի երկար տարիներու բարեկամս է: Ձեր թեմին եւ Ձեր երկրին մէջ ուրիշ շատեր կան, զորս ճանչցեր եմ իբր գասակիցներս եւ աշակերտներս յընթացս մեր կեանքի երջանիկ օրերուն՝ Յաւիտեանական Քաղաքին մէջ: Շնորհակալ եմ Աստուծոյ՝ որ ինձ անգամ մը եւս թոյլատրեց տեսնելու զանոնք, բոլո՛րը:

Ս. Եկեղեցւոյ հովանւոյն տակ, յաճախ կը տեսնենք կրթական հաստատութիւն մը, որ նոր գաղափարներու փորձառութեան մէջ կ'աճի, կ'ուռճանայ, կը ծաղկի. սքանչելի է այս իսկապէս: Իրողութիւնս պայծառօրէն ցոյց կու տայ թէ Ս. Եկեղեցին մայրն է բոլոր զիտութեանց: Կը յեղյեղուի, յաճախ, թէ Ս. Եկեղեցին եւ զիտութիւնը համընթաց չեն, համաձայն չեն: Անհամընթացութիւն չկայ, անհամաձայնութիւն չկայ Ս. Եկեղեցւոյ եւ զիտութեան միջեւ: Հոն՝ ուր երեւան դայ ճշմարտութիւնը:

մարտութիւնը՝ հոն է Ս. Եկեղեցին, տալու համար իր օրհնութիւնը:

Այսուհանդերձ, դիտութեան հետամուտ ըլլալը չի բաւեր միայն: Գիտութիւնը, որուն կը տիրանանք, վսեմ վախճանի մը տանող միջոց մը պէտք է ընենք: Ամէն ինչ, իւրայատուկ ճամբով եւ ըստ բնութեան կը ծառայէ Աստուծոյ կամքին: Ապրող տարրերուն շրջագծին մէջ, այս ուղղութեամբ պէտք է օգտագործենք արդի ժամանակներու դիտութեան նուաճումները. դժուարին՝ բայց անհրաժեշտ պարտականութիւն մ'է այս: Ոչ ոք պիտի չահի, անտարակոյս, եթէ դիտութեան նուաճումները մարդկային սրտին թանկագին յատկութիւնները խաթարեն:

Կաթողիկէ ներշնչումով ծաղկող համալսարանի մը մէջ՝ մենք դոհունակութիւնն ունինք վերահասու ըլլալու՝ թէ մարդուս խելքը չի հետամտիր դիտութեան, ի սէր դիտութեան սոսկ, այլ ի սէր անոր տնօրինական օգտագործման, մարդկութեան լուսադոյն ապագային համար: Ստուգիւ կաթողիկէութիւնն է այս՝ Քրիստոսի Ս. Եկեղեցւոյն որ զինք անտարբեր չի թողուր աշխարհի անցաւոր հարցերուն հանդէս:

Ան կը դրկէ մարդը, ամէն ինչ որ յատուկ է մարդուն, դըրկելով հանդերձ ամբողջ մարդերը: Կաթողիկէ ոգին կ'ապրի մարդուս ներաշխարհին մէջ, եւ կը շօշափէ բոլոր մարդկային դործունէութիւնները: Այն համալսարանը՝ որ ծնունդ կու տայ այդ ոգւոյն, կը քաջալերէ դայն, կը քաջալերէ եւ յառաջ կը մղէ Քրիստոսի եւ իր Ս. Եկեղեցւոյն դործը՝ աշխարհի մէջ:

Ըլլալ կաթողիկէ, ինչպէս Ս. Եկեղեցին է կաթողիկէ, հետամուտ ըլլալ ճշմարտութեան եւ պաշտպանել դայն, ընդգլրել բոլոր մարդերը՝ իրր եղբայրներ. ահա՛ դադափարականը համալսարանին:

Ձեր երկիրը կը կոչուի Նոր Սկովտիա, որ այսօր կը մեծարէ Կաթողիկէ Պատրիարքը հին ազգի մը, Հայ ազգին, որ, աշխարհի բոլոր ազգերուն մէջ, եղաւ առաջինը՝ քրիստոնէութիւնն իրր պետական կրօնք ընդունող: Արեւմուտքի նորագոյն երկիրներէն մին, Նոր Սկովտիա, ահա կը պատուէ Արեւելքի հնաւոյն ժողովուրդներէն մէկը: Ձեր համալսարանին կաթո-

ղիկէնութեան ոգին է որ կը յայտնուի այսպէս. այն ոգին՝ որ յատուկ է աշխարհատարած Ս. Եկեղեցւոյն:

Մէկ է Ս. Եկեղեցին, իր այլազան ծէսերով: Մէկ է իր հաւատքով, մէկ է իր հաւատարմութեամբ՝ հանդէպ Պետրոսի, Վէմին Ս. Հաստատութեան: Միութիւն՝ Պետրոսի հետ, այս պէտք է ըլլայ մեր կաթողիկէութեան հաւաստիքը:

Սիրեցէք ուրեմն, Հանուրին Ս. Հայրը, որուն հոգածութիւնը իր զաւակներուն հանդէպ, չափէ ու սահմանէ դուրս է. հաւատարիմ եղէք անոր, վասն զի անոր հաւատարիմ ըլլալ կը նշանակէ հաւատարիմ ըլլալ Յիսուսի Քրիստոսի, որ յանձնեց Պետրոսի՝ երկնաւոր Արքայութեան բանալիները: Այսպէսով դուք ցոյց պիտի տաք՝ թէ ճշմարիտ քրիստոնեաներ էք, ճշմարիտ կաթողիկէներ: Այսպէսով, դուք պիտի ըլլաք արժանաւոր ժառանգորդները թէ՛ Արեւելքի եւ թէ՛ Արեւմուտքի հին Ս. Հայրերուն, ճշմարիտ թարգմանները կաթողիկէ հաւատքին, արդի աշխարհի խառնաշփոթութեան մէջ:

Շնորհակալութիւն բոլորիդ: Աստուած օրհնէ ձեզ, միշտ:

ՀԱՅՐԵՆԻՔ ԶԻ ՇԻՆՈՒԻՐ

Ուոթըրթաունի «Ճոն Հանգոֆ Հալի» սրահին մէջ

(13 Յունուար, 1952)

Աստուծոյ դէմ պայքարելով հայրենիք չի շինուիր. չի ծառայեր կրօնքին, ով որ դէմ է հայրենիքի... Վարդանանք մեղի կը պատգամեն՝ հաւատարմութիւն Աստուծոյ եւ հաւատարմութիւն Հայրենիքի: Ով որ կ'ուրանայ մին, չի կրնար հաւատարիմ մնալ միւսին... Մեր պայքարը պարտի ըլլալ պայքար վասն կրօնից եւ վասն հայրենեաց:

ԿՐՕՆՔԸ ԱՊՐՈՒՄ ՄԸՆ ԷՐ

ՊԷՅՐՈՒՐ, ՎԱՐՂԱՆԱՆԳ ԽՈՄԻՄ, 21 ՓԵՏՐ. 1952

Այնքան դեղեցիկ ճառերէ ետք, աւելորդ կը համարինք երկար պատգամ մը տալ ձեզի: Մեծապէս երջանիկ ենք որ երկարատեւ բացակայութենէ մը ետք, մեր վերադարձն ու հանդիպումը ձեզի հետ կը զուգադիպին Ս. Վարդանանց այս դեղեցիկ ուղեկոչումով:

Մեր ուղեւորութիւնը սկսաւ անցեալ տարի Մայիս 26էն ետք, Ս. Վարդանանց 1500րդ տարեդարձի գլխաւոր հանդիսութենէն յետոյ: Ս. Վարդանանց յիշատակութեամբ սկսանք մեր ճամբորդութիւնը, Ս. Վարդանանց յիշատակութեամբ զայն կը փոխենք այժմ:

Աստուածային Նախախնամութիւնը, որ կ'առաջնորդէ մեր տկար քայլերուն, կարծէք ուղեց մեզ կարգել պատգամաբերը Ս. Վարդանանց՝ զանազան երկիրներու մէջ, Ֆրանսա, Իտալիա, Հիւսիսային Ամերիկա: Ամէնուրեք մեր անցքն եղաւ ողիւկոյտմը՝ Ս. Վարդանանց պատգամին, ուր որ Հայերու հանդիպեցանք, մենք խօսեցանք պարզօրէն, սրտովին, տողորւած՝ ամէնուրեք հանդէպ միեւնոյն խորունկ սիրով, առանց իւրաքանչեւութեան:

Մեզ շրջապատող Հայութիւնը ամէնուրեք խայտառ ի լուր հարազատ ձայնի մը, որ լսելն կը յիշեցնէր Ս. Վարդանանց պատգամը:

Ուղիւնոսէ ուղիւնոս, քաղաքէ քաղաք, եկեղեցիէ եկեղեցի դուռդառնալու դիմեցին Հայեր ու Ամերիկացիներ, լսելու համար մեր խօսքը: Վերջին հանդիսութիւնը կատարուեցաւ Պոսթոն, ի ներկայութեան նաեւ Մասսչուսեցի Նահանգապետին եւ յոգնաթիւ Ամերիկացիներու, որոնք նորոգեցին իրենց հիացումը եւ յարգանքը հանդէպ Հայոց, պայմանաւ որ անոնք պահեն Ս. Վարդանանց պատգամը:

Այսօր ողջունելով ձեզ եւ ձեզի կրկնելով Ս. Վարդանանց պատգամը կրօնասիրութեան եւ հայրենասիրութեան, նաեւ մեր

հայրական գոհունակութիւնը կը յայտնենք Հ.Կ.Ե.Մ.ի Կեդրոնական Վարչութեան, մասնաճիւղերուն, «Կիլիկիա» երգչախումբին եւ այնչափ ուրիշ մեր զաւակներուն, որոնք իրենց մասնակցութիւնը բերին այս չքեղ տօնակատարութեան: Մեր մասնաւոր շնորհակալութիւնը կը յայտնենք Արհի. Հ. Սահակ Եպս. Կոզեանի, որ այնքան ազդու խօսքով ոգեկոչեց հարազատ ինքնութիւնը Ս. Վարդանանց եւ անոնց պատգամը աղբաւազ պանումի՝ ներկայ Հայութեան:

Ս. Վարդանանց համար կրօնքը վերացական պղտոր բան մը չէր, ան ապրում մըն էր որոշ ու մեկին. անոնք կ'ըսէին. «Յազկերտ իբրեւ զհանդերձ կարծէր ունել մեզ գրիստոնէութիւնն, արդ իբրեւ զգոյն ի մարմնոյ՝ չկարէ շրջել...» եւ դարձեալ. «օրէնք աւտուածայինք կացցեմ քագաւոր ի վերայ ամենայնի» (Եղիշէ):

Ս. Վարդանանց չըջանին, մեր Հայրերը յարաբերութեան մէջ էին քրիստոնեայ միւս եկեղեցիներուն հետ: Հայ Եկեղեցւոյ դիտապետները եպիսկոպոսական ձեռնադրութիւն կը ստանային եւ կաթողիկոսական իրաւասութիւն Կեսարիոյ Հայրապետէն, որ իր կարգին հոգեւոր մարդին մէջ հպատակ էր Հռոմի Քահանայապետին: Ս. Թարգմանիչները ուսած էին կաթողիկէ կեդրոններու մէջ: Հայ Եկեղեցին ամբողջովին մաս կը կազմէր կաթողիկէ միակ Եկեղեցւոյն:

Կաթողիկէ Հայութիւնը լիովին յարած էր նաեւ հայ Հայրենիքին, Աղգին ու լեզուին: Կաթողիկէ Հայութիւնն է որ կազմեց ոսկեղարը մշակոյթի եւ ոսկեղարը հայրենասիրութեան՝ Վարդանանքով:

Մինչ կ'ոգեկոչենք Ս. Վարդանանց մեծ դիւցազնամարտը, որուն յիշատակութիւնը փակում չունի եւ զոր մեր Ս. Եկեղեցին ամէն տարի կը տօնէ, կը հրաւիրենք ձեզ կրկնելու ձեր նուիրումը ի սէր Ս. Եկեղեցւոյ, ի սէր Աղգին, ի սէր անոր սուրբ աւանդներուն:

Ձեզի բաշխուած Վարդանանց յիշատակի մետաղները, որոնք կը զարդարեն ձեր կուրծքերը, կը կրեն հետեւեալ գրութիւնը՝ «Վասն կրօնից եւ հայրենեաց»․ այս բլլայ ձեր կեանքին

բնարանը դրոշմուած՝ իւրաքանչիւրին սրտին մէջ: Ասլրիլ Կրօնքի եւ Հայրենիքի համար. եւ մեռնիլ ի սէր Կրօնքի, ի սէր Հայրենիքի, ի սէր պատուութեան. ահա պատգամը Ս. Վարդանանց, զոր մեր Նուիրապետութիւնը կը դործադրէ իր բոլոր հաստատութիւններով, հաւատարմութեամբ Աստուծոյ, Եկեղեցւոյ եւ Ազգին:

Սահաւածիւ ըլլանք իսկ, մենք միշտ հաւատարիմ պիտի մնանք Ս. Վարդանանց կտակին, զոր պիտի փոխանցենք դարէ դար. «Ասլրիլ եւ մեռնիլ վասն Կրօնից եւ Հայրենեաց»:

ՖԻԱՆՍԱՅԻ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹԵԱՆ ԿՈՂՄԷ

ՊԱՏՈՒՈՅ ԼԵԳԻՈՆԻ ՄԵԾ ԽԱԶԻՆ ՏՈՒԶՈՒԹԵԱՆ ԱՌԹԻԻ

(8 Մարտ, 1952)

Տիար Դեսպան,

Շատ զգացուած եմ այն պատուին համար, զոր ինծի կ'ընծայէ Փրանսական կառավարութիւնը, տուչութեամբը Պատուոյ Լեգէոնի Մեծ Խաչի շքանշանին:

Այս պատիւը ես կը վերադրեմ, սակայն, ոչ թէ իմ անձիս, այլ Ս. Եկեղեցւոյ՝ որուն խոնարհ պաշտօնեան եմ պարծանքով. Լիրանանի՝ որուն քաղաքացին ըլլալով երջանիկ եմ, Հայ Ժողովուրդին՝ որուն զաւակն ըլլալու ուրախութիւնն ունիմ:

Յիրաւի, երբ անցեալ Յունիս ամսոյն, պատասխանելով Փրանսական կառավարութեան ազնիւ հրաւերին, կ'այցելէի Ձեր երկիրը, առիթն ունեցայ վկայ ըլլալու կառավարական բարձրագոյն շրջանակներուն մէջ, յարգանքի, ղեահատանքի եւ հիացումի զգացումներուն՝ հանդէպ Ս. Եկեղեցւոյ, որ միշտ հրճուանքով կը ճանչնայ Փրանսայի փառաւոր տիտղոսը՝ «Երէց Դուստր Եկեղեցւոյ», եւ ուրախութեամբ կը դռնէ հոն աչքառու թիւ մը քաջասիրտ հոգիներու, որոնք կը տքնին իր ընդարձակ եւ այլադան առաքելութեան բոլոր մարդերուն մէջ:

Այս տպաւորութիւնն ունեցայ, երբ կը տեսակցէի Ն. Վ. Նախադահ Վենսան Օրիոլի հետ, որ բացայայտ դահուհիութեամբ մը ինծի ըսաւ. «Դաշինք մը չկայ Եկեղեցւոյ եւ Ֆրանսայի միջեւ. բայց, զործնականապէս, մեր փոխադարձ յարաբերութիւնները կը թուին հիմնուած ըլլալ լաւագոյն դաշինքին վրայ»:

Եւ միշտ պիտի յիշեմ պատասխանը, զոր Ֆրանսայի Արտաքին Գործոց Նախարարը՝ Տիար Ռոպէր Շուման, տուաւ ինծի, երբ իրեն կը յայտնէի զբացած ուրախութիւնս տեսնելով՝ թէ իր դաշնակիցներն ու ծրագիրները առարկայ կը դառնան միջազգային մեծ համաժողովներու ուշադրութեան. Ֆրանսացի պետական այս երեւելի անձնաւորութիւնը ինքնաբերաբար եւ խոր համոզումով կ'ըսէր. «Ես բոլոր դժուարութիւններուն եւ բոլոր հարցերուն լուծումը կը գտնեմ սկզբունքներու մէջ. եւ այս սկզբունքները կը քաղեմ Աւետարանէն»:

Եթէ ինծի եղած պատիւը կը վերադրեմ նաեւ Լիբանանի, պատճառն այն է որ զիտակից եմ փոխադարձ սիրոյն, զոր Ֆրանսացիները կը տածեն հանդէպ այս երկրին եւ Լիբանանցիները՝ հանդէպ Ֆրանսայի:

Դարաւոր զօգեր կը միացնեն այս երկու երկիրները. եւ այս զօգերը գերազօր են, որովհետեւ կախում ունին ոչ այնքան նիւթէն, որքան մանական հոգիէն: Ֆրանսական հարազատ մտածումի ռահվիրաները, գլխաւորաբար հոգեւորականները, կերտեցին մեծ մասամբ, իմացական եւ բարոյական մարդի մէջ Լիբանանի ընտրանին, կատարեալ շաղկապն արեւմտեան եւ արեւելեան մշակոյթներու:

Եւ այսօրուան Լիբանանը, անկախ ու վեհապետական Լիբանանը, որ պատուով կը մասնակցի միջազգային մեծ համաժողովներու, երախտապարտ կը մնայ Ֆրանսայի եւ կը գնահատէ, ըստ արժանւոյն, այն օժանդակութիւնը՝ որով հասաւ իր պատմութեան այս անկիւնադարձին:

Հուսկ ուրեմն, ինծի տրուած այս մեծ շքանշանով ամբողջ հայ ժողովուրդը, եւ մասնաւորապէս մեր հայ կաթողիկէ համայնքն է, որ կը պատուուին:

Ս. Լուդովիկոսի Ֆրանսան է, որ կը յիշէ մերազնէից մեծանձն աջակցութիւնը խաչակրութեանց ժամանակ:

Այսօրուան Ֆրանսան է, որ հաւատարիմ կը մնայ իր բարեկամական աւանդութիւններուն, հանդէպ մեր ժողովուրդին, ի հնճուկս ամէնազգի դժուարութեանց, որոնց ենթարկուած է ան: Ֆրանսայի շնորհիւ չէ՞ր որ 1914-1918ի սպտերազմէն ետք, Չարդերէն վերապրող ստուարաթիւ հայեր կրցան ապաստան գտնել եւ եղբայրաբար հիւրընկալուիլ Ֆրանսայի եւ անոր հոգատարութեան սլատկանոց երկիրներուն մէջ:

Այս պատճառաւ, կրկնակի Փարիզ դռնուելով, ուղեցի ներկանցեալին կասել. Անժանօթ Զինուորով անձնաւորուած Ֆրանսայի յարգանք մատուցանելէ ետք, Սեն Տընիի մէջ խոնարհեցայ շիրիմին առջեւ մեր վերջին թաղաւորին՝ Լեոն Լուսինեանի:

Տիար Դեսսպան, կրնամ յաւելուլ՝ Թէ Զեր ներկայութիւնը աստ, իբրեւ արժանաւոր ներկայացուցիչ Զեր ազնուական երկրին, ամէնուն առիթ տուաւ Զեր Վսեմ. Տէրութեան մէջ բացայայտուած տեսնելու Ֆրանսայի զղացումները հանդէպ Ս. Եկեղեցւոյ, Լիբանանի եւ Հայ ժողովուրդին:

Զեր այնչափ յարգալիւր եւ սիրալիւր յարաբերութիւնները կրօնապետներու հետ, հաւատաւոր կաթողիկէի Զեր ընթացքը՝ շինութիւն պատճառած են ու կը պատճառեն ամէնուն:

Զեր զգօն աշխատանքովը, զոր կատարեցիք Լիբանան, այնչափ փափկանկատութեամբ եւ իմաստութեամբ, խիստ դժուարին սպարազաններու տակ, դուք զբաւեցիք սրտերը բոլոր Լիբանանցիներուն, որոնց մէջ միայն բարեկամներ ու հիացողներ ունիք: Եթէ Զեր բարձրացումը դեսպանի աստիճանին՝ զիրենք մեծապէս հրճուեցուց, Զեր մեկնումն ալ, սակայն, տխրութեամբ պիտի համակէ զիրենք, թէպէտ պիտի ընկերանան Զեղի իրենց լաւադոյն բարեմաղթութիւններով Զեր նոր բարձր պաշտօնին համար:

Իսկ Զեր ցոյց տուած գերազնիւ տրամադրութիւնները հանդէպ Հայոց, Զեղի մասնաւոր իրաւունք կու տան անոնց երախտադիրութեան:

Այս պատճառաւ շատ մեծ ուրախութիւն է ինձ Ձեր Վսեմ. Տէրութեան ձեռքով ընդունիլ Պատուոյ Լեգէոնի Մեծ Խաչին չքանչաւը, խորհրդանշան Ֆրանսայի գնահատանքին՝ հանդէպ Ս. Եկեղեցւոյ, Լիբանանի եւ Հայ ժողովուրդին:

Տիար Դեսպան, կը խնդրեմ որ Ֆրանսայի Հանրապետութեան Վսեմ. Նախագահին եւ կառավարութեան մօտ թարգման հանդիսանաք խորունկ երախտագիտութեան զգացումներուս՝ ինծի եղած պատուին համար, եւ զանոնք ընդունիք նաեւ դուք: Զեւրօրէն կը մաղթեմ որ Տէրը օգնէ Ձեր ազնուական երկրին իր ջանքերուն մէջ՝ ի նպաստ իր սեփական յառաջդիմութեան եւ համաշխարհային խաղաղութեան պահպանումին: Անդորրութեան, կարգի ու բարգաւաճումի մթնոլորտին մէջ ապրի միշտ Ֆրանսան փառաւոր եւ լուսաշող:

ԱՐԵՒԷՆ ՊԱՅԾԱՌ՝ ՀԱՒԱՏՔԻ ԼՈՅՍԸ

Պէյրուքի Ս. Փրկիչ Եկեղեցիին հիմնադրէֆի օրը

(6 Ապրիլ, 1952)

Ս. Հռիփսիմեանց եւ Ս. Գայիանեանց վկայարաններուն շինութեան համար Տրդատ Թադաւորը, Աշխէն Թադուհին եւ Խոսրովիդուխտ իրենց աշխատանքի բաժինը բերած են: Տրդատ Մասիս լեռնէն ծանր քարեր կը փոխադրէր անձամբ Աստուծոյ տաճարը շինելու համար:

Այսօր եթէ պայմաններու բերումով պարագաները փոխւած են, սակայն ամէնուրեք քրիստոնեայ ժողովուրդը իր օժանդակութիւնը կը բերէ իր եկեղեցւոյն շինութեան:

Դուք ալ պիտի բերէք ձեր օժանդակութեան բաժինը զձեզ զրկելով օրինաւոր հաճոյքներէ իսկ: Այդ պիտի ապահովէ Աստուծոյ օրհնութիւնը ձեր վրայ, եւ ձեզի դոհունակութիւն պիտի տայ օժանդակած ըլլալու Աստուծոյ տան կառուցումին, որ պիտի բարձրանայ իբրեւ կոթող մը ձեր հաւատքին:

Ինչպէս շրջանիս վարժարաններու մանուկներուն աղօթքը, նաեւ ձեր աղօթքը դլխաւոր երաշխիքը պիտի հանդիսանայ դործին յաջողութեան, եւ միաժամանակ ջանք մը իւրաքանչիւրին հողին բարձրացնելու իբրեւ կենդանի եկեղեցի շնորհաց վիճակի մէջ, պահպանումովն Աստուծոյ սուրբ պատուիրաններուն:

«Ձուարնացիր եւ բերկրեա՛ ժողովուրդ Աստուծոյ, մատո՛ գոստս ծաղկեալս հաւատով եւ ասս֊ օրհնեալ որ եկիրդ Թա՛զաւոր տիեզերաց»:

Հաւատքը մեծադոյն դանձն է անհատի, աղբի եւ մարդկութեան համար, որուն անսասան եւ լուսասփիւռ պահպանն է Կաթողիկէ Ս֊ Եկեղեցին՝ «Սին եւ հաստատութիւն ճմարտութեան, Մայր հաւատոյ»: Ապահով եղէք, որ ոչինչ կայ բնական դիտութիւններու եւ հարադատ իմաստասիրութեան մէջ, որ հակառակի կաթողիկէ ճմարտութիւններու: Բոլոր դժուարութիւնները՝ որոնք կը յարուցուն Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ դէմ, ունին իրենց լման եւ պայծառ լուծումը: Բնաւ չաղդուիք զըրպարտութիւններէ, հինցած նախապաշարումներու կրկնումէն եւ հազար անդամ հերքուած առարկութիւններէ:

Բօլ Գլօտէլ՝ որ դարձի եկած մ'է, ըսած է. «Կաթողիկէ հաւատքի նշմարտութեան մասին հազար անգամ աւելի ստոյգ եմ՝ քան քէ գոյութեանը մասին արեւին, որ կը շողայ իմ վրաս»:

Արեւէն աւելի պայծառ հաւատքի այս լոյսը, որ «մաքուր հողոց տեսանելի է» կը նսեմանայ հողիներու մէջ ամբարտաւանութեամբ եւ ցանկութիւններով:

Ապրեցէք մաքուր. եւ տարիներու հոլովոյթը աւելի եւս պիտի ամբապնդէ ձեր հաւատքը, ձեր յարումը Կաթողիկէ Ս֊ Եկեղեցւոյ, որուն զաւակներն ըլլալու մեծ փառքն ունիք, ինչպէս Ղեւոնդեանք եւ Վարդանանք, որոնք կը յայտարարէին. «Հայր մեր զՍուրբ Աւետարանն դիտեմք, եւ Մայր՝ զԱռաքելական Եկեղեցի Կաթողիկէ»:

ՀԱՅ ԿԱԹՈՂԻԿԷ ՊԱՏՐԻԱՐԳԱՐԱՆԻ ՄԷՋ
ԼԻԲԱՆԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ՆԱԽԱԳԱՀԻՆ ՈՒՂՂՈՒԱԾ

(27 Ապրիլ, 1952)

Ձերդ Վսեմութիւն,

1942ի Ծննդեան իր ռատիոսպառաժին մէջ, Ն. Ս. Պիոս ԺԲ. Գահանայապետը կը բացայայտէր հետեւեալ պարզ լուսաւոր սկզբունքը. «Իշխանութեան բարոյական եւ ընդհանրական օրինաւորութեան արմատը եւ խորունկ իմաստը՝ ծառայելն է»:

Այս յայտարարութեան սքանչելի լուսաբանութիւնն է յիշուի Ս. Պատարազը, որ զատկական տօներու առթիւ, մեզ խմբեց այս առաւօտ Տիրոջ խորանին առջեւ, Ձերդ Վսեմութեան եւ կառավարութեան աչքառու անդամներուն հետ:

Արդարեւ ան Գողգոթայի միեւնոյն Ձոհը չէ՞, որ կը կըրկնըլի ամէն օր, անարիւն կերպով, մեր եկեղեցիներուն մէջ, եւ որ կը յիշեցնէ՝ թէ ի՞նչ աստիճանի հասցուց իր ունայնացումը, հանրային վեհագոյն պաշտօնի գործադրութեան մէջ, Ան՝ որուն տրուած է «ամէն իշխանութիւն երկնքի մէջ եւ երկրիս վրայ»:

Եթէ այսօր երկրադունդս դարձած է վառօդարան մը՝ որ կը սպառնայ պայթիլ եւ ընաջինջ ընել Մարդկութիւնը, աւա՛ղ, պատճառն այն է, որ նոյն իսկ շրջանի մը մէջ, զոր պարտէինք կոչել խաղաղութեան շրջան, արգեամբ անգոյ է անդորրութիւնը կարդ կանոնի՝ աղկերու փոխադարձ յարաբերութեանց մէջ, նոյն երկրի իշխանաւորներու եւ ժողովրդեան իրարու հանդէպ վերաբերումին մէջ եւ անհատական գործելակերպի եւ խղճմտանքի ներդաշնակութեան մէջ:

Աստուածադրուժ ազգեր երբեք չունին մտահոգութիւնը՝ թէ բոլոր ժողովուրդները կ'եղբայրանան Աստուծոյ մէջ: Եւ երբ իրենք զիրենք հզօր եւ կարող կը զդան, չեն մտածեր՝ թէ այդ առաջնութեամբ իրենք պարտին ծառայել եւ համադործակցիլ բարօրութեանը բովանդակ Մարդկութեան:

Այլուստ չափազանց տեսական յղացում մը պիտի ունենայինք Պետութեան մասին, եթէ անգլիտանայինք մարդկային տրեկարութեանց իրականութիւնը եւ փնտռէինք հասարակաց դործերու մատակարարութիւն մը, որ կատարեալ ըլլայ ըստ ամենայնի:

Բայց որչափ կարելի պիտի ըլլար մօտենալ դադարարականին, եթէ իշխանաւորներն ու ենթակաները հաւասարապէս յարդէին սկզբունքները, որոնք հիմը կը կազմեն ամէն իշխանութեան՝ Տէրութեան մէջ:

Դժգոհանքի որչափ պատճառներ դոյութիւն պիտի չունենային ժողովուրդներու մօտ, եթէ ասոնք կարենային ըսել իրենց պետերուն մասին՝ թէ կը հաւատան եւ այս հաւատքին համաձայն կը դործեն, թէ կը հաւատան Աստուծոյ, որ կը յայտարարէ Աստուածաշունչին մէջ. «Ինեւ թագաւորք թագաւորեն, եւ հզօրք դրեն զարդարութիւն: Ինեւ մեծամեծք մեծանան, եւ բոռնք ինեւ ունին զերկիր» (Առակաց, Ը. 15-16):

Ի՞նչպիսի բարոյական ոյժ պիտի ունենային, ի՞նչպիսի ազդեցութեան պիտի տիրանային, ի՞նչպիսի յարգանքի առարկայ պիտի ըլլային կառավարիչները, որոնք լաւ կը հասկնան՝ թէ քաղաքական իշխանութիւնը եղած չէ անհատական շահի համար, եւ թէ հանրային սլաշտօնները պարտին դործադրուիլ ոչ թէ ի նպաստ անոնց՝ որոնք կը կառավարեն, այլ ի նպաստ անոնց՝ որոնք կը կառավարուին:

Այնուհետեւ, Աստուծոյ յառաջ եկող եւ յանուն Աստուծոյ դործադրուող իշխանութեան սկզբունքը պիտի ներշնչէ ենթականերուն իսկ իրենց վերարերումը հանդէպ իշխանաւորներուն: Պիտի զգան պարտականութիւնը հնազանդելու իշխանին՝ որպէս Տիրոջ, ոչ թէ ծառայական զգացումով, այլ խղճմտանքին ներշնչման ներքեւ:

Եւ այս կերպով, հնազանդութեան մէջ իսկ պիտի պահեն այն արդար հպարտանքը, որ կը վայելէ մարդկային բնութեան մեծութեանը, եւ երբեք պիտի չմերժեն հպատակիլ, որովհետեւ համոզումը պիտի ունենան՝ թէ ոչ մէկ պարագային իրենց պիտի սպարտադրուի օրէնք մը, որ բնական եւ աստուածային ի-

բաւակարգին հակառակ ըլլայ բացայայտօրէն, յորում հրամանն ու դործադրութիւնը ոճրապարտ պիտի ըլլային հաւասարապէս :

Հուսկ ուրեմն, ամէնէն կարեւորներէն է անհատին դերը այն կառոյցքին մէջ, որ կը ձգտի խաղաղութիւնը պահպանել թէ՛ միջազգային, թէ՛ ազգային մարդերու վրայ : Որովհետեւ առանցքը ընկերութիւններու ի վերջոյ կը վարի անձուկ կապակցութեամբը անհատներու :

Մարդը՝ որ յարատեւ յարաբերութեամբ Աստուծոյ հետ կը մնայ միշտ այս փրկարար աղղեցութեան ներքեւ, պիտի դործակցի տիեզերքին բարւոք ընթացքին. եւ այս բարւոք ընթացքը պիտի ապահովուի համադրական ջանքերովը բարի կամք ունեցող բոլոր մարդոց :

Ձերդ Վսեմութիւն, եթէ մենք մեղի թոյլատրեցինք յիշեցընել այս սկզբունքները, որոնք յաճախ արտայայտուած են ու բացատրուած են ծայրագոյն Քահանայապետներու Շրջաբերական Թուղթերուն մէջ, պատճառն այն է որ մենք դիտենք կարեւորութիւնը, զոր դուք կ'ընծայէք անոնց հանրային դործերու բարւոք ընթացքին համար, մեր սիրելի Լիբանանին մէջ, որ յիրաւի արժանի է իր բոլոր զաւակներուն ամբողջական դոհարերումին, որ պիտի բացայայտուի ծառայութեամբը իւրաքանչիւրին իր մարդին մէջ, որչափ ալ համեստ ըլլայ ան, ապահովելու համար հոն ազատութիւնը, արդարութիւնը, երջանկութիւնը :

Երբ կը խօսուի այս անոյշ երկրին մասին, սիրով կը յիշուի ղեղեցկութիւնը՝ որով բնութիւնը զայն օժտած է, վարկը զոր կը վայելէ օտարներու առջեւ, մասնաւոր նախախնամութիւնը, որ զինքը կը պաշտպանէ աղետալի վերիվայրումներէ, եղբայրական մթնոլորտը, որ զայն կը դարձնէ ապաստանարանը հալածեալ ժողովուրդներու եւ ակութն ազատութիւններու :

Այս առաւելութիւններով աւելի հեշտիւ կարելի կ'ըլլայ ապահովել բոլոր քաղաքացիներուն կեանքի մակարդակ մը, որ համապատասխանէ մարդկային արժանապատուութեան :

Ամէն լիբանանցի իրաւունք ունի պարկեշտ դործի մը, որ

իրեն ապահովէ անհրաժեշտ օրապահակին ու բնակարանը, որ-
պէսզի չփորձուի դադարելու:

Կը շնորհաւորենք Վսեմ. Վարչապետը, որ կը ջանայ խա-
փանել անդործութիւնն ու բնակարանային տաղնապը: Անդոր-
րութիւնը կարգապահութեան լրջօրէն կը վտանգուի յոռեւոյն
խորհրդատուին՝ անօթութեան կողմէ, եւ մարդկային էակը,
որ զուրկ ախլութէ, դիւրաւ կը փորձուի ուրանալու թէ՛ հայրե-
նիք, թէ՛ կրօնք, թէ՛ ընտանիք:

Բոլոր լիբանանցիները ահնդէտ կը սպասեն սկզբնաւո-
րութեանն այն աշխատանքներուն, որոնք պիտի թոյլատրեն
դործաւորին՝ շահելու իր հացը, եւ շինութեանը բանուորական
քաղաքի՝ որ հնարաւորութիւն պիտի ընծայէ դործաւորին, իր
միջոցներով համապատասխան բնակարան մը ունենալու:

Իշխանութիւններն ու փողովուրդը իրենց բոլոր միջոցնե-
րով սատար հանդիսանալու են, հասնելու համար այս նպա-
տակին. շատ է միթէ խնդրուածը:

Հարկ է յիշեցնել՝ թէ յաջողութեան դադտնիքը, այս պա-
րադային, ինչպէս նաեւ ամբողջ խնդրին առնչութեամբ, կը
կայանայ՝ պետերուն համար, վստահութիւն ներշնչելու մէջ,
այն առաջադրութեամբ՝ թէ իշխանութիւնը պիտի դործադրեն
սոսկ անհաճախնդրօրէն ծառայելու նպատակաւ, օրէնքին ան-
կողմնակալ կիրարկումով, միայն յօդուտ անհատին եւ երկրին.
Իսկ ենթականերուն համար, կը կայանայ յարգելու մէջ իշխա-
նութիւնը, իբրեւ Աստուծոյ յառաջ եկած եւ անոր դործը դիւ-
րացնելու մէջ:

Ամէնքս համոզուած ենք՝ թէ կ'արժէ այդ ջանքը կատարել,
որովհետեւ անկէ կախում ունի երկրին ապագան:

Իցիւ թէ ամէնքս կարենայինք դործի ըծուիլ այնպիսի անձ-
նանուիրութեամբ մը, որ դերադանցուէր սոսկ մեր սիրովը
հանդէպ իրքանանի, որպէս զի այս գեղեցիկ երկիրը միշտ լա-
ւադոյնս իրադործէ իր աղնուական կոչումը, եւ որպէս զի իր
որդիները կարենան յաւէտ վայելել անդորրութիւնը, որուն
ի՛րենկերանայ ամէն բարիք:

Ձեր Վսեմութեան ձեռնհասութիւնն ու հեղինակութիւնը,

որոնց գիտակից են բոլոր լիբանանցիները, սրտի ու մտքի ձիրքերը, զորս ցոյց տուիք միշտ, ամէնուն վստահութիւն կը ներշնչեն, թէ Աստուծոյ օգնութեամբ, պիտի կարենաք Լիբանանի ապահովել – եւ բոլոր լիբանանցիներու երջանկութեան համար – յարգուած ու բարերար իշխանութիւն մը, որ այսպէս պիտի ներկայանայ, որովհետեւ պարզապէս զայն պիտի ոգեւորէ ծառայելու առաջադրութիւնը:

Այս է, Վսեմապատիւ Տիար Նախագահ, մաղթանք՝ զոր կը բանաձեւենք զատկական այս շրջանին, եւ որուն կը միացընենք մեր խորին երախտագիտութեան արտայայտութիւն՝ հանդէպ Ձեզի եւ ՆՆ. ՎՎ. Վարչապետին եւ Կառավարութեան Անդամներուն, այն պատուին համար, զոր ուզեցիք մեզի ընծայել այս այցելութեամբ:

ԵՐԱՆՏԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

Ամմանի ժողովրդապետութեան մէջ

(11 Մայիս, 1952)

Այս բարերաստիկ օրուան եւ սրտառուչ արարողութեան առիթով պիտի ուզէի շատ բան ըսել ձեզի. սակայն, ժամանակի սղութեան պատճառով, հարկադրուած եմ կարճ խօսիլ: Այսօրւան յորդորիս նիւթը շատ պարզ է. երախտագիտութիւն: Գոհունակութիւն Ամենախնամ Աստուծոյ, որ այս սուրբ եկեղեցին շնորհեց մեզի. երախտագիտութիւն ամէն անոնց հանդէպ, որոնք մօտէն եւ հեռուէն սատարեցին անոր շինութեան. շնորհակալութիւն մերձաւոր եւ հեռաւոր բարերարներուն, որոնք իրենց նուիրատուութիւններով, ամբողջացուցին եկեղեցւոյ կահկարասին եւ սպասները. եղէք երախտագէտ ձեր սիրելի ժողովրդապետին՝ Գերյ. Կամսարական վարդապետին, որ իրեն յատուկ զոհարերութեամբ զիշեր ու ցորեկ կը տքնի ձեր ու ձեր զաւակներուն բարիքին համար:

Այս սուրբ եկեղեցին նուիրեցինք Վերափոխեալ Սուրբ Աստուածածնի, Աստուծոյ եւ մեր ամէնուս Մօրը: Հարկ չկայ ըսելու՝ թէ ո՞րքան դեղեցիկ ու սիրելի է Տիրամայրը, ո՞րքան զօրաւոր՝ անոր բարեխօսութիւնը: Պատուեցէք, սիրեցէք զայն ու ձեր վստահութիւնը դրէ՛ք անոր վրայ, անոր մայրական հոգածութեան յանձնեցէ՛ք ձեր եւ ձեր զաւակներուն ներկան ու ապագան, ու վստահ եղէ՛ք որ ձեզ բնաւ երեսի վրայ պիտի չձգէ: Վերջապէս դուրդուրացէ՛ք այս եկեղեցիին եւ զպրոցին վրայ, որոնց շուքին ներքեւ, Գրիստոսի եւ իր անարատ Մօրը աչքերուն տակ ձեր զաւակները պիտի ուսանին մեր պապերուն հաւատքը, անոնց սխրալի առաքինութիւններն ու քաջազոր-ծութիւնները, մեր ազգին պատմութիւնն ու լեզուն, ու այդպէս մեր քաջ նախնեաց օրինակին համաձայն պիտի սորվին ապրիլ հայ եւ քրիստոնեայ:

ՀԱՅՐԵՆԻՔԸ ՄԻ՝ ՇՓՈԹԷՔ ՀՈՂԻՆ ՀԵՏ

(12 Մայիս, 1952)

Սիրելի զաւակներս, կ'ըսէ՛ք թէ իմ այցելութիւնս ձեզի մեծ ուրախութիւն պատճառեց: Եւ ես ձեզի կ'ըսեմ՝ թէ ձեզ իմ շուրջս տեսնելով՝ կը զգամ թէ իմ ուրախութիւնս ձերինէն չատ աւելի մեծ է, բաղմապատկուած ձեզմէ իւրաքանչիւրին ուրախութեամբը, բիւրապատկուած՝ բոլոր Սփիւռքի հայորդիներուն թուովը: Որովհետեւ դուք իմ զաւակներս էք, ամէնքդ անխտիր առանց որեւէ դաւանական ու կուսակցական նկատումներու:

Գերջ. Կամսարական Վարդապետը ըսաւ՝ թէ դուք ծարաւի էք իմ հայրական պատգամներս լսելու: Այդ պատգամները ես ինծմէ պիտի չտամ, որովհետեւ արդէն տրուած են մեր պապերէն. փարպեցիներէն, Խորենացիներէն, Եղիշէներէն, Վարդաններէն ու վերջին ժամանակներուն՝ Ասրիլեան մեր մէկ ու կէս

միլիոն նահատակներէն. «Ապրիլ վասն Կրօնից եւ Հայրենեաց» : Սիրելի զաւակներս, եթէ կ'ուզէք մնալ հայ եւ քրիստոնեայ, ձեր ամբողջ հողիով փարեցէք այդ վսեմ գաղափարականին եւ ապրեցէք զայն : Ապրիլ Կրօնքի եւ Հայրենիքի համար. եթէ մեր երջանկայիշատակ Պապերուն ամբողջական հաւատքը, անոնց քրիստոնէական անբասիր կենցաղը վերապրին ձեր մէջը, վըստահ եղէք որ կանգուն պիտի մնայ հայ ընտանիքը, անոր միջոցաւ Ազգը եւ նաեւ Սփիւռքի Հայրենիքը : Հայրենիքը մի' շըփոթէք հողին, ոչ ալ հայրենական ծննդավայրին ու կալուածներուն հետ : Հայրենիքը հայ ոգին է, հայ խղճին գիտակցութիւնը եւ գործնական ապրումը ի գին ամէն զոհողութեան, նոյնիսկ հայրենի հողին, նոյնիսկ կեանքին. ի հարկին այդ ոգին ու խիղճը ընապաւտէն զուրս ալ կրնան սպահուիլ, մեր պապերը այնքան ամուր փարած էին այդ ոգիին, այնքան խոր գիտակցութիւն ունէին այդ խղճին, որ զայն փրկելու համար, յաճախ հրաժարեցան հայրենի հողէն, նոյնիսկ իրենց կեանքէն. վկայ Վարդանանք եւ մեր Ապրիլեան Նահատակները. եթէ այսօր օտար երկիրներու մէջ կը գտնուինք, պատճառը այն է՝ որ ասկէ 37 տարիներ առաջ, մեր հայրերը նախընտրեցին ամէն բան զոհել՝ քան ուրանալ իրենց խիղճը :

Երէկ, Յորդանանի թագաւորին տուած այցելութեանս միջոցին, անոր նուիրեցի ոսկեղօծ մետալիոնը, որուն մէկ երեսը քանդակուած է Վարդանանց հերոսամարտը յիշեցնող դրուագը, եւ միւսը՝ մեր ղինանչանն եւ բնարանը. «Արդարութիւն եւ խաղաղութիւն» : Պարծանքով ըսի թագաւորին՝ որ մեր ազգը ասկէ 15 դարեր առաջ մարտնչած է մեծ գաղափարականներու համար, Կրօնքի եւ Հայրենիքի ազատութեան ի խնդիր, որով արժանի է ձեր Օգոստոսիան Պաշտպանութեան եւ հոգածութեան : Հայ ազգին զաւակները ամէն տեղ հաւատարիմ եղած են զիրենք հիւրընկալող երկիրներու կառավարութեանց եւ իրենց իմացական ու գործնական ձիրքերով մեծապէս ստատարած՝ անոնց բարդաւաճումին : Եւ ահա երկրորդ պատգամս. հաւատարիմ եղէք ձեզ հիւրընկալող երկրին իշխանութեանց եւ խորշեցէք ամէն գաղափարարանութենէ, որ անախորժ է անոնց : Այդ

դադարաբարանութենէն հայ ժողովուրդը ոչ մէկ օգուտ կրնայ սպասել. ընդհակառակն, ան վնասակար է մեղի, որովհետեւ անբաղձալի կը դարձնէ մեղ տեղական իշխանութեանց, մեր պապերուն կտակած դադարականին ուրացման կը տանի եւ խռովութիւն կը սերմանէ մեր մէջ, մինչդեռ մենք այսօր աւելի քան երբեք պէտք ունինք միութեան, ամէն մարդի մէջ, յաշտ օտարաց, միացած եւ պատկառելի ոյժ մը ներկայացնելու եւ մեր կրօնական եւ աղէպային կեանքը աւելի ամրացնելու համար:

Ուրախ եմ, սիրելի ղաւակներս, որ առիթն ունեցայ ձեզի վերջիչեցնելու մեր խնկելի նախահայրերուն, դիւցազններուն եւ նահատակներուն դեղեցիկ պատգամները. այս առիթները ես չեմ ստեղծեր, այլ Նախախնամութիւնը:

Ո՞վ կրնար դուշակել որ Վարդանանց Դիւցազնամարտէն 1500 տարի ետք, ինծի պիտի վիճակուէր պատիւը՝ անոնց պատգամը տարփողելու, Ֆրանսայէն մինչեւ Սմերիկա, ու Լիբանանէն մինչեւ Յորդանան տարածուող հայ դադութներուն: Երախտապարտ եմ Նախախնամութեան, որ այս պատիւը ինծի վերապահեց: Կը հրաւիրեմ նաեւ ձեզ, երախտագէտ ըլլալու Նախախնամութեան, այս նորակառոյց եկեղեցիին ու դպրոցին համար, երախտագէտ ըլլալու անոնց՝ որ Աստուծոյ ձեռքին մէջ դործիք եղան ձեզի այս բացառիկ շնորհքը ընելու, ի մասնաւորի Պաղեստինի դաղթականաց ի նպաստ կազմուած Քահանայապետական Յանձնախումբին, որուն ընդհանուր քարտուղարը՝ Գեոր. Տանը, այս պահուս մեր մէջն ունինք: Վստահ եմ, որ լիովին պիտի դնանատէք այս շնորհքը, պիտի դուրդուրաք ձեր եկեղեցւոյն ու դպրոցին վրայ, ուր ձեր ղաւակները պիտի սորվին ապրիլ ու նուրբուրիլ վասն Կրօնից եւ Հայրենեաց:

ՀԱՅ ԿԱԹՈՂԻԿԷ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴԱՑ ՕՐ

(Պէյրուք, 8 Յունիս 1952)

Հայ Կաթողիկէ Երիտասարդաց Օր: Իւրաքանչիւր բառը բերկրանք կ'ընծայէ մեր սրտին: ՀԱՅ. բնական կարգի մէջ ցոյց կու տայ սերունդ մը ազատատենչ, զաղափրապաշտ. առաջինը՝ որ կ'ընդգրկէ քրիստոնէութիւնը, իբր պետական կրօնք. «Բազում դործք արութեան գտանին դործեալ եւ ի մերում աշխարհիս եւ արժանի դրոց յիշատակի», կը վկայէ Խորենացին: ԿԱԹՈՂԻԿԷ. դերբնական կարգի մէջ ցոյց կու տայ սերունդ մը, որ կը պատկանի Քրիստոսի միակ եւ տիեզերական Եկեղեցոյն, որ հաղորդիչն է հաւատքի, յոյսի, սիրոյ, ամէն արքութեան. այն Եկեղեցոյն՝ որ կ'առաջնորդէ մարդս թէ՛ տատենական եւ թէ՛ անդենական երջանկութեան: «Կաթողիկէ Ս. Եկեղեցին կը ճանչնանք իբր մեր մայրը», կը վկայէ Եղիշէ: Ս. Եկեղեցին չի չփոթուիր ոչ մէկ ազգի հետ, վեր է բոլոր ազգերէն, դերագրային է. չ'ենթարկուիր աշխարհական նպատակներու: ԵՐԻՏԱՍԱՐԴԻՈՒԹԻՒՆ. եռանդուն, դործունեայ. պարծանք ընտանեաց, հասարակութեան եւ Ս. Եկեղեցոյն Յովհ. Առաքեալ, ան որ իր գլուխը հանդէսցուց Քրիստոսի կուրծքին վրայ, եւ անոր Ս. Սրտին բարախումներէն առաւ իր եռանդը, իր խօսքն ուղղելով երիտասարդներուն՝ կ'ըսէր. «Դուք յաղթեցիք չարին»: Անաստուածութիւնն է, անհաւատութիւնն է չարը: Ու՛շ ընտանիքներ կը կազմուին, ու՛շ հայրենիքներ կը ծաղկին անաստուածութեամբ: Դուք երիտասարդներ, ձեր հաւատքով պիտի յաղթէք չարին: Հաւատք. բառ մը չէ սոսկ, ան հիմնուած է յաւերժական ճշմարտութեան վրայ:

Քրիստոսի վարդապետութիւնը աստուածային է, աստուածային են անոր հաստատած խորհուրդները: Ս. Եկեղեցին՝ անոր Խորհրդական Մարմինն է: Այս էր հաւատքը մեր Հայրերուն: «Այս հաւատքէն ոչ ոք կրնայ խախտել մեզ» կ'ըսէին երբեմն մեր Հայրերը, բոլոր Յաղկերտներուն: Նոյնը ըսելու են այդ Հայրերուն հարազատ զաւակները: Կաթողիկէ Եկեղեցին

իր դրօշը պարզած է անաստուածութեան դէմ, դրօշ մը, հիւս-
լած՝ լաւադոյն մարդերու տառապանքներով:

Ս. Եկեղեցին մայրն է հաւատոյ, սիւնը ճշմարտութեան:
Ան է որ կ'ապահովէ հաւատքի յաղթանակը անաստուածութեան
դէմ, հողիին յաղթանակը՝ նիւթին դէմ, և յաղթանակն արիու-
թեան մարդկային նկատումին դէմ: Հողեւոր կեանքը ամէնէն
մեծ ոյժն է անհատներու, ընտանիքներու, աղբերու: «Իմ բա-
զուկս զօրաւոր է, որովհետեւ սիրտս մաքուր է» կ'ըսէ «Երու-
սաղէմ Աղատեալ»ի հերոսներէն մին: Երիտասարդներ, մաքուր
պահեցէք ձեր սիրտը: Հաճոյապաշտութիւնը, մարմնապաշտու-
թիւնը կը թեւատէ մտքին թռիչքը: Անբարոյ դրքերը, յոռի
չարժապատկերները նուաստացումն են աղատ մարդուն: Զղու-
լացէ՛ք անոնցմէ:

ՍՈՒՐԲ ՀԱՂՈՐԴՈՒԹԵԱՆ ԹԱՓՕՐԻ ԱՌԹԻՒ

(Պէյրուք, 15 Յունիս 1952)

«Աստուած մեր եւ Տէր մեր երեւեցաւ մեզ. արարէ՛ք տօնս
ուրախութեան»:

Մարդկային խօսքը, երբ ուզէ լուսարանել Աստուծոյ սի-
րոյն զաղտնիքները, աստուածային ճշմարտութիւնները, կը
վերածուի մանուկներու թոթովանքին: Ճշմարիտ է այս՝ երբ
հարցը կը վերաբերի մանաւանդ Ամենասուրբ Հաղորդութեան
խորհուրդին:

Ս. Թովմաս Աղուինացի, որ Ս. Խորհուրդիս ամէնէն խո-
րունկ թափանցողներէն մին եղած է, կ'ըսէր. «Փառաքանէ զայն
որչափ կրնաս. որչափ կրնաս այնչափ համարձակէ, որովհետեւ
ամէն գովասանքէ վեր է Յիսուս, Ս. Հաղորդութեան մէջ. եւ
պիտի չկարենաս փառաքանել զայն ըստ բաւականի», Եւ դար-
ձեալ՝ «Իմ սիրտս համակ կ'ենքարկուի քեզի Ս. Հաղորդու-
թեան մէջ, կը նուաղիմ երբ կը մտածեմ քու վրայ»:

Պուրճ-Համմուտի ժողովուրդը արժանացաւ յատուկ օրհնութեանը Քրիստոսի, այս մեծաշուք հանդիսութեամբ:

Երկու շաբաթ առաջ Պարչելոնայի մէջ եւս տեղի ունեցան մեծ հանդէսներ, կաղմուեցան թափօրներ ի պատիւ Ս. Հաղորդութեան:

12 կարգինալներ, 350 եպիսկոպոսներ, հազարաւոր քահանաներ եւ միլիոնաւոր հաւատացեալներ փառաբանեցին զՅիսուս Ս. Հաղորդութեան մէջ:

Ս. Հաղորդութեան տօնին, զոր կը կատարենք ամէն տարի, տաճարներն անդամ փոքր կու դան՝ դոհացում տալու Ս. Եկեղեցւոյ ըստ զմանքին՝ փառաբանելու զՅիսուս: Ան հարկ կը զգայ դուրս հանելու զայն, թեւամարձ պտըտցնելու՝ բնութեան եւ մարդերուն մէջ: Զէ՞ որ անոնց բոլորին Ստեղծողն ու Թաղաւորն է Քրիստոս:

Այս ցոյցերը ամուկ ցոյցեր չեն, այլ արծարծում հաւատքի, վերակենդանութիւն հաւատքի:

Հաւատացեալ ամբողջ աշխարհը, զլիսաւորութեամբ Առաքելապետի յաջորդին, կը դաւանի թէ հացի եւ գինիի կերպարանքին տակ ներկայ է Յիսուս Քրիստոս, իր մարդկային եւ Աստուածային բնութեամբ, արիւնով, մարմնով, հոգեւով, իր ամենակարողութեամբ, այնպէս՝ ինչպէս երեւեցաւ Պաղեստինի մէջ, քալից քաղաքէ քաղաք, այնպէս՝ ինչպէս նստած է աջ կողմն Հօր Աստուծոյ:

Ս. Հաղորդութեան մէջ ոչ միայն Աստուածութիւնը, այլ նաեւ մարդկութիւնը ծածկելով՝ Յիսուս կ'ուզէ որ չկորսնցընենք հաւատքի արդիւնքը, իր մարմինը կը ծածկէ մեր աչքերէն, բայց մեր հոգւոյ աչքերուն տեսանելի է ան:

Ս. Եկեղեցին կ'ուզէ որ ամէն բան խոնարհի Ս. Հաղորդութեան առջեւ, բնութիւնը՝ իր ամբողջ զեղեցիկութեամբը, մեր հոգիները՝ սիրատուօր զեղումով:

Ս. Հաղորդութեան խորհուրդը ակնադբիւրն է Եկեղեցւոյ, զեղեցիկութեան, սրբութեան: Անկէ կը բողբոջեն կոյսերու հոյլեր, անով կ'երանդաւորուին առաքեալներու փաղանդներ, անով կը զօրանան նահատակներու բանակներ:

Ս. Հաղորդութեան շնորհիւ կը բարդաւաճի կուսակրօնութիւնը՝ Քրիստոսի Եկեղեցւոյն մէջ, երկրաւոր հրեշտակներ կը կազմուին, որոնք միանգամայն կը նուիրուին մանուկներու, հիւանդներու, ծերերու, ամէնազգի թշուառներու զուրգուրոտ հոգածութեան:

Ս. Հաղորդութեան շնորհիւ փարթամ երկիրներու զաւակներ, թողլքած աշխարհային բոլոր վայելքները, կ'երթան հեռաւոր երկիրներ, կը քարոզեն Քրիստոսի Ս. Աւետարանը, կը բարձրացնեն խորաններ, ոյժ կը ստանան Ս. Հաղորդութենէն: Յիսուս Քրիստոս իրենց մօտ է, ինչ փոյթ եթէ հեռու են իրենց սիրելիները: Սուրբ Նահատակները անպակաս են բոլոր դարերուն մէջ, մինչեւ ցայսօր, անոնց ոյժ տուողը՝ Յիսուսն է, որ ներկայ է Ս. Հաղորդութեան մէջ: Զոհուած Յիսուսի արիւնը նահատակութեան աւիւն կը ներարկէ մեր երակներուն մէջ:

Պուրճ—Համմուտի ժողովուրդը հաւատքի գեղեցիկ ցոյց մը կատարեց այսօր, բոլորը, փոքրերէն մինչեւ մեծերը, մասնակից եղան անոր. այս հաւատքի ցոյցը՝ թող ըլլայ միանգամայն արծարծման առիթ մը:

Յիսուս կը մխիթարէ, կը սփռի բոլորը, աշխատաւորները, պաշտօնեաները: Զինքը ունեցէք, միշտ, ձեր սրտերուն մէջ: Տօնական օրերու Ս. Պատարադը մագնիսի մը նման թող առինքնէ ձեզ. երանի անոնց՝ որոնք ամէն օր ներկայ կ'ըլլան Ս. Պատարադին: Յիշեցէք զիս, կ'ըսէ Յիսուս, ամէն օր: Մօտեցէք ինծի... ան՝ որ Ս. Հաղորդութիւնը կ'ընդունի, կ'ընդունի զՅիսուս, կը զգայ թէ Յիսուս կ'ապրի իր մէջ:

Կ'աղօթեմ որ Յիսուս օրհնէ մեր մանուկները, երիտասարդները, մայրերը, հայրերը, օրհնէ ասպնջական Լիրանանը, օրհնէ հեռաւոր հայրենիքը, Հայաստանը, օրհնէ մարդկութիւնը, օրհնէ ձեզ բոլորդ...:

ՎԵՐԱՓՈԽՄԱՆ ՏՕՆԻՆ ԱՌԹԻԻ

(Զմամառ, 17 Օգոստ. 1952)

Այս սրբավայրին մէջ, որ դարերէ ի վեր փառքը կը ներբողէ Ս. Տիրամօր, Երէկ անհուն բերկրանքով նախատօնակը կատարեցինք Անոր Փոխման. այսօր կը կատարենք Տօնը, մեր ծէսին բովանդակ չքեղութեամբ, չըջապատուած մեր Փոխանորդներով, բազմահարիւր հաւատացեալներով, զանոնք եւ բոլոր հայութիւնը ունենալով մեր սրտին մէջ:

Տիրամօր Փոխումը հաւատքի մաս է: Յիսուսի Համբարձումէն ետք՝ Ս. Կոյսը մնաց տակաւին երկրի վրայ, որպէս զի նորածին Եկեղեցւոյ հանդէպ տածէր իր մայրական հոգը, խնամքը: Ս. Աստուածամօր սիրտը հնոց մ'էր սիրոյ, որուն մէջ միացած էին երկու սէրերը. սէր՝ դէպի Աստուած, սէր՝ դէպի Որդին:

Ս. Կոյսը եղաւ մայր, անարատ յղացեալ և ապրեցաւ անարատ՝ մինչեւ կեանքին վերջը: Անոր մահը՝ ծերութեան հետեւանքը չէր: Մեր Սուրբ Հայրերը անցք կամ ննջումն Տիրամօր կը կոչեն այդ պահը: «Ի հոյ դարձցիր» խօսքը չէր ըսուած Տիրամօր համար: Այն մարմինը՝ որմէ իր մարմինը առած էր Յիսուս, չէր կրնար ապականիլ զերեզմանին մէջ:

Ս. Աստուածամայրը իր Որդւոյն զօրութեամբ ամբարձաւ երկինք, հոգւով եւ մարմնով. երկնաւոր ուժերն ընդառաջեցին իրեն եւ — ինչպէս կը նկարագրեն մեր շարականները — երկնքի կամարներուն տակ տեսնուեցաւ յաղթական. Հայր Աստուած՝ պսակեց Դուստրը. Որդին Աստուած՝ պսակեց Մայրը. Հոգին Ս. Աստուած՝ պսակեց Հարսը:

«Մեծացուցէ անձն իմ զՏէր»․ ահա այն խօսքը, զոր արտասանեց Ս. Կոյս Մարիամ երկրի վրայ. ահա այն խօսքը՝ զոր կրկնեց, աւելի մեծ եռանդով երկնքի մէջ:

Աստուածամայրութիւնը հիմն է Մարիամու փառքին: Աստուծոյ շնորհներուն հանդէպ ան եղաւ ճշմարտապէս հաւա-

տարիմ: Իրմէ վեր՝ միայն Աստուած կայ, որովհետեւ, յետ Յիսուսի, ան եղաւ բարձր եւ խոնարհ՝ աւելի քան ոեւէ արարած:

«Ահաւասիկ կամ Աղախին Տեառն»: Ան բոլոր ընտիր մայրերուն պէս անցուց իր կեանքը, ունեցաւ մեծ, ջինջ, խորունկ սէր մը՝ Որդւոյն հանդէպ. եւ Որդին բարձրացուց զինք դէպի գերբնական ոլորտները: Տիրամօր Փոխումը, որ դարերէ ի վեր մեր Հայերուն կողմէ եւս ընդունուած էր իբր ճշմարտութիւն, Հրամանակարգ Վարդապետութիւն հռչակուեցաւ, Սուրբ Տաւադ ընթացքին: Պիոս ԺԲ. Սրբազան Քահանայապետը հանուր աշխարհի ծանոյց դայն՝ իբր մասն հաւատոյ. եւ մենք, խոնորհարար մեր ստորագրութիւնը դրինք սահմանման սրբատառ Կոնդակին ներքեւ, իբր պատգամատարը՝ վաղնջական հայ հայրապետներու:

Ս. Աստուածածինը մեզի հետ ունի սերտ առնչութիւն: Է մեր քաղցր, անփոխարինելի Մայրը: Երկրաւոր ընտիր մայրերու սէրը, մանրանկարն է սոսկ Տիրամօր սիրոյն: Մայրերու Մայրն է ան:

Գողգոթա լերան վրայ Յիսուս զմեզ յանձնեց իր Մօր: Արդարեւ Յովհաննէսի, որ մարդկութիւնը կը ներկայացնէր, ըսաւ. «Ահա մայր քո» եւ Տիրամօր՝ ցոյց տալով Աւետարանիչը՝ յարեց. «Ահա որդի քո»:

Փոխեալ Տիրամայրը ամենակարող խնդրարկուն է. ամէնքս, տարեց, երիտասարդ, մանուկ, հայրեր, մայրեր, որդեակներ, արդարներ, մեղաւորներ, աղքատներ, հարուստներ, հիւանդներ, առողջներ, դիմենք անոր. հղօր է իր բարեխօսութիւնը՝ Որդւոյն մօտ: Յիսուս ոչինչ մերժեց իր մօր, երբ ան երկրի վրայ էր: Ոչինչ պիտի մերժէ նաեւ երկնքի մէջ:

Խոնարհ եւ մաքուր սրտով, մտքով, խօսքով, ընթացքով, խոնարհ մեր ամբողջ էութեամբ՝ դիմենք Տիրամօր. Իւրացընենք մեր Ս. Հօր Նարեկացիի խօսքը. «Ի քեւս պաշպանութեան լայնատարած քումդ մաղբանաց ապաւինելով՝ զգնու մեր ի սուս տարածեմք եւ աներկբայ յուսով հաւատամք ապրիլ»: Զարդարուինք Տիրամօր չքնաղ առաքինութիւններով, մեր ընտանիքին մէջ, մեր աղդին մէջ, մարդկութեան մէջ:

ԿՐՕՆՔԸ ԱՆՓՈՓՈՆԵԼԻ Է

Ֆիլատելիֆիայ Ուրուիֆ պանդակի մէջ

(23 Դեկտ. 1952)

Հայերուս մէջ ճեղքուածք յառաջ բերողը ո՛չ Հայրենիքն է եւ ոչ ալ Աղղը, այլ օտար դաշտապարտութիւն մը... Ուր որ ես կ'երթամ, բովանդակ Կաթողիկէ աշխարհը իմ անձիս մէջ կը տեսնէ, կը պատուէ եւ իր յարգանքը կը մատուցանէ Հայ նահատակ Աղղին: ... Մենք ուխտած ենք հաւատարիմ մնալ ո՛չ միայն մեր նախնեաց Ս. Հաւատքին, այլեւ մեր պատմութեան, մեր լեզուին, մեր մշակոյթին, մեր ծէսին, մեր երաժշտութեան հանդէպ... Այս մեծ դարադարձին առթիւ կ'ուզեմ յիշեցնել նախնեաց մեծ կտակը՝ հաւատարմութիւն Ս. Կրօնքին եւ Հայրենիքին: Կրօնքը անփոփոխելի է, ուխտած ենք պահել մեր հաւատարմութիւնը Ս. Կրօնքին եւ Հայրենիքին: Այս առթիւ կատարած ենք չօչափելի ձեռնարկ մը, պատրաստելով մետալ մը, որուն մէկ կողմը փորագրուած է նկարը Ս. Վարդանի եւ միւս կողմը՝ «Վասն Կրօնից եւ Հայրենեաց» բառերը:

(«Մասիս», 16 Յունուար, 1952)

ՖԻԼԱՏԵԼՖԻՈՅ ՀԱՅ ԿԱԹ. Ս. ՄԱՐԿՈՍ ԵԿԵՂԵՑԻՒՆ ՄԷՋ

(25 Դեկտ. 1952)

Ծիրանին, այս կարմիր քղամիդը, զոր կը հագնի Կարգիւնալը, կը նշանակէ թէ ան ուխտած է արեան զնով պաշտպանել Ս. Կրօնքը եւ պանծալի Աղղին իրաւունքները:

Հ. Կ. Ե. Մ.-Ի ՕՐԸ

(Պէյրուք, 10 Մայիս 1953)

Ո՛չ բացումը, ո՛չ ալ օծումը կը կատարենք նորակերտ տաճարիս: Յունիս Դին, կամօքն Աստուծոյ, տեղի պիտի ունենայ թէ՛ մէկը եւ թէ՛ միւսը: Բացառութիւն ընել ուղեցինք մեր սըրտին այնքան մօտիկ զոյգ միութեանց, Հ.Կ.Ե.Մ.ի և Հ.Կ.Օ.Մ.ի օրուան առթիւ, մատուցանելով առաջին Ս. Պատարագս նորակերտ եկեղեցւոյ մէջ. մեր երիտասարդութեան մտքին ու սըրտին մէջ դրոշմուած թող մնայ այս յիշատակը:

Եթէ կ'ողջունենք՝ ի պատիւ Աստուծոյ այս նորակերտ տաճարը, մեր երիտասարդութեան հոգին կը նկատենք տաճար մը աւելի գեղակերտ բնակութեամբ Հողւոյն Սրբոյ:

«Ես եկած եմ աշխարհ, որպէս զի մարդիկ առատ կեանք ունենան»:

Զդայական կեանք ունին նաև անբան անասունները: Մարդս ունի բանաւոր կեանք մը, որ ղինք կը զանազանէ կենդանիներէն. մարդս օժտուած է իմացականութեամբ, ազատ կամքով:

Այս կեանքերը, զդայական, բանաւոր, եթէ մնան հպատակ բնական օրէնքին, կ'ըլլան մարդավայել բնական կարգի մէջ: Սակայն այս կեանքին մասին չի խօսիր Քրիստոս, այլ գերբնական կեանքին, սրբարար շնորհի մասին, որ իր չարչարանքներուն արդիւնքն է:

Սրբարար շնորհքով կը դառնանք որդեգիր Աստուծոյ, Ս. շնորհքը մեզ Աստուծոյ բարեկամութեան արժանի կը դարձնէ, կ'ընէ բնակարան Ամենասուրբ Երրորդութեան. «Դուք տաճար Աստուծոյ կենդանւոյ էք»:

Սրբարար շնորհքը յաւիտենական կենաց ժառանգորդ կ'ընէ մեզ: Շնորհքը ատակ կը դարձնէ կատարելու դոքներ վերբնական, երկնավայել: Համեզ պտուղներ պարգեւող վայրի ծառին վրայ կատարուած պատուա՛ստն է Ս. Շնորհքը:

Բնական ծնունդը մեզ կը տանի մահուան, դերբնական ծընունդը՝ մեզ կը տանի յաւիտենական կեանքին, եթէ դիտնանք մկրտութեան շնորհքը պահել կամ վերագտնել:

Կորսուած շնորհքը կը վերագտնենք զվշտմով եւ Ս. Խոստովանութեամբ:

Այս աստուածապարզեւ միջոցներով արծարծեցէք ձեր մէջ շնորհքը սրբարար, տուրքերը Ս. Հոգւոյն, դերբնական առաքինութիւնները, դանձր՝ զորս ունինք մեր հոգիին խորը ճանչցէք ձեր արժանապատուութիւնը, հսկեցէք ձեր վրայ, աղօթեցէ՛ք, մաքուր պահեցէ՛ք ձեր սիրտը, ձեր մարմինը, որպէս զի Հոգին Սուրբ ուրախութեամբ բնակի այնտեղ:

Փախուստը մեղքէն՝ իսկական յաղթանակն է սատանային եւ աշխարհի վրայ: Ճշմարիտ աղատութիւնը մեղքէ դերծ մնալու մէջն է: Անոնք որ մեղքին կը ծառայեն, կը դառնան դերի՛ն, ստրուկը ցանկութեանց, սատանային:

«Ս. Հագւռայն տաճարներն ենք», այս թող ըլլայ Հ.Կ.Ե.Մ.ի այս տարուան կարգախօսը: Թող ձեր հոգիներու տաճարներէն ճառագայթէ Աստուծոյ սէրը, որով պիտի ըլլաք աղատութեան որդիներ, լոյսի որդիներ, պսակ մեր մօր՝ Ս. Եկեղեցւոյ:

Աստուած եւ կրօնք մէկ են բոլոր մարդերուն համար, հայրենիքը՝ տարրեր է:

Աշխարհիս բոլոր կրօնքներուն մէջ մէկ հատ կայ, որ միեւնոյն հաւատքով, միեւնոյն պաշտամունքով կ'ապրուի բոլոր ազգերու մէջ. այդ կրօնքն է, որ սահմանուած է հանդիսանալու միակ Կրօնքը:

Դուք իրրեւ միութիւն՝ առաջին դժի վրայ պիտի մնաք ձեր հաւատքով: Պիտի ըլլաք տիպար հայ, տիպար կաթողիկէ:

ՆՈՒԻՐՈՒՄ ԱՍՏՈՒԱԾԱՄՈՐ ՍՈՒՐԲ ՍՐՏԻՆ

(Պեյրուք, 31 Մայիս 1953)

Յիշատակելի օր մը կ'ապրի մեր Հասարակութիւնը, այսօր: Հաւաքուած են մեր Նուիրապետութեան Վիճակաւորները, մեր Միաբանութեանց Արտահայրերը, մեր ճաւոր եւ հեռաւոր առաքելութեանց մեծաւորները. հաւաքուած էք եւ զուգ, հաւատալի եղբայրներդ, անսալով մեր հրաւերին, մեր Հասարակութեան, — եւ մեր Հասարակութեան ընդմէջէն՝ ամբողջ Աղլին — նուիրման համար՝ Ս. Աստուածամօր Անարատ Սրտին:

Դարերը հռչակեցին Ս. Աստուածամօր Սիրտը՝ խորհրդանիշ, յայտարար, սրբարա՛ն մարդկային զգացումներուն եւ սիրոյն. Սէր մը՝ անսահման, աննման:

Տիրամօր Անարատ Սրտին կը նուիրենք մեր Հասարակութիւնը, մեր Աղլը:

Աստուած, ի՛նք, յանձնեց մարդիկը Տիրամօր: Անոր յանձնելու են իրենք զիրենք եւ մարդիկ: Վասն զի Անո՛ր միջոցով Աստուած կը շարունակէ իր բարիքները սիւսել մարդկութեան վրայ:

Որպէս զի մարդկութիւնը դառնայ առ Յիսուս, պէտք է անցնի Տիրամօր Սրտէն:

Մեր Վերանորոգ Պատրիարքութիւնը դրուեցաւ Ս. Աստուածամօր հովանիին տակ, մեր զոյգ Մխիթարեան Միաբանութիւններուն անդամները որդեգիրներ են Ս. Կուսին, Անարատ Յղութեան Գոյրերուն անունը կը ընտրոջէ զիրենք: Մեր Նուիրապետութիւնը, մեր ամբողջ Հասարակութիւնը, ուրեմն, չո՛ղ մըն է Աստուածամօր Անարատ Սրտէն բխած:

Աստուածամօր Սիրտը կը յայտնուի իբրեւ ծխածա՛ն մը հաշտութեան, մանաւանդ ներկայիս:

Առաջին համաշխարհային պատերազմի վաղորդայնին՝ Աստուածամայրը, Ֆաթիմայի մէջ, երեւնալով երեք անմեղունակ հոգիներու, անոնց միջոցով յանձնարարեց որ մարդիկ ջերմեւ ռանդութիւն տածեն իր Անարատ Սրտին հանդէպ:

Այդ ջերմեռանդութիւնը ցոյց տրուեցաւ մեծ նախանձախնդրութեամբ Կաթողիկէ Նուիրապետութիւններու կողմէ . ընծայելով մեր հասարակութիւնը Աստուածամօր Անարատ Սըրտին, այդ ջերմեռանդութեան մասնակից կ'ըլլանք մենք եւս :

Ֆաթիմայի Տիրամայրը կը մատնանշէր մեծ երկիր մը, Ռուսիան, ուր կը խմորուէր վարդապետութիւն մը կրօնամերժ, Ան կը պահանջէր որ իր Անարատ Սրտին նուիրուի նաեւ ա'յդ երկիրը, որուն դարձով — հետեւաբար Տիրամօր Սրտին յաղթանակով — պիտի փրկուի խաղաղութիւնը :

Սրբազան Քահանայապետը 7 Յուլիս 1952ին, նուիրեց Ռուսիոյ ժողովուրդները Աստուածամօր Անարատ Սրտին : Այդ նըւիրման մասնակից ենք նաեւ մե'նք, քանի որ քաղաքական տեսակէտով, Հայաստան կցուած է Ռուսիոյ : Այսօր մենք կը նըւիրադործենք մեր մասնակցութիւնը, մեր Հասարակութիւնը, մեր Ա'զգը ընծայելով նոյն Սրտին :

Յիշենք մեր խոստումները, զորս կատարած ենք Ս . Մկըրտութեան եւ Դրոշմի խորհուրդները ընդունած պահուն, եւ դանոնք նորոգած՝ առաջին Ս . Հաղորդութեան ժամանակ :

Մեր սիրտը թող նմանի Ս . Կոյսին Անարատ Սրտին, լի' սիրով եւ խոնարհութեամբ :

Մեր կեանքը թող նմանի Անոր կեանքին, առաքինութեանց զործադրութեամբ :

Տա'յր Աստուած, որ այս նուիրումը՝ զոր կը կատարենք, հոս, ունենալով մեր սրտին մէջ մեր հասարակութիւնը, մեր բովանդակ Ազգը, կատարէինք օր մը, Հայրենիքին մէջ : Մինչ այդ՝ ջանանք ունենալ կեանք մը արժանաւոր եւ աստուածա—հաճոյ :

ՊԱՇՏՕՆԱԿԱՆ ԲԱՑՈՒՄ Ս. ՓՐԿԻՉ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

(Պէյրուք, 7 Յունիս 1953)

(Ճառ՝ ուղղուած Հանրապետութեան Նախագահին)

Տիար Նախագահ,

Յաւարտ Ս. պատարադին, որով բացումը կատարուեցաւ Տիրոջ պաշտամունքին նուիրուած նոր տաճարի մը, յատկապէս հաճելի է մեզի՝ յայտնել Ձերդ Վսեմաշուք Տէրութեան, մեր երախտաճանաչ շնորհակալիքը, այն պատուին համար՝ զոր սիրայօժար ուղեցիք ընծայել մեզի, մասնակից ըլլալով բերկրանքին՝ մեր եւ Պուրծ-Համմուտի ազնիւ բնակչութեան, զոր կը սիրենք խանդաղատանօք:

Վսեմաշուք Տէր, եթէ երբեք ճիշտ է, որ «եթէ Տէրը չկառուցանէ Տունը, զայն շինողները ի գուր կ'աշխատին», եւ որ «եթէ Տէրը չհսկէ քաղաքին վրայ, ի գուր կը տփնին զայն պահպանողները», կրնանք ըսել՝ թէ այս շէնքը ստուգապէս պիտի ըլլայ կեդրոն մը, ուրիշ բարերար դործն Աստուծոյ, ճշմարտութիւն եւ սէր յաւիտենական, պիտի համասփռուի յօգուտ բնական եւ հոգեւոր շինութեան՝ Լիբանանեան Հայրենիքի այս կարեւոր եւ համակրելի թաղին:

Մեր օրերուն, ինչպէս ոչ մէկ ատեն, մարդկութիւնը կը դդայ անհրաժեշտ հարկը աստուածային միջամտութեան, շինութեան համար այս մեծատարած Տան, այս տիեզերական ոստանին, զոր աշխարհ կը կոչենք: Ան, մարդկութիւնը, պէտք ունի անդորրութեան եւ բարեկարգութեան: Աստուած միայն, հեղինակը խաղաղութեան, կրնայ տպահովել մէկը եւ միւսը:

Ձերդ Վսեմաշուք Տէրութեան կառավարութեան ականաւոր անդամներուն ներկայութիւնը այս արարողութեան, զոր կ'ողջունենք բերկրանքով, առանց որեւէ երկբայութեան արարք մ'է, որ սատար կը հանդիսանայ բարգաւաճման շրջանիս, որուն պարզ, աշխատասէր, զոհարեցող բնակչութիւնը իսկա-

պէս արժանի է իշխանաւորներու ուշադրութեան առարկան ըլլալու :

Երբ պատիւն ունեցանք հրաւիրելու Ձերդ Վսեմաշուք Տէրութիւնը՝ այս տօնին, կրցանք հաստատել լիբանանեան Հայրենիքին այս սիրելի բեկորին հանդէպ ձեր ունեցած գործովանքը : Եւ մենք վստահ ենք որ այս այցելութիւնը պիտի նշանակէ նոր շրջան մը՝ Պուրճ-Համմուտի կեանքին մէջ, քաջալերութիւն մը պիտի հանդիսանայ նոր քաղաքապետութեան համար, զոր դո՛ւք իսկ ստեղծեցիք, եւ պիտի տայ բոլորին փափաքը՝ նիւթական եւ բարոյական վերանորոգման մը, ապահովելու համար բնակիչներուն՝ դոյզն չափը բարեկեցութեան, որ այնքան անհրաժեշտ է առաքինութեան գործադրութեան, որ կը մնայ միշտ լաւաւոյն աղբիւրը բերկրանքի եւ երջանկութեան, նոյնիսկ բնական կարգի մէջ :

Յիշատակելի օրուանս մէջ երջանիկ ենք Ձեզ տեսնելով, միացած՝ մեզի, ընծայելու աստուածային պաշտամունքին՝ այս չէնքը, եւ հայցելու Աստուծոյ՝ որ Այլը զնէ անոր վրայ, հոգեկան եւ բնական բարերարութեանց տարածման կեդրոնի մը վերածելով զայն, յօգուտ ամբողջ Պուրճ-Համմուտի բնակչութեան, եւ անկէ առատ օրհնութիւններ հեղլով սիրեցեալ ամբողջ Լիբանանի վրայ :

Ուղեցինք որ սրբաւայրիս վերեւ բարձրանար արձանը Ս. Կոյսին, որ աշխարհի կը ներկայացնէ Փրկիչը. առանց պատճառի չէր մեր այս կամքը :

Իցի՛ւ թէ լիբանանեան բնակչութեան այս բեկորը մնայ միշտ Ս. Կոյսին գթառատ հայեացքին տակ, զգայ անոր ներշնչումը, աղբիւր մաքրութեան, ընտանեկան կեանքի աղնւլում մը եւ առտինն առաքինութեանց ծլարձակման : Իցի՛ւ թէ արժանի ըլլայ ճաշակելու անձառ բերկրանքը Յիսուսի տեսլեան, եւ ճանչնալու բարձրացման աղնուականութիւնը, չընորհուած՝ աշխատունակ կեանքին, Աստուծոյ կողմէ՝ որ մարդացու եւ եղաւ տիպար աշխատաւոր մը :

Վսեմաշուք Տէր, հաճեցէք թոյլատրել որ ջերմ շնորհակալութեան խօսք մը ուղղենք ձարտարապետ Պրն. Բասկիլ Բու-

պուճևանի, որ իր արուեստագէտի տաղանդը եւ քրիստոնէի սիրտը անչահախնդիր կերպով ի սպաս դրաւ, պատրաստելով յատակադիծը եկեղեցւոյս, որուն իրագործումը կը դիտենք հիացիկ, եւ բոլոր մեր սիրելի բարերարներուն, որոնց առատաձեռն նուիրատուութիւնը հնարաւորութիւն տուաւ մեզի իրականացած տեսնելու այսքան դեղեցիկ գործս:

Գալով Ձեզի, Վսեմաշուք Տէր, ջերմօրէն կը մաղթենք, որ բոլոր Լիրանայիներու ազնիւ աջակցութեամբ կարենաք անըսպառօրէն աշխատիլ լիրանանեան շէնքին կառուցման համար, որպէս զի Լիրանանը ի վիճակի ըլլայ միշտ, իր ազնիւ կոչման հետապնդման մէջ, ապրիլ եւ բարդաւաճիլ հողեպէս եւ նիւթապէս, եւ մնալ երկիրն ազատութեան, ոգւո՛յն ապաւէնը:

Ս. ԾՆՆԴԵԱՆ ՊԱՏԳԱՄ

(Պէյրուք, 25 Դեկտ. 1953)

Քրիստոսի Ս. Ծնունդը Աստուծոյ յայտնութիւնն է մարդկան մէջ, ոչ սահմանաւոր, առժամեայ, այլ տեւական յայտնութիւն մը, յաւերժական բնակութիւն մը՝ մարդկան հետ:

Եսայի, տարիներ առաջ, մարդարէացած էր Ս. Փրկչին Ծնունդը, նկարագրած էր ծագումը, տուած էր անունը՝ Իմամանուէլ, Աստուած մեզի հետ: Երկինք համբառնալէ առաջ Յիսուս ըսաւ. «Ես ձեզի հետ եմ ամէն օր, մինչեւ աշխարհի կատարածը». անշուք կերպով ծնաւ Քրիստոս. մեծապոյն անունն է ան. պիտի ապրի դարերու մէջ: Լսեցինք ուրիշ անուններ. պիտի մոռցուին անոնք, եթէ չանիծուին: Երկինք եւ Երկիր պիտի անցնին, բայց իմ խօսքերս պիտի չանցնին, ըսաւ Յիսուս: Մոլորակներ կը մարին, ուրիշներ կը բոցաւառին, թաւաւորներ կ'իյնան, կ'ելլեն. Քրիստոսի խօսքը կը մնայ յաւիտեան: Այդ խօսքը, կրօնքը, հաւատքը արժեւորեց կնոջ ար-

ժանասպառուութիւնը, փրկեց մարդկութիւնը, ջնջեց գերութիւնը:

Ամէն ինչ կը կատարուի Քրիստոսի անսուտ խոստման համաձայն: Որպէս զի չխաթարուի իր խօսքը՝ Քրիստոս հաստատեց Ս. Եկեղեցին, որ պիտի մնայ մինչեւ աշխարհիս կատարածը: Դիտեցէք Ս. Եկեղեցին, որքան պարզ է իր կազմակերպութիւնը, հաւատացեալները միացած են քահանաներուն, քահանաները՝ Սրբազան Քահանայապետին եւ Սա՛ Քրիստոսի:

Դիտեցէք Աստուծոյ ձեռակերտ, Ս. Եկեղեցին, տիեզերատարած. ան կը պատկանի բոլոր ազգերուն, չի պահանջեր որ ազգերը ուրանան իրենց ինքնութիւնը, բայց, իր կարգին, չ'ուրանար յետինն իսկ պատուիրաններէն, չ'անտեսեր յետինն իսկ սրբութեան միջոցներէն:

Ս. Եկեղեցին չունի՝ բանականեր, տորմիդներ, հիւլէական ումբեր, այսու հանդերձ կը պայքարի կորովի կերպով, յաղթականօրէն, դժոխային բոլոր ուժերուն դէմ, վասն զի իր մէջ ունի զՔրիստոս:

Այսօր եւս, եւ ի հեճուկս բոլոր հալածանքներուն, Ս. Եկեղեցին կը մնայ անսասան. «Եթէ զիս հալածեցին, ձեզ ալ պիտի հալածեն. բայց քաջալերուեցէ՛ք, ես յաղթեցի աշխարհի»։ զրունք դժոխոց զնա մի՛ յաղթահարեսցեն:

Կը հալածուի այսօր Կաթողիկէ Ս. Եկեղեցին, տմարդի կերպով, կը հալածուին ծիրանաւորները, եպիսկոպոսները, հաւատացեալները. անոնք բոլորը կը վկայեն թէ Քրիստոս մեզի հետ է: Քրիստոս եւ Եկեղեցին մէկ են:

ԺԵ. ՏԱՐԵԴԱՐՁ

Ն. Ս. ՊԻՈՍ ԺԲ. Ս. ՔԱՀԱՆԱՅԱՊԵՏԻ ԳԱՀԱԿԱԼՈՒԹԵԱՆ

(14 Մարտ 1954)

Քաճանայապետութեան մը տարեդարձը տօնելը մեծարանք մըն է, այո՛, ուղղուած Անոր, որ որոշ ժամանակի մը միջոցին, կը վարէ Կաթողիկէ Ս. Եկեղեցին. բայց, աւելի եւս, Պետրոսի Գահուն եւ անոր յաւերժութեան:

Ստուգիւ, Ս. Եկեղեցւոյ համար, ամէն Քաճանայապետ, ինչ որ ալ ըլլայ իր անունը — Լեւոն, Բենեդիկտոս թէ Պիոս — Պետրոսն է միշտ, անմահ իր Յաջորդներով՝ Հռոմի Գահուն վրայ:

Արդ, Եկեղեցւոյ երկհազարամեայ պատմութիւնը՝ իրականացումն է Ծերունի Սիմէոնին մարդարէութեան, զոր ան ըսաւ Մանուկ Յիսուսի մասին՝ «նշան հակառակութեան»:

Եկեղեցին չէ՞ միթէ Յիսուսի Քրիստոսի շարունակութիւնը: Հետեւաբար, անոր պէս պիտի ըլլայ «նշան հակառակութեան»: Բայց, ինչպէս որ, իր աստուածային Հիմնադիրը, երկրաւոր կեանքին վերջաւորութեան հռչակեց իր յաղթութիւնը «հակառակութեան» դէմ, խաչին վրայէն արտասանելով «ամենայն ինչ կատարեալ է» խօսքերը, որոնք կը նշանակէին աշխարհի փրկութեան դործին կատարումը՝ նոյնպէս Եկեղեցին, որուն զործն է յատկացնել մարդոց փրկադործութեան արդիւնքները, ըլլալով ինքն ալ «նշան հակառակութեան», պիտի հռչակէ, զարեւու վերջաւորութեան, իր յաղթութիւնը հակառակութիւններու դէմ, ու պիտի ստիպէ բոլոր սերունդները խոստովանելու՝ թէ Քրիստոս մինչեւ «ի կատարած աշխարհի» գտնուած է իր Ս. Եկեղեցւոյն կողքին:

Եկեղեցին — եւ Քաճանայապետութիւնը՝ որ Անոր սիրտն է —, «նշան հակառակութեան» մինչեւ աշխարհիս վերջը, եւ հետեւաբար անպարտելիօրէն ամուր մինչեւ իր առաքելութեան կատարումը. ահա ինչ որ ամէնէն աւելի կ'ապշեցնէ, չըսելու

համար՝ կը դայթաղեցնէ այն փխխտութիւններն ու պատմադիրները, որոնք բնական կարգի կարելիութիւններէն անդին բան չեն կրնար երեւակայել:

Յարաժա՛մ հակառակութիւն. ահա՛ մէկ կողմէ այն դրոշմը, որով կնքուած է Եկեղեցւոյ եւ Քահանայապետութեան պատմութեան ամէն մի էջը: Սքանչելի՛ տոկոնութիւն, հակառակ պատմութեան բոլոր փոփոխութիւններուն. ահա՛, միւս կողմէ, այն դասը՝ որ դուրս կու գայ Եկեղեցւոյ կեանքին պատմութենէն:

Եկեղեցին շարունակ յարձակման ենթարկուած է: Քննադատուած է իր ծաղումը, բնոյթը, կաղմակերպութիւնը, գործունէութիւնը: Հերետիկոսութիւնն ու հերձուածը անոր դէմ պայքարած են, կրօնական թիւր սկզբունքներուն հիման վրայ: Բանապաշտութիւնը զայն խծրծած է յանուն մտքի անկախութեան: Քննադատութեան ոգին ուղած է զայն զինաթափ ընել, յանուն մեկնարանութեան եւ պատմութեան: Քաղաքականութիւնը փորձած է զայն ստրկացնել, յանուն կայսերականութեան:

Մարդիկ յաւակնած են բնաջնջել Եկեղեցին, ամէն տեսակ զէնքեր զործածելով անոր զաւակներուն դէմ, առաջին դարերու կարմիր հալածանքներէն սկսեալ մինչեւ մեր օրերուն ճեմակ հալածանքները...

Այս բոլոր հալածանքներու դէմ — որոնց ամէն մէկը կարող պիտի ըլլար բնաջնջել ամէնէն հօգը եւ հսկայական կաղմակերպութիւններն անգամ — Եկեղեցին միշտ անսասան մնացած է. քսան դարեր կը հռչակեն անոր փառաւոր եւ գերմարդկային հերոսութիւնը:

Ասոր պատճառն այն է, որ Անոր կառոյցին մէջ կայ գերմարդկային, աստուածային տարր մը. Եկեղեցին հաստատուելով, Քրիստոս Անոր իբր հիմ տուաւ Պետրոսը, Անոր խոստացաւ որ Իրեն հետ պիտի մնար մինչեւ աշխարհիս վերջը, եւ թէ զժոխքի դռները պիտի չկարենային զայն յաղթահարել:

«Այս խօսքերը մեկնութեան չեն կարօտիր, կ'ըսէ Պոսիւէ, յիշելով Աւետարանի այդ տողերը (Մտթ. ԺՁ. 18—20): Քրիստոս

տոսի քսածը մեծ եւ անհաւատալի բան մըն է, այսինքն՝ մարդոց ժողով մը, որ ըլլայ միշտ անփութիւն, արեւու տակ բան մը՝ որ բնաւ չփոխուի: Բայց իր խօսքին հիմն ալ անասան է «ամէն իշխանութիւն տրուած է ինծի երկնքի մէջ եւ երկրիս վրայ» (Առաջին Հով. Խրատ. Աւետարանի խոստումներուն վրայ):

Քրիստոսի ներկայութիւնը Ս. Եկեղեցւոյ մէջ երաշխաւորուած է Ս. Պետրոսի եւ անոր յաջորդներուն՝ Սրբ. Քահանայապետներուն միջոցաւ: Այս ճշմարտութեան շուրջ, Եկեղեցւոյ ամուր եւ հիմնաւ հաւատքն է, որ անոր թիկունք կանգնած է քսան դարերու «հակառակութեան» ընթացքին եւ ասպահոված անոր կենսունակութիւնն ու յաղթութիւնը, հակառակ մարդկային ամէն ակնկալութեան:

«Նշան հակառակութեան»՝ ա՛յդ եղած է Ս. Եկեղեցին իր դոյութեան սկիզբէն ի վեր, երբ հալածողները փորձած են ընկճել հոգիները մարմիններուն խնայելու համար: Ասոնք արդէն պատրաստած էին Եկեղեցւոյ տապանադիրը՝ «ընաջնջում քրիստոնեայ անուան», եւ կը պատրաստուէին նաեւ զայն զետեղել անոր գերեզմանին վրայ, զոր կանխահասօրէն փորած ըլլալ կը կարծէին:

Հին ոսոխը չէ փոխած իր ռազմավարութիւնը. մեր օրերուն անդամ, կը ջանայ, իր արբանեակներուն միջոցաւ, գերեզմանը հոգիները, սպառնալով մարմիններուն:

Դարուս սկիզբը, Եկեղեցին և Քահանայապետութիւնը այնպիսի յարձակումի ենթարկուած էին, Յաւիտենական Քաղաքին մէջն իսկ, որ անդգամ մը, իր հեղնանքը հասցուց այն աստիճանի, որ յանդգնեցաւ դուշակել – մամուլի միջոցաւ – թէ քառորդ դար յետոյ, Վատիկանը եւ Միքել-Անճելոյի գմբէթը «քար քարի վրայ» պիտի չմնային, եւ քէ ասոնց աւերակներուն վրայ պիտի արածէին այծերը:

Ներկայիս եւս ի՛նչ խոր տրամութեամբ կը դիտենք մէկէ աւելի երկիրներ, ուր տմարդի, նիւթապաշտ եւ անասուած վարչաձեւեր կը ջանան ստրկացնել Եկեղեցին, չարչարելով անոր յարձրաստիճան Հովիւները, Կղերը եւ Հաւատացեալները՝ ամէնէն սոսկալի Ֆիզիքական եւ բարոյական տանջանքներով,

պատրանքն ունենալով միանգամայն՝ նուազեցնելու մարտիրոսութեան պսակին փայլը եւ կամ խելու դայն անոնցմէ :

Եւ սակայն, Ս. Պետրոսի Նաւը կը շարունակէ յառաջանալ, հանդարտ եւ վեհապանծ այս աշխարհիս ալեկոծ ծովուն մէջէն, ան հետը կը տանի միլիոնաւոր եւ միլիոնաւոր հոգիներ, դէպի Փրկութեան Նաւահանդիստը :

Պետրոս, Նաւաւարը քրիստոսադիր, չի վարանիր, ի տես հակառակութիւններուն՝ որոնք կը սպառնան իր Նաւուն, իր կեանքը զոհելէ, որպէս զի ապրի իր Հօտը : Ան կ'երթայ, Ս. Պօղոսի հետ, մեռնելու, տալով ապագայ Հովիւներուն ու բոլոր հաւատացեալներուն այս վսեմ կարգախօսը . «Քրիստոս է իմ կեանքս, ու մահը շահ մ'է ինծի համար» (Փիլ. Ա. 21) :

Մարտիրոսներու արիւնը կը դառնայ քրիստոնեաներու սերմը : Այն Տապանադիրը – «քնաջնջում քրիստոնեայ անուան» – որ հալածանքի երեք դարերէ յետոյ պիտի դետեղուէր Եկեղեցոյ գերեզմանին վրայ, փոխակերպուեցաւ Միլանոյի Հրովարտակին՝ որ կը թոյլատրէր քրիստոնէական կրօնքը, որ քիչ յետոյ պիտի դառնար բովանդակ Հռոմէական Կայսրութեան կրօնքը :

* * *

Եկեղեցոյ յաւերժութեան նշանը չէ՛, անշուշտ, ժամանակաւոր Հռոմը : «Եթէ օր մը – կ'ըսէր Պիոս ԺԲ., 30 Յունուար 1949ին՝ 7000 ուսանողներու շնորհած ունկնդրութեան մը ընթացքին – զուտ ենթադրութեամբ, ժամանակաւոր Հռոմը կործանի եւ Վատիկանեան Մայր Տաճարը իր աւերակներուն տակ թաղէ գեղարուեստական դանձերն ու սրբազան գերեզմանները, զորս կը բովանդակէ, ասով Եկեղեցին ո՛չ պիտի կործանի եւ ոչ ալ խորխորի : Ս. Պետրոսի եղած խոստումը միշտ պիտի իրականանայ, Քահանայապետութիւնը պիտի մնայ միշտ կանգուն, ու իրեն հետ՝ անկորնչելի միակ Եկեղեցին հիմնուած այն ժամանակուան Քահանայապետին վրայ :

Իայց Վատիկանը եւ Ս. Պետրոսի Մայր Տաճարը, հեռու դառնալէ աւերակներու կոյտ մը, ուր պիտի գային արածելու

այծերը, կը շարունակեն այսօր ալ՝ ըլլալ փառահեղ կեդրոնը կաթողիկէութեան, ու ամէն տարի կ'ընդունին աշխարհիս չորս կողմերէ փութացող միլիոնաւոր ուխտաւորներ ու այցելուներ: Անոնք չեն դադրիր խորհրդանշելէ քահանայապետութեան այն բարոյական հեղինակութիւնը, որ ոչ-կաթողիկէներու խոստովանութեամբ իսկ, մեծադոյնն է աշխարհիս վրայ:

Անարիւն մարտիրոսութիւնը, զոր մեր եղբայրներէ միլիոններ կը կրեն սուրբ հաւատքին համար, «լուրքեան Եկեղեցւոյ» համար, փառաւոր առիթ մըն է զրեւու, իր Իշխաններուն բոսոր արիւնով, իր եպիսկոպոսներուն անընկճելի քաջութիւնը, կղերին դերմարդկային հերոսութիւնը եւ հաւատացեալներուն անդրդուելի սէրը: Տիեզերական Եկեղեցւոյ պատմութեան ամէնէն զեղեցիկ ու պանծալի էջերէն մին է ասիկա:

Այս բոլոր խորհրդածութիւններէն յետոյ, հարկ է ընդունիլ, թէ Հռոմ միայն մնացած է կանդուն, ինչպէս որ էր սկիզբը, մինչ իր շուրջ ամէն բան փոխուած է, զաղափարներ, ժողովուրդներ, կայսրութիւններ. եւ թէ Քահանայապետութիւնը միայն դիմադրած է ժամանակի հարուածներուն, – միշտ տառապող երեւնալով հանդերձ –, որովհետեւ ամենակարող Ձեռքը՝ որ իրեն թիկունք կը կանգնի, կարողացած է ու միշտ պիտի կարենայ արդիւնէլ անոր նաւարեկումը:

* * *

Հա՞րկ է միթէ նշել, թէ Պիոս ԺԲ.ի Քահանայապետութիւնն ալ – զեղեցիկ օղակ փառաւոր չղթայի մը՝ որ մեր դարը կը կապէ Քրիստոնէութեան առաջին օրերուն – եղած է «նշան հակառակութեան»:

Իր ընտրութեան առաջին օրէն իսկ, Պիոս ԺԲ. կը չափէ, իր խորաթափանց նայուածքով, տարողութիւնը այն բոլոր միջոցներուն՝ զորս «այդ քննամի»ն կը դործածէ Եկեղեցւոյ եւ Բարիին դէմ չղթայադերժուած «հակառակութեանց», պատե՛րազմին մէջ:

Իր հոգեւոր ամրոցէն պիտի պատերազմի Ան, գործածելով «Սուրբ Հոգւոյն, որ խօսքն է Աստուծոյ» (Եփես. 2. 17) :

Իր վարդապետական Գործը, քաղուած Յաւիտենական Ճըմարտութեան աղբիւրէն, ճշմարիտ ցոյացում իր զօրեղ ներքին կեանքին, սքանչելի արտայայտութիւն իր անխոնջ եւ բազմապիսի գործունէութեան, հրաշալի պտուղ իր արտակարգ իմացականութեան եւ աննման յիշողութեան, թանկագին ու փառաւոր հաւաքածոյ մըն է, ուր նշանակած է Ան մարդկութեան բոլոր չարիքներուն դարմանը, բոլոր հրատապ հարցերուն լուծումը, կատարեալ եւ ընդհանուր կարգադրութեան մը յատակադրիծը :

Թերթելով այդ հաւաքածոն, մարդ շուտով կը համոզուի թէ հոն կը շողայ, ըստ Կիկերոնի ասացուածքին, իմացականութեան մը ցոլքը. «Ինչպէս որ մարդուն գարդն է իր իմացականութիւնը, այսպէս ալ իմացականութեան փայլն է մարտասանութիւնը» :

Իր ընտրութենէն անմիջապէս ետք, 3 Մարտ 1949ի իր ձայնասփռուած առաջին ճառին մէջ, Քահանայապետը կը ցուցնէ աշխարհի՝ համաշխարհային պատերազմի մը վտանգները : Կը թախանձէ որ բոլոր մարդիկ աշխատին խղճերու խաղաղութեան համար Աստուծոյ բարեկամութեամբ, ընտանիքներու համերաշխութեան՝ միացած ու կառավարուած Քրիստոսի սուրբ սիրով, ազգերու խաղաղութեան, մարդկային մեծ ընտանիքին դերադոյն շահերուն համար աստուածային Նախախնամութեան աչքին ու պաշտպանութեան ներքեւ :

Իր «Summi Pontificatus» բառերով սկսող առաջին Շրջաբերականին մէջ, Պիոս ԺԲ. գիտակից՝ որ պարտական է ճըմարտութեան վկայել առաքելական հաստատութեամբ, ախտաճանաչումը կ'ընէ չարիքներուն, որոնք կը լլկեն մարդկութիւնը. ներկայ ժամանակներու մոլորութիւններ, հեթանոսութեան նշաններ, Եղբայրսիրութեան օրէնքին մոռացումը, հպարտ ինքնախարութիւններ : Կու տայ սկզբունքները, որոնց կիրարկումով հարցերը պիտի գտնեն իրենց արդար լուծումը եւ կարգը պիտի վերահաստատուի : Այս սկզբունքներն են. հական միութեան

թիւն մարդկային ընտանիքի, քրիստոնեայ սէր՝ Հայրենիքի հանդէպ, մարդկային եւ աստուածային օրէնքներու ճանաչում, պետութեան պարտականութիւնները, ընտանիքի պարտականութիւնները, խղճին իրաւունքը, բարոյական գերազոյն օրէնքները:

Տասնհինգ տարիներ անընդհատ, ան օգտուեցաւ բոլոր առիթներէն, մղելով բարի կամք ունեցող մարդիկը պայքարելու մոլորութեան դէմ եւ կործանելու չարը: Ան հրաւիրեց զանոնք՝ տալու «գԱստուծոյն՝ Աստուծոյ եւ գկայսերն՝ կայսեր»: Ան հասկցուց որ ի զուր պիտի աշխատէին մարդիկ շինելու Քաղաքը երկրաւոր, զԱստուած արտաքսելով: Ան սորվեցուց Աղղերուն՝ թէ «ռչինչ կորսուած է խաղաղութեամբ, մինչ ամէն բան կրնայ կորսուիլ պատերազմի պարագային»: Ան պատգամեց լոռաւորներուն՝ թէ ո՛չ մէկ բան կարող է հողին ստրկացնել:

Կարելի է հաստատել՝ թէ Նա ճառեց բոլոր նիւթերու շուրջ եւ ունեցաւ ամէն դասակարգի ունկնդիրներ:

«Եկեղեցւոյ Վարդապետի» իր պաշտօնը կատարեց՝ սորվեցընելով հաւատքի եւ բարոյականի բոլոր կէտերը, ամէնէն պարզ ճշմարտութիւններէն սկսած մինչեւ վարդապետական վրձիւները, որոնք կապուած են անսխալականութեան մենաշընորհին:

Ծնողներու, զաւակներու եւ ամուսիններու իր հեղինակաւոր ձայնով մեկնեց իրենց պարտականութիւնները եւ երջանիկ ըլլալու միջոցները:

Պետական մարդոց Ան պարզեց արդար եւ պատուաւոր խաղաղութեան մը հիմնական կէտերը, ճշմարիտ ռամկավարութեան դադափարը, պետութիւններու եւ ժողովուրդներու ներքին բարեկարգութեան հիմնական կանոնները, ընկերային բարենորոգումներու հարկաւորութիւնն ու տարողութիւնը:

Երեսփոխաններուն յանձնարարեց խղճմտօրէն դործածել ընտրողներուն վստահութիւնը:

Լրագրապետներուն ցոյց տուաւ դժխեմ վտանգը չար մամուլին:

Շարժանկար, ճայնասփիւռ և հեռանկար եղած են իր պատգամներուն նիւթերը. Ան նշած է անոնց նպաստաւոր եւ աննըպաստ կողմերը :

Ան հանդիսացած է ջատագով ու պաշտպան դործաւորական դասակարգերու, ցուցնելով՝ որ Ս. Եկեղեցին ջերմապէս կը բաղձայ անոնց արդար պահանջներուն դո՛հացումը :

Մաթեմաթիկայի Միջազգային Համաժողովի մը մասնակցողներուն Ան յայտնեց՝ թէ իրենց մասնաճիւղը խաղաղասիրական գիտութիւն մըն էր :

Արիւն տուողներուն՝ Ան կը յիշեցնէր՝ թէ իրենց Անդրանիկը Գրիգորոս էր, որ Իր Սուրբ Արիւնը թափած էր մարդոց համար :

Պիոս ԺԲ-ի ճառերուն տասնհինգ հատորներուն մէջէն քաղւած այս մի քանի օրինակները, կը բաւեն ասպոցուցանելու՝ թէ Ան իրաւ եղած է «Ընդհանրական Վարդապետ» մը, բառին ամենալայն իմաստով, եւ թէ հաւատարիմ Գերադոյն Հովուապետի իր պաշտօնին, պայքարած է Ան ամէն միջոցներուն դէմ, զորս սատանան եւ իր արքանեակները կը կիրարկեն իրենց «Խալառակութեան պայքարին» մէջ, որուն նշաւակներն են Ս. Եկեղեցին եւ Քահանայապետութիւնը :

Պիոս ԺԲ-ի գրուածքները կարելի է իրաւամբ համարիլ իբր շարունակութիւնը այն երկու Շրջաբերական Թուղթերուն, որոնց առաջինով, առաջին Հռոմայեցի Քահանայապետը Ս. Պետրոս, կը յորդորէր հաւատացեալները՝ սրբութեան, ու երկրորդով կը մատնանշէր սպառնացող վտանգները :

Այս է Սրբ. Պապին յայտնաբերած փրկաւէտ դործունէութիւնը : Պատկառանք կ'ազդէ բոլոր բարի կամք ունեցող մարդկան, որոնք միայն սքանչանք եւ մեծարանք կը տածեն հանդէպ Պիոս ԺԲ-ի, Հրեշտակային Հովուին, Ընդհանրական Վարդապետին, հոգեւոր եւ մարդկային արժէքներուն անվեհեր պաշտպանին :

Իցի՛ւ թէ բովանդակ մարդկութիւնը հասկնար Ս. Օգոստինոսի այս խօսքերը՝ թէ «Եկեղեցւոյ համար ճշմարտութիւնն է Բազաւոր, սէրն է օրէնք եւ յաւիտեակամութիւնն է չափ»

(138 Նամ. առ Մարտիկ., ԳԼ. 3, Թ. 17). ըստ այսմ, եկեղեցին ունի մի միայն մէկ բաղձանք՝ «որ բոլոր մարդիկ ձգտին դէպի յաւիտեանական երջանկութիւն, դէպի քաղաւորութիւնը ճշմարտութեան եւ օրէնքը սիրոյ»:

ԼԻԲԱՆԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ՆԱԽԱԳԱՀԻՆ

Ս. ԶԱՏԿԻ ՏՕՆԻՆ ԱՌԹԻԻ

(2 Մայիս, 1954)

Վսեմաշուք Տէր,

Մի քանի տարիներէ ի վեր, տխրութեան շեշտեր կը խառնըւին Յարութեան «ալիլուիա»յին:

Ս. երկիրը, ուր, առաջին անգամ ըլլալով, հրեշտակները բարի կամք ունեցող մարդոց խաղաղութիւնը աւետեցին, եւ ուր Յիսուս արձակեց սիրոյ իր Պատգամը, դարձած է, աւա՛ղ, ընդհարումներու վայր մը, մինչ անոր բնակիչներէն հարիւր հազարաւորներ, ենթարկուած են տարագիրներու բոլորովին անստոյգ վիճակին:

Երուսաղէմ, «խաղաղութեան Գաղափը», ուր Գրիստոս իր արիւնով կնքեց երկնքի եւ երկրի միջեւ խաղաղութիւնը, եւ ուր, փառաւոր յարութենէն յետոյ, ողջունեց իր աշակերտները «խաղաղութիւն ընդ ձեզ» բառերով, վերածուած է այսօր, աւա՛ղ, ռազմաշունչ մրցակցութիւններու դաշտի մը, եւ դարձած՝ «լացի քաղաք մը»:

Բովանդակ Մերձաւոր Արեւելքի սիրտը եւ ամէնէն զգայուն կէտը հանդիսացող Պաղեստինի այս տխուր վիճակը, բնականաբար իր արձագանդը կը գտնէ մեր սիրելի Լիբանանին եւ բոլոր արաբ երկիրներու մէջ: Այս բոլոր երկիրները համոզուած են՝ թէ Մերձաւոր Արեւելքի եւ նոյնիսկ բովանդակ աշխարհի խաղաղութիւնը վտանգուած է, որքան որ Պաղեստինեան խընդիրը չգտնէ իր արդար եւ պատշաճ լուծումը:

Իւրաքանչիւր լիբանանցի իսկապէս երջանիկ կը զգայ ինքզինքը, երբ կը տեսնէ՝ թէ Լիբանան դարձած է կեդրոն մը, ուր կը քննուին միջազգային խնդիրներ եւ յատկապէս Պաղեստինեան հարցը :

Միւս կողմէ, ինչպիսի արդար պարծանքով, կը դիտենք Լիբանանի իմաստուն դործունէութիւնը միջազգային ժողովներուն եւ յատկապէս ՄԱԿին մէջ, ուր ան դարձած է, կերպով մը, բոլոր արար երկիրներու ձայնատուն :

Նման հաստատումներու առջեւ, դատողութեան տէր ո՛չ մէկ անձ չի կրնար չնշմարել անկախ եւ դերիշխան Լիբանանի մը կարեւորութիւնը՝ Մերձաւոր Արեւելքի հաւասարակշռութեան բարեկարգիչ եւ նախախնամական իր դերին մէջ, ինչպէս նաեւ արար երկիրներու եւ կառավարութիւններու ընծայած իր ծառայութիւններուն մէջ :

Լիբանան, իր այս կենսունակութիւնը կը պարտի Աստուծոյ հանդէպ տածած իր հաւատքին, բարոյական եւ հոգեւոր արժէքներու հանդէպ իր յարգանքին՝ որով ի յառաջագունէ կը մերժէ ամէն հակաստուածեան պետական դրութիւն, եւ իր կառուցուածքին՝ որ զայն դարձուցած է երկիր ազատութեան եւ հետեւարար ազատութեան համար հալածողներուն հայրենիքը :

Տեղին է կրկնելը այն նշանաւոր խօսքերը, զոր Ն. Ս. Պիոս ԺԲ. ուղղեց Ս. Աթոռի մօտ Լիբանանու առաջին դեսպանին. «Փառաւոր օրինակներ ցոյց կու տան՝ քէ փոքր պետութիւններն ալ... կրնան հանդիսանալ մղիչ ուժեր նշմարիտ եւ լուսաւոր յառաջդիմութեան» :

Ինչպիսի՞ ջանքեր չէ թափած Ս. Աթոռը մինչեւ հիմա, որպէս զի իրարու հետ հաշտուած եւ խաղաղութեան մէջ ամրացած ազգերը, կարենային այդպիսի նուաճումներ կատարել : Կարելի՞ է միթէ մոռացութեան տալ Պիոս ԺԲ. ի դործունէութիւնը ի նպաստ Պաղեստինի, եւ այն աջակցութիւնը զորս արար երկիրները վայելցին Ս. Աթոռին բռնած զիրքին հետեւանքով, իրենց տեսակէտներուն մեծ մասին պաշտպանութեան համար : Պատերազմին սկիզբէն ի վեր՝ ի նպաստ Պաղեստինի

կազմուած Քահանայապետական Յանձնախումբը միշտ մօտ դտնուեցաւ արաբ դաղթականներուն, անոնց հասկցնելու համար՝ թէ Քահանայապետը, այս բարի Սամարացին, կ'ուզէ իրենց մօտ դտնուիլ՝ իրենց ցաւերը մեղմացնելու համար: Հոգեւոր օժանդակութիւնը կանխած էր արդէն նիւթական օժանդակութիւնը, երբ 1 Մայիս 1948ին «Auspicia quaedam» իր Շըր-Ջարերականով, Սրբ. Քահանայապետը կը խնդրէր կաթողիկէ աշխարհէն՝ որ տարւոյս Մայիսեան աղօթքները, մասնաւոր նպատակ ունենան, ընդունիլ Ս. Կոյսէն Պաղեստինեան հարցին արդար լուծումը եւ համերաշխութեան ու խաղաղութեան բարեաստիկ յաղթանակը:

Մի քանի ամիս յետոյ, 24 Հոկտեմբեր 1948ին, Պիոս ԺԲ. կաթողիկէ Եպիսկոպոսներուն կ'ուղղէր «In multiplicibus» Շըջարերականը, ամբողջովին նուիրուած Պաղեստինեան հարցին. հոն, Սրբ. Պապը կ'ըսէ. «Պատերազմէն առաջ, երբ կը խօսէինք արաբ երեւելիներէ բաղկացած պատուիրակութեան մը՝ որ եկած էր ընծայելու Մեզի իր մեծարանքը, յայտնեցինք մեր մտահոգութիւնը Պաղեստինի խաղաղութեան նկատմամբ, եւ դատապարտելէ յետոյ որեւէ բիրտ շարժում՝ յայտարարեցինք քէ այդ խաղաղութիւնը կարելի էր իրագործել միայն նշմարութեամբ եւ արդարութեամբ, այսինքն՝ ամէն մէկու իրաւունքներուն եւ հաստատուած աւանդութիւններուն յարգանքով:

Տ Դեկտ. 1949ին, արտաքոյ կարգի ջանքերէ յետոյ, արաբ երկիրները յաջողած էին վերջապէս ՄԱԿի մէջ քուէարկել տալ «Ներուսաղէմի շրջանին միջազգայնացումը՝ ՄԱԿի հակաշտով»:

Բայց Ս. Աթոռը, իր կողմէն, նոյն բարի ուղղութեամբ աչքառու դործունէութիւն մը կը ցուցնէր, տասնչորս ամիսներէ ի վեր: Վերոյիշեալ Շըջարերականին մէջ, Սրբ. Քահանայապետը բացայայտօրէն խօսած էր «Ներուսաղէմի եւ իր շրջակային... միջազգայնացման» յարմարութեան մասին:

Արարական Դաշնակցութիւնը եւ պետութիւնները, հիմնած են մի քանի երկիրներու մէջ տեղեկատու կեդրոններ, միջադա-

յին կարծիքը լուսարանելու համար, յատկապէս Պաղեստինեան խնդրին առնչութեամբ:

Ոչ մէկը կ'անգիտանայ, թէ այդ կեդրոնները, հետապնդելով իրենց նպատակը, մեծապէս օգտուած են Ս. Աթոռին ներկայացուցիչներուն յայտնաբերած գործունէութենէն՝ Երուսաղէմի միջազգայնացման ծրագրին նկատմամբ:

Անաչառ պատմութիւնը պիտի խոստովանի, անտարակոյս օր մը, թէ ՄԱԿի կողմէ յայտարարուած Երուսաղէմի միջազգայնացումը, մեծ մասամբ հետեւանքն է Ս. Աթոռին ազդամիջեան սքանչելի, անաղմուկ, իմաստուն եւ յարատեւ գործունէութեան:

Լիբանան, հաւասարապէս, եղած է քառուղի մը՝ ուր իրարու հանդիպած են հոգեւոր բարձրագոյն իշխանութիւնը եւ արար երկիրները. Լիբանան՝ որ եղած է Ս. Աթոռին մօտ յարգւած եւ ունկնդրուած ձայնատուն այս երկիրներուն:

Անշուշտ, Լիբանանն ալ, ինչպէս աշխարհիս բոլոր երկիրները, ունի իր խնդիրները ներքին քաղաքականութեան, որուն միակ նպատակն է, քաղաքացիներու բարօրութիւնը, որ կ'ապահովուի Հանրապետութեան արդար եւ հաւասարակշիռ դեկալարութեամբ եւ մատուցումովը աշխատանքի մը, որ անհատներուն տայ կարելիութիւնը մարդկային կեանքի հարկաւոր եւ վայելուչ միջոցներ ունենալու:

Կը մաղթենք, որ Ձեր առաջնորդութեամբ՝ կառավարութեան կողմէ թափուած ջանքերը յաջողութեամբ պսակուին: Երանի՜ թէ՝ դանադան եւ յատկապէս ջրելեկտրական, երկրագործական եւ ճարտարարուեստական ծրագիրները իրագործելին եւ վերջապէս հեռանայ անգործութեան մղձաւանջը եւ դադրի արտադաղթը, որ այնքան երիտասարդ ուժեր կը խլէ Լիբանանէն:

Քաղաքացիներու բարօրութիւնը կարելի է ապահովել նաեւ, անոնց տալով կարելիութիւնը՝ ունենալու վայելուչ բնակարան մը, վայելուչ թաղերու մէջ:

Թոյլ տուէք, Վսեմաշուք Տէր, որ Ձեր բարեացակամութեան յանձնեմ Պուրճ-Համմուտի չրջանը, որուն բնակչութիւնը

նը հետզհետէ կը բազմանայ: Անցեալ Յունիսին, երբ Ձեր այցելութեամբ պատուեցիք այդ ժողովուրդը, Ձեր Վսեմութիւնը տեսաւ՝ թէ ինչպիսի ոյժ մը կը ներկայացնեն Լիրանանի համար պարկէշտ եւ դործունեայ աշխատաւորներու այդ ընտանիքները:

Ասոնց կեանքի պայմանները բարեոքելու դիտումով, եւ քաջալերուած Ձեզմէ, Քաղաքապետութիւնը ուսումնասիրած ու պատրաստած է նոր եւ շատ օգտակար ծրագիրներ: Իցի՛ւ թէ, կառավարութեան կողմէ շնորհուած փոխատուութեան մը միջոցով, կարենար վերջապէս իրադրօնել այդ ղեղեցիկ ծրագիրները, առողջապահական պայմաններ եւ մարդավայել բնակարաններ ապահովելով շրջանին բոլոր բնակիչներուն:

Վսեմաշուք Տէր, դեռ քիչ առաջ, միացած Ձեզի հետ Աստուծոյ խորանին առջեւ, կ'աղօթէինք որպէս զի Աստուած օրհնէր Լիրանանու եւ արար երկիրներու ջանքերը ի նպաստ Պաղեստինեան հարցին պատշաճ կարգադրութեան. շնորհէր մեր սիրելի Արեւելքին եւ ամբողջ աշխարհի՝ այն խաղաղութիւնը, որ առաջինն է «բոլոր տուրքերուն եւ բոլոր պարգեւներուն մէջ» որոնք ի վերուստ են, եւ կ'իջնեն ի Հօրէն յուսոյ»:

Աղօթեցինք որպէս զի Աստուած օրհնէր Լիրանանի եւ ոյժ տար այն անձերուն, որոնց պաշտօնն է զայն առաջնորդել, որպէս զի Լիրանանի անունը ի պատուի մնայ միշտ արտասահմանի մէջ: Վերջապէս, աղօթեցինք՝ որպէս զի ղեկավարներն ու քաղաքացիները նուիրուին այս ղեղեցիկ երկրին ներքին բարօրութեան, եւ ամբանայ անոր անկախութիւնն ու գերիշխանութիւնը: Այս աղօթքներուն՝ սիրով կ'աւելցնենք մեր խորին շնորհակալութիւնը այն պատուին համար, զոր ցոյց տուիք մեզի, այցելելով Պատրիարքարանս, կառավարութեան արժանընտիր անդամներուն հետ միասին:

Հայերը, կամ ինչպէս դուք կ'որակէք, հայկական ծագում ունեցող Լիրանանցիները, իրենք զիրենք երջանիկ զաւակները կը համարին այս աղնիւ լիրանանեան Հայրենիքին, որուն փրած են անբախտելի կապերով եւ անոր նուիրուած յաւէտ:

Եւ որովհետեւ, Ձեր Վսեմութիւնը ընդ փոյթ կը թողու աշ-

խարհագրական լիբանանը, դիմելու համար դէպի անդրծովեան միւս լիբանանը, որ նուազ սիրելի չէ ձեր ու ամէն լիբանանցիի սրտին, կ'օգտուինք առիթէն բարի ճանապարհ եւ բարի վերադարձ մաղթելու Ձեզի: Բոլոր լիբանանցիք կ'ընկերանան Ձեզի իրենց մաղթանքներովը ու աղօթքներովը:

Իցի՛ւ թէ, արտասահմանի լիբանանցիները, որոնց սէրը հանդէպ լիբանանի չէ նուազած ո՛չ հեռաւորութեան եւ ոչ ալ երկար տարիներու բացակայութեան պատճառաւ, հաղորդակցելով Առաջին լիբանանցիին հետ, յանդին այն թանկագին արդիւնքներուն, զոր կ'ափնկալեն բոլոր լիբանանցիները՝ Մայր Հայրենիքին բարդաւաճման համար:

Այսպէսով, անդրծովեան եւ Մայր Հայրենիքի լիբանանցիները միասին պիտի բանաձեւեն մաղթանքներ՝ տեսնելու համար դերիշխան, անկախ եւ անսասան լիբանանը, միշտ աւելի փառաւոր եւ աւելի բարդաւաճ՝ իր զաւակներուն միութեամբ եւ առաջնորդուած իր սիրելի Նախագահին իմաստուն ղեկավարութեամբ:

ԱՍՏՈՒԱԾԱՍԻՐ ԱԶԳՆ ՀԱՅՈՑ

Թեհրանի Հայ Առաքելական Եկեղեցիին մէջ

(23 Նոյ. 1954)

Հայ ազգը, առաջինը՝ որ պաշտօնապէս ընդունեցաւ քրիստոնէութիւնը, յառաջագէտ էր աստուածաիրութեան մէջ. «Աստուածասէր ազգն Հայոց»: Ներկայիս հայ երիտասարդներուն անաստուածութիւն կը ներարկեն... չեմ ընդլայներ խօսքերս... Իրար սիրել: Ս. Եղիշէն կ'ըսէ. «Ձուգութիւն մայր բարեաց, անդուգութիւն՝ ծնող չարեաց»: Գաղափարի տարբերութիւնը, զաւանարանական խտրութիւնը պատճառ չեն որ իրար չսիրենք. կրօնքն ու ազգութիւնը պէտք չէ շփոթել իրարու հետ: Ամերի-

կա, Եւրոպա ճամբորդած եմ եւ նկատած, որ ամէն ազգի մէջ կան տարբեր զաղափարի, կրօնքի, տարբեր հոսանքի, քաղաքական, կուսակցական մարդիկ, բայց ասոնք միշտ մնացած են միեւնոյն ազգի զաւակներ: Սիրելի զաւակներս, սիրեցէք մեր լեզուն, մեր սլաոմութիւնը, մեր երգերը, մեր հայրենիքը, վարչակարգը անցողակի է, հայրենիքը մշտատեւ»:

ԹԵՀՐԱՆԻ ՀԱՅ ԿԱԹ. ԵԿԵՂԵՑԻՒՆ ՄԷՁ

(26 ՆՈՅ . 1954)

«Ուրախ եղաք փոխանակ աւուրցն, յորս խոնարհ արարեր զմեզ»:

Սեփական եկեղեցի չունենալով, հիւր էիք, պանդուխտ՝ այստեղ կամ այնտեղ. այսօր ունիք եկեղեցիկ սեփական եկեղեցի... անցան դժուար օրերը, նեղութիւնները: Այս եկեղեցին պէտք է զարդարէք ձեր յաճախումով, ձեր ջերմեռանդութեամբ: Այս եկեղեցին խորհրդանիշն է Քրիստոսի հիմնած Ս. Եկեղեցիին: ... Այս եկեղեցին խորհրդանիշն է ուրիշ տաճարի մը՝ մեր հողիներու. «ապաֆէն դուք տաճար Աստուծոյ կենդանոյ էք» – տաճար Հոգւոյն Սրբոյ: Այս եկեղեցին օծուեցաւ, մեր հողիներն ալ օծուեցան օր մը սրբալոյս մեռոնով, սրբացան մկրտութեան աւազանով եւ խորհուրդներու մերձեցումով եղան «տաճար Սուրբ Հոգւոյն»:

ԹԵՀՐԱՆԻ ԱՂԱՋԱՆԵԱՆ ՍՐԱՀԻՆ ՄԷՋ

Հ. Կ. Ե. Մ. ի անդամներուն

(26 Նոյ. 1954)

Հայ. Դուք այստեղէն աւելի մօտ էք Մայր Հայրենիքին. ամէնքդ հայախօս. ուստի կարիք չկայ այս կէտը երկար մեկնելու:

Կաթողիկէ. Քրիստոսազիր կրօնքն է, միակ ճշմարիտ կրօնքը. մէկ է ճշմարտութիւնը. երկու առաւել երկու՝ չորս է, չէ կարելի ըսել որ երկու առաւել երկու՝ հինգ է: Մենք չենք կրնար ըսել որ բոլոր կրօնքներն ալ ճշմարիտ են: Կաթողիկէ էք, բայց հայ, յաջս օտարներուն կաթողիկէ աշխարհի. մենք ամէնքէն աւելի հայու անունը բարձրացնողն ենք: Եթէ բաղդատմամբ ուրիշ կաթողիկէ ազգերու, հայ փոքրաթիւ ազգին շնորհուած է մէկ կարգինալ, իշխան Ս. Եկեղեցւոյ, զայն կը պարտինք մեր կաթողիկէութեան: Եթէ աշխարհի ամէն կողմ բոլոր կաթողիկէները կը յարգեն, կը պատուեն, կը մեծարեն Կարգ. Աղաճանանք, ոչ լոկ որովհետեւ Կարգինալ է, այլ հայ Կարգինալ է, յարգանքը, պատիւը որ կու գայ Կաթողիկէ Եկեղեցիէն եւ անոր զաւակներէն՝ կ'երթայ Հայութեան, քանի որ Կարգինալ Աղաճանանի անունը անբաժան է Հայ Կարգինալ տիտղոսէն: Այսպէս Կաթողիկէութեան մէջ կը բարձրանայ, կը պանծացուի Հայութիւնը: Հետեւաբար մենք կաթողիկէ ըլլալով հեռու չենք Հայութենէն. վկայ է Միաթարեան բաղմարդիւն Միաբանութիւնը:

Ամերիկայի Միացեալ Նահանգներու մէջ վեց միլիոն կաթողիկէ երիտասարդութիւն կայ: Այդընհաւուր ըսեր է թէ ինքը շատ մեծ յոյսեր դրած է անոնց վրայ. որովհետեւ կաթողիկէ սկզբունքներուն հետեւելով, խղճի եւ պարտականութեան լաւ ծառայողներ կ'ըլլան եւ այդպէս՝ արժանի զաւակներ Ամերիկայի:

Երիտասարդաց. Երիտասարդութիւնը ոյժ է, զանձ է, միշտ

առոյդ, կայտառ եւ ուժեղ: Գիտէ՞ք որն է ամէնէն աւելի ըստականացող վտանգը երիտասարդութեան. ծերութիւնն է: Արդ, ըստ մեր Ս. շարականներու խօսքին եւ Ս. Գրքի վկայութեան, մեղքն է՝ ծերութիւն, հնութիւն եւ քայքայում. «Ի հնութենէ մեղաց»: Սիրելի զաւակներս, հեռու մնացէ՛ք մեղքէն՝ որ կ'ապականէ, կը քայքայէ, կը ծերացնէ երիտասարդութիւնը:

Միութիւն. Ունեցէ՛ք փոխադարձ հասկացողութիւն. իրարմէ չուտով մի՛ խռովի՛ք. անհամաձայնութիւնը անցողակի է. միասիրտ եղէ՛ք:

Սկսիլը բաւական չէ. պէտք է շարունակել: Ամէնէն աւելի ունեցէ՛ք յարատեւութիւն:

ԿԱՐԵՒՈՐԸ ՅԱՒԻՏԵՆԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆՆ Է

Ս. Աւետման Կուսին Եկեղեցիին մէջ

(Պէյրուք, 1 Յունուար 1955)

Կը մտախնդրէ ընտանեկան երջանկութիւն, զաւակներու բարի կրթութիւն եւ յաւիտենական երջանկութիւն:

Մարդարէն կ'ըսէ. «Մարդոյ որպէս խոտոյ եմ աւուրք իւր, որպէս ծաղիկ վայրի այնպէս ծաղկէ. շնչէ ի նմա հողմ եւ ոչ է, եւ ոչ եւս երեւի տեղի նորա»: Մարդուս կեանքը կը նմանի ծաղիկի կեանքին, որ այսօր կայ, իսկ վաղը, անոր հետքն անգամ կը կորսուի: «Բայց Աստուծոյ ողորմութիւնը յաւիտեան կը մընայ»:

Յաւերը, տրտմութիւնները կ'անցնին, կարեւորը յաւիտենականութիւնն է: Ան՝ որ աշխարհիս անցաւորութեան վրայ կը մտածէ, չի վհատիր. ընդհակառակը, դիտէ թէ այս կեանքը ժամանակն է դործելու:

Սիրելի զաւակներս, նոր տարուան սեմին, շնորհակալ ըլլանք Աստուծոյ, որ մեզի շնորհեց՝ նոր տարի մը ողջունել:

Քրիստոնէական կեանքի ապրումը կ'աւելցնէ մարդուս երջանկութիւնը: Լեւոն ԺԳ. ըսած է. «Ս. Եկեղեցին յաւիտեական երջանկութեան կը պատրաստէ մարդկութիւնը. միեւնոյն ատեն կը պատմառէ անոնց նիւթական երջանկութիւնը»:

1954ը նշանաւոր պիտի ըլլայ իբրեւ Մարմեան Տարի. Լիւրանան ալ անոր ընթացքին տեսաւ իր պատմութեան ամէնէն չքեղ տօնակատարութիւնները:

Մենք ալ, Ֆաթիմայի Տիրամօր աշխարհածանօթ սրբալայրին մէջ, աղօթեցինք ձեզի համար, ձեր հոգեկան ու նիւթական երջանկութեան համար: «Աղօթք, ապաշխարութիւն, համեստութիւն»․ այս խօսքերուն մէջ կ'ամփոփուի Աստուածամօր պատգամը բովանդակ մարդկութեան:

Աղօթքը թող ըլլայ ձեր կեանքին ամէնէն անփոխարինելի մէկ մասը, այնքան անհրաժեշտ՝ որքան շունչը մարդուս կեանքին համար: Աղօթեցէք առտու, կէսօր, իրիկուն, որովհետեւ աղօթքը ոյժ մըն է՝ որ մեզ կը բարձրացնէ առ Աստուած:

Ապաշխարութիւն. առանց ջանքի եւ զոհողութեան կարելի չէ հասնիլ արդիւնքի մը: Ճշգրիտ կերպով կատարեցէք ձեր բոլոր պարտականութիւնները: Մեր ցաւերը միացնենք Քրիստոսի Ս. Խաչին:

Համեստութիւնը տիրապետութիւնն է մեր անձին եւ յարգանքը մեր մարմնոյն հանդէպ: Քրիստոնէութեան յատուկ է այս առաքինութիւնը: Համեստութիւնը կը բարձրացնէ մեր արժանապատուութիւնը:

Կը մաղթեմ երջանիկ տարիներ, որոնք պատրաստեն ձեր յաւիտեանական երջանկութիւնը:

ՆՈՐ ՏԱՐՈՒԱՆ ՊԱՏԳԱՄ

(ՊԷՅՐՈՒՔ, 6 Յունուար 1955)

Նոր տարուան սեմին վրայ կը գտնուինք. Մեր հայրական ողջոյնը, մեր սիրազեղ մաղթանքները կը բերենք ձեզի: Կը խնդրենք Աստուծոյ՝ ձեզի համար, ամէն ժամանակաւոր բարիք, առողջութիւն, դործերու մէջ յաջողութիւն: Մանուկներուն կը մաղթենք յառաջդիմութիւն՝ ուսմանց մէջ, չափահասներուն՝ չքացում մտահոգութիւններու: Նոր տարին թող ըլլայ շնորհաբեր՝ բոլորիդ համար:

Սիրելի դաւակներս, եթէ այսքան մաղթած ըլլայի, քիչ մաղթած պիտի ըլլայի, ժամանակաւոր բարիքը բաւական չէ: Մեր մաղթանքն է, որ դուք ճանչնաք, դնահատէք, ապրիք ձեր հաւատքը:

Յրեայք մատուցին Միածին Որդւոյն Աստուծոյ իրենց երկընդունդութիւնը՝ անմեղունակ, պարզունակ հովիւներու միջոցաւ. զինքը փառաբանեցին հովիւներուն հետ՝ Ս. Յովսէփ եւ Մարիամ: Մոգերը կը ներկայացնեն միւս աղգերը, ասոնց կարգին եւ Հայերը:

Յիսուս կեդրոնն է, անկիւնաքարը, որ պիտի միացնէ բոլոր աղգերը՝ պաշտամունքի մէջ, Մսուրին շուրջ՝ բոլոր մարդերը:

Հաւատքը մեր ամենամեծ պանծն է: Եթէ կորսնցնենք մեր հարստութիւնը՝ կը ցաւինք: Եթէ կորսնցնենք մեր առողջութիւնը՝ աւելի կը ցաւինք: Եթէ կորսնցնենք մեր հաւատքը՝ ամէն բան կորսնցուցած կ'ըլլանք: Հաւատքին շնորհիւ մանուկներն իսկ ունին իրենց յատուկ պատասխանները՝ երկրիս հարցերուն: Անհաւատը կ'ապրի երկրիս վրայ՝ երկրի համար: Հաւատացեալը ունի հողւոյն մէջ ճառագայթներ, որոնցմով կը տեսնէ դերժնական իրողութիւնը, Աստուածութիւնը եւ կը դա՛նադանէ զայն՝ մարդկային կեանքի իրողութիւններէն:

Հայրեր, դուք որ կ'աշխատիք ամէն օր, չարքաչօրէն, դուք որ ծանրաբեռնուած էք հոգերով, եթէ հաւատքի դաղափարաւոր կանոն չունենաք ձեր առջեւ՝ ողորմելի էք: Մայրեր, դուք որ

անձանձրոյթ կը նուիրուիք ձեր տնական աշխատանքին, ձեր ամուսիններուն, ձեր զաւակներուն, կը հսկէք անդադար, եթէ ուրիշ դադափարական մը չունենաք ձեր առջեւ՝ տաժանելի կ'ըլլայ ձեր կեանքը: Երիտասարդներ, դուք որ կը պատրաստուիք յաւերժացնելու ձեր ընտանիքները, կ'աշխատիք, կը մաքառիք, եթէ չունիք վեհ դադափարական մը՝ ողորմելի էք:

Ինչ կ'արժէ՝ եթէ շահինք ամբողջ աշխարհը եւ կորսնցընենք մեր հաւատքը, մեր հոգին: Մեր ամբողջ կեանքը կը փոխակերպուի՝ եթէ ընթանաք հաւատքի լոյսին մէջ: Մեր հաւատքը պահելու համար, յառենք միշտ աչքերնիս Ս. Եկեղեցւոյն, այս Արեւակին, որ լոյս ու սէր կը բաշխէ միշտ, կը թափէ իր արիւնը ի պաշտպանութիւն հաւատքին. «Մայր Հաւատոյ, սուրբ Հարանարան»:

Ամուր պահեցէք ձեր հաւատքը, ձեր կեանքը ողբերեցէք հաւատքի ուժով, ըստ այսմ՝ ձեր դործերը յաւերժացուցէք, ապրեցէք հաւատքի ողբով, իբրեւ Աստուծոյ զաւակներ: Ամէն բարիք կը մաղթենք ձեզի. բայց ամէն բանէ վեր կը մաղթենք ձեզի եւ ձեր միջոցով ամբողջ Հայութեան՝ ապրում հաւատքի: Անոնք որ կը պահեն այս հաւատքը, արժանի են Նախնեաց: Եղիշէ կարծէք Վարդանանց արեան մէջ կը թաթխէ իր դրիշը, երբ կ'ըսէ. «Այս հաւատքէն ոչ ոք կարող է խախտել մեզ»:

ՁԱՅՆԱՍՓՈՒՈՒԱԾ ԾԱՌ

ՀՈՒԱՆՏԱԿԱՆ «ՄԻՈՒԹԵՆԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ»

(Հոռմ, 22 Յունուար 1956)

Այս պահուս ներկայ կ'ըլլանք Ս. Պատարագի Զոհին, Բիւզանդական արարողութիւններու համաձայն, Ս. Աթանասի Եկեղեցւոյն մէջ՝ որ յանձնուած է Հոռմի Քահանայապետական Յունական Վարժարանի խնամքին:

Մեր միտքը եւ աղօթքը կ'ընդգրկէ հիմա բովանդակ Կա-

Թողիկէ Եկեղեցին՝ որ, միացած իր տեսանկլի Պետին, կը տարածուի ամբողջ աշխարհի երեսը: Բայց, այս հանդիսաւոր պահուն, մեր մտածութիւնն ու աղօթքը մեզ յատկապէս կը միացընէ Հոլանտայի եւ միութեան ի նպաստ առաքելութիւն կատարող անոր բարդաւաճ Ընկերութեան: Այս Ընկերութիւնը շատ հզօր եւ ազդու միջոց մըն է՝ այդ ազնիւ երկրին ժողովուրդին զաւակներու սրտին մէջ հրահրելու համար առաքելութեան կրակը՝ հանդէպ Արեւելքի իրենց բաժանեալ եղբայրներուն... զորս պիտի ուզէին վերադարձած տեսնել դէպի Եկեղեցւոյ միութեան աստուածադիր Կեդրոնը, Գահը Ս. Պետրոսի, որ միշտ կենդանի է իր Յաջորդներու անձին մէջ...:

Սրբազան Քահանայապետները անհատնում եւ սրտամտիկ կոչեր կ'ուղղեն իրենց բոլոր զաւակներուն, խնդրելով որ ասոնք, իրենց աղօթքներով եւ զոհողութիւններով փութացնեն արեւելեան ազգերու՝ դէպի Կաթողիկէ Միութիւն վերադարձի ժամը... այն ազգերուն՝ որոնց Հայրերը հիանալիօրէն պայծառացուցած են այդ միութիւնը՝ իրենց գիտութեամբ եւ սերբութեամբ:

«Միութեան Առաքելութիւնը»՝ Հոլանտայի կաթողիկէներու վեհաժողովը պատասխանն է Քահանայապետներու կոչին: Այդ միութիւնը իր կենսունակութիւնը եւ ոյժը կը ստանայ Թեմերու այնքան արժանաւոր Հովիւներու թանկագին օրհնութենէն, ինչպէս նաեւ տասնեակ եւ հարիւր հազարաւոր հաւատացեալներու համակրանքէն եւ քաջալերանքէն: Հոլանտայի կաթողիկէները կը յայտնարեն առաքելական իսկական ոգի մը, որով կրնան իրաւամբ պարծենալ:

Այս Ընկերութիւնը կը ցուցնէ նաեւ թէ կաթողիկէները կ'ըմբռնեն որ Եկեղեցւոյ համար բացառիկ կարեւորութիւն ունի քրիստոնեայ միութեան պահպանումը եւ ծաւալումը Արեւելքի այն շրջաններուն մէջ, որոնք առաջինները եղան լսելու «Մի հօտ եւ մի հօվիւ» աստուածային կոչը: Այդ նոյն շրջաններուն մէջ թափուեցաւ փրկչին աստուածային արիւնը, որպէս զի ցրուած եւ մեղքով պառակտուած մարդկութիւնը վերանորոգուէր Աստուծոյ զաւակներուն միութեան մէջ: Վերջապէս,

այդ նոյն չրջաններուն մէջէն է որ մեկնեցան դէպի ամբողջ աշխարհ՝ Աւետարանի առաջին առաքեալները, այդ աստուածային Միութեան աւետարները:

Ինծի համար առանձնաշնորհութիւն մը կը նկատեմ՝ Արեւելեան Ս. Ժողովի, ինչպէս նաեւ Արեւելքի Նուիրապետութեան եւ Կաթողիկէ Համայնքներու համարումն ու երախտագիտութիւնը ընծայել «Միութեան Առաքելութեան» Վարչական Խորհուրդին եւ անդամներուն: Ասոնք թող ապահով ըլլան՝ թէ անդադար կ'աղօթենք հոգիներու աստուածային Հովիւին, որպէս զի, Տիեզերքի բարեկուծ Թաղուհին բարեխօսութեամբը, իր հոգեկան եւ ժամանակաւոր օրհնութիւնները շուրջէ այս Ընկերութեան անդամներուն, անոնց ընտանիքներուն եւ բովանդակ սիրելի Հոլանտայի:

Մինչ կը շարունակուին սուրբ արարողութիւնները, միանա՞նք ամէնքս, սիրելի եղբայրներս, միեւնոյն հաւատքին մէջ, այն հաւատքին՝ որ կարող է տեղափոխել լեռները, նախապաշարումներու եւ անհասկացողութիւններու լեռները. եւ մեր սրտին խորէն կրկնենք «Տիտախէ»ի մեզի փոխանցած առաջին դարերու Եկեղեցւոյ աղօթքը, որուն յուզիչ շէշտերը կ'արձագանդեն բոլոր Ծէսերու աղօթքներուն մէջ. «Հայր մեր, շնորհակալ ենք քեզի, այն կեանքին եւ գիտութեան համար, զորս մեզի ծանօթացուցիր քու Որդիիդ, Յիսուսի միջոցաւ. Փառք Քեզի յաւիտեան»:

«Ինչպէս որ կտորներու բաժնուած հացը — որ բաշխուեցաւ լեռներու վրայ — վերստին հաւաքուեցաւ ամբողջութիւն մը կազմելու համար, նոյնպէս թող աշխարհի չորս կողմերը ցըրւած Եկեղեցիդ ի մի համախմբուի Քու Թաղաւորութեանդ մէջ, որովհետեւ քեզի կը պատկանի փառքն ու զօրութիւնը Յիսուսի Քրիստոսի միջոցաւ, յաւիտեանս յաւիտենից:

«Յիշէ՛, ո՛վ Տէր, Քու Եկեղեցիդ՝ դայն ազատելու համար ամէն չարիքէ եւ դարձնելու կատարեալ՝ Քու սիրոյդ մէջ: Զայն ի մի համախմբէ՛ չորս ծագերէն հաւաքելով անոր զուակները, որովհետեւ քեզի կը պատկանի զօրութիւնը եւ փառքը, յաւիտեանս յաւիտենից: Ովսաննա Դաւթի Որդւոյն»:

ՊԻՈՍ ԺԲ. ԵՒ ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ԿԱՆՈՆԱԳԻՐՔԸ

(Հոսիս, 11 Մարտ 1956, Il Quotidiano քերթիմ)

Քսաներորդի դարը պատմութեան պիտի անցնի՝ իբրեւ դարձ նա՛եւ Արեւմտեան եւ Արեւելեան Կանոնադրերուն: 1904ին՝ Պիոս Ժ. Սուրբ Քահանայապետը լճոց որ պատրաստուի Արեւմտեան Եկեղ. Կանոնադիրքը եւ Գերալ. Փիեթրոյ Կասարրիի յանձնեց այդ տաժանելի դործին ղեկավարութիւնը ըսելով. «Եթէ ես չկարենամ հրատարակել զայն, թող հրատարակէ իմ յաջորդս»:

27 Մայիս 1917ին՝ Բենեդիկտոս ԺԵ. Ս. Քահանայապետը հրատարակեց Արեւմտեան Կանոնադիրքը, պարզելով հանդերձ այն անգնահատելի բարիքները, որոնք ասկէ պիտի բխէին Ս. Եկեղեցւոյ ներքին ղեկավարութեան համար:

Բայց, Արեւմտ. Կանոնադիրքը՝ իր առաջին Կանոնին մէջ իսկ կը յայտարարէ՝ թէ չի զօրեր Արեւելցիներու համար:

Արեւմտեան Կանոնադիրքը լոյս տեսաւ բաղմաթիւ եւ ըստիպողական պատճառներու համար, եւ մեծ եղաւ անոր յառաջացուցած բարիքը Արեւմտեան Եկեղեցւոյ ներքին ղեկավարութեան նկատմամբ: Սակայն կարելի է ըսել, որ Արեւելքը աւելի մեծ պէտք մը ունէր նման Կանոնադրի մը, որովհետեւ րաժնւած էր զանազան տարրեր համայնքներու, որոնց ներքին օրէնսդրութիւնը այլազան էր եւ որոշ անկատարութիւն մը կը յուցարարէր:

Այսպէս՝ Վատիկանի Տիեզերական Ժողովի ընթացքին, բաղմաթիւ խորհրդականներ մատնանշեցին այն մեծ պակասը՝ զոր ունէին Արեւելեան Եկեղեցիները հեղինակաւոր Կանոնադրերի մը՝ որ զանոնք ուղղէր. այդ Կանոնադիրքը պէտք էր ըլլալ կատարեալ, ընդհանուր եւ զանազան ժամանակներու պէտքերուն յարմար:

Պատրիարքներ եւ Արեւելքի ուրիշ եկեղեցականներ եւ թախանձաբիւն խնդրանքներ ներկայացուցին Ս. Աթոռին՝ նոր Ա. Կանոնադրի մը կազմութեան համար, մանաւանդ երբ լոյս տե-

սաւ Արեւմտեան Կանոնադիրքը, որուն մասին ամենամեծ գովասանքները ըրին կաթողիկէ եւ ոչ-կաթողիկէ իրաւագէտներ:

Արեւելեան Կանոնադիրք մը պատրաստելը թերեւս աւելի դժուարին դործ էր՝ քան Արեւմտեանը պատրաստելը: Բայց երջանկայիշատակ Պիոս ԺԱ. նուազ եռանդուն չէր քան իր Ս. Նախորդը՝ Պիոս Ժ.: Ան, ընդառաջելով խնդրանքներուն, 1929ի Դեկտեմբերին Կարգինալական Յանձնախումբ մը կազմեց, պատրաստելու համար Արեւելեան Կանոնադրութիւնը:

Այդ Յանձնախումբին յաջորդաբար Նախագահ նշանակուեցան անուանի իրաւագէտներ — Կարգինալ Կասբարրի, Լ. Սինչերոյ եւ Մասսիմոյ Մասսիմի՝ — եւ Քարտուղարութեան պաշտօնը ստանձնեցին Արհի Ա. Կ. Չիզոնեանի եւ Հ. Ա. Գուսա (1933էն ի վեր). նոյնին իրենց զործօն աջակցութիւնը ընդին Արեւելեան Կանոնադրքի մասնագէտ-խորհրդականներ, ինչպէս նաեւ Արեւելեան Աղլերու եւ Ծէսերու պատուիրակներ: Ուսումնասիրուեցան Արեւելեան Կանոնադրքի բոլոր աղբիւրները եւ հրատարակուեցան «Աղբիւրներու» 38 հատորներ:

Ն. Ս. Պիոս ԺԲ. իր զործունէութեամբն ու հեղինակութեամբը մեծապէս սատարեց ոչ միայն Արեւմտեան, այլեւ Արեւելեան Կանոնադրքի հրատարակութեան կոթողային զործին:

Ան շատ բազմաթիւ անգամներ ընդունեցաւ Կարգինալական Յանձնախումբին Նախագահն ու Քարտուղարը եւ արթուն հրակողութեամբ յառաջացուց Ա. Կանոնադրքի դործը:

Պիոս ԺԲ.ի Գերագոյն հեղինակութեամբ եւ իր Անունով հրատարակուեցան, մինչեւ այսօր, Արեւելեան Կանոնադրքի հետեւեալ մասերը. «Ամուսնութեան խորհուրդի մասին» (1949). «Դատաստանադիրք» (1950). «Կրօնաւորներու մասին. եկեղեցական ինչքերու մատակարարութեան մասին. բառադիտութիւն» (1952): Կանոնադրքի միւս մասերը պիտի հրատարակին յետագային, Ս. Քահանայապետին բարձր կարգադրութեան համաձայն:

1. Ծ. Թ. — Վսեմ. յօդուածադիրը չէր կրնար յիշել Նախագահը, որովհետեւ ինքը անձամբ կը կրէր այդ շատ բարձր տիտղոսը, 1955էն ի վեր:

Պիոս ԺԲ. մէկէ աւելի անդամներ մատնանշած է հանդիսաւորապէս, թէ Արեւելեան Կանոնադրքի հրատարակութիւնը Արեւելքի հանդէպ Ս. Աթոռի սիրոյն նշանն է եւ չափազանց կարեւոր ձեռնարկ մը:

Յիրաւի, այս վեհ եւ կոթողային դործը, որ պատիւ կը բերէ ղրտութեան եւ Առաքելական Ս. Աթոռին, նախ եւ առաջ կը ծառայէ արեւելածէս զանազան Եկեղեցիներու բարիքին:

Քահանայապետական օրէնքի ոյժ ունենալով, Կանոնադիրքը պիտի դօրացնէ Արեւելեան Եկեղեցիներու ներքին բարեկարգութիւնը, անոնց միջեւ աւելի մեծ միութիւն ստեղծելով մէկ-տեղ:

Ասկէ զատ, Ա. Կանոնադիրքը պիտի աւելցնէ փոխադարձ հասկացողութիւնը եւ դնահատանքը Արեւմուտքի եւ Արեւելքի միջեւ, ու պիտի միացնէ զանոնք դործակցարար յառաջացնելու համար Ս. Եկեղեցւոյ բարիքը եւ զսպելու Չարին ուժերը:

Վերջապէս, Արեւելեան Կանոնադիրքը հրատարակելով՝ Սրբ. Քահանայապետները կ'ուզեն ասպնշտել յստակ եւ հեղինակաւոր կերպով Կաթողիկէ Եկեղեցիէն բաժնուած Արեւելքացիները՝ թէ Եկեղեցւոյ Միութեան վերադառնալով, անոնք որեւէ կերպով պէտք չէ վախնան՝ թէ կրնան կորսնցնել իրենց ծէսերը եւ դարաւոր օրինաւոր աւանդութիւնները:

Թո՛ղ Աստուած երկար տարիներ պարզեւէ Պիոս ԺԲ.ի, որպէս զի ոչ միայն հրատարակէ Արեւելեան Կանոնադրքի մնացեալ մասերը, այլեւ տեսնէ անոր ազատ եւ օգտաշատ կիրարկումը Եկեղեցւոյ թշնամիներու լուծին տակ հեծող արեւելածէս Կաթողիկէ Ժողովուրդներուն կողմէ:

ԿԵԱՆՔԻ ՍՐԲՈՒԹԻՒՆԸ

(Պէյրուք, 10 Նոյ. 1956)

Առաքեալը կ'ըսէ թէ քրիստոնեաները աշխարհի ստեղծումէն իսկ առաջ՝ ընտրուած են, որպէս զի ըլլան սո'ւրբ, անարատ:

Հին Կտակարանին մէջ՝ Աստուած կը հրամայէ ժողովուրդին. — Սո'ւրբ եղէք, որովհետեւ սո'ւրբ եմ ես, ձեր Տէր Աստուածը:

Մեր աստուածային փրկիչը՝ որ տիպարն էր սրբութեան, քարոզեց. — «Եղէք կատարեալ, ինչպէս կատարեալ է ձեր Հայրը՝ որ երկինքն է»:

Սրբութիւն. ա'յս է Աստուծոյ կամքը:

Մարդիկ կան, որոնք զիւցաղնական կեանքով՝ հասած են սրբութեան, դործած են հրաշքներ, տեսած են ապագան, կարողացած են սրտեր: Այդ զիւցաղնական կեանքը՝ Աստուած չի պահանջեր բոլորէն. բայց բոլորէն կը պահանջէ, որ ապրին Աստուծոյ շնորհքով, հեռանան մեղքէն՝ որ մա'հն է հոգիներու, դործադրեն Աստուծոյ եւ Ս. Եկեղեցւոյ պատուիրանները, կատարեն իրենց պարտականութիւնները՝ սիրով, Աստուծոյ շնորհքին մէջ, այն շնորհքին՝ զոր ընդունած են մկրտութեամբ, Ս. Աւագանին մէջ, զոր եթէ կորսնցուցած են՝ ունին միջոցը վերադառնալու ասպաշխարհութեամբ:

Քահանաները, աշխարհականները, զանազան ասպաբէզի պատկանող անձերը, ամուսնացեալները, ամուրիները, բոլո՛րը, պէտք է կատարեն իրենց պարտականութիւնները՝ սրբութեամբ, սիրով:

Սուրբերը, զորս կը մեծարենք խորաններու վրայ, մարդէ'ր էին, մարդկային տկարութիւններով հանդերձ, բայց դործակցեցան Աստուծոյ շնորհքին եւ հասան սրբութեան:

Պօղոս Առաքեալ, որ վերացաւ մինչեւ երրորդ երկինքը, տեսած էր ինչ որ մահկանացու աչքը չէր տեսած երբեք, գոնեց.

«Ո՞վ պիտի ազատէ զիս հողւոյ եւ մարմնոյ մարտէն...»։ Աստուած պատասխանեց. «Բա՛ւ է տուած շնորհք»։

Մարդերը պարտին իրենց կամքը հպատակեցնել Աստուծոյ կամքին։

Վսեմաշուք Հոգեւոր Տէրը այնուհետեւ ակնարկեց ներկայ անստոյգ կացութեան, ազատութիւնը Աստուծոյ պարզեւը որակեց, եւ զրուատեց Հոգեւոր Առաջնորդներու արիութիւնը, ի պաշտպանութիւն այդ ազատութեան։ Եւ վտանգուած խաղաղութիւնը ամրապնդելու համար — արձագանդ հանդիսանալով Ս. Քահանայապետին կոչին — հրաւիրեց հաւատացեալները, որ այդ զիտաւորութեամբ կրկնապատկեն իրենց աղօթքները։ Ո՛չ թէ կոտորածներով, այլ փոխադարձ հասկացողութեամբ եւ զիջումներով կարելի է հաստատել խաղաղութիւնը, յայտարարեց։

«Ապրեցէ՛ք Աստուծոյ շնորհքին մէջ, սրբութեա՛մբ, արդարութեամբ։ Եղէ՛ք խաղաղարարներ, ձեր ընտանիքին մէջ, ձեր ազգին մէջ, մարդկութեան մէջ»։

ԱՌԱՋԻՆ ՔԱՐԻ ԶԵՏԵՂՈՒՄ ԱԹՈՌԱՆԻՍՏ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

(Պէյրուք, 11 Նոյ. 1956)

«Մեծ է դործս», պիտի ըսեմ Դաւիթ մարդարէին հետ, մըտաբերելով Երուսաղէմի տաճարին շինութիւնը։

Ահա՛ եւ մեր եկեղեցին, Աստուծոյ Տունը։

Մատուցինք, մեր կարողութեան համաձայն, շինութեան տարերքը. ոսկին, արծաթը, պղինձը, քարը. եւ եկեղեցին, գեղակերտ, ահա՛ հեղհեղէ կը բարձրանայ։

Մեր բոլոր Ժողովրդապետութիւնները հո՛ս են, իրենց բազմաթիւ ներկայացուցիչներով։ Բազմամբոխ ներկայութիւնը հաւատացեալներուդ՝ ցոյց կու տայ թէ ո՛րքան մօտ է ձեր սրտին՝ այս դործը։ Կը մաղթենք որ յաջողութեամբ սկսուած դործը, շարունակուի՝ յաջողութեամբ։ Բոլորը աջակից եղած

են այս դործին՝ բարերարենե՛րը, ճարտարապետենե՛րը, աշխատաւորենե՛րը, ժողովո՛ւրդը:

Նախկին մատուռը նուիրուած էր Ս. Եղիա Մարգարէին: Պիտի պահուի յիշատակը Սուրբ Եղիայի, որուն հովանւոյն ներքեւ հասակ առած էին նախորդ սերունդները: Անոր անու-նին առնթեր՝ պիտի յիշուի եւ անունը բոլորիս Հօ՛ր՝ Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորչի:

Երկու սուրբերո՛ւն նուիրուած է, ուրեմն, եկեղեցիս, Մար-գարէին եւ Հայոց Առաքեալին:

Գործը յառաջ պիտի տարուի խանդավառութեամբ: Շատեր դիմած էին մեղի, մեծ ու փոքր նուէրներով մասնակից ըլլալու համար անոր:

Մասնակցեցէ՛ք, եկեղեցին շինողներուն մէջ եղէք նաեւ դուք: Մասնակցեցէ՛ք մանաւանդ ձեր աղօթքներով, որպէս զի ի կատար ածուի գործը, անվտանգ: Աղօթեցէ՛ք, որ Աստուած խաղաղութեան մէջ պահէ մարդկութիւնը: Եղէ՛ք արժանաւոր զաւակները Կաթողիկէ Ս. Եկեղեցւոյն, որուն մէջ ծնած ու սը-նած էք:

Նորաչէն եկեղեցիս պիտի ընդունի ո՛չ միայն ձեզ, այլեւ ձեր զաւակները, ձեր թոռնիկները: Թող ըսեն անոնք, օր մը, թէ իրենց հայրերը մասնակից եղած են այս եկեղեցիին շինու-թեան:

1957ի Ս. Ծնունդը, յուսալից ենք, որ Աստուծոյ արտօնու-թեամբ, պիտի տօնենք այս եկեղեցիին մէջ, պիտի երգենք հրեշ-տակներու երգը:

«Փառք ի բարձունս Աստուծոյ», որուն ի փառս կը շինուի եկեղեցիս, «եւ յերկիր խաղաղութիւն», այն խաղաղութիւնը, որ այնքան վտանգուած է այս օրերուս, եւ որուն համար պէտք է անդադար բարձրացնենք մեր ջերմ աղօթքները՝ առ Աս-տուած:

ՎԱՐԴԱՆԱՆՑ ՏՕՆԸ ԼԵՒՈՆԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ ՄԷՋ

(Հոռմ, 3 Մարտ 1957)

Մեծ ուրախութիւն է Մեզի համար, պատուական ազգայիններ, որ Վարդանանց տօնին առթիւ, այս տարի եւս ձեր մէջն ենք:

Վարդանանց առթիւ կատարուած յիշատակի հանդէսը — ինչպէս արդէն ըսուեցաւ — սատար կը հանդիսանայ ազգային միասնականութեան: Ուստի՝ Վարդանանց տօնակատարութեամբ պէտք է բաւականանա՞նք վաղանցուկ զբաղումներով. ո՛չ: Վարդանանց յիշատակը, գեղեցիկ առիթն է դարձեալ մըտարեւելու Վարդանի տեսլականը եւ մտածելակերպը: Այդ մըտածելակերպը դռնելու համար հարկ էկայ մեկնութիւններու դիմել: Զայն ուղիղ կերպով հասկնալու համար, կարգացէ՞ք այդ հերոսներուն ժամանակակից պատմագիրները: Թէեւ Ղ. Փարպեցին եւս Վարդանանց մասին գեղեցիկ կերպով գրած է, սակայն՝ մասնաւոր ուշադրութեամբ կարգացէ՞ք մեր մեղրածոր Եղիշէն. զայն կրկին անգամ կարգացէ՞ք, յաճախ կարգացէ՞ք:

Վարդանանց պատերազմը խղճի ազատութեան ի խնդիր մղուած պատերազմ մըն է. խղճի ազատութեան մէջ կա՛յ նաեւ քաղաքացիական ազատութիւնը, կա՛յ ամէն ճշմարիտ ազատութիւն: Խղճի ազատութիւնը, Վարդանանց համար, հաւատքի ազատութիւն էր. այն «Հաւատքի ի Քրիստոս, զոր — ինչպէս Վարդանանք կ'ըսէին — ընդունած եմք Հոռմի Ս. Նպիսկոպոսապետէն»: Այս խօսքերը մերը չեն. զանոնք Եղիշէին մէջ կը գրտնէք: Ուստի, Վարդանանք պատերազմեցան այն հաւատքին համար, զոր կը դաւանի Քրիստոսի Տիեզերական Ս. Եկեղեցին, պատերազմեցան ինչպէս հաւատարիմ զաւակները այդ Եկեղեցիին:

Պատուական ազգայիններ, մենք չէինք ունենար Վարդան մը, Վարդաններ, եթէ անոնց կողքին չունենայինք մեր մեծ եկեղեցականները՝ Ղեւոնդները: Ուստի, որպէս զի Վարդանանց տեսլականը կարենայ յաւերժանալ Հայ Ազգին մէջ, պէտք է որ

բարձր մնայ հայ եկեղեցականութեան պատիւը, բարձր մնայ հայ եկեղեցականութեան համբաւը:

Նմանապէս մենք չէինք ունենար Վարդան մը, եթէ չունենայինք Սահականոյ՝ մը, Վարդանի մայրը, որ կրօնասիրութեան և հայրենասիրութեան մէջ կրթէր մեր անձնազոհ հերոսը:

Պատուական ազգայիններ, դուք հպարտ դռացէք ձեզ Վարդանեան դիւցազներով. ձեր ընտանիքներուն մէջ և այլուր միշտ հայերէն խօսեցէք, զայն ձեր զաւակներուն սորվեցուցէք, հայերէն աղօթեցէք, հայերէն երգեցէք:

Հայ զաւուրթը փոքրիկ է Հոռմի մէջ. հող. չէ, դուք երբեք մի՛ քաշուիք հայ երեսնալէ. Հայութիւնը պատուոյ անուն է, հայ ըլլալը պատիւ մըն է:

ԱՐՀԻ. ՆԱԶԼԵԱՆ ԳԵՐԱՊԱՅԾԱՌԸ

(Պէյրուք, 16 Սեպտ. 1957 – Դամբանական մատ)

Հայ Կաթողիկէ Պատրիարքութիւնը խորապէս կը սղայ մահը՝ իր Նուիրապետութեան յոյժ կարկառուն և վստասկաւոր մէկ անդամին, Արհիապատիւ Յովհաննէս Արք. Նազլեանի:

Ալեգարդ Հայրապետը թէեւ թեւադիտելու վրայ էր իր արդիւնաւոր կեանքին Տէր տարին, բայց ա՛յնքան թարմ էին իր միտքը և յիշողութիւնը, ա՛յնքան դրաւիչ, ա՛յնքան կենսունակ էր իր խօսքը, ա՛յնքան բեղուն դրիչը, որ կը ցանկայինք մեր մէջ տեսնել զինք՝ իբրեւ կենդանի յուշարձան վսեմ առաքինութիւններու, եկեղեցասիրութեան, ազգասիրութեան:

Մահը մօտեցաւ այս մեծ անձնաւորութեան. և ան, ալեւորդ Հայրապետը, վեր ելաւ լման դիտակցութեամբ՝ իր վախճանին, որդիական վստահութեամբ՝ հանդէպ Աստուծոյ, Աստուածամօր. լման դիտակցութեամբ և վստահութեամբ. տեղին է կրկնել ռսկեդրիչ Շղիշէի խօսքը՝ թէ «Մահ իմացեալ անմահութիւն է»:

Ծնած էր Խարբերդ, մեկնած էր Կ. Պոլիս, ապա՝ Յաւիտեան Գաղաքը: Ամէն տեղ, աշակերտներու մէջ փայլած էր իր եղակի մտաւոր կարողութիւններով: Ձեռնագրուած էր քահանայ, պաշտօնավարած՝ իր ծննդավայրին մէջ, ապա եղած էր հանճարեղ տեսուչ՝ Քահանայապետական Հայկազնեան Լեւոնեան Վարժարանի:

1911ին օծուած էր Եպիսկոպոս, ութ ուրիշներու հետ, Տրապիզոնի վրճակին մէջ զարդացնելու համար Աղզ եւ Եկեղեցի: 1915ին ճողովրած էր, բարերախտաբար, ահաւոր եղեռնէն, երգելու համար, մոռացութեան չտալու համար Հայ Նահատակութեան դրուագները սխրալի: 1920ին կարգուած էր այցելու եւ օգնական Թերդեան Կաթողիկոսին: Աշխատած էր վերակազմել, բարձրացնել ճշգրիտութիւնը, մրկահար Հայ Կաթողիկէ Պատրիարքութիւնը, բայց բաղկած էր, դաւառներուն մէջ մանաւանդ, նորահաստատ օրէնքին, որ արդելք կը հանդիսանար որեւէ զարդացման: Մնացորդ Հայութիւն մը կար սոսկ Կ. Պոլիս: Եղած է մղիչ ոյժը՝ Պատրիարքական Աթոռին փոխադրութեան, իր երբեմնի սխրալի օրրանը՝ Զմմառ, ուր երկու դարերէ ի վեր մեր աստուածարեալ հայրապետներու Զանգերով կառուցուած էր վանք մը, փարեւի ամբողջ Հայութեան՝ Կազմակերպած էր պատրիարքական դիւանը: Այդօրեայ էր ամէն օր, յատկապէս՝ ինչպէս յայտնած էր մեզի՝ որպէս զի իրեն շնորհուէր ժամանակամիջոց մը՝ առանձնացած ասրելու, ինքզինք նուիրելու համար դրաւոր աշխատանքներու:

1937էն մինչեւ մահուան նախօրեակը՝ նուիրուած էր, արդարեւ, դրաւոր այնպիսի աշխատանքներու, որոնք անմահ պիտի պահեն իր անունը՝ մեր Նուիրապետութեան պատմութեան մէջ: Թողուց կոթողներ, յատկապէս Երկհատոր, 1800 էջերէ բաղկացած հրատարակութիւնը, որ համեստ վերնադիր մը ունի միայն՝ «Յուշեր Նաղլեան Արքեպիսկոպոսի», հրատարակութիւն մը՝ որուն իւրաքանչիւր էջէն նահատակներու արիւնը կը կաթի:

Արհիպատիւ Յովհաննէս Արք. Նաղլեան մեկնելով մեզմէ՝ կը թողու յիշատակ մը՝ անթառամ, պատգամ մը՝ կենսունակ:

Ան կը սիրէ իր Աղլը Նահատակ, Հայրենիքը՝ դրախտավայր, մի'շտ փարել: Այդ սէրէն մղուած՝ իր հանճարով տիրացաւ կատարելապէս մեծասքանչ հայ լեզուին, բովանդակ մատենադրութեան եւ եղև պերճարան քարոզիչ: Սիրեց աղլը, սիրեց հայրենիքը, այլևս սիրեց Տիեզերական Ս. Եկեղեցին, Աթոռը Սո'ւրբ:

Ա'ղլը սիրելով՝ սիրեց ժողովուրդը, եւ ժողովուրդը համակրանքով հետեւեցաւ իրեն: Ան եղաւ հայրը որբերու, խրախուսե'ց աղքատները, եւ, պատի'ւ իրեն, կը մեկնի աշխարհէս՝ աղքատ: Սիրեց Եկեղեցին, յայտնուեցաւ բժախնդիր եւ նախանձախնդիր կղերին բարձրութեան: Կը յիշէր Պարթեւ Հայրապետին խօսքը. «Երբ ընտիր է գլուխը, ընտիր է առաւել եւս ժողովուրդը»: «Եղիք այլ ոմն Քրիստոս», կը յորդորէր քահանային:

Յատուկ դուրդուրանք ունեցաւ Անարատ Յղութեան Հայ Դոյրերու Միաբանութեան հանդէպ, որուն պատմութիւնը դժուարեց:

Դժուար է ամփոփել կեանք մը՝ դրուագներով հարուստ: Մենք տասնամեայ պատանեակ էինք, երբ ան կը փայլէր արդէն իրրեւ համբաւաւոր քահանայ:

Ճանչցանք զինք՝ իրրեւ հայր մը ճշմարիտ: Այս խօսքը թող ըլլայ մեր խոնարհ սրտին տրիտուրը երախտագիտութեան:

Արհիապատիւ Յովհաննէս Արք. Նազլեան փակեց իր կեանքը՝ Ս. Խաչի տօնին արշալոյսին: Այսօր, Տօն Ս. Եկեղեցւոյ, կը կատարենք իր թաղումը: Խորհուրդ Խաչի խորհուրդ Ս. Եկեղեցւոյ. ահա՛ իր պերճախօս քարոզութեան նիւթերը:

Պիտի պահենք իր յիշատակը՝ մի'շտ օրհնութեամբ: Ան, այս պահուս, կը թախանձէ կարծէք. «Ո'չ ձեր գովասանքին, այլ ձեր աղօթքին կը կարօտիմ, հայրեր, եղբայրներ, որդեակներ»:

Մենք պիտի աղօթենք ձեզի համար, սիրելի հայրապետ. եւ դուք բարեխօս եղէք մեզի համար, որպէս զի ձեր դաղափարականները վառ մնան մեր մէջ, աղբի'ն մէջ:

Տէր Յիսուս, Դուռն որ ըսիր՝ «Ուր որ եմ ես, հոն պիտի ըլլայ

եւ սյաշտօնեաս», բա՛յ դռներդ. երկնային լոյսին մէջ թող հանդէլի մեր սիրելիին, ի շարս անձնազոհ հայրասպետներու:

«Մառայ բարի եւ հաւատարիմ, մուտ յուրախութիւն Տեառն քո»:

ՍՐԲՈՑ ՎԱՐԴԱՆԱՆՑ ՅԻՇԱՏԱԿԸ

ՀԱՅԿԱԶՆԵԱՆ ԼԵՒՈՆԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻՆ ՄԷՋ

(16 Փետր. 1958)

Վարդանանց պատմութեան մէջ — աշխտէս՝ ինչպէս զայն կը ներկայացնէ մեզի Ս. Եղիշէի ի՛սկապէս ոսկեղէն գիրքը — յատկապէս մենք, Ի. Ղարու հոգեւորականներս, կը դռնենք լուսատու ձայնը, քրիստոնէական կեանքի ապրումը: Եղիշէ կը բացատրէ մեզի Վարդանանց իսկական խորհուրդը: Այդ խորհուրդը կը կայանայ անոնց պատգամին մէջ: Վարդանանք, իրենց եկեղեցական դասին միջոցաւ, բռնապետին՝ կռապաշտ Յազկերտին առջեւ դրին իրենց պատգամը, անշարժ վէմի վրայ հաստատուած սա հաւատքի խօսքը. «Յայսմ հաւատոց ոչ ոք կարէ խախտել զմեզ, ոչ հրեշտակք եւ ոչ մարդիկ, ոչ սուր, ոչ հուր, ոչ ջուր, ոչ ամեմայն զինչ եւ եմ դառն հարուածք»:

«Ոչինչ կրնայ խախտել զմեզ...»: Սակայն յիշեալ խօսքը ամուլ իմաստով պէտք չէ հասկցուի: Յաճախ կը կրկնենք «Հաւատք» բառը. երբեմն կ'ըսենք «Հայուն հաւատք»: Եթէ ես հարցնէի ոմանց, որոնք «Հայու հաւատք» բանաձեւը կ'արտասանեն, թէ ի՛նչ կը հասկնան «Հայու հաւատք» ըսելով, զրգարախորտաբար պիտի չլսէի այն հաւատքի դաւանութիւնը, այն պատասխանը՝ զոր Վարդանանք տուին:

Այս խօսքերը — «Յայսմ հաւատոց ոչ ոք կարէ խախտել զմեզ...» — կը յաջորդեն քրիստոնէական հաւատքի դաւանութեան: Կարդացէք Եղիշէն եւ պիտի տեսնէք ճիշտ այն «Հաւատաւք»ը, զոր աշօր, Ս. Պատարագի ընթացքին, միասնաբար

արտասանեցինք: Այդ «Հաւատամք»ին մէն մի յօդուածը ա'յն-
քան թանկագին էր մեր Հայրերուն համար, Վարդանանց, Ղե-
ւոնդեանց համար, որ պատրաստ էին անոր համար իրենց ա-
րիւնը թափելու:

Յիրաւի, ան՝ որ սրտին մէջ ունի վառ հաւատք մը, ան՝ որ
հաւատարիմ է Աստուծոյ, անձնուրացութեամբ պիտի պաշտ-
պանէ այն նուիրական արդարութիւնն ու ազատութիւնը, որոնք
կ'երաշխաւորեն իր ցեղին եւ ազգին արդար պահանջները:

Պէտք էնք պահել նուիրական հաւատքը Քրիստոսի: Ս. Ե-
ղիշէ այսպէս կը բացատրէ այդ հաւատքը. «Յիսուս Քրիստոս,
այն որ անմահ էր, որ մեր սիրոյն համար մահկանացու ուզեց
ըլլալ, որպէս զի մենք անմահութեան հասնինք»: Այո՛, մենք կը
հասնինք ճշմարիտ անմահութեան եթէ հաւատարիմ ըլլանք Ի-
րեն, եթէ մեռնինք իրեն համար: Ահա՛ այս հաւատքն է՝ որ
մենք պէտք է դրոշմենք, ամրացնենք մեր սրտին ու մտքին մէջ՝
կուռ համոզումներով: Բոլոր դարերու Յազկերտներուն երեսն
ի վար պէտք էնք դռնել. «Եթէ կ'ուզէի խլիլ մեր սրտէն Աստու-
ծոյ սէրը, Քրիստոսի հաւատքը, ինչ ալ մեզի խոստանաք, մենք
այդ բոլորը ոչինչ կը նկատենք»: Այս էր Վարդանանց պատգա-
մը, այդ պէտք է ըլլայ նաեւ մեր համոզումը:

ՎԵՆԵՏԻԿԻ Ս. ՄԱՐԿՈՍԻ ԵԿԵՂԵՑԻՒՆ ՄԷՁ

(25 Ապրիլ 1958)

Շնորհակալութեան իղձեր

Արտասովոր հանդիպում մըն է որ տեղի կ'ունենայ այս
հռչակաւոր տաճարին մէջ, ձեր երկնային պաշտպանին՝ Ս.
Մարկոսի տօնին առթիւ. հանդիպում մը՝ Վենետիկի համրա-
ւաւոր Պատրիարքական Եկեղեցիին, նախապահութեամբ իր Ա-
մենապատիւ Պատրիարքին Միր. Ռոնքալլիի, Արեւելքի մէկ խո-
նարհ Հովիւին հետ:

Հանդիպում մը, աղնուօրէն պատրաստուած ձեր պատկանելի Հովիւէն, որուն կ'ուզէմ սրտաւրին ու եղբայրական շնորհակալութիւնս, այն ուրախութեան եւ այն պատիւին համար՝ զոր կը պատճառէ ինծի այս ներկայութիւնը եւ մասնակցութիւնը ձեր պաշտպան սուրբին տօնակատարութեանց :

Հանդիպում մը, շատ աւելի հաճելի, որովհետեւ կու տայ միաժամանակ ինծի պատեհութիւնը՝ յարգանքի արտայայտութիւն մըն ալ ներկայացնելու ձեր Գերերջանիկ Հովուապետին, որ սուրբ հաւատքին մէջ ի սպաս վարած իր զանազան պաշտօններուն ընթացքին, արեւելքի եւ արեւմուտքի մէջ, յատուկ սէր մը ցոյց տուած է հայ ժողովուրդի զաւակներուն հանդէպ, որոնք հալածական եւ նօդհ, իրենց անխախտ հաւատքին համար՝ հանդէպ Քրիստոսի սուրբ անունին եւ Հայրենիքին, Վսեմ. Ծիր. Ռոնքալիի հայրական սրտին մէջ զտած են մեծ ընդունելութիւն, մինչ ան կը զտնուէր իրբեւ առաքելական փոխանորդ՝ Թուրքիոյ, Պուլկարիոյ եւ Յունաստանի մէջ, կամ իրբեւ առաքելական նուիրակ՝ Ֆրանսայի մէջ :

Վսեմափայլ Տէր, մեր սրտազեղ շնորհակալութիւնը, յանուն բոլոր հայութեան :

Սուրբ Պիոս Ժ. Պապին յիշատակը

Բայց այս հանդիպումը եւ իմ այս ներկայութիւնը աւելի հաճելի է ինծի համար եւ անջնջելի պիտի մնայ իմ սրտիս մէջ, իմ յիշողութեանս մէջ, որովհետեւ այսօր սրտիս մէկ բաղձալի ուխտը կ'իրականանայ. ուխտադնացութիւն մըն է որ կը կատարեմ ձեր մեծ սուրբ Պատրիարքին, Սուրբ Պիոս Տասներորդին, որ նուիրադրած է այս տաճարը, այս Պատրիարքութիւնը բոլոր, բովանդակ Վենետիկը, այն առաքելական եռանդով, զոհողութեան եւ նուիրումի այն կեանքով, պատրաստուելով ելլելու Քահանայապետութեան գերազոյն կատարը, զոր ինքը կը կոչէր իր Գողգոթան :

Սուրբ Պիոս Տասներորդը իմ մանկութեանս Պապն է. ութը տարի ունեցած եմ այն մեծ մենաշնորհը՝ ստանալու իր օրհնու-

թիւնը, իր հայրական նայուածքը իջած է իմ վրաս, իր օրհնութիւնն արաչիւ Աջը հանդած է դիտուս վրայ. իր դէմքը, իր խօսքերը, իր ուղերձները՝ ուղղուած Հաւատաստութեան Քահանայապետական Վարժարանի աշակերտներուն, ընդ միշտ դրոշմուած են իմ սրտիս մէջ: Ու դժուարին կը մատուցանեմ Աստուծոյ, որ ահա՛ կարող եմ քանի մը վայրկեան ապրիլ ու աղօթել ձեզի հետ, այս տաճարին մէջ, ուր ինք այնքան աղօթած է, որպէս զի Վենետիկը մնայ միշտ հաւատարիմ իր փառապանծ անցեալին, իր նուիրական աւանդութիւններուն եւ յարումին՝ Կաթողիկէ սուրբ հաւատքին:

Հայ-Վենետիկ եւ Մխիթարեանները

Այս հանդիպումը, սիրելի հաւատացեալներ, ինծի կը թոյլատրէ աւելցնել խօսք մըն ալ, յայտնելով բովանդակ Եկեղեցւոյ դիմաց այն սէրն ու համակրանքը՝ զոր կը տածեն Վենետիկի հանդէպ բոլոր հայ սրտերը: Հասարակապետութեան փառապանծ օրերէն ի վեր, իբրեւ աշխարհակալ ծովերու՝ դէպի արեւելք, Հայերը միշտ մտերիմ յարաբերութիւն մշակած են ձեր այս համրաւաւոր քաղաքին հետ, եւ միշտ բարեկամական. բայց մանաւանդ ժԸ. դարու սկիզբէն, երբ մեծ Մխիթար Աբրահն, Ծառայ Աստուծոյ, գտաւ այս չքնաղ Վենետիկին մէջ ապաստանարան մը իր հաւատքին, հաւատքին՝ իր Հայերուն, հաւատքին՝ Տիեզերական Եկեղեցւոյ, այդ օրէն ի վեր կ'ըսեմ, որ նա դտաւ այն օրհնել կղզեակին մէջ բոյն մը եւ վառարան մը, անմար պահելու համար այն նոյն սուրբ հաւատքը՝ հայ ժողովուրդին մէջ, եւ վերաստեղծելու համար մշակոյթը, պատմութիւնը, լեզուն այդ հնադարեան ժողովուրդին՝ այն օրէն ի վեր Վենետիկ, Ս. Ղազար, այլեւ չնկատուեցաւ լոկ ապաստանարան մը, այլ անկիւն մը Հայ հայրենիքին, որ միշտ սլաշտպանն ու ախոյեանը եղած էր քրիստոնէական հաւատքին, ինչպէս նաեւ խղճի եւ հաւատքի ազատութեան արդար եւ անբռնարարելի իրաւունքին: Ու Վենետիկ գրաւած է իր տեղը ամէն հայու սրտին մէջ. Վենետիկի անունը միշտ հպարտութեամբ

և ևս ուրախութեամբ կը հնչէ հայ շրթներուն վրայ, որոնք կը բարախեն կրօնքի և հայրենիքի նուիրական դադախարականով:

Վսեմափայլ Տէր, խորապէս երախտալարու եմ, այս ազնիւ հրաւէրին համար, զոր ինծի ուղղեցիք այսպիսի հանդիսաւոր առիթի մը, տալով ինծի պատեհութիւնը՝ յայտնելու այս զգացումները, որոնք բոյն դրած են բոլոր Մխիթարեան Վարդապետներուն մէջ, սկսած իրենց Ընդհանուր Արաւօրմէն. բոլոր երիտասարդութեան մէջ՝ որ հոս կ'աճի այն նոյն նուիրական դադախարականով, ըլլալու համար օր մը առաքեալները մեր ժողովուրդին մէջ, տանելով իրենց հետ յիշատակը լուսադոյն տարիներուն՝ զոր անցուցած են այս ժպտուն ու չքնաղ լճակի ափերուն վրայ:

Ս. Մարկոսի Յիշատակը

Բայց իբրեւ Հովիւ մը սուրբ Եկեղեցւոյ, իբրեւ խոնարհ Հովիւ մը, ևս չեմ կրնար աւարտել իմ այս պարզ ու սրտազեղ խօսքերս, առանց հրաւիրելու դձեղ, սիրելի հաւատացեալներ, ձեր սուրբ Պաշտպանին աւանդած վարդապետութեան ևս անոր ուսուցումին. պիտի ուղէի որ այս հանդիպումին յիշատակը դրոշմուէր ձեր սրտերուն մէջ, վերստին յեղեղելով Ս. Մարկոսի Աւետարանին առաջին նախադասութիւնը: Արդարեւ, տարակոյս չկայ, որ Ս. Մարկոսի մեծադոյն փառքն է Ս. Պետրոսի Առաքելապետին աշակերտած ըլլալը, իր փառքն է՝ դրած ըլլալը չորս Աւետարաններէն մէկը, Աւետարանը՝ որ կը կրէ իր անունը: Այս Աւետարանը, սիրելի հաւատացեալներ, ունի այս առաջին նախադասութիւնը, որ կեդրոնական ոգին է՝ որուն կ'ենթարկուի բոլոր մնացածը: Կ'ըսէ Սուրբ Մարկոս. Սկիզբն Աւետարանի Յիսուսի Քրիստոսի Որդւոյ Աստուծոյ:

Քրիստոսի Աստուածութիւնը

Քրիստոսի աստուածութիւնը, սիրելի հաւատացեալներ, ահա՛ մեկնակէտն ու նպատակը՝ որուն ուղղուած է Ս. Մարկոսի Աւետարանը բոլոր: Քրիստոսի աստուածութիւնը, որուն կեն-

դանի ու եռանդուն հաւատարմութիւնը եղաւ նախ իր Վարդապետը՝ Սուրբ Պետրոս։ Եւ Սուրբ Պետրոս մշտապէս կենդանի իր յաջորդներուն մէջ, իբրեւ անխախտ Ուսուցիչ, Հռոմի Գահին վերայ։ Ահա՛ յիշատակը՝ զոր կ'ուզեմ թողուլ ձեզի, սիրելի հաւատացեալներ։ Նորոգել այսօր, ձեր պաշտպանին տօնին օրով, ձեր հաւատքը ամրողջական, նորոգել ձեր յարումը, անվերապահ յարումը այս մեծ ճշմարտութեան, Քրիստոսի աստուածութեան, բոլոր իր պարտադրական հետեւանքներով, բոլոր իր անխուսափելի հետեւանքներով, զոր իր հետ կը բերէ այս հաւատքը։ Պարտադրական հետեւանքներ, բայց հետեւանքներ՝ որոնք հիմը կը կազմեն ամէն անհատական, ընտանեկան, քաղաքական, ընկերական եւ համաշխարհային վերանորոգումի։ Քրիստոսի աստուածութիւնը, որ կը տարածուի, որ կը շարունակուի իր խորհրդական Մարմնին մէջ՝ որ է Եկեղեցին։ Եկեղեցին՝ անձնաւորուած Հռոմի Սրբազան Քահանայապետին մէջ, իբրեւ ի Պետրոս՝ անմահ իր յաջորդներուն մէջ։ Վերանորոգ հաւատք՝ Ս. Եկեղեցւոյ ալ այն աստուածութեան, որուն կը զերպագահէ Քրիստոսի Փոխանորդը։ Լաւագոյն ընծան է՝ զոր կրնաք ստանալ. այս վերանորոգումը ձեր հաւատքին ի Քրիստոս եւ յԵկեղեցի։

Սուրբ Հայրերու հաւատքը

Արեւելեան Եկեղեցւոյ Հայրապետներէն մէկը, Ս. Յովհան Ոսկերերան, իր օրով կ'ըսէր իր հաւատացեալներուն. «Մի՛ հեռանաք Ս. Եկեղեցիէն, վասն զի Եկեղեցիէն աւելի հօգոյ բան չկայ։ Եկեղեցին քու յոյսդ է», կը յարէ Ս. Յովհան Ոսկերերան, «Եկեղեցին քու ապաստանարանդ է, Եկեղեցին քու փրկութիւնդ է։ Երկնքէն բարձր է, աշխարհէն աւելի ընդարձակ է Եկեղեցին»։

Այս է յիշատակը զոր կը թողում ձեզի. սիրելի Եկեղեցին։ Մասնաւորապէս կը յանձնարարեմ այս խոտլացի Ժողովուրդին, որ ունի այն զերպագոյն առանձնաշնորհը ըլլալու բնական պահանջաւան այս հաւատքին, որ միակ զբաւականն է յաւիտեանական կեանքի եւ անմահութեան։ Յարում Եկեղեցիին, յարում Սրբա-

դան Քահանայապետին, Պետրոսի Գահուն. ահա՛ մեծագույն նը-
ւէրը զոր կրնաք ձօնել այսօր այս հանդիսաւոր ժամուն, ձեր
երկնային պաշտպանին:

Ու կ'աւարտեմ ուրիշ մէկ խօսքովը Եկեղեցւոյ մէկ ու-
րիշ Հայրապետի մը, այս անգամ Արեւմուտքի, Ս. Օդոստի-
նոսի, որ օր մը այսպէս կ'եզրակայնէր իր խորհրդածութիւն-
ները. «Սիրեմք մեր Տէր Աստուածը իբրեւ մեր Հայրը, սիրեմք
նաեւ Եկեղեցին իբրեւ մեր մայրը»:

Ֆրանսերէն յորդորակ

Վենետիկի Պատրիարքական տաճարին մէջ տեղի ունեցած
այս հանդիսաւոր տօնախմբութեան առթիւ, հաւաքուած ենք հոս
արեւելքէն եւ արեւմուտքէն, սիրոյ անքակտելի զօդով մը միա-
յած: Շատ ժամանակէ ի վեր, բայց մասնաւոր մեր օրերուն՝
սաւելի կը խօսուի արեւմուտքի եւ արեւելքի մէջ դոյանալիք
հասկացողութեան մը մասին. այս միութիւնը ամէն ժամանակ
տեղի կրնայ ունենալ մի միայն Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ մէջ, որ
յարգելով հանդերձ իւրաքանչիւր ազգի մասնայատուկ սուսե-
լութիւնները, բնիկ սովորութիւնները, մշակութային յառաջ-
գիմութիւնները, կը միացնէ բոլորը աստուածային սիրոյ եւ
միութեան մը մէջ, ոչ միայն միջազգային, այլ պիտի ըսեմ՝
դերբնական միութեան մը մէջ:

Ահա՛ այս մեծ շնորհքն է որ ես այսօր կը խնդրեմ Ս. Մար-
կոսի բարեխօսութեամբ. որ ձեր յարումը Կաթողիկէ Եկեղեց-
ւոյն՝ ըլլայ միշտ աւելի ապրուած, միշտ աւելի կենդանի. մինչ
ձեզ կը հրաւիրեմ եռանդով երգելու Հաւատամքին մէջ, խըմ-
բերդին հետ. «Եւ ի մի միայն սուրբ կաթողիկէ եւ առաքելական
Եկեղեցի»:

Մեսրոպեան բարբառով

Իմ խօսքերս դուք հասկցած պիտի ըլլաք, ըլլայ իտալերէն,
ըլլայ ֆրանսերէն. բայց մեզի դժհացում տալու համար՝ որպէս
զի տեսնէք թէ՛ Ս. Եկեղեցւոյ մէջ ազգերը խորութիւն չեն բւ-

րեր, աղղերը բոլոր՝ սիրելի զաւակներն են, եւ մանաւանդ շայ Աղղը՝ որ Քրիստոսի սուրբ հաւատքը աղղովին ընդգրկելու մէջ՝ առաջինը եղած ըլլալու մեծագոյն պարծանքն ունի, մէկ երկու խօսք ալ ձեզի կ'ուղղեմ:

Ու նախ կ'ողջունեմ զձեզ հայրական սիրով. անոնք որ Վենետիկ են՝ տարակոյս չկայ թէ բախտաւոր են, ունենալով իրենց մօտ Ս. Ղազարի փարելի վանքը, հայրենիքի մէկ կտոր մը, ուր մշտամրմունջ աղօթքը կը բարձրանայ ամենանուիրական աւանդութիւններուն համաձայն մեր սիրելի Եկեղեցւոյ:

Ողջոյնս սիրոյ, ողջոյնս յարգանքի՝ որպէս զի մենք ալ Հայերս, ուր որ գտնուինք, միշտ արժանաւոր զաւակներ մեր Վարդանանց, անոնց սերունդն ըլլանք, որոնք սուրբ Եղիշէի բերնով եւ գրիչով մեզի աւանդած են՝ թէ «մեմք ունիմք իբրեւ մեր հայրը՝ Ս. Աւետարանը, եւ իբրեւ մայր՝ Կաթողիկէ Ս. Եկեղեցին»:

ՅՈՅՍ ՆՈՑԱ ԼԻ Է ԱՆՄԱՀՈՒԹԵԱՄԲ

Մուրատ-Ռափայէլեան վարժարանի մէջ

(Վեներտիկ, 25 Ապրիլ 1958)

Աննախընթաց հանդիպում

Եթէ ըսեմ որ յուզուած եմ, ըսելու կերպ մը չէ, սիրելի զաւակներս. բայց յուզումը որ կը զգամ այս պահուս՝ հպարտանքի յուզում է: Այնքան արժանաւոր կերպով վերյիշեցիք մեր աղգին դարաւոր պատմութեան ամէնէն սիրալի էջերէն, դրուագներէն մէկը. առաւօտեան աղօթքով՝ ի յիշատակ մեր Նահատակներուն, այս երեկոյեան հանդէսով՝ արտասանութիւն, խմբերգ, արձակ, ոտանաւոր...: Յիշատակի խօսք մըն ալ դուք կ'ուղղէք Մեղմէ, քանի որ պարագաներու բերումով՝ այս տարի ձեզի հետ կը կատարեմ այս ոգեկոչումը, Մուրատ-

Ռափայելեան վարժարանի մէջ: Իմ խօսքս ուրիշ բան չէ, բայց եթէ չեչտեւ քանի մը կարեւոր կէտեր եւ զանոնք յանձնել ձեր մանուկ սրտերուն, որոնք, վստահ եմ, աճելով այս տեսակ միջավայրի մէջ, զանոնք խկապէս արդիւնաւոր, տոկոսաբեր պիտի դարձնեն իրենց ապագայ կեանքին մէջ, որ Մենք կը մաղթենք ըլլայ երկար եւ երջանիկ:

Նահատակներու անմահութիւնը

Այս ոգեկոչումը, սիրելի զաւակներս, նախ եւ առաջ առիթը կու տայ Մեզի հաւատքի մը ներդրածութիւնը արտայայտելու զօրաւոր կերպով. հաւատքի մը արտայայտութիւնը, ներդրածութիւնը՝ անմահութեան մասին: Շատ ուղիղ կերպով կը պատշաճի Իմաստութեան Գրքին խօսքը. Յոյս նոցա լի է անմահութեամբ: Հաւատքի արտայայտութիւն՝ անմահութեան հանդէպ, մեր Նահատակներուն անհատական անմահութեան հանդէպ: Անոնք, երբ 1915ի Սարիլ 24ին, ստացան բնաջնջումի այդ դաժան վճիռը, անոնք՝ հայ քրիստոնեայ ազգին զաւակները, Զատիկական շրջանի մէջ ըլլալով, արդէն կրկնած էին ամէն օր — մեր Եկեղեցին Յիսուսի Յարութեան տօնը քառասուն օր կ'երկարաձգէ — եկեղեցիներու դմբէթներու տակ, տաճարներու մէջ, վանքերու մէջ ամէնուրեք՝ «Քրիստոս յարեալ ի մեռելոց», մեր յոյսը, մեր յարութեան դրաւականը: Անոնք իսկապէս այդպէս տողորուած էին իրենց անմահութեան յոյսովը, նահատակի պանծալիք:

Ուստի, սիրելի զաւակներս, անոնք որ անհաւատութեան մոլուցքէն տարուելով՝ կը ժխտեն անդենական կեանք, կը ժլտեն անմահութիւնը անհատներու, թոյլ տուէք որ ըսեմ, անոնք մարմնոյ դահիճներէն աւելի դահիճ կը դառնան. որովհետեւ դահիճը հոգին չի ոչնչացներ. դահիճը, դարաւոր դահիճը՝ միայն մարմինը կը փճացնէ, բայց հոգին կը սարսռայ անմահութեամբ: Անհաւատը կ'ըսէ թէ անհատին մահուամբ՝ ամէն ինչ կը վերջանայ, հոգին մէջ ամէն բան կը հաւասարի, դահիճը եւ նահատակը: Այս է ամենամեծ վիրաւորանքը: Բայց դուք,

Մենք կը ժխտենք. մեր հայրերու բերնով, մեր հայրերու հաւատքով. մենք, այս տեսակ օրերուն մանաւանդ, փարած Քրիստոսի յարութեան, յոյս մեր, Աստուած մեր, «Աստուած Հօր իմոյ փառաւոր արարից զնա», մենք կը վերակոչենք այդ հաւատքը եւ կ'ըսենք դարձեալ. մեր նահատակները յաջա դահիճներու կորսուեցան, անոնց շիրիմները մեղի անծանօթ կը մնան. բայց անոնց հոգիները անմահ են. անոնք որ նահատակուեցան Քրիստոսի Երկրպագելի անուան, իրենց հայրենիքին, իրենց հայրենական սրբութիւններու համար, անոնց հոգիները, այո՛, անմահ են. անոնք միացած են այն հոյլերուն, Վարդանանց հոյլերուն, որոնց յիշատակը Ս. Եկեղեցին ամէն տարի կը պանծացնէ ուրախութեամբ, որովհետեւ անոնց մէջ կը տեսնէ իր ալ տեւականութեան զրաւականը:

Հայ ցեղին անմահութիւնը

Բայց սիրելի զաւակներս, այս ողբերգութեամբ Ապրիլեան Նահատակներուն, ոչ միայն արտայայտութիւնն է հաւատքի՝ անոնցմէ իւրաքանչիւրին ի ծոց Աստուծոյ, այլ նաեւ արտայայտութիւնն է հաւատքի մեր ցեղին, մեր ազգին ալ տեւականութեան:

Այո՛, մենք այս տեսակ օրերուն մանաւանդ՝ հաւատքնիս կը վերանորոգենք: Ազգ մը որ դահիճներ կու տայ՝ կրնայ ոչնչանալ. բայց ազգ մը՝ որ նահատակներ կու տայ, որ հանճարներ կու տայ՝ չի մահանար, չի մեռնիր. փոթորիկը կրնայ անցնիլ, կրնայ ճիւղեր կտրել, բայց բունը պիտի մնայ. եւ Աստուծոյ օրհնութեամբը, եւ ազգին զաւակներուն ուղեւորութեամբը, միութեամբը՝ պիտի տեսէ, պիտի յարատեւէ, պիտի գրաւէ միշտ ազգերու հոյլին մէջ իր արժանաւայել տեղը:

Կտակ եւ խոստում

Սիրելի զաւակներս, հաւատքի արտայայտութիւն մըն է որ կը կատարենք. բայց միւսնոյն ժամանակ այսօր առաջադրութիւններու նորոգման օր մըն է:

Մենք հաւատարիմ պիտի մնանք, պիտի ըսէք, սիրելի մանուկներ, երիտասարդներ, մեր նահատակներուն ուխտին եւ կըտակին. հաւատարիմ պիտի մնանք մեր լոյս հաւատքին: Ու վստահ կընաք ըլլալ՝ որ հաւատքի լոյսն է որ այնքան աւելի բարձրացուցած է մեր Հայ Ազգին բնատուր ձիրքերը: Դուք պիտի վերանորոգէք, ուրեմն, ձեր ուխտը՝ հաւատարիմ մնալու Քրիստոսի աստուածութեան – որու մասին այս առաւօտ կը խօսէինք Ս. Մարկոսի մէջ – եւ անոր բոլոր հետեւանքներուն: Դուք պիտի վերանորոգէք ձեր ուխտը՝ հաւատարիմ մնալու անոր պատմութեան ուսումնասիրութեան, անոր լեզուին պահպանութեան, անոր երգին ներդաշնակութեան:

Բայց այս երկրորդ մասը, դուք թերեւս պիտի ըսէք, որ Մուրատ-Ռափայէլեան Վարժարանի մէջ աւելորդ է. այդ ամէնը մենք ունինք արդէն: Ծիշտ է, սիրելի զաւակներս, ունիք, եւ ատոր համար դուք երջանիկ էք, որ այս տեսակ միջավայրի մէջ կը դնուիք. սակայն դուք պէտք է որ արժէքաւորէք այն բոլոր ջանքերը՝ որ կը թափուին ձեր վրայ. դուք կը մնաք իբրեւ յոյսը ոչ միայն ձեր ընտանիքներուն, որոնք կը դուրդուրան ձեր վրայ, այլ կը մնաք նաեւ յոյսը մեր Ազգին. ու ահա այդ առաջադրութիւնները նորոգելով՝ դուք պիտի վճռէք որ ձեր փութաջանութեամբը, ձեր չարքաշութեամբը, ձեր զոհողութեան հոգիովը պիտի տասնապատկէք, հարիւրապատկէք այն բոլոր ջանքերը՝ որ կը թափուին ձեր վրայ:

Գնահատանք ու մաղքանք

Եւ ասով կ'անցնինք հայրական զնահատանքի Մեր խօսքը ուղղելու ամբողջ Միսիթարեան Միաբանութեան: Մեզի խորապէս ծանօթ են այն բոլոր զոհողութիւնները՝ որ կ'ըլլան Միաբանութեան կողմէ, վարդապետներու կողմէ, որոնք միայն դիտութիւն չէ որ կը ջամբեն ձեզի, միայն դաստիարակութիւն չէ որ կու տան ձեզի՝ այդ զաւարներէն որ պահպանութեան ու պաշտամունքի մէջ, այլ իրենք զիրենք կը զոհեն ձեզի համար:

Անոնք կը սպասեն երախտադիտութեան, անշուշտ, որով-

հետեւ ձեր կողմէն երախտադիտութիւնը նշան է որ իրապէս կ'օգտաւործէք ձեզի աւանդուած դասերը: Անոնց վարձատրութիւնը, անոնց ակնկալած վարձատրութիւնը Աստուծմէ է. անոնք վստահ կրնան ըլլալ՝ որ իրապէս ունին իրենց վրայ Աստուծոյ օրհնութիւնը, ունին զնահատանքը Սուրբ Եկեղեցւոյ և երախտադիտութիւնը բոլոր Ազգին. անոնց է Մեր մաղթանքը յանձին Գրպծ. Աբրահօր, որ ամենաբարին Աստուած բազմապատկէ ուժերը, այսպէս նուիրուող ուժեր, որպէս զի ձեր միջոցաւ ալ, ասուարաչափ թուով, հայ ազգին էջերը կերտուին լուսապայծառ:

Հանդիսաւոր երդում

Սիրելի զաւակներս, ես պէտք էի որ ձեզի ներկայացած ըլլայի ուրիշ տարազով. պարագաները այնպէս բերին՝ որ ներկայանամ ձեզի արիւննաների (կ'ակնարկէ ծիրանիին, որով նոյն առաւօտ մասնակցած էր Ս. Մարկոսի մէջ տեղի ունեցած եկեղեցական արարողութիւններուն): Նշան մըն է ասիկա – ձեր կողմէն կը խօսիմ, ձեր սրտէն կը խօսիմ – որ եթէ երբեք դաժան թշնամիներ յարձակին դարձեալ այս նուիրական դաղափարներուն դէմ, որ հայութեան փառքն ու պարծանքն են, – Աստուծոյ Քրիստոսի սիրոյն եւ մեր Ազգին յարումին, – մենք, սիրելի զաւակներս, պատրաստ ենք նորէն արիւնոտելու, բայց ոչ դաւաճանելու:

ԴՐՈՒԱՏԻՔ ՄԵԾ ՍԵՐԱՍՏԱՑԻՒՆ

(Ս. Ղազար, 27 Ապրիլ 1958)

Շնորհակալու իղձեր

Իրապէս դժուար է այս տեսակ հանդէսի մը առթիւ խօսք առնել, ոչ թէ որովհետեւ զաղափարները կը պակսին, այլ որովհետեւ անոնք հեղեղանման կը յորդին: Բայց եւ այնպէս խօսք մը կը խնդրուի Մեզմէ:

Առաջին խօսքը կ'ուղղեմ Ձեր Գրպած. Արքահօր, շնորհակալութիւն յայտնելու այն արտայայտութիւններուն համար՝ որ իր անկեղծ ու սիրավառ սրտէն կը բխին, ուղղելով Մեր խոնարհ անձին: Ստուգիւ այսօր հոս ոչ մէկ դովասանք պէտք է որ լսուի, Մխիթար Արքահօր դովասանքը ամէնուս սիրտը անսահման ուրախութեամբ, հրճուանքով կը լեցնէ, որովհետեւ ամէնքս ալ կը զգանք որ անոր հոգեւոր զաւակներն ենք: Հօր մը փառարանութիւնը դովասանքն է, պարծանքն է անոր զաւակներուն:

Բայց ես ալ փոխադարձաբար ունիմ իմ հայրական դնահատանքի խօսքը առ Գրպած. Արքահայր. ինծի համար քսանամեայ Պատրիարքութիւն, Գերապայծառն ալ ունի աւելի քան քսանամեայ Արքայութիւն: Շինարար դեր կատարեց ան, հոգեպէս շինարար. ատիկա սրտերու դադտնիքն է. բայց ոչ այնքան ալ դադտնիք, որովհետեւ Մեղի ծանօթ է այն խաղաղ մըթնոլորտը՝ որ կը տիրէ վանքին մէջ, Մխարանութեան մէջ. անոր վկայ են բոլոր վարդապետները, հոս ներկայ եւ առաքելութեանց մէջ ցրուած: Շինարար դործ՝ նաեւ զգալի արտաքստապէս. անոր համար այլեւս սրտերու խորը երթալու պէտք չկայ. արդարեւ ինծի համար մեծադոյն հրճուանքը եղաւ հոս գալով՝ տեսնել կղզեակը կրկնապատկուած, այնքան զեղեցիկ կերպով եւ այնքան զեղեցիկ հեռանկարներ պարզելով մեր առջեւ: Հոգեպէս այս մեծ կղզին, այժմ նիւթապէս ալ մեծցած, դրաւական մըն է որ դործունէութիւնն ալ շատ աւելի պիտի ընդարձակուի. պիտի ընդարձակուի, մեր մաղթանքն է, ոչ միայն մեր Հայութեան մէջ ի սիւրբ աշխարհի, այլ նաեւ մեր մայր Հայրենիքին մէջ, որ կը բարդաւաճի, պիտի ըսեմ զիտական ամէն մարդի մէջ, սակայն կարօտ է հոգեպէս. ատիկա պիտի կարենայ լեցնել Մխիթարի շունչը, եւ այն ատեն է որ հայ ժողովուրդը եւ հայ հայրենիք պիտի կարենան ըլլալ արժանաւոր սերունդներ մեր պանծալի նախնիքներուն, որոնց համար հայրենի զաւառը պէտք է որ միշտ մնայ աստուածասէր, հայ ժողովուրդը միշտ քրիստոսասէր. ու այդ հաւատքէն ոչ ոք պիտի կարենայ զմեզ խախտել, ինչպէս գրած են մեր հայրերը:

Անմոռանալի օրեր

Եւ այժմ, սիրելի զաւակներս, հաճելի է Մեղի կրկնել Մեր խորունկ դոհունակութիւնը այն բոլոր ստուգումներուն համար, որոնց մենք ականատես եղանք այս քանի մը օրուան մէջ, հոս մեր բնակութեան ընթացքին:

Մեր հասնելուն յաջորդ օրը գացինք Ս. Մարկոս, Հայու-թիւնը ներկայացուցինք ազգով ու ցեղով, լեզուով ու ծէսով տարբեր ժողովուրդի մը մէջ. եւ կատարեցինք պատուով ու պարծանքով, առանց որեւէ բան պակսեցնելու մեր հայկական ազգային աւանդութիւններէն. հայերէն խօսքն ալ լսելի ըրինք Ս. Մարկոսի բեմէն. թերեւս առաջին անգամն էր այդ:

Նոյն օրը ներկայ դոնուեցանք ձեր քովը, սիրելի զաւակներս, եւ ուրախութեամբ միասին ողելոյցեցինք մեր պանծալի նահատակներուն յիշատակը. յուզուեցանք անշուշտ, ըսի որ յուզումը հպարտանքի յուզում էր. եւ հրճուեցանք, սիրելի զաւակներս, որովհետեւ ձեր մէջը տեսանք նորաբողբոջ սերունդը՝ որ կը հասնի նուիրումով այդ զաղափարականներու ոչ միայն կերտումին, այլ նաեւ ճառագայթումին:

Ներկայ դոնուեցանք Ս. Պատարագին, անմահ Ս. Պատարագին. հոն այլեւս բարձր ու երկնային աշխարհ մը փոխադրուեցանք: Պարագանքը այնպէս բերին, չեմ կարծեր որ ամէն բան Մենք նախատեսած ըլլայինք, որ ճիշտ Մխիթար Արքահօր մահուան, երջանիկ մահուան տարեգարձին հետ զուգագիւպէր: Եւ այնքան հանդիսաւոր երգեցողութիւն, սքանչելի ծիսակատարութիւն, հիացում խլելով օտարներէն իսկ, որոնք ներկայ էին:

Մխիթարի պատկերը

Բայց դժուար է ամէն բան թուել. պիտի ըսեմ որ ես ալ ուխտաւորի մը նման եկած եմ. առաջին անգամը չէ, բայց դարձեալ ուխտաւորի պէս եկած եմ: Մխիթար Արքահօր հանդէսը իմ զգացումներս շատ հեռաւոր տարիներէ ի վեր ծնունդ առած են, երբ հաղիւ հասած էի կիսասարկաւազութեան, 20-21 տա-

րեկան էի՝ երբ կարգացի Մխիթար Արքահօր վարքը, այնքան շնորհալի կերպով, այնքան ապրուած կերպով դրուած Հ. Յովհաննէս Թորոսեանի դրչով, որուն հանդէպ մեծ յարգանք ունեցած եմ, որուն յիշատակը օրհնութեամբ է իսկապէս: Առաջին անգամն էր որ իմ առջեւ կը պարզուէր Մխիթար Արքահօր իսկական դէմքը. անոր դադափարականին, որ իմ առջեւ կը դրուէր, խլրտումները կը զգայի իմ մէջս. բայց չէի դիտեր ձեւաւորել, կերպաւորել. այդ ընթերցումը դրաւ իմ առջեւ անոր բանաձեւումը սքանչելիօրէն: Եւ այն օրէն ի վեր, սիրելի զաւակներս, այդ զբաղումները յարգանքի, մեծարանքի, նուիրումի, հպատակութեան պիտի ըսեմ, տարիներուն հետ միշտ աւելի ընդարձակուած են, միտնդամայն ցաւ մը բերելով Մեր սրտին մէջ, վիշտ մը, իրական տառապանք մը, որ կը յուզէ Մեր սիրտը. վիշտը, տառապանքը, սիրելի զաւակներս, որ Մխիթար չհասկցուեցաւ: Ի՞նչ պիտի ըլլար մեր վիճակը – քաղաքական մարդէ դուրս, անոր մէջ մեր փոքրիկ ազդին ոյժը դրեթէ աննշան է – ներքին աշխարհի մէջ, ուր մենք տիրապետող կրնանք ըլլալ, ուր Հայը իր ճակատագիրը կրնայ կերտել: Ի՞նչ եղած պիտի ըլլար մեր վիճակը այսօր, 250 տարիներու ընթացքին, եթէ իսկապէս այդ լուսաւոր ուղիէն ընթացած ըլլայինք: Թողունք նոյնիսկ ժողովուրդը. եթէ Ս. Ղազարի վանքի նման քանի մը ուրիշ վանքեր եւ շատ աւելի կրնային ըլլալ – ունեցած ըլլայինք: Մեր Հ. Կարապետ Ամատունի Վրդ.ը վերջերս Հռոմի մէջ տուած բանախօսութեան մը ժամանակ կ'ըսէր՝ թէ Լղած են շրջաններ, Երբ 2.000 վանքեր ունեցած ենք մենք: Եթէ երկու հազարին մէջէն ըսենք երկու հարիւր կամ նոյնիսկ քսան վանքեր ունեցած ըլլայինք մենք՝ ներշնչուած Մխիթար Արքահօր զադափարականէն, ընթացող անոր լուսաւորի շաւիղէն, Հայութեան համար ի՞նչ հարստութիւն, ի՞նչ ճոխութիւն ամբարուած պիտի ըլլար:

Սիրելի զաւակներս, այս յուզումը, այս վիշտը, այս տառապանքը, բացարձակապէս զմեզ ո՛չ ամլութեան կը մատնէ, ո՛չ վհատութեան, այլ կը մղէ զմեզ, մանաւանդ այս ոգեկոչումով, նորոգելու մեր առաջադրութիւնները, հաւատարիմ

մնալու, ինչպէս քիչ առաջ կ'ըսէր Գրպօ. Աբբահայրը, Մխիթար Աբբահօր կտակին, որ անմահ կտակ է:

Մխիթար Աբբահօր դործը Ս. Աստուածամօր մէկ եղիցիով ստեղծուած է: Այդ եղիցին յարատեւ կը կրկնուի. բաւ է դտնէ մեր մէջ այն զոհողութեան, այն նուիրումին համապատասխան ընթացքը, որով օժտուած էին Մխիթար Աբբահայր եւ իր զաւակները այս երկու հարիւր տարիներու ընթացքին:

Սիրելի զաւակներս, երբ կարդացի Մխիթար Աբբահօր վարքը, իմ առջեւ պատկերացաւ անոր հոգին իբրեւ մարմնացումը աւետարանական խօսքին. ան արդարեւ ներկայացաւ իբրեւ ապրումը աստուածային այն պատգամին, որով մեր Տէրը Յիսուս, փակելով իր մեծագոյն ճառերէն մէկը կ'ըսէր. «Խնդրեցէք նախ զարքայութիւն Աստուծոյ եւ զարքայութիւն նորա, եւ այդ ամենայն յաւելցի ձեզ» (Մատթ. 2. 33):

Մխիթար Աբբահայր՝ սուրբի տիպար

Սուրբը այն չէ, սիրելի զաւակներս, որ կ'անտեսէ, կը ժխտէ ժամանակաւոր բարիքները, բնական արժէքները, որոնց մէջ անտարակոյս մեծագոյնը՝ հայրենիքն է, ներշնչաբանը այնքան առաքինութիւններու: Սուրբը կը նուիրագործէ ամէն ինչ. աւելի բարձր մակարդակի կը վերափոխէ. սուրբը այդ արժէքներուն մէջ կը դնէ աստիճանաւորում, ենթարկում: Սուրբին համար միակ բացարձակ բանը որ կայ՝ Աստուած է, Աստուած՝ ինչպէս որ մեզի յայտնուած է իր Միածին Որդւոյն միջոցաւ, որ եկած է եւ իր մարդեղութեամբը ամէն ինչ տեսակ մը աստուածացումի բարձրացուցած. նիւթը, մարմինը անզամ, այսօր, յանձին մեր աստուածային Փրկչին, աստուածային պատիւներու արժանացած է:

Այսպէս, սիրելի զաւակներս, Մխիթար Աբբահայր իրական սուրբ, տիպար սրբութեան, ամէն բանէ վեր սիրելով Աստուած, աստուածային Փրկիչը եւ անոր ամէնօրհնեալ Մայրը, այն սիրոյն մէջ զտաւ զաղտնիքը տոկունութեան եւ բեղմնաւորութեան, որով առաջ բերաւ զրական աշխարհի մէջ, հայրենասիրական մարդի մէջ այն բոլոր կոթողները՝ որոնք այսօր ոչ մի-

այն Մխիթարեան Միաբանութեան, այլ Հայութեան պարծանքն են: Սուրբը ա՛յս է: Սուրբը չի նշանակեր փակուիլ սոսկ աղօթքով, չի նշանակեր աշխարհէն խոյս տալ միայն, այլ կը նշանակէ աղօթքի մէջ կերտուիլ, բոցավառուիլ ներքին ասպարէզի մէջ, այդ աստուածային լոյսը հաղորդելու համար շուրջը:

Օրհնեալ է անոր յիշատակը: Սիրով կը ձայնակցիմ Դրպօ. Արքահօր՝ թէ ամէնուս բաղձանքն է, մաղթանքն է՝ որ օր մը ոչ թէ դերկմանին մէջ, այլ խորաններու վրայ բարձրացած տեսնենք Մխիթար Արքայաւորը, եւ անոր խորանին առջեւ կարենանք պատարագել. կը մաղթեմ որ ես ալ տեսնեմ, մենք ալ տեսնենք: Բայց մենք ճերմակ ենք մօրուքով (ակնարկելով շուրջի տարեց վարդապետներուն), տարիք առած ենք. բայց դուք, սիրելի զաւակներս, տեսնէք այդ երջանիկ օրը, եւ մտքերնիդ բերէք այսօրուան Աւետարանին խօսքը, որով կը փակեմ. «Նա էր ճրագն որ լուցեալ էր եւ ծագէր» (Յովհ. Ե. 35): Մխիթար Արքայաւոր Ս. Աստուածամօր Եղիցիով լուցուած վառուած ճըրպան էր, կը ծագէր, պիտի շարունակէ ճառագայթել Զեր միջոցաւ, Մեր միջոցաւ:

ԿԱԹՈՂԻԿԷ ԱՌԱՔԵԼՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Պրիւֆսէլի Համաշխարհային Յուցահանդէսին Քահ. քաթմին մէջ

(20 Նոյ. 1958)

Առաքելութեան վայրը եւ նպատակը

Մեզի համար մեծ ուրախութիւն մըն է զալ հոս, Պրիւքսէլ, ու բերել մեր օժանդակութիւնը — առաքելական օժանդակութիւն — ցուցահանդէսին ընդհանուր բնաբանին ընդլայնման, այն բնաբանին՝ որ կը յորջորջուի «հաշուեկշիռ աշխարհի՝ աւելի մարդասէր աշխարհի մը կերտութեան համար»:

Այս փայլուն ցուցահանդէսը, որ այնքան յաջողապէս կը հրաւիրէ զանդուածներուն ուշադրութիւնը վաղուան աշխարհի

ընդհանրական եւ միանգամայն այլադաս մշակոյթները արտայայտող հեռանկարներու վրայ, պէտք է, այս վերջին տարիններուն իրադործուած տպաւորիչ քեֆնիֆ յառաջդիմութիւններէն զատ, մատնանշէ նաեւ՝ անսահման կարիքները նուազ առանձնաշնորհեալ մարդկային բաղմամբիւ հասարակութիւններու, որոնք երբեմն զուրկ են նոյնիսկ կեանքի ամէնէն հարկաւոր միջոցներէն։ Պէտք է նաեւ մատնանշէ, ոչ միայն այդ երկիրներու մէջ՝ Ֆիլիպինական եւ նիւթական բարօրութեան մարզին մէջ իրադործուած քեֆնիֆ նուաճումները, այլ նաեւ՝ աւելի հիմնապէս մարդկային այն զործունէութիւնները, որոնք նպատակն է զարդացնել հոգեկան արժէքները — ասոնց վրայ հիմնելով մշակութային կեանքը — եւ կատարելագործել մարդկային անհատը, որպէս զի կարենայ ներդաշնակօրէն սատարել տեղական կեանքի զարգացման։

Մեր միտքն է՝ այս բանախօսութեան ընթացքին խօսիլ նուազ առանձնաշնորհեալ այն մարդկային հասարակութիւններուն եւ այն երկիրներուն մասին՝ որոնք ՄԱԿի կազմակերպութիւններուն կողմէ կը յորջորջուին «տնտեսապէս շատ յետամընաց» եւ որոնք գրեթէ կը համապատասխանեն մեր առաքելական երկիրներուն։ Նոյնպէս կ'ուզենք համառօտ կերպով բացայայտել այն մարդկային յառաջդիմութիւնները, որոնք արդիւնք են այդ երկիրներու մէջ զործող առաքելներուն եւ որոնցմով լաւագոյն կեանքի պայմաններ կը ստեղծուին։

Ամէն ինչ հոս կը նկատենք զուտ եկեղեցական եւ առաքելական տեսակէտէն։ Արդ, ըսենք անմիջապէս, Եկեղեցին, թէպէտ իր տեղը կը զբաւէ մարդկային սլաւմութեան մէջ, սակայն չի պարփակուիր մարդկային քաղաքակրթութիւններու ծիրին մէջ։ ան զործ ունի մարդոց հետ, եւ ոչ թէ քաղաքակրթութիւններու եւ մշակոյթներու հետ։ Այսուհանդերձ, հաւատացեալներու հոգիին մէջ զննելով փրկութեան եւ աստուածային կեանքի թթիւմը, ան խորապէս կը զարդացնէ այն շարժումը՝ որ մարդկութիւնը կը մղէ մարդկային եւ նիւթական յառաջդիմութիւններ իրադարձելու։

Առաքելական զործունէութիւնը ունի իրրեւ յատուկ նպա-

տակ՝ տարածելու Ընդհանուր Եկեղեցին աշխարհի բոլոր չըրջաններուն մէջ: Անոր բնոյթը – առաքելական – մեղի կարելի պիտի դարձնէ, յատուկ կերպով, մարդկային յառաջդիմութեան այն կարեւոր աղբակները, որոնք կը բխին առաքելութեան զործունէութենէն: Նոյնպէս, անոր նպատակը – Եկեղեցին ընդարձակել – մեղի պիտի ցուցնէ՝ թէ Ս. Եկեղեցին որքան խորապէս կը յարդէ հեթանոս ժողովուրդներու այլազան քաղաքակրթութիւնները եւ մշակոյթները:

Առաքելութիւնը՝ ազդակ մարդկային ընկերութեան զարգացումին

Առաքելութիւնը, եկեղեցական այն զործունէութիւններէն է, որոնց նպատակն է հրաւիրել բոլոր մարդիկը՝ հետեւելու Քրիստոսի, փրկութեան այն ճամբուն մէջ, զոր ինք մատնանշած է: Ստուգիւ, առաքելութեան նպատակն է բոլոր մարդիկը Ս. Եկեղեցւոյ առաջնորդել: Ս. Պօղոս կը յայտարարէ՝ թէ իր ընդունած առաքելութեան նպատակն է՝ «բոլոր հեթանոսները առաջնորդել հաւատքի հնազանդութեան» (Հռոմ. Ա. 5):

Առաքելութիւնը, որուն մասին կը խօսինք, չի զբաղիր հաւատացեալներով, այլ՝ ոչ-հաւատացեալներով, զորս կը հրաւիրէ մուտք գործելու Ս. Եկեղեցւոյն մէջ: Այս հրաւերը կը մերժէ ամէն ստիպում. «Ոչ ոքի կարելի է պարտադրել կաթողիկէ կրօնքը», կը սահմանէ Եկեղեցական Իրաւագիրքը (Կանոն 1351): Նոյնպէս, առաքելութիւնը չի նկրտիր ազանդամուրթեան ուղիով, այլ կը ջանայ միայն յառաջացնել մարդոց հոգեւոր բարիքը. արդ, որպէս զի այս բարիքը ձեռք ձգեն, մարդիկ պէտք է փարին Քրիստոսի եւ մաս կադմեն անոր Խորհրդական Մարմնոյն՝ Ս. Եկեղեցւոյ: Առաքելը, Քրիստոսի անունով եւ անոր հետ կու դայ «փրկելու կորսուածը (Մատթ. ԺԸ. 11), տալու կեանքը եւ զայն առատութեամբ տալու» (Յովհ. Ժ. 10):

Առաքելութիւնը կը զործադրուի մարդուս կրօնական խնդրին առջեւ պարզելով Քրիստոսի անձը եւ անոր կենարար

պատգամը՝ Ս. Աւետարանը: Մարդիկ դարձի կը հրաւիրուին՝ Ս. Աւետարանի հրապոյրով եւ առաքեալին անձնական վկայութեան համոզիչ ուժով:

Ինչպէս որ Ս. Պօղոս՝ «Աւետարանը հռչակելով» եւ «վկայելով» որպէս զի մարդիկ Աստուծոյ դառնան»՝ կը քարոզէր միջերկրականեան աշխարհին, այսպէս ալ առաքեալները, ամբողջ աշխարհի մէջ կը դործեն իրենց կեանքին վկայութեամբ եւ իրենց քարոզութեամբ:

Ի նպաստ անհատին

Դարձը՝ Ս. Եկեղեցւոյ ծոցին մէջ, որ առաքելութեան նըպատակն է, կը վերաբերի լոկ կրօնական մարդին, սակայն, ան՝ մարդկային կարգի կարեւոր արդիւնքներ առաջ կը բերէ, զարդացնելով անհատին անձնաւորութիւնը եւ պատճառելով ժողովուրդներու յառաջդիմութիւնները:

Ան, որ իր սրտին մէջ կ'ընդունի փրկաւէտ վարդապետութիւնը – Ս. Աւետարանին –, անմիջապէս կը ձեռնարկատուի այն ստրկացուցիչ վախէն, որ յառաջ կու գայ մարդկային կեանքի ճշմարիտ իմաստին շուրջ տարակոյսէն:

Ան մաքուր սրտով կը հետեւի Քրիստոսի: Հետեւարար պէտք է ջանայ դիմադրել եւ անձնատուր չըլլալ անարդ բնազդներուն, ատելութեան, զրպարտութեան, վրէժխնդրութեան, անարդարութեան եւ անգթութեան զկացումներուն, որոնք կը միտին հիմնովին եղծանելու անձնաւորութիւնը եւ քաղաքակրթութիւնը:

Գիտակից՝ իր մարդկային արժանապատուութեան, որ վերականգնուած եւ կատարելագործուած է Քրիստոսի միջոցաւ, ան դիտէ թէ մարդկային անձը նիւթական աշխարհէն բարձր է եւ թէ անկապտելի իրաւունքներ ունի պաշտպանելիք՝ ընկերութեան երբեմն չափազանցեալ հակակռիւն դիմաց – ըլլայ ան ցեղախմբական, նահապետական եւ կամ բռնապետական –:

Կանչուած ըլլալով հետեւելու Քրիստոսի, Բաքի Հովիւին փառախօսին մէջ, ուր կը տիրէ բոլոր մարդոց հանդէպ աստուա-

ծարանական սիրոյ մեծ օրէնքը, անոր (դարձի եկող հեթանոսին) անձնաւորութիւնը կը մղուի ուրիշներու ծառայութեան, ձերբազատուելով ամբարտաւան, կոպիտ կամ խորամանկ Եսասիրութենէ. «Թող ոչ ոք, կը զրէ Ս. Պօղոս, փնտռէ իր անձնական շահը, այլ ուրիշինը» (Ա. Կորնթ. Ժ. 24):

Ի նպաստ հաւաքականութիւններու

Ս. Եկեղեցին հօր թթխմոր մըն է, ոչ միայն մարդկային անհատին համար, որուն բնատուր յատկութիւնները կը զարգայնէ, այլ նաեւ քաղաքակրթութիւններու՝ զորս կը ձեւափոխէ հիմնովին այն քրիստոնէական սկզբունքներուն միջոցաւ, որոնք հաւատացեալներու բարոյական կեանքին հիմը կը կազմեն: Եսասիրա զայն նախատեսած էր հետեւեալ առաքելական մարդարէութեամբ. «Ձեզի հետ պիտի կնքեմ յաւիտեական դաշինք մը... պիտի կանչէմ ժողովուրդ մը, գոր չէիք մանչնար, անծանօթ ազգերը պիտի վագեմ դէպի ձեզ...: Ինչպէս որ անձրեւը եւ ձիւնը երկիւմէն կ'իջնեն եւ չեն վերադառնար՝ երկիրը ոռոգելէ, զայն բեղմնաւորելէ եւ անոր հունտը բուսցնելէ առաջ, որպէս զի ցանոդին տայ սերմը եւ ուտելիք հացը՝ այսպէս ալ իմ շրթներէս ելած խօսքը չի վերադառնար ինծի, մինչեւ որ չբերէ իր արդիւնքները...» (ԾԵ. 3-11):

Դարձի փրկարար արդիւնքները զանազան մարգերու մէջ

Դարձի արդիւնքները, կը նպաստեն հաւաքականութիւններու զարգացման քաղաքակրթութեան զանազան մարդկերու մէջ:

Ընտանեկան մարդին մէջ, քրիստոնէական սկզբունքները, մարդկային ընկերութիւնը առողջ հիմերու վրայ կը հաստատեն, յատկապէս չեղտելով սեռերու հիմնական հաւասարութեան եւ կնոջ արժանապատուութեան եւ անոր հանդէպ տածելիք յարգանքին վրայ:

Կինը չատ մեծ երախտապիտութեան պարտք մը ունի Ս. Եկեղեցւոյ հանդէպ, որովհետեւ սա զրեթէ ամէնուրեք բար-

ձրացուց անոր մակարդակը, որ կը համապատասխանէր շատ յաճախ ստրուկի եւ կամ ընկերային կեանքի մէջ անչափահասի մակարդակին :

Նոյնպէս քաղաքակրթութիւնը շատ բան կը պարտի կնոջ, այդ ընտիր կիներուն, որոնք՝ ղիտակից իրենց անխոխարինելի եւ նախախնամական դերին, աղբաժ են մարդկութեան ընկերային զարգացումին վրայ, դնելով զգայնութեան, փափկանք-կատութեան եւ մարդասիրութեան դրոշմը մարդկային հաստատութիւններու եւ փոխ-յարաբերութիւններու մէջ :

Նոյնպէս, կնոջ վիճակը ազնուացնելով, Եկեղեցին յաջողած է առողջ հիմքու վրայ դնել ընտանիքը, յատկապէս շնորհելով ազատութիւն՝ կողակցին ընտրութեան մէջ, եւ պաշտպանելով ամուսնութեան միութիւնն ու անքակտելիութիւնը :

Տնտեսական մարդին մէջ, ըստ Ս. Եկեղեցւոյ վարդապետութեան — զոր կը տարածեն նաեւ առաքեալները — աշխատանքը պատուաբեր է որքան որ խոնարհ երեւի. պատուաբեր է աշխատաւորական պարտաճանաչութիւնը, ընկերոջ ծառայութիւն մատուցանելու փափաքը եւ հաւաքական շինարար ջանքը՝ բարձրացնելու համար ընկերութեան կեանքի մակարդակը :

Ընկերային մարդին մէջ, քրիստոնէական հոգին՝ կը բնաջրնջէ հետզհետէ ստրկութիւնը եւ անլթութեան ու ստրկացման ամէն տեսակ կերպերը : Առաքինութիւններու եւ յատկապէս եղբայրսիրութեան զործագրութիւնը կ'ազնուացնէ ընկերային յարաբերութիւնները, հաւաքականութիւններու ծիրին մէջ :

Հաւատքը՝ պատմութեան մէջ Աստուծոյ ազդեցութեան, լաւատեսութեան աննման աղբիւր մը կը դառնայ եւ մեծապէս կը սատարէ մարդկային զարգացման :

Վերջապէս, միջադեպին յարաբերութիւններու ա'յնքան կարեւոր մարդին մէջ, Ս. Եկեղեցին առաջնակարգ ազդեցութիւն մը ունի, քանի որ այդ յարաբերութիւններու հիմը կըրնայ ըլլալ միայն ընդհանրական եղբայրութիւնը. ան՝ մտքերը եւ սրտերը կը հրաւիրէ բաղձալու զանազան ազդերու միջեւ եղբայրական շինիչ կապերու հաստատումը, ինչ որ անհրա-

Ժեշտ սլալման է՝ որպէս ղի ալսօրուան ալնքան կարեւոր միջադ-
դային կաղմակերպութիւնները կարենան ազդու կերպով դոր-
ծել:

Ահա՛, համառօտ կերպով նշեցինք այն կարեւոր ազդակներ-
ը, որոնք կը բխին դարձէն առ Քրիստոս եւ առ Եկեղեցի,
եւ որոնք կը պատճառեն անհատներու եւ ազգերու ազնուացու-
մը եւ յառաջդիմութիւնը: Երբ մէկը, լսելով Քրիստոսի ձայնը՝
որ կը հնչէ առաքեալին միջոցաւ, կ'ընդունի անոր վարդապե-
տութիւնը եւ դարձի կու դայ, անտարակոյս կը գտնէ շիտակ
ճամբան՝ որ կը տանի երկնային իրականութիւններուն. սա-
կայն, միեւնոյն ատեն, ան կը խոստանայ – սպասելով միան-
դամայն միութեան երկնային փառքին մէջ – իր կարողութեան
չափով սատարելու երկրիս վրայ մարդոց բարօրութեան: Այս
էր որ Յովհաննէս Ոսկերեան կ'արտայայտէր հետեւեալ ըս-
քանչելի տողերով. «Պէտք է, անտարակոյս, բաղձնաբերկիմ
եւ անապարեմաբ հասնելու համար. սակայն, մինչ այդ, պէտք
է ջանաբերկեան կեանք մը ցուցաբերել այս աշխարհի մէջ:
Անտարակոյս պէտք է բաղձնաբերկիմ եւ երկնային իրերը,
սակայն, որքան որ երկիմք տակաւին մեզի շնորհուած չէ,
Քրիստոս մեզի կը հրամայէ երկիրը երկիմքի վերածելու, ապրե-
լու եւ խօսելու երկրի վրայ՝ ինչպէս որ պիտի ընենք երկիմքի
մէջ: Կը տեսնէ՞ք. Աստուած կը խնդրէ մեզմէ ամէն մէկէն՝
ամբողջ աշխարհի հոգը զգալ մեր աղօթքը կատարած պահուն:
Որովհետեւ Ան չառվեցուց մեզի ըսել. «Թող կամեղ իրագոր-
ծուի իմ մէջ», կամ «մեր մէջ» այլ՝ «քող կամեղ իրագործուի
ամէն տեղ, աշխարհի վրայ»: Հոն է որ պէտք է ջնջել մոլու-
քիւնը եւ տարածել առաքիմութիւնը, եւ գայն այնպէս ծաղկե-
ցնել՝ որ աշխարհը այլեւս նմանի երկիմքի» (Յունական Հայրա-
բանութիւն, հատ. ԽԷ. 279–280):

Ս. Եկեղեցին կը յարգէ զանազան մշակոյթները

Առաքելական դործունէութիւնը՝ ունի իբրեւ նպատակ՝ աշ-
խարհի դարձը. ասոր հետեւանքներէն մէկն է ազգերու զարգա-
ցումը զանազան կարեւոր մարդերու մէջ: Անոր նպատակն է

կաթողիկէ Եկեղեցին տարածել աշխարհի բոլոր շրջաններուն մէջ:

Երբ Եկեղեցին կը հաստատուի որոշ տեղական հաւաքակա-
նութեան մը մէջ, կենցաղի եւ զարգացումի բնականոն միջոց-
ներով, առաքելական գործունէութիւնը — մեր իմաստով — կը
դադրի այլեւս, որքան որ ընդհանուր իմաստով առաքելութիւ-
նը պիտի շարունակուի, որքան ատեն որ պիտի գտնուին մար-
դիկ, զորս պէտք է դարձնել — կամ երբեմն ալ՝ վերադարձնել
— Ս. Եկեղեցւոյ ծոցը:

Սակայն, երբ մէկը նկատի առնէ թէ ինչպէս առաքելու-
թիւնը Եկեղեցին կը տարածէ, կը նշմարէ թէ ինչպէս կը յար-
զուին զանազան մշակոյթները:

Առաքելութիւնը չի միտիր ամենեւին կազմելու այլամերժ
զանգուած մը, որ տեղական քաղաքակրթութեան եւ մշակոյթին
ծիրէն դուրս կ'ուզէ ապրիլ: Նորադարձները, որոնք մաս կը
կազմեն տեղական նոր Եկեղեցիին՝ արդիւնք առաքելական գոր-
ծունէութեան, պէտք է կատարելապէս շարունակեն ապրիլ ի-
րենց ընկերային տեղական մթնոլորտին մէջ:

Արդէն Տերտուղիանոս կ'ըսէր առաջին քրիստոնեաներու
մասին, որոնք կ'ապրէին հին հռոմէական հեթանոս կայսրու-
թեան մէջ. «Ձեմք ապրիք անտառներու մէջ ու չեմք միտիք հե-
ռու ապրելու քաղաքակրթութեմէն: Գիտեմք որ մեզի համար
պարտականութիւն մըն է՝ փառք տալը Արարչին, եւ չեմք ար-
համարիք իր գործերուն արդիւնքներէն եւ ոչ մէկը: Սակայն
զանոնք կ'օգտագործենք չափաւորութեամբ, զգուշանալով ամէն
ծայրայեղութեմէ: Ձեզի հետ կ'ապրինք, այս աշխարհիս մէջ,
ձեզի պէս կը յաճախենք Փորումը, շուկան, բաղնիքները, խա-
նութները, գործարանները, ագարակները եւ տօնավաճառները:
Ձեզի պէս կը նաւարկեմք, կը զինուորագրուինք, հոգը կը մշա-
կեմք, վաճառականութեամբ կը զբաղինք, նոյն արհեստները
ձեր տրամադրութեամ տակ կը դնենք» (Ջատագով. ԿԼ. ԽԲ.
Հատ. Հայր., Ա., 490-491):

Նորադարձները իրենց ազգագրական մթնոլորտին մէջ թող-
լով, առաքելները կը ջանան ամէն տեղ յարգել տեղական քա-

ղաքակրթական ու մշակութային արժեքները, պայմանաւ սահման, որ հաստատութիւնները եւ սովորութիւնները բացայայտօրէն հակառակ չըլլան հաւատքին ու բարոյականին: Այս բանն էր՝ զոր կը յիշեցնէր Ասիոյ առաքելական առաջին Փոխանորդներուն, Հաւատոյ Տարածման Ս. Ժողովի 1659ի հռչակաւոր լճապարարը. «Բնաւ մի՛ գրադիք եւ մի՛ խրատէք որեւէ կերպով այս ժողովուրդներուն, որ փոխեն իրենց ձեւակերպութիւնները, սովորութիւնը, ապրելակերպը, պայմանաւ որ ասոնք բացայայտօրէն ներհակ չըլլան կրօնքին եւ բարոյական օրէնքին» (Հաւաքածոյ Ս. Ժողովին, Ա., Թիւ 135):

Նոյնպէս, Ն. Ս. Պիոս ԺԲ. ճիշտ նոյն ուղղութեամբ յայտարարած էր. «Քրիստոսի եկեղեցին... չի կրնար խորհիլ եւ չի խորհիր քննադատելու եւ կամ ստորագնահատելու այն յատկանիշները, զոր ամէն ազգ նախանձախնդրութեամբ եւ հասկընալի պարծանքով կը պահէ եւ կը նկատէ իբրեւ քանկագին հրիտակ մը: Անոր նպատակն է հոգեւոր միութիւնը՝ անկեղծ եւ գործնական ընդհանրական սիրոյ մէջ, եւ ոչ թէ միայն արտաքին միաձեւութիւն մը, որ կրնայ ըլլալ միայն մակերեսային եւ աննշան: Եկեղեցին ուրախութեամբ կ'ողջունէ եւ մայրաքար կը քաջալերէ բոլոր միտումները եւ ջանքերը, որոնց նպատակն է իմաստուն եւ կանոնաւոր կերպով կազմակերպել յատուկ ուժերն ու ձգտումները, որոնք կը հիմնուին իւրաքանչիւր ազգագրական միւղին հոգիին մէջ. պայմանաւ, սակայն, որ անոնք ներհակ չըլլան այն պարտականութիւններուն, որոնք կը բխին մարդկութեան միակ ծագումէն եւ միակ նակատագրէն» (Գերադոյն Քահանայապետութեան, Գործք Առ. Աթոռ., 1939, էջ 492):

Ընկերային կեանքի ազդապահական նկարագիրներուն հանդէպ յարգանքը կը բացայայտուի ոչ միայն անով՝ որ նորադարձները լիապէս կը շարունակեն տպրիլ իրենց տեղական ընկերային միջավայրին մէջ, այլ նաեւ որովհետեւ Առաքելութիւնը կը միտի, որքան կարելի է շուտով կանգնել տեղական նոր Եկեղեցիներ, իրենց տեղական կղերով, քրիստոնէական

կեանքի յատուկ նկարագրով եւ տեղացի եպիսկոպոսի մը ղեկավարութեամբ :

Նոյնիսկ Ս. Հաղորդութեան պաշտամունքին մէջ, առաքելական զործունէութիւնը հետզհետէ աւելի տեղ կու տայ տեղական տարրերու, որոնք զանազան երկիրներու հաւատացեալներու մասնակցութիւնը աւելի գործօն կը դարձնեն. ան սկսած է որոշ չափով որդեգրել տեղական երաժշտութիւնը եւ լեզուն, զիտակից ըլլալով՝ որ Ս. Եկեղեցին ոչ մէկ տեղ օտար կը նկատէ ինքզինքը, ինչպէս որ շատ լաւ ըսած էր Բենեդիկտոս ԺԵ. «Եկեղեցին կաթողիկէ է, եւ ոչ մէկ տեղ պէտք է նկատուի իբրեւ օտար» (Գործք Առ. Աթ., 1919, էջ 445), ինչպէս նաեւ Պիոս ԺԲ. «Անոնք որ Եկեղեցւոյ մաս կը կազմեն, ինչ որ ալ ըլլայ անոնց ծագումը եւ լեզուն, պէտք է գիտնան» որ գաւալի մը իրաւունքը ունին Տիրոջ տանը մէջ» (Գործք Առ. Աթ., 1939, էջ 492) :

Վերջապէս Եկեղեցին զիտակից է նաեւ՝ թէ եկեղեցական ծէսերու ազդադրական պէսպիսութիւնը՝ Եկեղեցին կը զարդարէ թաղաւորական այլազանութեամբ մը (ԺԱ., ԳԱԱ, 1934, 138), որ ամենեւին չի վնասեր անոր միութեան, ինչպէս որ յստակ կերպով հաստատած է Ս. Գրիգոր Մեծ Քահանայապետը. «Սովորութիւններու տարբերութիւնը ամենեւին չի վնասեր Եկեղեցւոյ, պայմանաւ որ գոյութիւն ունենայ հաւատքի միութիւնը» (Լ. Հայր. Հէ, 497) :

Առաքելութիւններու մարդասիրական, դաստիարակչական եւ ընկերային գործունէութիւնը

Անհատական արժանապատուութեան զարգացում, կեանքի ազնուացում, հաւաքական ընկերային կեանքի փթթում, այլազան հոգեբանութիւններու եւ տեղական քաղաքակրթութիւններու եւ մշակոյթներու հանդէպ յարգանք. ահա մարդկային կարգի արդիւնքները, որոնք շատ բան կը պարտին առաքելական զործունէութեան :

Սակայն, նորադարձներու հաւատքի, յոյսի եւ սիրոյ կեանքով՝ քաղաքակրթութեան մատուցուած նպաստը միակը չէ որ

կը բխի առաքելական դործունէութենէն, թէպէտ զլիսաւորն է եւ ամէնէն հիմնականը:

Պէտք էինք խօսիլ – բայց մեր ժամանակը չի բաւեր – անուղղակի առաքելութեան մասին, զոր առաքեալները կը կատարեն ոչ–կրօնական մարդերու մէջ:

Անոնք յաճախ կ'ապրին ժողովուրդներու մէջ, ուր կան հիմնական հսկայ կարիքներ, որոնք զուրկ են կարելիութիւններէ եւ յատկապէս դործելու միջոցներէ. այս պատճառաւ, անոնք կազմակերպած են, յատկապէս անցեալ դարէն սկսեալ, զանազան հաստատութիւններ մարդասիրական, բժշկական, դաստիարակչական եւ ընկերային. անոնք, իրենց համեստ միջոցներով՝ բայց շատ լայն սրտով, ջանացած են դարմանել ողբալի կացութիւններ, այդ ժողովուրդներու նիւթական, մտաւորական եւ բարոյական բարիքը յառաջացնելով:

Հաճելի է մեզի հոս յիշատակել Պելճիդացի մեծ առաքեալի՝ Հ. Տամիէն տէ Վէոսդերի անունը: Ան 1873ին հասաւ Ուլիխանլայի Մոլոքա կղզին. հոն դտաւ հարիւրաւոր բորոտներու խումբ մը. անոնք եղբրքին մէկ անկիւնը ապաստանած էին, լքուած՝ բոլոր աշխարհէն: Գինովութիւն, անբարոյութիւն, մոլութեան հետամուտ վայրագութիւն, յուսալքում, փտախտ մարմնին մէջ եւ ահաւոր անկում՝ հոգւոյն մէջ. ահա այն ուղորմելի պատկերը, որ դրուած էր անոր աչքերուն առջեւ:

Ան խնամեց անոնց վէրքերը, շինեց բնակարաններ, բերաւ ըմպելի ջուրը, եւ շուտով անոնց տուաւ բժիշկ մը. այս դըժբախտները հետզհետէ զիտակեցան թէ իրենք եւս մարդ էին, ընդունեցան Ս. Աւետարանի լոյսը եւ քաղաքակրթութեան նըւազագոյն աստիճանի մը տիրացան: Հերոսական առաքեալը մեռաւ բորոտներու մէջ, ինքն ալ բորոտ դառնալէ յետոյ:

Կարելի է հսկայական կոչել այն աշխատանքը, զոր առաքելութիւնները կը կատարեն յետամնաց ժողովուրդներու վերելքը յառաջացնելու համար:

Հաւատոյ տարածման Ս. Ժողովի վերջին ընդհանուր վիճակագրութիւններու համաձայն (1949), Առաքելութիւնները կը պահեն 100·000 որբեր, կը վարեն 1·100 հիւանդանոցներ եւ

3·100 դարմանատուներ, ուր ամէն տարի խնամքներ կ'ընդունին շուրջ 54 միլիոն հիւանդներ: Անոնց վրայ պէտք է աւելցնել 174 բորոտանոցներ՝ 31·500 բորոտներով:

Ոչ-կրօնական ուսուցման մարդին մէջ, այդ թուականին կային 41·600 նախակրթական վարժարաններ 3·200·000 աշակերտներով. 3·800 միջնակարգ դպրոցներ՝ 550·000 աշակերտներով. 740 ուսուցչական վարժարաններ եւ 46 համալսարանական Հաստատութիւններ (Ասիոյ եւ Ափրիկէի մէջ):

Շատ դժուար է լիճակազրական տուեալներով գնահատել Առաքելութիւններու մեծ եւ այլազան գործունէութիւնները ընկերային վերելքի՝ զանազան մարդերուն մէջ: Վերջերս ՄԱԿի վաւերաթուղթերու Բաժինը ստացած է Առաքելութիւններէ՝ կոող ընկերային վերելքին հայող գրացուցակ մը, որ թէպէտ անկատար, կը հաշուէ 17 էջ:

Այս բոլոր աշխատանքը որեւէ կայսերապաշտութեան բան մը չի պարտիր. «Կաթողիկէ Եկեղեցին ամենեւին չի նոյնաճար արեւմտեան մշակոյթին հետ: Արդէն ոչ մէկ մշակոյթի հետ չի նոյնացներ ինքզինքը, այլ՝ պատրաստ է գործակցելու իւրաքանչիւր մշակոյթի հետ» (Պիոս ԺԲ., Կաթողիկէ վաւերաթուղթերու հաւաքածոյ, 1955, սիւն 1154):

Ստուգիւ, այս աշխատանքին նպատակն է՝ զարգացումը այն երկրին, ուր կը կատարուի. «Եկեղեցին, կ'ըսէր Պիոս ԺԲ., կը պատկանի Արեւելքին նոյնքան՝ որքան Արեւմուտքին. ան պարփակուած չէ որեւէ յատուկ մշակոյթի մը սահմանին մէջ, այլ ինքզինքը իր տան մէջ կը զոյգ ամէնուրեք՝ ուր կը յարգուին Աստուծոյ պատուիրանները» (31 Դեկտ. 1952. ԳԱԱ, 1953, էջ 98-99):

Եզրակացութիւն

Սակայն այս գործունէութիւնը երկրորդական կարգի է Ս. Եկեղեցւոյ համար, որուն առաջին նպատակն է Աւետարանը տարածել. ան միւսնոյն ատեն, անուղղակիօրէն, Աւետարանը տարածելով կը քաղաքակրթէ: Եկեղեցին, առաքելութիւններու

մէջ քաղաքակրթութեան անմիջական տարածումով կը զբաղի միայն՝ երբ այդ երկիրներուն մէջ զոյուութիւն չունին պէտք եղած քաղաքակրթական հաստատութիւնները եւ կամ ալ անբաւարար են. ան ուրախութեամբ եւ վստահալից կ'ողջունէ միջամըտութիւնը միջազգային նոր կաղմակերպութիւններու՝ որոնք ունին հզօր միջոցներ՝ տնտեսապէս յետամնաց երկիրները վերականգնելու համար:

Կ'եղրափակենք մեր խօսքը, յիշելով Պիոս ԺԲ-ի այն նախադասութիւնը, որ այնքան լաւ կ'ամփոփէ, ինչ որ համառօտ կերպով ընդլայնեցինք. «Առաքելութեան, Քրիստոնէութեան եւ Ս. Եկեղեցւոյ ծաւալման պատմութիւնը, արշաւանքներու ժամանակէն մինչեւ այսօր, համոզիչ կերպով կը փաստէ՝ թէ Կաթողիկէ Եկեղեցին օրինութիւնաբեր է մարդկային քաղաքակրթութիւններուն համար» (Կաթողիկէ վաւերացութեան հաւաքածոյ, 1955, սիւն 1154):

Թրգ. Վ. Վ. Թ.

ԱԹՈՌԱՆԻՍ ԵԿԵՂԵՑԻՒՆ ՕԾՄԱՆ ԱՌԹԻԻ

(4 Յունուար 1959)

Տիար Նախագահ Հանրապետութեան,

Շրջապատուած՝ Եկեղեցւոյ Վսեմ. Իշխանէ մը, Խորհրդարանի Վսեմ. Նախագահէն, Նախարարներէ, Արհի. Առաքելական Նուիրակէն եւ Դիւանագիրտական Մարմնի անդամներէն, Մարոնի Ամեն. Պատրիարքին Արհի. Ներկայացուցիչէն, զանազան Համայնքներու Արհի. Արքեպիսկոպոսներէն եւ Եպիսկոպոսներէն, բարեհաճած էք մեզ պատուել, ներկայ դռնուելով օծման նոր Մայր Եկեղեցիին, որ կառուցուած է ի փառս Ամենակալին եւ նուիրուած Հայաստանի Առաքելալին՝ Ս. Գրիգորի, եւ Ս. Եղիայի:

Ուրախութեամբ կը զիտենք՝ թէ այս սուրբ արարողութիւնը, որ Եկեղեցւոյ պաշտօնական եւ հրապարակական աղօթք

մըն է, աւելի եւս կը ստանայ այս նկարագիրը՝ սիրելի Լիրանանի ամէնէն երեւելի ներկայացուցիչներուն աջակցութեամբն ու մասնակցութեամբը:

Մեզ պատուող ու մեզ մեծապէս ուրախացնող ձեր այս արարքովը, Տիրար Նախագահ Հանրապետութեան, դուք ուղեցիք, այս ընտիր հանդիսականներուն հետ մէկտեղ, սիրով համապատասխանել մեր այն փափաքին՝ որ կը միտի տեսնել այս Մայր Եկեղեցիին մէջ, իր օծումին օրէն սկսեալ, հասարակական եւ պաշտօնական ազօթավայր մը, ինչպէս էր Լիրանանը Տիրոջ խօսքին վկայութեամբ: Ամէնուն շնորհակալութիւն կը յայտնենք մեր սրտին խորէն:

Չորս տարիներ անցած են այն օրէն ի վեր, երբ Մայրաքաղաքին այս կեդրոնական շրջանին մէջ Աթոռանիստ Եկեղեցւոյ մը շինութեան ծրագիրը սկսաւ իրագործուիլ. հիմա, այս երջանիկ առիթով, կ'ըմբռնենք Ս. Օդոստինոսի հետեւեալ խօսքերուն արժէքը. «Շինութիւնը աշխատանք կը պահանջէ, օծումը ուրախութիւն կը բերէ»:

Որքան դժուարութիւն եւ յոգնութիւն յանձն առնուած է շինութեամբը այս Եկեղեցւոյն, որ յաջողապէս աւարտած է չափ տաժանելի աշխատանքով:

Օրինակելի քրիստոնէական համակերպութեամբ, մեր յարգելի եւ երջանկայիշատակ Նախորդները, կորսնցնելէ յետոյ իրենց թեմերը եւ հռոմ մնալէ յետոյ իրենց հօրմէն, երազած են զայն, հպատակելով զոյավիճակի մը, որ խոնարհեցուցիչ եւ զած է իրենց պատրիարքական արժանապատուութեան եւ տաժանելի՝ իրենց հովուապետական սրտին:

Մեր բարերարները, զորս Նախախնամութիւնը մէջտեղ հանած է եւ որոնք փառաւոր նպատակի յատկացուցած են իրենց զրամը, կարելի դարձուցած են Աթոռանիստ Եկեղեցւոյ շինութիւնը, մեծ զոհաբերութիւններ կատարելով, նուէրներ կարենալ տալու համար:

Տաղանդը մեր ճարտարադէտներուն, որոնք խնայած չեն ոչ իրենց ժամանակը եւ ոչ հանգիստը, չէ ընկրկած որեւէ դժուարութեան առջեւ՝ յղանալու համար արուեստի այս դործը, յա-

տակադիծերը պատրաստելու եւ զանոնք բժախնդրութեամբ դործադրելու համար :

Շինութեամբ զբաղող Ընկերութիւնը՝ խղճատութեամբ եւ ձեռնհասութեամբ աշխատած է, արուեստի այս կոթողը դարձնելով, որքան կարելի է, Տիրոջ վայելուչ բնակարանը :

Բոլոր մասնագէտները եւ նոյնիսկ պարզ դործաւորները, արհեստաւորները եւ աշխատաւորները, յուլիչ նուիրումով լծուեցան այս դործին, ունենալով միակ մտահոգութիւնը՝ արտադրելու կատարեալ եւ անթերի աշխատանք մը :

Վերջապէս, եռանդալին աղօթքը եւ ղոհողութիւնները այնքան հոգիներու, որոնք խնդրած են Աստուծոյ՝ որ սկսուած դործը աւարտի ի փառս մեր Տիրոջ Յիսուսի Քրիստոսի, կարեւոր չափով սատարած են այս Եկեղեցւոյ շինութեան :

Կը յայտնենք, ուրեմն, մեր սրտադին երախտադիտութեան զգացումը բոլոր այս անձերուն եւ յատկապէս Եկեղեցապատկան Կալուածներուն Յանձնախումբին եւ բոլոր հաւատացեալներուն, որոնք կարեւոր բաժին մը ունեցած են այս Եկեղեցւոյ շինութեան աշխատանքներուն մէջ. կը խնդրենք Տիրոջմէ, որ բարեհաճի, անոնց ձեռքով կառուցուած այս Տաճարէն, սփռել անոնց վրայ իր հոգեւորական եւ ժամանակաւոր առատ օրհնութիւնները :

Ահաւասիկ, այս շինութիւնը, որ արժած է այնքան յոգնութիւն, մտահոգութիւններ եւ ղոհողութիւններ՝ դարձած է, շնորհիւ օծումին, աղբիւր մը ցնծութեան :

Այսօրուան լապտամով, կեանքի նոր շրջան մը կը սկսի մեր հոգիներուն համար. ուրախութեան շրջան մը բացուեցաւ մեր սրտերուն համար, երբ այս Եկեղեցին նուիրուեցաւ աստուածային պաշտամունքին : Անոր ընդարձակ կամարին եւ մեծղի դմբէթին տակ, որ Աստուծոյ մեծվայելչութեան պատկերն է, մենք դմել ստպանով սլիտի զլանք մեր հոգիներուն թշնամիներուն դիմաց :

Սրբութեան խորանին ետեւ պիտի տեսնենք վաղը հարուստ խճանկարներ, որոնք պիտի ներկայացնեն իր խաչով յաղթական Քրիստոսը, շրջապատուած՝ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչէ եւ

Ս. Եղիայէ. այս երկու մեծ Պաշտպան Սուրբերու անսասան հաւատքով տողորուած՝ պիտի տեսնենք հոն «Մեր Տէրը եւ մեր Աստուածը»: Խրախուսուած անոնց օրինակէն, պիտի բացագանչենք. «Ողջոյն, ով Խաչ, մեր միակ Յոյսը»: Տարուած՝ անոնց սէրէն, պիտի կրկնենք. «Ո՞վ պիտի չուզէ սիրել զԱյն՝ որ մեզ այնքան սիրած է»:

Ի տես զանդակատան, որ նետի մը պէս կը սլանայ դէպի Լրկինք, եւ ի լուր զանգերու ներգաշնակ դողանջին, որ պիտի Լրթայ միանալու Տէրը փառաւորող հրեշտակներու մեղեդիին, մեր աչքերն ու հոգիները պիտի ուղղուին դէպի երանկլիներու բնակարանը, ուր, յաւիտենական երանութեան մէջ կանչուած ենք ուղղելու զոհաբանութեան յաւերժական օրհներգութիւնը՝ Յաղթող Գառնուկին, որ հոս, ամէն օր մեզ հրաւիրած պիտի ըլլայ ներկայ ըլլալու իր սեփական զոհաբերութեան, սուրբ խորանին վրայ:

Այս բոլոր խորհրդածութիւնները կը մղեն նկատելու՝ յոգնութեան արդիւնք եւ ուրախութեան պատճառ այս Աթոռանիստ Եկեղեցին, խորհրդանշան մը, յիշատակարան մը, կոթող մը:

Բարձրացած՝ Աստուծոյ փառքին, նուիրուած՝ մեր սուրբ Պաշտպաններուն, կ'ուզենք որ այսօր եւ ապագային խորհրդանշէ մեր անսասան փարումը քրիստոնէութեան առաջին Աթոռին, որուն Գահակալը՝ Գրիստոսի Փոխանորդ Ն. Ս. Յովհաննէս ԻԳ. կը հաճի ներկայ ըլլալ մեր մէջ այս առթիւ, իր Առաքելական օրհներգեամբ, ընդգրկելով բոլոր Լիբանանցիները:

Կը բաղձանք որ ան վառ պահէ ձեր մէջ պանծալի յիշատակը այնքան մարտիրոսներու, հաւատքի խոստովանողներու եւ ազգային հերոսներու, որոնք դիտցան իրենց կեանքը զոհել Աստուծոյ եւ Հայրենիքին համար: Թող ըլլայ մեզի համար վայր մը, որ փոխանցէ մեր հայ եկեղեցական եւ ծիսական գեղեցիկ աւանդութիւնները եւ մեզ մղէ հետեւելու մեր նախորդներուն մեղի կտակած առաքինութիւններու սքանչելի օրինակներուն:

Այս Աթոռանիստը, կանգնուած Լիբանանեան Մայրաքաղա-

քին կեդրոնը, պիտի հանդիսանայ նաեւ յետադայ դարերուն, կոթող մը, որ պիտի մատնանչէ երախտազիտութիւնը տասնեակ հազարաւոր Հայերու, որոնց համար Լիբանան դարձած է սիրելի Հայրենիք մը:

Այս հանդիսաւոր առիթին մէջ, Տիար Նախադահ Հանրապետութեան, կրնանք ձեռն ապահովցնել՝ թէ այս երախտազիտութիւնը, որ ամէն Հայու սրտին մէջ խորապէս ամրացած է, պիտի յայտնուի եռանդուն աղօթքներով, որոնք այս Աթոռանիստ Եկեղեցիէն պիտի բարձրանան առ Աստուած, որպէս զի Լիբանանը, զոր ան հաճած է փրկել անցեալ ամիսներու ծանր տապալակէն, կարենայ, շնորհիւ ձեռքէ դիւսաւորուած իր առաջնորդներուն իմաստութեան եւ իր բոլոր զաւակներուն նուիրումին, շարունակել հանդիսանալ երկիր մը ազատութեան եւ հանդուրժողութեան, փոխադարձ յարգանքի եւ հասկացողութեան, սիրոյ, եղբայրսիրութեան եւ հասարակաց բարիքի հետապնդման, բարոյական եւ հոգեկան արժէքներու եւ մարդկային անձին արժանապատուութեան որոնման:

Մեր մաղթանքը, զոր խոնարհաբար կ'ողղենք Աստուծոյ այս արարողութեան վերջաւորութեան, այն է՝ որ բարեհաճի ընդունիլ իր փառքին նուիրուած այս Տաճարը եւ զայն դարձնէ իր ուղորմած բարութեան կեդրոնը: Թող բարեհաճի, իր աստուածային առատաձեռնութեամբ օղնել մեր սիրելի Լիբանանին, որպէս զի, իր աւանդութիւններուն հաւատարիմ մնալով, կարենայ պահել իր ճշմարիտ դիմադիծը եւ ապրիլ միշտ երջանիկ, բարգաւաճ եւ փառաւոր, յաւերժական մայրիկն շուրջին տակ:

ՎԱՐԴԱՆԱՆՑ ՏՕՆԻՆ ԱՌԹԻԻ

Հռոմ, Լեւոնեան Վարժարանի մէջ

(8 Փետր. 1959)

Վարդանանց պատերազմը մեր ազգային ու եկեղեցական պատմութեան ամենամեծ, ամենասխրալի դէպքերէն մէկն է... Ինչպէս ամէն անգամ որ դարունը կը մօտենայ, կը զլանք նոր եռանդ, նոր աւիւն մը մեր մէջ, այսպէս նաեւ Վարդանանց տօնը կը վերարժարծէ մեր մէջ հաւատքի, յոյսի եւ սիրոյ ըզ-
պացումները: «... Ունինք իբրեւ հայր՝ Քրիստոսի Ս. Աւետա-
րանը, եւ իբրեւ մայր՝ Կաթողիկէ Առաքելական Ս. Եկեղեցին»
(Եղիշէ): «Ոչ մէկ չար արգելք, իյնալով մեր մէջ, պիտի
կարենայ մեզ զատել, բաժնել այդ Եկեղեցիէն, այդ հաւատ-
քէն»:

Յատկապէս բաժանորդ եղէք «Մասիս»ի, որ կռունկի նման
կու գայ, կը բերէ ձեզի հայ կեանքը, հայ լեզուն ու գեղեց-
կութիւնը, կ'ընծայէ ձեզի բարոյական յօգուածներ, որոնք ըն-
տանիքին մէջ կարդացուելով՝ թէ՛ Հայ լեզուն կենդանի կրնան
պահել եւ թէ՛ միեւնոյն ատեն բարոյական սկզբունքներ կու
տան, որոնք հոգեւոր շէնքն ալ կանգուն կը պահեն»:

«Մասիս»ը ու «Բազմավէպ»ը հայկական հարազատ ձայներ
են ու կ'արձագանդեն ճշմարտապէս Վարդանանց կտակը, Վար-
դանանց հոգին:

ՎԵՐԱՓՈԽՄԱՆ ՏՕՆԻՆ

(Զմմատ, 16 Օգոստ. 1959)

Ուղղուած՝ դէպի հեռաւոր ասիերը Աւստրալիոյ եւ Ուկրա-
նիոյ, յանուն Քրիստոսի եւ իր Փոխանորդին՝ Ն. Ս. Յովհան-
նէս ԻԳ.ի, ուղեցինք հանդրուան մը դտնել հոս, աթոռանիստ
քաղաքիս մէջ. մեր զաւակներուն հետ հանդիպման մը համար:

Գոհութիւն Աստուծոյ: Տիրամօր Վերափոխման տօնին առթիւ, հաւաքուած ենք հոս, ի ներկայութեան Նուիրապետութեանս Արքեպիսկոպոսներուն եւ Եպիսկոպոսներուն, վերաբժարծեալութեամբ հաւատքը՝ Յիսուսի Քրիստոսի եւ իր մօր՝ Ս. Կոյսին հանդէպ: «Զվերինն խորհեցարուք»:

Ս. Կոյսը, իր ամենամաքուր արդեանդին մէջ կրեց, իբրեւ մարդ, Ան՝ որ բոլորիս Աստուածն է. մնաց յաւերժական, անապական Կոյսը: Ապրեցաւ Յիսուսի հետ, նմանեցաւ միածին որդւոյն՝ որ մեռաւ մեզի համար խաչին վրայ: Ուղեց մեռնիլ, բայց չճանչցաւ փառութիւնը դերեղմանին: Հոգւով եւ մարմնով վերացաւ երկինք, մնալով միշտ ամենազորովալից եւ ամենակարող մայրը: Բարի զաւակին սիրտը, ծերութեան մէջ իսկ, դորովանքով եւ երախտադիտութեամբ կը բարախէ իր մօր անւան հանդէպ: Ո՛րքան աւելի դորովանքով եւ երախտադիտութեամբ պէտք է բարախէ բարի հաւատացեալին սիրտը՝ երկնաւոր Մօր հանդէպ: Յիսուսի համբարձումէն ետք, Տիրամօր վերափոխումը՝ դրաւականն է մեր ալ յարութեան, մեր ալ վերացման, պայմանաւ որ ըլլանք ճշմարիտ աշակերտները Քրիստոսի:

Պահենք մեր Հայրերու տիեզերատարած սուրբ հաւատքը, Հաւատքը՝ Կաթողիկէ Ս. Եկեղեցւոյ: Մարտիրոսները կը վկայեն անոր ճշմարտութեան: Յոլքն է ան, բացուածքն է՝ դէպի երկինք: Հոգւով վերանանք դէպի երկինք, դէպի Աստուած, դէպի Տիրամայրը: Աղօթեցէք. ահա՛ պատուէրս՝ ձեզի յիշատակ: Աղօթեցէք սրտի բխումով, վերացումով մտքի, ամէն ատեն, ամէն տեղ, աշխատանքի պահուն, զգուարութիւններու մէջ:

Աղօթեցէք Ս. Եկեղեցւոյ համար, տիեզերական Ժողովին յաջողութեան համար, աղօթեցէք ձեր սիրելիներուն համար, Հայութեան համար, մարդկութեան համար: Աղօթեցէք... եւ վստահ եղէք, որ բարեխօսութեամբ Տիրամօր՝ պիտի դռնէք ճամբան յաւերժական հայրենիքին:

ՍՈՒՐԲ ԽԱՁԻ ՏՕՆԻՆ ԱՌԹԻՒ

(Զմամառ, 11 Սեպտ. 1960)

Ահա անդամ մը եւս կը շնորհուի մեղի ուրախառիթ պատեհութիւնը, ձեզմով շրջապատուած, ձեզի հետ մատուցանելու Ս. Պատարագը, դարաւոր սրբավայրին մէջ: Կը կատարենք մեր պաշտամունքը, նոյն պաշտամունքը, զոր մեր հայրերը կը կատարէին Ս. Խաչին հանդէպ, ոչ թէ նիւթեղէն փայտին, այլ Յիսուսի չարչարանքներուն դործիքին հանդէպ, Յիսուսի մահաւան հանդէպ, որ մեր կեանքն է: Կարգացէք Ս. Խաչին հայող մեր աննման շարականները, որոնց մէջ կը փառաւորուի Քրիստոս Աստուած, սա է՝ զոր չեն ուրանար մեր հայրերը: Քրիստոսի Աստուծոյ կ'երթայ մեր պաշտամունքը: Ս. Խաչը կանգնած է բարձունքներու վրայ: Կու գան ու կ'անցնին մարդիկ, կը տապալին թագաւորութիւնները, կը փշրուին տեսութիւնները, Ս. Խաչը կը մնայ յաւերժօրէն կանգուն՝ բարձունքներուն վրայ, Աստուծոյ արիւնով եւ արցունքով թաթաւուն: Յիսուս փրկեց մարդերը՝ մեղքէն: Մեղքը աղբիւրն է բոլոր չարիքներուն. Աշխարհակեցոյց բազկատարածութիւն քո, Քրիստոս... Մեր եղբայրը երէց, Քրիստոս, կը գրկէ աշխարհը ամբողջ, կը գրկէ բոլոր մարդերը, որպէս զի ասոնք, կրկին ծննդեամբ ըլլան արժանաւոր զաւակներն Աստուծոյ... Առանց Ս. Խաչին, առանց խաչեցեալ Յիսուսի, չկայ փրկութիւն մեղքէն: Հեռը, նախանձը, թշնամանքը պիտի տիրեն մարդկութեան, եթէ մարդիկ չդառնան Յիսուսի, չգործադրեն պատուէրները: Կ'ուզեմ պարծիլ միայն խաչով Քրիստոսի, կը զրէր Ս. Պօղոս: Ս. Խաչը թող ունենայ իր պատուոյ տեղը սրտերու մէջ, ընտանիքներու մէջ, ազգին մէջ, մարդկութեան մէջ: Ս. Խաչը յուշարար անդին արեան Յիսուսի, մեզ Աստուծոյ շնորհքով կը դարձնէ զաւակներ Աստուծոյ: Ս. Խաչին նշանով օրհնեցէք ձեր մանուկները: Ձեզմէ ամէն մէկը թող առնէ իր խաչը, դրաւական յաղթութեան, բոլոր դժուարութեանց դէմ: Ս. Խաչով պաշտպանեցէք զձեզ, սկսելէ առաջ ձեր բարի գործերը, աւարտելէ ետք զայն, ամէն տեղ, ամէն ժամանակ:

ՎԱՐԴԱՆԱՆՑ ԿՏԱԿԸ ԶԻ ՓԱԿՈՒԻՐ

(Հոռմ, 26 Փետր. 1961)

Վարդանանց հանդէսը կը փափուի, բայց Վարդանանց կը տակը բնաւ չի փափուիր: Օրէ օր, տարիէ տարի, դարէ դար, ան պէտք է յաւերժանայ եւ պէտք է մնայ միշտ թարմ, պէտք է մնայ միշտ ներշնչող: Ամէնքս ալ հաճոյքով լսեցինք ոտանաւոր եւ արձակ արտասանութիւնները՝ ի պանծացում Վարդանանց մեծ դրուադին: Լսեցինք հաճոյքով եղանակները մեղանոյշ, բայց այդ բոլորը՝ եթէ սոսկ ձեւակատարութիւն մը ըլլար, անցեալ դէպքի մը ոգեկոչումը ըլլար լոկ, զմեզ պիտի չլոհացնէր:

Բայց ինչ որ ամէնուս հրճուանք կը պատճառէ այն է, որ այդ մեր սիրելի դաւալները, որոնք այսպէս համախմբուած արտասանեցին, երգեցին, անոնք իրենց սրտին խորերէն յայտնեցին ոչ միայն Վարդանանց կտակը, այլ իրենց արեան մէջ արիւն եղած, ոսկր եղած այդ կտակը: Այս է որ մեծադոյն հրճուանքը կը պատճառէ Մեղի, որովհետեւ այս եւ ասոր նման Հաստատութիւններու մէջ է որ իսկապէս կը պատրաստուին սերունդները, որոնք պիտի յաւերժացնեն Վարդանանց կտակը:

Ուրիշ տեղեր ալ կը յիշուին Վարդանանք, բայց պէտք է խոստովանիլ որ անոնք որոշ մէկ դիտապատկերէ մը լոկ ուղղուած կը տօնեն, պարսպուած Վարդանանց բովանդակութենէն, ամբողջական բովանդակութենէն: Այս տեսակ ոգեկոչումներ են, որ մէջտեղ կը հանեն ամբողջական կտակը Վարդանանց. սէրը Աստուծոյ, Եղիշէն է որ կը խօսի, ամէն քանի աւելի զօրաւոր է: Մեր հայրերը, կ'ըսէ նոյն սուրբը, եւ Վարդան՝ պատրաստ էին ամէն բան զոհելու, միայն թէ չօտարանային Աստուծմէ: Եւ ճիշտ այս համոզումին վրայ, այս զգացումին վրայ է որ հիմնուած էր, ոչ թէ վերացական խօսքի մը, վերացական մէկ արտայայտութեան մը վրայ, այլ խորունկ հաւատքի վրայ, Յիսուսի, Անոր աստուածութեան եւ Անոր մարդկային ազդին հանդէպ անդերազանցելի սիրոյն վրայ: Անոնք այդ

Աստուծոյ սիրոյն մէջ, որուն մէկ տեսանելի արտայայտութիւնն եղաւ Յիսուս, ճշմարիտ Աստուած եւ ճշմարիտ Մարդ, այդ սիրոյն մէջ դտան անոնք ներշնչումը հաւատարմութեան, յարումի, աղատութեան, ճշմարիտ աղատութեան եւ յարումը իրենց հայրենիքին. որովհետեւ կ'ուզէին որ այդ հայրենիքը, այդ ժողովուրդը ըլլար քրիստոսապաշտ եւ աստուածասէր ժողովուրդ :

Մեր հայրական դոհունակութիւնը յայտնենք ուրեմն, մեր զաւակներուն, իրենց մեծաւորներուն, որոնք իրապէս մխիթարութիւն կը պատճառեն Մեղի, կը կրկնեմ, իրական մխիթարութիւն կը պատճառեն Մեղի : Հարկ չկայ ըսելու՝ որ մեր բաղմաթիւ զրադումներուն մէջ, մեր Ազգը վերջին տեղը չէ որ կը դրաւէ, ընդհակառակն, կը դրաւէ առաջին տեղը մեր հոգւոյն խորքին, մեր բոլոր աղօթքներուն եւ մեր ամբողջ դործունէութեան մէջ, թէեւ ոչ տեսանելի, բայց այդ է իրականութիւնը, Աստուած է որ կը տեսնէ մեր սիրտը : Իրենց կը յայտնեմ ուրեմն, Մեր վստահութիւնը, իրենցմով եւ իրենց ընկերակիցներով պիտի շարունակուի Վարդանանց կտակը, ուր որ մեր Հաստատութիւնները դոյութիւն ունին, թէեւ անոնք դժուարութիւններուն մէջ ծլին ու ծաղկին : Իրենցմով պիտի շարունակէ մեր ազգը կառչած մնալ Աստուծոյ սիրոյն, կառչած մնալ Քրիստոսի, Աստուծոյ եւ Քրիստոսի շարունակութեան, որ է Սուրբ Եկեղեցին :

Դուք եթէ Սուրբ Եղիշէն կարդաք, պիտի տեսնէք որ մեր հայրերը ոչ միայն զէնք բարձրացուցին, այլ աղօթքով ամրացուցին իրենք զիրենք եւ իրենց աղօթքին վսեմագոյն աղաչանքն ալ էր. Տէր Աստուած, քսյլ մի՛ տար որ Սուրբ Եկեղեցիդ դառնայ այսպն կատականաց թշնամույն : Ծաղրելի չդառնայ Եկեղեցին քու թշնամիներուդ ձեռքը : Սիրելի զաւակներս, չեմ կըրնար ծածկել սրտիս ցաւը. ինչ ինչ տեղեր, պարտադրուած է այսօր Եկեղեցիին՝ ծառայել Աստուծոյ թշնամիին : Պարտադրուած է կ'ըսենք, որովհետեւ ես չեմ կրնար ենթադրել որ ճշմարիտ հայ մը, ճշմարիտ հայ եկեղեցական մը՝ որ կ'ուզէ ըլլալ շառաւիղը Ղեւոնդեանց, ճշմարիտ հայ մը՝ որ կ'ուզէ ըլլալ

լալ ճշմարիտ սերունդը Վարդանանց, կարենայ սպասարկել, կարենայ ծառայանալ Աստուծոյ թշնամիին, թշնամիի մը՝ որուն ամէնէն դիւսաւոր նպատակն է՝ ջնջել Աստուծոյ դադափարը:

Փառք Աստուծոյ, սիրելի զաւակներս, կայ Աստուծոյ Ս. Եկեղեցին՝ որ կը պահէ ազատութիւնը. եւ ըսեմ անմիջապէս, որ բոլոր աղգեցողն մէջ, Եկեղեցւոյ ճշմարիտ ազատութիւնը պահելու երաշխիքը այն է, որ ձերբազատուած աշխարհային իշխանութիւններէն՝ հսկատակ անշուշտ իւրաքանչիւր երկրին արդար օրէնքներուն՝ որովհետեւ Վարդանանք կ'ըսէին՝ «Օրէն աստուածային կ'ացցէ քազաւոր ի վերայ ամենայն երկրի»․ այս է պայմաններէն մէկը, Աստուծոյ պատուիրանները պէտք է թաղաւորեն ամէն բանի վրայ. ձերբազատուած՝ այդ աշխարհային իշխանութիւններէն, անոնք իրենց դէպք կ'ապաւ ըլլան Տիեզերական Եկեղեցիին. հոն է դրաւականը ճշմարիտ ազատութեան: Կայ ազատութիւն մը՝ որ պիտի դատապարտուի լրութեան թերեւս. ունինք այսօր, կը խօսինք յաճախ լրութեան մատնուած Եկեղեցիին մասին, բայց այդ լրութեան մէջ, բարձրադաշակ մէկ ճարտասանութիւն մը կայ, աղաղակ մը կայ Աստուծոյ եւ մարդկան առջեւ ազատութեան տենչանքին: Փառք Աստուծոյ, սիրելի զաւակներս, դուք միացած էք այդ Եկեղեցիին, այդ Եկեղեցիին զաւակներն էք, ոչ միայն զինուորներէն էք, ինչպէս Եղիշէն կ'ըսէ դարձեալ. «Ղեւոնդեանք մեզ դարձուցին զինուորներ» ոչ թէ ունէ մէկ իշխանի մը, այլ «զամենեսեան զինուորս Բրիստոսի արարին»: Անոր մէջն է ճշմարիտ ազատութիւնը, ճշմարիտ մեծութիւնը: Յարատեւեցէք, սիրելի զաւակներս, այս մեծ կոչումիս մէջ. Հայ Աղղը ամէն բանէ աւելի պէտք ունի այսօր Աստուծոյ սիրովը վառուած, Քրիստոսի նմանելու տենչովը ողբերգուած, Քրիստոսի Սուրբ Եկեղեցիին ազատութեան սիրահար եւ անոր համար մարտնչող հոգիներու: Եւ այն ջանքը որ կը թափէք Հայ լեզուն, Հայ պատմութիւնը մշակելու, ատու դուք կ'ըլլաք իսկական դրաւականը, ապահովութիւնը, որ Հայ Աղղը պիտի տեսէ ճշմարտապէս Վարդանանց կտակին համաձայն. պիտի ըլլաք այն սերունդներէն, ո-

րոնցմով պիտի կատարուի, ինչպէս կ'ըսէ մարդարէն, «փրկու-
թիւնն իսրայէլի», ուրիշ խօսքով՝ փրկութիւնը Հայաստանի եւ
Հայ ժողովուրդին:

Ս. ՎԱՐԴԱՆԱՆՔ ԵՒ ՔԱՂԿԵԴՈՆԻ Ս. ԺՈՂՈՎՃ

(Հոռմ, 4 Մարտ 1962)

Ազնիւ եւ պատուական ազգայիններ, սիրելի զաւակներս,
Կ'ըսեն որ հանդէսը վերջ դտաւ. այնքան հաճելի կերպով,
այնքան ներշնչող եղանակաւ ամէն ինչ կատարուեցաւ, որ պի-
տի բաղձայինք քիչ մը աւելի երկար տեւէր. բայց ասիկա կ'եր-
թայ ի դովեստ զայն պատրաստողներուն. ոչ միայն չձանձրա-
ցուցին, այլ ընդհակառակն, ոգեւորեցին եւ հրճուանքով լեցու-
ցին մեր բոլորին սրտերը: Հայրական հաճութիւն եւ գոհունա-
կութիւն՝ արտասանութիւններուն, խմբերգներուն, մեներգնե-
րուն, որոնք պատրաստուած եկեղեցական եւ եկեղեցանուէր
աշխարհական դասակարգի երիտասարդներէն, սիրելի եւ ծաղ-
կալի երիտասարդներէն, իրենց յուզումով, իրենց զգացումնե-
րով մեզ ալ յուզեցին եւ անգամ մըն ալ կենդանացուցին մեր
առջեւ Սրբոց Վարդանանց անշիջանելի տեսլականը:

Այս տարի, սիրելի զաւակներս, Սրբազան Քահանայապե-
տին յայտարարութեամբ, Տիեզերական Վատիկանեան Բ. Ժո-
ղովի տարին է. ոչ միայն կաթողիկէ աշխարհը, այլ բովանդակ
քրիստոնեայ աշխարհը եւ բովանդակ մարդկութիւնը այս խը-
ռովայոյզ ժամանակներու միջոցին, այս գաղափարներու, պայ-
քարներու մէջ, պիտի լսէ խօսքը՝ որ կու գայ Կաթողիկէ Եկե-
ղեցիէն, խօսք մը՝ որ ճշմարտապէս կը փրկէ մարդկութիւնը,
բովանդակ մարդկութիւնը ամէն անցաւոր շահերէ, նկատում-
ներէ վեր. ամբողջ աշխարհը ակնկալելու է այս դէպքին, որ
քրիստոնէութեան մէջ տեղի պիտի ունենայ Հոկտեմբեր ամսոյն:

451 Թուականին ալ, երբոր տեղի պիտի ունենար Վարդա-
նանց պատերազմը, Քաղկեդոնի մէջ — Պոլսոյ արուարձան մըն

էր – տեղի կ'ունենար Տիեզերական մեծ ժողով մը: Տիեզերական ժողովները միշտ եղած են արտայայտութիւնը, ապացոյցը քրիստոնէութեան տիեզերական հանդամանքին:

451ին Քաղկեդոնի մէջ հաւաքուած էին շուրջ 630 եպիսկոպոսներ, դրեթէ բոլորն ալ Արեւելքէն. բայց Առաքեւապետը ներկայ էր հոն իրեն յաջորդով, յանձին Ս. Լեւոն Մեծ Քահանայապետին, որուն այս տարի, մահուան 1500ամեակը կը կատարուի. ներկայ բոլոր եպիսկոպոսները ի լուր այն հրովարտակին՝ զոր Լեւոն Քահանայապետը զրկած էր, Քրիստոսի մարդկայնութեան խնդրոյն ճշգրիտ սահմանումին նկատմամբ, միարեան ազդակեցին. «Պետրոս՝ Լեւոնին բերնով խօսեցաւ»: Եւ այսպէս պահուեցաւ միութիւնը Քրիստոնեայ աշխարհին:

Մեր Ս. Հայրերը ներկայ գտնուած էին Նիկիոյ եւ Եփեսոսի Ս. Ժողովներուն: Վասն զի երբեք իրենք զիրենք նկատած չէին բաժնուած Քրիստոսի Տիեզերական Եկեղեցիէն. կենդանի մաս կը նկատէին իրենք զիրենք Տիեզերական Եկեղեցւոյն եւ անոր Նուիրապետական կարգաւորումին: 451ին Վարդանանց պատերազմի պատճառաւ զԺրախտաբար մեր Հայրերը ներկայ չգտնուեցան Քաղկեդոնի Ս. Ժողովին: Դժբախտաբար ըսի, որովհետեւ Եփեսոսի Ս. Ժողովին կանոնները բերուած էին Եդեսիէն եւ Կորինթէն եւ ընդունուած էին ամբողջ Հայութեան կողմէ, հակառակ մեր Հայրապետներու բացակայութեան, նոյնը սխալ ըլլար Քաղկեդոնի Ս. Ժողովին համար, եթէ պատերազմի աւերակներու տակ քար ու քանդ մեր Հայրենիքին վրայ ասորի հերետիկոսներ չտարածէին խեղաթիւրուած սահմանումները յիշեալ Ս. Ժողովին: Տխուր զիպուած, որ այնքան խռովեց Հայոց միտքը, եւ դարերու ընթացքին Հայերու խռովութեան պատճառ եղաւ:

Սիրելի զաւակներս, ըսի որ Տիեզերական ժողովները փայլուն ապացոյցներն են Քրիստոսի Եկեղեցւոյն համաշխարհային բնոյթին. մեր Հայրերը թէեւ չգտնուեցան Քաղկեդոնի մէջ, սակայն իրենց միտքը, իրենց սիրտը ամբողջովին լուսաւորւած, տողորուած, վառուած էր այդ Եկեղեցւոյ տիեզերականութեամբը: Վկայ է Ս. Եղիշէ եւ իր մատեանը, որ կը հրահրէ

ամէն հայորդիի սիրտը. ատոր մէջ մենք կը տեսնենք թէ ինչպէս մեր Հայրերը Ս. Եկեղեցին կը նկատեն ոչ թէ այս կամ այն ազգին տրուած միայն, առանձնաբար, զատորէն, այլ Եկեղեցին տրուած ամբողջ մարդկութեան, անխտրաբար բոլոր ազգերուն, որոնք արեւուն ներքեւ կը բնակին (Եղիշէ) :

Անոնք ունէին այն հաւատքը՝ թէ Եկեղեցին տուրքը չէ, թաղաւորի մը եւ կամ իշխանի մը, այլ անոնք համոզուած էին թէ Եկեղեցին գործն է Մարդացեալ Որդւոյն Աստուծոյ. անոնք գտած էին այդ Եկեղեցին, սիրելով բնականաբար իրենց Հայրենիքը, իրենց լեզուն, իրենց անցեալը, Քրիստոնէութենէն առաջ եղած անցեալն անգամ: Ամէն բան կու գար եւ կը միաձուլուէր Քրիստոսի քարոզած Լոյսին եւ Հաւատքին մէջ: Անոնք զիտէին որ պատերազմելով պիտի պարտուէին անշուշտ, փոքրաթիւ ժողովուրդ մը Պարսից հսկայ թաղաւորութեան դէմ. բայց իրենց տեսլականը հողէն անդին կ'երթար. կը տեսնէին որ մարդկօրէն պարտուելով հանդերձ Աստուծոյ Եկեղեցին պիտի չպարտուէր: Անոնք կը դաւանին որ մենք ունինք իրրեւ մեր հայր՝ Քրիստոսի Սուրբ Աւետարանը, եւ իրրեւ մեր մայր՝ Կաթողիկէ եւ Առաքելական Սուրբ Եկեղեցին, որուն մաս կը կազմեն Վրացիները, Աղուանները, Իւրաքանչիւրը պահելով անշուշտ իրեն անարատ բնոյթը ազդային եւ ինքնուրոյն. սակայն Երկինքէն իջած Հաւատքին, ինչպէս արեւուն առջեւ, բոլոր ազգերն ալ հաւասար են: Անոնք, այդ դիւցազնամարտին մէջ կ'աղօթէին. իւրաքանչիւր հայ տուն տեսակ մը տաճար եղած էր, իւրաքանչիւր հայորդի, այր թէ կին, ինքզինքը իրրեւ սեղան մը կը նկատէր. իրենց նպատակն էր՝ որ Աստուծոյ օրէնքը թաղաւորէ ամէն բանի վրայ. անոնք կ'ըսէին. «Հարկ է որ մենք իյնանք մեռնինք, բաւ է որ հաւատարիմ մընանք Աստուծոյ Ս. Եկեղեցւոյն: Ատով մեծագոյն երաշխիքը տուած կ'ըլլայինք զոյատեւմանը նաեւ մեր ժողովուրդին»: Անոնք իրենց աղօթքին մէջ կ'ըսէին. «Ո՛վ Տէր Աստուած, թոյլ մի՛ տար որ Եկեղեցին ծաղրանքի առարկայ դառնայ անօրէն իշխանին առջեւ» (Եղիշէ): Թոյլ մի՛ տար որ աւրուին քանդուին մեր Եկեղեցիները. բայց ոչ այնքան նիւթական Եկեղեցիներ:

րը ի մտի ունէին, որքան այդ տիեզերական անքակտելի Եկեղեցին, որուն միայն խորհրդանշաններն են այդ նիւթական եկեղեցիները :

Սիրելի եւ պատուական աղջայիներ, մինչ կ'ապրինք այս Տիեզերական Ժողովին տարին, ապրինք մեր Վարդանանց յիշատակը . վերյիշելով զանոնք՝ պիտի հրճուին մեր հոգիները, տեսնելով թէ ինչպէս մեր Հայրերը՝ սիրելով իրենց հայրենիքը, աւելի եւս կը սիրէին այն Եկեղեցին՝ որ միակն է մարդկային Հաստատութիւններուն մէջ . իսկ որովհետեւ ան միաժամանակ Աստուածային է՝ ունի իր յաւերժական խոստումները, աստուածային յաւերժականութեան խոստումները : Մեր պանծալի նահատակները՝ Վարդանանք, դիտէին որ պիտի պարտուէին, բայց իրենց մտածութիւնը այն չէր, որ պարտուելով փոսի մը մէջ պիտի վերջանային :

Անոնք կը տեսնէին յաւիտենականութիւնը այն երջանկութեան, այն պսակին, այն փառքին՝ որուն երաշխիքն է աստուածային խոստումը, Քրիստոսի դաւանանքը :

Սիրելի զաւակներս, անգամ մը եւս յայտնելով մեր դոհունակութիւնները այս կատարուած հանդէսին համար, կը յորդորեմ դձեղ որ սիրենք մեր աղբը, մեր հայրենիքը . սիրենք Հայ Ժողովուրդը : Շատ դիւրին է ըսել՝ կը սիրենք մեր Հայրենիքը, զլացում մըն է այնքան բնական : Բայց, պէտք է զայն սիրենք զործնականապէս : Պատիւ բերենք անոր, օգնական ըլլանք անոր մեր ձեռքէն եկածին չափ : Սիրենք Հայ Ժողովուրդը, իր ցիրուցան վիճակին մէջ, սիրենք զայն ամփոփուած հայրենի հողին մէջ : Բայց միանգամայն պատրաստելով զմեզ մանկունք ուխտին Ս . Եկեղեցւոյ, աշխարհական երիտասարդ դասակարգը, իւրաքանչիւրը իր շրջանին, իր հանդամանքին մէջ պատրաստուելով եւ յոյսը տածելով՝ որ օր մը — ա՛յս է մեր աղօթքը — պիտի բացուին դռները ազատութեան, իրական ազատութեան մեր հայրենի սահմաններուն, բայց այն սահմաններուն եւ այն Ժողովուրդին, ինչպէս որ Վարդանանք ուղած են, Քրիստոսասէր Ժողովուրդ Հայոց, Աստուածապաշտ Երկիրն Հայոց :

ՏԱՀԱՐՍ՝ ՊԱՆԾԱՑՈՒՄՆ Է ՔՐԻՍՏՈՍԻ ՅԱՐՈՒԹԵԱՆ

(Պէյրուք, 22 Ապրիլ 1962)

Այնքան մեծ է խորհուրդը Քրիստոսի Յարութեան, որ ինքն իրմով կը լեցնէ երկինքն ու երկիրը: Չեմ կրնար ծածկել ձեզմէ, սիրելի զաւակներս, որքան յուզումով կը տօնեմ Ձատիկը, ձեզի հետ, այս տաճարին մէջ, որ մարմնացումն է մեր հայերուն հաւատքին, կոթող՝ յարուցեալ Փրկչին, որուն շինութեան մասնակցեցաք դուք ձեր աղօթքներով: Տաճարս պանծացումն է Քրիստոսի յարութեան: «Նորագեալքս ի հնութեմէ» կ'աղաղակենք. «Քրիստոս յարեալ ի մեռելոց»: Ահա Քրիստոսի խօսքը. «Ես եմ Յարութիւն եւ կեանք. յաւերժական ոջմարտութիւն»: Ահա՛ խաչը Քրիստոսի: Խաչը անցքն է, որուն միջոցաւ յարեալ Քրիստոս: Խորանիս վերեւ Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորիչ եւ Սուրբ Նշիմ՝ վկայ են Քրիստոսի Յարութեան: Բոլոր առաքեալները վկաներ են Քրիստոսի եւ անոր փառահեղ Յարութեան: Այսօր, Աւետարաններու լոյսին կը բացուին հեռաւոր երկիրներու ժողովուրդները: Նոր ձայնը կը լսուի այդ հեռաւոր երկիրներուն մէջ. «Քրիստոս յարեալ ի մեռելոց»: Այս տարի տեղի պիտի ունենայ Տիեզերական Սուրբ Ժողովը: Հինգ ցամաքամասերու հոգեւորականները պիտի կրկնեն «Հաւատամք»ը դարերու. — Չարչարեալ, խաչեալ, քաղեալ, յարուցեալ...:

Աղօթեցէք, սիրելի զաւակներս: Աղօթքը ձայնն է հրեշտակներուն: Կը բարձրացնէ մարդերը, ընտանիքները, ազգերը՝ դէպի Աստուած: Պայքարեցէք մեղքին դէմ, միացէք Աստուծոյ հետ, գերբնականացուցէք ձեր կեանքը: Աղօթեցէք վասն բարօրութեան Սրբ. Քահանայապետին՝ որ այնքան կը սիրէ Հայ Ազգը, վասն յաջողութեան Տիեզերական Սուրբ Ժողովին:

Ի ՔՐԻՍՏՈՍ՝ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԿԵԱՆՔ

(ՊԵՂՐՈՒՔ, 23 Ապրիլ 1962)

Առաքելական դարերու ճշմարտութիւններէն մէկն է մեռելոց յարութիւնը: Յարութիւն առաւ Քրիստոս, յարութիւն պիտի առնեն բոլոր ննջեցեալները: Տաղաւարներու յաջորդ օրը մեր մտածումը կ'ուղղենք ննջեցեալներու: Յարութիւնը Քրիստոսի՝ դրաւականն է նաեւ մեր յարութեան: Սկզբնական մեղքով դատապարտուած մեր մարմինները, նորոգուած՝ Քրիստոսի յարութեամբ, պիտի յառնեն փառաւոր կերպով: Հիւանդութիւն, ծերութիւն, բոլորը պիտի անցնին, արեւուն պէս պայծառ պիտի ըլլայ կեանքը, երջանիկ՝ հոգևով եւ մարմնով: Քրիստոնէական ճշմարտութիւններուն հանդէպ՝ կեանք տուէք ձեր հաւատքին: «Հաւատաւք ի մի Աստուած, ի Քրիստոս, Յարութիւն եւ Կեանք»: Մեր հայրերը կը դիմադրաւէին մահը՝ այս հաւատքով, Վարդանանք՝ նմանապէս: Սուրբ Եկեղեցին կը յիշեցնէ ամէն կիրակի՝ Քրիստոսի փառաւոր յարութիւնը: Սուրբ Եկեղեցին ո՛րքան կը մեծարէ իր զաւակները: Մարմնով ունինք աւազանին մկրտութիւնը, իւզով կ'օծուին մեր մարմինները, սուրբ Հաղորդութեամբ կը սնանի, կը զօրանայ հոգին: Հաւատացեալներուն համար գերեզմանը մութ եւ անվախճան փոս մը չէ, այլ կայան մը ժամանակաւոր: Մեր մարմինները Հոգւոյն Սրբոյ տաճարներն են: Մեր մարմինները անձնական մեղքերուն պատճառով չեն հնազանդիր հոգւոյն ներշնչումներուն, այլ կ'ենթարկուին բնաղբին: Մեղքը, հաճոյամոլութիւնը կ'անարդէն հոգին, պատճառ կ'ըլլան թշուառութեանց՝ ընտանիքներուն մէջ: Համեստութիւնը, պարկեշտութիւնը զարգերն են քրիստոնեայ ընտանիքներու:

ՀՐԱԺԵՇՏԻ ԽՕՍՔ

(Հոռմ, 20 Օգոստ. 1962)

Առ Արհիպատիւ Արքեպիսկոպոսունս եւ Եպիսկոպոսունս
Հայ Կաթողիկէ Նուիրապետութեան,

Արհիպատիւ Պատուական Եղբարք,

Երբ, 15 Յունիս 1958ին, երջանկայիշատակ Պիոս ԺԲ. Սըրբաղան Քահանայապետը կը բարեհաճէր յանձնել մեր տկարութեան՝ վարչութիւնը Հաւատոյ Տարածման Ս. Ժողովին, Յաւիտենական Քաղաքին մէջ, զգացինք որ վախճանը եկած էր մեր Պատրիարքական Պաշտօնին:

Ինչպէս ծանօթ է, Պատուական Եղբարքդ, շարունակեցինք, Նորին Սրբութեան յոյժ փափկանկատ կարգադրութեամբ, ժամանակ մը եւս պահել վերին պատասխանատուութիւնը Պատրիարքութեան, յանձնելով ասոր անմիջական վարչութիւնը, մեր տեղը եւ մեր անունով, մեր սիրելի եղբայրակից եւ Ընդհանուր Փոխանորդ Արհի. Ալոդիոս Արքեպիսկոպոս Պաթանեանի: Նորին Արհիպատութիւնը, Թանկագին օժանդակութեամբ սիրելի եղբայրակից եւ Կաթողիկոսական Թեմիս Ընդհ. Փոխանորդ Արհի. Սահակ Եպս. Կոզեանի, վարեց բոլոր գործերը ծանօթ ձեռնհասութեամբ եւ օրինակելի անձնուիրութեամբ, ի զոհունակութիւն մեր եւ ամէնուն:

Այս արտակարգ կացութիւնը չէր կրնար եւ պէտք չէր երկարել անորոշ ժամանակաւ: Տարիները անցնելով, միշտ աւելի ստիպողական կ'երեւար մեր խղճին առջեւ պարտականութիւնը հրաժարելու Կաթողիկոս-Պատրիարքի պաշտօնէն:

Եւ յիրաւի, կը նկատէինք, մէկ կողմէն, տիեզերածաւալ դործը Հաւատոյ Տարածման Ս. Ժողովին, որուն վերջնականապէս լծուած էինք, Սրբաղան Քահանայապետի անդառնալի կամքով, եւ Հոռմէական ուրիշ զանազան Ս. Ժողովներու անդամակցութեան յարակից այլ հոգերը, որոնք կը պահանջէին բոլոր մեր ժամանակը եւ ամբողջ մեր ուժերը, պարտադրելով

միանգամայն տեւողական մեր ներկայութիւնը Յաւիտենական Քաղաքին մէջ: Կ'անդրադառնայինք, միւս կողմէն, որ մեր սիրելի Հասարակութիւնը պէտք էր վայելել, ինչպէս Արեւելքի միւս Համայնքները, իր Հոգեւոր Պետին դործօն եւ իրական ներկայութիւնը իր Աթոռին վրայ, եւ անոր անմիջական հեղինակաւոր հոգն ու հողածութիւնը՝ ըստ կանոնաց:

Տարւոյս Զատիկական Տօները անցուցինք Լիբանան, կատարելով հովուական այցելութիւն մը, որ մեր մտքին մէջ, հրաժեշտի այցելութիւն մըն էր: Մխիթարունեցանք եւ մխիթարեցինք մեր սիրելի Կղերը, Հաստատութիւնները եւ Հաւատացեալները, Ս. Պատարապաց մատուցմամբ, սրտարուխ քարողութեամբ եւ սիրալիր հանդիպումներով նաեւ տեղական հոգեւոր ու պետական իշխանութեանց հետ:

Հոռմ վերադառնալով, հասուն էր այլեւս մեր որոշումը: Ուստի, պատշաճ ժամանակին, ներկայացուցինք մեր հրաժարակոնը Ս. Քահանայապետին, որ հաճեցաւ դայն ընդունիլ եւ հրամայել, որ օրէնքի տրամադրութեանց համաձայն, ձեռնարկուի նոր Կաթողիկոս-Պատրիարքի ընտրութեան:

Երբ այժմ հրատարակուած են այս կարեւոր որոշումները, կու դանք, ներկայ թղթովս, սրտի խոր կարօտով ու ցաւով, հրաժեշտ առնելու, իբր Կաթողիկոս-Պատրիարք, Ձեզմէ, Արհիպապարիս Եղբարք, Պատուական եկեղեցական Դասէն եւ սիրելի ժողովուրդէն:

Մեր պաշտօնավարութեան քսանեւհինգամեայ շրջանը, որ այժմ վերջ կը դտնէ, ուղեցինք որ ըլլար, Աստուծոյ օրհնութեամբ եւ Ս. Աստուածամօր բարեխօսութեամբ, դործ եւ պըտուղ անսպառ սիրոյ եւ նուիրումի Ս. Եկեղեցւոյ, մեր Հասարակութեան եւ մեր Աղգին ի սպաս:

Երախտագէտ ենք եպիսկոպոսական Դասուն կողմէ դտած եղբայրական դործակցութեան, մանաւանդ մեր զոյգ Ընդհանուր Փոխանորդներուն, որոնք այնքան թեթեւեցուցին մեր բեռը, յաճախ խնայելով մեզի նեղութիւն ու վիշտ եւ դանոնք իրենց վերապահելով:

Քահանայական-կրօնաւորական Դասը – մէջը ըլլալով Ա-

նարատ Յղութեան Քոյրերու արդիւնաշատ Միաբանութիւնը — մեր պսակն ու պարծանքը եղան :

Իսկ հաւատացեալ ժողովրդեան յարումը եւ պատուական Աղգայիներու յարգալիւր վերաբերումը մեզի միշտ մխիթարութիւն ու քաջալերանք հանդիսացան :

Արհիպպատիւ Եղբարք, թոյլ տուէ՛ք որ քանի մը խօսք եւս աւելցնենք :

Թէեւ պաշտօնի բերումով հեռու կը մնանք Ձեզմէ մարմնապէս, կրնաք վստահ ըլլալ սակայն, որ հոգւով, սրտով ու մտածութեամբ, միշտ Ձեզի հետ ենք: Թէեւ չունինք այլեւս Պատրիարքութեան անմիջական պատասխանատուութիւնը, սակայն անփոփոխ կը մնան սէրն ու փարումը մեր պատուական Հասարակութեան ու Նահատակ Ազգին հանդէպ, եւ կամքը անոնց ծառայելու՝ հնարաւորութեան սահմաններու մէջ:

Բոլորը կը պահեն իրենց յատուկ տեղը մեր հանապազօրեայ ալօթքներու եւ Ս. Պատարագներու մէջ:

Աւելի քան երբեք, ընտրական Սինհոդոսիդ այս օրերուս, կը բարձրացնենք առ Աստուած մեր պաղատանքը, որպէս զի Հոգւոյն Սրբոյ լոյսով եւ ազդեցութեամբ, յաջողի՛ք նշանակել յարմարագոյն անձը Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկէ Պատրիարքութեան ղեկը ստանձնելու ներկայ պայմաններու եւ պարագաներու պահանջներուն համաձայն:

Ով ալ ըլլայ այդ Անձնաւորութիւնը, ան պիտի նկատուի միշտ «ընտրեալ յԱստուծոյ», եւ պիտի հանդիսանայ ճշմարիտ եղբայրը Արհի. Եպիսկոպոսներուն, բարեգութ Հայրը կղերին, քաջ Հովիւը հաւատացեալներուն եւ բոլոր հայ եղբայրներու բարիքը հետապնդող անձնուէր Առաջնորդը:

Ստոյգ ենք նաեւ, որ Ձեր միջոցաւ, Աստուծոյ ընտրածը պիտի վայելէ վստահութիւնը եւ գործակցութիւնը Արհի. Եպիսկոպոսներուն, պիտի զտնէ կղերի մօտ քահանայական ու կրօնաւորական հոգւով տոգորուած առաքեալներ, եւ պիտի ընդունի հաւատացեալներու կողմէ յարգալիւր սիրոյ եւ հպատակութեան տրիտուրը:

Ոչ մէկ բան պիտի կարենայ աւելի մխիթարել զմեզ եւ գո-

հունակութեամբ լեցնել մեր սիրտը՝ քան յարատեւ յարաճուն յառաջդիմութիւնը մեր սիրելի Համայնքին, որ, յարած անքակտելի կերպով Առաքելական Ս. Գահին, անբաժան մաս կը կազմէ Հայութեան, որուն լիութեան կը ցանկանք սէր, միութիւն, ազատութիւն, պայծառութիւն:

Հուսկ ուրեմն, խնդրելով, Արհիապատիւ և Պատուական Եղբարք, որ հաճիք ընդունիլ այս մեր զգացումներն ու մաղթանքները և անոնց թարգմանը ըլլալ Ձեր յարգոյ կղերին և բարի ժողովրդեան մօտ, կը հրաւիրենք, անգամ մը եւս, Աստուծոյ օրհնութիւնը և Սուրբ Աստուածամօր պաշտպանութիւնը Ձեր հովուական պաշտօնին, Ձեր խնամքին յանձնուած հօտին և բովանդակ Հայ Ազգիս վրայ, և մնա՞մք եղբայրական սիրոյ ողջունիլ ի համրոյր սրբութեան

Արիապատիւ Տէրութեանցդ Աղօթակից
ԿԱՐԴ. ԳՐԻԳՈՐ-ՊԵՏՐՈՍ ԺԵ.

Նախկին Կաթողիկոս-Պատրիարք Կ. Հ.
Տանն Կիլիկիոյ

ԶՈՒԳՈՒԹԻՒՆ՝ ՄԱՅՐ ԲԱՐԵԱՅ

(Հոռմ, 24 Փետր. 1963, տօն Ս. Վարդանանց)

Ուրախ ենք, սիրելի դաւակներս, որ սրբոց Վարդանանց յիշատակը կը միացնէ Հոռմի հայ զաւութը՝ Աստուծոյ և Ազգին նուիրուած ժառանգաւորներուն շուրջ:

Ուրախ ենք ողջունելու նաեւ հայ պատուական ընտանիքներ և մասնաւորապէս երիտասարդ ուսանողներ, որոնք, առժամաբար, օտարութեան մէջ կ'ապրին, սակայն նման օր մը՝ անոնք համախմբուելու և Վարդանանց ոչ թէ յիշատակը՝ այլ ապրումը միասին ապրելու հոգեկան պահանջք մը կը զգան իրենց սրտին մէջ:

Կը շնորհաւորեմ հանդէսին կաղմակերպիչները. հանդէս մը՝ իմաստութեամբ եւ ճաշակով պատրաստուած ու վայելչօրէն ներկայացուած. անոնք մեր հայրական գնահատանքին եւ դուլասանքին արժանի են:

Պատուական աղբայիներ եւ սիրելի զաւակներ, բանախօսները արդէն ամէն բան ըսին. Սրբոց Ղեւոնդեանց եւ Վարդանանց մեծութիւնը վերլուծեցին: Յիրաւի՝ Ս. Ղեւոնդի նման Հայրապետներն են, որ Վարդանը եւ Վարդանանց նման սերունդ մը պատրաստեցին: Բեմին վրայ դետեղուած մեծ նկարը ինքնին կը հաստատէ մեր ըսածը եւ կը պատկերացնէ մեր դադափարը:

Ուրացողին սեւ հոգին ալ վերլուծումի նիւթ եղաւ. Վասակ ուղեց անօրէն միջոցներով բարձրանալ, իշխել. բայց դարձաւ անէծքի հոմանիշ: Մինչդեռ սէրը՝ ծառայելով եւ զոհուելով է որ կը յայտնուի, ինչպէս ըրաւ Ս. Վարդան, որ կ'սպրի յաւերժօրէն հայ աղբիւն սրտին մէջ եւ կը մնայ կենդանի ներշնչարան մը կրօնքի եւ հայրենիքի վսեմ դադափարականներուն ծառայող ապաղայ եւ ներկայ բոլոր հայ սերունդներուն:

Մեզի համար անհուն մխիթարութեան առիթ կու տան բոլոր այն Երիտասարդները, որոնք իրենց յուզումով, մտածումներով եւ երգերով թարգման կը հանդիսանան այն արձագանդին, զոր Վարդանանց Նահատակները ձգած են անոնց սրտին մէջ: Ո՛րքան քաղցր է լսել եւ կրկնել, ինչ որ քիչ առաջ այնքան յուզումով ըսուեցաւ. «Մենք պատրաստ ենք խաչը ի ձեռքին եւ Աւետարանը մեր կուրծքին, հաւատարիմ պահպանողներ ըլլալ Ղեւոնդեանց եւ Վարդանանց գաղափարականներուն»:

Եթէ տակաւին Հայութեան վրայ տարածուած են ստուերներ, կաշկանդումներ եւ սեղմումներ, ատոնք չեն կրնար նսեմացնել, մարել մեր յոյսը, որ հիմնուած է Աստուծոյ Նախախնամութեան եւ մեր Դատին արդարութեան վրայ: Օր մը պիտի փարատին անչուչ տխուր երեւոյթները եւ մեր աղբը պիտի դոնէ Ս. Եկեղեցւոյ մէջ եւ աղբերու առջեւ իրեն վիճակուած տեղը. այն ատեն է որ Հայը պիտի բերէ բովանդակ մարդկու-

թեան եւ բովանդակ քրիստոնեայ աշխարհին, զարգացումի եւ բարդաւաճումի իր արդիւնաւոր աջակցութիւնը:

Պատուական աղագայիններ, լսած էք անշուշտ թէ ինչպէս սօր մը դադթական Հայութիւն քառասուն տարի առաջ հաստատուած է Լիբանանի մէջ, եւ թէ ինչպէս քառասուն տարի վերջ, Պէյրութի Նահր թաղամասը, ամայի եւ ճախճախուտ վիճակէն, Հայուն ձեռքով, եղած է այսօր Լիբանանի երկրորդ բաղամարդ քաղաքը: Ի վարձատրութիւն Հայուն շինարարական վաստակին, քաղաքապետարանը ուղած է դրոշմել՝ Հայուն Պատմութեան եւ Եկեղեցիին նուիրական անուններով՝ նոյն քաղաքին բաղամթիւ հրապարակները եւ պողոտաները:

Պարտք կը համարիմ յիշել հոս եւ մասնակցիլ այն սուգին, որ Զարեհ Կաթողիկոսի վաղաժամ մահով, կը պատէ յատկապէս ամբողջ Լիբանանի Հայութիւնը:

Հաճելի է վիպյել ինծի հոս, որ ան՝ տողորուած էր իսկապէս կրօնքի եւ հայրենիքի սիրով: Ունէր լայն տեսութիւններ. բարեկամական յարաբերութիւններ կը մշակէր մեր Հայ Կաթողիկէ հասարակութեան հետ, եւ իրրեւ չօչափելի ապացոյց՝ ընդունած էր Ս. Քահանայապետին հրաւերը եւ Բ. Վատիկանեան Տիեզերական Ժողովին ալ զրկած էր իր Դէտը, զոր ամէնքս ծանօցանք եւ դնահատեցինք:

Այսօր, յատկապէս Լիբանանի Հայութեան համար, կը մաղթեմ սէր եւ միութիւն: Ս. Եղիշէ կ'ըսէ իր ոսկեղէն մատենին մէջ. «Զուգուրիւն՝ մայր բարեաց, անգուգուրիւն՝ ծնող չարեաց». եւ յիշուի՝ միութիւնը ամէն մարդի մէջ բարիքներու աղբիւր է, իսկ անմիաբանութիւնը անթիւ չարիքներու պատճառ կը հանգիստնայ:

Հայ Աղլին զաւակներն ենք եւ առաջին քրիստոնեայ աղլն ենք: Հայ եւ քրիստոնեայ՝ հոմանիչ են: Ուստի փարինք Ս. Խաչին, զոր Ս. Ղեւոնդ եւ Ս. Վարդան կը կրեն իրենց սրտին վրայ:

Հաւատարիմ մնանք Գրիստոսի Ս. Աւետարանին, որ մեր Հայրն է, կ'ըսէ Ս. Եղիշէն:

Հոստատ, անվիանդ պահենք սէրը մեր Հայրենիքին եւ մեր աղլին հանդէպ:

Ահա՛, հոս են նուիրեալ եւ ուխտեալ հողիները, որոնք լը-
ռութեամբ եւ անխոնջ գործունէութեամբ կը պատրաստեն, կը
չարունակեն հասցնել նոր սերունդներ՝ տոգորուած սիրովն ի-
րենց ազգին. անոնք կը սորվեցնեն հայ ժողովուրդին փառա-
ւոր անցեալը, պատմութիւնը, լեզուն՝ ազատ ու անկաշկանդ
հոգւով. եւ միանգամայն՝ կը պատրաստեն մշակներու սերունդ
մը, որուն նպատակը պիտի ըլլայ՝ պահել Հայ Ազգը յաւէտ Աս-
տուածապաշտ եւ Քրիստոսասէր:

ԱՊՐԻԼԵԱՆ ՆԱՀԱՏԱԿՆԵՐ, ՎԱՐԴԱՆԱՆՔ, ՄԵԻԹԱՐ

(Հոռմ, 26 Ապրիլ 1964)

Երեւ կարեւոր թուականներ

Այսօր, Հոռմի մեր փոքրաթիւ դաղութը, այս Ս. Պատա-
րադի ընթացքին, մտքով ապրեցաւ մեր պատմութեան երեք
կարեւոր թուականները:

Մին՝ 49 տարի առաջ, Վոսփորի ափերուն վրայ ծրագրուած
դիւային ահռելի ռմիքն է, որ գործադրուեցաւ հայրենի գաւառ-
ներու մէջ, բնաջնջելու համար խաղաղ, շինարար, մտաւոր եւ
բարոյական ձիրքերով օժտուած քրիստոնեայ ժողովուրդ մը,
զոր աշխարհի բովանդակ Հայութիւնը երկու օր առաջ ոգե-
կոչեց:

Երկրորդը՝ թուական մըն է, որ մեր մտքին կը պարզէ,
Վարդանանց դէպքը՝ յաւիտենական յիշատակութեամբ անմա-
հացած մեր պատմութեան մէջ:

Ինչ որ Եղիշէ ըսաւ Վարդանանց պատերազմին առիթով,
թէ «Մեմֆ տեսմաք մեր Հայոց ազգին մահատալանդիւնը»,
կրկնելու ենք հոս, այն դիւցազնամարտին համար, զոր 49 տա-
րի առաջ մղեց մեր ժողովուրդը եւ որուն մեր սերունդը, ձեր
հայրերուն սերունդը ականատես եղաւ:

Նահատակութիւն՝ կը նշանակէ զոհաբերում, նուիրում ամենաբարձր դաշափարներու համար, որոնք կ'ամփոփուին երկու բառի մէջ. «Վասն կրօնից եւ հայրենեաց»:

Հարիւր հազարաւոր անմեղ հողիներ, մանուկներ, դեռատի կոյսեր, մայրեր, հայրեր, եկեղեցականներ ընդգրկեցին տառապանքը, աքսորը եւ մահը՝ Վարդանանց նման. վասն զի անոնց համար՝ Աստուծոյ հեռու ասորիլը աւելի վատ էր քան նոյնինքն մահը:

Յարգանք եւ սլափալ Ապրիլեան Նահատակներուն, որոնց յիշատակը՝ եթէ երէկ սպառօն էր մեղի համար, այսօր՝ փառատօն է:

Երրորդ դէպքը՝ զոր կ'ուզենք յիշատակել այսօր՝ Մխիթար Աբրահայրն է:

Մխիթարի զաւակները պիտի ողակոչեն անոր մահը, եթէ կարելի է մահ անուանել. ես պիտի ըսէի՝ փոխում առ Աստուած իրենց Հօրը եւ Հիմնադրին, որ տեղի ունեցաւ 27 Ապրիլ 1749ին:

Ինչպէս Ապրիլեան Նահատակներուն առջեւ, այսպէս ալ՝ Մխիթարայ յիշատակին առջեւ կը խոնարհինք երախտադիտութեամբ՝ մենք ու բոլանդակ Հայութիւնը:

Եթէ մեր Նահատակներուն համար կրնանք կրկնել Ս. Գըրքին խօսքը. «Թէ յաչս անգգամաց նոքա մեռան, սակայն յոյս նոցա լի է անմահութեամբ», Մխիթարայ համար պիտի կրկնենք ինչ որ Մովսէս Խորենացին ըսաւ Մեծն Ս. Սահակի համար. «Որ մահկանացու ծնեալ, անմահ զիւրն յիշատակ եքող» (Գիրք Գ- կէ):

Հաւատքի լոյսին տակ...

Այո՛, բոլոր այս սպառնալից դէպքերուն մերձեանք հաւատքի աչքով: Բոլոր սպառնալիքները եւ կործանումները, որոնց՝ Աստուած խիթ թոյլ կու տայ որ ահանատես ըլլանք, տեսնենք հաւատքի լոյսին տակ, վասն զի ատուլ է որ Նահատակներուն քաջութիւնը կը վսեմանայ, կը բարձրանայ:

Մինչ ոճրագործը կը կարծէր բնաջինջ ընել ամբողջ ազգի մը զաւակները, սակայն Նահատակներուն յոյսը լի էր անմահութեամբ:

Մեր սիրելի Նահատակները, զատկական տօներու շրջանին, իրենց եկեղեցիներու կամարներուն ներքեւ, լսեր էին երգերը, որոնք կ'ըսէին. «Քրիստոս է իմ Աստուած... Ես ոչ դադարեցայց Քրիստոս օրհնել զքեզ զամենայն աւուրս կեանդանութեամ իմոյ»:

Անոնք ուրախացեր էին «Մեծ աւետոյի յարութեան Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի», եւ քաջ գիտէին՝ թէ իրենց հոգիները անմահ են եւ թէ՛ իրենց մարմիններն անգամ, օր մը, աստուածային խօսքին ուժով յարութիւն պիտի առնէին, մասնակցելով Յարութեան Փրկչին պայծառութեան:

Նահատակներու պատգամը

Անոնք, անշուշտ, երկինք են եւ բարեխօս են մեզի համար: Սակայն, ունին պատգամ մը ուղղուած մեզի: Իրաւ է որ ոճրագործները չկրցան զիրենք բնաջինջ ընել, բայց մենք կրնանք մեր Նահատակները ուրիշ սուրով մը խոցել եւ անոնց յիշատակը նսեմացնել. այդ սուրը կը կոչուի անկրօնութիւն, հաւատուրացութիւն:

Աւա՛ղ, կան նաեւ մեր մէջ անհաւատներ, որոնց համար ամէն ինչ կը վերջանայ փոսին մէջ: Բայց, ի՞նչ անարդանք մեր Նահատակներու յիշատակին:

Հայրենիքի եւ Քրիստոսի համար մեռնելով, անոնք անմահացան. յարութեան յոյսով հասան հոգեկան յաւերժական պայծառութեան. եւ այսօր՝ մեզմէ կը պահանջեն որ յարգենք անոնց հաւատքը եւ մենք ալ ապրինք նոյն հաւատքով:

Անոնք կը գոչեն մեզի, ցիրուցան Հայութեան, հայրենիքի Հայութեան. «Ապրեցէ՛ք երկրի վրայ իբրեւ Հայ. պանծալի է Հայ անունը. պարծամք եղէ՛ք Հայութեան: Սակայն ապրեցէ՛ք նաեւ իբրեւ Քրիստոնեայ»:

Յաւ ի սիրտ կը լսենք թէ պաշտօնապէս անաստուածութիւնը կը քարոզուի մեր հայրենիքի սոսմաններու մէջ: Սակայն

չենք վհատիր: Յուսահատիլը, վհատիլը ո՛չ Հայուն խօսքն է ո՛չ ալ քրիստոնեային:

Օրերն ու դէպքերը կ'անցնին. մեր պարտականութիւնն է մնալ հաւատարիմ Վարդանանց, Ասրիլեան Նահատակներու հողին եւ հաւատքին:

Մխիթարի գործը ու ոգին

Մխիթարի համար ըսի՝ թէ «Մահկանացու ծնաւ, անմահ գիւրն յիշատակ երոգ»:

Յիրաւի, անմահ է ան իր արգիւնաբերած դործերով, իր կեանքով, առաքինութիւններով, տեսլականով և հիմնած Միարանութեամբ: Երկար պիտի ըլլար թուարկել իր գործերը. բայց հարկ է սլահ մը յիշել անոր առաքինութիւնները:

Մեծ էր Աստուծոյ սէրը անոր մէջ, որ ինքզինքն յայտնեց «Սիրովն եղբօր»: Նուիրուեցաւ ամբողջութեամբ իր ազգին դաւակներուն, որոնց ձիւղքերը բարձրացուց, վսեմացուց:

Նոյն ժամայն ուղեց որ իր ազգը, առաջին դարերէն ի վեր քրիստոնեայ ազգը, ունենար ամբողջական հաւատքի ապրումը, ինչպէս ապրած եւ աւանդած են Լուսաւորիչները, Սահակները, Մեսրոպները, Ներսէսները:

Մխիթար, իր հայրերուն նման, ուղեց որ իր լեզուով, ծէսով, շարականներով պայծառ հայ ժողովուրդը ապրի նաեւ Տիեզերական Եկեղեցիին մէջ, կապուած փարած մնալով Առաքելական Յաջորդներուն:

Մխիթար Արրահայր մեծ սէր ունէր Ս. Քահանայապետին հանդէպ: «Մատթէոսի Մեկնութեան» պատկառելի դործին մէջ, մեկնարանելով «Դու ես վէմ եւ ի վերայ այդր վիմի» խօսքերը, չի վարանիր տեսնելու – փաստացիօրէն – Առաքելական դահլ՝ Պետրոսի Յաջորդներուն մէջ:

Մխիթարի վերջին բաղձանքներէն մին եղած է հետեւեալը. «Երբոր մեռնիմ, մարմինս կը գետեղէք այն դամբանին մէջ, գոր ի կենդանութեան շինած եմ, իմ կուրծքիս վրայ կը դնէք այն կոնդակը օրհնութեան եւ այն մետալը՝ գոր Հոռմի Սրբազան

«Քահանայապետը տուաւ ինծի»։ Մխիթարի վերջին շունչը, վերջին սրտին բաբախումը եղաւ՝ միութիւնը Եկեղեցւոյ՝ կեփա-
յական միութիւնը։

Լայն հորիզոնները

Այսօր հարկ է որ բովանաղել Հայութիւնը ամփոփուել ինքն իր մէջ, իր ծէսով, լեզուով. սակայն պէտք է նաեւ տեսնէ ինքզինքը լայն հորիզոններու մէջ։ Տեսնէ ինքզինքը Տիեզերական Եկեղեցիին մէջ, որ համահասար Մայր է ամէնուն։ Անոր մէջ չկայ սեւամորթին եւ ճերմակամորթին կամ եւրոպացիի եւ ասիացիի խտրութիւն։

Այսօր՝ մենք, ամէնէն աւելի, մեր աչքերով կը տեսնենք այս ընդհանրականութիւնը, որ կու գայ, կ'ամփոփուել եւ կը բովանդակուել Պետրոսի շուրջ։ Որովհետեւ անկէ է որ կը բխի ճշմարիտ զարգացումը եւ նոյն ժամանակ՝ համամարդկային զգացումը, որմէ կը ծնի նաեւ համամարդկային եղբայրութիւնը։

Յորդորներ հայ Ընտանիքներուն, Ժառանգաւորներուն եւ Մայրապետներուն

Հայ ընտանիքներ, թող ձեր զաւակները հա՛յ ապրին։ Հա՛յ ապրիլ կը նշանակէ՝ սորվիլ մեր պատմութիւնը, մեր քաղցր լեզուն, մեր երգը, որպէս զի զիտնան թէ իրենք ո՛րեւէ յետամնաց ազգի մը զաւակները չեն։

Խօսք մըն ալ մեր հաւատաւոր հայ քոյրերուն եւ կրօնաւորական ու քահանայական կեանքի կոչուած երիտասարդներուն։

Այո՛, պատուական քոյրեր, Ապրիլեան Նահատակներու եւ Մխիթար Սեբաստացիին զաղափարականն ու կտակը պահպանելու կոչումն ունիք։ Հայութիւնը վստահութեամբ կը յանձնէ ձեզի իր զաւակները, որոնք վիճակուած են թերեւս նոյնիսկ Հռիփսիմեանց չառաւիղները եւ մեծամասնութիւնն ալ՝ վաղ-
ւան մայրերն ըլլալու։

Իսկ դուք, քահանայութեան կոչուած զաւակներս, չմոռնաք որ Մխիթար ունեցաւ Խաչատուր Վ.ի նման բարեկամ մը, կատուած անոր՝ սրտով եւ դադափարով, որ Հոռմի շրջանակներուն մէջ ուսում առած էր, եւ եղաւ ջատագովը եւ փաստաբանը մեծ Սեբաստացիին, անոր անձին եւ դործին շուրջ յաւուցուած թիւրիմացութիւնները փարատելով:

Խաչատուր վարդապետ կ'ուզէր որ Մխիթարի զաւակները ըլլան ուրիշ Մխիթարներ, այսինքն՝ տոլորուած նոյն զաւա-
փարականով:

Թեմական կամ վանական կղեր, ամէնքդ ալ՝ այս տեսա-
կանով զօրացած եւ լուսաւորուած պէտք է որ քալէք, որպէս
զի օր առաջ օրհնութեան ժամը հասնի մեր սիրելի նահատակ
աղգին վրայ: Ըլլանք զաւակները մէկ Հայրենիքի եւ մէկ Եկե-
ղեցւոյ:

Մեզմէ իւրաքանչիւրը, իր չափով, յոյսը անմահութեամբ
լեցան ըլլայ, ու մահկանացու ըլլալով հանդերձ, մենք ալ հո-
ղիներու մէջ անմահ անուն ձգենք:

ԽՈՐՀՈՒՐԴ Ս. ՎԱՐԴԱՆԱՆՑ

(Հոռմ, 14 Մարտ 1965)

Նախ քան բաժնուիրս ձեզմէ, սիրելի զաւակներս, պարտ կը
համարիմ մի քանի խօսքեր ուղղելու ձեզի այսօրուան տօնակա-
տարութեան մասին: Եթէ դուք կարգաք Ս. Վարդանի պատմու-
թիւնը Եղիշէի ձեռքով, գրիչով, հոգիով ու սրտով գրուած,
պիտի տեսնէք՝ թէ մեր հայրերը, Վարդանանք զօրավարք եւ
ամբողջ բանակը, ինչպէս պատրաստուեցան դիմադրաւելու հա-
մար այդ մեծ պատերազմը՝ որ իրենց առջեւ կը ցցուէր, եւ ու-
րուն իրենք կ'երթային զիտնալով հանդերձ որ թիւով աւելի
նուազ էին քան թշնամիները: Բայց, չիտէին թէ հոգւով ան-
պարտելի էին: 451ի Մայիս 25ին, ամբողջ զիւերը աղօթքով

անցուցին: Սեղաններ կանգնեցին: Անոնք՝ որոնք մկրտուած չէին, մկրտուեցան: Բոլորը Ս. Հաղորդութեան մօտեցան. եւ զօրացած այսպէս՝ ողջունեցին առաւօտը, պատերազմի դաշտը իջան եւ եղաւ ինչ որ եղաւ. թերեւս Փրկիչքապէս կամ քաղաքականապէս պարտեալ, բայց հոգեւորապէս յաղթական, որովհետեւ պայքարեցան խղճի եւ դաւանանքի ազատութիւնը պաշտպանելու՝ ընդդէմ կրակապաշտներուն:

Երեւելի է մեր արդի գրականութեան մեծ բանաստեղծներէն մէկուն՝ Վահան Թէքէեանի հետեւեալ քերթուածը. «Խորհուրդ Վարդանանց», որուն մէջ բանաստեղծին կը պատկերանայ այս հարցումը. «Վարդանանք ինչո՞ւ համար մեռան»: Եւ ան՝ քանի մը խօսքերու մէջ կը խտացնէ Վարդանանց նպատակը իր հողուով, իր լեզուով եւ իր գրիչով. «Վասն Յիսուսի, վասն Հայրենեաց, Յառաջ... Վարդանի հրամանը գոռաց»: Այս երկու իրողութիւնները, «Յիսուս եւ Հայրենիք», երկու մեծ դաւաժարականները՝ այնպէս սերտիւ իրարու միացած էին, որ կարելի չէ զանոնք իրարմէ բաժնել, անջատել:

Եւ Վահան Թէքէեան կը վերջացնէ իր քերթուածը ըսելով. «Դարերը կ'անցնին բայց Վարդանը քաջ, բայց Վարդանը սուրբ, կ'երթայ միշտ առաջ»:

Ըլլանք Վարդանի պէս քաջ: Անշուշտ, ամէնքս ալ պատերազմի դաշտը պիտի չերթանք, բայց ունինք ներքին պայքար մը: Պէտք է որ զիտնանք տիրել մենք մեր վրայ: Կիրքերու բողբոջը կայ, պէտք է որ արիարար զսպենք մեր հաճոյամտութիւնը եւ անձնատիրութիւնը, որպէս զի հոգեւորապէս պարտուածներ չըլլանք: «Վարդանը Քաջ». այն քաջութիւնը՝ որով պիտի գիտնանք ուրանալ մեր եւր եւ նուիրուիլ, ծառայել մեր ընկերոջ, «Վասն Յիսուսի եւ վասն Հայրենեաց»:

«Վարդանը սուրբ». Սրբութիւնը քաջութեան դաւաթնաւէտն է արդէն: Աւելի քաջ է այն անձը՝ որ ինք իր վրայ կ'իջխէ, քան անոնք՝ որոնք բանակներու գլուխն անցած թշնամիին քաղաքներն ու պատերը կը քանդեն, կը փլցնեն:

Այս խօսքերը ըսելով կը բաժնուիմ ձեզմէ եւ կ'երթամ Սըրբական Քահանայապետին քով: Նորին Սրբութեան պիտի ըսեմ՝

թէ այսօր Հոսմի փոքր, ըստ պատուական եւ շատ սիրելի հայ
զաւութը, հաւաքուած է Լեւոնեան Քահանայապետական Վար-
ժարանի սրահին մէջ, եւ կը յիշէ իր նախնաց քաջագործու-
թիւնները: Իրեն պիտի ըսեմ՝ թէ անոնցմէ իւրաքանչիւրը իր
դասակարգին մէջ, իր պայմաններուն մէջ, Ս. Վարդանի հաս-
տատ ուխտը եւ կտակը կը նորոգէ:

«Դարերը կ'անցնին, քայց Վարդանը քաջ,

Բայց Վարդանը սուրբ, կ'երբայ միշտ յառաջ»:

Եւ Հայութիւնը կը մնայ սրբութեան մէջ հաստատ:

ՈԳԵԿՈՉՈՒՄ ԱՊՐԻԼԵԱՆ ՆԱՀԱՏԱԿՆԵՐՈՒ

ՄԻԼԱՆԻ ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԻՆ ՄԷՁ

(25 Ապրիլ 1965)

Եւրոպան, հետզհետէ իր ետեւէն քաշելով, մի առ մի, միւս
աշխարհամասերը, 1914ի Օդոսսոսին, կը մտնէր պատերազմի
մը մէջ, որ վերջալոյսն եղաւ իր աշխարհատիրութեան:

Պիոս Ժ. Սուրբ Քահանայապետին, որ Օդոսսոսի 20ին թը-
ռած էր երկինք, եւ որ այդ պատերազմին առաջին զոհը նկատ-
ւեցաւ իրաւացիօրէն, կը յաջորդէր Բենեդիկտոս ԺՆ. մեծ Քա-
հանայապետը, որ Վատիկանի իր բարձր պահականոցէն, հայ-
րական մտահոգութեամբ եւ անհուն ցաւով կը ղիտէր աւերա-
ծի, ժողովուրդներու տեղահանութեանց, կոտորածներու կու-
տակումը, եւ յատկապէս, 1915 թուականի 6 Դեկտեմբերի խոր-
հրդաժողովի իր ատենադրանութեան մէջ, Սրբազան Մերակոյ-
տին — եւ անով՝ բովանդակ աշխարհին — ուշադրութեան կը
յանձնէր Հայ Ժողովուրդի ամենատխուր վիճակը, ըսելով թէ
թշուառ ժողովուրդն Հայոց դրեթէ ի սպառ բնաջնջումի կ'ա-
ռաջնորդուի:

Արդարեւ, ոչ շատ ամիսներ առաջ այդ թուականէն, Վոս-
փոքրի Կիւսէնի մէկնած էր հրաման մը, որ նպատակ ունէր բնա-
ջընջել շինարար ու խաղաղասէր ժողովուրդ մը, հպարտ ու
սպառնալուր՝ իր երեքհազարամեայ սպառնութեամբ, տասնե-
հինգ դարերէ ի վեր ողողուած քրիստոնէական լոյսով, ժողո-
ւրդ մը՝ որ իր հողը արգասաւորած էր իր ժիր աշխատանքով
և ճակտի քրտինքով, որ պճնազարդած էր իր ձորերն ու լեռ-
ները՝ հազարումէկ եկեղեցիներով, յուշարձաններ՝ իր արուես-
տասէր հանճարին, անքակտելիօրէն փարած Կրօնքին, Հայրե-
նիքին, Ազատութեան:

Այսպէս էր հայ ժողովուրդը որ, այս բոլորով հանդերձ,
կամ թերեւս ճիշտ ասոնց համար, դատապարտուեցաւ բնաջնջ-
ւումի, և տեսաւ իր որդիներէն մէկ ու կէս միլիոն, այր մար-
դեր ու կիներ, պարմաններ ու դեռատի մանկամարդեր, պա-
տանիներ ու տղաներ, մանուկներ, կղերականներ ու պարզ հա-
ւատացեալներ, երկրապործ մշակներ ու մտաւորականներ, տե-
ղահանուած, չարչարուած, սպաննուած, անապատներու մէջ,
և կամ ցրուած — անոնք որ յաջողեցան ճողոպրիլ — սփիւռքի մը
մէջ՝ որ աշխարհի չորս ծայրերը տարածուած է:

Պարտական ենք, թէեւ ցաւալի է մեզի համար, բայց նաեւ
մխիթարական, նշել որ ինչքան անպուժ ու անսահմ եղաւ կա-
տալութիւնը հալածիչներուն, նոյնքան եւ աւելի անդերազանց
եղաւ վսեմական ազնուութիւնը, անտեղիտալի կորովը զոհե-
րուն, որոնք նախընտրեցին արիւնով ներկուիլ, քան թէ քաչ-
կըռուել վատօրէն դոյութիւն մը՝ զոր պիտի կրծէր խղճի խայ-
թը ուխտադրուծ քրիստոնեայի, կրել տխուր կնիքը հաւատու-
րացի, հայրենիքի դաւաճան մարդու:

Պօղոս Առաքեալ, Թեազդոնիկեցիներուն դրելով, կը յորդո-
րէր չտրտմիլ իրենց ննջեցեալներուն համար, այնպէս՝ ինչպէս
ամոնք որ յոյս չունին: Կրնանք ըսել, ուրեմն, որ ի Քրիստոս
վերածնեալները, մահուան առջեւ, մանաւանդ այն չարատանջ
մահուան՝ որ մարտիրոսներունն է, հակառակ մարմնին տկա-
րութեան, չեն կրնար վարուիլ ինչպէս անոնք՝ որոնք յոյս չու-
նին:

Ո՛հ, ո՛չ. մեր նահատակ հերոսներուն պէտք է յատկացնենք իմաստութեան դրօշին խօսքերը՝ թէ անոնց յոյսը լի է անմահութեամբ. այսինքն, հետեւելով արդի թարգմանութեան մը, անոնց յոյսը բոլորովին անմահութիւն է :

Իրենց խղճին վկայութիւնը՝ թէ իրենք չարչարուեցան ու մեռան այն պատճառով որ փարած էին Քրիստոսի եւ իրենց պաշտելի Հայրենիքին, այն անդրդուելի յոյսն ու ստուգութիւնը իրենց հոգիներու անմահութեան եւ յաւիտենական վարձատրութեան, խոստացուած անոնց՝ որ չեն ուրանար Ս. Աւետարանը, յոյսը՝ իրենց մարմիններու ասպաղայ յարութեան, այնքան լուսաշող բանաձեւերով ներկայացուած Յարութեան մեր շարահաններուն մէջ, զոր խրախուսիչ ու քաջալերական խօսքերով ալ կը կրկնէին իրենց Հովիւները, որոնք իրենց հաւատացեալներէն տարբեր բախտ չփնտռեցին, յոյսը վերջապէս՝ թէ Աստուած պիտի խնայէր իրենց սերունդներուն, եւ զանոնք դարձեալ պիտի առաջնորդէր մարդկային պատմութեան ուղիներէն, իրբեւ ժառանգներ ու նախանձախնդիր հետեւորդներ հայրական ու հայրենական աւանդներուն, այս բոլորը կը բարձրացնէր անոնց սիրտն ու միտքը գերազոյն յափշտակութեան մը մէջ, եւ չարչարանք ու մահ կը փոխակերպէր անմահութեան տեսիլքի մը :

Հեռուոր 451ին, երբ քրիստոնեայ Հայաստանը պայքարեցաւ հեթանոսութեան դէմ, ի պաշտպանութիւն իր դադափաւականներուն, դիւցազնական այն դէպքին պատմագիրը, ի մէջ այլոց, քանդակիչ խօսք մը ունի, որ հայ ժողովուրդին համար, զարաւոր մարտերու եւ զոհողութիւններու ընդմէջէն, կը նշմարուի իրը հանդիսաւոր ազգանշան ու քաջալեր. «Մահ ոչ իմացեալ, դրած է ան, մահ է. մահ իմացեալ անմահութիւն է :

Յիսուն տարի անցած է այն արհաւիրքին վրայ, որ կը սպառնար բնաջնջումը մեր ցեղին : Բնական կու դայ մեր չըրթներուն վրայ Սաղմոսերգուին այն բացաւանչութիւնը. «Շնորհիւ ողորմութեամբ Աստուծոյ՝ մեմֆ չեմֆ սպառած» : Աստուծոյ ողորմութեամբ եւ մեր ժողովուրդին տոկունութեամբ, հայ ժողովուրդը, այսօր, կը հասնի ու կ'անցնի չորս միլիոնը, հա-

ւաքուած Արարատի ստորոտը, կամ ցրուած զանազան աշխարհամասերու մէջ, ամուր եւ զօրաւոր դադութներով:

Այն ահաւոր ողբերգութեան յիսնամեակին առիթով, որդիներն ու թոռներն այն սիրելի, օրհնեալ ու անպարտելի հերոսներուն, Մասիսի հովիտէն մինչեւ հեռաւոր հիւրընկալ երկիրներու մէջ, միանուազ նուիրումով կ'ողնկոչեն, կը փառաւորեն ու կը խնկաւէտեն այսօր իրենց հայրերուն յիշատակը, կ'աղօթեն անոնց համար, կտակը՝ հաւատարիմ մնալու Քրիստոսի եւ սեփական պատմութեան: Անոնք կը նորոգեն երկաթեայ առաջագրանքը՝ ապրելու եւ իրենց յաջորդներուն փոխանցելու այդքան փառապանծ ժառանգութիւն, շարունակելով բերել՝ ամենայն ուղղամտութեամբ՝ իրենց համեստ աշխատակցութիւնը ի բարգաւաճումն զիրենք հիւրընկալող երկիրներուն, անխորտակելի վստահութեամբ՝ թէ օր մը պիտի կարենան ամէնքը հաւաքուիլ հայրենիքի դաւառներուն մէջ, իրականացնելով եւրազը մեծցած Հայրենիքի մը, որ պիտի բանայ իր դռները բոլոր դաւակներուն առջեւ, ուր ազատ պիտի ըլլայ պաշտամունքը Աստուծոյ, Քրիստոսի՝ որ թաղաւորն է բոլոր ազգերուն, զարգանելու համար հայկական մշակոյթը այն բոլոր տարրերով՝ որ ճշմարիտ է, գեղեցիկ է, մեծ ու ազնուական, համայն աղդերու համանուագին մէջ:

Վերջ դնելով այս համեստ խօսքերուն, թոյլ տրուի ինծի յայտարարել թէ հայ ժողովուրդը խորապէս երախտապէտ ու շնորհապարտ է բոլոր անոնց, որ մարդկային ու քրիստոնէական համերաշխութեան ոգիով առլցուն, կը ձայնակցին այս ողբերգութեան:

Նախ եւ առաջ, մեր որդեկան երախտապիտութիւնը կ'ուղղուի դէպի զահոյքը Պօղոս Զ. Սրբազան Քահանայապետին, որ դերադոյն ջատագուլն է թէ՛ անհատներու եւ թէ՛ ժողովուրդներու մարդկային ու աստուածային իրաւունքներուն, եւ որ առանձնապատուի բարեացակամութեամբ, ինքնագիր սրբազան նամակով մը, ուղղուած մեր Ամենապատիւ Պատրիարքին, կը հաղորդէր թէ սահմանած էր որ անցնող տարուան Նոյեմբեր 18ին, Վատիկանեան Տաճարին մէջ սուրբ պատարագ մատուց-

ւէր նոյն Ամենապատիւ Պատրիարքէն, ի ներկայութեան եւ մասնակցութեան ժողովական բոլոր Հայրերուն, ի յիշատակ մեր զոհերուն: Սրբազան Քահանայապետը հաճեցաւ նաեւ անձամբ ներկայ դռնուիլ այդ արարողութեան: Շնորհակալ ենք, Սրբազան Հայր:

Հուսկ հաճելի պարտականութիւն մըն է մեզի, յանուն Իտալիոյ Հայ Գաղութին, մեր խորին շնորհակալութիւնը յայտնել Ամբրոսեան այս աւագ Թեմին Վսեմաշուք Ծիրանաւոր Արքեպիսկոպոսին, Մետրապոլիտական Աւագանիին, Կղերին ու հաւատացեալներուն, իրենց աղնիւ ու սիրայօժար մասնակցութեան համար՝ այս եղական տօնակատարութեան: Խորապէս կը յուզէ մեզ ասիկա. եւ յիշատակը անջինջ պիտի մնայ մեր սրբուերուն մէջ:

Պիտի շարունակենք այժմ արարողութիւնը հաշտարար ու քաւչարար Ս. Պատարաղի Զոհին, ու ջերմեռանդօրէն պիտի բարձրացնենք մեր աղօթքը խաղաղութեան եւ բարօրութեան համար Իտալիոյ, որ խանձարուրքն է այնքան մշակոյթներու, սրբութեան, դիւցազնական օրինակներու եւ յատկապէս Արքեպիսկոպոսական հռչակաւոր այս Թեմին համար, որ միշտ աւելի ծաղկի ու պտղարեւէ, ի պայծառութիւն Ս. Եկեղեցւոյ, ի փրկութիւն հոգիներու եւ ի մխիթարութիւն իր եռանդուն Հովուապետին:

ԱՄԵՆԱՄԵԾ ԿԱՆՁԸ

(28 փետր. 1966)

Վարդանանց պատերազմը ամենամեծ կանչն է, բողոքն է՝ բնդդէմ բռնակալութեան, ի խնդիր ազատութեան խղճի: Պայքարին խորքն է, արդարեւ, այդ կանչը: Վարդանի եւ իր հետեւորդներուն սրտին մէջ՝ հզօր էր սէրը Հայրենիքին հանդէպ: Յաղկիրտ այդ սիրոյն կամ ազատութեան ուղղակի չդպաւ: Ուղեց՝ որ անոնք կրօնափոխ ըլլային, այսինքն ծախէին իրենց

խիղճը: Եւ Հայերը, դասական այդ Հայերը, դասական հոգւով սնած այդ Հայերը, լուսածնունդ զաւակներ, իրենց արի հովիւներուն առաջնորդութեամբ, մերժեցին գործադերել այդ հրամանը:

Ամենամեծ աղատութիւնը՝ խղճի աղատութիւնն է: Սա հիմն է, արմատն է ամէն տեսակ աղատութեան:

Որքան ատեն՝ որ մեր սիրտը զգայ՝ թէ աշխարհի համար չէ ստեղծուած սոսկ, թէ կ'ապրինք հոս, բայց կայ յաւիտեանականութիւն մը, որուն համար պիտի պատրաստուինք՝ պաշտելով մեր Աստուածը, մեր Քրիստոսը, ինչպէս կ'ընէին մեր հայրերը, «Քրիստոս է Աստուածն իմ», Վարդանանց ղիւցաղնամարտը կը մնայ անջնջելի, անոր ողբերգումը կը հանդիսանայ յաւիտեաներէնչարան մը՝ բարձրացումի, վաճառացումի, աղնըւացումի, մեր հողիին եւ սրտին:

Հռոմի բնակիչները՝ չորս տարիներու ընթացքին՝ առիթն ունեցան տեսնելու Տիեզերական Ժողովին մասնակցող բարձրաստիճան հոգևորականները, որոնք եկած էին աշխարհի բոլոր ծագերէն: Եղիշէ, ղիւցաղներդակ պատմիչը, կը գրէ. «Քրիստոնէական կրօնքը՝ յատուկ չէ միայն մեր ազգին, այլեւ բոլոր ազգերուն՝ Արեւմուտքի, Արեւելքի, Հիւսիսի եւ Հարաւի»: Ամբողջ աշխարհէ համագումար եպիսկոպոսները, զանազան ազգերու ճշմարիտ զաւակներ, հայրենասէրներ, ոչ հպարտութեամբ լեցուն էին, ոչ ալ մեծամտութեամբ: Անոնց համար Ժողովուրդները պատուանդաններ չեն. անոնք ամէն առաւօտ Ս. Խորան բարձրանալով՝ նախ իրենց մեղքերը կը խոստովանին եւ Թողութիւն կը խնդրեն նոյնիսկ Ժողովուրդէն, որովհետեւ կը զգան՝ թէ բարձրութեան համապատասխանելու համար՝ իսկապէս անհրաժեշտ է հրեշտակային կեանք մը, բոլորանուէր ողջակիզում մը՝ ամենաբարձր դադափարականին համար:

Այդ Հայերը, Ս. Եկեղեցին, Տիեզերական Ժողովը հարկն զղացին ծանօթացնելու, փաստելու՝ թէ հռչակուած ճշմարիտ կրօնքը՝ Քրիստոնէութիւնն է: Ըստ այսմ՝ հարկն զգացին կատարելու ամենամեծ յայտարարութիւններէն մին՝ որ կը հայի խղճի աղատութեան, կրօնական աղատութեան: Կրօնական ա-

դատութիւն՝ չի նշանակեր, թէ մարդս ազատ է ունենալու կամ չունենալու՝ կրօնքը։ Ո՛չ։ Ամէն մարդ պարտի պաշտել զԱստուած, Աստուած մեր Արարիչն է։ Ամէն ինչ Աստուծմէ ստացած ենք, ամէն ինչ պարտի վերադառնալ առ Աստուած։ Փարիլ Աստուծոյ, նուիրուիլ Անոր, պարտականութիւն է, ազատութիւն է խղճի։ Աշխարհական իշխանութիւններ, պետութիւններ, անձեր, խմբակցութիւններ, կուսակցութիւններ չեն կրնար երբեք միջամտել, չեն կրնար բռնաբարել խղճը։

Աւա՛ղ, որքան բռնաբարումներ կը կատարուին մարդկային պատմութեան մէջ։ Այսօր իսկ կը տեսնենք։ Պաշտել զԱստուած, փարիլ Քրիստոսի, յանցանք կը նկատուի։ Կը դաստիարակուին սերունդներ՝ որոնք Աստուծոյ դէմ կը մարտնչին։ Սա՛ բռնութիւն է խղճի։

Մեր հայրենի դաւառներուն մէջ ալ, ո՛չ հայ ժողովուրդին կամքով, այլ զուրպէն բռնադատուած, նոյն հանգամանքը կը տիրէ։ Այդ հանգամանքը վիշտ կ'առթէ մեզի, որովհետեւ ատով կը ջլատուի իսկական, անկեղծ եւ բոլորանուէր յարումը բարձրագոյն զազափարականներու։

Անցեալ Հոկտեմբերին եւ Նոյեմբերի սկիզբները, մեր Հոգեւոր Տէրը, Պաթանեան Կաթողիկոս-Պատրիարքը, ընդառաջելով Վեհափառ Վաղդէն Ա. Կաթողիկոսի հրաւերին, այցելեց Էջմիածին, ընկերակցութեամբ սիրելի զսրոցիս մեծաւորին եւ Փոխանորդ-Նպխկոսպոսին։

Այդ այցելութիւնը ուրախութեան աղբիւր եղաւ մեզի համար։ Բառասուռն, քառասունեւհինգ տարիներէ ի վեր՝ հոն հայ կաթողիկէ վարդապետ մը մուտք չէր կրցած դրծել։ Փակ էին դռները, փակ են։ Կը յուսանք՝ թէ կը բացուին։ Կը յուսանք, կ'աղօթենք, կը մաղթենք։ Մեր Հոգեւոր Տէրը, Նպխկոսպոսը եւ Դպրոցիս Մեծաւորը շիման մէջ մտան հայ ժողովուրդին հետ։ Վերադարձին՝ պատմեցին մեզի՝ թէ յարում կայ տակաւին կրօնքի եւ եկեղեցւոյ հանդէպ։ Նկարագրեցին՝ թէ ինչպէս յարգանքով շրջապատուեցան իրենք, մեր հոգեւորականները, ժողովուրդին կողմէ։ Յայտնեցին, թէ իրենց մօտեցողները ամէն կերպով կ'ուզէին ցոյց տալ՝ թէ չեն ուրացած Վարդանանց

ուխտը, թէ վարդապետ չունենալով հանդերձ, հաւատքը՝ զոր պաշտպանած էին իրենց տուներուն մէջ, կը փոխանցեն, որքան կարելի է, իրենց սերունդներուն: Սա մեծ մխիթարութիւն է մեղի համար. կ'ապացուցանէ՝ թէ անաստուածութիւնը ոչ թէ արդիւնքն է վարդանանց սերունդին, այլ հետեւանքը՝ բռնատիրութեան:

Խղճի աղատութեան հայող ամենամեծ կանչը, որուն անդերադանց արտայայտութիւնն եղաւ վատիկանեան Բ. Տիեզերական Ժողովը, յանուն բովանդակ մարդկութեան, թող լսելի ըլլայ, թող դառնայ իրականութիւն եւ ապրում՝ բոլոր բանաւոր էակներուն համար: Ահա՛ մեր մաղթանքը, ահա՛ ի սէր ամէնուն՝ մեր մշտամրմունջ աղօթքը:

Մարդկութիւնը, ազատագրուած՝ գետնաքարշ կաշկանդումներէ, թող կարենայ խկապէս ողջունել դարը՝ յորում — Աստուածային յայտնութեան լոյսին մէջ՝ Քրիստոսի սիրով եղբայրացած — աղգերը վայելեն ճշմարիտ ազատութիւնը, եւ այս վաղանցուկ կեանքն ըլլայ նախազաւիթը յաւիտեանական երջանկութեան, որուն պատրաստուած ենք, որուն մենք ուղղուած ենք:

Մեծապէս կը զնահատենք ոգեկոչական փառատօնիս կաղմակերպիչները: Մեր պատուական ազգակիցներուն կը մաղթեմ՝ որ իրենց ընտանիքներուն մէջ վառ պահեն վարդանանց ոգին: «Վասն Յիսուսի եւ վասն հայրեմեայ»: Այսպէս կը խրատացնէ մեր մեծ բանաստեղծը՝ խորհուրդը վարդանանց: Ոչ թէ ընդհանուր կերպով «վասն Աստուծոյ», այլ «վասն Յիսուսի», որովհետեւ Յիսուս է Աստուծոյ ճշմարիտ որդին, Մարիամու ճշմարիտ որդին: Ան է մեր Աստուածը: «Վասն Յիսուսի եւ վասն Հայրեմեայ». սա է պատգամը վարդանանց, զոր կը փոխանցենք մենք, մեր վարդապետները, մեր ուսանողները, մեր ժառանգաւորները:

Այս տարի ունեցանք հինգ վարդապետներ, երկուքը՝ Մխիթարեան Ուխտէն, երեքը՝ այս վարժարանէն:

Շարունակել սերունդը Ղեւոնդեանց. ահա՛ մեր բաղձանքը, մեր ջանքը: Ունեցանք ուխտեալ Քոյրեր. անոնց նպատակն է

Հայութեան մէջ վառ պահել լեզու, բարեպաշտութիւն, պատմութիւն, ուսում, երգ, ամէն ինչ՝ որ ղեզեցիկ է, պարկեշտ է, համեստ է: Այս իրողութիւնները կը խրախուսեն մեզ:

Հայրեր եւ մայրեր, տակաւին օտարութեան մէջ ապրելով հանդերձ, ձեր ընտանեկան յարկէն ներս՝ պահեցէք Վարդանի պատգամը:

Տիեզերական ժողովը կ'ուզէ ի մի հաւաքել մարդկութիւնը՝ Բրիտտոսի հոգեւոր թաղաւորութեան մէջ, որ թաղաւորութիւնն է սիրոյ, խաղաղութեան, աղքատութեան, եղբայրութեան: Շատ ապրիք, սիրելի զաւակներս: Որպէս յիշատակ այս հանդիպումին՝ իւրաքանչիւրիդ պիտի տամ Ս. Վարդանանց մետալը՝ որուն վրայ գրուած է. «Վասն կրօնից և հայրենեաց»:

Ս. ԿՈՅՍԻՆ ԱՌԱՔԻՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

(Հոռմ – Թորքի, 13 Օգոստ. 1967)

Մեծ դոհունակութիւն եւ ուրախութիւն պատճառեց մեզի, մեր նուիրապետութեան եւ համայնքին այն լուրը՝ թէ Սրբազան Քահանայապետը իր յատուկ հայրական ղեջողութեամբ ուղած էր, Պոլիս՝ իր այցելութեան միջոցին, աղօթել նաեւ Սուրբ Աստուածածնայ աթոռանիստ եկեղեցւոյ մէջ: Եւ հոն, հակառակ սուղ վայրկեաններուն, պատասխանելով Հոգեւոր Տիրոջ որդիական եւ Կաթողիկէ Հայրապետի մը վայել ուղերձին՝ քանի մը խօսքեր ուղղեր էր այդ հասարակութեան, յորդորելով վերարժարծելու, այս հաւատքի տարւոյն ընթացքին, հաւատքի, յոյսի եւ սիրոյ աստուածաբանական եւ ղերբնական առաքինութիւնները:

Այսօր ես պիտի ուղէի պահ մը արձագանդն ըլլալ այդ հայրական խօսքերուն եւ յորդորին՝ մերձեցնելով զանոնք Սուրբ Աստուածածնին:

Սուրբ Աստուածամօր նկատմամբ պարտինք ունենալ մեծ

հաւատք, յոյս եւ սէր: Անշուշտ, ինչ որ է Սուրբ Աստուածածինը, կը պարտի Քրիստոսի, իր Որդւոյն եւ մեր Աստուծոյն արդիւնքներուն: Այդ բոլոր մեծութիւններն ու շքեղութիւնները կը պահուին Աստուծոյ պատ տրամադրութեամբ: Բայց եւ այնպէս ինքը եւս, Սուրբ Կոյսը, հաւատքի առարկայ է:

Հաւատք Սուրբ Աստուածամօր հանդէպ: Այսօր որ իր փարթամ մեծութիւններուն պսակումն է, վերափոխումը, երկընքի մէջ պսակումը Թադուհի Տիեզերքի: Ի յաւիտենից սահմանաւ՝ ըլլալու Որդւոյն Աստուծոյ Մայրը, անոր պատրաստութեան միջոցին, միշտ կցուած իր Աստուածային Որդւոյն՝ մարդարէներու, նահատակներու կեանքին մէջ. հին կտակարանի ամբողջ հոլովոյթին մէջ՝ ըլլալու Մայր Աստուծոյ. աւետումովը հրեշտակապետին՝ ըլլալու մշտնջենաւոր Կոյս անարատ, փրկչակից Յիսուսի հետ իր սիրով եւ արդիւնքներով: Ըլլալու տեսակ մը քահանայուհի, առ ոտս խաչին Քրիստոսի, Գողգոթա լեռան վրայ: Երկինք վերափոխումը եւ այս բոլոր ճշմարտութիւնները՝ որ հաւատքի մաս կը կազմեն, մեր սիրտը կը լեցնեն ուրախութեամբ, որովհետեւ անոնք մեզ կը վստահեցնեն թէ մեր հաւատքը սին չէ, եւ թէ ան Աստուծոյ խօսքին եւ Ս. Եկեղեցւոյ անսխալ վարդապետութեան վրայ հիմնուած է:

Մեր յոյսը Սուրբ Աստուածամօր հանդէպ: Ո՛հ, մեր սուրբ Հայրերը ի՛նչպէս դո՛ւսժ են խօսքեր, բացատրութիւններ վերափոխման նկատմամբ: Յիսուսի Մայրը մեր յոյսն է: Նարեկացին ի՛նչպիսի խօսքեր կը փնտռէ Տիրամօր հանդէպ իր յոյսը արծարծելու համար. «Յետ Աստուծոյ մեր յոյսն էս, քեզի կ'ապաւինինք, ո՛վ Տիրամայր, անարատ ծնող Բանին Աստուծոյ, մենք քեզի կ'ապաւինինք, քու լայնատարած մաղթանքներո՛ւդ, մեր ձեռքերը աղօթքով կը տարածենք»:

Աստուածամայրը կոչուած է պաղատադին աղաչող ամենակարողութիւնը: Ան, որուն հնազանդեցաւ Աստուծոյ Միածին Որդին, այսօր կերպով մը անոր կը հրամայէ: Սուրբ Աստուածամօր բաղձանքն ու աղօթքը հրամանի պէս են Աստուծոյ և Յիսուսի մօտ:

Հարկ է նաև ունենալ մեծ սէր Սուրբ Աստուածամօր հանդէպ: Պէտք կա՞յ բացատրելու այս իրողութիւնը. բաւ է ըսել՝ որ ան մեր մայրն է: Սուրբերը իրենց երկրաւոր մօր համար կ'ըսէին. ան մեր կաթնատունն է, բայց իմ մայրս՝ Սուրբ Աստուածածինն է՝ որ ծնաւ զիս հողեւոր, յաւիտենական կեանքին: Մեր մայրն է ան, մեզի տրուած իրրեւ վերջին պարգեւը, իրրեւ վերին կտակը Յիսուսէն, խաչին վրայ. «Ահա մայր քո. Ահա որդի քո»: Միրել Սուրբ Աստուածամայրը. եւ քանի որ սէրը նմանութիւն մը կա՞մ կը դտնէ եւ կամ կը ստեղծէ, Սուրբ Հայրերը մեզի զայն կը ներկայացնեն իրրեւ տիպար օրինակ բոլոր առաքինութիւններուն: Վերափոխումը, անշուշտ, իր հիմնական պատճառը ունի իր Աստուածամայրութեան մէջ, սակայն այդ փառքը, այդ չքնաղ մեծութիւնները միանգամայն վարձատրութիւնն են Աստուածամօր բոլոր առաքինութիւններուն:

Խոնարհութիւնը Աստուածամօր՝ որ Մայր Աստուծոյ կը կոչուի. «Ահաւասիկ կամ աղախին Տեառն» իր պատասխանն է: Անոր եղբայրսիրութիւնը. կը վազէ իր ազգականին տունը անոր օգտակար ըլլալու եւ ծառայելու համար եւ անկէ կ'ողջունուի «Մայր Տեառն իմոյ»: Սուրբ Աստուածածինը կ'երգէ Երգ մը՝ որ դարերը կը լեցնէ. «Մեծացուցէ անձն իմ զՏէր. այսինքն իմ անձս կը ճանչնայ այն մեծութիւնները, որոնցմով զիս օժտած էր Աստուած. սակայն «Սուրբ է անուն նորա», վասն զի Անոր են փառքը, պատիւը, շնորհքը եւ արդիւնքը:

Համբերութիւնը Ս. Աստուածամօր: Քառասուն օրուայ մանուկ է իր Միածին Որդին եւ արդէն անոր ամբողջ կեանքը պէտք է որ տիպախոց սրտով իր հովովումը ունենայ: Սիմէոն, ողջունելով անոր զաւակը, կ'ըսէ, թէ ան պիտի ըլլայ նշան հակառակութեան: Հեռուէն արդէն անմիջապէս կը տեսնուի խաչափայտը՝ որուն վրայ ան պիտի արձակէ իր վերջին շունչը եւ պիտի թափէ իր անդին արեան վերջին կաթիլը:

Սուրբ Կոյսը «Մայր Մաքուր» կոչուած է: Աշխարհը, որ ամէն օր աւելի եւս կը մխրճուի երկրիս թունաւոր հաճոյքներուն մէջ, որ այնքան կը մեղկացնէ մարդկային նկարագիրն

անդամ, Սուրբ Աստուածամօր ողջախոհութեան առաքինութիւնը պէտք է ըլլայ մեր սրտին դոհարը:

Սիրելի դաւակներս, այս բոլոր առաքինութիւնները աչքի առջև ունենալով, մեր հաւատքը վերարծարծելով Սուրբ Աստուածամօր հանդէպ, նմանինք իր առաքինութիւններուն եւ լիայոյս ըլլանք որ իր բարեխօսութեամբ պիտի կարենանք օր մը մասնակից ըլլալ իր փառքին՝ արքայութեան մէջ:

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՑԱՆԿ

Երկու խօսք. — Ամեն. Իզնատիոս Պետրոս ԺԶ. Պաթանեան

Ա. Մ Ա Ս — ՀՈՎՈՒԱԿԱՆ ԹՈՒՂԹԵՐ

ԹՈՒՂԹ ՀՈՎՈՒԱԿԱՆ (1946)

Կարդինալուքին — Եկեղեցին — Ազգը

3-21

Կարդինալական պատիւը Հայ Ժողովուրդին համար, 4-7: Հայ հասարակութիւնը Պիոս ԺԲ-ի մօտ, 7-10: Եկեղեցին է մի, սուրբ, առաքելական եւ կաթողիկէ, 10-14: Երկու սէր՝ Եկեղեցին եւ Հայրենիքը, 14-18: Հայրենասիրութիւնը, 16: Ներգաղթն ու կաթողիկէ Պատրիարքութիւնը, 17-19: Յորդոր, 19: Երախտագիտութիւն, 20-21:

ԹՈՒՂԹ ՀՈՎՈՒԱԿԱՆ (1947)

Տասնամեայ պատրիարքութիւն

22-63

Պատմական դրդապատճառ, 23-24: Ազդեցութիւն ձեռնարկը, 24-28: Հովուական այցելութիւններ, 26-28: Հակակաթողիկէ պայքար, 28-31: Ներգաղթի նկատմամբ, 31-33: Ներգաղթի յուսախարութիւնները, 33-36: Պատասխան կարգ մը առարկութիւններու, 36-37: Հայ կաթողիկէները հալածուած, 37-38: Կապը Ս. Աթոռին հետ, 38-42: Ս. Աթոռը եւ Սովետական երկիրները, 42-43: Կաթողիկէ Եկեղեցին եւ ազգասիրութիւնը, 43-45: «Ազգային Եկեղեցին» ու Հայութիւնը, 45-48: Հայ կաթողիկէ նպաստը, 48-52: Հարազատութիւնը հաւատքի, 52-54: Յորդոր Հովիւներու, 54-57: Յորդոր Ժառանգաւորներուն, 57: Յորդոր հաւատաւոր կոյսերուն, 57-61: Յորդոր ծնողաց, 61-62: Մաղթանք, 62-63:

ԹՈՒՂԹ ՀՈՎՈՒԱԿԱՆ (1949)

Ս. Պետրոսի գլխավորութիւնը
եւ մեր սուրբ Հայրերը

64-105

Ս. Քահանայապետին գլխավորութիւնը, 66-67: Քրիստոս կը կառուցանէ Եկեղեցին, 67-69: Պետրոս առաքեալի ղերքը, 69-72: Մեր սուրբ Հայրերու վկայութիւնները, 72-75: «Արածէ դառնուկներս, ոչխարներս...», 75-77: Պետրոս՝ առանձնաշնորհեալ զէմք, 77-78: Ս. Պետրոս եւ Ս. Պօղոս Հռոմի մէջ, 78-80: Հռոմէական Աթոռը, 80-82: Վկայութիւններ մեր Ս. Հայրերէն, 82-84: Տիեզերական ժողովները կը խօսին, 84-86: Գլխավորութիւնը Ս. Եկեղեցւոյ մէջ, 86-92: Քահանայապետներու սրբութիւնը, 92-95: Պիոս ԺԲ. եւ իր դօրծը, 95-100: Փարիլ Սուրբ Եկեղեցւոյ 100-103: Յորդոր եւ հրահանգներ, 103-104:

ԹՈՒՂԹ ՀՈՎՈՒԱԿԱՆ (1950)

Մխիթար եւ Աբրահամ Արծիւեան

105-136

Արրահամ Կաթողիկոսի եւ Մխիթար Աբրահամ զէմքերը, 106-107: Անոնց նպատակը, 107-109: Քրիստոսի ճշմարիտ Եկեղեցւոյ նշանները, 109-110: Եկեղեցին Կաթողիկէ է ըստ Ս. Գրոց, 110-113: Եկեղեցւոյ ընդհանրականութիւնը Առաքեալներու մօտ, 113-114: Տիեզերական քարոզութիւն, 114-115: Հաւատքի միութեան պատճառը, 115-116: Ընդհանրականութիւնը մեր Ս. Հայրերուն մօտ, 116-119: Հռոմէական Կաթողիկէ Եկեղեցին է Քրիստոսի տիեզերական Եկեղեցին, 119-123: Հայ Ազգը ծնած է քրիստոնէութեան՝ Կաթողիկէութեան մէջ, 123-124: Մեր փայլուն շրջաններուն՝ Հայ Եկեղեցին ապրած է Կաթողիկէութեան մէջ, 124-125: Բաժանումին վնասները, 125-127: Կարեւոր ակտաճանաչում, 127-129: Կաթողիկէութիւնը եւ Ազգը, 129-130: Կաթողիկէութիւնը լատինականութիւն չէ, 130-131: Հայ Կաթողիկէ Եկեղեցին կը պահէ Նախնեաց Ս. Հաւատքը, 131-133: Կոչ՝ մեր ազգայիններուն, 133-134: Կոչ՝ մեր հաւատացեալներուն, Կղերին, 134-135: Յորեկնական հանդէսներու փափում, 135-136:

ԹՈՒՂԹ ՀՈՎՈՒԱԿԱՆ (1951)

Յորեկնական տարին

137-144

Ի՞նչ է յորեկեանը, դա՛ն չահելու նպատակը, 139-140: Բացառիկ պարագաներ, զիտաւորութիւններ, քարոզութիւն, հաւաքական այցելութիւններ, 140-143: Յորդոր, 143-144:

ԹՈՒՂԹ ՀՈՎՈՒԱԿԱՆ (1954)

Ս. Կոյսը եւ մեր Ս. Հայրերը

145-204

Անջնջելի թուական, 145-146: Մարդկային ազգի, Ռուսիոյ, Հայ ազգին նը-
ւիրումը Աստուածամօր Սրտին 146-147: Ցանկալի առիթ, Հով. Թուղթին
նպատակը, Մարիամու տարին, 147-149:

Ա. - Ս. Կոյսին Աստուածամայրութիւնը: Ներբող Կոյսին, 149: Առանձնա-
շնորհութեանց արժանն ու պատճառը՝ Մայր Աստուծոյ, 150-151: Ս. Եկե-
ղեցոյ եւ Նարեկացիին ձայնը 151-152: Եփեսոսի Ժողովը, 152-153: Անդե-
րազանցելի արժանապատուութիւնը, 153-154: Խորհրդաւոր խօսքեր, 154-156:

Բ. - Ս. Կոյսին առանձնաշնորհութիւնները: «Անարատ յղացեալ», «Քու եւ
կնոջ միջեւ», Գանձարան, «Լոյս լուսոյ Մայր», «Շուշան փուշերուն մէջ»,
Կատարեւապէս գեղեցիկ, «Անդատապարտ չառաւիղ», «Եւ եմ Անարատ յղու-
թիւն», 156-160: Կոյս եւ Մայր, Մայրն էմանուէլի, Կոյս Կուսանաց, 160-
161: Վերափոխումը, Մարմին Յիսուսի՝ մարմին Մարիամու, 161-163: «Նրա-
նեցեան ինձ մաննայն ազգք», 163-164:

Գ. - Ս. Կոյսին պաշտօնները մարդկութեան նկատմամբ. Փրկչակից, Բաշխող
շնորհաց, 165-167: Մեր Մայրը, Մայր Հոգեւոր եւ ընդհանրական, 167-170:

Դ. - Ս. Կոյսին պաշտամունքը, 170-174: Այլ Քրիստոսներ Հայութեան մէջ,
Աղբիւր շնորհաց, 174-176:

Ե. - Ս. Կոյսին պաշտամունքի արտայայտութիւնները. 177-193: Պատիւ ու
մեծարանք 177-179: Սէր եւ նուիրում, 179-180: Որբան եւ Սրբավայր,
«Շղիջի», Տունն Աստուածամօր, Սէր, 180-183: «Յառաջաւիղ», Տաճար
Ս. Երրորդութեան, Զանք նմանութեան, Կատարեցէք ինչ որ ան կ'ըսէ ձեզի,
183-184: Կենդանի պատկերներ..., Անսպառ հանքը, Աղաչուող ամենակա-
րողութիւն, 184-186: Մեր Ս. Հայրերը՝ Ս. Կոյսին հանգէպ, 186-188: Դի-
տաւորութիւններ, 188-193:

Զ. - Ս. Վարդաբանը, 193-200: Հայաստան ամէնուս Հայրենիքն է, 199-200:
Հրաւէր, 202-203:

Բ. Մ Ա Ս - ԲԱՆԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Զմամառու վանքը Հայ Կաթողիկէ Համայնքին

Պատմութեան մէջ

206-220

Պատմական շրջանակ, 205-208: Պատրիարքական աթոռ, 208-213: Վարդա-
պետարան եւ հայ վանք, 213-220:

Նոր ժամանակներու Լուսաւորիչ, 221-222: Մխիթարի հոգւոյն լաբերէն մէկը, Թիւրիմացութիւն, հոմանիշ ղերնական միութեան, «Այր կաթողիկէ, առաքելաջան», 222-223: Հաւատք մը կրանիտեայ, մշտնջենական դաշը, Աստուծոյ ճամբուն մէջ, անընդհատ շղթային օղակը, ակութ եւ կեդրոն սըրբութեան եւ իմաստութեան, 223-226: Միաբանութիւն... Հռիփսիմէ, Գալիանէ, Լուսաւորիչ եւ Ս. Սեղրեստրոս, «Դու ես Վէմ», «Եւ դու Հոռմ», Առաքելական եռանդ, Հայր Պօլոլիէ, Հայերու դարձին համար, Կիպրոսի մէջ, «Ես կը նշովեմ Դիոսկորոսը», 226-231: Մրաղիրը..., Խաչատուր Վ. Առաքելեան, Յիշատակելի թուականը, 231-233: Հալածանք, Մեթոն, Բարոյական հիմքը, Պատերազմ, Ս. Ղազար, Զահը, 233-236: Ընդդիմադրութիւններ, Կղեմէս ԺԱ.ի մօտ, Գործունէութիւն, Իր սրտին վերջին բարախումբները, Զոյդ սէրերը, 236-242: Մաղթանք, 243:

Արեւելեան եկեղեցւոյ հաւատքը՝

Ս. Հաղորդութեան հանդէպ

244-270

Ա. - Վկայութիւններ արեւելեան Ս. Հայրերէն. - Ս. Իգնատիոս Անտիօքացի, 248: Ս. Կիւրեղ երուսաղեմացի, 250: Ս. Յովհան Ոսկեբերան, 253: Ս. Կիւրեղ Աղեքսանդրացի, 257: Ս. Եփրեմ 258: Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ, 259: Մանգակունի եւ Եղիշէ, 260:

Բ. - Ս. Հաղորդութիւնը Արեւելի հնամենի մէկ յուշարձանին մէջ, 260-262:

Գ. - Ս. Հաղորդութիւնը արեւելեան եկեղեցիներու պաշտամունքին մէջ, 262-270:

Գ. Մ Ա Ս - ՃԱՌԵՐ ԵՒ ՔԱՐՈՋՆԵՐ

Եջ

1938 - Պատգամ Սպանիոյ եպիսկոպոսներուն	273-274
1939 - Նահատակաց նորակառոյց կոթողին առջեւ	275-277
» Ծրջարեւական նամակ ի նպաստ Լեհաստանի եւ անոր հայ թեմին	277-279
1940 - Զմամուռ Տիրամօր նոր մատուռին բացման առթիւ	279-280
1941 - Հովուական այցելութիւն Հալէպ, Հ.Բ.Ը.Մ. ակումբին մէջ	281
» Հովուական այցելութիւն Գամշլիէ	281-282
» Հալէպի Մխիթարեան դպրոցին մէջ	282-283

1942 - Ապրիլիան Սդատօնը, Պէյրութ	283-284
» Պէյրութ, Ս. Ընտանիք դպրոցի նախկին սանուհիներուն	284
1944 - Պէյրութի վիեննական Միթթարեան աշակերտութեան	284-285
» Պաղտատի մէջ	285-286
» Պաղտատի Հայ Առաքելական Առաջնորդարանին մէջ	286-287
» Պաղտատի հայ երիտասարդութեան	287-288
1946 - Կարդինալութեան հաղորդագիւրը ընդունած օրը	289
» Ուղերձ առ Պիոս ԺԲ. յանուն նորընտիր կարդինալներուն	289-293
» Ս. Բարթողոմէոսի եկեղեցիին մէջ	293-296
» Հռոմի հայ դպրութիւն	296-298
» Ս. Ղազարու Միթթարեան կաճառին մէջ	298-300
» «Մասիս» շարաթաթերթը կը հիմնուի - Թուղթ Շրջաբերական	300-302
1947 - Լիբանանու Հանրապետութեան Նախագահին	302-304
» Առ նոյն	304-306
» Թուղթ Օրհնութեան Անարատ Յղութեան Հայ Մայրապետ- ներու հիմնարկութեան դարադարձին առթիւ	306-309
» Ապրիլեան Սդատօնին առթիւ	309-314
» Հ.Կ.Ե.Մ.ի երիտասարդներուն	314-315
» Առ Բարձր. Տիար Ֆիլիփ Թադլա, Ազդային Կրթութեան Նախարար	315-316
1948 - Արհի. Յովհաննէս Արք. Նազլեանի Յորելեանին առթիւ	316-317
» Լիբանանու Հանրապետութեան Նախագահին	317-320
» Ս. Մնունդի առթիւ	321
1949 - Զատիկի տօնին առթիւ	322-323
» Լիբանանու Հանրապետութեան Նախագահին	323-326
» Ֆրանսայի Դեսպանին	326-328
» «Ես եմ լոյս աշխարհին»	328-329
1950 - Լիբանանու Հանրապետութեան Նախագահին	329-333
» Խօսք առ Կոմս Տիւ Շայլա	333-335
» Հաւատքն ու սէրը Ս. Քահանայապետին հանդէպ	335-342
» Ամենասուրբ Հաղորդութեան Թափօրի ընթացքին	341-346
» Տիրամօր Փոխման տօնին	346-348
» Պատրիարքութեան եւ Կարդինալութեան պատիւները	349
1951 - Լիբանանու Հանրապետութեան Նախագահին	349-354
» Ֆրանսայի դեսպան՝ Կոմս Արման Տիւ Շայլայի	354-356
» Մեր Ս. Հարց օրինակին համաձայն (Զմամուու վանքին մէջ)	356-357
» Յիսուս կայ ու կը մնայ (Ս. Հաղորդութեան Թափօրի ըն- թացքին	358
» Սնուրի Մուրատեան վարժարանի մէջ	358-359

»	Հոլարտ ԸԼԼանք... որ Հայ ենք (Փարիզի մէջ)	359-360
»	Հոլարտ Եղէք Հայ լեզուով (Ամերիկա՝ Պոսթոնի մէջ)	360-363
1952 -	Նոր Սկովտլա կը պատուէ Հայ Աղղը (Քանատայի Անդիկո- նիչ Համալսարանին մէջ)	363-365
»	Հայրենիք չի շինուիր (Ամերիկա, Ուոթըրթաունի մէջ)	365
»	Կրօնքը ասլուում մըն է (Պէյրութ, Վարդանանց տօնին առթիւ)	366-368
»	Ֆրանսայի Կառավարութեան կողմէ պատուոյ Լեզէոնի Մեծ Խաչին տուչութեան առթիւ	368-371
»	Արեւէն պայծառ՝ հատաքին լոյսը	371-373
»	Հայ Կաթողիկէ Պատրիարքարանի մէջ Լիբանանի Հանրա- պետութեան Նախագահին ուղղուած	373-377
»	Երախտագիտութիւն (Ամմանի Ժողովրդապետութեան մէջ)	377-378
»	Հայրենիք մի՛ շրթէք հողին հետ	378-381
»	Հայ Կաթողիկէ երիտասարդաց օրը (Պէյրութի մէջ)	381-382
»	Ս. Հաղորդութեան Թափօրին առթիւ (Պէյրութ)	382-385
»	Վերափոխման տօնին առթիւ (Զմառ)	385-387
»	Կրօնքը անփոփոխելի է (Ֆիլատելֆիոյ Ուրուիք պանդո- կին մէջ)	387
»	Ֆիլատելֆիոյ Հայ կաթողիկէ եկեղեցիին մէջ	387
1953 -	Հ.Կ.Ե.Մ.ի օրը (Պէյրութ)	388-390
»	Նուիրում Աստուածամօր Սուրբ Սրտին (Պէյրութ)	390-392
»	Պաշտօնական բացում Պէյրութի Ս. Փրկիչ եկեղեցւոյ	392-394
»	Ս. Ծննդեան Պատգամ	394-396
1954 -	ԺԵ. տարեդարձ Պիոս ԺԲ. Քահանայապետի դահակալութեան Լիբանանու Հանրապետութեան Նախագահին՝ Ս. Զատիկի տօնին առթիւ	396-404
»	Աստուածասէր Աղղն Հայոց (Թեհրան, Հայ Առաքելական եկեղեցիին մէջ)	400-410
»	Թեհրանի Հայ Կաթողիկէ եկեղեցիին մէջ	410
»	Թեհրանի Աղաջանեան Սրահին մէջ	411-412
1955 -	Կարեւորը յաւիտենականութիւնն է (Պէյրութ)	412-414
»	Նոր Տարուան պատգամ (Պէյրութ)	414-415
1956 -	Զայնասփռուած ճառ, Հոլանտական «Միութեանական Ընկե- րութեան» (Հոոմ)	415-418
»	Պիոս ԺԲ. եւ Արեւելեան Կանոնադիրքը (Հոոմ)	418-421
»	Կեանքի սրբութիւնը (Պէյրութ)	421-422
»	Առաջին քարի զետեղում Աթոռանիստ եկեղեցւոյ (Պէյրութ)	422-424

- 1957 - Վարդանանց տունը Լեւոնեան Վարժարանի մէջ (Հոռմ) . . . 424-425
 » Արհի. Յովհ. Արք. Նաղլեանի մահուան առթիւ՝ դամբանական ճառ . . . 425-428
- 1958 - Վարդանանց Յիշատակը Հոռմի Հայկազնեան Լեւոնեան Վարժարանին մէջ . . . 428-429
 » Վենետիկի Ս. Մարկոսի եկեղեցիին մէջ . . . 429-435
 » Յոյս նոցա լի է անմահութեամբ (Մուրատ - Ռափայէլեան Վարժարանի մէջ) . . . 435-439
 » Դրուատիք Մեծ Սերաստացիին . . . 439-444
 » Կաթողիկէ առաքելութիւնը (Պրիւքսելի Համաշխարհային Յուշահանդէսին) . . . 444-450
- 1959 - Պէյրութի Աթոռանիստ եկեղեցիին օծման առթիւ . . . 450-461
 » Վարդանանց տունին առթիւ (Հոռմի Լեւոնեան Վարժարանի մէջ) . . . 461
 » Վերափոխման տունին (Չմամ) . . . 461-463
- 1960 - Ս. Խաչի տունին առթիւ (Չմամ) . . . 463
- 1961 - Վարդանանց կտակը չի փակուիր (Հոռմ) . . . 464-467
- 1962 - Ս. Վարդանանք եւ Քաղկեդոնի Ս. Ժողովը (Հոռմ) . . . 467-471
 » Տաճարս՝ պանծացումն է Քրիստոսի Յարութեան (Պէյրութ) . . . 471
 » Ի Քրիստոս՝ Յարութիւն եւ Կեանք (Պէյրութ) . . . 472
 » Հրաժեշտի խօսք (Հոռմէն) . . . 473-476
- 1963 - Զուգութիւն՝ Մայր բարեաց (Հոռմ) . . . 476-479
- 1964 - Ապրիլեան Նահատակներ, Վարդանանք, Մխիթար (Հոռմ) . . . 479-484
- 1965 - Խորհուրդ Ս. Վարդանանց (Հոռմ) . . . 484-486
 » Ոգեկոչում Ապրիլեան Նահատակներու Միւսնի Մայր Տաճարին մէջ . . . 486-490
- 1966 - Ամենամեծ Կանչը (Հոռմ) . . . 490-494
- 1967 - Ս. Կոյսին առաքինութիւնները (Հոռմ, Թորրի) . . . 494-497

ՅԱՆԿ ՅԱՏՈՒԿ ԱՆՈՒՆՆԵՐՈՒ ԵՒ ՆԻԽԵՐՈՒ

Արերգիոս 261:
 Ագաթանգեղոս 72:
 Ազնես Ս. Վարժարան 25:
 Ադամ 154, 156:
 Ազգը 14-17:
 Այրանաս Ս. 415:
 Արէնք 74:
 Ալիշան 51, 82-83:
 Ալսերդոս Մեծն 237:
 Աղարոն Պապ 81:
 Աղանանեան Կարդ. և Ազգը 17-19:
 Աղեֆսանդրիա 24, 27:
 Աղեֆսանդր Դ. Պապ 94:
 Ամասիա 214:
 Ամբրոսիոս Ս. 343, Ամբրոսեան
 Իւմ 490:
 Ամերիկա 34, 88, 122:
 Ամման 371:
 Այննար 24, 49, 151:
 Այցելութիւն հովուական 281-289:
 Անգլիա 93:
 Անսկմոս Ս. 169:
 Անտիոք 113, 253:
 Անտոնեան միաբանութիւն 207:
 Աշխէն Ս. 371:
 Ապտուլլահ 27:
 Ապրիլեան Ռահատակներ 275-277,
 283-284, 309-314, 486-490:
 Առաքելեան Խաչատուր Վ. 231-
 232, 484:
 Ասիա 122, 230, 455:

Ասսիզի 244:
 Ատանա 83, 214:
 Արարկիր 214:
 Արեւելք մերձաւոր 19, 26, 34:
 Արեւելեան եկեղեցի եւ Ս. Հա-
 ղորդութիւնը 244:
 Արեւելեան Կանոնադիրքը 418-
 421:
 Արմենիա 113:
 Արծիւեան Արքահամ Կաթողիկոս
 25, 84, 105-136, 206, 217,
 219, 280, 347:
 Արփիարեան Կաթողիկոս 47:
 Աւարայր 74:
 Աւետարան Ս. 53:
 Աւետեան ձրտ. 280:
 Աւետիք ամսաբերք 32:
 Աւստրալիա 122, 461:
 Աւստրիա 94:
 Ափրիկէ 79, 122, 455:

 Բազմավէպ 461:
 Բաշխլի Եւզիէոս 338:
 Բարբողոմէոս Ս. եկեղեցի 293:
 Բերդեհէմ 173 177:
 Բենեդիկտոս Ս. 84:
 Բենեդիկտոսի ԺԳ. Պապ 280
 Բենեդիկտոս ԺԵ. Պապ 418, 486:
 Բեռնարդոս Ս. 228:
 Բերու 92:
 Բիզանդիոն 82, 88, 125:

Գաբրիել Ս. 165, 193:
 Դալանոս Կղեմէս 226:
 Դահիրէ 4, 27:
 Դամշլիէ 281:
 Դայեանեանք Ս. 227, 371:
 Դասարեան Պետրոս Գ. Կաթո-
 ղիկոս 209:
 Գեմնեսարէք 75:
 Գերմանիա 93, 94:
 Գիրքոնս կարդինալ 115:
 Գլօտել Ռօլ 372:
 Դողգոքա 165, 168, 386, 495:
 Գոտի Գերպծ. 363:
 Գուսա Կարգ. 419:
 Գրեյմ 207:
 Գրիգոր Ս. Լուսաւորիչ 21, 51,
 72, 73, 108, 124 127, 132,
 133, 136, 144, 163, 259-260,
 286, 423, 482:
 Գրիգոր Ս. Նարեկացի, 149, 152,
 164, 170, 174, 182, 186, 201,
 280, 343-344, 386:
 Գրիգոր Ս. Պապ 79, 453:
 Գրիգոր Ապիրատ 83:
 Գրիգոր - Պետրոս Զ. Կաթողիկոս
 204, 211, 212:
 Գրիգոր - Պետրոս Ը. Կաթողիկոս
 210:
 Գրիգորովիտու Պատմ. 95:

 Դամասկոս 27, 114:
 Դանիէլ մարգարէ 111:
 Դիոկղետիանոս 227:
 Դիոսկորոս 231:
 Դոմինիկոս Ս. 196, 338:

 Եգիպտոս 4, 208, 221:
 Եղեսիա 214:
 Եղեսիոյ ողբ. 82:
 Եզնիկ Կողբացի 73, 82:
 Ելլադա 79:

Եկեղեցի 14-16, 54:
 Եկեղեցի եւ ազգ 40, 45-48:
 Եկեղեցի եւ աշխարհական իշխա-
 նութիւն 88-89:
 Եկեղեցին եւ մեր Հայրերը 72-75:
 Եկեղեցի Կաթողիկէ՝ ըստ Հարց
 113-114, 118-119:
 Եկեղեցի Կաթողիկէ՝ ըստ Ս.
 Գրոց 110-113:
 Եկեղեցի՝ հալածուած 99-100:
 Եկեղեցի Հռոմէական 119-123:
 Եկեղեցւոյ բաժանումը 125-127:
 Եկեղեցւոյ մէջ գլխաւորութիւն
 86-96:
 Եկեղեցւոյ Նուիրապետութիւնը
 66-68:
 Եկեղեցւոյ նշանները 109-116:
 Եկեղեցւոյ նպատակը 44-45:
 Եկեղեցւոյ փարիլ 100-103:
 Եղիա Ս. եւ Ս. Գրիգոր Լուսաւո-
 րիչ Եկեղեցի 139:
 Եղիա մարգարէ 423:
 Եղիշէ 14, 18, 46, 53, 76, 102,
 118, 126, 260, 276, 367, 378,
 409, 468, 469, 484:
 Եղիսաբէք Ս. 177, 194:
 Եպիփան Ս. 17, 27, 29, 34, 161:
 Եսայի մարգարէ 114, 123, 161,
 394, 448:
 Երանոս Ս. 45, 116:
 Երուսաղէմ 27, 111, 112:
 Երուսաղէմի Պատրիարքութիւն
 83:
 Եւա 154, 155, 175, 176:
 Եւրոպա 88, 122:
 Եւզինէոս Գ. Պապ 136:
 Եւտիմիոս 81:
 Եփեսոս 153:
 Եփրատ 285:
 Եփրեմ Ս. 158, 258-259:

Զարեհ կաթողիկոս 18, 478:
 Զաքարիա 186:
 Զմխուցի (եկեղ. բղթ.) 250:
 Զմառու պատմական վանքը 205-
 220, 346-348:
 Զմառու նոր Մատուռը 279-280:
 Զոհրապետան Նախկնական 25:

Էմիլ Տը Ռոստա 334:
 Էմիր Պեշիր 312, 313, 332:
 Էմամուել 161:
 Էջմիածին 43, Ժողովը 28-29,
 Արուը 492:

Ընկերային հարց 95:
 Ընտանեկան սրբուրիւն 61, յոր-
 դոր՝ ընտանիքներուն 483:

Թադէոս Ս. 294:
 Թեհրան 409-411:
 Թեաղոնիկեցիք (Թղթ.) 487:
 Թեոդոս 125:
 Թեոտորովիչ Արք. 277:
 Թէֆէեան վահան 485:
 Թիֆլիս 249:
 Թովմաս Ս. 265:
 Թովմաս Ագուինացի 14, 151,
 153, 382:
 Թորոսեան Հ. Յովհաննէս 107,
 215, 442:
 Թուրքիա 430:

Ժան տը Վալուա 334:
 Ժառանգաւորներուն՝ յորդոր 57,
 483:
 Ժողովներ տիեզերական եւ Հոռ-
 մի Արուը 79:

Իգնատիոս Ս. Անտիոքացի 248-
 250:
 Իննովկենտիոս Գ. 83:

Իրան 34:
 Իրաք 17, 27:
 Իրլանտա 45, 94, 127:
 Իտալիա 4, 5, 7, 39:
 Ինքնագոյ 310, 324:

Լաւոդիկէ 214:
 Լաուրենդի կարդ. 242:
 Լեհաստանի Հայ Կաթ. Թեմը
 277-279:
 Լեւոն Ս. Մեծ, Պապ 79, 81, 230,
 468:
 Լեւոն ԺԳ. Պապ 15, 16, 413:
 Լիբանան 17, 24, 26, 29, 205,
 221, 318-320, 323-326, 329-
 333, 349-354, 373-377, 458-
 460:

Լիբանանու Հանրապետութեան
 Նախագահին 302-306, 317-
 320, 323-326, 329-333, 349-
 354, 373-377, 404-409:
 Լորենցիա 25:
 Լուգարիս 266:
 Լուդովիկոս Ս. 170:
 Լվով 277:

Խալիսովեան Վ. 25:
 Խայեթ Գեորգ, Գորեպս. 265:
 Խանպէեան Հ. Վ. 282:
 Խարբերդ 214:
 Խոսրով Անճեւացի 117-118:
 Խոսրովիդուխտ 371:
 Խոսրոբուր 209:
 Խորենացի Մովսէս 5, 73, 78-79,
 82, 378, 381, 480:

Կաթողիկէութիւնը եւ ազգը 129-
 130:
 Կաթողիկէութիւնը եւ լատինա-
 կանութիւնը 130-131:

Կարողիկեութիւնը եւ ազգային
ձուլում 130:

Կամսարական վրդ. 377:

Կանա 183, 186:

Կապադովկիա 124, 208:

Կատարինէ Ս. Սեմացի 342:

Կարդինալութիւնը 5-7:

Կեդեստինոս Ս. 81:

Կեսարիա 214:

Կիլիկիա 208:

Կիլիկեան շրջան 82, 125:

Կիլիկիոյ Տան Պատրիարք 5, 8,

17, 22, 84, 105, 207:

Կիպրոս 230:

Կիրեղ Ս. Աղեքսանդրացի 49,

98, 257-258:

Կիրեղ Ս. Երուսաղեմացի 250-
253:

Կիրին 214:

Կղեմէս 79:

Կղեմէս ԺԱ. Պապ 237:

Կոզեան Գերպծ. 473:

Կոմիտաս եր. Տէր 233:

Կոստանդին Կաթողիկ. 136:

Կուսակցութիւններ 30:

Կովկաս 209:

Կրօնքը՝ անփոփոխելի 387:

Կրօնքը՝ ապրում է 366-368:

Հալէպ 27, 207, 281, 282:

Համալսարաններն ու Ս. Պապերը
94:

Համայնավարութիւն 60, և Կրօն-
քը 36-42, եւ Հայ ազգը 35:

Հաղորդութիւն 341, 346, 382-
385, 485:

Հ. Կ. Ե. Մ. 20, 54, 388-390, 314-
315, 381-382:

Հայաստան 35, 153, 199:

Հայ ազգը 9, 30, 359-360, 363-

365, 409, 410, եւ Կաթողիկե-

ութիւնը 123-124, 128-130, եւ

Ս. Կոյսը 140-147:

Հայ Եկեղեցին եւ Ս. Պետրոս
72-74, 49:

Հայ Լեզուն 360-363:

Հայ Եկեղեցին 82, 91:

Հայ Եկեղեցին Կաթողիկէ է 124-
125:

Հայ Եկեղեցւոյ Աբռո 9:

Հայրենիք 365, 378-381, 481,
485, 487-489, 490, 493:

Հայրենասիրութիւն 14-17, 43-45:

Հայրերը մեր 14, 22:

Հասունեան Անտոն Կարդ. 180,
210, 214:

Հաւատք մարտնչ 131-133:

Հաւատք Կաթողիկէ 4. 371-373:

Հաւատքի Միութիւն 115-116:

Հաւատքի հարազատութիւն 52-
54:

Հելու, Պատր. 212:

Հերովդէս 103:

Հիբեր 100:

Հիւսնի ճեպան 262:

Հնդկաստան 48:

Հոլասեան 312:

Հովանոս 415:

Հովուական այցելութիւնք 26-28:

Հունգարիա եւ Ժողովուրդը 94,
99:

Հրէաստան 77:

Հոփսիմէ, Հոփսիմեան 58,
227, 483:

Հոռոս 209:

Հոռմ 4, 5, 7, 12, 15, 21, 27,
28, 29, 81, 82, 97-98, 108,
120, 121, 122, 124, 125, 135,

210, 228, 294:

Հոռմեական Աբռո 6, 10, 19, 28,

29, 38, 39, 49-51, 80-84, 90,
120, 125-126, 129, 130, 206:
Հռոմէական Աբռռէն անկախ 39-
42:

Հռոմէական Աբռռը եւ տիեզերա-
կան ժողովները 84-88:

Հռոմէական Աբռռը եւ քաղաքա-
կան իշխանութիւնը 88:

Հռոմէական Եկեղեցի 8, 78-79:

Հռոմի գաղութը 7, 296:

Հռոմկլայ 83:

Հրաժարման բռնուր 473-476:

Ղազար Ս. 5, 200, 207, 224, 234-
235, 282, 439:

Ղեւոնդեան 53, 118, 124, 125,
424-425, 476-479, 493:

Ղինոս 79, 281:

ձեզիրէ 25, 27:

ձուկի 173:

ՄԱԿ 319, 405, 406, 407:

Մակարայեցի 15, 143:

Մակարի Ս. վանք 230:

Մակեդոն 230:

Մոկիլա Պետրոս 267:

Մաղափա մարգ. 112:

Մանդակունի 260:

Մարգուան 214:

Մարիամ, Սուրբ Կոյս, Աստուա-
ծամայր, Աստուածամայրու-
րիւնը 149-156:

Մարիամ, Անարատ յղացեալ 25,
62, 156-160:

Մարիամի տարի 145, 147-148:

Մարիամ Փրկչակից 167-170: Մա-
րիամ մեր Մայրը 167-170,
186-188: Մարիամի առաքի-
նութիւնները 494-497: Մա-
րիամի վերափոխումը 163-

164, 346- 348, 385-387: Մա-
րիամի Ս. Սրտին նուիրումը
146-147, 390-392: Մարիամ
անսպառ կեանք 184-186: Մա-
րիամ բաշխող շնորհաց 165-
167: Մարիամ եւ Հայ Ազգը
145-203: Մարիամի առանձնա-
շնորհումները 156-164: Մա-
րիամի պաշտամունք 170-180:

Մարկոս Ս. 432, 439:

Մարկոսի Ս. Եկեղեցի 387, 429:

Մասապիէլ 159:

«Մասիս» քերթ 461:

Մարտին 25:

Մեքոն 207, 233:

Մեսրոպ Ս. 482:

Մեսրոպեան վարժարան 25:

Մեքսիգա 93:

Միաբանութիւն Անարատ Յղու-
քեան 5, 19, 24, 57-59:

Մինծեմբի կարդ. 99:

Միջագետք 208:

Միսիքար - Դեմքը 105-107, 482:

Նպատակը 107-108: Միսիքար
եւ Հռոմի Աբռռը 50-51, 105,
127, 131, 135, 166, 180, 200:
206, 224, 283, 441, 444, 431,
439-441, 480: Միսիքար եւ
հռոմէականութիւնը 105-136:

Միսիքարեան Ուխտ 5, 8, 390,
438-439, 493: Միսիքարեան
աշակերտք 282-283, 284-285,
358-359: Միսիքարեան Կանառ
298-300:

Մոսկուա 28:

Մոսկուայի Պատրիարքութիւն 38:

Մովսէս մարգարէ 112:

Մովսէս Եղիվարդեցի 82:

Մորբերա տի փեքքոյ 209:

Մուշ 209:

Մուսուլ 27:

Մուրատ - Ռաֆայելեան վարժա-
րան 435-438:

Մուրատեան վարժարան 207:

Յագկերտ 491:

Յանախապատում 71:

Յաիտեմականութիւն 412-414:

Յերապոլիս 261:

Յղութիւն անարատ. տե՛ս Մա-
րիամ:

Յոբելիական տարին 137-144:

Յովէլ մարգարէ 26, 278:

Յովիւան Ս. Ոսկերբերան 101-102,
238, 253-256, 343, 433, 450:

Յովիւանէս ԻԳ. Պապ 459-46 :

Յովսէփեան վ. Յակոբ 207-208:

Յորդանան 380:

Յուդա 329:

Յունահայաստան 82:

Յունաստան 221, 430:

Նարուզդոդոնտար 111:

Նազլեան Արք. 316, 425-428:

Նազարէք 186:

Նախագահական աքոռ Պոլսոյ
84, 209:

Նարեկացի. տե՛ս Գրիգոր Ս.:

Ներգաղք 17-19, 29-36:

Նեստոր 152, 230, 257:

Ներոն Կայսր 78-100:

Նիկիոյ Ս. Ժողով 81:

Ներսէս Ս. Մեծ 215, 482:

Ներսէս Ս. Լամբրոնացի 44, 47,
52, 87, 118, 126, 133-135,
343-344:

Ներսէս Ս. Շնորհալի 32, 70, 83,
174, 181, 228, 343, 344:

Նոր շէն 200:

Շայլա Կոմս տը 333:

Շէյխ Պշարա Էլ-Խուրի 326, 329-
333:

Շուման 369:

Ովսէ մարգարէ 56:

Ուոքըրքաուն 365:

Ուկրային ժողովուրդը 38, 90:

Ուրբանեան վարժարան 123:

Չիգոնիանի Կարդ. 410:

Չինաստան 93:

Պահլաւունի հյրապ. 82, 106:

Պատարագին Զոհը 55:

Պաքանեան Կաք. 473, 492:

Պալեսեան 136:

Պալանեան երկիրներ 48, 130:

Պապերու անխալականութիւնը
85-88: Գլխաւորութիւնը 66-
67: Գործունէութիւնը 93-95:

Սրբութիւնը 92-95:

Պաղեստին 17, 27, 380, 404:

Պազտատ 27, 285-287:

Պատրիարքութեան տասնամեան
22-63:

Պարբել հյրապ. 106:

Պարսկաստան 221:

Պարսկահայաստան 209:

Պելմիֆա 7, 221:

Պետրոս Ս. 5, 8, 11, 12, 44, 57,
73-81, 85, 86, 103, 115, 120,
124, 125, 336-342, 396-404:

Պետրոս (Ս.) Էւ Հայերը 72-74:

Պետրոս (Ս.) Է եկեղեցին 66, 67,
68-73:

Պետրոս (Ս.) դէմք առանձնա-
շնորհեալ 77-78:

Պետրոսի (Ս.) Աքսոը, տե՛ս
«Հռոմէական Աքսոն»:

Պետրոսի (Ս.) Գլխաւորութիւնը
64-103:

Պեղոսյոնէս 233:

Պերեմկարիոս 246:

Պէյր-Էտտին 212, 332:

Պէյրուր 2, 5, 21, 63, 104, 136,
139, 144, 210, 284, 324:

Պիոս (Ս.) Ա. 79:

Պիոս Է. Պապ 211:

Պիոս Ը. Պապ 209:

Պիոս Թ. Պապ 94, 159, 163, 210:

Պիոս Ժ. Ս. Պապ 15, 198, 419,
430-431, 486:

Պիոս ԺԲ. Պապ 49, 57, 64-66,
79, 95-100, 135, 138, 146,
148, 212, 289, 333-342, 373,
396-404, 405, 406, 418-420,
452, 455, 456, 459:

Պիրենեան լեռներ 159:

Պոլիս (Կ.) 17, 83, 152, 207, 253,
426-428:

Պոլսոյ (Կ.) Դ. Ժողովը 81:

Պողիկարպոս Ս. 116:

Պոմբէի 197:

Պոսիւէ 179, 397-398:

Պուլկարիա 430

Պուրն-Համբուտ 383, 384, 393:

Պրագիլիա 83:

Պրիւֆսէլ 444:

Պոդոս Ս. 5, 13, 78, 79, 114, 433,
446, 448, 487:

Պոդոս Զ. Սրբգ. Քինսլ. 489:

Պովոլիէ Հ. (Յիսուսեան) 229-
230:

Ռաս-ուլ-այն 24:

Ռափայէլ 25:

Ռեմսէյ 261:

Ռուքինեան 83:

Ռոնֆալլի Ծիր., Պատրիարք Վե-
նետոյ 429-430:

Ռոսսի Տէ Ճիովաննի 260-261:

Սահակ Ս. 73, 153, 347, 480:

Սամարիա 78:

Սարգիլէի ժողով 82:

Սարկաւազ վարդապետ 187:

Սեբաստիա 79, 206, 224:

Սելանիկ 203:

Սեդրեստրոս Ս. 52, 227:

Սեւան 231:

Սեւր 358:

Սիմէոն 328: Սիմոն 173:

Սիննար 27:

Սիս 83:

Սիւնհոդոս (1911)ի. 197:

Սիֆստեան մատուռ 7, 8:

Սկովտիա (Նոր) եւ Հայերը 363-
365:

Սովետական կարգ 28, 30, 31,
42-43:

Սովետական Հայաստան 36:

Սուրիա 17, 24, 25, 27, 208, 221:

Սուլքաններ 88:

Սպանիա 93, 94, 273:

Ստալին 36:

Սրբութիւն կեանքի 421-422:

Սֆանտինաւեան երկիր 93:

Վազգէն Ա. Կաթողիկոս 492:

Վահան 281:

Վասակ 360:

Վատիկան 38, 486:

Վատիկանեան Ա. Ժողով 85:

Վատիկանեան Բ. Ժողով 467, 493:

Վարդան Ս. 54, 281, 360, 378,
380, 484:

Վարդանանք Ս. 74, 296-298, 359-
361, 366-368, 424-425, 428-
429, 461, 464-471, 479-484,
485-486, 490-494:

վարդարան Ս. 193-200:
 վենետիկ 200, 201, 431:
 վիեննա 207, 221:
 վերիտոն. տե'ս Պէյրուք:
 վիրգիլիոս 155, 429:
 վոյբէր 94:
 վոսփոր 474:
 վրացի ժողովրդ. 91:

 Տամիէն Հ. 454:
 Տանթէ 152:
 Տարի Ս. 122-123:
 Տարիի (Նոր) պատգամ 414-415:
 Տէրտուղիանոս 38, 109, 113, 451:
 Տէր-Զօր 27:
 Տիգրիս 258:
 Տիւրանլու եպս. 53:
 Տիւրոս 24, 25:
 Տրաղացիք 249:
 Տրայիանոս կայսր 249:
 Տրդատ քգր. 371:
 Փաշեւլի եւզինէոս 64: (Տե'ս եւ
 Բաշեւլի):
 Փարիզ 334 359:
 Փարայեցի Ղազար 378:
 Փիդադեդացիք 250:
 Փոիւզիա 261:
 Փիւնիկեցիք 330:
 Փլորենտինոյ Ս. ժողով 84, 136:
 Փրանկիսկոս Ս. Սալեզացի 78:
 Փրանկիսկոս Ս. Ասսիզացի 223:
 247:

Փրկիչ (Ս.) Եկեղեցւոյ բացումը
 392-394:

Քաղկեդոնի Ս. Ժողովը 81, 82,
 230, 467-471:
 Քահանայութիւնը 55-56:
 Քաւարոն 143-144:
 Քեսապ 25, 49, 214:
 Քիլիս 214:
 Քիւրքեւան կաթող. 209:
 Քիւլու 209:
 Քրիստոսի Ս. Ծնունդը 321, 394-
 396:
 Քրիստոսի Յարութիւնը 322-323,
 472:
 Քրիստոս կայ ու կը մնայ 358:

 Օգոստինոս Ս. 111, 113, 343.
 403-404, 434, 457:
 Օռլէան 15:
 Օսմանեան կայսրութիւն 232:
 Օրիոլ վեմսան 369:

Ֆարիմա 146, 181, 196, 390-391,
 413:
 Ֆարուք 27:
 Ֆաուլեր Հ. 172:
 Ֆիլատելֆիա 307:
 Ֆրանսայի դեսպանին 7, 15, 26,
 93, 94, 221, 326-328, 333-
 335, 354-356, 368-371:

6

A	π
77481	